

MUZAFFER ORUÇOĞLU

3

HARLANIŞ

GRİZU

belge yayınları

MUZAFFER ORUÇOĞLU

GRİZU

HARLANIŞ

belge yayınları

Muzaffer Oruçoğlu, 18 Mart 1947'de, Kars'ın Göle kazasına bağlı Büyük Zavot köyünde doğdu. Köyünde ilkokul olmadığı için ilkokulun ilk üç yılını komşu köyün (Küçük Zavot) okulunda, bir yılını kendi köyünde, son yılını da Kars'ta okudu. Kars Ortaokulu'nu bitirdikten sonra, Öğretmen Okulu sınavlarını kazanarak Rize Öğretmen Okulu'na, iki yıl sonra da İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu Hazırlık Lisesi'ne girdi. Bir yıl sonra, Fen Fakültesi Matematik Astronomi bölümüne girdi. 1967'de içlerinde İbrahim Kaypakkaya'nın da olduğu dokuz arkadaşıyla birlikte, Amerikan 6. Filosu'na karşı yayınladıkları bildiri gerekçesiyle Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'dan atıldı. 1968 öğrenci hareketlerine katıldı. 1969'da Değirmen Köyü'ndeki toprak işgaline katıldı ve tutuklanıp Silivri Cezaevi'ne konuldu. 1972'de TKP (M-L) kurucuları arasında yer aldı. 1973'de İstanbul'da yakalandı ve ömürboyu hapse mahkûm edildi. Tutsaklık yıllarını şiir ve roman yazarak geçirdi. On üç yıl tutsaklıktan sonra askere alındı. Askerden kırk gün sonra, Mayıs 1986'da firar edip, Yunanistan'a kaçtı. Fransa'da iltica etti. Yeniden roman yazmaya ve resim yapmaya başladı. Politik ve edebiyat dergilerinde makaleleri yayımlandı. 1988'de evlenerek Avustralya'ya yerleşti. Bu kıtada ilkin iki yıllık resim ve heykel kolejini (Greensborough TAFE COLLEGE - NMIT) bitirdi. Daha sonra Royal Melbourne Teknoloji Enstitüsü'ne (RMIT) bağlı, PUBLİC ART bölümünde üç yıl resim ve heykel eğitimi yaptı.

Şimdiye kadar toplam altı ülkede yetmişe yakın kişisel resim sergisi açtı. On üçü roman, sekizi şiir, ikisi masal, ikisi öykü, biri siyasal tarih olmak üzere olmak üzere otuz dört kitabı yayımlandı.

2011 yılı Abdullah Baştürk İşçi Edebiyat Ödülü, *Grizu* 4 ciltlik romanına verildi. *Sancı Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*'nin danışma kurulunda ve makaleleri yayınlanıyor.

BELGE YAYINLARI: 856
Öykü Roman Anlatı Dizisi

Muzaffer Oruçoğlu Kitapları: 06

Gölgeler Ülkesi
Muzaffer Oruçoğlu

Dizi Editörü | Faris Kuseyri
Sayfa Düzeni | Aristan
Kapak Tasarım | Arif Yalçın
Birinci Baskı | Mayıs 2007 (Babek Yayınları)
Genişletilmiş İkinci Baskı | Ağustos 2018

İç/Kapak Baskı-Cilt | Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Bakır ve Pirinç Sanayicileri Sitesi, Orkide Cad. No: 9, Zemin Kat
Haramidere-Beylikdüzü / İstanbul 0 (212) 875 48 86
Sertifika No: 12156

© BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Cemal Nadir Sokak, Büyük Milas Han, No: 26-28
D. 121-130, 34112 Cağaloğlu-Fatih / İstanbul
Tel: 0 (212) 517 44 53
E-mail: belgeyayinlari@gmail.com
www.belgeyayinlari.com.tr
Sertifika No: 11206

MUZAFFER ORUÇOĞLU KİTAPLARI

MUZAFFER ORUÇOĞLU

Harlanış
GRİZU
III

belge
yayınları

NE YER
NE DE GÖK

Sen, sadece sen.

Zamana bulaşmamış duygularla açıldı göz; geçmişin ve geleceğin sığındığı âna, yaşayan âna, keşfetme ve doğurma ânına, cinnet ânına doğru baktı; göğün pırlanta gibi parlayan bahtını, dinginliğini, boğum boğum bulutlaşmış ses derinliğini, derinliğin gizemini, gizemin renklerini ve renklerin, kendi varoluş çığlıklarında hiçleşen iç renklerini gördü, renklendi. Renkleniş, kâhin sakalı gibi dalgalandı birden, toprağa evrildi; yüzlere, kazmalara, küreklere ve Batı Karadeniz köknarlarından kesilip üst üste yığılmış gibi görünen direklere evrildi.

Kör noktaya, kör noktada kaybolan uzaya baktı göz. Kaybolmuşluk hissine kapıldı. Derin bir nefes aldı, toprağa verdi dikkatini. Toprakta zaman şafağı, delil ve alamet ışıltıları, kıvıl kıvıl kaynaşmalar, ardışık parçalanışlar ve hiçbir şeyi göze alamamanın yarattığı huzursuzluğu andıran, titrek, tedirgin huzursuzluklar.

Zerrecik tufanına, cevlan eden kafaya ve yaşlı bir kadına dönüştü göz; içi kömür dolu çuvalı indiriverdi sırtından usulca. Köknar ağacına doğru yürüdü; ağacın gövdesinde hançer ucuyla yazılmış karınca dualarına, kozalak pullarına ve en derin ânından bakan, iç içe geçen ve kazma vuruşlarına dönüşen milyonlarca göze doğru yaklaştı. Baba baltasının, oğul boynuna indiği, zamanın hükmünü yitirdiği yerde durdu. Çömeldi, kömür tozlarının kapladığı kumlu toprağa ve damar damar kabaran, yırtılan, köklerini gün ışığına salan köknara dokundu, göz. Köklerde sakin deniz bereketi, karınca

asiti ve dölleme görevini yaptıktan sonra işçi karıncalarca öldürülen erkek karıncalar, bedenden bedene geçen gezginci ruhlar, görünen her şeyin içine giren ve gerçeğe oradan bakan duyular, dualar, ışıltılar... Işıltıları içine taşıdı, dinledi, duygularıyla dokunuverdi onlara göz.

Karganın ötüşüyle sessizlik parçalandı. Dikkat kesildi göz, şerbetçiotu hereğinden yapılmış merdiven basamaklarını andıran kayalara ve kayaların üzerindeki kuş ölüsüne baktı. Ölünün çağırdığı sinek sürüsüne, yaşlı gürgen ağacından tohum ve reçine kokusunun eğdiği körpe bir dal sarkmış; dala, Balkanlardan yeni gelen bir köknar kargası konmuştu. Karga, bir kulağıyla, ölü kuşun ve ölü karıncaların iç gözlerinde sese dönüşen, dönüştükçe küçülen gökyüzünü; diğeriyle de köklerden köknar gövdesine, uğul uğul akan karınca mahşerini ve yuvadaki çıplak civcivin varlığı fark ettiren edasını izliyordu. Sabahtan beridir anasını bekliyordu civciv, bakışlarını gökyüzüne ve gökyüzünü saran sesin açlığına dikmişti.

Her karınca, sırtında yer altının ruhunu; yaşlı ağacın içine göz göz oyulmuş binlerce odadan ve galeriden oluşan; içinde kavganın, gürültünün ve otoritenin olmadığı, büyük bir sitenin sorumluluğunu taşıyordu. Karga, sitenin iç uğultusunda yoğunlaştırmıştı dikkatini. Göz ise diz çökmüş, yeni site ile kömür tozlarının yayılmasından dolayı terk edilen eski toprak siteler arasındaki, baş döndürücü mekik trafiğine dikmişti bakışlarını; site, odalarına tohum taşıyanlara; kursaklarında sakladıkları özsuları, günü gününe besledikleri kurtçukların ağzına kusanlara; iş ölülerine; ölenleri sürükleyenlere; kozalarını sessizce ören, ayaksız, beyaz, yumuşak kurtçukları birkaç saatliğine güneşe çıkaranlara; kozalarını kemirip serbest kalmalarını sağlayanlara; kraliçeleri ve larvaları beslemek için yumurtlayanlara...

Uçan dişi karıncalar, eski gemi tezgâhlarının, kalafat yerlerinin, demirhanelerin, değirmenlerin üzerinden geçerek yeni siteye geri döndüklerinde, ışığı olanca gücüyle kucakladı göz. Yuva yapan, kurtçukları yetiştiren, topluluğu koruyan işçi karıncaların, geri dönen dişileri kuşatıp kanatlarını yolmalarını hayretle izledi. Uçuş özgürlüklerini yitiren dişilerin, yumurtlamak için dehlizlere

çekilişleri ânında, merakın zirvesine erişti göz. Küçüldü karınca kadar. Yer altına akan katarlara katıldı; işçi karıncaların emeğiyle geçinmek için dehlizlerdeki odalara yerleşen uyuz böceklerinden bir tanesinin odasına girdi yanlışlıkla, göz. Odanın büyüklüğüne şaştı. Odanın sağında bir uyuz böceği, solunda ise onun kadar asalak bir tespih böceği vardı. Her iki böceğin arasında, kömür tozları ve aşırı çalışmadan dolayı sakatlanan, çalışamadıkları için can çekişen karıncaların da içinde bulunduğu, tohum kırıntılarından, karınca yumurtalarından, nemflerden oluşan bir yiyecek yığını yer alıyordu. Karıncalaşan merak, durumu anlamaya çalıştı, sonra yön değiştirip bir başka galeriye girdi.

Tamamlanmamışlık ile sonsuzluk duygusu arasında düşünen ve domur domur terleyen geniş alnını, avucunun içiyle sildi göz. Kendi varlığını, karınca kargaşasında hissederek irkildi birden. Dikkatini topraktan kaldırıp ışığa çekildi. Gökyüzüne bakayım derken göz göze geldi kargayla. Karganın da tıpkı kendisi gibi karıncalaştığını, ürküp aslına döndüğünü düşündü. Her şeyin bu kadar aşikâr olması, kendi içini bağıra bağıra göstermesi karşısında, kendi duyarlılığını yitirdiği, körleştiği izlenimine kapıldı. Işıktan çıkıp uyku karanlığına girmek, orada kendini dinlemek ve özümlemek geldi içinden. Geceleyin, ateşli aşk hayallerine dalmış, sevdiğinin gücünü büyütmüş, dehşetli bir anlamama krizine yakalanarak uyuyamamıştı. Kendinden çıkışın doyumsuz büyüsünü yaşıyordu şimdi. Işığın ağladığı, karınca ölülerinin toprakla hemhal olduğu yere çevirdi bakışlarını. Cebeli'nin mırıldanan dudakları canlandı:

"Her ölüm, benim ölümümdür."

Kadınlaştı, ete kemiğe büründü yeniden; çıplak ayaklarına dokundu kınalı parmaklarıyla. Eşyanın rengini azdıran güzel çığlığa, deniz çulluğunun çığlığına kulak verdi. Mistik bir duyuş ve içgüdüyle düşündü. Karınca yuvası gibi kaynadığını fark etti, beyninin. Bakışları, az ötede, ışıltılı gabro ile bazalt arası bir püskürük dolan taşının üzerinde, atmacadan hafif yaralı olarak kurtulan ve tüylerini mecalsizce tırtıklayan serçeye kaydı.

"Gördüğüm her yerde bir gayret var," diye mırıldandı. "Şükürler olsun bu gayrete. Beni ayakta tutan, bu gayrettir."

Hiçbir şeye minnet etmemiş olmanın rahatlığıyla çevresini şöyle bir süzdü. Sevdiği adam, neden gecikmişti? Gelmemesi durumunda, kendisinin gidip onu bulması gerektiğini düşündü. Başını çevirip ötelere, büyük ağaçların gölgesinde yetişen genç köknarlara baktı dikkatle. Işığın ve rengin özünde gezinir gibi oldu. Gülümsedi. Sevdiği adam gelmişti. Yaprak ve tomurcuk bereketinin bağrındaki adam, kara kırnak adam, Yakup gelmişti. Sağ kolunu kaldırıp el salladı. Karga havalandı. Dalgalandı çiçekler. Çıplak ayaklarını çıplak yerlere basarak hızlandı. Göz göze geldi Yakup'la. Derviş'in sezdirmeden gülümsediğini, sakalındaki belirsiz, güçlü iyimserlikten, güvercin sükûnetinden anladı. İyice sokuldu, yumuşacık, upuzun saçlarını incelikle okşadı. O da kendisi gibi çarıksız, çıplak ayaklıydı. Yakasız gömlek, yamalı şalvar ve göbeğine kadar uzayan kıvırcık, burma bir sakal. Geçmişindeki iyilikleri, kendi kaderine karşı yürüyerek yapmaya çalışmış, hakikat mertebesine ermiş, maldan mülkten el etek çekmiş, sessizleşmiş bir insan. Dizginsiz, akla ziyan bir zevkle sakala daldırdı parmaklarını.

"Ağacın dibine geldim, çömeldim," diye mırıldandı. "Karıncaları gözledim; dedim, 'Yakup'um, bunların içinden çıkar da gelir şimdi.' Geldin. Nasıl geldin?"

Gözünün kılavuzluğuna güvenmeyen, gördüğü her insanı da dipsiz bir hırs ve erişilmez bir menzil olarak algılayan Derviş, gözkapaklarını indirdi, kadının çıplak ayaklarına yöneltti duygularını. Hakikatini yitirmiş, masallaşmış, rüyamsı bir mekânın içinde buldu kendini.

"Beni, ölmüş bir karınca getirdi buraya."

Yakup'un da kendisi gibi aynı zaman diliminde, karıncalarla ilgilenmiş olmasına şaşan kadın, "Nasıl?" diye meraklandı.

"Seni, bildiğim her çiçek savranında aradım. Sonra yoruldum. Burnu batırmalı, kıvırcık bir kuzunun yanında oturdum. Kuzu, ayak parmaklarımı kokladı, yüreğim ısındı. Kuzu ayağa kalktı, biraz gidip durdu; başını çevirdi, bana baktı, meledi. Kalktım kuzuyu izledim. Kuzu, sürünün olduğu yere götürdü beni. Şimşir bir taşın yanında durdu, taşı kokladı. Sandım ki kuzu yüreğimi kokladı. Eğildim baktım, taşta bir karınca ölüsü. Ne toprak ne de gökyüzü;

arananın yüzü."

"Benim yüzüm."

"Senin yüzün."

"Yüzüme doğru yürüdün."

"Karıncanın başının gösterdiği yere doğru yürüdüm. İnsan, birini severse ona doğru yürür. Gönül gözüyle görür onu; nerde olursa olsun, bulur."

İçinde aniden parlayan sevinç, suskunlaştırdı kadını. Deryaya düşünce dalgalara binen, bıyıklı balıklarla sohbet ede ede sevdiğini bulan âşık derviş canlandı gözlerinin önünde. Derya silindi, yamalar göründü. "Garibim," diye sızılandı sezdirmeden. "Param olsaydı da, terzi Todori Efendi'ye bir şalvar diktirseydim senin için." Kafasını Yakup'un göğsüne dayadı, ömür boyu güdülmüş olmanın kazandırdığı derin sığınma duygusuyla dinlemeye koyuldu dervişin yüreğini.

Derviş, kafasına ve ruhuna uygun bir kadına âşık olduğu için özgüvenle dolmuş, cemaat peltesinin katkı maddesi haline gelen, pelte tarafından emilen insanlardan kendisini net bir çizgiyle ayırmış, bağımsız bir kişiliğe kavuşmuştu. Kendine ve kendini var eden şartlara karşı soluk almaya başlamanın, enginleşmenin bahtiyarlığını yaşıyordu. Bu, yepyeni bir durumdu. Verimli yıllarını dağlarda, ormanlarda, tekke ve zaviyelerde zikirle terbiye etmiş, halvete girmiş, ateş yalamış, yılan ve canlı akrep yutmuş, bedenine şiş geçirmiş, köpek gibi havlamış, kurt gibi ulumuş, mazhar ve kudüm eşliğinde raks etmiş, yorulmuş, sonunda kendi özüne ermişti. Artık Rifailiğin bu cefalı yolunda, riyazetinde, nefis eğitiminde ömrünü tüketmek istemiyordu. Altmış sekiz yaşındaydı ve kafasını göğsüne ceylan ahlakıyla yaslayan bu kadın, manifaturacı Mardros oğlu Garabet Yağyayan'ın dillere destan karısından da güzeldi. Kalenderiliğe geçip âşık olduğu kadına tapmanın tam zamanıydı. Güzele tapmakla Tanrı'ya tapmak arasında hiçbir fark yoktu. Nasıl olmuştu da kendisine şah damarından daha yakın olan bu kadını şimdiye kadar fark etmemişti?

"Seni sevdim, Kumru," diye mırıldandı Yakup. "Bundan sonra fikrim, zikrim sensin. Mahpushanede yirmi sene acı çektin, piştin.

Senin çilehanen bizimkine benzemez. Yavaş yavaş pişirir. Piştikten sonra da kolay kolay kokmaz."

Kafasını Yakup'un göğsünden kaldırdı, Kumru. Uslu, çocuksu bir sevinçle, sakala daldırdı ellerini yeniden; burnunun ucunu, burnunun ucuna değdirdi. Hayatında ilk defa bir kadının dokunuşunu okuyordu Yakup; sevgi ve öğüt dağıtmaktan, sevgiye ve öğüte muhtaç hale geldiğini fark ediyordu. Kumru, elinden tuttu, kömür çuvalını indirdiği karıncalı ağacın dibine götürdü. Çıplak ayaklarını uzatarak yan yana oturdular. Yakup, artık akıllı olma zamanının geçtiğini, âşık olma zamanına girdiğini düşünürken:

"Seni sevdim ya," diye mırıldandı yumuşacık bir sesle, "Kumrular kuğur kuğur. Dünya, ses cenneti. Sende ışık var, tılsımlı bir ışık, yüreğimin yamacına vuran bir ışık. Seni sevdim ya, çok şey çekti beni. Demirci Koço'nun demirhanesi çekti beni. Körüğün üfürüşü, kömürün harlanışı, demirin kızarışı, çıngılanışı çekti beni."

Mutluluğunu o an gizleme ihtiyacı duydu Kumru. Yine de Yakup'un sağ elini, ellerinin arasına almadan edemedi. Yalanlarını vicdanından gizleyen, kurnaz bir kadın gibi gülümsedi. Elinin, kafası ve kalbiyle uyum içinde olduğunu anladı.

"Sen hep dağlarda gezdin Yakup. Kıyıp da koparmadın bir çiçeği. Ben de zindan karanlığında oturdum yirmi sene. Bayram'dan daha çok yattım. Hep çiçekleri düşündüm. Kaderin güzelliğine bak, bizi nasıl da birleştirdi. Demek ki bir yerde bir yalnızlık vardı; bir çiçek, gaipten gelen ses misali geldi, oraya kök saldı."

Ellerinin üzerinde birleşen mor damarlara baktı Yakup. Zindan karanlığı ona, sabahleyin ziyaret ettiği maden ocaklarındaki huzursuzluğu, içten içe fokurdayan galeyanı anımsattı. Karanlık, çıkışsızlık, uğultu...

"Döndüm, dolaştım, sana sığındım. Babam bana gençken de söylerdi; 'Bir sevgiye yuva kur,' derdi. Doksan sekiz yaşına girdi, geçenlerde gene aynı şeyi söyledi bana. 'Sen göremediğini arayan bir gözsün, bir sevgiye yuva kur,' dedi."

Kumru, o anda her şeyin, Yakup'un sesindeki yuva sıcaklığına sığındığını sandı. Ömür boyu güdülmüş olmanın yarattığı ürküntü

ile aşkın iç içe geçtiği tatlı bir ışık yayıldı yüreğinden yüzüne. Kadının edasına, söz dağarcığı kurumuşçasına derin, anlamlı bir suskunluk çökmüştü.

"Babam, iyi adamdır. Sülükleşmedi. Mala makama yapışmadı."

"Ameleler severler babanı. İranlı kazmacı Samed çok sevdi. Dedesine benzetti onu."

"Babamı Ereğli'ye göç ettiren, onların sevgisidir. Ölmüş, dirilmiş bir adam olduğu için değil, iyi bir adam olduğu için severler. Ocaktan çıkan, gelir babamı ziyaret eder. Babam, onların acılarını dinler; sağlam gözüyle gözlerine bakar, bir şey anlamazsa kör gözüyle yüreklerine bakar. Babam, kendi acılarından memnundur. Anamın ölümü, babamı sarsmadı. Ama Anşa'nın ölümüne çok üzüldü. Anşa'ya tutkundu."

"Dürdane'yi gözüm tutmadı," dedi Kumru, ipeksi, sevecen bir sesle. "Zili kırık bir kadın. Recep, nerden buldu getirdiyse Cebeli Emmi'nin başına bela etti."

"Nedendir bilmem, babam Dürdane'yi de sevdi."

"Baban doksan sekiz yaşında, Dürdane otuz beş... Ters ayakkabıdır. Azgındır. Memelerinin arasında çiğ yumurtayı pişirir. Babanın işi zor. Yaşlı bir kadın bulsaydı keşke."

Sağ kolunu, Kumru'nun omuzuna attı Yakup; ormandan denize doğru esen tomurcuk ve kuru yaprak kokusunu içine çekerken babasının, asli ve sahici bir duyguyla, 'Kadınlıklarını tamı tamına gösteren en halis kadınlar, deli kadınlardır,' diye mırıldandığını anımsadı.

"Rahmetli Şemsi'nin içine doğmuş. Göçük altında kalmadan bir ay evvel, 'Ocakta başıma bir felaket gelirse, git Cebeli'yle evlen,' demiş, Dürdane'ye."

"Doğru mu acaba?"

"Doğrudur," dedi Yakup. "Şemsi, aynı ocakta çalışan Artin'e de söylemiş, 'Ben ölürsem, karım, Cebeli'ye kalır,' demiş. Dürdane Şemsi'ye tutkundu. Tutkun olmasa babama gelip gitmezdi."

"Baban, evlenmez Dürdane'yle."

Yakup'un, cisimler arasında sürekli ilintiler ve ayırt edici özellikler aramaktan ustalaşan bakışları, az ötede, ağacın köküne köklenen, minnacık, sarı bir çiçeğe kaydı.

"Çiçekler, yaşlı ağaçların gövdesine kolay köklenirler. Babam, ekmediği, emek vermediği çiçeğe dokunmaz, hayran hayran seyreder onu. Sever seyretmeyi."

"Baban dokunmaz ama başkası dokunur."

Kumru'nun bir bildiği mi var acaba, diye düşündü Yakup.

"Babam korkar."

Korkularını duyumsadı birden; "Neden korkar?" diye meraklandı Kumru.

"Kaybetmekten korkar." Yaşamın trajik yanını alayla aşan, yaşlı bir yüz canlandı, gözlerinin önünde; gördüğü her güzelliğin içini seyreden, hayal kuran, kurduğu hayallerle de huzurunu kemiren, oyan bir yüz. "Seyrettiği güzelliğin sahibi değilse onu kaybetmekten korkar, kusurunu söylemez. Babamın gülümsemeleri bu yüzden muammalıdır."

Kumru, kavrama minvalini yitirmiş gibi bakındı. Başkalarının sorunlarını konuşmaktan, kendi sorunlarını konuşmaya zaman bulamadıklarını fark etti birden. Yakup, tutkundu. Ne söylese kabul edebilecek bir durumdaydı. Deniz menekşesi gibi gülümsüyordu gözleri. Ona, yıllardır sürdürdüğü yersiz yurtsuz yaşamını terk ettirmenin tam zamanıydı.

"Beraber bir yere yerleşsek, baş başa yaşasak ne güzel olur."

Duygularının artık her canlıyı güzel olarak gördüğünü, onları temel ve tali türler şeklinde ayırmadığını, hepsine aynı vicdanla yaklaştığını düşünen Yakup, Kumru'yu yarım kulakla dinledi. İç dünyasında hiçbir çelişme belirtisi göstermeyen birisi gibi gülümsedi. Arayışın ve sevincin dağınık diliyle:

"Senin yaşadığın yerde ben yaşarım. Bereketli kadınsın. Sadeliğinden mahrum etme beni. Nereye gidersen git, peşinden gelirim."

Kumru, sevecenlikle okşadı sakalını dervişin; avucuna yaydı, kaldırdı, öptü.

"İki sene, kızım Anşa'nın evinde kaldım. Ora kalabalıklaştı, bana yer kalmadı. Kaç sene de Neşat'ın evinde kaldım. Gelinin felçli anası geldi yerleşti. Geçinemedim kadınla, ordan da çıktım. Üç senedir oğlum Cemal'in evindeyim. Dar bir ev. O evde fazlalığım ben. Hiçbir gelin, kaynana da olsa, evinde bir başka kadını istemez. Başımızı sokacak bir yer bulsak. Nereyi bulsak?"

"Babamla beraber yaşasak?"

"Ahırda mı?"

"Ahırda." Hayvanı tanıdıkça insanı seven saf bir çoban gibi gülümsedi Yakup. Aksakallı Koyuncan'ı anımsadı. "Koyunlarla beraber yaşasak, biraz koyunlaşsak."

"Güzel olur. Baban kabul eder mi?"

Cebeli'nin, hayata arka kapıdan giren, anlam yüklü, alaycıl ve güleç edasını, kendi edasında hissetti Yakup.

"Babam, Koyun Baba'yı sever. Sığırlarla konuşan Kara Sığır'ın oğlu Hamza'yı sever. Et yemeyen Kesir Kenan'ı sever."

"Avcıları günahkâr sayan Tuyuk Hasan'ı da sever."

"Doğru. Keçi gibi meleyen Ziyancı Ahmet'i bile sever. Babam, koyunlarla koyun koyuna yaşamamı ister."

Ömrünün sonuna kadar, koyunların arasında, Yakup'la koyun koyuna yaşamayı hayal etti Kumru. Hapishanedeyken sürüde bir kuzu, gülistanda bir gül olmayı hayal ediyordu. Tahliye olduğunda ışık gibi hafiflemiş, hayatın sarıp sarmalayan sıcaklığı karşısında suskunlaşmıştı. Ahıra girer gibi oldu; koyunların arasında oturdu, Cebeli'yi sık sık ziyaret eden yüzlerle karşılaştı, ürperdi.

"Geleni gideni çok, kabul etmez."

"Eder, etmese de gider koyunların arasında yatarım. Babam bir koyunlara bakar, bir de bana. Koyunluğumu görür, sevinir. O zaman dinler beni. Babam, benim isteğim üzerine, Zonguldak'taki evini sattı. Onu, Zonguldak'tan Ereğli'ye göç ettiren benim."

"Eğer bana sevdalıysan..."

"Sana sevdalıyım, zırzıba. Hepsi bu. Bundan sonra o ahır, ikimizin cennet mekânıdır."

Kafasını Yakup'un omzuna yasladı. Hayran hayran baktı, dervişin kendi içinde yarattığı dünyaya. Sevmek neydi acaba? Sevmek, rahatlamanın ötesinde bir şeydi. Her şeye razı olmanın, katlanmanın mı adıydı yoksa? Canlı cansız, görünen, görünmeyen her şey, duygu yükü altında nasıl da büyüyor, anlam kazanıyordu.

"Sen olduktan sonra, ahır olmasa da olur."

"Sağ ol Kumru. Sevdan sağ olsun. Yokluk yükü ne ki."

Birlikte ayağa kalktılar. Yakup'un elinden tuttu Kumru. Ereğli'nin, denize paralel uzanan en yüksek tepesini, Heraklea'yı (Kaletepe) seyre koyuldular. Kumru, bakışlarını, Tepenin, denize yumuşak bir meyille inen ucunda, varlığı ile yokluğu belli olmayan garipler mezarlığına kaydırdı. Denizin kıyıya attığı sahipsiz cesetler, açlıktan ölen dilenciler, yetim çocuklar, deliler canlandı hayalinde. Her mezar, yıllar önce, maden ocağında yanarak can veren oğlu Hızır'ı ve anası Zehra'yı anımsatıyordu ona. Çıplak ayaklarının çiçek kümelerine dalmasından tarifsiz bir haz aldı. Durdu, fısıltısını ve sıcaklığını duyumsadı çiçeklerin; dokunmak, yakından bakmak için, çömeldi. Sıcaklık, çiçeklerin köklerinden mi geliyordu? Dibi çakıllı, duru bir suyun içinde, yan yana duran dört çıplak ayağı fark etti o anda. Sol ayağını, kekeme olduğu için çok konuşan Ülfet'in yüzüne benzetti. Ülfet'in yüzünden, Gülgöz'ün, Şenbahar'ın, Zeliha'nın yüzleri doğdu iç içe, suya yayıldı.

"Niye çömeldin Kumru, yoruldun mu?"

Dert anlayan, çare arayan, minnet hamalı bir insanın kalbini kazanmıştı. Hayatta her şey, biçilmiş ot kokusu gibi temiz ve duruydu artık. Derviş'in yanı başına sessizce çömelişini, sevginin gücüne yordu; sağ eliyle okşamaya koyuldu ayaklarını.

ÖLÜMDEN BAŞKA KİMSE CESUR DEĞİL

Gözlerinde aç bir ışıltı.
Onlardan veremeyecekleri şeyleri
isteyen aç bir gelecek.

Gücünün son sınırını yaşıyordu karanlık. Ana çıkarma kuyusunun dibinden yatay galerilere, gizemli, geçirimsiz derinliklere, kat kat yükselen eski üretim yollarına kıvılcımlı sesler yayılıyordu. Kömürün tükendiği ve hiç kimsenin olmadığı birinci kata kadar yayılan bu sesler, hava dönüş kuyusu olmadığı için kendi benliğinde boğuluyor, çürümüş suya ve gaza karışıyordu. Sesler bazen kesiliyor, bunun yerini, raylar üzerinde gidip gelen maden arabalarının ve bu arabaları yukarı çıkarıp indiren küçük kafeslerin uğultuları alıyordu.

Kendi kendine konuşarak elindeki mandallı lambayla ana çıkarma kuyusuna yaklaştı Tayyar Çavuş; aşağıya, halatlara, yerin karanlık dibine baktı. Birbirlerine eğik düzlemler ve bürlerle bağlanan ve üretim yataklarında sona eren bu yer altı ağını kuran kafaların sakat olduğunu düşündü. İngilizler, Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar, Ruslar, Rumlar, Hırvatlar, Ermeniler, Yahudiler, Türkler ve daha niceleri toplanmış, gelmişler; neferi, şimendiferi, aleti edavatıyla yer altında koca bir dünya inşa etmişlerdi. Bu kadar kafadan, doğsa doğsa böylesine karmaşık, başı kıçı belli olmayan bir dünya doğabilirdi ancak. Kendi kendini yiyip bitiren bir mırıldanışla:

"Gayretimi tükettiler," dedi. "Çalışma azmim kalmadı. Benim bildiğim, çalışma damar içinde yapılır, taş toprak, kaya içinde yapılmaz. Taşta toprakta sürülen bu galerilere, bu analağımlara, bu

pahalı işe ne lüzüm vardı ki? Damarı değil, kafalarındaki doğrultuyu izlemişler. Kesici lağım yapacağına, bul anadamarı, kılavuz olsun sana, sök sökebildiğin kadar. Ellerimi bileklerimden kesselerdi, çalışma azmim azardı, abad ederdim buraları."

Tahta merdivene tutunarak birinci kata doğru inerken bürün bir bölmesine yerleştirilmiş bir indirme tertibatıyla indirilen boş vagonun içindekini merak etti. Uyuyan küfeci bir çocuğun kafasını görür gibi oldu. Görmezden geldi. Birinci kata indi. İnsansız yerlerde gezinmeyi seviyordu. Üretimi ucuza mal etmek için, bütün maden ocağını tek bir katta topladı aniden ve tüm kazmacıları, kömür damarı içinde kazma sallarken hayal etti. Şimendifer gibi is çıkaran teneke lambaların galeriye yaydıkları zehirli dumanı koklayarak yürürken "Bu lambaları emniyet lambalarıyla değiştirmediler hâlâ," diye mırıldandı. Eskiden katır ahırı olarak kullanılan boş bir ocağın girişinde durdu.

"Besbelli bir zamanlar burda yangın çıkmış. Hem de kömür çatlaklarının içinde, sinsi sinsi, alev alev... Alevler, yırtık dondan çıkar gibi aniden meydana çıkmış, hava girişine doğru büyümüş, körnefesle karşılaşmış, bir patlama olmuş. Bütün direkler, kamalar kiprit çöpleri gibi kırılmış, kaplamalar yanmış. Bir duman, bir duman, bir feryat figân... Neden? Hep ihmalden."

İşemek için, dibi göllenmiş bir direğe yaklaştı. Zemindeki yumuşak toprağı fark edince iki yana salladı kafasını.

"Tahkimata destek olmayan bu mırç mırç, yumuşak, yalancı tabana güvenir de direk vururlarsa elbet göçük olur. Gel de şimdi anla bu dünyayı. Herkesin içinde bir ustura, fikrinde bir ferace."

Tavandan ensesine düşen su damlası, iki kulplu, dev bir maya kazanının yanı başında pekmez kaynatan karısı Zeynep'i anımsattı ona.

"Türbe kadar mübarek, türbe kadar güzel bir kadını bıraktım, geldim bu cehenneme. Bir siğinni zıbın alıp da gönderemedim. Onun o güzelim öküz salyası pekmezini özledim. Onun elinden çıkan her şey lezizdir; katı pekmezi de lezizdir."

Tavandan, göleklere düşen ve ölü fısıltılarını andıran damlaları dinledi. Yanarak ya da göçük altında kalarak ölenlerin son sözleri-

nin, yeryüzüne çıkmayacağını, kıyamete kadar yer altında dolaşıp duracağını düşündü. Ana boşaltma kuyusunun dibinden gelen seslere kulak verdi. Bu sesler, iki yıl önce 1906'da Ragıp Paşa'nın havzaya aldığı Trabzonlu ve Sivaslı madencilerin seslerine benziyordu.

"Beni dinlemediler," diye mırıldandı yeniden. "Buranın uslu amelesi dururken gittiler Lazistan'dan, Kürdistan'dan amele getirdiler. Herkes karısından, çoluk çocuğundan ayrı kaldı, canı sıkıldı, bela arayışına girdi. İyi de oldu. Beladan belki selamet doğar."

Benliğinin dipsiz karanlığında, herkesle hesaplaşmasını sürdürerek ana çıkarma kuyusunun dibine indi. Alışılmadık, kötü huylu bir kargaşanın içinde buldu kendini. Trabzonlu, Sivaslı kazmacılar işlerini bırakmış, kuyu dibinde toplanmışlardı. Arka sıralarda, iki Fransız işçiye, Emile ile Henri'ye takıldı bakışları. Konuşan, bağıran her kazmacının, sırtlan dişi gibi kendini haddinden fazla gösterdiği, haddinden fazla düşündüğü ve havzayı unuttuğu kanısına vardı. Bu hem iyi hem de kötü bir durumdu. İyiydi, çünkü ihmalkârlığa, kötü gidişe karşı bir çıkıştı. Kötüydü çünkü, onları dinleyen, anlamaya çalışan idareciler yoktu. Karanlıktan çıktı, kendisini görüp gülümseyen kazmacılarla yüz yüze geldi. Onları ocaklarına göndermek için ikna etmeye çalışan çavuş Kalvos'a kulak verdi.

"A be uşaklar, Padişah efendimiz meşrutiyeti ilan etti. Bütün kullarına hayırlı şeyler vaat etti. Dönün ocaklarınıza, biraz sabredin."

"Sen geç bunları Kalvos Çavuş," diye bağırdı Cemal. "Şimendifer ameleleriyle makinecilerin yevmiyelerini artıracaklarmış. Bizimkini de artırsınlar."

Arka sıralardan, haddeden çekilmişçesine çıkan incecik bir ses yükseldi:

"Yaptıkları hastanenin masraflarını bizden kesmesinler!"

Kalvos, sesin geldiği karanlığa bakarken Tayyar Çavuş'un iri gözleriyle karşılaştı. Yalancıktan gülümseyerek selamladı Çavuş'u. Diğer Çavuşlar gibi o da kazmacıları kışkırtıp bu hale getirenlerin, Fransa'da çıbanbaşı oldukları için Ereğli'ye getirilen birkaç yaramaz Fransızla Tayyar Çavuş olduğuna inanıyordu. Kalvos'un bakışlarından tiksinmişçesine suratını ekşitti:

"Bağırmayın uşaklar!" diye bağırdı. "Sakin olun. Huzursuzluk, Fransızların çalıştırdıkları ocaklara mahsus değil. Bütün ocaklar huzursuzdur. İngilizlerin, İtalyanların, Rusların çalıştırdıkları ocaklar da huzursuzdur. Ortada bir ihmal var. Buraya gelirken düşündüm hep. Her madenkeşin içi bir ocaktır. İçimizden haberimiz var mı? Yok. Yatay galerilerin her yüz metrede bir açılması lazım. Bunların hava dönüş kuyusuna bağlanması lazım." Parmağının ucuyla gırtlağını gösterdi. Dikkatle süzdü işçileri. "Bunlar olmazsa hava alamayız. Ağzımızdan çıkanı kulağımız duymaz. Cehaletimiz var ama hava dönüş kuyumuz yok. İçimizdeki ocaklara borularla hava versek de fayda etmez."

O anda herkes, lambalardan çıkan dumanların, aç nefeslerin, gazların ve nemin karışımından oluşan boğucu havayı ilk kez fark etmişçesine homurdandı. Kalvos, ön sıralarda bulunan ve Sivas'tan gelen Kürt ve Ermeni amelelerin, Tayyar Çavuş'la el ele vererek kargaşayı daha tehlikeli boyutlara vardıracaklarını düşünüyordu.

"Yapmayın uşaklar, ocaklarınıza çekilin."

"Karşınızda koyun sürüsü yok, siz çekilin!" diye yeniden bağırdı Cemal. Raydan çıkan, 800 kiloluk kömür yüklü vagonları, beliyle raya oturtmaktan kurumuş, iki büklüm olmuştu. "Kardeşim Hızır'ı, babam Hurşit'i, dedem Cemal'i bu ocaklar yedi."

"Hepsi ihmalin kurbanıdır," diye yeniden çıkıştı Tayyar Çavuş. "Kömür küfesinin altında ölenler, varagelde ölenler, göçükte, ateş-nefeste ölenler, hepsi ihmalden. Toz hastalığından ölenlerin haddi hesabı yok. Halbuki toz öldürmez. Alın işte..." Eğildi bir parça kömür tozu aldı yerden, ağzına atıp çiğnedi ve yuttu. "Kömür tozu öldürmez. Taş tozu öldürür. Ameleyi yanlış yerde çalıştırırsan, damarda çalıştırmazsan kömür yerine ölü çıkarırsın. Ben bunların yerinde olsam bunu yapmam. Bunu yapacağıma, gider Balkaya'dan kendimi deryaya atarım, daha iyi."

Tayyar Çavuş'un madencileri kışkırttığına inanan Kalvos, destek için çevresine şöyle bir bakınca Recep Emmi'yle göz göze geldi. Kalvos'un müşkülünü ânında anladı yaşlı madenci.

"Tamam, ben sizin derdinizi anladım uşaklar," diye söze girdi Recep Emmi. "Eger beni dinler de bu işleri bana bırakırsanız ben

hepsini halleder, rahatlatırım sizi. Zamanında Dilaver Paşa'ya, Ragıp Paşa'ya..."

"Bırak paşaları Recep Emmi," diye uyardı Cemal. "Sen karışma bu işe."

O âna kadar korkusundan konuşamayan Köse Çavuş:

"Beni dinleyin uşaklar," dedi. "Jandarma gelmeden ocaklarınıza çekilin."

Tayyar Çavuş, mucize arayan ve cehaletini hayal gücüyle telafi eden, esrarengiz bir insan görünümündeydi. Kargaşayı, iki yıl önce Sivas'tan, Adana'dan gelen ve kendisini çok iyi dinleyen Kürt ve Ermeni kazmakeşlerin çıkardığı inancındaydı. Neşat'la birlikte ameleyi kışkırtmak için lavardan gelen Hovig'i, topal Hairazat'ı, Diro'yu ve Ğukas'ı süzdü dikkatle.

"Çekilsek, mesele hallolur, uşaklar" diye yeniden girdi Recep Emmi. "Ben araya girer bu işi hallederim. İki sene evvel, Ragıp Paşa'yla konuşmak istedim, önüme geçtiniz, bırakmadınız."

Kardeşi Cemal'in haddinden fazla öne çıkmış olmasından korkan Neşat, "Sen sus Recep," diye boşluğu doldurdu. "Bu iş büyük iştir, seni aşar."

Su damlalarının altından çıkıp Tayyar Çavuş'a doğru yaklaştı:

"Ocaklarımıza çekilsek hallederim. Yardım eder, rahatlatırım."

Kazmacıların, kararmış, yırtılmış, mecalsiz, perişan hallerini, dikkatle süzen Tayyar Çavuş, Kalvos'un yanından, sessizce kalabalığın içine girdi. Onların ter ve nefes kokularını solurken öfkelerindeki o ateşli sevinci, kendilerinin bile farkında olmadıkları o iğfal edici, gizli sevinci duyumsar gibi oldu. Konuşmak için uygun bir an kollamaya başladı.

"Jandarma gelmeden çekilin uşaklar."

Köse Çavuş'un bu uyarısı karşısında ani bir dönüş yaptı Tayyar Çavuş, burnundan soluyarak:

"Çekilin demek kolay, nereye çekilsinler? Bu meseleler durup dururken çıkmadı. Meseleleri ortaya bazı kafalar çıkardı. O kafalar çekilmeden, bu meseleler çekilmez."

"Sen bir ocak çavuşusun, nasıl böyle konuşursun, Tayyar Çavuş? Bu vebalin altında kalır, ezilirsin!"

Gövdeleri eliyle araladı. Ayaklarını, zamanın kayıtsız kaldığı âna, ölüm ânına bastı. Karanlıkta ateş parçaları gibi parlayan ve bir kıyye kuru ekmekle bir baş soğana gücü zor yeten ücretleri süzdü ilkin, kafasını çavuşa çevirdi sonra:

"Hepimiz insanız Kalvos, bunu unutma. Her insan çavuş değil, her çavuş da insan değil. Eğer insansak bizi biz eden, bizi ayakta güden, belkemiğimizdir. Belkemiğini ihmal edersek göçük olur. Yıkılırız. Kendi üstümüze yıkılırız. Beyinsiz kafamızın altında kalır, eziliriz. Keşke, beynimizin altında kalıp ezilsek." Kalabalığın keyifle dalgalanmasından güç aldı. "Kazmakeşler belki bugün ocaklarına dönerler. Yarın ne olur, nereye dönerler, kimse bilmez. Havzada çok büyük huzursuzluk var. Düşünmek lazım, bu insanlar niye buraya toplandılar? Niye şaşılacak sorular sordular? Kendilerini unutmuşlardı da niye hatırladılar? Çünkü, ortada bir ihmal var. Lanet olsun, her insan bir ihmaldir. Tövbe estağfurullah, Allah'ın bir ihmalidir."

Yüzler, lamba karanlığında iyice belirginleşti. Dışarıdan gelen madencilerin yarattıkları korkuyla ocaklarını terk etmek zorunda kalan ve arka sıralarda bulunan yerli madenciler sesizce bıdırdaştılar. Tayyar Çavuş'un etrafında kümelenmeler oldu. Çavuş, zor duyulur bir sesle, madencilere, işbaşı yapmalarını fısıldadı. Çevresindeki her kıpırtıyı, kendi içinde, kendisine ait bir kıpırtı olarak hisseden ve delirmiş bakışlarla Tayyar Çavuş'u tepeden tırnağa süzen Cemal:

"Ben işbaşı yapmam," dedi.

"Gönlün nasıl isterse," diye mırıldandı Tayyar Çavuş. "Nasıl olsa herkes iğne üstündedir, huzursuzdur, çalışmasan da idare sana bir şey yapamaz. Memlekette bir idaresizlik durumu var. Padişah Efendimizin tahtında olup olmadığı da belli değil."

"Merak etmeyin, ben sorar öğrenirim, her şeyi hallederim."

"Sen bu işlere karışmasan iyi olur, Recep Emmi," diye çıkıştı Cemal yeniden.

Ellisine merdiven dayadığı halde, hiç kimsenin kendisini dikkate almaması, zoruna gidiyordu Recep Emmi'nin. Çömeldi, sırtını, tavandan sızan suların şişirip mantarlaştırdığı köknar direğine dayadı; Cemal'in, babası Hurşit'e hiç benzemediğini, ana tarafına, özellikle de nenesi Zehra'ya çektiğini düşündü. Kazmacıların ocaklara sessizce çekilişiyle Tayyar'ın güçlenen otoritesini hayra yormaya çalıştı, yoramadı. Cemal'in bu tehlikeli gidişatını, ağabeyi Neşat engelleyebilirdi. Gelgelelim o da ocağından alınmış, kömür yıkama işine, lavara verilmişti. Kalktı, arına doğru, galeri boyunca yürüdü. Karşıdan gelen küfeci katıra yol verdi.

"Benim Kara Tavşan'ımı fazla zorlama uşşam, yaşlandı garibim."

Başını kaldırıp Recep Emmisine baktı Cuma. Lambasını çocuğun yüzüne doğru yaklaştıran Recep körelmiş sol gözün mor necef çukuru gibi parladığını görünce ilkin, kimsesiz çocukların gömüldükleri kimsesiz bir çukuru, sonra da katırın toynağındaki yara çukurunu anımsadı.

"Hele şu Kara Tavşan'ı durdur da ayağındaki karınca yuvasına bakayım."

Cuma, kömür yüklü vagonun arkasından, katırın önüne geçince, Kara Tavşan durdu. Recep Emmi eğildi, lambasını katırın sol ön ayağının dibine indirdi. Diz çöktü, müzmin, bıcılgan yaradan sonraki değişime, toynak tabanı ile toynak çeperi arasında oluşan, toz ve kuru kan dolu çukura baktı.

"Bu yarayı benim temizlemem, sarmam lazım; kurtlanırsa kötü olur."

"Yaranın içinde kömür tozu varsa kurtlanmaz, Recep Emmi."

"Kurtlanmaz kurtlanmasına da benim aklımın içinde kurtlanır bu yara; düşündürür, huzursuz eder beni."

Çocuğun sesindeki akla ve acıya takıldı Recep'in dikkati. Acısını çocuğa emzirdikçe ferahlayan, karanlık bir dünyada buldu kendini. Katırı, Canik'ten asker ameleye un getiren nalbant Ahmet'e götürmeyi düşündü. Doğrulmak istedi, belindeki ağrıdan dolayı doğrulamadı. Katırın, iki ray arasındaki ıslak karanlığa, yorgun yorgun, sıcak sıcak işemesini dinledi.

"Babamı işine geri verirler mi Recep Emmi? Ocağa döner mi?"

Cuma'nın sorduğu soruyu, otuz beş yıl önce, Neşat'ın kendisine sorduğunu hayretle anımsadı Recep. Çevresindeki canlı cansız her şeyin kendisine karşı ayaklandığını sandı.

"Neşat'ı, bana sormadan kömür yıkama işine verdiler." "Şimdi burdaydı gitti," diyecekti, vazgeçti. "Lavardadır. Sen Üzülmez ocaklarından daha yeni geldin. Biraz sabret uşşam. Merak etme, ben yardım eder, babanı yanına aldırırım. Rahatlatırım seni."

Recep Emmi'nin herkese yardım etmek istediğini ama edemediğini biliyordu Cuma. Lambanın solgun aydınlığında geyik gözü gibi parlayan tek gözünü, karanlıktaki kıpırtılara, daralan genişleyen sıkıntılara ve Recep'in toynak başındaki haline çevirdi. Her şey ve her kıpırtı, insanların zamanla kumar oynadığını, hiçbir şeyin kesin ve hiçbir yerin emin olmadığını söylüyordu.

"Kara Tavşan'ı fazla zorlama uşşam. Yedi sene evvel, kör oldum da onu ben soktum bu ocağa. Düzce'den Tatar muhacirler getirmiş, Ermeni mahallesinde, Garabet'in babasına satmışlardı. Çayırda çimende evecenlikle gezen bir katırdı; hoplayan, sevinen, yavru bir katır. Bir aç kurda rastlamış. Kurt buna saldırmış, arka bacağını parçalamış. Garabet'in bir çoban çomarı vardı, sen misin bunu yapan, diye kurda saldırmış, kurtarmış garibimi. Görünce ağladım. Garabet, gözyaşlarımın hatırını saydı, yaralı yavruyu bana verdi. Götürdüm, kiremitliğe koydum, yaralarını sardım, iyileştirdim. Çok yalnızdım, bana arkadaş oldu. İyi baktım, biraz büyüttüm. Gözlerini çok sevdim. Ocakta çalışırken bakan olmadı. Sonra aldım getirdim. Dar günümde bana arkadaş olur, dedim. Sağ olsun bana yalnızlık çektirmedi. Kara Tavşan benim vicdanım oldu, çocuğum oldu."

"Senin çocuğun niye yok Recep Emmi?"

"Ben eskimiş, kâgir bir binayım, uşşam. Dul karılar çoğalınca yalnız kaldım, evlenmedim. Korktum. Evlenirsem benimki de dul kalır, dedim. Dünya duldur."

Recep Emmi, lambasını katırın kafası hizasında kaldırdı, yeşil şist taşı gibi parlayan, kocaman gözünün içine baktı. Gözün derinliğinde, açgözlü olmayan, durmaksızın veren, dilsiz ve yoksul bir

geçmişi görür gibi oldu. İnsanların gözlerinde neden böyle bir geçmiş yoktu? Onların gözlerinde, onları mahveden, aç bir ışıltı, onlardan veremeyecekleri şeyleri isteyen aç bir gelecek vardı. Katırın kafasını sıvazladı. Galerinin öbür ucunda beliren lamba ışıklarını görünce:

"Haydi Allah sabır, selamet versin uşşam, işine bak," deyip yoluna devam etti. Karşıdan gelen Hayikyan'la Sarkis'i selamladı. Ocaklardaki kargaşayı bu tip adamların çıkardığını düşündü. Günlerdir Cemal'le fiskos edip onu kafaya alanlar da bunlardı. Bunların en iyileri Dikran'dı; dermanını derdinde gizleyen, faka basmayan, cesur bir kazmacıydı. Cemal gibi ağzının terazisi bozuk bir adam değildi. Sessizdi.

Çalıştığı ayağa, ayaklarını ağırlaştıran düşüncelerle girdi Recep Emmi. Durdu, yoğunlaşan, helezonik bir hareketle kendi dibini delen ışığı dinledi. Kazmacılar, kafa kafaya vermiş, sohbet ediyorlardı. Yandaki ocaktan da üç beş kişi gelmişti. Kafalarını kaldırıp Recep Emmi'nin selamını aldılar. Bir şey söylemeye çekindi Recep. Sökeceği damara doğru gitti, eğildi gediğe girdi. Kazmasını alıp sağ böğrünün üzerine yattı. Yavaş bir iş temposuyla konuşmalara kulak verdi.

"Kazmacıların hepsi birden yer üstüne çıkarlarsa ani gaz boşalması gibi olur, Zaptiye bir şey yapamaz," dedi Cemal. "Şimendifer amelelerini izlememiz şarttır, kalleş durumuna düşeriz yoksa."

"Kandilli'de de kaynama var, İtalyanların çalıştırdıkları ocaklarda," diye mırıldandı Levon. "Her ocak, kömür dolu bir araba gibi tutuşmuş. Yakında kıyamet kopar."

"Tutuşan kömür arabalarının kancalarla birbirine bağlanması lazım. Kendimi kıyamet gününe hazırladım, çok can yakacam."

Cemal'in bu sözleri Recep Emmi'yi iyice endişelendirdi, yaklaşan felaket karşısında duyduğu çaresizliğin sıkıntısıyla derin derin iç çekip sol böğrünün üzerine döndü. Levon gibi kendini çok aşağılayan, çok seven, korkak, mıymıntı bir insan bile, yaklaşan kıyametten, korkmadan söz edebiliyordu. Durum, eski durum değildi. Ortada bir uğursuzluk, bir huzursuzluk vardı. Huzursuzluğun kaynağı neydi? Kendi leşiyle beslenen bu cemaat miydi yoksa

huzursuzluğun kaynağı? Herkese bir hal olmuş. Hele şu İdris? Bu ocakta, susmanın hakkını veren, susmayı bilen tek adamdı. Kazmasını bırakmış, gitmiş kafa kafaya vermiş, deli Cemal'den akıl alacak. Tüüh! Karısını kendi sikinin gölgesinden kıskanan bir adamdan da ancak o beklenir. Kömür bloklarının arasından pırıl pırıl sızan suya benzetti insanın vicdanını. Fırsat verilse İstanbul'a gider, sadrazam Kâmil Paşa'yla konuşur, üst üste yığılmış ne kadar dert varsa hepsini halleder gelirdi. İnsan bozulmuş, Allah'tan uzaklaşmış, Allah'ın sırrı da gitmiş bir zerrede gizlenmişti. Hangi fikrin kendisine, hangisinin başkasına ait olduğunu insan ayırt edemiyordu artık. İş genişledikçe insan küçülüyor, daralıyordu.

Hayikyan'la Dikran, Sivaslı çancı Nezir'le birlikte ayağa girdiler. Onları, Henri izledi. Recep Emmi, ayağa girenlere, en iyi gören yanıyla, kör yanıyla baktı. Çavuşlar neredeydi? Bu kazmacıların kendi işlerini bırakıp ocak ocak, ayak ayak gezmelerini, gizli işler çevirmelerini görmüyorlar mıydı? Ya bu Frenk de neyin nesiydi? Şirket, kendi ülkesinde yaramazlık yapan bu adamı niye bu havzaya getirmişti? Daha fazla seyirci kalmayı kendisine yediremedi. Girdiği gedikten usulca çıktı, direğin dibinde kümelenerek Hayikyan'ı dinleyen kazmacılara yaklaştı. Başlarını kaldırıp bakanlarla göz göze geldi.

"Yapmayın uşşam, bura bizim ekmek teknemizdir. Vurduğumuz her kazma, bir açı, bir çıplağı, bir dilenciyi doyurur."

"Recep Emmi sen karışma bu işlere," diye çıkıştı Cemal. "Git kömürünü sök."

"Bir benim sökmemle olmaz uşşam, biz çalışmasak herkes acından ölür."

Recep'in içtenliğine inanan Dikran ayağa kalktı.

"Var bir huzursuzluk, var her yerde bir haraza Recep Emmi," dedi. Sesi yumuşak ve saygılıydı. "Yevmiyelerimizi artırmaları lazım. Biz köle değiliz. Yaptılar adamlar bir hastane, parasını bizden kestiler. Yevmiyelerimizi zamanında ödesinler, geciktirmesinler."

"Tamam uşşam, ben yaranın farkındayım."

"O zaman bize engel olma," diye çıkıştı Cemal.

"Yanlış anlama Cemal. Benim maksadım, engel olmak değil. Maksadım o ki, kazdığınız çukura düşmeyesiniz."

"Kazdığımız çukurdan ne zaman çıktık ki düşek."

"Tamam uşşam, fırsat verin, gönderin beni İstanbul'a, göreyim Kâmil Paşa'yı, anlatayım her şeyi. Paşa dinlesin, el koysun, düzeltsin."

"Bu iş Paşa maşa işi değil, Recep Emmi; bu iş kazmacıların işi, benim işim."

"Güzel de sen kimsin uşşam? Sen rahmetli Hurşit'in oğlusun, rahmetli Hurşit de rahmetli Cemal'in oğludur. Kendini koskoca bir Paşa yerine koyman doğru mu?"

"Cesursam paşayım, paşadan da üstünüm."

"Ölümden başka kimse cesur değil."

"Benim iki adım var Recep Emmi, unutma, biri Cemal, diğeri de Ölüm."

Cemal'e laf anlatmanın boş olduğunu bir kere daha anladı Recep Emmi. Tadını bulmuş bir ruh dinginliğiyle, "Anladın mı Emmi?" dercesine bakan kazmacıları şöyle bir süzdü. İçindeki sesleri düşündürmeye çalıştı. Bunların hepsi iyi insanlardı herhalde. İyi insanların vicdanlarını en çok, yaptıkları kendi kötülükleri yaralardı. Kötülükler yapacak, pişman olacak, doğru yola geleceklerdi eninde sonunda.

"Valla uşşam, Recep Emmi söylemedi demeyin. Eyvaah diyeceksiniz ama tavşan yamacı geçtikten sonra..."

Kimse cevap vermedi. Sessizce çalıştığı yere geçti Recep Emmi. Herkes korktuğu için cesur görünüyordu. Herkes korktuğuna göre, ekmek azaptaydı.

KARINCANIN BELİNE BAKMIŞ ZAHMETİN İNCELİĞİNİ ANLAMIŞ BU KADIN

Bu kadının iç dünyası,
hakikat terazisine çıksa
terazinin kılı kıpırdamaz.

Cebeli'nin Ereğli'ye sancılı göçüşü, yaşamında büyük değişikliklere yol açtı. Yüz yaşına giren Cebeli'nin, deniz boyunca uzanan Kaletepe'nin Süleymanlar Mahallesi'nde; Baba Burnu'nun, rüzgârdan koruduğu, koyun ruhlu bir koyun kenarında, iki katlı, ahşap bir eve yerleşmesi, rüyalarını renklendirdi; hayallerini yağmur gibi ferahlatıcı duygularla nadaslandırdı. Cebeli, yaşadığı yerin, romatizmalarına iyi geleceği ve ömrünü uzatacağı umuduna kapılmıştı. Gelgelelim çıralı çam kazıklar üzerine oturtulan ev, sert ve sık lifli kestane ağaçlarından yapılmasına rağmen, korsan ve derya canavarlarına dair, yıllar boyunca anlatılan korkunç masalların da etkisiyle, ciddi boyutlarda kağşamış, viraneleşmişti. Evin görünümünü, ceviz ağacından işlenen ve gerdekten yeni çıkmış gelin gülümseyişi gibi yaşamı içine çeken geniş pencereler kurtarıyordu. Saçak mimarisiyle sekizgen kasnağa oturtulmuş ilginç çatısının da rolü vardı bunda. Ek yerleri esnekliğini yitirdiği için, ev, üst katta yürürken çökecekmiş gibi gıcırdıyordu. Gıcırtılar, kocakarı dırdırlarını anımsattığından olsa gerek, Cebeli, üst kata hiç çıkmadı. İncelikli bir ruh asaletiyle sızlayan kemiklerinin ve pelteleşmiş kaslarının itirazlarını da dikkate aldı ve eskiden ahır olarak kullanılan alt katta oturmayı tercih etti. Burada, evin eski sahibi, Bakırcı Yuvan

Ağa, kömür tozlarıyla kararan moloz taşlarından genişçe bir ocak yaptırmıştı. Cebeli, Yakup'la kazmacı İdris'e, karyolasını, ocağa yakın bir yerde kurdurdu. Sekiz koyunu ise evin bitişiğindeki küçük ahıra aldırdı. Yakup, üst kata yerleşti.

Cebeli, yerleşme işi bittikten sonra, günlerini evin alt katında, zamanın dilini yakalayan derin bir derviş gibi, sakin ve telaşsız bir şekilde geçirmeye başladı. Ağustos koyunları gibi kafalarını birbirlerinin kıçına sokan düşüncelerine bir düzen vermeyi düşündü. Hiçbir şey yapmadığı ve aşması gereken her şey döne döne gelip onu aştığı için yoruluyordu.

Ölen kadınların yad edildiği bu sakin günlerden bir gün, babasına uzun zamandan beri kadın arayışına çıkan Yakup, hiç ummadığı bir durumla karşılaştı. Vaktiyle gemilere yol göstermek için tepesinde ateşler yakılan Göztepe'de, Hacı Baba Türbesi'nin dibinde ağlayan bir kadınla karşılaştı. Kadının akşam karanlığına ve yabangülü kokusuna yayılan acısı, Yakup'a kendi acılarını anımsattı. Derviş, büyük bir hassasiyetle yaklaşıp ağlayışın özüne verdi kendini. Fısıldarcasına, nedenini sordu. Kadın, ilkin, kocaman kömür gözlerini devirerek sustu, sonra adının Rukiye olduğunu söyledi ve hikâyesinin yumağını yavaş yavaş çözmeye başladı. İstanbul Galata'da dilencilik yaparken korsanlar Rukiye'yi kaçırıp bir takayla Sinop'a getirmişler. Takada kendisinden başka iki kadın daha varmış. Sinop'a vardıkları günün gecesi, korsanlar her üç kadını da alıp Hacı Salih Ağa'nın konağına götürmüşler. Ağa üç kadın içinden Rukiye'yi seçmiş. Rukiye beş ay konakta kaldıktan sonra kaçmış, günlerce yürümüş; yağmurlu bir gecede, gözleri burun deliklerine yerleşen, üç bacaklı, kara yüzlü, bülbül avazlı bir hortlakla karşılaşınca çocuğunu düşürmüş. Hortlak yaklaşmış, yaklaştıkça küçülmüş, küçüle küçüle düşen çocuğun içine girip kaybolmuş. Rukiye bunun üzerine yeniden yola düşmüş, Kastamonu, Karabük ve Zonguldak üzerinden Ereğli'ye, Rum yerleşim yerlerine, Yanni Kefere ve Meheryaki'ye gelmiş.

Yakup, babasına bir kadın bulmuş olmanın sevinciyle, Rukiye'yi alıp eve getirdi. Cebeli'nin aksakallı başı, ocak ateşinin yarattığı çokbaşlı hayallere, eski kalyon ustalarına, Kostri'ye, Yorgi,

Dimaki ve Şileli Dimitri'ye dair anlatılan hikâyelere dalmıştı. Yanı başında, aniden zuhur eden genç kadını görünce şaşkınlaştı. Kadını, tarihin rahminden, Cenaze Hasan Paşa'nın hareminden kopup gelen bir cariye hayaleti sandı. Hikâyeyi, zelzelil bir ruhla, oğlu Yakup'tan dinleyince durgunlaştı. Eski gemi müteahhitlerinden Bilecik voyvodası kalyoncu Ali Ağa'nın Gemlikteki konağından çırılçıplak kaçıp kırk gün kırk gece mağarada kalan ve sonra da erkek bir ayıyla birlikte sır olan Karakız'ın hikâyesini anımsadı. Sorular, sohbetler uzadı; baba ile oğul, Rukiye'yi, Rukiye ise baba ile oğulu tüm dikkatiyle dinledi, duyumsadı, anlamaya çalıştı. Ve derken Rukiye, her ikisini de sevmeye başladığını hissetti. Hissetmesiyle birlikte kalktı, evin otuz yıllık hanımıymış gibi hizmete koyuldu.

O gece, evin sürpriz kadınını uyuması için üst kata çıkardılar. Yakup, her zaman yaptığı gibi çekip gitti. Cebeli, ocağın yanı başında yan gelerek, bakışlarını ateşe dikti, çıplak ayaklı düşüncelere daldı.

"Yakup bu kadını kimin için getirmiş? Kendisi için mi, babası için mi? Çalışkan bir kadına benziyor. Küstahlıkla incelik gibi ikiz bir meziyeti bakışlarında taşıyor. Uysal ve itaatkâr görünüyor. Uysallığında galiba zorba bir eğilim var. Zorba, bulunduğu yerden aşağılara baktığında, hataları olduğundan daha büyük görür. Bu kadının, Kızılcapınarlı kadınlar gibi hafif firari, asi, ihtizari bir hali de var. Kendinden emin görünüyor. Konuşmayı seviyor. Ağzından çıkan her sözde bir hayır, bir bereket var; bir dilenciyi doyurabilecek güçte, anaç bir bereket. Göğsündeki yamalar, memelerinin dikliğine çok iyi yakışmış. Belli ki hep uzaklara bakmış, umutla bakmış. Bakışları güzel; gölge yaratmayan, ışıklı, hesapsız; bir çocuğunki gibi saf, iri, cazip. Bu kadın, Yakup'a olmaz. Olsa olsa, sakalını yüz yaşına yaymış bir ihtiyara olur. Bu sakalın rüzgârı, bu kadının mumunu söndürür mü? Peki, iyi güzel de bu kadın neyin nesidir? Erkekleri tanımış mı? Veregen bir eyyamı var mı? Hürriyeti zürriyeti var mı bu kadının? Eğer cahilse hürriyeti de cahildir."

Cebeli, düşüncelerinin dönüşüne ters bir yönde dönüp durdu yatığı yerde; mutluluğunu, duygusal öngörüler, tatlı tahminlerle

beslemeyi sürdürdü, sabaha kadar. Doluyu doldurdu damla damla, boşu boşalttı. Sahip olma güdüsünün yarattığı mutlak yoksulluk duygusunu hissederek ürperdi. Sevgi değil, ihtiyaç arayışı içinde olduğunu, daha kötüsü, ihtiyaç duygusunun karışıp bozmadığı saf bir sevgiye uzak bir adam olduğunu anladı. Bir ara, kömür tozları yayıldı, moloz tepecikleri ve ölüler çoğaldı, akıl hırsın kölesi oldu, hayali karardı. Tam bu anda, evin yeni kadını, ruhunu, çıplak ayaklarıyla hissettirerek aşağı indi. Sönmekte olan ocağa birkaç odun attı, evi süpürmeye başladı. Cebeli'nin kararan hayali dağıldı, tek gözünü yumarak yorganın altından izlemeye koyuldu süpürgenin gayretindeki yeni hayatı.

"Karıncanın beline bakmış, zahmetin inceliğini anlamış bu kadın. Ana baba yetimi değil, insanlık yetimi, yokluk yetimi... İyi bakmam lazım bu kadına. Bu dünyada benim en kıymetli hazinem, kör gözümdür." Kör olmayanla görüneni, körle de görünmeyeni gördüğüne inanan Cebeli, yorgan aralığını biraz daha açtı. "Ben bu kadının iç dünyasını fehmettim, hakikatını bir nebze anladım. Bu kadının iç dünyası, hakikat terazisine çıksa terazinin kılı kıpırdamaz. Beni bu kadar bahtiyar eden, bu kadının hakikatidir. Nefsinde asalet var. Süpürüşüne bile sinmiş o asalet. Süse, ziynete uçkur çözmez bu kadın."

Cebeli, tek gözünü çılgın bir merakla araladığında, Rukiye'nin sırtını gördü. Kadının uzun ince boynunu, bir çift örgü halinde beline doğru akan saçlarını, kalçalarını izlemeye koyuldu. Kadın çömeldi, ocağın külünü bakır bir lengere doldurmaya başladı.

"İyi uyudun mu Rukiye?"

Sesi sırtında hissederek döndü, gülümsedi kadın. Cebeli'nin kocaman aksakalını ve sakalına büyü katan kör gözünü seyrederken Sulukuleli dilenci Zöhre Nine'nin, tek gözünü, darda kalanlara mağara gibi açan "Beyaz Dağ" masalını anımsadı.

"İyi uyudum. Ne zamandan beridir hiç bu kadar güzel uyumamıştım."

Cebeli, kadınla hoş bir sohbete başlamak üzereyken içeri, sabah sabah hiç hesapta olmayan, Semiz Ali girdi. Davetsiz dertli, ayaklarını sürükleyerek doğruca ocağın yanına geldi. Medrese

tahsili görmüş, bir zamanlar Maden-i Hümayum Nazırı Gramer Hasan Paşa'nın kâtipliğini de yapmış, altmış iki yaşında, hindi kafalı, geniş omuzlu bir adamdı. Bilinç dehlizinin dibinde çile prangasına vurulan çok başlı benlik belasının, konuşmayınca ateşlenip kendisini güç duruma düşüreceğinden korktuğu için sürekli konuşuyordu. Keçi sakalının rengine uygun, yedi sekiz düğmeli, dört cepli, Çerkes ve Çepni yelekler giyiyor, gümüş köstekli saatini ikide bir cebinden çıkarıp dünyanın boklu kaderine bakıyormuş gibi bakıyor, "Lanet olsun," diye mırıldanarak yeleğinin diğer cebine yerleştiriyordu. Kıçında, paçaları dar, peykesi koyun kuyruğu gibi sallanan kara bir şalvar vardı.

Cebeli, sesiyle zamanı yutan ve ayaklarını hep noktadan sonraya basan bu secereci adamın, kafadan gayri müsellah olduğu inancındaydı. Onun, Osmanlı sadrazamlarının hayatlarını yıllardan beri incelemesine, dünyanın boşluğa oyulan geleceğini o hayatlarda aramasına bir anlam veremiyordu. İnanılması zor, ilgiç iddialarda bulunuyordu Semiz Ali. Seceresinin taa gidip altını, yeşimi, firuzeçi, zeberceti, taş değerinde gören Hadım Ali Paşa'ya dayandığını, rahmetli dedesinin ise Keçiboynuzu Ağa İbrahim Hilmi Paşa'nın yakın dostu olduğunu iddia ediyordu. Cebeli'den başka herkes, Semiz Ali'nin babası İlter'e değil, dedesi Abhaz Ahmet'e benzediği çünkü, babası askerdeyken anası Seher'in kaynatasıyla mercimeği fırına verdiği inancındaydı.

Rukiye, Cebeli'nin hafif yekindiğini gördü; yataktan kalkmak istediğini anlayınca geldi, oturmasına yardım etti, birkaç yastık koydu sırtına. Ocağın kıyısında bağdaş kurarak durumu sezdirmeden izleyen Semiz Ali, Rukiye'nin kesinlikle Zonguldak'tan gelen bir hizmetçi olduğuna karar verdi ve bir şey sormadı. Bu dünyada hiçbir şey, yağmanın dışında değildi. Gözleri safir gibi parlayan bu kadın da kim bilir kaç kere yağmalanmış bir yağma malıydı.

"Anlat hele Ali Ağa, ne var ne yok?"

"Bu gece uyumadım," diye mırıldandı Semiz Ali.

"Niye, hayrola, neyin var?"

Dünyanın en yakıcı sorunlarını öncelikle konuşmanın gereğine inandığı için biraz bekledi. Kadının durmadan gezinen çıplak

ayaklarını, parlayan tırnaklarını izledi göz ucuyla. İnci, akik ve taneleme usülleriyle oldukça ince işlenmiş kolyeler canlandı gözlerinin önünde.

"Ragıp Paşa'nın oğulları, Cemal'le Şakir beyler çağırdılar beni. Sabaha kadar onlarla konuştum." Şeyleşmiş, akılsallaşmış, katı ve sıkıcı bir yaşamın kırıntıları dökülüyordu sesinden. "Sadrazam soyundan geldiğim için bana akıl danıştılar. Ereğli şirketinin mali dengesi bozulduğu zaman da bana akıl danışmışlardı. O zaman onlara Kozlu'yla Kilimli'deki metruk ocakları almalarını söylemiştim. Dediğimi yaptılar, bedavaya aldılar hepsini. Ondan sonra gelsin, yüksek kalorili, temiz gemi kömürü, kantarlar, iskeleler, mavnalar, rekübe ve beygir ücretleri... Kazmacı 14 kuruş, kandilci 10 kuruş. Paraları canlandı."

"Herkes parası kadar canlı olsa dünya canlanır," dedi Cebeli. Semiz'in, sözünü sürdürmesini bekledi. Kışkırtmak istedi. "Babam, Padişah Abdülhamit'in mabeyncisi olsaydı ben de bedava alırdım o ocakları."

"Ben akıl vermesem alamazlardı. Amele kıtlığından dolayı iyi işlemeyen zengin damarlı ocaklar vardı. Onları da almalarını söyledim. 6500 altına satın aldılar. 'Para yerin dibindedir,' dedim. 'Masraftan fedakârlıktan kaçınmayın,' dedim. Beni dinlediler. Verdiğim akıl temelinin üzerinde Sarıcazade şirketini kurdular. Kozlu'da kuyular açtılar, fen soktular. Kozlu'da, Kilimli'de, Ereğli Kumpanyası'nın rakibi oldular. Amele sıkıntısı vardı. 'On dört köyün köylüsü, bu ocaklara yetmez,' dedim. 'Babanız sarayda paşadır, mabeyncidir,' dedim. 'Gidin söyleyin, padişaha başvursun, mükellefiyeti kaldırsın, Lazistan ve Kürdistan beldelerinden ameleler gelsin.' Dediğimi yaptılar, mükellefiyeti kaldırdılar. Çok insanları zengin ettim ben. Değerimi bildiler mi? Bilmediler. Ellerinden gelse derimi tulumba için köseleye çevirirler."

Cebeli'nin yüzüne, duygu özgürlüğünün ve kendini var edememiş olmanın yarattığı tatlı bir perişanlık sinmişti.

"Senin Ereğli şirketine de çok faydan oldu."

"Şirkete, mirî ve metruk ocakları aldıran benim; Zonguldak Limanı'nı yaptırma fikrini veren de benim. Limanı, Çatalağzı, Kilimli

ve Kozlu vadilerine bağlayan şimendifer yolu fikri, Kont Vitali'den değil, benden çıktı. Şirketi ben abad ettim."

Donuk, ham duyarlılıktan ve günlük yaşama katıldıkça parçalanan, bencil sesten ürktü Cebeli. Aklını ayrıntılardan ve onların sonu gelmez kaynaşmalarından, onları var eden yaratılmamış varlığa doğru kaydırınca rahatladı. Kafasını çevirdi:

"Ettin de ne oldu? Havza, Goglarla Magoglara kaldı. Adı Ereğli şirketi ama aslı Frenk. Memurlarını, ustalarını kendi milletinden seçti, getirdi hep. Bunlar da mahalli idarelere karşı serkeşhane davrandılar. Hayat, Frenk mahallesine teslim oldu. Halk, sanatsız kaldı. Frenk bayraklı gemilerle doldu derya. Bu gidişat, Frenk müstemlekesine doğru bir gidişattır Ali."

"Ben orasını bilmem, bildiğim o ki ruhta asalet olmalı. Ruhta asalet oldu mu insan iyilik yapar. Rahmetli Boynueğri Abdullah Paşa, ikide bir, 'İyilik edin,' dermiş. İlim yolunda diz kırıp dirsek çürüten bu büyük adamın büyük sözü..."

Abdullah Paşa'nın, "büyük sözü" ile Semiz'in sığlığını gülümsemeyle karşıladı Cebeli. Secereci olduğu halde, gerçeği kendi sınırları içinde kavramaya yanaşmayan, kendini taşıran, ayrıştırarak evrene yayan bu garip ruhun övünmeleri, uydurmaları, hoşuna gidiyordu Cebeli'nin.

"Hiç halkı zengin etmeyi düşündün mü?"

"Boş ver halkı. Halk kim? Açık kıça serin yayla. Ben çalışmak isteyen insanlara kumpanyalar kurdurdum. Kumpanyaları zengin ettim. Koskoca Kurci Kumpanyası'nı da zengin eden benim. Daha o zamanlar gençtim. Kalbim, lekesiz zümrüt gibiydi. 93 Harbi'nden sonraydı. Dilencilerin, yetimlerin, fahişelerin her yanı sardığı bir zamandı. Zengin mi zengin bir Frenk gelmişti. Karnını mısır tarlasında şişiren genç mandalara benziyordu. Göbeğiyle kalçası arasındaki genişlik, bir baston kadar vardı. Hani derler ya, adamın taşağı şişer, derdi sana düşer. Gene ne olduysa bana öyle bir şey oldu, insanlığım depreşti, bu adamı aldım, ne kadar ocak varsa hepsini gezdirdim. Tercümanım da Pertikali'ydi."

"O kim?"

"Sen tanımazsın, sık sık İstanbul'a gider gelirdi. Yetim kızları toplar, satardı. Allah'a çapraz bakan, çenesiz bir adamdı. Bir zamanlar da kudret helvası sattı Kastamonu havalisinde. Müneccim arıların, helvayı, göğün üçüncü katından bir ağaç kovuğuna indirdiklerini söylerdi."

"Hiç duymadım."

"Küpeci Berhandi'nin oğluydu. Usta bir adamdı Berhandi. Küpe yapımında mercan, pul ve kehribar kullanırdı. Her neyse. Mühim değil. Bu hovarda Frenk'i, öyle bir gezdirdim ki kömürü gördü, kursağı kabardı. Geziden sonra, havzayı bir bedel mukabilinde almak için, sadrazama başvurdu. Kabul görmedi. Pertikali'ye dedim ki ocaklara mum taşıyacağına bu işe gir, paran varsa sen al. Birkaç gün düşündü. Gitti Kurci Vapur Kumpanyası'nın müdürü Panos Efendi'ye danıştı. Kurci oğlu Panos Efendi'nin de o zamanlar vapurları için ucuz kömüre ihtiyacı vardı. Pertikali'nin teklifini kabul etti. Panos Efendi, kesenin ağzını açtı, üç müstakil, altı da müşterek ocak satın aldı. Maden mühendisleri getirtti. İşi genişletti. Kerpiçlik'teki ilk havai hat tesisatını da Panos Efendi yaptırdı. O fasgöte o aklı veren de benim. İnsaniyet olsun tabii."

Rukiye, zenginlere akıl veren, zenginleri daha bir zengin eden keçi sakallı adamı can kulağıyla dinliyor, onun kendisine hiç bakmamasını soyluluğuna yoruyordu.

"Kartali ve Pançiri beylere az mı akıl verdim? Kaç aileye ben akıl vermiş, ocak açtırmışım. Karısıyla, çoluk cocuğuyla girmiş, kömür sökmüşler. Yardımseverlik bir bana mahsus değil, soyumuzda var. Yuvan Efendi'yi Kayseri'den buralara getirip zengin eden benim rahmetli dedemdir. Yuvan'ı ekmek ile su taşımaya yarayan tekne yapımına ikna eden rahmetli dedemdir. Sen bilirsin yapılan o gavataları gemiler aldı mağripten maşrike kadar pazarladı. Yuvan, Yuvan oldu, dedemin sayesinde."

Cebeli keyifle arkaya yaslandı. İkide bir fırk fırk burnunu çeken dostunun çenesindeki siyah et benini izlerken sağ elinin parmaklarıyla sakalını taramaya koyuldu.

"Zenginleştirdiğin adamların hiçbiri de yüzüne bakmadı senin."

"Doğrudur. Hani ceviz içinin tam ortasında bulunan sert bir zıkkım, cevizi ikiye ayıran bir eşelek var ya, para eşelektir. İnsanın içine girer, insanı yarar, yardığı yarıkta da eşelek olur." Ceplerini yokladı tespihini bulamadı, mendilini çıkardı, sümkürdü. "Bu sabah, deryaya gittim, kayıkların indirildiği o eğik enette oturdum, tespihimi orda düşürdüm herhal."

"İzzet ikbal sahibi olanın havası değişir," diye gülümsedi Cebeli. "Ağzından çıkacak sözünü, selamını senasını bile karşısındaki adamın miktarına göre ayarlar."

"Düştüğüme bakma, en zengin adam benim."

"İnsan, kendisinden, kendi uçurumundan düşmemişse düşmek mesele değil Ali."

"Ben, hiçbir zaman, kendi uçurumumdan düşmedim. Asil bir soydan geldiğimi gösterdim dosta düşmana. Kimseye minnet etmedim. Kimseden de lütuf ve ihsan dilenmedim. Hep benden dilendiler. Kimse bilmez ama ana tarafından benim neslim gider, Yağlıkçızade Hacı Mehmet Emin Paşa'ya dayanır. Rahmetli anam da büyük kadındı. Bir tek çiğ duygusu bile yoktu, hepsini yüreğinde pişirmişti."

"Pişirmişti de hepsini deden yedi," diye iç geçiren Cebeli, hafızasını şöyle bir yokladı, "Bu adam daha evvel, ana tarafının Kalafat Mehmet Paşa'nın soyundan geldiğini söylememiş miydi?" diye düşündü. Rukiye'nin evi düzene sokarken Semiz Ali'yi dinleyip dinlemediğini merak etti. Semiz Ali'nin görünen değil de görünmeyen insana bakan keskin zekâsının gerilediğini sandı. Evde her şey düzene giriyordu. Ne güzel. Lakin bu kadının, yamalı entarisini çıkarıp ölen kadınların bayramlarda giydikleri şalvarlardan birisini giymesi iyi olurdu.

Kapı hafiften aralandı, aralıktan ruh gibi içeri sızdı Yakup. Onu Kumru izledi. Cebeli ile Semiz Ali, başlarını çevirip bakmadılar bile. Kumru, kap kacağı düzene sokan Rukiye'nin yanına gitti. Yakup ise selamını verip ocağın kenarına, Semiz'in karşısına bağdaş kurdu. Elinde, hangi amelenin hangi ocakta çalıştığına dair, orman yolunda bulduğu, jandarmaya ait bir defter-i mahsusa vardı. Düşünceli ve huzursuzdu. Kumru'yla nerede kalacaktı? Yeni gelen bu

kadın ne olacaktı? Bu kadın giderse babasına kim bakacaktı? Derin bir iç çekişle, Semiz Ali'nin zekâ ve kudretle ışıldayan meymenetine baktı.

"Ocaklarda huzursuzluk var," diye mırıldandı.

Ayı avlayan, enfiye çeken Fransız mühendisleri, göçük altında kalan ve sönmeyen ocak kandilleri canlandı Semiz'in iç dünyasında.

"Amele çiğner, şirket de yutarsa huzursuzluk olur tabii," dedi. Başını kaldırdı, ateşteki nala bakarcasına, büyük bir merakla Yakup'un gözlerinin içine baktı. "Huzursuzluk hangi ocaklardadır?"

"Bütün ocaklarda huzursuzluk var. Zonguldak'ta, Kilimli'de, Kozlu'da, Ereğli'de, Devrek'te, her yerde. Yevmiyeleri ödenmemiş, hepsi perişan.

"Öksürenler, kan kusanlar, deliler, ağlayanlar, sızlayanlar, gün ışığına çıkarlar yakında," diye mırıldandı Semiz.

"Deccal'in yeryüzüne ineceği zaman yaklaştı herhal. Ocak sahipleri telaş içinde. Asadoryan'la Todori, korkudan kapağı Kastamonu'ya atmışlar. Adanalı kazmacılar, Marko'yu tartaklamışlar, Bodosaki'yi de tehdit etmişler. Ahmet Alizade Süleyman Bey, Boyacıoğlu'yla beraber Kozlu'dan ayrılmış. Evlerindeydim. Taze yufka vardı, arasına tatlı börek mantarı kesip koymuşlardı. Gittiğime değdi."

Oğlunu dinlerken mistik bir vecd sisi içinde kaybolmuşa benziyordu Cebeli. Duyusal bilincini yitirmiş, onun bir nesnesi olmaktan çıkmış gibi bakınıyordu. Dünya düzelmiyordu bir türlü. İnanılmayacak dercede küçülmüş olan insanlar, küçülmelerini sürdürüyorlardı. Her insan, kaçıp sığınabileceği içi boş bir insanı arıyordu.

"Ocakların işleyip işlemediği belli değil," diye sürdürdü Yakup.

"Ocaklar, amelenin görünmeyen asıl bedenidir. O beden çalışmazsa amele ölür."

Babasını anlayamadı Yakup.

"Yevmiyelerini ne zamandan beridir ödememişler?" diye mırıldandı.

"Yabancı şirketlere paravanlık yapan yerli kumpanyalar hiç zamanında ödemezlerdi. Vaziyet benden sonra daha da bozuldu," diye çıkıştı Semiz.

"Senin zamanında da ödemezlerdi," dedi Yakup.

"Karıştırma," diye itiraz etti Semiz Ali. "O senin dediğin, Gramer Hasan Paşa'nın mükellef amelelik zamanıydı. O herifin benim neslimle uzaktan yakından hiçbir alakası yok. Giritliydi. Vakitsiz yaratılmıştı. Odasında çok sevdiği bir papağanı vardı. Garip bir adamdı. Ben bu dünyada bir tek insanı aç sanırdım; o adamı gördükten sonra, her şeyin aç olduğunu anladım. 'Dostlarımın ağlaması mühim değil,' derdi. 'Mühim olan, ben öldükten sonra düşmanlarımın ağlamasıdır.' Odasına giren her madenciye ters ters bakar, madenci daha ağzını açmadan, 'Para yok,' diye bağırırdı. Onun bu sözünü, odasındaki papağan, körün değneği gibi bellemişti. Odaya biri girdi mi, Paşa'dan evvel papağanı bağırırdı: 'Para yok!' Bir gün paralarını alamayan kazmacılar, odanın önünde toplanmışlar. Paralarını istemek için, içlerinden birini temsilci seçmişler. Temsilci korka korka kapıyı aralamış, daha ayağını içeri atmamışken, papağan, 'Para yok!' diye bağırmış. Temsilci içeri girmekten vazgeçmiş. Herkes Paşa'nın içerde olduğunu sanmış. Halbuki Paşa o sırada içerde değilmiş."

Cebeli, sızlayan yanlarıyla gülümsüyordu. Hayat böyleydi işte. Hiçbir şey berrak değildi. Hiçbir şey belirlenemiyordu. Pespaye hayallerin, aşağılık arzuların sisi altındaydı her şey.

"Öyle paşa mı olur," diye mırıldandı Yakup.

"Hakiki paşa var, bayır paşası var. Benim neslimdeki rahmetli paşaların hepsi, hakiki paşaydı; mektep, medrese, çeşme, sebil yaptırırlardı. Paşa diye ben onlara derim. Yoksa kereste paşası da var; tımar arazisini çevirir, nehrin üzerinde dört taş değirmen , üç adet bıçkıhane kurdurur, kereste ve kütük ile temettü ve ticaret eder. Harbin çıkmasını da dört gözle bekler. Harp çıktı mı kolları çermeler, sürsat bedellerini toplar. Buğday, mısır, koyun, bal, pekmez, ceviz, darı, ne bulursa devşirir."

"Üç sene evvel ölen Yedi Sekiz Hasan Paşa senin neyin olurdu?"

Cebeli'nin sorusunu, kaşlarını çatarak karşıladı Semiz Ali.

"Yedi Sekiz Hasan Paşa benim neslimden değil. Anamın dayısının kirvesiydi. Ama Allah rahmet etsin, yiğit bir paşaydı. Cüsseliydi. Sigarayı, anasının memesi gibi eme eme içerdi. Sarayda bileğini büken yoktu."

"Okuma yazması olmayan tek paşaydı herhal."

"Doğrudur," diye onayladı Cebeli'yi. "Yedi ile sekiz rakamının dışında bir şey bilmezdi. İmzasını bu iki rakamla atardı; yan yana yazar, aralarına bir çizgi çekerdi. Padişah Efendimiz Abdülhamit, neferlikten müşirliğe kadar yükseltti onu. Elinde büyük bir sopayla gezerdi. Padişahı korurdu. Çırağan Sarayını basan Ali Suavi'yi sopayla öldürdü. Kafasına vurdu adamın, beyni burnundan aktı. Rahmetli paşa, o koca sopayla tek başına sokaklarda gezer, oruç yiyenleri, sarhoşları, eşek sudan gelene kadar döverdi. Bayılan oldu mu, "Allah ıslah etsin," der, bırakır giderdi. O ölmeseydi bu inkılap da olmazdı. İttihatçıların hepsini döver, saraydan dışarı atardı."

Rukiye ile Kumru'nun hazırladıkları yer sofrasının bir başına Yakup, diğer başına da Semiz Ali bağdaş kurdu. Cebeli, her zamanki gibi yatağından inmedi. Sofradakilerin yutkunuşlarını seyrederken "Eğri adamın işi eğridir, zalimin huzurundaki duruşu da eğridir," diye iç geçirdi.

FAHİŞELİK MELEĞİ EŞHAT
IŞIĞIN SEMAYI SARAN
DECCAL DÜZENEĞİNDEN
YERYÜZÜNE İNDİ USULCA

İki gözünü bir iğnenin
deliğinden geçirdi.
Boşluk Suresi:

"Nokta boşaldı. Günahkâr meleklerin hapsedildikleri ve gezegenlerin bağlandıkları, göğün ikinci katı karardı. Tüm bağlantıların uyuduğu, yokluk lanetinin kafasını kaldırarak tüm bağlantıların özüyle ilişki kurduğu bir anda, tanrı Qebehsenuef, kutsal barınağından, ölünün bağırsağından, yaşam sahasına doğru çıktı; yaşama layık olmayanların kalbini yiyen, ölü yutucusu Ammut'a ve boşalan noktaya baktı. Özdeşlik, farklılığı yuttu, farklılaştı. Ve nokta kayboldu kendi boşluğunda. Boşlukta Işık belirdi, yoğunlaştı, parçalandı, büyüdü; iç dünyaları, yürüyüp de ulaşamadıkları mekânlarla dolan, daralan, ruhların gizli dünyasına yayıldı."

İkinci makasta, şirketin baruthane olarak kullandığı kâgir binayı çepeçevre saran çiçekler, karanlığın ve çiy damlalarının ağırlaştırdığı kafalarını ışığa doğru çevirdiler. Baruthanenin batı ve kuzey yönünden, Ömer ve Mustafa efendilerin oğul veren kovanlarından, yabanbalı ve reçine kokusu yayıldı ışığa doğru. Cemal'le Dikran, baruthanenin doğusundaki şirket arazisine girdiklerinde, Dikran, baruthanenin berhava edilmesi durumunda, amelenin harekete geçmeyeceğini söyledi. Fikir, baruthaneyi teğet geçerek güneye, demiryolu hattına, Nişan Efendi'nin evine doğru yöneldi.

İlk horoz ötüşüyle birlikte, sulara sürüler halinde kuş çığlıkları indi. Sessizlik dalgalandı. Kıyılara yayılan ocak şistlerinden, derinlere doğru çekildi balıklar. Geceleyin, deniz rüzgârlarını emen, sakinleştiren orman, ışıkla birlikte o güne kadar duyulmamış garip seslerin, fısıltıların istilasına uğradı. Bağırgan, içli, yemyeşil bir hezeyan nöbetine girdi yeni çıkmış tomurcuklar. Yerin yedi kat derinliğinden, tahkimat direklerine dönüşen ağaçların kesilmiş yerlerinden taze filizler sürdü ışığa doğru. Birden, sessizleşiverdi hayat. Kendisini hiç mesken tutmadığı halde durmaksızın kendisine dönen zaman, patladı; duru, maviş ve güleç bir çağrışıma dönüştü. Çiy damlaları çekildi. Fahişelik meleği Eşhat, ışığın semayı saran Deccal düzeneğinden yeryüzüne indi usulca.

Ereğli Madeni Müdürü Eşref Bey, rüyasında, şirketin bahriyeye her yıl verdiği, on beş milimetrelik kalbur elekten elenmiş elli bin ton kömürün, elli bin insan suretinde ayaklandığını görünce uyanıverdi. Kalktı, Binbaşı Rasih Bey'le birlikte, huzursuzluğun hat safhaya vardığı yerleri teftiş etmeye karar verdi.

İlk kıvılcım, demiryoluna düştü. Taa Azdavay, Kurucaşile, Kızılbel, Samako ve Gocinos'tan gelen güvercin sürüsü, panik halinde havalandı. Öfkeli bir uğultuyla aniden ortaya çıkan demiryolu işçileri, katarların hareketine engel olmak için, tahkimat direklerini, cüruf dolu çuvalları, demir bortuları ve geçen yüzyıldan kalma, hurdaya çıkmış bir Newcomen tulumba makinesini rayların üzerine yığdılar. Gece postası işçileri, kurulan barikatın her iki yanına, bahriyenin deposundan aşırdıkları allı yeşilli bayraklar diktiler. Kömür boşaltmaktan dönen buharlı bir tren, kurulan ilk barikata kadar yaklaştı. Düdüğünü aralıksız öttürmeye başladı. Barikatı tutan işçiler, bağrışarak trenin geri gitmesini istediler. Kafasını lokomotifin penceresinden dışarı çıkaran teknisyen Gustav, işçilerden, barikatın kaldırılmasını istedi. Barikatın arkasında toplanan işçiler, topluca homurdanarak trenin geri gitmesini istediler.

"Geri gitmezse gelir, şimendiferi yakarız," diye bağırdı içlerinden biri.

Havaya kalkan yumrukları, kazmaları, kürekleri, bayrakları korkuyla süzdü Gustav. Kafasını içeri çekti. Makinist Victor'la kafa

kafaya verip kısa bir durum değerlendirmesi yaptı. Toplumdan kaçan, işçilerden nefret eden merdümgiriz bir tip olduğu için arkadaşlarının Mizantrop lakabını taktıkları Victor, elindeki boş Bordeux şarap şisesini dışarı fırlattı; öfkeli kalabalığa bakarken yıllar öncesini, Montsoulu madencilerin çılgınlıklarını anımsadı; "Hep aynı hikâye, geri gidelim," diye mırıldandı.

Trenin geri çekilişi, sevinç çığlıklarını ve belden yukarı soyunup zıplamaları harlandırdı. Cemal ile Dikran'ın hemen oracıkta kurdukları iki kişilik ekipler, harekete geçip grevi ve barikatı kısa zamanda ocaklara, kâgir barakalara ve izbelere yaydılar. Gece, anlama krizi ve uğultularla geçti. Ertesi gün, yer altında, o güne kadar görülmedik, büyük çaplı bir hareket başladı. Kazmasını, küreğini, sivricini, balta ve çekicini alan, ocağını terk edip yatay galerilerden, kuyulardan, uğul uğul yeryüzüne çıkmakta olan madenci seline katıldı. Papas oğlu Marko ile Fabrikacı Andon'a ait 36, 37 ve 38 numaralı ocaklardan çıkan kazmacıları Hayikyan, Cemal ve Dikran yönlendiriyorlardı. Tayyar Çavuş, Karagatsis'le beraber, Kurci Kumpanyası'na ait ocaklardan çıkan kazmacıları harekete geçirmişti. Süleyman Sırrı Bey, Mustafa Çavuş ve Emin Ağa'nın ocaklarından çıkan kazmacılar ise demiryolu üzerindeki barikattan gelen Neşat ile Makasçı Hamdullah'a göre hareket ediyorlardı. Bununla birlikte, hareket kendi yeni liderlerini çıkarmaya başlamıştı bile.

Kara üzüm salkımı gibi iç içe geçen madenciler, Tayyar Çavuş ve diğer işçi liderlerinin işaretiyle ocaklardan şehre yöneldiler. Havaya binlerce kazma, kürek, sivriç ve benzeri alet kalkmıştı. Yaşlı madencilerle küfeci çocuklar, jandarmanın saldırı ihtimaline karşı yürüyüş kolunun arka sıralarına alınmışlardı. Yürüyüş, şehre yaklaştıkça ürkütücü bir uğultuya, içten içe kaynayan yıkıcı bir öfke tufanına dönüşüyordu. Yarı sakatlar, öksürüklüler, romatizmalılar, belsoğukluğuna yakalananlar, sıtmalılar, beli ve boynu eğilenler, dizkapakları çatlayanlar, korkaklar, cesurlar, bağıranlar, küfredenler...

Geceyi, kuşkular, endişeler içinde geçiren şehir, sabaha doğru, mana âlemini çözecek, tercüme edecek bir büyük olayın düşsel beklentisi içine girdi; ayakların uğultusunu sezinlediğinde ise korktu; vicdanın güvercin merhametiyle otoritenin ve ahlakın mutlak gücü arasında bölündü. Otorite, gücünü yokladı, boşluğa

düşmüş gibi oldu, durumu gecikmeden, Bolu ve Kastamonu jandarma merkezlerine bildirdi.

Recep Emmi en önde, bir gün önce şimendifer hattı üzerinde barikat kuranların içinde, büyük endişelerle şehre yaklaşıyordu. Ocaktan çıkışından bu yana, çevresindeki cinnet haline; silikozlu, balgamlı öksürüklere; gülen, bağıran, küfreden çenelere, yanlış yaptıklarını, paşayla görüşmesi durumunda her şeyi halledebileceğini, bağırmamalarını, kazmayı küreği havaya kaldırmamalarını, geri dönüp işbaşı yapmanın ve paşayı ocaklara çağırıp her şeyi anlatmanın en doğru yol olduğunu anlatıp duruyordu. Yıllar önce, Kaltakoğlu Ali'nin Alacaağzı'ndaki ocağında çalışırken kafasına düşen bir sarmanın zoruyla dengesini yitiren, Sivaslı Kürt kazmacılardan Deli İzzet'in, "Kapa çeneni İhtiyar, belanı bulma benden," diye tehdit etmesi üzerine bir ara sustu. Hayatının en dayanılmaz suskunluğundan kurtulmak için, maden yaşlıları ve kazazedelerinden oluşan, yürüyüş kolunun arkasına kaydı. Açık denizde bekleyen, Derna ve Bezmi Âlem adlı vapurların düdük çalışlarını hayra yormaya çalışırken Küfeci Cuma'yı gördü; ona doğru, gerisin geri yaklaşmaya başlayınca adımlarının, ileriye değil, geriye, kendi ocağına, kazmasını bıraktığı yere doğru yürüdüğü sanısına kapıldı. Cuma'ya iyice sokuldu. Seviyordu küfeci çocuğu. Katırlar başta olmak üzere kör olan her şeyi seviyordu. Gördüğü her çolak ele, her topal ayağa, her kör göze güveniyordu. Bir madenci eğer inat etmişse hiçbir şeyi anlamaz ama onun, ocak hatırası sakat yerine her şeyi kolayca anlatabilirdi insan. İkide bir başını çevirip Cuma'nın kör gözüne bakıyor, madencinin ruhunun değiştiğini, herkesin, ölümü ateşten bir halka gibi boynuna geçirdiğini, gidişatın kötü olduğunu, paşanın bu duruma üzüleceğini, artık bundan sonra ameleye yardım etmeyeceğini düşünüyor, kahroluyordu.

Yürüyüş, Ereğli şirketinin şehirdeki binalarına yaklaştıkça büyüyordu. Evlerinden çıkan madenci aileleri, sevinç, merak ve şaşkınlık içinde, irileşmiş gözlerle, yükselen kazmalara, küreklere, bayraklara ve sivriçlere baka baka katılıyorlardı. Kucağı bebekli kadınlar, sakallı ihtiyarlar ve düğüne katılmışçasına sevinen, çıplak ayaklı çocuklar, yürüyüş kolunu, gelin alayına çevirmek üzereydi. Ailelerin sevinçli, şamatalı katılımı, madencilerin cesaretini

artırmış, yer altının kara uğultusuna karışan çocuklar, hemencecik buluvermişlerdi babalarını, kardeşlerini, emmi ve dayılarını. Bu durum, kalabalığın öfkeli havasını yumuşatmış, saldırı duygularının kapısını, güvenlik ve arzuhal duygularına açmıştı.

Kumpanya ve ocak sahipleri, olayı ânında öğrendiler. Kurci Kumpanyası'nın ileri gelenleri, bilgi almak için müdür Eşref Bey'le Binbaşı Rasih'e başvurdular. Hayatını hep ilk bakışlar ve ilk sezgilerle kuran, hiçbir zaman derine inmeyen Simon oğlu Yorgi, evdeki altınları, küçük bakır sandıkla birlikte, bahçesinde açtığı, haylice derin bir çukura gömdü. Nikoli Marko, atına atlayarak Safranbolu yoluna düştü. Gitmeden önce ev halkına, kapıları sıkıca kapatmalarını ve ormana girip orada beklemelerini tembihledi. 61 numaralı ocağın sahibi Ziko Ağa, kendi ocağının kazmacılarını ikna etmeyi aklına koydu. Koştu, ilkin, iki ocak sahibi olan Artin Karamanyan'ı buldu. Onu ikna etti, kendilerine tahkimat direği satan ve kazmacılar tarafından sevilip sayılan Mustafa Naili'yle birlikte gittiler. Onu yanlarına alıp yürüyüşçülerin arasına katılma cesaretini gösterdiler. İki ocak sahibi olan Ahmet Ali Ağa, yer altı dünyasının yer üstüne çıktığını duyunca derin bir nefes aldı, gülümseyerek evinin önüne çıktı, yüzünü güneşe çevirdi. Ocakları nasıl olsa çalışmıyordu; gelinine bir çay demlemesini, oğluna ise gidip Süleyman Sırrı Bey'i getirmesini söyledi. Amele güruhunun, Ereğli şirketinin binalarını çevirip yakması iyi olurdu. Frenk keferesinden bu havzaya hayır gelmezdi. Bu havzayı ancak Almanlar abad edebilirdi. Üç ocak sahibi Emin Ağa'yla, iki ocak sahibi Mustafa Çavuş, jandarma kumandanına, bu rezaletin, sıradan bir kargaşa değil, bir isyan olduğunu ve jandarmanın tek başına bastıramayacağını, Ereğli yakınlarında seyreden Musul Gambot'undaki avcı birliklerinin derhal karaya çıkarılması gerektiğini anlatmaya çalışıyorlardı.

Şehir, ana baba gününü yaşıyordu. Madenciler, yer altı yaşamının demlendirdiği iç seslerini, şaşırtıcı biçimlerle açığa vurarak dalgalar halinde Ereğli Maden Şirketi'ne ait binalara dayandıklarında, kendilerine doğrultulmuş jandarma tüfekleriyle karşılaştılar. Tüfekler, kitlesel homurdanış karşısında kudretlerini yitirmiş gibi oldu. Bölüğün arka sıralarından, havaya kalkan kazmaları, kürekleri, sivriçleri korkuyla izleyen Jandarma kumandanı:

"Yaklaşmayın, dağılın!" diye bağırdı. "Kan dökülmesini istemiyorum!"

Bağırtı, karşı bağırtıları doğurdu.

"Neferlerini geri çek, kumandan, zararlı çıkarsın!"

"Sen çekil, kumpanya sahipleri gelsin!"

"Kont Vitali gelsin!"

"Tüfeğin kurşunu biter, kazmanınki bitmez!"

"Ayıp ayıp kumandan, bunu senden beklemezdik!"

En öndeki, Gelikli madencilerin göğüsleri namlulara dayanmıştı. Arkadaki sabırsız, büyük kalabalık, öndekileri, ilerlemeleri için dalga dalga zorluyordu. Kumandan, ateş emri vermesi durumunda, yüzlerce madencinin vurulacağından ve kan kokusunu alan cahil kalabalığın kendilerini kazmalarla parçalayacaklarından korkuyordu. Bölüğün sağ kolunda, madencilerin, namluları elleriyle aşağıya doğru eğmeleri üzerine, neferler, dipçik darbeleriyle madencileri geriletmeye kalkıştılar. Bu durum, kalabalığın patlamaya hazır öfkesine bir kıvılcım gibi düştü.

"Kanun namına dağılın diyorum!" diye bağırdı kumandan yeniden.

İkaz bir işe yaramadı, büyük uğultuda kaynayıp gitti. Dipçik darbelerini, madencinin karşı darbeleri izleyince durum, genel bir çatışmaya dönüştü. Kumandanın tehditleri ve havaya ateş etmesi, uğultuyu körüklemişti. Kumandan en önde olmak üzere, jandarma bölüğü genel bir bozgun halinde kaçmaya başladı. Recep Emmi, bir grup madencinin önüne geçerek hafif yaralanan iki neferin kaçmasına yardım etti.

"Uşşam yapmayın, bana fırsat verin, ben hallederim," diye dönüp duruyordu kitle gulgulesinde. Ocak sahiplerinden Rado ile Petro'ya rastladı bir ara. "Aman göze görünmeyin, sıvışın," diye uyardı.

Jandarma, çil yavrusu gibi dağılmış, madenciler kısa bir zamanda Ereğli şirketinin binalarını kuşatmışlardı. Kapalı kapıların ardında mahsur kalan Mühendis Arnaud Berlis, Mühendis Naim Bey, Doktor Agop Kazazyan, birkaç ocak sahibi, memurlar ve müstahdemlar, pencerelerden, binaları kuşatan tehlikeli kalabalığı

seyre koyuldular korkuyla. Madenciler, bakışlarını ve bağırışlarını pencerelere yöneltmişlerdi; çekinmeden seyreden, parmaklarıyla göstererek birbirlerine bir şeyler anlatan şirket mensuplarına el kol sallayıp duruyorlardı. Tayyar Çavuş başta olmak üzere, öfkeli kitleyi yönlendirenler, taşkın unsurların içeri girmelerini engellemeye çalışıyorlardı. Bir ara, Kilimli Baba ve Sandallar köyünden bir grup kazmacı, "Yaşa Çavuş, varol!" diyerek Tayyar Çavuş'u omuzlayıp yukarı kaldırdı. Önderini arayan ve itaati, uhrevi, içgüdüsel bir zevkle ışıldatan bakışlar Çavuş'a yöneldi. Kitle, liderini keşfetmişçesine dalgalandı sevinçle. Kazmacılar, Tayyar Çavuş'u, kitlenin merkezine doğru götürmeye başladılar. Şamata, bağırtı ve ıslık tufanı, o anda, kitleye bir şeyler söylemesi gerektiğini anımsattı Çavuş'a. Ayı eriğini andıran pörtlek gözlerini şöyle bir devirdi, kollarını yukarı kaldırarak selamladı büyük sevinci. Kolların kalkması, ses kargaşasını azdırdı.

"Ey cefakâr cemaat, ey Müslüman kardeşlerim, Hıristiyan Rum kardeşlerim, Ermeni kardeşlerim, biz buraya hakkımızı almaya geldik!

Buraya geldiğimiz için kusur ettiğimizi söyleyecekler. Hiç boşuna amelede kusur aramasınlar. Amelenin gözündeki çöpü çıkaracaklarına, evvela kendi gözlerindeki merteği çıkarsınlar. Sorarım size, bizi kerkenez, kendilerini de üsküflü şahin yerine koymaları insanlığa sığar mı?"

"Sığmaz! Kahrolsunlar!"

Kitlenin tek bir ağızdan bağırması, Çavuş'un hoşuna gitti.

Büyük bir sevinç tufanıyla söz kesildi. "Yaşa!" "Var ol!" "Nur ol!" bağırışları yükseldi. Nerden çıktığı belli olmayan bir davul gümbürtüsü bastırdı sesleri.

"Şimdi biz sersefil, sabi sübyan bu meydandayız," diye sürdürdü Çavuş. "Onlar nerdeler? Gelsinler konuşalım. Şirketi Osmaniye'nin idarecileri nerdeler? Yüzlerini göstersinler. Anlamamız lazım birbirimizi. Ocak sahipleri nerdeler? Eli divit kalem görmemiş, Partalcı Yuvan Ağa nerdedir? Kurci Pano, Hacı Bedros, Vasilaki Kalfa, Cura, İspiro, Hallaçyan nerdeler? Gelsinler konuşalım. Sarıcazadeler de gelsin. Hacı Ahmet, Ali Süleyman Sırrı Bey, Çıkrıkçı

Abdülkadir Efendi, hepsi hepsi gelsin, insaniyet namına konuşalım. Gelsinler, fukara amelenin zâr u feryadını dinlesinler. Onların yevmiyelerinden o parayı niye kestiklerini anlatsınlar. Kimsenin malında metahında gözümüz yok."

Surp Grigor Ermeni Kilisesi'nin papazı Mihran Azadyan, iki çiçek saksısının arasında durdu, o anda misafiri olduğu evin penceresini açtı, kendi anlamına ve dertlerine hükmedememenin sıkıntısı ve acısıyla için için kaynayan direnişi dinlemeye koyuldu. Demiryolunun kıyısından, kulaklarını dikip Tayyar Çavuş'u dinleyen arık bir eşeğe takıldı dikkati.

"Yer altından çıkmış, Havrot'la Mavrot'un arasında durmuş bu güzel eşek," diye mırıldandı. "Arkadaşlarını seyrediyor. Anlıyor. Karun'un hazinesinde bir pul olacağıma, gider bu eşeğe kul olurum, daha iyi."

Tayyar Çavuş, konuşmasını sürdürürken jandarma kumandanı Hüsnü Bey de, Balkanlarda Bulgar ve Makedon komitacılarla çatıştığı yılları anımsamış, kendisine yumruk atan, lağımcı ustası Karadağlı Ramo'yu, komitacı şefine benzetmiş, dağılan jandarmaları toplayıp duruma müdahale etme çabası içine girmişti. Recep Emmi ise kalabalık içinde çömelerek ağlayan Zerzeneli Sarı Huriye'yi ikna etmeye çalışıyordu. Kadın, sekiz yıl önce, oğlu Ahmet'i, şirketin Tamoğlu madeninde kaybedince şirketi değil, oğlunun arkadaşlarını suçlamıştı. Kadının her elinde, daha yeni tüylenmiş birer ölü civciv vardı. Civcivler, yürüyüşçülerin ayakları altında kalıp ezilmişti. Kadın, yürüyüşçüleri suçluyor, cücüklerini ezen amelenin ortaya çıkmasını istiyor, çıkmaması durumunda o ameleyi, gökten kandili asan, kelamı indiren yüce Allah'a şikâyet edeceğini söylüyordu. Recep Emmi'nin duygu dünyası, ölü cicivlerden, yerin beş yüz metre derinliğinde bulunan bir varagelin en alt kısmında, vagon değiştirirken yokuş aşağı hızlanan serseri bir vagonun ezdiği Kumaşlıoğlu Ahmet'e ve kaybolan civcivlerine günlerce ağlayan rahmetli anasına kaymıştı.

"Sen beni dinle, ağlama. Cücüklerini ezen ameleyi kesin bulurum; bulmakla kalmam, sana iki sağlam cücük alıp getiririm. Ne derdin varsa yardım eder rahatlatırım."

Kadını ikna edemeyince, çömeldiği yerden usulca doğruldu. Bu kargaşa, kıyameti mi haber veriyordu yoksa? Tayyar Çavuş'a kulak verdi. O anda aklına güzel bir fikir geldi. Olayı olduğu gibi Çavuş'a anlatabilirdi. Çavuş da madencilere duyurur, cücükleri ezeni açığa çıkarabilirdi. Kalabalığı yararak Tayyar Çavuş'a doğru ilerledi. Çavuş'a yaklaştığında, Cemal'le karşılaştı. Büyük bir ciddiyetle, Cemal'in kulağına sokuldu:

"Beni iyi dinle uşşam, ortada iki ölü var," dedi.

Tayyar Çavuş'u dinleyen Cemal afalladı.

"Ölü mü, nerde?"

"Aha orda, bizim Sarı Huriye'nin ellerinde. Cücükler yola çıkmış, kendini bilmez bir amele ikisini de basmış ezmiş."

"Ben de insan ölmüş sandım, Recep Emmi," diye rahat bir soluk aldı, Cemal.

"Ha insan ha cücük, fark etmez. Kadın orda, iki gözü, iki çeşme. Tayyar Çavuş'a söyle, cemaate açıklasın, cücükleri kim ezmişse ortaya çıksın."

"Senin aklından zorun mu var, Recep Emmi," diye sinirlendi Cemal.

Ereğli şirketi merkez ambarında çalışan Hindi Dayı, kaşlarını çatarak:

"Konuşmayın, dinleyin," diye uyardı. Uyarıyı duyanlar, bakışlarını Recep Emmi'yle Cemal'e çevirdiler. "Çavuş'a hürmetiniz olsun biraz."

"Bizler, dünyaya acı çekerek geldik," diye sürdürüyordu çavuş. "Eğer bugün bahtiyarlığı tadıyorsak onu da acı çekerek tadıyoruz. Çok öldük. Her kuyuda, her ocakta öldük. Ocak sahiplerinden bir kişi bile ölmedi."

"Yer altına inmediler ki ölsünler!" diye bağırdı, lağımcı Kalın Ali.

"Doğru değil," diye mırıldandı Recep Emmi. "Kozlu'daki Murat Madeni'nin sahibi Murat Ağa, kendi madeninde öldü. Kış vakti ocağın 380 metre derinine indi. Teftiş edecekti. Dar bir yolda

sıkıştı, ne ileri ne de geri gidebildi. Çok şişmandı, nefes alamadı, havasızlıktan öldü."

Recep Emmi'nin arkasında duran Çamlıoğlu İsa, "Yani kazmakeşi öldürmeyen hava, Ahmet Ağa'yı öldürdü," diye çıkışınca gülüşmeler oldu.

"Susun, çavuşu dinleyin," diye yeniden uyarmak zorunda kaldı Hindi Dayı.

"Bizi soyup soğana çevirdikçe yükseldiler," Sesi açılmıştı çavuşun. "O kadar yükseldiler ki onlara çıkacak bir merdiven bulamak mümkün olmadı. Çok şükür, onlara çıkmanın yolunu sonunda bulduk. O yol, kendimize çıkış yoludur. Bizim eskiden ahımız arzuhalimiz vardı ama lisanımız yoktu; şimdi lisanımız da var. Bizim ahımız, gün gelir bizi soyanları soyar."

Tüfek sesleri geldi. Jandarma toparlanmış, kuşatma çemberinin binaların arka cephesinde bulunan bölümünü dağıtmak için, havaya ikaz ateşi açmıştı. Kalabalık, ürkütücü bir öfke tufanıyla hareketlendi, Tayyar Çavuş'un "Sakin olun, tahriklere kapılmayın," sözü etkili olamadı. Kitlenin bir bölümü binaların arkasına doğru kaydı. Orada, sefere konmak için bekleyen bir lokomotifi tahrip etmeye kalkıştı. Bir grup amele de şirketin merkez ambarının kapısını kırdı. İş, çığırından çıkar gibi oldu. Madenci yığınları, binaların kapılarına yüklendi. Ana kapının ardından, maden başmühendis yardımcısı Naim Bey'in sesi geliyordu:

"Muhterem amele arkadaşlarım, ben sizin yakın dostunuz Naim Bey'im. Yanımda, hepinizin çok sevdiği Doktor Agop Bey de var. Binaya girmeyin. Bunun, sizin hak arayışınıza bir faydası olmaz."

Kapılar, omuz vuruşlarıyla kısa bir zamanda, kilit yerlerinden kırıldı. Madenciler, sel baskını gibi içeri aktı. Tayyar Çavuş'un gür sesi, kazma ve çarık kokusunu aşarak binaya egemen oldu:

"İçerdekilere sakın dokunmayın! Dokunursanız davamız zarar görür!"

Madenciler, köşede Naim Bey'le Lağımcı Vehbi'nin arkasında duran ve korkudan dizleri titreyen Mösyö Kaye'ye nefretle bakıp

odalara daldılar. Ereğli şirketi Osmaniyesi'nin direktörü Kont Vitali'nin bürosunda iki müstahdemle bir Fransız mühendis vardı. Paskalya Bayramı'nda izin verilmediği için firar edip yakalanan Gocinos ve Todorgalı kazmacılar, büroyu onların gözleri önünde tarumar ettiler.

"Çarığınızın turabı olayım, uşşam, etmeyin eylemeyin, orası Frenk Paşasının odasıdır," diye yalvarıp duruyordu Recep Emmi.

Dışarıdan parçalanmış sesler, naralar ve silah şakırtıları geliyordu. Binaların evrak dolapları ve bazı pencereleri kırılmış, merkez ambar, yağmaya uğramamış ama kısmen tahrip edilmişti. Tayyar Çavuş, grevi örgütleyen diğer madencilerle birlikte çarık ve kazma galeyanını yatıştırmaya çalışıyodu. Olaylar, jandarmanın geri çekilmesi üzerine yatıştı. Tayyar Çavuş, Mösyö Kaye'ye ve Naim Bey'e, Kont Vitali ile görüşmek istediklerini bildirdi. Şirket mensupları, Kont Vitali'nin yolda olduğunu ve Kont gelmeden önce, madencilerin bina dışına çıkarılmasını söylediler.

Hareketin ortaya çıkardığı madenci liderleri, Kont Vitali'nin tarumar edilmiş odasında bir araya gelip Mösyö Kaye ile Naim Bey'in binaları boşaltma önerisini görüştüler. Birkaç madenci görüş belirtmedi. Gözünün ferini aklının ateşi haline getiren çoğunluk, Vitali gelmeden binalardan çıkmama kararı aldı.

İkindiye doğru, Musul Gambotu iskeleye yanaştı. Gemiden ilkin avcı taburları çıktı karaya. Taburları, Ereğli şirketinin direktörü Kont Vitali ile Ereğli Maden Müdürü izledi. Madencilere haber ânında ulaştı. Tayyar Çavuş'un kafası, kaybolmuş, unutulmuş eski, uğursuz düşünce ve hayallerin canlanışıyla ağırlaştı birdenbire. Avcı taburları geliyordu ve amele açtı, öfkeliydi. Kazmalarına her zamankinden daha çok sahip çıkan ve mezar kazıcıları gibi bekleyen bu lanetlenmiş güruh, taburlarla ölesiye çatışabilirdi.

"Sakın ola ki ceng ü cidala heveslenesiniz, sakın haa..."

Sesinin ameleye ulaşmadığını, kendi içine doğru aktığını ve insanlar hakkında yıllardır beslediği kuşku ve korkuların oluşturduğu kara bataklık tarafından yutulduğunu sandı. Konuşan ve kıpırdayan aç kazmalar içinde dolaşırken, Cemal'in kan çanağı gözleriyle karşılaştı.

"Çocuklarla kadınları evlerine göndersek iyi olur Tayyar Çavuş."

Cemal'in kıllanmış gencecik yüzündeki iyimserliğe takıldı, Çavuş'un dikkati. Gözündeki kandan ve kandaki anlaşılmaz, ömre ziyan sevinç ışıltısından belliydi ki bu adam, herkesi çatışmaya hazırlıyordu. Çocukların, kadınların ve yaşlıların bu belalı yığınla birlikte olması, hem taburların hem de bunların vicdanına, Allah'ın esirgeyen vicdanından bir şeyler katabilirdi. Emredici bir tonla:

"Göndermeyin, bırakın kalsınlar," dedi.

Avcı taburları, bölgedeki jandarma kuvvetleriyle birleşerek binaların bulunduğu bölgeyi kuşattı. Mösyö Kaye'den, durum hakkında bilgi alan Kont Vitali, Kumandan İsmail Hayati ile belediye başkanı Elbasanlı Mehmet Lütfi Bey'in uyarısına rağmen yardımcılarıyla birlikte binalara doğru yürüdü. Binaların dışında ve içinde kaynaşan, kazmalı çarıklı yer altı dünyasını süzerken duvarın dibinde çenelerini ellerindeki sopalarına dayamış bir vaziyette oturan küfeci çocuklarla göz göze geldi. Geçen yüzyılı, Loir ve Aubin havzasında direnişe geçen, François Guizot ve III. Napolyon güçleri tarafından kurşunlanan madencileri ve meyanbalı kamışlarını kuzu gibi emen yoksul madenci çocuklarını anımsadı. Ana kapıdan içeri girdi. Madenciler, hayret içinde, biraz da cesarete duyulan gizli bir saygıyla açılıp yol verdiler Vitali'yle yardımcılarına. Parçalanmış taahhüt ve kefalet senetlerine, maden arama tezkerelerine, raporlara, maruzat defterlerine, cam ve tahta kırıklarına basa basa bürosuna gitti. Büroda eli sopalı bir grup çarıklı ve Henri ile karşılaştı. Henri'nin elindeki demir çubuğa bakınca ürperdi.

"Büroyu bu işçilerle birlikte, sen mi tahrip ettin?" diye mırıldandı Fransızca. Cevap alamadı Henri'den. Onu, dilini bilmediği yabancı bir ülkede, yıkıcılık yapamaz anlayışıyla Fransa'dan sürgün edercesine Zonguldak'a getirmiş olmasına hayıflandı. Kendi benliğinin bile önünde yürüyen, görünen ve sezinlenen tüm kıpırtıların ötesine geçmek gibi çılgın bir yeteneğe sahip olan, gerçek bir yıkıcının, her yerde yıkıcı olduğunu düşündü.

Şaşırtıcı bir sessizlik çökmüştü arı kovanı gibi uğuldayan binaya. Madencilerin saygıyla açılıp yol vermeleri, bağırmamaları,

misafirleri gelmiş gibi davetkâr bir edayla yumuşamaları, gördüğü tahribat karşısında gizli bir dehşet duygusuna kapılan Vitali'nin hoşuna gitmişti. Bürosundan dışarı çıkmadı, kimseye de çıkmasını söylemedi. Kırılmış pencereden dışarıdaki kalabalığa baktı. Kıvılcım gibi sıçrayan ve aniden sönen bu çarıklı duyguların, cahil, tahripkâr harekâtını kendi içinden yıkacak gücü, karşısında somut olarak görme arzusuna kapıldı birden. Tercümanı Naim Bey'e:

"İşçilerin temsilcilerini çağırın buraya," dedi.

Naim Bey, Tayyar Çavuş'u buldu hemen. Çavuş, dıştan bakınca türdeş, içine girince de parçalı görünen kitleye pek güvenmediği için sorumluluğun birkaç kişiye yüklenmesinden korkuyordu. Bunun için, önceki temsilcilere, Dersimli Zeynel'in üç yakın arkadaşını, Ali Fakılı'yı, Hasdal Dayı'yı ve Denizlili Zom Halil'i ekledi. Toplam on temsilci ile birlikte büroya girdi. Temsilciler girince bürodaki işçiler çıktılar. Vitali, sandalyeler tahrip edildiği için, yanındakilerle birlikte dimdik ayakta duruyordu. Eski modaya düşkünlüğüyle tanınan Kont'un üzerinde, siyah şayaktan, yakası ipekli, arkası yırtmaçlı bir redingotla daracık bir pantolon vardı. Temsilcilerin dikkatleri, Kont'un elbisesinden ziyade, Saint-Joseph usulü kravatı ile sivri rugan ayakkabılarının çiğ kanarya sarısına kaymıştı. İşaret parmağının ucunu, sıkıntılı anlarında yaptığı gibi, kâh yüzünü unutulmaz kılan kocaman burnuna kâh göğsündeki süs düğmelerine veya kafasındaki Panama şapkasına dokundurup duruyordu.

Temsilcileri, hiçbir şey olmamış gibi tepeden tırnağa, dikkatle süzdü. Süzüş tarzında, gizemli bir güç vardı; karşısındakine, soyluluğunu soydan değil de, sonradan, bileğinin hakkıyla kazandığını telkin eden bir güç... Herkese aynı anda bakıyor, temsilcilerin, o anda neler düşündüklerini değil, gelecekte neler düşünebileceklerini çıkarmaya çalışıyordu. Odanın halini anımsatmak, hissettirmek istercesine şöyle bir gezindikten sonra gelip tercümanının yanı başında durdu. Kalçasını, işçilerin odada tahrip etmedikleri tek nesneye, yeşil çuhalı masaya dayadı. Dün gece uyumamış, karaya ayak basmadan az önce de başağrısını dindirmek için Piramidon almıştı. Temsilcilerin de tıpkı kendisi gibi, bu ilkel kömür

havzasında, kendilerine ait olmayan bir kafayla, ruhlarını aramaya çıkmış birer insan haline geldiklerini düşünürken:

"Şirketten ne istediğinizi biliyorum," diye başladı. "Devlete ve şirkete karşı işlediğiniz suçları size hatırlatmak da istemiyorum. Devletler, insanlara, işledikleri suçları yeterince hatırlatıyorlar ve ne yazık ki, insanlar suç işlemeye devam ediyorlar. Ben sizleri, aramızdaki meseleleri konuşmak için çağırdım. Ama kazmaların gölgesinde sizinle konuşamam."

Üslubunda, otoritesini açıktan hissettiren bir direktuvar iklimi vardı. Yatağının pufla örtüsüne sinen naftalin kokusu, elbisesine geçmişti. Temsilcilerin dikkatlerinin, bu kokuya takıldığını, bu yüzden kendisini can kulağıyla dinlemediklerini düşündü. "Hadi Tercüme etsene," dercesine Naim Bey'e baktı. Yavaş yavaş tercüme etmeye başladı Naim Bey. Tayyar Çavuş'un düşüncesi, Vitali'nin bir çift bakışa dönüşen mavi zekâsıyla kravat iğnesindeki mücevher arasında gidip geliyordu.

"Biz de silahların gölgesinde konuşmak istemiyoruz."

Naim Bey'in suratı ekşidi. Temsilcilerin gözleri, Vitali'nin, yutkunuşuna, Frenk gömleğinin kolalı yakasından yukarı doğru çıkan âdemelmasına kaydı. Kont, sinirinden, redingotun ön iki düğmesini çözdü, temsilcilerin çarıklı ayaklarını, damga mumu kırıntılarını, çiğnenmiş zarfları ve kristal mührü süzerken sağ elinin başparmağını, Donegal tüvidinden kahverengi yeleğinin alt cebine soktu. Mösyö Kaye'nin, burundan sıkma gözlüğünü takmamış olmasını, onun dövülme korkusunu ciddiyetle düşündüğüne yordu.

"O zaman, kazmaların da silahların da çekilmesi gerekiyor," dedi Kont. "Amele bu akşam işbaşı yapsın. Siz temsilciler yarın sabah buraya gelin, meseleleriniz neyse konuşalım. Ben, halledilemeyecek bir meselenin varlığına inanmıyorum."

"Biz bugün, şirket binalarından çekiliriz ama anlaşmadan işbaşı yapmayız."

Tayyar Çavuş'un bu çıkışı, Naim Bey'le Mösyö Kaye'yi de harekete geçirdi. Tartışmalar, hemen işbaşı yapıp yapmama üzerinde yoğunlaştı. Kulağını, acılı bir kadının koridora egemen olan

ağlayışına vermişti Kont. Bir ara, sıkıntıyla dışarı çıktı, asker kordonunun arkasında, avcı birliğinin kumandanlarına şirketin en zengin adamı Vitali ile Pangiris Beyi anlatan, maden müdürünü gördü; bir el işaretiyle yanına çağırıp konuştu. Düşünce kargaşası içinde belirginleşen ve kararsızlığını dağıtan bir kararla geri döndü. Bürosuna girerken elinde iki ölü civcivle ağlayan yaşlı bir kadın ve ona destek olan garip bir adam çıktı karşısına. Ağlayışı tanıdı ve şaşırdı; Fransızca, bir şey anlamadığını söyleyerek bürosuna girdi. Kendi aralarında bıdırdaşan temsilciler, Vitali'nin gelişiyle dikkat kesildiler. Kont, içlerinden herhangi birini muhatap almadan, hepsine aynı anda bakarak:

"Gidin, madencilerin buralardan çekilmesini sağlayın ve hemen gelin, isteklerinizi konuşalım," dedi, küskün, parçalı bir sesle.

Vitali'nin, konuşmayı işbaşı yapma şartına bağlamaktan vazgeçmesi, temsilcileri sevindirdi. İsteği kabul ettiklerini söyleyerek büroyu terk ettiler. Temsilcilerin çıkışından az sonra, büroya deminden beri koridorda ağlamakta olan Huriye Kadın'la Recep Emmi girdi. Gözler, kadının ellerindeki ezilmiş civcivlere yöneldi. Deminden beri merak içinde kalan Kont, kadının gelmesini bekliyormuşçasına yaklaşıp sordu:

"Buyurun madam, uzun süreden beridir ağlayışınızı dinliyorum, mesele nedir?"

Tercüme biter bitmez madamdan önce Recep Emmi girdi söze:

"Hürmetlerimi arz ederim paşam. Ortada iki ölü var. Bu iki cücüğü kim ezdi, nasıl ezdi, belli değil. Ben Huriye bacıya dedim, 'Ağlama,' dedim, 'Bacı, gücüm var, kelamım var; ben lüzüm eden yerlere gider konuşur, bu meseleyi hallederim,' dedim. Razı olmadı. Gözyaşlarını çeşmi afet etti, feryat figân oldu. Aldım, sizin yüce makamınıza getirdim. Bu garip kadının derdine belki bir derman bulursunuz,' dedim."

Kont, çeviriyi dinlerken kocakarının derinlikli bakış açısında, iç içe, mor halkalarla kuşatılmış menekşe acısında, aileyi perişan eden güçlü bir grizu ışıltısının varlığını sezinler gibi oldu. Civcivlerin, ağlayış vesilesine dönüşmüş olabileceğini düşündü. Çeviri biter bitmez:

"Benim cücüklerimi kim öldürdü, beyim," diye söze girdi Kocakarı. "Evimin önünden geçtiler, niye önlerine bakmadılar? Ezdiler, öldürdüler de niye ölülerimi getirip bana vermediler? Beni niye yaktılar? Kime ne kötülüğüm oldu? Kimden ne istedim ben? Oğlumu göçük altında bırakıp kaçtılar da ben onlardan hayıfımı mı aldım? Allah onları kendi günahlarında yakar inşallah. Beni yakan, kendi günahımla yanar. Oğlumun sebebini sır ettiler. Cücüklerimin sebebi kimse çıksın ortaya. Çıkmazsa Allah o kara dinli, kar vijdanlının iki gözünü bir iğnenin deliğinden çıkarır."

Tercümeyi dinlerken kadının çıplak ayaklarına ve ağlamaktan zakkum pembesine çalan kalın dudaklarına baktı Kont. Kadına ne söyleyeceğini çıkaramadı bir türlü. Yardım istercesine Mösyö Kaye'ye baktı. İlk bakışta, su aygırını çağrıştıran, "Dindon" sakallı Kaye durumu sezinledi:

"Madama söyleyin, müsterih olsun," dedi. "Ona zarar verenler, görülüyor ki bize de zarar verdiler. Buna rağmen, şirket olarak kümesine kaç tavuk isterse alır, zararlarını karşılarız."

Kont Vitali, kadının verebileceği cevapları hızla kafasından geçirdi ve yakıcı bir merakla tepeden tırnağa süzmeye koyuldu onu.

"Benim kimseden tavuk mavuk istediğim yok," dedi kadın. "Cücüklerimi ezen insanı bulun getirin bana. Bulur getirirseniz ben onun yüzünü görür, rahatlarım. Beddua etmem ona. Bulup getirmezseniz yazık olur, çoluk çocuğu yetim kalır."

Kadındaki ince duyarlılığın ve insafın, Mösyö Kaye'de ve yer altından yer üstüne çıkan kazıcılarda olmadığını düşündü Kont.

"Madama lütfen söyleyin, bugün olağanüstü bir gün ve kafam da oldukça karışık," dedi. "Civcivleri ezen madenciyi bulabileceğimizi sanmıyorum. Kapıları ve pencereleri kıran madencileri de bulamayacağız. Ben yine de biraz sonra görüşeceğim temsilcilere, civcivleri ezen madenciyi bulup bulamayacaklarını soracağım. İzninizle, gitmek zorundayım."

AŞK DEFTERİNDE ADIN VAR MI? YOK

İşe yarar bir inadın var mı?
O da yok.

Sisin, karanlığı zorlayıp burgaca soktuğu yerde derin derin gülümsemeye başladı şafak. Haleler halinde yayıldı, bütünü sardı büyü, parçaya işledi ve parçanın bütünle ilişkisindeki renksiz rastlantıyı, boşluğu ve zorunluluğu sildi; özgürleştirdi her üçünü de deniz kazının çığlığı gibi. Kayalar, kayaları döven dalgalar, çiçek tarhları, mısır tarlaları ve dağları denize doğru diklemesine bölen ırmaklar, kendilerinden başka her şeyi gösteren gizemli aynalara dönüştüler.

Duyguların, bencil zerrecikler tufanına parçalandığı yerde duran fahişelik meleği Eşhet, duyum ile ruh arasında duvar gibi yükselen karanlığın eriyişini izledi. Geceleyin, tonlarca hafriyatın atıldığı ve kömür yıkama tesislerinden akan kirli suların zehirlediği ırmak kıyılarında gezinmiş; kararan ayaklarıyla, briket ve ateş tuğlası fabrikasında, kok fırınında çalışan gencecik işçilerin rüyalarına girmiş, onları iğfal etmiş; onlardan birini, uyurgezer İrfan'ı, yatağından alıp Gelik ile Üzülmez arasında kömür taşıyan teleferiğe bindirmiş; ona oradan, denizin dibindeki mavi saçlı, ışık taşıyıcı kızları göstermişti.

Yüzünü kuzeye çevirdi, kendilerine haddinden fazla alışmış ölülerin sırtlarında taşıdıkları ölülere basarak yürüdü; güzelliğini, sınırsız bir arzuyla doğadan geri istediği ilk yere geldi. Kozlu, Kilimli ve Zonguldak vadilerinde ışıldayan çifte gümüş çizgileri, katırların bin altı yüz kiloluk vagonları çektiği demiryollarını geçti.

İki boş şişenin arasında durdu. Midilli ve On iki Adalar'dan gelen Rumların sattıkları Metaxa'yı ya da Marsilya şarabını içmeden işbaşı yapmayan Makinist André'nin kucağına oturmayı düşünürken Rukiye'yi anımsadı. Deniz kıyısını izleyerek Ereğli'ye geldi. Usulca yaklaştı eve. Çatıya çıktı. Bacadan, oturma salonuna indi ve uyumakta olan Rukiye'nin ruhuna yerleşti.

Rukiye, uyandı; gördüğü rüya üzerinde düşünmeye başladı. Yakup, teke kılığına girmiş, Kozlu'daki askerî hastane ile silah deposu arasında kendisine tecavüz etmişti. Kalktı, evin alt katına yerleşip Cebeli'yle birlikte yaşamaya karar verdi. Kararını hemen bildirdi Cebeli'ye.

Cebeli, anlamı ile varlığının birdenbire barıştığını fark etti. Sevindi, düşündü, ciddileşti. Kadının evlilik kararıyla Yakup'un iki gün önce, "Evlen artık baba," diye baskı yapışını, kadının hakkında tatsız söylentilerin çıkması korkusuna bağladı. Kahvaltısını yaptı, Yakup'u imama gönderdi.

Kendisini inceliğin ve dengenin saltanatı olarak gören ve madencilere bol bol nuska yazan imam, nikâhı kıydıktan sonra, "Suyu bağlarken değirmeni sele vermeyin," diye gülümsedi. Bu, onun bir nikâh da Yakup'la Kumru'ya kıymak istediği anlamına geliyordu. Karşı çıkan olmadı. Nikâhları hemencecik kıyıldı. Kıyılan nikâh da Yakup'la Kumru'nun, hemen o gün evin bitişiğindeki ahıra yerleşmelerine yol açtı. Dört kişilik, hoş ama kıt kanaat bir hayat böylece başlamış oldu. İki katlı evin bitişiğindeki ahırda, iki inekle üç beş keçi vardı. Cebeli'ye ait Zonguldak'taki araziler, kiraya verilmişti. Her yıl alınan kira bedeli, evin un ve şeker ihtiyacını ancak karşılayabiliyordu.

Kumru, yatağını ve kap kacağını ahırın, eve açılan kapısına yakın bir köşesine yerleştirdi. Aynı köşeye, tenekeci Kasım'dan aldıkları eski bir soba kurdular. Keçilerle ineklerin beri tarafa geçmelerini, birbirlerine paralel iki çam sırığıyla önlediler. Yakup'un davranışları, kocaman bir gülümseyişe dönüşmüştü. Öteden beri yok etmeye çalıştığı nefsinin doğasını tanımaya başlıyor, yalın yaşayan karmaşık insanların derine işleyen ama iz bırakmayan sohbetlerine daha çok ilgi duyuyor, o sohbetlerin, Kumru'ya olan sevgisini daha

da güçlendireceğine inanıyordu.

Onlar ahırda kendi dünyalarını kurarlarken duvarın öbür yüzünde Rukiye boş durmuyordu. Sokak yaşamından kurtulmuş olmanın sevinciyle eve düzen vermeyi sürdürüyordu. Evin alt katı, eskiden ahır olarak kullanıldığı için, zemini yamru yumruydu. Rukiye, zemini kürek ve kazmayla düzeltti. Orta yere büyükçe bir hasır serdi. Üst kattan indirdiği iki kilimle hasırı kapattı. Cebeli'nin yattığı karyolanın tam karşısına, ocak arada kalacak şekilde, alçak bir sedir kurdu. Gelenler, sedirin üzerinde rahatça oturabilirlerdi artık. En son, sokak kedilerinden birisini eve aldı. Gelgelelim yalanıp miyavlanan aç kediler arasından eve alacağı kediyi seçerken ağladı içli içli.

Cebeli, kendi yönsüzlüğünde kaybolmanın güzelliğini yaşıyordu artık; aydınlığa karanlığın gözüyle bakıyor, kalıcının zulmünü eskisinden daha berrak bir şekilde duyumsayarak ölüm korkusu karşısında daha sağlam bir duruş sergilediğine inanıyordu. Evin içinde boş durmayan, varlığıyla hayatı güzelleştiren kadını değerlendiriyor, tüm yönleriyle anlamaya çalışıyordu onu. Her şeyden önce, ulu bir mürşide yıllardır emek vermiş, emek almış bir kadın görünümündeydi Rukiye. Cefası yok, cevri yok; sessiz, her söyleneni işiten, kalbi hasut bir kadın. Çevresindeki her kıpırtıyı, kendi içindeki kıpırtı gibi hisseden, insanın nefsinden evvel, aklını uyaran, güzel bir kadın.

Bununla birlikte Cebeli'nin ne zaman, nasıl bir ruh haline gireceği hiç belli değildi. Bazen kıpırdamadan, düşünmeden, sırtüstü saatlerce yatıyor; bazen de canlanıyor, derinlere iniyor, devineni ve onun içindeki devindiriciyi buluyor, devindiricinin özündeki ateşten geleceğe akma çabası içine giriyordu. Bazen hat safhada iyimserliğin, bazen de, "Manası çok derin olsa da hayat bir boka yaramaz"ın adamıydı. Gördüğü güzelliklerde kaybolan tek bir göze sahipti. Tekliğinden midir nedendir, cemaatin katkı maddesi haline gelmiş, emilip pelteleşmiş insanların gözleri arasında gezinmeyi seviyor ama kendini onlardan itina ile ayırıyordu.

Evet, durum artık değişmiş, yeni bir döneme girmişti. İç âleminde, kendini sürekli batıran, yücelten, kutsayan, inkâr eden ve

sürekli kendinden, kendi denetiminden çıkan, lanet bir insan da olsa yeni duruma kendisini uyarlamak zorundaydı. Hiçbir işine karışmayacaktı Rukiye'nin. Bir kadın, yaptığı her işi önemser, dinlese de bildiğini yapardı. Rukiye farklıydı. İnsanı kırmaktan korkardı. İşlediği küçük bir hata, onun duygu zenginliğini ortadan kaldırır, onun yerini tek bir korku dürtüsünün almasına yol açardı.

Cebeli, iki saatlik bir düşünce terlemesinden sonra, kuşkuların böldüğü benlik parçalarını oldukları yerde bırakıp Rukiye'nin söylediği içli türküye kulak verdi. Türkü, Cebeli'nin kendi kendini yiyen, dipsiz dünyasındaki benlik parçalarını birleştirdi. Bey, sağ yana döndü. Ferahladı. Rukiye'nin şakıyan ruhuna girdiğini, orada insanlaştığını sandı.

Rukiye ev işlerini bitirdikten sonra üst kata çıktı; varlığını zaman zaman yoklayan ve ilgi duyduğu erkekleri kendine çeken bir duygu patlamasına tutuldu; şehevi buğular içinde yıkandı, tarandı, iki ağızlı kemik tarağını alıp aşağı indi. Gülümseyerek Cebeli'nin yanına geldi. İhtiyarı, yatağında oturması için kaldırdı, sırtına iki yastık yerleştirdi. Islak, sıcacık bir bezle ilk kez yüzünü sildi. İlkin saçlarını, sonra da sakalını taramaya başladı.

Cebeli, hayalini, Fransız şirketinin Zonguldak'ta yaptırdığı dalgakıranın üzerinde kümelenip gemileri seyreden martılardan, Rukiye'nin yüzüne doğru yaydı. "Elin dert görmesin, Rukiye," diye mırıldandı. "Elin sakalımda ışık oldu. Ne güzel. Işık içime doldu. Ben bu güçle yaşıma başıma bakmaz, ayağa kalkarım; kalkar da feleğin çark-ı akrebini kırarım."

Oyuncağına kavuşmuş, içli bir çocuk sevinciyle gülümsüyordu Rukiye. Hayatında ilk kez, kendisine böyle güzel sözler söyleyen ve bir şey istemeden bakan bir insanla birlikte oluyordu. Temizlikçilik, dilencilik, fahişelik yıllarında, sur dibinde, Galata'da, Tophane'de dilenen ve insana yalvaran duygularla bakan aksakallıları anımsadı. 93 Harbi'nden kalma bu aksakallıların hiçbirisine benzemiyordu Cebeli, farklı bir insandı.

"Sen başkasın Cebeli. Yüz yaşında da olsan gençsin."

Tarama işini bitirdikten sonra Cebeli'nin yanında oturdu. İhtiyarın içinde yarattığı güzel duyguların yüzündeki yansımalarını

seyre koyuldu. Her insan, karşı tarafın duygu ve ihtiyaçlarını dikkate almadan birçok şey istiyordu. Sevecen davranışların kolayca biçimlendirdiği bu yüzyıllık hayat, hayattan ne istiyordu acaba? Öğrenmek güdüsüyle:

"Ömrünün sonuna kadar ben sana bakarım Cebeli," diye mırıldandı.

Düşüncesini, ağarmış çalı kaşlarının altından, yüzyıllık işsizliğin ve içinden çıkılmaz çetrefil çelişkilerin için için kaynayan ateşinden kadının duygu dünyasına doğru kaydırdı.

"Kendini bakıcılıkla cezalandırma Rukiye." Civciv tüyü gibi yumuşamıştı sesi. "Herkes benim yüzyıl çalışmadığımı, yattığımı sanır. Halbuki ben, yüzyıl insanı anlamaya çalıştım. Şimdi de seni anlamaya çalışıyorum. Sen de beni anlamaya çalış. Korkularım var. Bir lokmanın kölesi olmaktan korkarım. Seni seyretmek, gıdım gıdım anlamak yeter bana. Seni anladıkça yaşarım, hayal kurarım. Senin varlığına doğru yürürüm. Ben isterim ki bu çark-ı feleğin erişilmez yavuz güzellikleri, derilsin, devşirilsin, gelsin bir insanda tecelli etsin. O insan, bu dar evin, bu yoksul evin içinde gezinsin, benim helakime sebep olsun. Kim bilir, belki de ben, hep kendimi düşünen bir adamım." Kadının, yorgana gömülen, uzun parmaklı, esmer eline baktı. İşaret parmağının ucuyla elin kavradığı tarağın ucuna dokundu. "Bu dünya insanının meşrebini sen anladın mı?"

"Ben kendimi anlamadım ki."

Kadının tespitinden hoşlandı; "Zor," diye mırıldandı. "İnsanın kendini anlaması, çok zor bu dünyada. Kerkenez, üsküflü şahin olmuş. Saksağan, adını değiştirmiş, bülbül-ü nalan koymuş. Ben benim diyen, bir damla suyun mestanesi olan insanlar, çekip gitmişler. Dünya, Mehdi'yi bekleyenlere kalmış."

Anlama değil, hüznün güzelleştirdiği sese vermişti kendini Rukiye, insanların, kendisine genellikle hüzünlendiği anlarda "Güzelsin," dedikleri âna.

"Güzel insansın Cebeli. Bu ev bana huzur getirdi. Sebebi sensin."

Dışarıya, Cebeli ile aynı anda kulak kabarttı Rukiye. Deli Dürdane'nin bağırtısı geliyordu. Bağırtının sadece, "Ben sana, seni verdim"ini anladı Cebeli. "Ziyan eşeği," diye mırıldandı. Çatıyı döven, iri taneli, zırzımık dolusuna kulak verdi. "Bu kadının ayağı, hiç uğur getirmedi bu eve," diyecekti, vazgeçti. "Dürdane'yi dert etme Rukiye. Gelir, konuşur konuşur gider."

Anlaşılmaz homurtularla kapıyı vurmadan içeri daldı Deli Dürdane. Elleri koynunda, boynunu hafif eğerek birbirleriyle çelişen, iri, atmaca bakışlarını Rukiye'ye dikti. Düşünce, kendi içindeki evrensel boyutunu yitirdi birden. Cebeli, belalının, alımlı geyik kafasını ve gür, kıvırcık saçlarla çevrelenmiş, yaşının aksine, insanı afallatan, çocuksu yüzünü, endişeyle süzdü. Deli, gördüğü, hissettiği her şeyi tarta tarta, sessizce ocağın yanına geldi. Bileği ve ayaktarağı küçük, çıplak ve kendi deyişiyle nesli asil -Semiz Ali'den kapmıştı bu sözü- ayaklarını, sıcak meşe külüne daldırdı.

"Hoş geldin Dürdane."

Rukiye'yi duymazlıktan geldi. Rukiye onun gözünde, büyük bir aynaya damar damar yayılan ve görüntüyü imkânsız hale getiren uğursuz bir çatlaktan ibaretti. Hat safhada yaşadığı bencillik ateşiyle evi inceden inceye süzüyordu. Evin her köşesinde, karanlıklarda, duvarların içinde, Cebeli'nin karyolasının altında bir yığın nikâhlı kadın gizlenmiş olabilirdi. Eğildi, karyolanın altına baktı. Kadınların, kanlı donlarını bırakarak çırılçıplak, karanlığa doğru çekildiklerini sandı.

"Beni kendine karı etseydin bu kadar karıyla uğraşmazdın, Cebeli."

Dürdane'yle göz göze gelmekten çekindi Cebeli. Konuyu değiştirmek için:

"Otur, açsan karnını doyur," diye mırıldandı. "Lazut var, turşu var."

"Geçen gün, turşunun tükentisini yedirdiniz bana. Ben tükenti değilim. Güzel bir kadınım. Entarimin dışında güzelim, içinde de güzelim. Soyunsam yer yerinden oynar. Yedi kat yer altında kazma sallayan bütün deliler, yer üstüne çıkarlar; bir daha da inmezler yer altına."

Dürdane'nin, kafasındakileri olduğu gibi söylemesi, sadece Cebeli'nin değil, Dürdane'yle tartışmaktan korkan Rukiye'nin de hoşuna gidiyordu.

"Sen ocakbaşında yatalak hastasın. Okunmuş, üflenmiş köpek kemikleri attın mı ateşe? Yanan kemiklerin dumanını çektin mi ciğerine? Elini vicdanına koy, söyle, bana yalvarmayan göz var mı?

"Bilmem," dedi Cebeli.

"Bilirsin. Senin yüreğin beni istedi, sakalın istemedi. Sende yürek olsaydı zaten sakalın olmazdı. Ağzımdan şimdi çıkacak bu söz kulağına küpe olsun: Rukiye'den sana karı olmaz."

Kalkıp üst kata çıkmak istedi Rukiye. Delinin daha ağır sözler söyleyeceğinden korktuğu için vazgeçti.

"Başka şeyler konuşsak daha iyi olur," diye mırıldandı Cebeli.

"Ben Rukiye'yi konuşmaya geldim. Nikâhlandın. Artık senin karındır o. Hizmet eder sana. Hizmetten karı olur mu? Olmaz. Beni almadın çünkü, güzelliğimden tırstın, tuz yumurtladın. Çok adam meyil verdi bana. Sıla Bey'in madenindeki amelelerden on dört tanesi bana meyil verdi. Hiçbirinin gözü bakmak için yaratılmamıştı. Ama baktılar bana. Hiçbirine yanaşmadım. Bir kaza oldu, on dördü de öldü." Rukiye'nin korktuğunu duyumsadı. Çömeldi sevinçle ellerini ateşe doğru uzattı. Dilinde taş sessizliği, acısında muzip bir tebessümle alevlerin hareketini izlemeye koyuldu. İstanbul'dan geldikten on beş gün sonra, kömür arabasının altında kalıp sakatlanan İstefan Veled, elinde baltayla alevlerin arasında görününce ürktü. Gözlerini kapadı, başını çevirip Cebeli'yle Rukiye'ye baktı. "Sen yastıklara dayanmışsın, hizmetçin de sedirin üstünde bağdaş kurmuş. Gözüne sınır koymuş, bedenini susturmuş, namuslu bir kadın."

Cebeli, "Cevap verme," dercesine, Rukiye'ye kaş kaldırırken Dürdane'nin kırmızı yanaklarını süzdü göz ucuyla. Gençliğinde içtiği vişne şerbetlerini anımsadı. Dürdane'nin içinde, başkalarının hatalarını olduğundan daha büyük gören, despot ama munis bir eğilimin varlığını sezinler gibi oldu. Küstahlığını, inceliğiyle bastırma çabası içinde olan bir kadına da benziyordu. Sesinde, şiddete

kolayca dönüşebilecek anacan bir insaf damarı vardı. Ölen küçük karısının, yakası oyalı, yeşil yeldirmesinin bu fukara kadına yakışacağını düşündü. Kendi kıymetini, kıyametini anlamamış, burnu büyük olmayan bir kadına yakışabilirdi ancak o yeldirme. "Avare bir kadınsın sen," diye çıkışmak geldi içinden. Çıkışamadı. Avare de olsa, zihni avare değildi, avareliğinde canlı bir zihin vardı. Bir anda her yeri düşünen, her yerde olan bir zihin...

"Rukiye benim hizmetçim değil," diye esnedi Cebeli. "Altın kalpli bir kadındır. O, hizmet etmek için yaratılmadı."

Sancılı, çıkışsız bir meşreple gülerek başını iki yana salladı Dürdane. "Kim kime hizmet etmez?" diye çıkıştı. "Genç kancık, kocamış zongur köpeğe hizmet etmez ama insan eder. İnsan, insanın hizmetçisidir."

Doğruluğuna inandığı fikir zoruna gitti Cebeli'nin. Kapının eşiğinde yatan bir zongur köpek olarak hayal etti kendini

"Sen kimin hizmetçisisin?"

"Ben kime dil çıkarmışsam o bir kenarda dursun, ondan başka herkesin hizmetçisiyim. Bal dağıtırım. Gel kütüğüme gir, balımı ye dedim, dinlemedin. Sakalının bala bulaşmasından tırstın, tuz yumurtladın. Kaç kişiye balımı yedirdim ben. En çok da Höpürdek Ömer'le Rıza Tetik yedi benim balımı. İkisi de yağmacıydı. Yağmalandım. Hayrını görmediler ama. Biri, Karadon'daki Tunel Ocağı'nda kazmakeşti. Kesene usulüne uydu, tavanı haddinden fazla yağmaladı. Direk gevşedi. Küfeci Kırmızı'nın arabası direğe çarptı; direk de Höpürdeğin kafasına düştü, öldü."

"Ya öteki?"

"Öteki de öldü. Şirketin limanında küfeciydi; şimendiferle, kıyıya fazla yanaşan bir kayık arasında kaldı, bağıra bağıra ezildi."

Korkudan benzi sararmaya başlamıştı Rukiye'nin. Kadına meyil verip de karşılık bulamayanlar öldüğü gibi, kadınla ilişkiye geçenler de ölüyorlardı.

"Yüreğin kördür," diye sürdürdü Dürdane. "Her ses sana ayna olur, duyarsın. Benim kütüğümdeki balın sesini duymadın. Ne hikmetse herkes duydu, sağır aziz bile duydu, sen duymadın. Gel

ateşimi üfle dedim, ona da yanaşmadın; sakalının tutuşmasından tırstın, tuz yumurtladın. Kendi bokunda altın aramakla geçti ömrün."

Kadının ölü yüklü hikâyelerini defalarca dinleyen Cebeli, gizemli bir gülümseyişle, "Söylediği bu son söz doğru," diye iç geçirdi. Rukiye'ye baktı, mayalanmış süt gibi dinliyordu kadın, içindeki fırtınayı açığa vuramamanın sancısıyla... Hiçbir eşyanın göründüğü gibi yerinde olmadığını, gözün aklı yanılttığını düşündü Cebeli.

Evin ahıra açılan kapısından ilkin Yakup girdi; onu Kumru'yla Semiz Ali izledi. Rukiye, ayağa kalktı hemen. Deli Dürdane'yi görünce durdu Semiz. Tanıdığı deli kadınların, birbirlerini teperek çoğalan yüzleriyle karşılaşılaşmış gibi oldu. Pişmanlık duygusu içinde, çıkıp gitmeyi düşündü bir an. Dürdane'yi her görüşünde, bu evden çıkıp gitmenin asil bir davranış olmayacağını anladı. Çok sevdiği ocağın kenarına, Dürdane'den dolayı yerleşemedi. Sekiye doğru yürüdü. Deliyle yüz yüze gelmeyecek şekilde geçip oturdu. Semiz'i, Yakup'la Kumru izledi. Herkes birbirini kesmeye başladı. Dürdane kalktı, hızlı hızlı yürüyerek ahıra girdi. İki aylık bir keçi yavrusunu kucaklayıp ocağın kenarına getirdi. İnsanlar, sohbeti kestiler. Dürdane'nin garip davranışlarına alıştıkları halde merak içinde izlemeye koyuldular onu.

"Oğlağı niye getirdin, Dürdane?"

İlk sorunun, Cebeli'den geleceğini biliyordu deli. Yüzü, ateş cinlerine dönük olarak bağdaş kurmuş, oğlağı kucağına almıştı. Tüylerini sevecenlikle sıvazlarken:

"Sen sohbetine bak, oğlağa karışma," diye uyardı.

Kadının, içeri giren hiç kimseye sataşmamasını ve ateşe bakıp, oğlağı okşayarak kendi öz bilincini gerçekleştirme çabası içine girmiş olmasını, susma nöbetinin başladığına yordu.

"Hayırlı bir haber var mı Ali?"

"Amele hakkını aldı."

"Nasıl oldu da koca şirketi dize getirdiler?"

Denizi ırgalayan mavi bir fırtına ve fırtınaya karşı inatla yanan bir ocak kandili canlandı Semiz'in hayalinde.

"Şirket, Nevşehir gambotuyla denizden geldi," dedi Semiz Ali. "Sus payı verdi. Amele de sustu."

"Şirketin sus payı verdiği, görülmüş şey değil. Amele zorladı herhal."

"Amele zorladı ama çok da zorlandı. Ücretleri karşılığında verilmiş mühürlü senet kâğıtlarıyla senelerce dolaştılar sersefil; muhtekir yedlerinde iskonto ile tedavül bile edemediler senetlerini. Devran döndü, amele ayıktı asileşti. Şirket bu kadar ameleyi karşısında görünce tırstı, kesenin ağzını açtı. Az bir sus payıyla asiyi hamsiye çevirdi, yuttu. Şirketin felini fendini bilen bir adamım ben. Şirkette her şeyden evvel güç var. Üzülmez mıntıkasından, bir de Karadon cihetinden, tünel hafriyatına başladığı sene, ben onun gücünü gördüm. Yerin ciğerini söktü. Havzaya ne biçim buharlı şimendiferler, sekiz tonluk vagonlar getirtti. Devlet hâlâ katırlarla, ağaç vagonlarla iş görüyor."

"Sen bakma alete edavata, işi yapan ameledir," diye mırıldandı Cebeli. "Ameleyi temin eden de devlettir. Devlet, 93 Harbi'nden sonra gelen muhacirlerden beş binini maden için Çankırı'dan Bartın'a getirdi. İş döner dolaşır amelede biter."

"Düzce'den de Tatar muhacirlerini getirdi devlet Zonguldak'a," diye araya girdi Yakup.

"Siz boş verin ameleyi, ameleden bir şey çıkmaz. Benim şirkete verdiğim akıl, amelenin verdiği emekten daha çok iş yaptı."

Yakup gülümseyerek dirseğiyle yanı başında oturan Kumru'yu dürttü. Oğlağın gözlerinin içini seyreden Dürdane:

"Akıl vere vere, sende akıl kalmadı, "diye, hafiften mırıldandı.

Delinin ne dediğini anlayamadı Semiz Ali. Ahırdan gelen keçinin beğirtisine kulak verdiler. Beğirti, Cebeli'nin, ateşin kıyısında gördüğü oğlağı, kendi bilinmezliklerinin oğlağa dönüşmüş bir biçimi olarak hayal etmesine yol açtı.

"Vadilerden şimendifer hatlarına inen hava nakliyesi benim fikrimdir," diye söze girdi Semiz. "Bırakın bu dağı taşı delmeyi, dedim. Size çok tuzluya oturur. Çekin havadan telleri, bağlayın arabaları, doldurun kömürü, kaydırın gitsin. İlkin şaştılar. Sonra

yaptılar, alıştılar. Bir şeye alıştın mı iflah olmazsın." Ağzını açtı, esnedi esenlikle. "Şirkete hem kok hem de briket fırınlarını, ateş tuğlası fabrikasını kurduran da benim. Tekkeönü köyünü bilirsin."

"Bilirim."

"Bir zamanlar o köyden, Bahriye İdaresi'nin Fen Komisyonu Başkanı Veli Bey vardı. Bahriye zabitiydi. Kürt amelesi gibi ishal oldu, ölümden kıl payı yırttı. Aza kanaat eden, ehli namus bir adamdı. Bu fabrikaları açma fikrini ona ben vedim. O da bu fikri, şirkete açtı. Şirket de onu bu işe memur etti. Ortaya fabrikalar çıktı."

Gözlerini oğlağın gözlerine dikerek sohbeti dikkatle dinliyordu Dürdane. Kozlu'nun Kılıç köyünü ve köye yakın, Sultan Orhan'a ait köprüyü anımsadığı zaman, birilerinin o an yalan söylediğine inanıyordu. "Yalan söyleme," diyecekti ki "Bir de kömür yıkama fabrikası var," diye araya girdi Yakup. "Hani şu lavar."

Ağzında beklettiği hazır sözü yuttu Semiz. Kendi dışındaki güzelliklerle kendindeki güzellikleri durmaksızın kıyaslamanın yarattığı kıskançlık krizini, gerilmiş, zorlama gururla bastırırken "O da ayrı bir mesele," diye gülümsedi. İri taneli, hurma menevişi tespihini cebinden çıkardı. "Geçenlerde, Niğdeli Zile Çavuş'la Zırnık Memet'i görmek için Zonguldak'a gitmiştim. Onları bulamayacağımı biliyordum. Onları bulamayınca Acılık Çayı'nın sağ yakası boyunca dizilen evleri saydım. Limanın üst kesimindeki Freng mahallesine gittim. Baktım, Frenkler kilisenin önünde toplanmışlar. Beni görünce, şen şatır kucak açtılar, bir eve götürdüler hemen. Baktım, kristal avizeler, çeşmibülbüller, gülyağı kokusu, izzet ikram. Dedim, 'Bu bayram, bu şenlik nedir?' Dediler, 'Malumunuz, bugün, Sante Barbe Maden Yortusu günüdür. Gelişiniz isabet arz etmiş.' Her neyse, yedik içtik, biraz sonra, şirketten Mösyö Dolagar geldi. Çipil gözlü, zangoç sakallı bir adam. Her neyse, hürmet etti, hasbıhal ettik. Sohbetin bir yerinde dedi ki 'Şirketimiz sana çok şey borçludur, Ali Bey. Senin ilmin irfanın olmasaydı biz şirket olarak o lavarı yapamazdık.' Bir şey demedim tabii. Ben de kendi neslimin ilim irfan sahibi paşalarından bahsettim. Frenk İbrahim Paşa'dan başladım, Kabakulak İbrahim Paşa'ya kadar devam ettim,

Mütercim Mehmet Rüştü Paşa'da durdum. Bu paşaların çümlesinin, Frenklere nasıl ilim, irfan aktardıklarını anlattım. Orda, kilisenin papazı vardı. Göbeğini kalçasından havzaya doğru yaymış bir adam. Anlattıklarıma hayret etti. 'Ayağınıza sağlık, iyi ki de geldiniz, bizi aydınlattınız,' dedi. 'Mesele değil,' dedim. Çayımı yudumladım. Yani demem o ki, şirket büyük iş yapar, yaptı mı sağlam yapar. Yeter ki işin temelindeki fikir büyük olsun, sağlam olsun. Ben şahsen kendi asil neslimi, rahmetli babamın Kilimli'de dört parça kok fırınının yapımında verdiği büyük emeğe..."

"Yeter," diye çıkıştı Dürdane. "Derimi alnımdan yüzmeye başladın gene," Oğlağı kucaklayıp ayağa kalktı. Yavaş yavaş yürümeye başladı ahıra doğru. Döndü. "Oğlağın keyfini kaçırdın. Defterde adın var mı? Yok. İşe yarar bir inadın var mı? O da yok. Neslin asil olsa ne fayda."

Cebeli, delinin, insanı kendisiyle yüzleştiren, kendisine yargılatan edası karşısında keyifle gülümsüyordu. Ahıra açılan kapı, sert bir şekilde kapanmış; Dürdane, her zamanki gibi, gürültüden uzak, ahırın tatlı, karanlık bir köşesine kendi varoluşlarının dışında gezinen, konuşmaya ihtiyaç duyan, anlam devşiren ve birbirleriyle iletişim içine giren nesneler dünyasına sığınmış, oğlağını sıvazlayarak huzura yatmıştı.

Kumru ile Yakup, Semiz Ali'nin paylanmış olmasına sevinmişlerdi. Dürdane'den başka, Semiz Ali'ye dur diyecek bir kimse de yoktu. Semiz, suskunlaşmış, Kozlu memurlarının kaldığı üçer odalı dört hanenin temizlikçisi deli Ziynet'in bağırışını ve kendisine arkadan parmak atışını anımsamıştı; sinirinden burnunu birkaç kez çekmesine rağmen, soğukkanlı görünüyordu. Rukiye ise yaşamında hiç tanık olmadığı, garip ve eğlendirici tipleri dinlemenin verdiği zevkle çayı demlemiş, bardaklara doldurmaya başlamıştı.

Geçim sıkıntısından kaynaklanan, derin bir bunalım içindeydi Semiz Ali. Hiç gereği yokken baktığı her şeyin anlamını sülük gibi emiyor, onu anlamsız, ruhsuz bir nesneye dönüştürüyordu. Karısı öldüğünden bu yana, asil bir kadın bulamayacağına inandığı için evlenmemişti. Ölmesi durumunda, yeni karısının, Denizlili Zirgil Veli gibi aptal bir amelenin kucağına düşeceği korkusunun da payı

vardı evlenmemesinde. Cebeli'ye, ondan başka kimsenin kendisini sabırla dinlemeyeceğine inandığı için geliyordu. Yönelimin, seçiciliğin, asaletin ve irfanın itiraza maruz kalmadığı, hatta takdir edildiği; sözün anlaşıldığı, tarihin sessizce onaylandığı tek evdi Cebeli'nin evi. Bu evde korkusuzca konuşabiliyor ve kendisini ispat edebiliyordu dolu dolu.

Cebeli, sessizliği kırmak, Semiz Ali'yi sohbete sokmak için:

"Şirketin her işi sağlam değil," diye söze girdi. "Yedi sekiz sene evvel, deryanın kudurgan dalgaları, mendireği yerle bir ettiğinde..."

"Beni dinlemdiler ki. 'Dalgakıranı sağlam yapın,' dedim. "Bir tufan gelir, bunu söker atar, liman miman kalmaz,' dedim. 'Deniz seviyesinden 100 metre yükseklikte bulunan o deniz fenerini de hasara uğratır,' dedim. Dinlemediler, masraftan kaçtılar. Sonunda dediklerimin hepsi çıktı. Bir tufan oldu, harcadıkları dört buçuk milyon altını derya yuttu. Kuduran dalgalar, yüz metre yükseldi, fenerin alt camlarını kırdı."

"Aklı keseye korsan para onun ırzına geçer," diye mırıldandı Cebeli.

Çayından bir fırt çekti Semiz, Rukiye'nin ateşe patates ve kestane gömmesini seyre koyuldu.

Semiz'le göz göze geldi Yakup, işe yaramaz boş düşüncelerin ve ertelenmiş işlerin yarattığı kocaman bir boşluğa düşmüş hissine kapılınca bakışlarını kaçırdı. Şaşkınlıktan olsa gerek, "Sonra ne oldu?" diye söylendi. Kumru, torunlarını düşündü. Ev sessizleşti.

Sessizleşen evin ciddiyetini ciddiye aldı Semiz. Kafasında, iç içe, ateş dalgaları şeklinde kaynayan ve hayaline ses, ışık ve büyü yayan fikirlerinin gücünü zevkle duyumsamaya başladı.

"Hiç ne olacak," diye arkaya yaslandı, seyredici bir bilinçle. "Gülün açılgan mevsimiydi. Koku sarmıştı her tarafı. Vehbi'nin kahvesinde nargile tokurdatmaya gittim. Kuşluk vaktiydi. Şirketin sahipleri toplanıp geldiler. Oturdular, hal hatır, kara katır derken meseleyi açtılar. Beni dinlemediklerini, pişman olduklarını yana yakıla anlattılar. Çok zor durumda olduklarını anladım. Belli ki iflas etmişlerdi. Asıl gayeleri benden fikir almaktı. Hiç naza niyaza

vurmadan, hemen gidin Osmanlı Bankası'na müracaat edin dedim. Bunu bunu teklif edin, kabul etmezse bunu teklif edin dedim. Teferruatlarımın hepsini verdim. Ânında gittiler, anlaştılar." Çayından bir fırt daha çekti. Evlenmemesi durumunda, çok kötü bir ölümün pençesine düşeceğinden korktu. Kumru gibi bir kadına ihtiyacının olduğunu anladı.

"Senin söylediklerin gibi mi anlaştılar?" dedi Yakup.

"Başka nasıl anlaşacaklar? Yolu yok. Banka, şirketin idaresini yedi sene müddetle eline aldı. Mendireği, benim dediğim gibi yaptırdı. Bankaya dedim ki madem bu mendireği yaptırdın, Gelik ile Asma arasına da bir havai hat yaptır ki kömür taşıma işin kolaylaşsın. Bu fikrimden kelli, banka beni takdir etti. Hattı hemen yaptı. Arkasından bir fikir daha verdim. 'Madem,' dedim, 'Bu hattı yaptın, bu havzanın iki şeye daha ihtiyacı var. İkinci bir lavar daha yaptır ki kömürler beklemesin, çabuk yıkansın. Bir de amele için bir hastane yaptır.' Dediklerimin hepsini yaptı banka. Fakat bir hata işledi. Yaptırdığı hastanenin parasını, fukara amelenin yevmiyesinden kesmeye başladı. Dedim etmeyin eylemeyin, fukaranın kesilen lokması başınıza bela olur. Dinlemediler. Seneler geçti, ameleden ses çıkmadı. Aslında amele, fırsat kolladı. Ne oldu? Ölülerin delirdiği bir vakitte, delirdi, ayağa kalktı, yürüdü, kırdı, döktü, hakkını aldı."

Yakup, sohbetin yalan ve abartma üzerine kurulduğunu bilmesine rağmen, Semiz'i can kulağıyla dinliyor ve çoğuna inanıyordu. Cebeli ise rahatlamıştı. İnsanın ilerleme çabasında ışıldayan, cevlan eden ve insanı egemenliği altına alan gizil gücü anlamış gibi düşünüyor, gülümsüyordu sadece. Bedeniyle bağlantısını koparmış bir vaziyette dinlemek hoşuna gidiyordu. Dinlerken bazen Semiz'i zerreciklerine ayırıyor, her zerresinde onu bu hale sokan bir illetin var olduğunu düşünüyordu. Bazen de dinler gibi görünüyor ama dinlemiyordu; yüzyıllık varlığının anlamını arıyor, bulamayınca derin bir sıkıntıyla boşluğunu seyretmekten vazgeçip onu, geçirdiği boş vakitler ve boş sohbetlerle doldurma çabası içine giren Semiz'e kulak veriyordu. Ama Semiz'in en iyi dinleyicisi Kumru'ydu; Yakup'a kavuşmuş olmanın büyük huzuruyla dinliyodu onu.

Semiz Ali Bey, Deli Dürdane'nin, ahırdan eve dönmesiyle sustu. Oğlağı ahırda bırakmıştı. Sabahleyin gördüklerini, düşünüyordu. Duvarın çatlağından çıkan bir çiçek, çiçeğin altında oturan ve Dürdane'den ekmek isteyen bir çocuk, çocuğun kucağında miyavlayan bir kedi. Kafasını dimdik tutarak geldi, ocağın kenarına dikildi. Seyreden insanda, kendi biçimini, zeminini ve yönünü bulmuş, güçlü bir kişilik izlenimi yaratıyordu.

"Evlenmeye ahdettim," diye Cebeli'ye baktı.

Semiz, kadının, kendisine evlenme teklifinde bulunacağından korktu. Satı Kadın'ın ölüp dirilmiş halini görür gibi oldu Cebeli.

"Bu sabah, yorganımın altından kalktım, koca aradım," diye başladı Dürdane. "Şartım var. Yalan söylemesin. Yalanın hoşuma gidenini söylesin. Dinlesin ama anlamasın. Bana karşı suç işlesin. Ona en büyük cezam, bağışlamak olsun. Kendisini uydurmasın. Nesli asil olmasın. Güzellik delisi olmasın."

Semiz Ali'nin dışında, herkes gülümsüyordu. Kumru, gülümseyişini gizlemek için, ağzını eliyle kapatmıştı. Semiz, kimseyi sevmediği için, kendini de sevmeyen, delirmiş, soysuz bir kadına gülecek kadar alçalmaktan yana değildi. Hemen ayağa kalktı, hiçbir şey söylemeden çıkıp gitti. Semiz'in gidişini, Dürdane'nin içli, cinnetimsi, tiz kahkahası izledi. O anda evi şaşırtan bir durum oldu. Geldiğinden beri herkesi uslu uslu dinleyen Rukiye, sırtını ocağın sıcak duvarına dayayıp sarsıla sarsıla gülmeye başladı.

MÜMKÜN DEĞİLİM

Dünya, kendi dibinde kanayan hiçbir
acıyı can kulağıyla dinlemiyor.

Denizden kopan karanlık, kurşun gibi çöktü Balkaya'ya. Dalgalar aydınlandı. Orpheus'un sirensi sesi geldi kömür yüklü Loire gemisinin ötesinden. İpek telcikleri gibi incecik köklere tutunan uçurum toprağı, yağmur sellerinin sökemediği inadını terk edip, kıpırdayan martı ayaklarının altından, dalgalara doğru ağdı. Toprağın ağışına kulak verdi kadın, dâhil olduğu bütünün, zamansız bir varlık haline gelerek dağıldığını; ağlayışının bu yüzden kendi benliği dışında gerçekleştiğini ve içine oturmadığını duyumsadı. Karanlığa, karanlığın özgün ve berrak aklına kapadı gözlerini. Soludu derin derin. Civciv seslerine, çiçek nefeslerine ve bilincin önünü arkasına getiren, bilinci oradan yöneten dalgaların ılık, ışıltılı esintisine verdi saçlarını. Kendini uçurumdan atmak üzereyken sırtı cin sakızına yapışan bahtiyar kadını anımsadı.

Gün ışıdı. Papaz Hacıdakis Efendi, taranmış sakalını, Rum, Karadağlı, Hırvat ve Fransız yoğunluklu işçilerin çalıştıkları baca ağzına doğru çevirdi. Çavuş Yannis'le birlikte, kendi tarihinden silkinip kurtulan ve ilk kez çalışanların moral zirvesine tanık olan yer altına indi yavaş yavaş. Yer üstünde gerçekleşen taşkınlığın yer altında sürmemesi için, normal hayatın selameti ve çalışan yüreklerin dua sükûneti için... Bu, sadece şirketin değil, Tanrı'nın da hoşuna gidecekti. Rayları kaplayan çamurlu sahayı güçlükle geçti. Küfecilerin kömür taşımayı kolaylaştırmak için bacanın ve oluğun ortasına doğru astıkları kandilleri saymaya başladı. Önünde

yürüyen çavuş, kibrit çöpleri gibi birbirlerine benzeyen insanların, işçi hareketiyle birlikte değiştiklerini, kendi güçlerinin dışına çıktıklarını ve özgüvene kavuştuklarını anlatıp duruyordu. Etkiye son derece açık olan Papaz Efendi, Rannis'i dinleye dinleye derinlere inerken direklerin, su damlalarının, farelerin ve katırların bile yeni durumu hissettiklerini, galeriyi boydan boya kateden rayların ısısında ve ışıltısında belirgin bir artışın olduğunu aklından geçiriyor; arada bir durup tavandaki kaya parçalarına bakıyor, Hıristiyanların, üç yüz parça deriden yaptıkları Necrân'ın Kabesi'ni, Deyrü Necrân'ı anımsıyordu.

Papaz Efendi'nin çalışan işçileri dinleyip takdis etmesinden sonra, hayal haritası değişti. İçindeki kutsal sükûnet, kendi iç çelişkilerini, yaratıcı ve yıkıcı cevherlerini, inceliklerini, cahil, âlim ve hoyrat eğilimlerini, alçaklıklarını ve yüceliklerini, şaşırtıcı biçimler altında yaşayan ruhların egemenliği altına girdi. Karanlık, yavaş yavaş değişti. Karanlıkta, hareketsiz, dibe vurmuş mumlar gibi titrek titrek parlayan mütevekkil gözlerin yerini, Tanrı'nın ışıklı tahtını taşırken terleyen hayvanların terinden yaratılmış meleklerin ateşli gözleri aldı. Gözler çoğaldı; çoğalış, galeriyi boydan boya saran grizu yangınına, Dinnur Irmağı'na dönüştürdü. Papaz Hacıdakis Efendi, kan ter içinde, cehennemin beşinci bölgesine geldiğinde, Hutriel ile karşılaştı; durdu, elindeki lamba alevine baktı; bakınca da çamura battığını anladı ve Balam'ın eşeği gibi sakinleşti, kendine geldi. İşçi hareketinden sonra, ocaklara giren imamların da kendisi gibi afallamış, değişmiş olabileceklerini düşündü. İnsanı israf edercesine canlanan, kendini haddinden fazla fark eden söz tufanını arkasında bırakarak yeryüzüne çıktı.

Söz tufanı, papazın gidişiyle, Cemal'in çalıştığı ayağın girişinde odaklandı. Ama konu farklıydı. Recep Emmi'nin gözü gibi sevdiği Kara Tavşan, kömür vagonunu çekerken ilk kez düşmüştü. Bu durum, hayra alamet değildi. Düşen bir katırın madencilerde yarattığı izlenim, yaşlanma ve güçten kuvvetten düşmeydi. Kara Tavşan, iki rayın arasında, boylu boyunca uzanmıştı. Diz çöküp kendisini kalkması için ikna etmeye çalışan arkadaşı Recep Emmi'den daha çok, başucunda toplanan kazmacıları dinliyordu. En çok da Vasıfsızın Cavit'i:

"Ben sana demedim mi, 'Kara tavşan bir gün düşecek,' diye? Sen bu hayvanın hüsnüne hayrandın, başına ant içerdin, niye emekli ettirmedin de bu duruma düşürdün?"

Baltasını bilerken biley taşına, ağaçları keserken de avuçlarına tükürdüğü için adı Tükürük Ali'ye çıkan kazmacı:

"Az evvel de yokuşta Demir'in katırı düştü, dürelendi aşağı indi, Recep Emmi'yi çağırayım, kaldırsın dedim demedim, Matçalı Çavuş geldi."

"Havzanın her azmış işini Recep Emmi mi onaracak?" diye çıkıştı Cemal.

Onardığı işlerin verdiği gurur ve özgüvenle kafasını dikeltti ihtiyar:

"Yoo onarmasına onarırım da bu sefer omuz veren olmadı bana. Kara Tavşan'ı emekliye ayırmaları için çok uğraştım. İmam Haşim Efendi'ye bile gittim. İki ayağı namaza durmaktan kötürüm olmuş o güzel adamı da dinlemediler."

"Artık bundan sonra emekli olur," dedi Cavit. "Ocakta yıkılan yaşlı bir katır, ayağa kalksa da yürüyemez; fırtınada sallanan mahya kandiline döner."

"Porsumuş, kaburgaları çıkmış," dedi, Nacakçıoğlu. "Ölü mü, sağ mı belli değil."

Çıplak, çamurlu ayağının başparmağıyla katırın kafasını sıvazladı Tükürük Ali. "Sağdır sağ olmasına da bir işe yaramaz."

"Biz işe yaramadık mı ne oluruz? Tembellikte soluğu alırız. Gavursak keşiş, Müslümansak derviş oluruz."

"Düşmüş bir canın başucunda böyle konuşmayın uşşam," diye sertleşti Recep Emmi. "Kara Tavşan'ımın bir şeyi yok. Ben şimdi bunu kaldırır, ahırına götürür, alafını veririm; birkaç gün dinlenir."

"Biz hastalansak bir gün izin vermezler."

"Siz başka, benim Kara Tavşan'ım başka. Getirir koşarım bunun yerine öteki katırı. Hiç kafanızı yormayın."

"Öteki dediğin hangisi?" dedi Cavit.

"Yoloğlu'nu koşarım."

"Yoloğlu da düşer, Kocakafa'yı koş."

"Artık hangisi denk gelirse." Sevecenlikle kafasını sıvazladı Kara Tavşan'ın. "Hadi kalk bubam, canım benim. Firavun inadını bırak, cesaretini topla, kalk. Korkma, ben seni çalıştırmam iki gün. Yardım eder rahatlatırım."

Gördüğü her şeye şaşan bir katır olarak Kara Tavşan'ın dikkati, başucuna dikilen küfeci Cuma'nın lambası ile toynağındaki ağrı arasında gidip geliyordu. Kafasının altında, yastık yumuşaklığında, üç gün öncesine ait bir top gübre vardı; hayatın, bu haliyle daha rahat olduğunu düşünüyordu. Kendisini seyreden yüzleri ve tavandaki bağları, kamaları, şöyle bir süzüp geçti. Recep Emmi'nin yardımıyla kafasını hafifçe kaldırdı. Gözleri kararır gibi oldu. Bir kazmacının, çarıklı ayağının ucuyla, kalkması için kendisini dürttüğünü fark etti. Israrları dikkate alarak kalkmak istedi. Yekinmesi durumunda, zorlanacağından ve kavuştuğu rahatlığı yitireceğinden korktu. Israrlar artıp eller kaldırma gayretine girince yekindi, yekinmesiyle de kalkması bir oldu.

"Ben size demedim mi uşşam, 'Benim Kara Tavşan'ımda bir şey yok,' diye."

"Hadi Recep Emmi, gene senin eşeğin kancık olsun, ilerde görüşürüz."

"Bu kadar kusuru Kara Tavşan'a çok görmeyin uşşam; gül dikensiz, sünbül şikensiz olmaz."

"Gel beni dinle Recep Emmi," dedi Cemal. "Bu hayvanın yaşlandığını, iş görmediğini, çavuşlara söyle; sağken yedekle, yerin üstüne çıkar. Öldüğü zaman bunları yerin üstüne çıkarmak beladır."

"Sen işine bak uşşam," diye kızdı. "Ben onlara zamanında çok yalvardım. Bundan sonra yalvarmam. İşin bir başka yanı daha var. On sene yer altında kalan bir katır, temiz havaya çıktı mı ölür."

"Ölüme götürürsün bu katırı," dedi Cavit.

"Ben kendi evladımı kendi elimle ölüme götürmem. Ölürse burda ölür. Bu hayvanın sana ne zararı var. Sen kendi işine baksana. Her boyayı boyadın da cengarisi mi kaldı."

Kazmacılar, birbirlerine bakarak gülümsediler. Recep Emmi'nin, kılıçbalığı gibi, burnuna dokununca darılan bir insan haline geldiğini bildikleri için üstelemediler daha fazla. İhtiyar, zevkten geniş geniş esnedi, lambasını yerden aldı, Kara Tavşan'ını yedekleyip Cuma'yla birlikte ahıra yöneldi. Ahıra yaklaştığında, duvara yapışmış bit tahkimat direğinin dibinde göllenen suya yaklaştırdı katırın kafasını. Katır istemeyince yürüdü. Ahırın girişini kesen uzun sırığı alıp yere koydu. Katır, inandırıcılıklarını ve belleklerini yitirmiş anıların hayaletler şeklini aldığı, hayaletlerin ise gaipten gelen seslere dönüştüğü kör karanlığa girdi sessizce.

Ahırda, farelerin çıkardıkları sesleri yorumlayan iki atla, tekaütlük kör bir katır vardı. Atlar, başlarını çevirip girişte beliren lamba ışığına bakarak kınradılar. Kafasını, önündeki tahta yemliğe sarkıtıp dipteki ot kırıntılarını dudaklayan katır, ışığın yaydığı duyguya kulak verdi. Recep Emmi, üçünü de anlaya anlaya geçti; küfecilerin genellikle girişe yakın yerde duran hayvanları aldıklarını bildiği için, Kara Tavşan'ı en dibe, işten kaytarıp uyumaya, ağlamaya ya da zikretmeye gelenlerin sığındıkları cin karanlığına götürüp bağladı. Cuma, kör katırı, Yoloğlu'nu sessizce alıp gitti.

Derin hayallere dalan ve geçmişteki acılarını zevkle anımsayan Recep Emmi, bitişikteki kör ocaktan iki kucak ot getirip hayvanların yemliğine attı. Diğer vardiyadaki küfecilere Kara Tavşan'ı birkaç gün çalıştırmamalarını söylemeyi akıl etti. Lambasını, yemliğin toprak duvarla birleştiği yere koydu; hiçleşip kendi hiçliğinde ışıyan ışığın gücünü ve Kara Tavşan'ın ot yiyişini seyretti. Bir çocuğu olsaydı, yorgunluk anlarında oturup, onun yemek yiyişini seyretseydi. Bir an, kendisinin de Kara Tavşan gibi yaşlı bir katır olduğunu, küfecilerin ihmalinden, dikkatsizliğinden dolayı iki vardiya -24 saat- çalıştırıldığını, otunun ve suyunun düzenli olarak verilmediğini, cinlerin bazen gelip yelesini ve kuyruğunu üç örgü halinde ördüklerini düşündü. Yer altı karanlığında yük vagonunu çeken ve adı Recep olan, topallayan, yaşlı bir katır. Hastalığını, yorgunluğunu, açlığını ve susuzluğunu, ilk vardiyada çalıştığını ve ikinci vardiyada çalışamayacağını söyleyemeyen bir katır... Her zaman yaptığı gibi lambasını aldı, yukarı kaldırdı, ocağın tavanından su damlayıp damlamadığını kontrol etti. Damlalar, ağlayan ocağın

gözyaşlarıydı ve kesin, ocağın duygularını, niyetlerini açığa vururlardı. Her damlanın kendi beynine düşüyormuş gibi etki yapması, beynini ocaklaştırması, Recep Emmi'yi damlalara karşı, hastalık derecesinde hassaslaştırmıştı. Damlaları göremeyince eğildi, katırın yaralı toynağına baktı. Ana galeriden, Tayyar Çavuş'un sesi geliyordu bir toynak acısı gibi. Ensesini kaşırken ahırdaki pirelerin çoğaldığını düşündü. Parmağını toynağa bastırdığında, katır ayağını kaldırdı. Katırın acısını, kendi yarasına dokunulmuş gibi derinden duyumsadı. Yer altında çıkan her sesin bir acıya ait olduğunu düşündü. Dünya, kendi dibinde kanayan hiçbir acıyı can kulağıyla dinlemiyordu. Toynak için yapabileceği pek birşey yoktu. Ahırdan umutsuzca çıktı. Galeride yürürken bütün sıkıntılarının, felaketlerinin sebebini, şimdiye kadar bir kadına âşık olmamasına bağladı. "Mümkün değilim," diye mırıldandı. Nasıl olmuştu da her darda kalanın kaçıp sığındığı bir yürek, sevdasız kalmıştı. Gönlünü ve aklını düşündü. Yabanotlarının bürüdüğü bir tarla canlandı gözlerinin önünde. Bu otlara rağmen büyüyen yitik bir çiçeğin çağrısını duyar gibi oldu. Lambasını küçük bir göleğin kenarına indirdi; ömrünü, kaldıramadığı yükleri anlamaya çalışmakla geçiren ve bu yüzden hiçbir iş yapamayan bir insanın ruh haliyle sudaki suretine baktı. Çiçeği göremedi. Yabanotlarının bürüdüğü kendi yüzüyle karşılaşacağına bir katırın yüzüyle karşılaştı. Elleriyle yüzünü yokladı. Bulamadı. Çürümüş su, mantarlaşmış odun, gaz ve ahır kokusunun, katır yüzü kılığına girip karanlıktan suya baktığını sandı. Su, kan rengindeydi. Tekrarı, canından bıktıran, boş bir kelime müsrifliğiyle mırıldanıp duruyordu kan. "Bismillah," diye iç geçirdi.

Bacanın güçlükle nefeslendiği yerde durdu, aşağılara, karanlığın dibine bakarken ormanı düşündü. Ağaçlarının gölgelerini, yer altına tek tek gönderen orman kâbusuna doğru inişe geçti. Atların, katırların yaralanmış ruhlarının, yaklaşmakta olan bir felaketi haber verdiklerini aklından geçirdi. Lambasındaki çıtırtıların, uyanan iç seslerine akışını dinledi. Sesler, birbirlerini onaylamak ve bastırmakla meşguldü. Durdu. Soluğunu kesti. Derinlerden, kazmanın mavileşen ve varoluş kipine dönüşen sıcak demirinden acılı bir çocuk iniltisi geldi. İniltiden yaşlı katırlar yayıldı karanlığa. Kendi içinde aradı iniltinin kaynağını. Böyle bir iniltiyi, tahkimatçı Haçik

Bedros da duymuştu. Bu inilti, yardım istiyor, çocuğunu emziren bir ananın sevecenliğini ve rehavetini arıyordu. Bir yerlerden gelen bu iniltinin, bir göçükten kopup kendi içinde yankılanmış olabileceğini düşündü sonra, adımlarını hızlandırdı. Tavanda tutunamayan bir taş, küfeci bir çocuğun, Cuma'nın ya da bir katırın kafasına düşmüş olabilirdi. Koşmak istedi, koşamadı. Gizli bir gücün kendisini arkadan çektiğini, adımlarını yavaşlattığını sandı. Durdu, durumu anlamak için, can kulağıyla dinledi karanlığı. Seslerin berrak bir şekilde duyulmasını engelleyen tek şey, lambasından yayılan çıtırtılar değil, ışıktı. Felaketi ışıkta bulmak mümkün değildi. Karanlığı, on dört yaşından beridir tanımaya çalışıyordu. Karanlıktan korkmuyordu. Karanlık, tene can gibi oturuyor, sırrını cömertçe açıyordu insana. Anlamasa da taze bir idrak ve dinleme gücüne kavuşuyordu karanlığın sayesinde. Lambasını, galeri duvarının dibindeki bir oyuğa koydu, ışığın, felaketi gizleyen gücünden kurtuluncaya kadar yürüdü; çamura ve damla seslerine girince karanlığı dinledi. Âşık olsaydı, karanlığa aşktan baksaydı, kaybolmuş sesleri de duyabilirdi belki. Önce bir uğultu, sonra, deliren kör katırın, çılgınca koşuşu ve kafasını direğe çarpıp can verişi... Bir göçüğün habercisi olabilirdi bunlar. Kendi gönül viranhanesinin kör baykuşu da olabilirdi. Lambasını almadan, içinden kopan acılı seslere doğru koştu. Karanlıkta yönünü yitirdi. Duvara tosladı. Gözlerinden mavi kıvılcımlar sıçradı; sendeledi, düşmedi. İkinci kez toslamaması ve kafasındaki sarsıntının geçmesi için çömeldi, sırtını duvara yapışık bir tahkimat direğine dayadı. Bu direk, ömrü boyunca düşlerinde çocuk iniltileri duyan, tahkimatçı Bedros'la Ertuğrul'un vurduğu bir direk olabilirdi. Gözkapaklarını indirdi, kafası parçalanan kör katırda, yani görmezlikten gelinen, hiçlenen yaratıcı gücün dilsiz acısında kendini gördü. Sessiz ve içli bir iç çekişle ağlamaya başladı. Toynak ve vagon takırtısı geliyordu derinlerden. Rüyadaymış gibi dinledi. Gözkapaklarını hafiften aralayıp yaklaşmakta olan dört vagonlu lamba ışığına baktı. Recep Emmi'yi, baca ağzı ile yerin kalbi, yaşam ile ölüm arasında kör bir anlam arayışına çıkan kör katır gördü ilkin. Küfeci çocuklardan Mevlit, "Bismillah" diyerek lambasını yukarı kaldırdı, kaldırmasıyla da karartıyı tahmin etti, yaklaştı.

"Ne oldu canım Recep bubam benim?"

Recep Emmi, çocuğun derman etkisi yapan can aydınlığı sesiyle canlandı, kafasını kaldırıp önce kör katıra baktı. Karanlığın ve zorlu geçmişin yükü altında biçimini yitirmiş bir gölgeyle karşılaştı. Mevlit'in, bu gölgede aranan, o delişmen, sevecen bakışlarından kurtaramadı bakışlarını. Galeri derinleşti; derinlik, Cuma'yı getirdi hayalet gibi. Sevinci büyüdü, Recep Emmi'nin.

"Haa Cuma, sensin? Ses mes duydunuz mu uşşam? Bir yerde bir göçük oldu herhal."

Çocuklar, ihtiyarın sesindeki göçüğü ânında fark ettiler. Cuma, ocak cinlerinin çarptığı bir insanla karşı karşıya olduğunu düşündü.

"Yaşlısın Recep buba, yalnızsın," diye mırıldandı Mevlit. Kıssadan hisse öyküleri anlatan, inmeli dedesini anımsadı. "Evlen. Zonguldak'ta sana uygun çok karı var."

Ani bir sessizlik çöktü galeriye. Recep Emmi'nin, başını önüne eğdiğine bakarak öneriyi ciddiye aldığını ve önemli bir karar aşamasında olduğunu sandı çocuklar. Tavanın alacakaranlığından direğin dibindeki göleğe düşen bir su damlasıyla parçalandı sessizlik.

"Evlensem ne işe yarar ki uşşam, gene göçük olur."

"Hiç değilse göçüğü düşünmezsin, karını düşünürsün."

Mevlit'in fikirlerinin bazen, sarraf altını gibi parladığını, insana kendi ışığını hatırlattığını düşündü.

"Bir kazmacı evlenirse, hele bir de karısına sevdalanırsa, Allah esirgesin; yedi kat yer altında hep onu düşünür, ecelden korkar, kabristanla gülistan arasında gider gelir."

"Ayağa kalk Recep Emmi," dedi Cuma, ezgin, gizemli bir sesle. "Sen yıkılırsan ben de yıkılırım, Mevlit de yıkılır. Değil mi Mevlit?"

"Doğrudur, ben de yıkılırım. Herkes yıkılır. Kalk Recep Emmi."

Yüzünü her gün aynı şekilde gösteren yer altı karanlığından, duyuların çatlattığı algı aynasına doğru baktı Recep Emmi. Anlamı, çağrışımlarla alışılmadık biçimlere bölen, mavi bir ışık düştü aynaya. Köşesiz kareler, açısız üçgenler, katır kafaları, kafalardan kopan düşünceler, düşüncelerden kopan içgüdüler... Gözlerini kırpıştırdı, elini çamurlu zemine basıp kalktı. Gülümseyerek kafasını sıvazladı Cuma'nın. Deminki kâbusun yüreğinde açtığı delik

kapandı, içi ışıkla doldu. Engellenmişlik ve karamsarlık duygusu, yerini, güçlü bir iyimserlik duygusuna bıraktı.

"Sağolun uşşam, dizlerime fer geldi." Her zamanki eğilimine girdi; gerçeğin sıkıcı sesine göre değil, içinden kopan kendi sıcak sesine göre hareket etme eğilimine... "Bu iyiliğinizi unutmam. Birkaç sene sonra ben sizi evlendiririm. İstediğiniz kızı alırım size, isterse paşa kızı olsun."

"Sağ ol Recep Emmi, bubamızsın sen," dedi Mevlit.

"Ben bubam kadar severim, Recep Emmi'yi," dedi Cuma, tükenmiş bir sesle. Kara Tavşan'ın her kötü ânında, Recep Emmi'nin yıkıldığını düşündü. Babasının dediği gibi katır, ihtiyarın ruhunu çalmış olabilirdi. "Benim bildiğim Recep Emmi yıkılmaz. Yıkılanı kaldırır."

"Allah ömrünüzü gül etsin, uşşam. Her çocuk, benim çocuğumdur. Evlenseydim bu kadar çocuğum olmazdı. Kendi çocuğum da benim olmazdı. Madenden razıyım. Maden olmasaydı yüreğim bütün insanların yuvası olmazdı."

Lambasını almak için küfecilerden ayrılıp karanlığa daldı. Duygu dünyası, gizemli ışıltılarla derinlik kazanmış, yalnızlığı silinmiş, yaptığı hiçbir iyiliğin kaybolmadığına olan inancı ise pekişmişti. "İnsan, güzel insan," diye mırıldandı. Hiçbir şeyi unutmuyordu insan. Kara Tavşan'ın eziyetindeki iyiliğin gücü bile, insanın vicdanını uyarıyor, ayağa kaldırıyordu. İnsan, eğer insansa iyiliğin aydınlattığı yola giriyordu. Anasının, yıllar önce başından geçeni anımsadı. Kadın, ormanda azılı ayıyı görünce hemen üç çiçek koparmış, eline alıp hiç kıpırdamadan oturmuştu. Ayı gelmiş, çiçeklere ve kadının aşırı korkudan güvene ve tevekküle dönüşen güzel gözlerine bakmış, esnemiş, çekip gitmişti.

Ayağa yaklaştığında durdu, kulak kabarttı kazmacılara. İdris, Donet kömür yataklarından getirtilip Petro Gregoviç'in ocağında çalıştırılan, İvan adlı bir Rus lağım ustasından söz ediyordu. İvan'ın Ereğli'de bir muhacir fahişeye gittiğini, parasını verip kadının cinsel organını bir saat seyrettiğini ballandıra ballandıra anlatıyordu. Kazmacılar, İvan'ın, Skopetz mezhebine mensup olduğunu, nefsini öldürmek amacıyla kendisini hadım etmek zorunda kaldığını

bilmedikleri için seyretme olayına katıla katıla gülüyorlardı. 'Hele şu konuştuklarına bak,' diye iç geçirerek ayağa girdi ihtiyar.

Gülüşmeler, Recep Emmi'nin ayak sesleri ve selamıyla dondu. Cemal, selamı, sağ elini kaldırarak karşıladı; çalıştığı yerde oturmuş, sapını kırdığı kazmasına yeni bir sap takmakla meşguldü. Cemal'in az ötesinde abisi Neşat, oturarak, damar söküyordu. Grev, onun işine yaramış, kardeşiyle aynı ocakta çalışmasını sağlamıştı. Levon, başka ocağa gitmişti. Dikran'la İdris yan yana çalışıyorlardı. İdris, dikkatini güçlü kazma vuruşlarında ve öyküsüne dair yorumlarda yoğunlaştırmıştı. Gücünü, yüzünde ışıldayan sıcacık kömür terinin kokusundan alan Dikran ise yan yatmış, dinleniyordu.

Recep Emmi, çömelerek, çalıştığı yere, dar bir mağarayı andıran ince damara girdi. Kısa saplı kazmasını, bıraktığı yerden aldı. Sağ böğrünün üstüne yatarak damarı sökmeye başladı. Uzandığı yer, boylu boyunca taştı. İki koca kayanın arasında, sıkışmış gibiydi. İçinden çalışmak gelmiyordu. Kulağı ocaktaki seslerdeydi. Neşat'ın zorlu zorlu öksürmeleri, acılar içinde ölen Hurşit başta olmak üzere, bazı kazmacıları anımsatmıştı ona. Her kazmacının öksürüşü farklıydı. Hurşit, ciğeri sökülecekmiş gibi, korku yaratarak derin derin öksürüyordu. Dikran'ın öksürüşü, kalın bir bezin yırtılışına benziyordu. Ve her öksürüşten sonra çıkardığı balgamı, yer ve zaman gözetmeksizin, galiz bir küfürle birlikte kurşun gibi savurup atıyordu. En ilginç öksüren kazmacı, Sivaslı Gevork'tu. Recep Emmi gülümseyerek kazmasını kanırıp, kömür blokunu düşürdü. Gevork'un öksürüşü ile arkadan kaçırışı aynı anda oluyordu. Her kazmacı, gülmek için, Gevork'la aynı ocakta çalışmayı istiyordu. Ama çavuşlar durumun farkına varmış, kazmacıların gülmesine ve dolayısıyla işin gevşemesine sebep oluyor diye Gevork'u yer altından alıp, yer üstüne, kömür tahmilat işine vermişlerdi. Haceli'nin öksürüğü ise kan hırıltısını çağrıştırıyordu. Peki, öksürdüğü zaman Hamza'yı ağlatan şey neydi? Recep Emmi, İdris'e kulak verirken üstündeki kayaya baktı, kendi iç âleminde haddinden fazla insanın dolaştığını fark etti. Şüphelenmediği doğruya doğru demeyen bir insan olarak üstündeki kayadan şüphelendi ve İdris'e verdi kulağını yeniden. Gülümsedi.

BEN DE TOPRAĞIM

Köklerini sal bana, sel dağıtmasın beni.

Elinin ayasıyla Kumru'nun yanaklarına dokunuyordu Yakup. Rüyaya dokunuyor, onu derinleştirip çoğaltıyormuş gibi bir duygu içindeydi. Koyunların yumuşacık geviş sesleri ile sobanın açık kapısından taşan alev aydınlığı arasında, karşılıklı bağdaş kurmuşlardı. Alnını ve bakışlarındaki karanlığı genişleten, kocaman bir aşk büyüsüyle gülümsüyordu kadın. Yaşlılığı aşkla yenebileceğine inanmıştı. Sevdiği insan, hemen şuracıkta, dokunuşlarında, duygularının rahminde olacaktı hep. Gözlerinin içine, arzunun arzuyu karşıladığı, algının kaybolduğu noktaya bakarak dinleyecekti onu. Sol elini, sol memesinin üzerinden usulca çekti; yanağını okşayan eli, sevecenlikle okşadı. Taze ekmek gibi kokan bir sakal; sessiz ve derin bakan bir insan... Yüreğini demlendirmiş yıllardır beklete beklete. Çıplak duygularla gezmiş, dağı taşı. Bereketi seyretmiş; kara tarlanın kara saçlarını öre öre buğday başaklarına çeviren sarı bereketi. Renklerin huyunu tanımış insanı tanımadan evvel; renklerin huyunu tanımış bir de böceklerin, çiçeklerin, suların huyunu, inceden inceye. Yaşlanma şansına kavuşmuş sonra; yaşlanmanın yaşlının sevdasına; toprağa doğru, yalınayak, yalın, kavruk... Kırılmış bir dalın acısını, bir koyunun meleme sancısını..

"Ahırda kuzu sıcaklığı var."

Bebeğinin kafasını kalbine bastıran bir ananın sayıklaması gibi, ahırı ısıttı söz. Kadının kafasını avuçlayıp göğsüne bastırdı Yakup.

"Kuzu sıcaklığı, insan sıcaklığından daha yakındır bana."

"Ya benim sıcaklığım?"

"Sen benim kuzumsun," diyerek alnından öptü kadını. Körpe bir kuzunun, çimenleri koklayan, batırmalı burnu canlandı gözlerinin önünde. "Toprak. Bir avuç toprak. Bir avuç toprakta, binbir çeşit ot, binbir çeşit çiçek tohumu. Hepsi kendi kökünde, masum, günahsız, meşgul."

"O masum, günahsız topraktan bile bazen zehirli otlar çıkar." Ağır, anlamlı bir sessizlik çöktü alev aydınlığına. "Bir avuç toprağım," diye yeniden mırıldandı kadın. "Köklerini sal bana, sel dağıtmasın beni."

Kadının sesindeki içtenliğe ve arzuya tutundu Yakup. Avucunun içinden birkaç kez öptü. Öpüşten büyük bir zevk alıyor, her öpüşün, zikir gibi kendisini çok yönlü gerçekleştirdiği sanısına kapılıyordu.

"Kendini koru Yakup. Güzelliğini hep koru, kaçırma."

"Dert etme. Kaçırdığım her güzellik, döner dolaşır, gelir sana sığınır, senden de bana geçer."

Başını Yakup'un göğsünden usulca kaldırdı kadın. Dalgın dalgın süzdü Derviş'i. Süzüşünde, zamana sitem eden, endişe ve acıyla mayalanmış, buruk bir sükûnet vardı. Yaklaştı, burnunun ucundan öptü.

"Beni sevince yükün ağırlaştı mı Yakup?"

Kendini kendi tembelliğine yağmalatmış, şahrem şahrem çatlamış, çöle dönmüş dervişlerden farklı bir ruh hali içindeydi. Yükünün ağırlığı ile barışık, ipeksi bir sesle:

"Yüküm ağırlaştı ama ben hafifledim, öze döndüm," dedi.

Rukiye'nin sokaktan eve aldığı kedi, ahırı her zamanki merakıyla kolaçan ettikten sonra gelip kerevetin altında kıç üstü oturdu. Sobanın açık kapısından, Kumru'nun yüzüne vuran ateş aydınlığını seyre koyuldu. Ahırdaki hayvanlar gibi, kedi de ahırın bir köşesinde yaşayan ve ahıra yakışan bu iki insanının, sevecen, mırıltılı, munis halini seyretmeyi seviyordu. Bir soba, bir kerevet ve birkaç kap kaçak. Yiyecekleri neredeydi bu iki insanın? Neden bir şey yemiyorlardı? Kedi, usulca geldi, sobanın arkasında dikildi

kuyu kulesi gibi; adama önden, dikkatle baktı. Adamın sakalı, kuş yuvasına tırmanan beyaz bir kediyi andırıyordu. Evi ahıra bağlayan kapı, gıcırdayarak açıldı. Kedi, kapıda beliren çıplak ayaklarından tanıdı Rukiye'yi.

"Sofrayı hazırladım, buyurun gelin."

Zahmetini açığa vurmayan, sitemsiz, sıcak bir ses. Âşıklar, birbirlerinden sessizce ayrıldılar. Geleceğini biliyorlardı bu sesin. Evde ve ahırda yaşayan iki aile, Cebeli'nin isteği üzerine, yemeği birlikte pişiriyor, birlikte yiyorlardı.

"Allah seni başımızdan eksik etmesin Rukiye," diyerek ayağa kalktı Yakup. Elinden tutup Kumru'yu da kaldırdı. Rukiye'nin bacağına sürtünerek sofradan gelen çorba kokusuna doğru yürüdü kedi. Cebeli, evin ortasında, bastonuna dayanmış, bostan korkuluğu gibi dimdik duruyordu. Ahırdan gelenleri görünce gülümsedi.

"Bizim Semiz Ali, iki gündür uğramadı, başına bir iş gelmiş olmasın?"

Yakup, babasından yönelen sorunun, endişeden değil, Semiz'in sohbetini özlemiş olmasından kaynaklandığını düşündü.

"Semiz boş durmaz, gezer. Zonguldak'a gitmişse kalır orda birkaç gün."

"İki gün evvel, öksürüğü tutmuştu, hastalandıysa," dedi Kumru.

"Yemekten sonra, evine gidin bir yoklayın, hastalanmıştır belki."

"Gider bir bakarım," dedi Yakup, babasını rahatlatmak için.

Kedi, bıyıklarını yaladı, Cebeli'nin karyolasının altından, ev sakinlerinin sofraya oturuşlarını izlerken miyavladı. Rukiye'den başka hiç kimse farkına varmadı miyavlayışın. Rukiye, kediye ait olan ve evin ahır kapısına yakın köşesinde bulunan bakır tasa bir parça süt koydu. Kedi, sütü diliyle dalgalandırmaya başlarken içeri Zil İdris girdi. Sohbetinde, dilin doğasına boyun eğen ve insanı gülümseten berrak bir yaşam deneyimi olduğu için İdris'in gelişine sevindi Cebeli. İdris, dün sabah başlayan on beş günlük maden tatilini nerede geçireceğini düşünüp tasarlamış, kendisini fırsat buldukça boynuzlayan bir kadının yanında durmanın şerefli bir

insana yakışmayacağı kararına varmıştı. Sofradakileri selamlayıp kerevete kuruldu. Aç olduğu halde buyur tekliflerini, sofradan yeni kalktığı yalanıyla yanıtladı. Suratının farkındaydı. Sıkıntıdan kurtulmanın bir yolu olmalıydı. Cebeli'nin bilinen "ne var, ne yok"-larını, bilinen gevelemelerle geçiştirdi.

"Semiz Ali'den haberin var mı İdris?"

"Dün akşam ondaydım. Hastalanmış."

"Ben demedim mi, o hasta, diye. Nesi varmış?"

"Asil bir soydan geldiği için sormadım. Sorsam da söylemez. Kıtlık hindilerine dönmüş. Halini beğenmedim. Öksürükleri artmış. Evinde yiyecek namına bir şey kalmamış."

"Yazık," diye mırıldandı Cebeli. "Yemekten sonra ona gitmem lazım. Bir torbaya yiyecek bir şeyler koy Rukiye, giderken götürürüm."

"Asil bir soydan geldiği için kabul etmez. Ben haşlanmış mısırla bir parça peynir götürdüm, kabul etmedi. Aç olduğu belliydi. Götürdüklerimin hepsini, gözünün içine baka baka yedim. Nasıl olsa soysuz bir adamım."

"Ben asil bir soydan geldiğim için, benimkini kabul eder belki," dedi Cebeli. Gülümsedi, iki yana salladı başını.

"Soyumuzda paşa maşa yok baba, kabul etmez," dedi Yakup.

"Doğru," diye esnedi İdris. "Sadrazamın kalemini yontan bir adamın soyundan gelsen de fayda etmez. Paşa soyundan gelmen lazım."

"Ben ikna ederim," dedi Cebeli. İdris'i süzdü. Yıkılmış, her şeyden vazgeçmiş gibi bir hali vardı. "Hastalığın nasıl oldu İdris?"

Soruya sevindi İdris. İçindeki krizi boşaltmanın yolunu arıyordu.

"Ben kolay kolay iyileşmem, beyim," diye başladı İdris. "O kadın varken ben iyileşmem. Ne zaman, nerde olduğu belli değil; defter tutmuyor. Allah kimsenin başına vermesin."

Ses, zamanı kendi içine hapseden hafıza karanlığından geliyordu.

"Zeynep iyi kadındır," dedi Cebeli. "Sevgi sena göster biraz. Ülker yıldızını ayağına indirmez ama kadrini kıymetini bilir, seversen."

"Sevgiye doymuş kadına sevgi işlemez beyim, yeni şeyler arar. Kuru ota doymuş bir eşeğin önüne yemyeşil ot da koysan yemez."

"Sen de otta ısrar etme canım, arpa ver."

"Arpam yoksa?"

"İnsan duygusu zengindir, yaratır."

"Nasıl yaratayım beyim, madendeyim."

"Madende yarat, döndüğünde de ver."

"Ben madendeyken arpayı yemişse versem de yemez."

Kıskançlığın gözüyle karşılaştı Cebeli. Sevildiğini anladığı an, defter-i divanını, asaletini ve serv-i simasını açan Zeynep'in yerine koydu kendini ve kaşla göz arasında aldattı İdris'i. Yakup'un, kadınların ve kedinin de o anda aynı şeyi akıllarından geçirdiklerini düşündü.

"Yirmi sene evvel bu kadın, büzüğü sağlam bir kadındı," diye sürdürdü İdris. "Arkasında semeri, önünde emeri, çalışkan bir kadındı. Ne olduysa, içine bir cin girdi." Cebeli'nin rahat, vurdumduymaz haline dikmişti bakışlarını. Gece uyumadığı için gözleri kanlanmıştı. "Cin, kadının altını kamaştırınca kadın açıldı, menevşe gülü gibi tırmanıcı bir şey olup çıktı. Bana çok müşkülat çıkardı. Tosunlar köyünden kantarcı Hasan diye bir adam vardı, boğa boyunlu. Tuzağına düşürdüğü kadınları ormana götürür, saçlarından ağaca bağlardı. Evlendiğimizin ilk senesi, ona meyletti. Dövdüm karıyı, ağzını gözünü parçaladım. Sonra gittim, Dereköylü Kutur Ali'den, okunmuş üflenmiş, uğurlu bir hançer aldım. Köseağzı'nda öldürecektim kantarcı namussuzunu filikacı Mükerrem'le Boduroğlu Veli kurtardı. Aradan iki sene geçti. Bu sefer de, Ereğli'den Armutçuk ocağına katırla ekmek taşıyan Keşkekoğlu Kandil Halil'e gönlünü kaptırdı, Çolak Halil'e."

"Karacaviranlı Halil mi?"

"Yok. Tellioğlulu Halil. Görsen tanırsın, Armutçuk ocağında lağım süren Boşnakoğlu İsmail'in karısını kaçırmıştı. Devrek'te, değirmende uyurken yakalandı; bıçkıcı Yusuf'un değirmeninde.

Kıçına kandilin yanan ucunu soktular. Adı Kandil Halil'e çıktı. Tanırsın belki."

"Geç gitsin, tanımam," diye yüzünü buruşturdu Cebeli. Zil İdris'in her zaman olduğu gibi aynı şekilde giriş yapıp aynı şeyleri anlatmaya başlamasına canı sıkılmıştı. "Bu sefer belki farklı şeyler anlatabilir," diye kesmedi. İdris'in boşalma ihtiyacını karşılamak için eve geldiği açıktı. Sofradakileri şöyle bir süzdü. Rukiye'nin, misafirin önüne bir bardak ıhlamur koymasına sevindi.

"Her neyse, insanlardan karılara doğru kaçan merdümgiriz biriydi. Ocaktan her dönüşümde namussuzun peşine düştüm. Bir iki, derken, Ayazma'da olduğunu duydum, gittim; tulumbacı Pavli'nin evinde yakaladım. Hançerimi dayadım böğrüne, kilise mağarasına götürdüm. Mağaranın duvarında kandil yuvaları vardı. Bir yuvada, melül melül yanan bir kandil gördüm. Şaşırdım, korktum. Adam, kandile baktı, diz çöktü, yalvardı. Kimsenin karısında gözünün olmadığını söyledi. Dedesinin, Cibali yangınında kadınları kurtarırken yanıp yüzsüz kaldığını anlattı. Adamı öldürmeye niyetlenmiştim, tam o sırada bir ses duydum: 'Sabret İdris, adamı öldürme!' Korktum."

"Nerden geldi ses?"

"Sesin gökten geldiği belliydi. 'Bismillah,' dedim, adamı mağarada bıraktım, çıktım geldim. Zeynep'i dövdüm biraz, inkâr etti. O günden sonra da üstüne düşmedim. Aradan üç sene geçti." Çayından bir fırt çekti, kendisini dikkatle dinleyen Yakup'u ve kadınları göz ucuyla yokladı. "Karının bu sefer de Donbaycıoğlu Halil'e meylettiğini anladım. Belki sen de tanırsın beyim, ocaklara küfe yapıp satan, eşek suratlı bir adamdı. Bir ara Hallaçyan'ın ocağında kazmakeşlik yaptı. 'Göçük olacak, mağarayı terk edin,' dedi mi göçük olurmuş. Böyle bir adam. "Murtaza Mahallesi'nde otururdu. Eşek gummasından öldü geçen sene. Öldüğü güne kadar da araziye salınan, işe yaramaz yaşlı ocak katırlarını, atlarını, gizlice kesti, sığır eti diye sattı ameleye."

"Haa," dedi Cebeli, "Tanırım. Hamal İskender'in oğlu. Babası, senelerce Karamanyan Kumpanyası'nın Zonguldak ve Kozlu'daki dükkânlarına sahildeki filikalardan mal taşıdı."

"Ben de hatırladım şimdi," diye mırıldandı Yakup. "Zonguldaklı Çilahmet'in eniştesi."

"Çilahmet mi?"

"Kozlu'daki maden idaresinin deposunu soyan Çilahmet vardı. Tulumba çivisiyle burgu çalarken suçüstü yakalanmıştı, nezarette ölüsü bulundu."

"Her neyse," diyerek babayla oğulun arasına girdi İdris. "Bu sefer de Halil hovardasının peşine düştüm. Ben madendeyken yeğenlerime tembih ettim. On beş günde, bizim evin önünden, yirmi kere geçtiğini saymışlar. Sonra ben geldim, yattım pencerenin dibine; on beş günde yirmi sekiz kere geçtiğini de ben saydım. Hacıoğlu'nun kahvesinin önünde nargile tokurdata tokurdata benim evi gözetlerdi. Gözetlerken de bıyıklarına gül yağı sürerdi. Ermiş adam derlerdi ama namussuzu temizlemeye ant içtim. Başka yolum yoktu. Temizlersem hem o huzura kavuşacaktı hem de ben."

Cebeli, elinin tersiyle ağzını silerken, gizli gizli gülümsüyor, İdris'in anlattıklarının, bügüne kadar hiçbir örneği kalmamış olan altı yüzyıllık şehnaz büzürk makamına benzediğini düşünüyordu. İdris'i kastederek:

"Bazıları Allah'ın adını kalbine yazar, bazıları da toza," diye mırıldandı.

"Hay ağzına sağlık beyim," diye sürdürdü İdris. "Benim derdim de zaten Allah'ın adını toza yazanlarladır. Üstümüzde dönen çarkı feleği, adamın tepesine yıkmaya ant içtim ya, adam hastalandı; yatağa düştü, eridi, binası bendi çöktü, bir ay sonra da öldü. Yalan mı doğru mu bilmem, gut illetinden öldü dediler. Gerdanında dane dane benleri, fülfülleri olan, melek sima bir karısı vardı. Onu da küçük kardeşi Numan aldı, Bellüce'ye yerleşti."

Cebeli, kulağı İdris'te, Rukiye'yi seyrederken bazı yıldızların, karanlığı beklemeden doğduklarını düşündü. İdris'i her dinleyişinde, bedeniyle duyularının uyumunu yitirdiğini, her şeyi tersyüz eden bir duyu arayışı içine girdiğini fark etti.

"Yani, adamın seraser kumaşını, altın mengüşünü kana bulamak sana nasip olmadı."

"İyi ki de olmadı, Azrail'in iradet kalemiyle kader hükmü yazıldı da kurtuldum. Bir de karımdan kurtulsaydım."

İdris'in küçülmüş, zavallı haline acıyla sevinen Cebeli, "Azrail, güzel kadının ömür harfine sık sık bakmaz," diye mırıldandı. "Baksa da o harfin altına, kalemini çok geç çeker."

"Güzelliğini ayna sanmasaydı bu kadar azmazdı."

"Güzel olsam güzelliğimi ben de ayna sanırım. Bütün dünyanın, beni bu aynada seyrettiğine inanırım. Senin karın güzel de olsa, bakanın aklını başından tarumar da etse kalbi sadık, namuslu bir kadındır. Söylenenlere kulak asma. Haydi şimdi beni al, Semiz Ali'nin evine götür."

Rukiye, Cebeli'ye, sık dokunmuş bezden, siyah tefeli, yakasız bir gömlekle fileli bir kazak giydirdi. Kolundan tutarak ayağa kaldırınca tüm ev ayağa kalktı. Yakup'un uzattığı bastonu alırken İdris'in iri, patates burnunu, inanmak isteyen ama inanamayan fare gözlerini süzdü.

"İstersen sen de gel oğlum."

"Sen İdris'le git baba, ben akşam uğrarım Semiz'e," diye kaytardı Yakup.

Rukiye, Semiz Ali için hazırladığı yiyecek torbasını İdris'in eline verdi. İdris, Cebeli'yi, sağ koluna girerek yavaş yavaş dışarı çıkardı. Evin önünde, Rukiye'nin çıkmasını bekleyen sokak kedileri, Cebeli'yi görünce kenara çekildiler. Cebeli ilkin, kedilerin gözlerine, sonra da gökyüzüne baktı.

"Gökten bu kadar bereket yağar da bu mahlukat nasıl aç kalır, anlamış değilim."

"Çok aç insan var," dedi İdris. "Merhamet meleğinin bile aç kaldığı bir devirdeyiz."

Herkes düşüş içinde. Sağlar, ölüler, yoksullar, ağalar, bezirgânlar, sarraflar, cem-i cümle, dipsiz bir kuyunun içinde; kuyu, Cebeli'nin içinde.

"Herkes düşüş içinde," diye mırıldandı Cebeli. "Gayesiz, sonsuz bir düşüş ki kimse bu düşüşün farkında değil."

İdris, içindeki kurdu, dün evin önünden birkaç kere geçen Fertekli Kel Veli'ye taktığı için, çeyrek kulakla dinliyordu Cebeli'yi. Cebeli, kenarları tavus yeşiline kesmiş, solucan ve sümüklü böcek kokan dar patikayı, düşünce dünyasına katarak aşağıdaki evlere doğru inişe geçti usul usul. Köhne bir evin önüne geldiğinde kafasını çevirdi, madenden daha yeni gelmiş ve duvarın dibinde çatlak tahta kaşıklar gibi dizilmiş çıplak çocuk ayaklarına baktı. Derin bir acıma duygusuyla kafasını kaldırdı, dikkatini bu sefer gözlere, hatırlama ve galeyan üzerine kurulan büyüme sürecinin biçimlendirdiği derin, dıştalanmış ışıltılara verdi.

"Bu ev kimin? Öne doğru eğilmiş, çok tehlikeli, yıkılırsa Allah muhafaza, çocuklar altında kalırlar."

"Yıkılmaz," dedi İdris. "Tenekeci Petro'nun evidir. İçinde bir yorgan bir döşek, iki fıçı şarap var. Şarapların çabuk yıllanması için, arada bir fıçının içine işer. Karısı Maria yeni öldü. Sabah gömdüler, akşam da Petro gitti, taze mezar toprağına işedi. Sevmediği için değil, sevdiği için işedi. "Kadınıma, en güzel yerimden, sıcaklığımı verdim," dedi. Ömrü billah, ağzına içki koymamış bir kadındı. Tenekeci Petro içerdi ama karısı sarhoş olurdu. Benim karı bir ara bu kambur Petro'ya da meyletti. Gelgelelim adam namuslu çıktı, yüz vermedi. Şimendiferde ateşçilik yapan Aristidi adında, yaramaz bir oğlu var. Geçenlerde, Kozlu'da, körmakasta duran şimendifere geceleyin bir tilki girmiş. Bu da Bekrekli Himmet'in ameleye sattığı kahpelerden geliyormuş. Tilkiyi makine dairesinde yakalamış, eski bir kuyu halatıyla bağlamış, postunu canlı canlı soyup çıkarmış, sonra da halatı açmış, serbest bırakmış. 'Haydi git, kurnazlığını şimdi göster bakayım,' demiş. Böyle bir babadan böyle bir oğul.

Kışın, bembeyaz karlar üzerinde, o haliyle gezinen bir tilkiyi hayal etti Cebeli. Bakışları, tek katlı, yere gömülmüşçesine alçak bir evin önünde oturan çocuklara takıldı. Cuma'yı anımsadı.

"Cuma'nın durumu nasıl?"

"Hangi Cuma?"

"Neşat'ın oğlu."

"Haa bizim tek gözlü Cuma. Ocağın gülü. Efendi çocuk. Allah belasını versin Nazor Usta'nın, çocuğun gözüne sebep oldu. Lağımı

kendisi atacağına, tutmuş bizim Veysel'e havale etmiş. O da gitmiş, matkapla lağımı delmiş, ateşlemiş. Meğerse çocuk işemek için oraya girmiş, Veysel görmemiş. Bir patlama, bir bağırtı. Allah kimsenin başına vermesin. Gittik ki çocuk düşmüş. Taş parçaları çocuğun yüzünü kan çanağına çevirmiş. Aldık yer üstüne çıkardık. Anası namaz üstündeymiş, yoksa öbür gözü de giderdi. Emmisi Deli Cemal, Veysel'i öldürecekti. Kaçtı, canını zor kurtardı pezevenk. Soysuz bir adamdır. Benim kahpeye de bir ara dolanmak istedi ama..."

Cebeli, İdris'in bilinen hikâyelerini dinlememek için:

"Semiz'in evine yaklaştık mı?" diye lafın seyrini değiştirdi.

"Geldik aha şu ev."

Yabanotlarının ve taş yığınlarının içine gömülmüş, küçük bir viraneyi andırıyordu ev. Farelerin ve siyah kedinin çoktan terk ettiği eve merakla yaklaştı Cebeli. Kapının tahtaları, çaprazlama iki kalın dalla sağlamlaştırılmış, pencerelerden birisine, mismar ve cevâne üstadiyeliğinden kalma, antik bir kapının yarısı çakılmıştı. Cebeli'nin dikkatini, saçakları saran serçe cıvıltıları çekti. Elma ağacının altından geçerek kapıya yöneldiler. Komşunun alabaş köpeği, uzaktan gelen bir köpek ulumasını dinlediği için havlama gereği duymadan gelenleri ilgisizce seyretti. İdris, kapıyı itekleyerek açtı, Cebeli'yi içeri aldı. Çürümüş tahta ve kil kokusunun egemen olduğu, loş bir odaya girdiler. Cebeli, yıllar önce, mezara canlı canlı girdiği günleri anımsadı. Semiz karşıda, duvarın dibinde, tek kişilik, alçak bir kerevetin üzerinde yatıyordu. Sesleri duyunca, 'Acaba asil insanların değerini anlayan, iyi kalpli bir dul mu geldi,' umuduyla, başını hafif kaldırıp kapıya bakmıştı. Sertleşmiş, şimşirleşmiş toprak zemin, zer zibil içindeydi. Cebeli'nin bakışları, köşede, diklemesine yan yana duran iki kütüğün üzerindeki *İkdam* gazetesinin eski sayılarıyla kitaplara kaydı. "Gazavat-ı Hayrettin" Paşa adlı bir kitap, içinde yıkanmamış çamaşırların olduğu sepete düşmüştü.

"Geçmiş olsun Ali, neyin var?"

"Sağ ol beyim, bana ne olduğunu ben de anlamadım," diyerek yattığı yerden kalkıp oturdu. "Ben mühim değilim de milletin başına bir felaket gelmesin."

Cebeli, hastanın gözlerinin ve sesinin, sahibinden daha açık konuştuğunu ve farklı şeyler söylediğini sezinledi. Donmuş ceset yüzünü andıran bir yüz, bakışlarını kargalaştıran kambur bir burun ve yağlanmış, keçeleşmiş saçlar. İdris, yiyecek torbasını kitapların yanına indirdi. Torba, Semiz'in dikkatinden kaçmadı.

"Hoş geldiniz. Buyurun, oturun."

"Sen yatağından kalkma, yat," dedi Cebeli. "Biz bir yere ilişiriz."

İdris, yan odadan getirdiği boş sandığı Cebeli'nin altına sürerken karısını, yan odadaki ceviz sandığın içine girerek izlediği günleri anımsadı. Cebeli, seyrini, Semiz'in omuzları arasında gururla dikelen ve gözleri tarihe açılan kocaman soy kütüğünden, taraklı, mor ayaklarına doğru kaydırdı.

"Kütüklerin üstündeki kitaplar neyin nesidir?" diye sordu.

Beklediği soruları duyunca, başını çevirip kendisini yaşam acısından koparan soylu kitapları süzdü gururla.

"Çoğu benim secereme ışık tutan kitaplardır. Derya kadar bilgi var. Mercimek Ahmet'ten, Şeker Ahmet Paşa'ya, Âkif Paşa'dan, Agâh Paşa'ya kadar teferruatlı, kıymetli malümatlar var. Madene büyük emeği geçen, İbrahim Ethem Paşa ana tarafından akrabam olur. Bu büyük insan hakkında aradım da kitap bulamadım. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Sefername'sini de bulmam lazım. Onun da bir yanıyla bize yakın olduğu kesindir."

Cebeli'nin yanında oturan İdris, "Oku oku ne olacak," diye mırıldandı.

"İnsanın okudukça, öğrendikçe bir bok olmadığını anlaması güzeldir. Rahmetli Evliya Çelebi, Kefken'e, Bender Ereğli'ye, Alaplı'ya gelmiş, benim dedemin dedesiyle konuşmuş. Dedemin dedesi, yüz on dört yaşında ölmüş. Evlendiği dört kadını mezara göndermiş bir adamdı."

"Vay be," diye mırıldandı İdris.

"İlk karısı Şefize, Abhaz'mış. Dedemin dedesine Hint safranı yedirmiş, su yerine de kefir içirmiş hep. Ölene kadar kefir içmiş rahmetli."

"Kefir ne?"

"Süt bozuntusu bir şey."

Cebeli, defalarca dinlediği için safran ve kefir menkıbesine ilgi duymadı. "Kendi eriyişinin çetelesini tutuyor bu adam," diye iç geçirirken içindeki hınzır güce egemen olamadı:

"Secerendeki paşaların kitapları var mı?"

Soruyu, kaşlarını çatarak ciddiye aldı Semiz. Nesneye açı çeşnisinden bakan, onu üç boyuttan çok boyuta, boyutsuzluğa doğru azat eden, derin insanlara özgü bir edayla:

"Var, var olmasına da ben bulamadım," dedi. "Silahtar Mehmet Efendi'nin, Naime'nin, Peçevi'nin tarih kitaplarını bulmam lazım. O kitaplarda, rahmetli paşalar hakkında kıyamet kadar bilginin olduğu kesindir. Belki paşalara methiyeler yazmışlar diye, Esrar Dede ile Sümbülzade Vehbi'nin beyitlerini harf harf okudum, bir şey anlamadım. Tek bir paşanın adı yok. Her eline kalemi alan oturmuş yazmış. Zibil yığını. Saygısızlık. Şerefsizlik. Farkında değiller. Cüruf kitaplar çoğaldı mı hakiki âlimlerin kitaplarını bulup okumak zor olur. Bir çuval çürük kestanenin içinde bir sağlam kestane. Bul bulabilirsen." Durdu, tıkanır gibi oldu, ciğerleri yırtılırcasına, zorlu bir öksürük nöbetine girdi. Kolunun yeniyle ağzını sildi. "Nigâr Hanım da yazmış okumuş, kimse bilmez. Ama bir Ali Molla'yı düşün; şanlı bir silahşorân-ı hassa muhafızını... Mütesellimlere kök söktürmüş, konakları yakmış, halkın gönlünde yerini almış. Paşa olmasa da büyük adam."

Cebeli, İbrahim Paşa'yla onun sağ kolu Haydutoğlu'nun ağır vergilerine karşı savaşarak halkın desteğini kazanan ve on sekiz kazayı ele geçiren, Ereğli İskelesi ve Baba Limanı muhafızı Ali Molla'nın dirildiğini ve Semiz Ali sıfatında gelip yatakta bağdaş kurduğunu hayal etti birden. Tarumar olmuş tersaneler, yanan köyler, tecavüze uğrayan kadınlar, dullar, yetimler canlandı gözlerinin önünde.

Kuşkularını kıskançlık aynasında görselleştirirken aklı Nigâr Hanım'a takılmıştı İdris'in. "Bir insan okusa da okumasa da soyu bozuksa kocasını aldatır," diye mırıldandı.

"Ben soysuz insanı zaten hiç konuşmam. Bir yığın soysuz insan var. Birini çevirip sorsan kırk göbek neslinden ne bir paşa çıkar ne de bir âlim." Durdu, gözkapaklarını hafif indirdi, Cebeli'ye defalarca anlattığı hikâyelerden birisini anımsadı. "Devletin son kalyonu Necmi Şevket, Bendereğli'de yapıldı. Dedemin kardeşi Şaşıhat Ali, Bolu'dan geldi; geminin yapımında hem nakkaş hem de ışkıcı ustasıydı. Kafası, Habip Neccar'ın bıçkıhanesinde bulundu. Sebep nedir? Dürüstlük soyluluk. Kırımdan getirilen sabi sübyanı, tersane ağalarına, tılager ustalarına, haddadlara, makaracılara, fanusgerlere, kazancı ustalarına satarlarsa, sen de buna karşı çıkarsan, kellenden olursun. Şaşıhat Ali Bolu'dan geldi, Köroğlu'nun mekânından. Bolu deyip geçme, İstanbul'un yalıları konakları, Bolu keresteleriyle yapıldı; kesildi, ızgaralandı, kurutuldu, gönderildi. Bolu aşçısının olmadığı bir padişah sarayı, bir paşa konağı göster bana. Gösteremezsin. Şaşıhat'ı boşuna mı öldürdüler."

Zamanın sonsuzluk divanında her şeyi birdenbire eşitleyen Cebeli, Şaşıhat'ın cesedini hayal etti. "Ölümün huzurunda her şey eşittir. Kötülükle iyilik de eşittir," diye mırıldandı. "Ölümün en ürkütücü yanı da budur."

Cebeli'yi duymazdan geldi Semiz. Soyunda paşa olmayan her insan, soy kelamını ağzına almıyor, önemsemiyordu. İnsanı insan eden bilgiydi, o da soydan geliyordu. Eğer insanın ruhunda soyluluk yoksa bilgiye ihtiyaç duymazdı.

"Karın ölünce buğdaydan darıya düştün, perişan oldun Ali Bey," dedi İdris. "Temiz süt emmiş, soylu bir kadın bul. Bu perişanlıktan kurtul."

Semiz, akıl sınırları içinde işe yarar ne varsa hepsini akıldışına sürdüğü ve tarihi güç duruma düşürecek bir üslupla konuştuğu için İdris'i sevmiyordu. Soylu bir edayla, "Sen ne geveliyorsun," dercesine gülümsedi ve karısının mezarda kıpırdadığını hissetti.

"Rahmetlinin yeri yüreğimde sağlamken ben evlenmem. Harama uçkur çözmemiş, soylu bir kadındı."

"Doğru," diye mırıldandı Cebeli. "Gölgesi koyu bir kadındı. Hayattan sağlam ışık alırdı. Çok çalışkandı. Burnu büyük değildi. Aklında zahmet mayası vardı. Elleri zahmet için yaratılmıştı."

"Benim kahpe, hiç böyle kadınlardan nasihat almadı. Anası da öyleydi. Sınır tanımazdı. Boşuna dememişler, 'Gül kokusundan, kız anasından anlaşılır,' diye."

"Öyle konuşma İdris," diye çıkıştı Semiz, vakarlı bir alayişle. "Vicdan mühürünü doğru kullan. Zeynep, iyi kadındır. Sınır sahibidir. Hatasız kul olur mu, Cebeli Bey?"

Cebeli, Zeynep'in ruh inceliğine takmıştı kafayı; zapt edilmez, sınırsız bir arzuyla, gördüğü her güzelliğin anlatım zenginliğinde gezinmenin, onları derinlemesine hissedip özümlemenin yarattığı inceliğe... "Hatasız kul olmaz," diye mırıldandı. "Hakikatın bile hatası vardır. Gelgelelim iyi kadın, sınırsız kadındır. İdris, Zeynep'e kafayı takmış bir kere. Lal dünyanın akıldan kekemesine ne desem boş."

Hiç kendisine konuşulmuyormuş gibi esnedi İdris.

"Sen gel beni dinle, evlen Ali Bey," dedi. "Bu acıyla yaşanmaz."

"Acı, asaletin mayasıdır. Bizim soyumuzda, karısı öldükten sonra evlenen, bir paşa, bir âlim gösteremezsin. Mezarlığa git, mezarda yatan bir erkeğin, bir kadının fikrini sor bakalım. 'Karım veya erim beni beklemesin, evlensin, diyen bir kul çıkmaz. Biz, mezarın fikrine hürmet eden bir soyuz."

"Öyle soy mu olur yahu, kurur o soy, sürmez."

"Sürmüş ve herkes de karısını sevmiş. Ben hakikati gösteriyorum, sen izini gösteriyorsun. Anlasana. Rahmetliyi sevdim, diyorum. Niye anlamak istemiyorsun İdris? Onun üstüne kimseyi sevmem. Asil bir davranış olmaz bu. Ölsem de sevmem."

"Sev sevme canım," diye çıkıştı İdris. "Kadın yaratıldığına göre hepimiz kadına mecburuz. Kazma olmadan kömür çıkarılır mı? Tulumba olmadan su çekilir mi? Diyelim tulumba var ama köselesi yok. Hadi çalıştır köselesiz tulumbayı. Çalışmaz. Senin anlamadığın da budur."

Semiz, "Cahil cahil konuşma," diyecekti, son anda vazgeçti.

"Bana akıl vereceğine, sen kendine çekidüzen ver. Karın hakkında, Tula Ahmet gibi olur olmaz her yerde konuşma. Ben bu zili çalarım, kime çalmışsam o duyar meşrebiyle hareket etme. Zil zildir. Birine de çalsan herkes duyar."

Cebeli, madende bunca yıl kâtiplik, mutemetlik, depo memurluğu yapan bu insanın, geçmiş denen cesede göre yaşadığını; soyundaki ustalık aşkıyla, gemi mahzeninde, üç gün yemek yemeden eşyaları ve ayniyet defterlerini inceleyip kontrol eden ve aniden ölen Anastoz Usta gibi öleceğini düşündü.

"Sen senelerce çalıştın Ali, bir kenara bir şey koyamadın mı?"

"Çalışmış ama koyamamış," dedi İdris. "Koysaydı boynu incelmez, bükülmezdi."

Sorunun ciddiyetini anlamış, ciddi bir insan edasıyla, biraz düşündü Semiz; sonra boynunu dikeltip kitaplara baktı.

"Mısır ne kadar büyürse boynu o kadar bükük olur," diye, ata düsturuna dayandı. "Ben fukara değilim, soyluyum. İsteseydim iki senede zengin olurdum. İstemedim. Mühim olan herkesin zengin olması, fukaralığın ortadan kalkmasıdır. Fukaralık, insanlık değil. Ben bu yüzden çok kişiyi zengin ettim. Bacanağım Kara Mahmut'u zengin eden benim. Tabibi tabipliğine pişman eden bir illete yakalanmıştı. Fukaralık illetine. 'Ben nasıl zengin olurum, nasıl adam olurum,' diye söylenir dururdu. 'Zengin olursun ama adam olmazsın,' dedim. Havzada, keresteye ihtiyaç vardı. 'Aç bir bıçkıhane,' dedim. Todori'yi, Vasil Kalfa'yı, Güleş Memed'i, Bortoğlu Ahmet'i araya soktum, Osmanlı Bankası'ndan para çektirdim, hemen açtı. Kereste sattı bol bol. 'Madem keresten var, tekne de yaptır, sat,' dedim. Para paranın pezevengidir. Toma ocağında tahmil memurluğu yapan Dimitri'yi soktum araya. İki ahbar tekne ustası buldurdum. Başladılar tekne yapıp satmaya. Eyyamı kokladım. Ocakların sütuna ihtiyaç duydukları bir zamandı. 'Allah vermiş, dağ taş ormana kesmiş,' dedim. 'Kes ormanları sat ocak sahiplerine,' dedim. O zamanlar bizim tahkimatçı Kuru Kemal hapisten yeni çıkmıştı. Kel Hüsnü'nün sattığı çirkin çırnık bir kadına siftahı kim yapacak diye, tutmuş, Ereğli ocağında seyislik yapan Pavli'yi bıçaklamıştı. Kuru Kemal'i çağırdım, biraz nasihat ettim, Trabzon'dan çalışmaya gelen üç Laz'ı verdim yanına. İki hızar, iki arabayla işe başladılar. İş büyüdü, sekiz arabaya, yirmi ameleye kadar çıktı. Ereğli, Alaplı, Kireçlik, Öküşne ocaklarına sütun satmaya başladılar."

"Peki bu işlerden para geldi mi?"

"Hem de nasıl," diye kaşlarını kaldırdı Cebeli'ye. "Para parayı ayarttı, dal dala, bal bala, sırma sime, sim sırmaya karıştı, hayat renklendi. Ardından, Ballık İskelesi'yle, Kumpanya'nın Tarlaağzı'ndaki mal konağının tamiri ihalesini aldırdım. Ha unutmadan zikredeyim, o sıralarda Hırvatistan'a dönmek isteyen Hırvat Ali'nin Kilimli'deki ocağını satmak istediğini duydum. Cennet mekân babamın yakın dostu olan, Rahmetli, Bolu Tahrirat Kâtibi İsmail Hakkı Efendi'nin, yeğeni Salih Usta vardı. Hemen buldum. Tubatlıoğlu'yla beraber araya soktum. Gittiler, gezip geldiler. 'Harareti yüksek, temiz, kaliteli, gemi kömürüdür; damarları da kalındır, kaçırmayın, alın o ocağı,' dediler. Çağırdım Kara Mahmut'u, hemen aldırdım. Gitsen, sorsan övünürler. Hayat işte. At koşar, süvari övünür."

Zil İdris, 'Ben bunları senden çok dinledim, geç bir kalem' havası içindeydi. Semiz, Cebeli'nin gözünde, insanların nasıl zengin olduklarını çok iyi bilen bir adam olarak canlanmıştı, bir kez daha. Soru işaretlerini çoğaltan bir adam..

"Sen asil bir nesilden gelmişsin," diye söze girdi İdris. "Diyelim ki havzada da namın almış yürümüş, falanı fişmekanı da zengin etmişsin. Peki bu zenginlerin sana hiçbir faydası oldu mu?"

Kafasına taş düşmüş gibi oldu Semiz. Cebeli'nin hoşuna gitti soru. Semiz horozlanarak:

"Faydaya yedirmişsin aklını." dedi. İçinin cinleri, bakışlarında ışığa dönüşmüştü. "İyilik diye bir şey var. İyilik, aklıyla, avuçlarıyla iyiliktir. Senin anlamadığın da budur. İnsanlar zengin olsunlar, fakirler onların kapılarında ekmek yesinler. Ölen kefeniyle ölsün, kalan da nimetiyle yaşasın."

"Söylediklerin güzel de içecek bir damla sütün yok," diye ayağa kalktı İdris. "Kara Mahmut kapını çalmaz. Ölsen cenazeni kaldıran olmaz. Kefensiz kalırsın Boşnak Ramiz gibi."

"Mesele süt kefen meselesi değil, İdris. Boş boş konuşma, biraz tarih oku. Nice asil paşalar, muhteşem ordularla gittiler, muharebelerde göğüs göğüse ceng ü cidal ettiler, şehit düştüler. Kendileri için mi? Yok. Hep fakir fukara için. Kafanı bir damla süte bağlarsan beynin küçülür."

"Ben açım ama beynim büyük. Dıral Dede'nin düdüğü gibi ortada kalmışsam neye yarar? İsterse Cin Dağı kadar büyük olsun beynim."

Cebeli, konuşan iki insanı, dünyanın bu hale gelmesinin sebebi olarak düşünmeye başlamıştı. Semiz Ali'nin hali, insanlığın geleceğinin, cevapsız sorular ve kuşkularla dolu olduğunu gösteriyordu. Zaman bomboştu. Mekânda ise yer kalmamıştı. Düşünüyor, kendisini koyacak bir yer bulamıyordu. Pencere pervazlarında ıslığa dönüşen bu rüzgâr da nereden çıkmıştı. Kendisini ayakta tutan her şey yıkılmış, bir tek şey kalmıştı: Rukiye'nin rüyayı andıran varlığı.

İNCE DAMAR

Sopanı açıktan gösterme, gizle;
gizlendiği belli olsun, yoksa korku sürmez.

Çatal bir baykuş avazı düştü karanlığa. Deniz danteli parçalandı. İngiltere'deki kömür işçilerinin grevi, İngiliz kömür gemilerinin kömür almak için Zonguldak-Kozlu kıyılarına dayanmasına ve üretim zorlamasına dönüştü. Mühendisler, çavuşlar hareketlendi. Ünlü madenci Gülsüm Hatun'un yeğeni Zeynep, boynundaki boncuk katarını çıkardı, şalvarının cebine koydu; kazmasını alıp hidayet yolu dediği ince damara girdi. Raylar ısındı, oluklar doldu, basküller zorlandı. Baskülcü Hopasiryan Efendi, basküldeki kömürleri az göstererek devletin alacağı nakliye ücretlerinden yakayı kurtardı.

Baykuş, kadınların sütünü çoğaltan dalga uğultularını ve göktaşı maviliğini geçti; Hallaçyan Efendi ile ortaklarının işlettiği 5 numaralı ocağın tepesindeki meşe ağacına kondu. Lambahane ile baca ağzı arasında, varlıklarını sorun haline getiren ışıltılara verdi dikkatini. "Körnefesin olduğu yerlere açık lambayla girmeyin!" diye bir ses yayıldı karanlığa.

Kalvos Çavuş, Köse Çavuş'la birlikte, Kozlu Müdüriyeti'ne dönüşen, bir zamanlar bahriyelilerin kaldığı, tamire muhtaç kayıkhaneden çıkıp Neşat'ın çalıştığı ocağa girdi. İki gün önce ocak sahibi Asadoryan, çavuşları yanına almış, kömür damarlarının kıvrımlı ve ince karanlığını gezmiş, bir zamanlar kazılıp da darlığından ve canlı girenin ölü çıkmasından dolayı terk edilen ve adına Yılanoluğu denen ince damarın yeniden kazılmasına karar vermişti. Bunun

için bir kazmacı, bir de küfeci gerekiyordu. Kalvos'un kafasında üç kişi dolaşıyordu. Bunlardan ikisi, kazmacıların içinde, ince damarda deneyimi olan, Recep Emmi ile Neşat'tı; küfecilerden de Cuma... Ocakta sessiz, hummalı bir çalışma vardı. Herkes, kazmasının deştiği karanlığa yaymıştı hayalini. Konuşan tek kişi İdris'ti. Dikran'a, güzel kadınla evlenmenin tehlikelerini anlatıyordu. Karısı çirkin olduğu için ilgi duymuyordu anlatılanlara Dikran. Çavuşların gelmesiyle sustu İdris.

"Kolay gelsin arkadaşlar," dedi Kalvos. "İnce damarı hemen şimdi faaliyete geçireceğiz, bir kazmacıya, bir de küfeciye ihtiyacımız var. Bu iş için Recep Emmi'yle Cuma'yı uygun bulduk."

Kazmalar susmuş, kulaklar Kalvos'a yönelmişti. Ana vantilatör bozulduğu için ocak, elle çalıştırılan vantilatörle zorlu zorlu soluyor, terliyordu.

Sol böğrünün üzerinde uzanık vaziyette duran Neşat, sıkıntıyla oturdu, elini boynundaki beze attı, yüzünün terini silerken "İnce damar dediğin nere?" dedi.

"Yılanoluğu dediğiniz yer."

Yılanoluğu adını duyan kazmacıların kanı durdu. Ocak, dilini yutmuşçasına sessizleşti. Direklerden sızan suya vurdu, ter ışıltısı. İnce damarların, ailesine ve Zonguldak köylerine verdiği ölüleri, sakatları anımsadı Neşat. Bilenmiş, tiksintiden ibaret bir sesle, "Orda çalışılmaz," dedi.

"Oraya girip çıkmak da zor," diye homurdandı Dikran.

"Ben çalışırım çalışmasına da o damara giden olukta su var çavuşum," dedi Recep. "Cuma zorlanır."

Recep Emmi'nin alışılmış, cahil ve memnun iklimine uymayan bu sesten huylandı Kalvos. Kararlı ve otoriter bir sesle, "Boşuna itiraz etmeyin arkadaşlar," diye gürledi. "Ocak sahibinin kararıdır."

"Bizim yapacak bir şeyimiz yok," dedi Köse Çavuş. "Mal sahibi, gezdi gördü, böyle buyurdu. Bize düşen de buyruğu yerine getirmektir."

Karanlık koyulaştı, kendisini belirleyen varoluşa bıraktı yerini.

Madenci astımının yıprattığı bir sesle, "Siz kötü ocak görmemişsiniz herhal," diye bastırdı Kalvos. "Gidin, Zeynep Hatun'un çalıştığı 124 numaralı ocağı gezin. Suyun içinde, iki büklüm kazma sallayan meslektaşlarınızı görün. Bura o ocağın yanında yayladır."

Yayla sakinlerinden Zil İdris, büyük saygı duyduğu Zeynep Hatun'u düşünürken "Yılanoluğunda tahkimat direği de yok," dedi. "Göçük olursa cesedi çıkarmak zor olur, masraflı olur."

"Cesedin çıkarılamadığı yere imam gelir," diye mırıldandı Neşat. "Kazmakeşe mezar olur o tahkimatsız yer, kapatılır."

"Bilir bilmez konuşmayın," diye köpürdü Köse Çavuş. "Dar bacalarda göçük olmaz, onun için tahkimat da vurulmaz oralara. Gerekirse birkaç yere çatal direk vurulur."

"Garabetyan, dar bir yerde göçüğün kurbanı oldu."

Neşat'ın canı sıkıldı, paniği iyice arttı. "Benim oğlumu niye seçtiniz, başka küfeci bulsaydınız."

"Neşat haklı," dedi Dikran. "Tek gözlü, ufak, cıbırga bir çocuk. Doğru değil."

Yaşamı, kendisine karşı var ederek anlamlandıran çetin cevizi anımsadı birden, İdris. "Mevlit çalışsın orda," dedi.

"Mevlit yenidir, tecrübesizdir, cüsselidir," diye karşı çıktı Kalvos. "Onun o daracık sıçan yolunda, küfesiyle gidip gelmesi zordur."

Neşat, kardeşi Cemal'in varlığına ihtiyaç duydu. Cemal olsaydı kıyametleri koparır, Cuma'yı çalıştırmazdı. İki günlüğüne, harman yerinde çalıştırmaya götürmüşlerdi. İsyankâr ama çaresiz duygularla, çalıştığı kovuktan çıkıp Kalvos'un yanına geldi.

"Mevlit'in sığmadığı oluğa Recep Emmi nasıl sığacak?"

"Recep Emmi bir girdi mi on iki saat çalışacak. Yarım günde bir giriş, bir çıkış yapacak. Ama küfeci kaç kere gidip gelecek o olukta. Cüssenin oluğa uygun olması lazım. Fındık faresinin deliğine büyük tarla faresi girse ne olur? Delik kapanır. Yani demek istediğim, beni anlamaya çalışın."

Cuma'yla Mevlit, sırtlarında küfeleriyle, arının girişinde belirdiler. Çavuşların varlığını ve kazmacıların çalışmamasını Yılano-

luğuna bağladı, Cuma. Kalvosla göz göze geldi. Durumu gelirken Cuma'ya bildiren Kalvos:

"Yukarı çık, küfeni bırak Cuma," dedi. "Küçük bir küfe al, bu küfe büyük, o sıçan yolunda kömür taşırken güçlük çıkarır sana."

Neşat, oğlunun gidişini izlerken çavuşların karalılığı karşısında bir şey yapamayacağına inandı. Ocağın bir zagonu vardı, bunu kimse değiştiremezdi. Yolu yoktu, Cuma'yı Yılanoluğu'nda çalıştıracaklardı. Oğlunu o azap yolunda tek başına bırakamazdı.

"Peki çavuşum," dedi. "Recep Emmi yerinde kalsın. İnce damarda oğlumla ben çalışırım."

"Tamam, olur, hazırlan," diye sevindi Kalvos.

Kalvos'un kabul etmeyeceğini sandığı için Neşat da sevinmişti. Çalıştığı yere gitti. Huriyesini boynuna astı. Kazmasını ve lambasını alıp arkadaşlarına veda etti. Galeride yürürken çocukluk yıllarını anımsadı. Karısı Dudu'nun, madene her gelişinde, 'Çocuğa göz kulak ol, Neşat,' diye arkadan seslenişini duyar gibi oldu. Yılanoluğu'nun girişine geldiğinde:

"Bismillah," diye mırıldandı. "Sen büyüksün güzel Allah'ım, Cuma'mı kazadan beladan koru."

Dar ve derin bir mağaranın ağzını andırıyordu Yılanoluğu'nun ağzı. Lambasını hafif yukarı kaldırıp geçen yüzyıldan kalma ölü ruhlarla canlı ruhların birbirlerini fark edemedikleri, havasız, gazlı, sıcak, yapışkan karanlığı dikkatle dinledi. Oğlu için özel olarak köknar ağacından oyduğu tahta tası huriyesinden çıkarıp kafasına oturttu. Tasın her iki yanını delmiş, deliklere birer ip bağlamıştı; ipi çenesinin altında ilmikledi. Kafasını, ejderha dişlerini andıran ve düşecekmiş gibi sarkan kayalara çarpmamak için eğerken çok önceleri tavandan kafasına düşen bir taşla ölen, babası Hurşit'in yakın dostu Amiryan'ın bulunduğu duvar kayasının önünde durdu. Amiryan'ın gölgesiyle sesinin izlerini görmek için Recep Emmi'nin zaman zaman ziyaret ettiği kayaya yaklaştırdı lambasını. Soluğunu kesti, su damlalarının sesine, sesin gizlediklerine kulak verdi. İki büklüm eğilerek ilerlemeye başladı. Sağa sola çarpmamak için yavaş yürüyor, oğlunun, sırtında kömür küfesiyle, bu

yılankavi kıvrılışlarda zorlanacağını düşünüyordu. Gevşek kayaç döküntülerine bastı; durdu, karanlığı dinledi yeniden. Karanlık, bu cehennemde sıkışmış, ağırlaşmış, korkuya ve duaya dönüşmüştü. Fare dalaşlarını andıran sesler geliyordu. Yukarıdan, çatlak bir yerden terlemeye ve mide bulantısına yol açan, sıcak, öğürtücü bir koku yayılıyordu. Lamba ışığının bu kokuya, neme ve karanlığa karşı güçlükle direndiğini, lambanın sönmesi durumunda insanın direncini yitirip ölebileceğini düşündü. Yürümeye başladı yeniden. Kafasındaki tasa düşen su damlacıkları, ensesine sızdı. Küçük bir su çukurunu geçti, Yılanoluğu'nun iyice daraldığı bir yere geldi. Lambayı kaldırıp baktığında, suyun, yolu boydan boya kapladığını gördü. Çocuk, sırtındaki yükle nasıl geçecekti buradan? Su derin miydi acaba? Lambayı yere indirdi. Çarığını çorabını çıkardı. Çarıklarını yün çorabının içine soktu, onu da huriyesine, mısır ekmeğinin yanına koydu. Suya girdi. Su serindi. Terlediği için hoşuna gitti. İlerledi. Bazı yerlerde iki karış kadar derinleşiyordu su. Tavandan su damlıyordu. Beş altı metre sonra kuru yola çıktı. Dönüp lamba ışığının ayna gibi parlattığı suya baktı. Bu su bir yerlere akıyor olmalıydı. Bu suyu boşaltmanın bir yolu yok muydu? Boşaltılsa bile tavandan düşen damlalar, yeniden bir göl oluşturacaktı. Çalışacağı yer az ilerideydi. Karısı Dudu'yu, yanı başında hayal etti bir an. İnsan sevdiği karısını, her yere götürebilirdi. Yılanoluğu'na bile. En iyi kazmacı, karısının yüreğinde sabırla çalışan, oradaki cevheri çıkaran kazmacıydı. Su duru muydu acaba? İçilebilir bir su muydu? Gazlıydı. Aklına birden, madencilerin, kazmacı Deli Mihran'la ilgili anlattıkları geldi. Deli Mihran'ın çalıştığı 31 numaralı ocakta, tulumbacıların boşaltmayı göze alamadıkları, derin bir gölek varmış. Deli Mihran, çalıştığı damarda akıl almaz bir güçle kazma sallıyor, damarı blok blok söküyor, kan tere batıp yorulduğu zaman göleğe giriyormuş. Suya donla giren, sırtüstü uzanıp kafasını gösteren ve sudan donsuz çıkan Deli Mihran, diğer kazmacılara, su perileriyle seviştiğini, onlardan güç aldığını ve donunun onlar tarafından parçalanıp götürüldüğünü anlatıyormuş ciddi ciddi. Bir gün, 31 numaralı ocak sahibi elinde lambasıyla teftişe gelmiş, bir bakmış suyun yüzeyinde dimdik parlayan iki şey: Deli Mihran'ın kafasıyla, kamışı. 'O ne efendiler?' diye sormuş kazmacılara. Deli

Mihran, durumunu bozmadan, ciddi bir havayla: 'Havzayı su bastı efendi,' demiş. 'Bütün kuyu kuleleri yıkıldı. Yıkılmayan iki sağlam yapı kaldı: Maden idaresinin binasıyla 31 numaralı ocağın kulesi.'

Neşat, çalışacağı yere geldiğinde gülümsüyordu. Fenerini ve kazmasını damarın dibine koydu. Çoraplarıyla çarıklarını giydi. Işıkta kehribar gibi parlayan damara baktı. Dokunduğunda, parmaklarının ucu ıslandı. Bu daracık ocakta, ayakta çalışmanın mümkünatı yoktu. Bir parça mısır ekmeği attı ağzına. Oğlunun yumuşak başlı, çalışkan bir küfeci olarak tanınmış olmasına üzüldü. Bu durum, çavuşların onu, altından kalkılması güç işlere sokmalarına yol açıyordu. Biraz düşündü, karnındaki sancının seyrini izlerken küçük çocukları canlandı gözlerinin önünde; sonra, yan yatarak damarı sökmeye başladı.

Cuma geldiğinde Neşat haylice kömür sökmüştü. Lambasını, küfesini ve küreğini indirdi, babasıyla göz göze geldi. Çocuğun böyle bir cehenneme düşmesine rağmen, şaşkınlık içinde olmamasını, hayret ve biraz da sevinçle karşıladı Neşat.

"Suya çarığınla girmeseydin oğlum."

"Ben kömür taşıyacam buba. Her geliş gidişimde çarığımı çıkarır giyersem zahmetli olur. Yer düz değil, keskin taşlar var, yük altında tabanım yırtılır."

"Hiç değilse çoraplarını çıkarsaydın."

"Çoraplarımı çıkarırsam çarıklarım bol gelir ayaklarıma."

Oğlunun on iki yaşına girdiğini, iki yılda maden kurdu haline geldiğini, aldığı hiçbir işi kaytarmadığını, dua ezberlediğini, namaz kılmak istediğini ve ocak cinlerinden zerrece korkmadığını düşündü.

"Cemal, bizim buraya verilmemize isyan eder," dedi Neşat.

"Buraya niye başkalarını vermediler de bizi verdiler buba?"

"Bilmem. Niyetleri Cemal'i mi kışkırtmak acaba? Tayyar Çavuş'un peşine hafiye takmışlar. Cemal'in başına da bir iş açarlar."

"Dün baca ağzında ben kendi kulaklarımla duydum. Köse Çavuş, Kalvos Çavuş'a dedi ki Cemal'i yer altına indirmemek lazım."

"Cemal'in kendine çekidüzen vermesi lazım, yoksa mahpusa atarlar. Horantası perişan olur."

"Çavuşlar, Cemal'le Dikran'ı sevmezler," dedi Cuma.

Kafasını kaldırdı, tavanda külçe gibi ağırlaşan ve mekân duygusunu yok eden alacakaranlığı soludu Neşat. Şuraya bir direk vurmaları lazımdı, vurmamışlar. Bir göçük durumunda kurtuluş olmaz burdan. Cesetleri bile çıkaramazlar. İmamı getirirler göçük yerine, Kesir Veli'ye yaptıkları gibi.

Dipten dalga dalga gelen yıkıcı bir korkunun ağırlığı altında kaldı. Oğlunun korkuyu sezmemesi, böyle bir korkuyu duymaması gerekiyordu. Hiçbir moral kaynağı da yoktu bu ayakta, tek başınaydı. Oğlunun ıslak ayaklarına takıldı bakışları.

"Çarıklarını, çoraplarını çıkar oğlum. Aklıma bir fikir geldi. Benim kuru çoraplarımı giy. Çıkar, çarıklarını da kuruluyayım bir güzel. Ayakların giyinik olsun. Küfeni boşaltıp getirdiğin zaman, suyun öte yakasında durursun, bu tarafa geçmezsin. Ben gelir, küfeni alır, doldurur, getirir, senin sırtına veririm."

"Sana zahmet olur buba; ikide bir damardan ayrılman, işini aksatır."

"Hiçbir şey olmaz oğlum, sen kafanı takma. Senin ayaklarının yanında işin sözü mü olur. Yoksa ayaktan üşütürsün sen."

'Bu sıcakta ayak mı üşür,' diyecekti, vazgeçti. Babasını ikna etmenin yolu yoktu. Çarıklarının sırımını açmaya başlarken, "Karşıya geçtikten sonra giysem," diye mırıldandı.

"Boş ver karşıyı, şimdi yanımda giy, ben seni sırtımda karşıya geçiririm."

"Bu yaşta sırtına binmek istemem buba."

"Sen benim dediğimi yap, boş ver sırtımı. Ben seni sırtımda az mı taşıdım? Rahmetli Hurşit bubam, beni sırtında az mı taşıdı? Bir keresinde, yola çıkmak üzereyken hastalandım. Kozlu'dan Zonguldak'a kadar sırtında taşıdı beni."

Cuma, babasının çoraplarını giyerken Neşat da terini silmek için boynuna bağladığı bezle ıslak çarıkları kuruladı. Küreği aldı, küfeyi kömürle doldurdu, sırtlayıp suyun karşı yakasına geçirdi.

Geldi, bu sefer de Cuma'yı sırtına alıp götürdü. Kafasındaki tahta tası, oğlunun kafasına yerleştirirken:

"Bu ocak; taş düşüren, bağsız, tahkimatsız bir ocaktır, bunu kafandan çıkarma sakın," dedi. Küfeyi kaldırıp çocuğun sırtına yerleştirdi. Çocuk, lambasını aldı, yürüdü. Neşat, iyi bir iş yapmış olmanın rahatlığıyla, gözden kayboluncaya kadar seyretti oğlunu. "Çok şükür, güçlüklerin üstesinden gelen bir çocuk," diye mırıldandı. Yürüyüp suya girdiğinde, tavandan bir taş düştü suya. Korktu. Lambası, damarın dibindeydi. Karanlık, suyu ve suya düşen taşın sesini büyütmüştü. Durdu, suyu soludu. Düşen damlaların seslerini, küçük taş seslerine benzetti. Bu durum, bir göçüğü mü haber veriyordu yoksa? Bir adım daha atması durumunda, tavanın göçeceğini ya da suyun dibinde, ejderha ağzı gibi açılmış, dipsiz bir çatlağa düşeceğini sandı. Seslere kulak verdi. Olduğu yerde bekledi. Birileri, bir yerlerden suya doğru yürüyordu. Su mu yürüyordu yoksa? Suyun birden ışıdığını görünce, "Bismillah," dedi.

"Neşat, ben geldim Neşat, nerdesin?"

Recep Emmi'nin sesiydi bu. Ölüp dirilmişçesine, derin bir nefes aldı, su küçüldü. Gülümseyerek, dönüp arkasına, zihniyle gören, gözüyle anlayan gölgeye baktı.

"Burdayım Recep, gel."

Lambasını kaldırıp yer altına ilk kez inen insanlar gibi dik dik baktı Recep Emmi.

"Bu suyun içinde ne işin var? Bu lanet olası suya bir çare bulmam lazım benim."

"Suya şükür de asıl bu ocağın tahkimata ihtiyacı var. Gavur dinlinin direkleri çorap söküğü gibi gitmiş. Hiç direk kalmamış. İki yere direk vurulması lazım, yoksa başımıza göçer."

Tavanı dikkatle süzdü Recep Emmi. Korku ve yalnızlık doğuran bu ocağı elekten geçirip adam edebileceğine inandı.

"Direkleri almış, başka yere vurmuşlar. Sen canını sıkma Neşat. Tahkimat işini hemen gider, çavuşlara söylerim."

"Yaptırmazlar."

"Yaptırmazlarsa ben gider bizim Meremetçi Minas'tan tek çatal, kısa sarma malzemesi alır, buraya bir şeytanbağı atarım. Ona az mı bedavadan ağaç kestim." Lambasını aşağı indirdi. "Bu suyu ben bilirim, derin değil. İki taş getirir, üzerine iki geniş kalas atarım, Cuma'ya yol olur."

"Ama suyun olduğu yerde taban kabarmış, geçiş zorlaşmış iyice."

"Sen merak etme. Ben yardım eder, rahatlatırım orayı."

Neşat'ın morali yükselmişti. Demirbaş dostu, kader ortağı Recep yine yardıma koşmuştu. Eski kazmacılar arasındaki dayanışma, yeni kazmacılarda yoktu.

"Başıma bir zeval geldi ki hiç sorma. Oğlumla beni, yolu izi belirsiz bir sıçan deliğine soktular. Tadım kaçtı. Hiç memnun değilim Recep."

"Sen canını sıkma. Her şey kendi yerinden memnundur. Karanlığın ne günahı var? Bu cıbıldak suyun ne günahı var?" Başını kaldırıp bir kez daha baktı tavana. "Yukardan düşen damlaların da bir günahı yok. Ben her şeyden memnunum. Yerin dibine indik, her yeri deldik, her yeri huzursuz ettik, yerin dibi bize küsmedi, nimet verdi."

"Lanet olsun inene, indirip deldirene."

"Ben memnunum. İnsan insanın dibine inse de her yerini delse, çok huzursuz etse de ben insandan memnunum."

"Sen her şeyden memnunsun," diye homurdandı Neşat.

Tam bu sırada, elinde lambasıyla Köse Çavuş geldi. Kafası, gödür gövdesinin üzerinde, kara bir şalgam kadar küçülmüştü.

"Senin bu yaptığın doğru mu, Recep Emmi," dedi. "Çalıştığın ocağı bırakmış, burda sohbete gelmişsin."

Ağzı, sarımsak ve Tesviyeci Hristo'nun verdiği, hapşuzin denen, otla yapılmış mısır ekmeği kokuyordu. Bıyıkları çenesini, burnu ise bıyıklarını kapatmış gibiydi. Azarlamadan özel bir zevk aldığı için iyi bir ânı yakalamıştı.

"Ben sohbete gelmedim, Çavuşum. Bu ocakta perişanlık var, hele şu suya bak. Allah için bir tek sütun bile yok."

"Yani sen işini bırakıp bu ocağı düzeltmeye mi geldin?"

"Düzeltmeye geldim de bir günde düzelmez çavuşum."

Ani bir sinir kriziyle canlandı çavuş. Gözlerinin içine kaçtığı, yüzünün ikiye bölündüğü sanısına kapıldı.

"İnsanı deli etme Recep Emmi!" diye bağırdı. "Ocak sahibi misin, mühendis misin sen? Altı üstü, yaşlı bir kazmacısın! İşine dön hemen!"

Köse Çavuş gibi bir ödleğe, karşısında ödlekçe davranarak diklenmenin ve kahramanlığın tadını yaşatan ve bundan derin bir zevk alan Recep Emmi, çarıklarının ıslanmasına aldırmadan suyun içine girdi, Neşat'ın sırtını sıvazlayarak:

"Çavuşumla cengeşmekten korkarım," dedi. "Şimdi gitmem lazım. Rahat ol. Bu işleri ben sonra hallederim."

Köse Çavuş, Recep Emmi'nin hemen tüymesi karşısında rahatladı. Böyle durumlarda, çavuşların, zaman zaman birbirlerine söyledikleri bir sözü, eski çavuşlardan Memduh'un sözünü anımsadı:

"Sopanı açıktan gösterme; gizle, gizlendiği belli olsun, yoksa korku sürmez."

KIŞ

Ben kadınım, ateş güzelse yanmayı severim.

Tilkilerin dudaklarını zakkum pembesine sokan, beyaz bir sis çökmüştü havzaya. Gece boyunca lapa lapa yağan kar, yükseklerde bulgur püskürtmesine dönüşmüş, enerji ve buhar tesislerinden yükselen buğuları dağıtarak, katmer katmer ışıyıp karanlığı göğün derinliğine sürmüş, köredici, muhteşem beyazlığıyla sabah aydınlığına egemen olmuştu. Havzadaki kömür ve moloz yığınları, kar tepecikleri gibi görünüyordu. Tüm yerli kuşlar, yuvalarına kapanmış, susmuşlardı. Kış, Pençes Deresi'nin kıyısında, kara batmış bir fırtına kırlangıcının donmuş gözüyle bakıyordu kıpırdayan yaşama. Şehrin kuzeydoğusundaki Örencik Tepesi'ne, tüyleri burkuntu bir rüzgârla açılıp kapanan, aç bir karganın gak gakları egemendi. Karga ilkin iskeledeki oluktan, vapura ve kayıklara kömür yükleyen, erkenci tahmilat amelelerinin hareketlerini izlemiş, onlardan gereksiz gevezeliklerin dışında, yiyeceğe dair bir umut bulamayınca, uçup Rum mahallesine gelmişti. Mahallede, uykunun ve bir yerlerden yayılan taze mısır ekmeği kokusunun dışında pek bir şey yoktu. Todori'nin pasaklı bakkalının önüne, kar tutmayan, hafif buzlanmış bir yere konmuştu karga. Etrafı kollayarak kapıya doğru yürümüş, saçağın altında, kumrular gibi yan yana duran iki Tosya pirincini gagalamış, Deli Dürdane'nin gelmesi üzerine de yekinip Örencik Tepesi'ne doğru kanatlanmıştı.

Deli Dürdane, İki odalı, kerpiç evinin içinde, gözünü kapatarak kendi ruhunu gezmeye çıkmış, geceleyin pencereden kar yağışını izlemiş, şafak sökmek üzereyken de kendisine bir koca bulmak

için kalkmış, Süleymanlar Mahallesi'ni çıplak ayakla dolaşmaya başlamıştı. Yanından geçtiği her eve sessizce yaklaşıyor, duruyor, önce morarmış ayaklarına bakıyor, sonra kulağını kapıya ya da pencereye dayayarak içeriden gelen sesleri dinliyor, yorum yapıyor, bir sonuca varmaya çalışıyordu.

Dürdane'nin kulağını penceresine dayadığı yedinci ev, Ereğli römorköründe ateşçilik yapan Panayot'un evi oldu. Dürdane, Panayot'un karısı Maria'nın huzurdeşen horultusunu duyar duymaz pencereden ayrıldı. Ayrılırken:

"Bulmuşsun belanı, ayı suratlı herif," diye mırıldandı. "Çek karının gündüz dırdırını, gece de horhorunu. Senden bana koca olmaz. Bana buğday hamuru misali yumuşak koca lazım. Gönlümü sofra ederim öyle bir kocaya. Yeter ki nefis tandırında yanmasın, açlığıma derman olsun."

Gece dışarıda unutulup ahıra alınmadığı için soğuktan buymuş, serkeş bir köpekle kaşılaştı. Köpek, utangaç bir tavırla yolunu değiştirdi, sonra döndü, alaca kellesini hafifçe yukarı kaldırdı, lal taşı gibi parlayan bakışlarını Dürdane'ye dikti. Dürdane, köpeğin, 'seni de mi dışarıda unuttular,' diye mırıldandığını sandı.

"Evleri dinlemeye mi çıktın garibim," dedi yumuşak bir tonla. "Beni dışarı çıkaran, seni de içeri almayan sebebin gözü kör olsun." Köpeğin, biraz düşündükten sonra, taze kara bata çıka gidişini, içi yanarak seyretti. "Karının sıcak koynunda terleyeceğine kalk köpeğini içeri al; iyilik olsun, düşlerin çiçeklensin."

Haddinden fazla cimri olduğu için Kel Veli'nin evini geçti. Kel Veli, dilinin altında ve üstünde gerekli, gereksiz ne kadar sözü varsa, bunlardan belki birisi insanların işine yarar korkusuyla konuşmaktan korkan bir insandı. Onunla ev idaresi kurulamazdı. Otlakçı göbeğinden ve sık sık geğirdiğinden dolayı, maden bekçisi, Boynuyoğun Durdu'nun evini de geçti. Az ötede, dumanı cılız çıkan Kerim Usta'nın evine yöneldi. Usta, kadınlara bakmaktan kurtulmak için, bir kadına âşık olmayı kafasına yerleştiren birisine benziyordu. Kulağını pencereye yaklaştırdı. Bir bebek ağlıyor, bir çocuğun da yarı uykulu sızlanışı geliyordu. Bu kadar çocuğun olduğu ve hepsinin büyümemekte inat ettiği bir eve kuma olarak

gelmek akıl işi değildi. 'Kusura bakma Usta,' dercesine, pencereden ayrılırken:

"Bir karı, bir herif, bir sürü çocuk," diye söylendi kendi kedine. "Aklınız batsın, kışı ne hale getirdiniz."

Başörtüsünü çıkarıp beline bağladı. Sevmeden geçirdiği her günün, ömürden kopan büyük bir kayıp olmadığını düşündü. Köpekler niçin uluyordu? Evlerin insanla tıka basa dolu olmasına canı sıkıldı. Durdu, pencereden gelen yaşlı sese kulak verdi:

"Belimizi 93 Harbi büktü. Devlet, bila bedel cebren maden aldı bizde. Duçarı fakr u zarurete düştüm, ocağı kaptırdım elden."

"Geber," diye tıslayıp geçti evi. Gökyüzüne baktı. Eskiden dünya ne kadar da sessizdi. Şimdi her taraftan ses çıkıyordu. Bir ses, diğerini yutuyordu. Yutulan, yutanın başına bela oluyordu. Çıplak ayaklarıyla karı yara yara ilerledi. İmam Abdülselam'ın iki katlı ahşap evinin önünde durdu. Tüm seslerin ve dünyanın da durduğunu sandı. Evden, zeytinyağında kavrulmuş mısır unu ile soğan kokusu geliyordu. Basamaklardan, sezdirmeden yukarı çıktı, kapıya dayadı kulağını. Sabah namazı için kalkan imam, gecikmiş bir duanın iniltisi eşliğinde, karısıyla tartışıyordu.

"Küre-i arz üzerinde en mühim ve ciddi define-i servet kömürdür. Herkes bu hakikati telaffuz etti fakat, sen edemedin. Kömür için can verenlere herkes ağladı, Saim bile ağladı; sen hiç ağlamadın?"

"Ağlamadığımı nerden çıkardın?"

"Ben senin gözünün ıslandığını hiç görmedim."

"Kadın özden ağlar, erkek gözden."

Dürdane'nin gözünde, damarları dışarı çıkmış bir yüz, kırlaşmış bir sakal, cehennemi yakan ırz lakırdıları ve kuş yüreği kadar küçük, yardımsever bir yürek canlandı. Evden çıktıktan bu yana, ilk kez ayaklarının üşüdüğünü fark etti. Kapıdan ayrıldı hemen. Basamakları inerken:

"Bunda da iş yok, yüreği küçük," diye mırıldandı. "Yüreği küçüğün sevdası da küçük olur." Kar yeniden lapa lapa yağmaya başlamıştı. Yokuş aşağı inerken, başını kaldırıp gökyüzüne baktı. Dili

bin kat güçlenmiş bir çift gözle karşılaştı. Allah'la göz göze geldiğini sandı. "Başıma bu öksüz yamalaklarını yağdırmasan olmaz."

Süleymanlar Mahallesini dolaştıktan sonra Rum mahallesine geçti. Madene zeytinyağı, mumyağı ve taş barutu satan bir eve kulak verdi. Rumca konuşulduğunu anlayınca uzaklaştı. Pencereleri buzlanmış bir kahvehanenin önünde durdu. Dişlerini gösteren, ısırgan bir hayatın merkezinde, yapayalnız hissetti kendini. Hayat, bir deryaydı, tek balıklı bir derya. Balık, koca deryada açtı; deryaya sarkıtılan çıplak bir çengeli yutacak kadar aç. Ve derya, açlığından habersizdi balığın. Başını kaldırıp yeniden baktı gökyüzüne. O anda, mahallenin doğu yakasından gelen güçlü bir horoz çığlığı, Cebeli'yi anımsattı ona. Horoz, bu dünyada, Cebeli'den başka hiç kimsenin Dürdane'ye yar olamayacağını bildiriyordu dağa taşa. Sevinç ateşiyle gülümsedi. Süleymanlar Mahallesi'ne yöneldi yeniden. Karşıdan gelen ve elinde çalışmak için bir mürur tezkeresi bulunan Karadağlının sorduğu adresi duymazlıktan geldi.

Rukiye, Cebeli'nin yattığı karyolanın karşısındaki kerevette uyuyordu. Saçları, tavus kuyruğu gibi açılıp, yastığa yayılmıştı. Sol elini, sol göğsünün üzerine indirmişti. Boynundaki, ana yadigârı, küçük nazar boncuğunu, sağ elinin işaret parmağıyla koruma altına almıştı. Yüzü, aynadan yastığa yansımış değirmi bir ışık parçasını andırıyordu; çocuksu, masum bir ifadeyle ışıldayan bir ışık parçasını. Kaşlarının arasında, masumiyetini güçlendiren siyah, kehribarımsı bir ben vardı. Kirpikleri, gençliğini örseleyen eski sokak sıkıntılarının yarattığı göz altı çizgilerini olduğu gibi kapatmıştı. Gözkapaklarını hafifçe araladı. Kapının vuruluş biçiminden, Dürdane'nin geldiğini çıkardı. Cebeli, uyumuyor, her sabah yaptığı gibi Rukiye'nin uyuyuşunu seyrediyordu.

"Sabahın köründe, Dürdane'den başkası değil bu," diye mırıldandı.

Büyük bir isteksizlikle kalkıp kapıyı açtı Rukiye. Dürdane'yi, karşısında, saçları dağılmış, yüzü soğuktan gri, yeşilimtırak renklerle lekeci çamuruna dönüşmüş bir durumda görünce korktu. Bakışlarını, delinin mor necef taşı gibi ışıldayan çıplak ayaklarına indirdi. Dürdane, kadının rahatlığından tiksinmişçesine kaşlarını

çattı, hızla içeri dalıp ocağa doğru yürüdü.

"Dünya, ak kefene girmiş, haberin yok Cebeli. Beni kendine yar etseydin her şeyden haberin olurdu. Ben sana, bu evin içinde bir marifet olmadığını belletirdim. Dünya âlemin, bu evin içinden daha kıymetli olduğunu belletirdim."

Kadının her kelimesi üzerinde dikkatle düşünmeyi önemseyen ama düşünemeyen Cebeli gülümsüyordu. Dünya, asıl duyulması gereken sesleri duymuyordu. Kırk bin ayağı, kırk bin boynuzu olan kızıl öküzden başka anlayan yoktu bu kadını. Her insana, kendi aşkından bakıyor, kendini görüyor, o da ona yetiyordu.

"Ayağına bir şey giyseydin ey mah-ı mihribanım."

"O sözü bana deme, dünyaya de. Dünyanın ayağı çıplak."

Cebeli, kadının, kendi içinden geçenleri sezdiğini sandı. "Kış seni cesede çevirmiş. Koca bulamadın mı?" diye hafifçe kafasını kaldırdı.

Kadın aldırmadı. Bülbülü baykuşa âşık eden bir sözün peşindeydi. O söz, ateşte olabilir miydi? Ateş, gücünü yitirmek üzereydi. Rukiye, köşeye yığdığı odunlardan birkaç tanesini ocağa attı. Ahıra açılan kapının aralık olduğunu fark etti. Yakup'la Kumru'nun, sesleri duyup uyanmamaları için kapıyı usulca kapadı.

"Ortalık ağarmadan kalktım. Kapı kapı dolaştım, evleri dinledim. Tavuklarla horozları dinledim. Dünyanın yanlış kurulduğunu anladım. Bir köpekle karşılaştım, o da evleri dinlemeye çıkmıştı. Anama benzettim. Gözüne baktım, bir buğdaya yuva kurmuştu. Madende lambahaneye girse bütün lambalar yanardı, fitilsiz de olsa yanardı. Kim bilir, o köpek belki de anamdı. Konuşmadı. Bana, dünyanın insansız olduğunu anlattı. Sen de insansızsın Cebeli. Kızarmışsın. Kim bilir, belki de yüzüne kudretten boya çekilmiş. Erkânı yolu şaşırmış, izana gelmişsin. Bir köpekten nasihat dinleseydin iyiliğin ne olduğunu anlardın. Gelir evlenirdin benimle."

"Seninle evlensem ne çıkar ki?"

"Bir şey çıkmaz!" diyerek ocağa sokuldu. Ateşe baktı. Ateş, hayaline belli erkek yüzleri sokuyordu. Genellikle evli erkekler oluyordu bunlar. Mardinli Dızzo Memed, yeşil gözlü Stephan Yorgiyadis,

Laz Hasan Ağa, Kör Luka oğlu Cuka, Laz Emin Ağa... Bu erkekleri bazen, hak etmedikleri olağanüstü güzel özelliklerle süsleyerek seviyor, bazen de güçlü bir tiksintiyle silip atıyordu. Birden ayağa kalktı, Cebeli'nin başucuna dikildi. "Dinine imanına doğru söyle Cebeli, sen bu kadınla yattın mı, yatmadın mı?"

Cebeli o anda, Dürdane'nin, mekânı değil, boşluğu sevdiğini, Abhaz Mago'nun anası Şaayza Kadın gibi hayal dünyası derin büyücülerin özelliklerine sahip olduğunu aklından geçiriyordu. Gözkapaklarını hafifçe kaldırdı, kadının tepeden bakışında ihsanvari bir acıyışın izlerini görür gibi oldu.

"Yatmadım," diye mırıldandı. "Ben hayatımda bir kere aşk yemişi yedim. O da olgunken yemedim. Hamken yedim. Aşkın ne olduğunu bilmem."

Rukiye, zevkle gülümseyerek kerevetin üstünde bağdaş kurdu. Dürdane'nin akıllı bir kadın olduğuna inanmıştı. Bir tek ham duygusu bile olmayan, hepsini yüreğinde pişirmiş, kendine mal etmiş bir kadın.

"Peki bu kadın istedi mi?" diye parmağıyla Rukiye'yi gösterdi.

"İstemedi," dedi Cebeli.

"İsteseydi yatardın."

"Yatmazdım."

Dürdane, şen şakrak kahkahalarla başını çevirip Rukiye'ye baktı. Rukiye'nin, sokakta karşılaştığı köpek gibi önyargısız, sessiz, aç ve tertemiz bakışı karşısında şaşırdı. Acıyla mayalanmış, derin bir saygı iklimine girdi. Yaklaştı, çocuğuymuş gibi Rukiye'nin saçlarını okşadı.

"Ben şimdi inandım ki siz evlisiniz. Ötekilerine ben evlilik demem, rezilliktir. Birbirlerine göre yaşarlar. Erkek sızlanır, kadın nazlanır. Sonra alt alta, üst üste. İnleme, terleme, havlama. Ondan sonra da karılar, bacaklarını açar, acı acı bağırırlar. Doğan açtır, büyüse de açtır." Zonguldak'ın Terakki Mahallesi'ndeki dereyi anımsadı, Giurgiu ocaklarından atılan cüruflarla mecrası dolan dereyi ve yağmurda taşan suları, suların bastığı odaları, odalarda kocasından yediği dayakları anımsadı. "Cemşit iyi insandı. Bana büyük iyilik

etti, karılıktan soğuttu. Öldü de kurtuldum. Ölüme kurban olayım, ölüm temizliktir. Kuran, yanlış kurdu bu dünyayı. Bunu kabul et Cebeli. Yüz yaşına girdin. Kokmuş bir yumurta kadar kıymetin varsa söyle. Kıymetin olsa ne olur? Dünya âlem seni sevse ne olur, sevse insanlığından çıkarsın. Rezillik."

Cebeli, kendisini yüzyıllık kokmuş bir yumurta olarak hayal ederken kadının işe yaramaz bir yığın doğru şey söylediğini düşündü. Rukiye'nin duyguları ne âlemdeydi acaba? Dürdane'nin dışında, hiçbir kadın, kendi iç hazinesinin farkında değildi. Bütün kadınlar kullanılmaya açıktı. Dürdane, bela ocağı gibi geziniyordu ortalıkta. Kimse kullanamazdı bu kadını.

"Bu beladan bir çıkış var mı Dürdane, sen onu söyle?"

"Ne çıkışı," diyerek, gitti ocağın kıyısına çöktü yeniden. "Ben çıkıştan çıkmam. Çıkarsam kendi dibime doğru çıkar giderim. Yol mol gösterme bana." Bir çalı parçasıyla ateşi karıştırdı. "Yakup kendine bir karı buldu, ahıra yerleşti. Ahır, Yakup'u sevdi, içine yerleşti. Dışarıda kar kıyamet. Ahırda koyun, keçi, kuzu bir de Yakup. Yakup senden akıllı çıksaydı, beni alsaydı ben o ahırda Yakup'a süt veren mühür gözlü bir koyun olurdum."

Yakup'u laf cenderesinde haşlayan, düşündüren, ağlatan, sorduran, Yakup'u Yakupluğundan çıkaran bir Dürdane, Yakup'la geçinebilir miydi?

"Sen Yakup'la geçinemezdin."

Ateşi karıştıran çubuğun ucu tutuştu. Yürüdüğü yolun bir ucundan tutuştuğu sanısına kapıldı. Sevinçliydi.

"Ben geçinemezsem o geçinir. Onun ağzı, Allah'ın evidir. Ateş olur, yapışır bana. Burgam burgam yakar. Ben kadınım. Ateş güzelse yanmayı severim."

Cebeli, ahırdan gelen seslere kulak verirken bu sözün, Dürdane'nin yaşamına uymadığını düşündü. Sohbet, Rukiye'nin gözlerini nasıl da güzelleştirmişti.

"Sen hep güzellerin arasında dolaşan bir hançer aradın, kılıfından çıkmayan bir hançer.."

"Öksürüğümü gizlemedim ya, sen ona bak," dedi Dürdane.

"Tutumlu dil aradım. Anam, saçlarımı gün ışığında ördü hep. Sen ne yaptın? Hiç. Yattın. Alnından bir damla ter aksaydı Allah seni yanına çağırırdı, yüz yaşına varmazdın. İki yüz sene yaşasan ne çıkar. En fazla, çölde dolaşırsın seyip seyip."

"Çölde dolaşsam ne sevdayı ararım ne Leyla'yı ne de Mevla'yı."

"Benim rahmetli babam âşık Cüdai, senin aramadığın üç şeyi, ömür boyu aradı. Kendisini aradığını bir bilseydi. Ben bildim, söylemedim. Dedemden kalma üç telli çöğürünü kucağından düşürmedi. Hep aynı şeyleri çaldı söyledi. Canından bezdirdi kurdu kuşu. Sonunda, bezginlik, aklına vurdu da delirdi; öldü, kurtuldum."

"Senin baban, Tapbasan Şükrü'ydü, Cüdai'yi nerden çıkardın?"

"Cüdai derdi kendine."

"Çöğür de çalmazdı," diyecekti Cebeli, vazgeçti. Bakışlar, ahırla ev arasında ardına dek açılan kapıya çevrildi. İlkin Yakup, ardından da Kumru göründü. Ahır sakinleri, Dürdane'nin sesini duyunca uyanmış, biraz yatak keyfi yaptıktan sonra kalkmışlardı. Dürdane'nin dikkatini, Yakup'un alnındaki yara çekmişti. Gece işemeye çıkarken alnını, duvarda asılı olan ve çoban köpeğinin boğazına geçirilmek için kullanılan mahmuzlu bir tasmaya çarpmıştı.

"Hoş geldin Dürdane."

Ahırdan gelenlerin "Hoş geldin"lerini duymazlığa vurdu Dürdane. Ateşe bakarken kendini, yıldız kümelerinin arasında hayal etti. Küçülmek, bir toz zerreciği haline gelip boşlukta kaybolmak arzusuyla doldu.

"Evlenmek bana göre değil," diye mırıldandı. "Kimse bana yapışmasın ağırlaşır düşerim, yapışanın altında kalırım." Birden ayağa kalktı. "Benim, yedi kat yer altında çalışan bir katırla konuşmam lazım."

"Otur Dürdane, nereye?"

Cebeli'yi diğerleri izledi. Hiç kimseyi dinlemedi Dürdane. Önce ahıra girdi; koyunları, keçileri, ineği, ot ve gübre kokusunu, ana sütü emer gibi, iştah ve rehavetle özümlemeye koyuldu. Köşedeki yatağa, hayvanların gözbebeklerinden taşan safiyetin ve

huzurun biçimlendirdiği aşk yuvasına doğru yürüdü. Yorganı kaldırdı, eğilip tavırlarında sağaltım gücü olan, keçi ruhlu kadının, Kumru'nun, döşekteki kudretini kokladı. Hayvanların arasına girdi, tekelere hain hain bakarken dişi keçilerin kafalarını sıvazladı. Ahırın huzuru çoğalttığını, bu çoğalışta yaşamanın şart olduğunu düşündü. Ama nasıl olacaktı? Bir tek hayvanı bile yoktu. Hüzün yüklü, ikircikli bir avunmayla mırıldana mırıldana çıkıp gitti.

Dürdane'nin çenesinden ses geldiğini ama içindeki uçurumdan ses gelmediğini, uçurumun derinleştiğini düşünen Cebeli, ani gidiş karşısında üzülmüştü. Gidişin nedenini düşünüyordu. Kumru'yla Yakup'u yan yana görmekten rahatsız mı olmuştu acaba?

"Yalnızlık bu kadını yer bitirir," dedi Yakup, kerevete otururken.

"Alnına ne oldu?"

"Duvardaki bılkavuya vurdum."

Kendisinden başka herkese açılan, her şeyle ilgilenen bütün kadınların yalnız olduklarını aklından geçirdi Cebeli. Oğlu göçük altında kalınca dil ile dünya ilişkisine minnet etmeyen ve yıllarca susan Halime Kadın canlandı gözlerinin önünde. "Bacısı Halime, buna bakardı ama o da delirmiş," diye mırıldandı. "Delilik, bunların soyunda var. Babaları rahmetli Tapbasan Şükrü deliydi. Şükrü'nün babası Putyontan da deliydi. Adam, anası Elmas'a âşık olduğu için babasını kıskanıyordu. Babasına, 'Bu karı benimdir,' diyordu."

Kedinin sohbeti dinleyişini seyrederken tarihî bir mekâna, künyeye ve cemaate ait olan duygulu, vefakâr bir insanın kopuş yaşaması durumunda delireceğini düşünen Yakup, "Dürdane, Zonguldak'tan buraya göçmeseydi delirmezdi belki,"dedi.

"Doğru," diye destekledi Kumru. "Rahmetli kocasının hatası. Burda aç kaldılar, perişan oldular."

Benliğine, bilgisine varılmamış, yüz veren, yüz alan karanlıklar; kendi karanlıklarında ve yeryüzüne kopmaz zincirlerle bağlanmış düşüncelerinde ve bakış açılarında sıkışıp kalan insanlar; fırsat kollayan, saldıran renkler, ışıltılar; deliliğin soydan soya geçen görünmez gücü... Derin bir soluk aldı, Rukiye'yi seyre koyuldu,

Cebeli. Dünyada Rukiye gibi kaç kadın vardı acaba? Mükemmel ve rezil. Sohbetleri aklının canıyla dinleyen, düşünen; zahmetini ve yorgunluğunu, şikâyete, homurtuya dönüştürmeyen, kaç vefalı, iyimser kadın vardı? Anşa vardı; tek bir küçük iyiliği dahi unutmadı, işini özenle yaptı, sayıklarken, ilginç şeyler söyledi...

"Dürdane'ye bir koca lazım, konacak bir dal, bir yuva lazım Baba."

Dürdane'nin ölüm gibi güçlü bir kadın olduğuna inanıyordu Cebeli. Onun karşısında, dili tutulmayan tek bir sözcük yoktu. "Dürdane zor bir kadın," diye mırıldandı. "O deliye koca beğendirmek zor iş. Gözünü bana dikmiş. Neyimi sevdi, anlamadım gitti."

"Dürdane'ye en uygun koca, bizim Recep'tir baba."

"Olmaz," diye çıkıştı Cebeli. Güçlükleri içine alarak aşan deli bir kadının, güçlükleri aşa aşa saf bir özgüvene ve özveriye dönüşen salak bir erkekle evlenmeyeceği açıktı. "İkisi de kabul etmez."

"Recep'i ben ikna ederim," dedi Yakup. "Yeter ki sen Dürdane'yi ikna et. Recep'e derim ki, 'Dürdane'nin yardıma ihtiyacı var, sensiz olmaz, bir insanlık yap, kurtar o kadını,' derim, razı olur."

"Zor iş," dedi Kumru. "Dürdane kabul etse de berhanesini toplayıp burdan Zonguldak'a göçmez. Recep göçer mi Zonguldak'tan buraya?"

Kimseden ses çıkmadı. Eve, kavrulmuş mısır ekmeği ve kar kokusu yayıldı.

"Benim bildiğim Recep'se göçmez,' diye noktaladı sözünü Kumru.

Dürdane'nin dağ doruğu gibi her daim dik duran kafası, kıvırcık, gür saçları, çocuksu yüzü, zor hissedilen derin hüznü canlandı Cebeli'nin hayalinde. Otuz beş yaşında, güzel, asi bir kadın, ortada kalmıştı. Dürdane cin gibi anlıyor, düşünüyor, şaşırtıyor, aniden bırakıp gidiyordu. O gidişin fikrini kimse anlayamazdı. Recep, anlayabilir miydi? Recep iyiliğinin gücüne dayanıyordu. Buna rağmen, Dürdane'yle yapamazdı. Recep, elli, elli beş yaşlarında, hayatını kadınlara yardım etmekle geçiren bir insandı. Dürdane'ye yardım eder ama ona laf anlatamazdı.

"Recep, Allah'ın insan sıfatında yarattığı temiz bir öküzdür," dedi Cebeli. "Recep ne yapar, düşünmek lazım. Kadınların kanındaki ateş, erkeklerinkinden daha fazladır. Her kadın, kanındaki ateşin aklıyla hareket etmez. Ben, Dürdane'nin neyle hareket ettiğini anlamış değilim. Zekâ küpüdür. Recep'ten başka da kimse dayanmaz o kadına."

Yakup, babasının böyle bir evlilikten yana olduğunu anlayınca sevindi. İki zıt karekterin evliliğinden ortaya eğlenceli durumlar çıkacak, hayat daha çekilir bir hal alacaktı. Kapı, kendiliğinden açıldı, rüzgâr, eşikte biriken karı yalayarak içeri savurdu. Eşikte iki kedi belirdi. Bakışlarında dayanılmaz bir yalvarış ve Rukiye vardı. Rukiye hemen yerinden fırladı, kapıyı kaparken kedileri içeri aldı. Evdeki kedi, ev halkının bakışları altında, tipinin içeri attığı kedilere doğru yürüdü. Kısa bir koklaşmadan sonra, üçü birden, kapanan kapının dibinde durup ev halkının seyrini seyre koyuldu.

"Ocaklardan araziye salınan, işe yaramaz atların katırların işi zor," diye mırıldandı Cebeli.

ÇETE

Akıl azalınca zaman bollaşır.

Lağım burgusunun sesi geldi karanlığın kara deliğinden. Delik doldu, ateşlendi. Patlamanın yaydığı titreşimler, dalga dalga sardı taş galeriyi. Büyükçe bir kayaç koptu yatak içinden. Buharla çalışan ihraç vincinin sesi, çoğalan tekerlek sesleriyle ağırlaştı. Ve çekme düzenini çökerten garip bir durum oldu. İlkin, tamburlara sarılmış, dolu arabaları çeken ana halat, ardından da dolu arabalar çekilirken dengeyi sağlayan, dönüşte ise boş arabaları çeken kuyruk halatı koptu. Araba kancaları kıvılcımlandı. Kaçışmalar, çığlıkları izledi. Varagel ve vincin baş, ara ve dip katlarında, kaçanların sığınabilecekleri bir niş, yuva veya korunma cebi yapılmadığı için çığlıklar kana dönüştü. Zaman boşaldı, iki yüz yıl öncesine kaydı. Meyilli galerilere adını veren madenci Vikont Desandri'nin, metaforlarla döllenmiş duygu zincirine tutundu devrilen, kayan arabalar, kanlı eller.

Arkadaşlarıyla birlikte, iki oda arasındaki topuğu alarak işini bitiren Cemal, soluğunu kesti, "Bir şey mi oldu acaba?" diye iç geçirdi. Kazmasını, Recep Emmi'nin hassas merakına ve korkusuna teslim etti, lambasını alıp ana galeriye çıktı. Çuval dibi ile ayrılan, ıslak, karanlık bölmeye yaklaştı. Çift kapılı hava kapısını geçti. Kapıda bekleyen çocuğun yerinde olmadığını görünce içine kurt düştü. Ve az sonra kendini kuyu dibindeki uğultunun içinde buldu. Doldurma yerinde, başefendiyle muvakkat tahkimatı konuşan taş baca işçilerinden kazayı öğrendi. Ciddi bir durum yoktu. Ölümden mucize eseri bir kurtuluş bir ağır yaralı... Asansöre

bindi, kuyu binasında buldu kendini.

Kafası, düşünceden ziyade kriz ve risk ürettiği için, gözleri ve alnı küçülmüştü. Karanlığın dibine baktı, "Hava gene garladı," diye iç geçirdi. Birlikte çalıştığı arkadaşları, kışın yer altı sıcak olduğu için, yer üstüne çıkmamış, çulları, hasırları ve kilimleriyle birlikte kör bir ocağa yerleşmişlerdi. Gece vardiyasının gürültüsüne rağmen, on iki saatlik yorgunluklarının külçeleştirdiği gövdelerini yere serer sermez dalıyor, ölüler gibi uyuyorlardı. Cemal, bakışlarını, kararan, kurşun gibi ağırlaşarak buzlanan geceden, kendi içine çevirdi. Kudretini karanlığa yedirmeyen, berrak bir kar aydınlığı altındaydı havza. Sır vermez, derin bir cesareti çağrıştırıyordu. Morali iyi değildi Cemal'in. Maden idaresiyle başı beladaydı. Abisi Neşat'la yeğeni Cuma'nın, tehlikeli bir damara verilmesinden dolayı çavuşlarla takışmıştı. Boynundaki pasaklı bezle yüzünün terini sildi. Gövdesi, ısınmış demir gibi garip bir yangı içindeydi. Sırtını ter basıyordu. Dudakları uçuklamıştı. Kellesinden ayrık duran ve ateş gibi yanan, iri, yaprak kulaklarını yün atkıyla sardı. Lambasını lambahaneye bırakıp Kozlu'ya yöneldi. Basınca vıcırdayan, bazı yerlerde de lap lap kalkıp ayakları ağırlaştıran, karlı çamurlu bir yola girdi. Çarıklarının altı delik olduğu için her ikisine de iç kısımdan, boydan boya, voltan denen birer gön parçası kesip koymuştu. Adımlarını, uzaktaki evlerin pencerelerinde titreşen, cılız kandil ışıklarına doğru hızlandırdı. Gökten düşermişçesine köpek sesleri geliyordu. Evlerine katırlarla kömür götürüp dönen madencilerle karşılaştı. Karanlığa yayılan gece mavisinin ve yer yer çakıp sönen ışıltıların, yer altına, kaya ve ağaç kovuklarına çekilen mahlukatın gözlerinden kaynaklandığını düşündü.

Cemal, Kozlu'nun denize bakan yakasında, ahşap, bir evin kapısını çaldı. Evin, mecalsiz, döküntü duruşundan, karanlığa, kavrulmuş mısır kokusu ve yavru bir kedinin, anasını arayan, cılız miyavlayışı yayılıyordu. Kapıyı, önceki grevin örgütçülerinden ve aynı zamanda evin sahibi olan Karagatsis açtı. Sigara dumanı, ayak kokusu ve çocuk sesleriyle karşılaştı Cemal. Kendi evine girdiğini sandı. Evin orta direğinin dibinde harıl harıl yanan küçük sobaya doğru yürüdü. Sobanın etrafında bağdaş düzeniyle oturanları selamladı. Yaklaştı, Tayyar Çavuş, Hayikyan ve kazmacı Deli İzzet'le

tokalaştı. Ruhunun tüm ateşini, ayı eriğini andıran pörtlek gözlerinde toplamıştı Çavuş. "Çarıklarını çıkar," diyecekti, vazgeçti. Kendi yaralarına sığınmış, inmeli bir sesle, "Dikran gelmedi mi?" dedi.

"Dikran'ı Kalvos Çavuş çağırdı, niye çağırdı bilmem."

"Tehdit etmek için çağırmıştır," dedi Hayıkyan.

Kuşkular, meraklar, bilinçdışı dışavurumlar ve seğrimelerle ısındı oda. Kazayı anlattı Cemal, soruları yanıtladı. Yıllar önce, Zonguldak Limanı ve yükleme tesislerinin yapımında çalışırken kafa üstü düşen Deli İzzet:

"Gemi azıya aldılar," diye vodurdandı. "Geçenlerde, Dereköylü, Sivrili, Kırancıklı küfeciler toplanmışlardı 5 numaralı ocağın önünde. Birbirlerine düşürmek istediler garipleri, olmayınca hepsini tehdit ettiler."

Eski hikâyeler, eski anılar, yerlilerle yabancılar, yer altında çalışanlarla yer üstünde çalışanlar, Kürtlerle Hırvatlar arasındaki kavgalar canlandı Tayyar Çavuş'un iç dünyasında.

"Beni de tehdit ettiler," dedi Cemal. "Peşime adam taktılar Danaağzı Deresi'nde."

Konuşmaları dikkatle dinleyen Karagatsis, kolundaki pire ısırığını kaşırken: "Sarıcazadelerin ocaklarında üç kazmakeşi dövmüşler," dedi. "Mardiruz söyledi bana. Güya bunlar, tatil-i eşgal (grev) sırasında ameleyi kışkırtanlarmış."

Tayyar Çavuş, fesini çıkarıp kafasını sıvazladı. Yoğunlaşmış kuşkuların, endişelerin ve çıkışsızlığın hızlandırdığı saçkırandan dolayı hafif kelleşmişti.

"Ben sizi zaten bunun için çağırdım," diye yutkundu. "Sizin daha bilmediğiniz şeyler var. Dövülen, sindirilen insanlar var. Sopayla bayılıp lokman ruhuyla ayılan memurlar bile var. Sayıları az değil. Kendilerini kimlerin dövdüğünü söylemiyorlar. Korku var. Karanlıkta gezen sopanın kime, nerede, ne zaman çarpacağı belli değil. Beni de izlediler, Atakilise'de. Bizim Mısırlıoğlu Hüseyin'le Yansız Ahmet tesadüfen çıkmasalardı, beni öldürürlerdi belki de. Amelenin büyük hareketinden sonra, ocak sahipleri havzada bir çete kurdular. Ben bunu bir mühim kişiden duydum."

"Kimden," dedi Cemal, ellerini sobanın kızarmış gövdesine uzatarak. "Nusred'den mi?" Bakışları, arkadaşlarının gözlerine vuran iç dünyalarındaydı. "Cura Ahmet mi söyledi yoksa?"

"Adı mühim değil," diye geçiştirdi Çavuş. Çaresiz ve ezgin bir ifadeyle çevresini süzdü. "Bunların gayesi belli; bizi sindirmek, koyunlaştırmak. Gözümüzü açmazsak bu çeteyle bizi ezerler, havzayı dikensiz gül bahçesine çevirirler. Tedbir almamız lazım. Meseleyi ameleye anlatmamız lazım. Gücümüz ordadır."

"Ameleye anlatsak da bir şey çıkmaz," dedi Cemal. "Amele çalışır, buyurursa yürür, verirlerse yer, yatar, horul horul uyur, sonra da kalkar, şorul şorul işer. Ameleyi unut. Amele bizi ele verir. Bu iş ameleyle olmaz. Bir çete de bizim kurmamız lazım. Onların çetesinde kimler varsa karanlıkta tek tek fendine getirip ezmemiz, atmamız lazım bu havzadan."

Tayyar Çavuş, iç uçurumunu derinleştiren korkuların diliyle "Bu ne diyor," diye iç geçirdi. Sobanın yanında yüzüne kan gelen Deli İzzet, ısırılmış bir elma gibi gülümsüyordu. Karagatsis'in suskunluğunda esrar kokusu ve kuşku vardı. Bu deli saçmasını, Deli İzzet'in dışında kimsenin desteklemeyeceğini tahmin etti Tayyar Çavuş.

"Çete kurmak tehlikelidir," dedi. "Ocak sahipleri Jandarmayı üzerimize sürer, bizi ezer. Güvendiğimiz arkadaşlara muhasımlarımızın çetesini anlatmamız lazım. Onları uyanık olmaya, birlik olmaya çağırmamız lazım. Çetenin bizi tek tek düşürüp ezmemesi için de birlikte gezmemiz lazım."

"Birlikte gezmek kurtarmaz bizi. Biz dişimizi göstermezsek onlar bizi yutarlar."

"Cemal'in dediği doğrudur," diye söze girdi Deli İzzet. "Onları tek tek tuzağa düşürüp hacamat etmezsek günaha gireriz. Yüzümüze kömür tozu sürer, karanlıkta pusuya yatarız, tanımazlar bizi."

"Bunun sonu hayırlı olmaz," diye çıkıştı Karagatsis. "Onların arkasında ocak sahipleri var, jandarma var. Bizim arkamızda kim var?"

"Bizim arkamızda da Allah var," dedi Cemal.

Aklın azaldığı, zamanın ise bollaşıp tehlikeli bir hal aldığı bir döneme girdiklerini düşündü Tayyar Çavuş. Bela arayan çok kazmacı vardı ama bir sonuca varılamazdı onlarla. Açlık ve açgözlülük, akıllarını yemiş, kuru cesarete çevirmişti onları.

"Allah'ı karıştırma bu işe," dedi. "Aklımız varsa aklımızı aklımıza verirsek çözeriz. Kanla kavgayla bir yere varılmaz."

"Bu çetede kimler var" dedi Hayikyan, titrek ve kararsız bir sesle.

"Yansız Ahmet, beni izleyen üç kişiden ikisini tanımış. Birisi Arnavut İskender, diğeri de Arnavut Hüsnü."

"Tamam, şimdi anladım," dedi Cemal. "Bunlar, Sarıcazadelere kulluk eden Bıçkıcı Bekir'in adamlarıdır. Bekir, gücü yetse, haşa, Allah'ı bile yıldırmaya yeltenir. Merhametsiz bir kabadayıdır. Onun niye yaratıldığını Allah'tan başka kimse bilmez. Etrafında benim tanıdığım altı kişi var. En tehlikelileri, Keçeli'yle Donbaycıoğlu'dur. En kurnazları Çiloğlu, en korkakları da Seyis Ali'dir."

Tayyar Çavuş'un tikleri ve korkusu iyice arttı. Sesteki anlamı, sesi duymadan önce sezinleyen cin ruhlu bir adam olarak tanıyordu Cemal'i. Çetenin varlığı açıktı. Cin Dağı'ndan Cemal Dağı'na kadar uzayan arazideki eşkıyaları kullanıyordu bu çete. Haraç alıyor, kadın satıyor, ocaklara amele getiriyor, kaçan ameleleri yakalıyordu. Tehlikeli ve arkası güçlü bir çeteyle karşı karşıyaydı.

"Sarıcazadelerin arası, Ereğli şirketiyle iyi değil. Ocak sahiplerinin hepsi Bıçkıcı Bekir'in çetesini desteklemez."

"Ben öyle bir şey demedim," dedi, Cemal. Dikkatini, esrar çekilmek için kullanılan, köşedeki cura kabaktan, Tayyar Çavuş'un korkusuna kaydırdı. "Bu işin başında Sarıcazadeler var. Mazlumcuoğlu var. İsmail Bey var."

Suda boğulan, karaya vurunca da canlanan balıklar belirdi hayalinde, Tayyar Çavuş'un.

"Artin Efendi var mı?" diye yutkundu.

Kazancının hırs ve görev üreten her bir zerresine hassasiyetle bağlı bir insanın, kazancını ilgilendirmeyen konularda kimseyi dinlemeyen Artin Efendi'nin güleç yüzüyle karşılaşmış gibi oldu Cemal.

"Artin Efendi yok," dedi. "Onun yüzünü gören cennetlik olur zaten. Küçük menfaatlerden başını kaldırıp yüzlere bakacak zamanı yok. Sarıcazadelerle de arası iyi değil. Artin'in ocağındaki ameleleri kandırıp kendi ocaklarına geçirdiler, teknelerini de yaktılar."

Ereğli ve Bartın kıyılarından yumurta, tavuk, sebze, meyve ve ahşap ev eşyaları yükleyip İstanbul'a giden, oradan da tuhafiye ve bakkaliye malzemeleriyle dönen tekneler ve teknelerden iskelelere çıkan Artin Efendi'nin adamları ve onları sahilde kendi el yapımı, on iki telli antik kitharasıyla karşılayan dilenci müzisyen Manolis canlandı hayallerde. Çare arayışı geç saatlere kadar sürdü.

Tayyar Çavuş, düşündü, soru sordu, konuştu, Karagatsis ve Hayikyan'ın da desteği ile Cemal'i ikna etmeye çalıştı ama edemedi. Evden çıkıp giderlerken, "Müdafa için de olsa çete mete kurma, Cemal," diye mırıldanmak zorunda kaldı bir kez daha.

"Ben çeteyi kurarsam saldırı için kurarım, müdaafa için çete kurulmaz."

Kar, seyrek seyrek serpiştiriyordu aklına. Ellerini cebine sokup yola düştü. Ağır bir umut yorgunluğu içindeydi. Bir an önce gidip, yer altında horul horul uyuyan arkadaşlarıyla birlikte uyumak istiyordu. Taze karı, ayaz ışıltısı sarmıştı. Kükremiş deniz ve kar kokusunun ağırlığı altındaydı karanlık. Gökyüzüne baktı yürürken. Çoban Yıldızı neredeydi ve çevresinde kaç yıldız kümelenmişti? Tayyar Çavuş, havzanın Çoban Yıldızı değildi artık; korkuyor, söylediği her söze halef bırakıyordu. Korkan adamla iş yapılamazdı. Deli İzzet cesur görünüyordu ama o da, havzanın ilk kuyusu olan bir numaralı Kurci Kuyusu'nun yakılması gibi olmayacak şeylere takmıştı kafayı. Verdiği sözde duran, sır tutan, tek cesur adam, Dikran'dı. Böbürlenmiyordu, zayıf yanlarına önem verdiği için güçlü bir adamdı Dikran. Dikran'la ölüme gidilirdi. Bu havza, tekin değildi ve insana her şeyini gizlemesini telkin ediyordu. Hiçbir şey açıktan yapılamazdı. Saldırı olacaksa gece karanlığında gizli olmalıydı. Çoluk çocuğun aç kalmaması için şarttı bu. Bir silaha ihtiyaç vardı. Dikran, Ermenilerden bulabilirdi bu silahı. Silahsız olmazdı. Ayrıca, bir tane de hançere ihtiyaç vardı. Çeteyi, görünmeden, tereyağından kıl çeker gibi sessizce ve de tek başına sindirmekten başka çare yoktu.

Lokomotiften çıkan dumanın içinde kaldı. Demiryolunu geçti, madencilerin uyudukları kulübelere yöneldi. Gece vardiyasında çalışanların sesleri geliyordu. İnen kalkan çekiçler, boşaltmalar, yüklemeler, öksürükler, sigara ateşleri... Lambahaneye vardığında ayakları buz kesmişti. Fena halde açtı. Lambasını aldı, gerçeğin gözünü kamaştıran cesur hayallerle, yatay galeriden ocağa girdi. Kömür, toprak ve mantarlaşmış direk kokusunun mayaladığı ılık bir hava aktı ciğerlerine. Rayın kenarını izleyerek derinliğe doğru inişe geçti. Kömür yüklü vagonları, inişin bittiği yerde durduran bir katırla karşılaştı. Lambasını kaldırıp baktığında Kara Tavşan'la göz göze geldi. Bağırtısını duyar gibi oldu, Recep Emmi'nin. Vagonun önünde oturan küfeci çocuğa:

"Mustafa, bu katırı sen mi koştun bu katara?" diye sordu.

"Ziver Emmi'yle beraber koştuk," dedi çocuk. Çocuğun, lamba ışığında baykuş gözü gibi ışıldayan gözleri, Cemal'in sesine sinen gazapın sinsi gücü karşısında küçülür gibi oldu. "Bu katırı daha yeni koştum, diğeri çekemedi, düştü."

"İyi güzel de, Recep Emmi size kaç kere tembih etti, "Bu yaşlı katırı geceleyin çalıştırmayın,' diye. Bu katır gündüz çalıştı, gece de çalışırsa ölür."

Sustu, "ölür," sözcüğünde kayboldu çocuk.

"Kürt Hıdır'ın iki gün evvel getirdiği kırmızı kısrağı koşsana."

"O kısrağı ocak Başçavuşu Ölmezoğlu Ömer'le Köpeksayan'ın Ali aldı götürdü, bir köyde işleri varmış."

Durumu çocukla konuşmaktansa Recep Emmi'ye bildirmenin daha iyi olacağını akıl etti Cemal. Ocakta zaten, çalışabilecek fazla at, katır da kalmamıştı. Direkler gibi katırlar da çürümüş, mantarlaşmıştı. Çete mensuplarının karanlıkta gezindiklerini, bir yerlere sinip, geçerken aniden saldıracaklarını aklından geçirdi. Anası Kumru'nun, Bayram hakkında anlattıklarını anımsadı. İnsan, gözünü de kaybetse dik yaşamalıydı. Korka korka yaşamak, ölümden beterdi.

Lamba, gücünü yitirdi. Karanlık, duyumları aşan düşüncelerin gölgeleriyle doldu. Cebeli'yi anımsadı birden. Cebeli, her şeyin

doğrusunu bilirdi. Dedesi Cemal'le babası Hurşit'in en sevdiği insandı o; gidip ziyaret etmek, akıl danışmak ve Rukiye'nin sıcak ılhamurunu içmek...

Kazmacılar, kör ocakta horultulu bir uykuya dalmışlardı. Altlarında hasır, palas ve keçe, üstlerinde ise yorgan vardı. Kafalarının altına, yanlık denen ot yastıklar koymuşlardı. En başta Neşat'la oğlu Cuma uyuyordu. Cuma'nın yanında sırtüstü uyuyan Recep Emmi'nin ağzı açıktı. İdris horladığı için beş metre öteye, kör ocağın dibine yakın bir yere uzanmıştı. Cemal, Dikran'ı göremeyince lambasını yukarı kaldırıp ocağın içini dikkatle süzdü. Lambalarla kazmaların konulduğu kovuğa baktı, Dikran'ı bulamadı. Küflenmiş peynir ve ayak kokusunda durup düşünürken tavandan küçük bir taş parçası düştü. Başını ve lambasını kaldırıp yukarıları süzdü. Tavandaki bağlar, bel vermiş gibiydi. Tavan sertti sert olmasına da sert tavan içinde iç gerilimler ani olarak boşalmış olabilirdi. Bu büyük bir tehlikeydi. Kömür kütlesinin kırılması durumunda ani tavan oturtmasına maruz kalırdı herkes. Recep Emmi'ye yaklaştı, hafif dürterek, fısıltıyla:

"Recep Emmi," diye seslendi.

Felaket haberi almışçasına irkildi İhtiyar, kalkıp otururken: "Ne oldu Cemal, bir şey mi var?" diye fısıldandı.

"Şapşalağın Mustafa, Kara Tavşan'ı arabaya koşmuş."

"Eyvah," diyerek ayağa fırladı. "Ben o sünepeye kaç kere tembihlemiştim." Cemal'in lambasını aldı, hızla terk etti kör ocağı. Sesi geliyordu. "Terbiye görmemiş bu çocuk. Dilsiz bir hayvana yapılır mı bu?"

Recep Emmi'nin yatağı, iki kişinin yatabileceği kadar genişti. Cemal, Neşat'ın torbasından mısır ekmeğiyle bir parça peynir çıkardı, atıştırdı ve hemen yorganın altına girdi. Kardeşi Hızır'ın, anasının anlatış tarzıyla, böyle bir ocakta, hasta bir katıra yardım elini uzatırken yanışını hayal etti. Recep Emmi'deki katır sevgisinin taa o yıllara dayanmış olabileceğini düşündü. Gececilerin galeriden gelen konuşmalarına, öksürüklerine kulak verdi. Yorgunluktan süzülen gözkapaklarını usulca kapattı.

Recep Emmi romatizmaları, diz ve bel ağrılarıyla birlikte galeri karanlığını söylene söylene katederken Kara Tavşan'la karşılaştı. Vagonlar boşaltma yerinde boşaltılmış, Mustafa öndeki vagona binmiş, kömür doldurma yerine doğru harekete geçmişti.

"Ben sana kaç kere tembihledim uşşam, sende hiç merhamet, din, iman yok mu!" diye bağırdı Recep Emmi. "Günah değil mi bu hayvana; gündüz çalıştı, gece de çalışırsa yerinden kalkar mı? Hadi şimdi beni gece çalıştır. Gündüz her şeyimi verdim, gece verecek neyim kaldı? Kaç kere de söyledim. İnsanın kafası bu kadar yoksul olur mu hiç?"

Mustafa'nın içinde uyuyan hiçbir yoksul uyanmadı. Ocak yaşamından önce, duyduğu her kelimeyi inceden inceye ölçen ve ânında tepki veren çocuk, yoğun azarlamaların, hakaretlerin, dayakların hüküm sürdüğü ocak yaşamında artık, duyduklarını kulağının arkasına atıyor ve ot gibi rüzgârın estiği yöne doğru eğiliyordu. Yorgun, şarabi bakışlarla dinledi, söyleyecek bir şey bulamadı. Yaşlılara karşı son derece saygılıydı. Zaten gördüğü her yaşlıyı, gülünce her şeyi yutacakmış gibi açılan nenesinin ağzına ve o ağızda sallanan, kahverenkli çürük dişe benzetiyordu.

"Sen bu zavallı hayvanın haline bakmadın mı?" diyerek katırı vagondan açmadan yedekledi, usul usul aşağıya doğru inişe geçti. "Aklın yoksa, yüreğin de mi yok? Üstelik sen çocuksun. Çocukların yüreği büyük olur, vicdanı da büyük olur. Bir çocuk, aklını yüreğinin önüne geçirmez. Elini vicdanının üstüne koy, konuş, bu yaşlı hayvan, bu ocağa iyilikten başka bir şey verdi mi? Vermedi. Hiç menfaatini düşündü mü? Düşünmedi. Herkes bu hayvanı anladı mı? Anlamadı. Herkes bu hayvanı anlasa kötü mü olur? Bu hayvan herkesi iyiliklerinin kölesi etse, kötü mü olur?"

"Çıplak Ali dedi ki..."

"Boş ver Çıplak Ali'yi Mustafa. Sen beni dinle. Bu dünyaya zaten çıplak geldik, çıplak da gideriz. Hepsi bu. Fırlak fikirlere ne lüzum var. Bu mübarek hayvan, bu ocaklarda on sene acı çekti. Ben buna şerefli acı derim. Dilinde şer, ayağında hile gördüysen söyle. O da yok. Eeee o zaman... Günah değil mi? Bu hayvan şimdi bizim konuşmamızı anlar mı? Anlamaz. Niye anlasın ki? Sana

kaç kere söyledim. Şimdi ne ettim? Eski sözlerimi, yeni sözlerle cilaladım, söyledim. Hepsi boş. Benim sana söylediğim bu sözlerden ağza bir şey girer mi? Girmez. Hepsi boş, kuru kaşık. İnsan anlamadıktan sonra, sözün ne değeri var Mustafa. Sus, vicdanına çekil, hayvan anlar. Rahmetli baban burda olsaydı ne derdi sana? Bir şey demezdi. Bir sana bakardı, bir de bu mübarek hayvana, dili düğümlenirdi?"

Küfeci Mustafa'nın dili düğümlenmişti. Recep Emmi'yi hiç kızmayan bir insan olarak tanıdığı için şaşkındı. Sağ gözüne kaçan kömür tozlarının yarattığı iltihaplı acıyı unutmuş, İhtiyarın sözleri üzerinde düşünmeye başlamıştı. Vagonun yanı başında yürüyordu. Silikoz illetinden ölen babasını anımsamış, hüzünlenmişti. Ne kadar benziyordu babasının kızgınlığına Recep Emminin kızgınlığı. Ölümüne günlerce ağlamış, daha sonra kendisini toparlayarak evin geçimini, lavarda çalışan abisi Mert'le birlikte üzerine almıştı. Eskimiş, zillim zillim yamalarla dolmuş şalvarının cebinden mendilini çıkarıp iltihaplı gözüne bastırdı.

Recep Emmi, Vagonu, kazmacıların çalıştığı ayağın girişinde durdurdu. Kara Tavşan'ı açarken "Git ahırdan doru katırı al getir," dedi. Kara Tavşan'ın kafasını okşadı, çıkık kaş kemerinden öptü. Ahıra doğru götürürken yürüyüşüne dikkat etti. Katırın eskisi gibi yere güvenli ve sağlam basmadığını sezinledi. Yanından geçip giden madencilerle selamlaşırken bunlardan hiçbirisinin katırlar ve atlarla ilgilenmediklerini düşündü. Rayın solunda, galeri duvarının dibindeki çukurda göllenen suya yaklaştırdı Kara Tavşan'ı. Katır kafasını eğdi, suyu kokladı, içmedi. Karşıdan, küfeci çocuk geliyordu, yedeklediği katırla birlikte.

"Haydi, Allah işini rast getirsin Mustafa. Bana darılma, bütün çocuklar benim oğlumdur. Tamam?"

"Tamam," dedi Mustafa.

Ahırda, emekliliğini bekleyen iki yaşlı katır vardı. Kömür karası ve ufak olanı, 'Beni mi götürmeye geldiniz gene?' dercesine kafasını çevirip gelenlere baktı. Recep Emmi, katırın baktığını görünce, "Selamünaleyküm," diye mırıldandı. Sesi, kendi içinde yankılanınca katırlardan birisinin cevap verdiğini sandı. "Bismillah, sen

büyüksün Allah'ım," diyerek, Kara Tavşan'ı en dibe götürdü. Kendi kendine söyleniyordu. "Allah rahmet etsin, Numan iyi sözler söyleyen kötü bir adamdı ama hayvanlara da bakardı. Bir iş yapmak istediği zaman, kendisinden başka herkese danışırdı. Kendisiyle baş başa olmaktan korkardı. Toprağı bol olsun, vaktinden evvel gitti. Biraz açgözlü, biraz da aceleciydi. Ataların dediği oldu. Acele eden sinek, süte düştü; hem de kaynar süte."

Hayvanların otu bitmişti. Gitti, tahkimatçıların, çürümüş direkleri geçici olarak koydukları, yarısı göçmüş, su damlayan bir ocaktan üç kucak dolusu kuru ot getirdi, hayvanların yemliklerine attı. Kara Tavşan'la birlikte aynı yerde kalmanın, kendisine, nedenini bilmediği leziz bir huzur verdiğini hissetti. Ocağa çiğnenmiş ot kokusu yayıldı. Aradı, kuru bir yer buldu; geceyi burada geçirebilirdi. Hemen gitti, bir kucak ot daha getirdi, kuru yere yaydı. Hayvanların sıcacık soluğuyla ısınamayacağını anladı. Bir palasa ve yorgana ihtiyacı vardı. Ahırdan hızla çıktı, arkadaşlarının uyuduğu ocağa girdi. Dikran henüz gelmemişti. Etrafa şöyle bir baktı. Horultular çoğalmıştı. Cemal'in kullanmadığı palasını ve yorganını alıp ahıra geldi. Palası otun üzerine serdi. Uzandı, yorganı açtı, altına girdi. İnsan horultularının, belli bir yaştan sonra insana diken gibi battığını düşündü. Katırların kıtır kıtır ot yiyişlerini huzur içinde dinleyerek daldı.

BEN ARTIK BUNDAN SONRA TEPEGÖZ'ÜN KARISIYIM

Her kadın zalimdir, seversen köleleşir.

Karanlık önce ışığa düştü. Işık kendi kerametine doğru tirildedi, merdivenleşti. Karanlık, basamak basamak tırmandı ışığı, yükseldi ve sonra da tekmeleyip düşürdü onu. Kadın, sığındığı hasetlerinden ve arzularından çıktı. Kanayan içgörülerine ve kanılarına sardı hançerini, şalvarının cebine koydu. Evden yıldız mahşerine doğru çıktı. Hayalinin, duyguyu ruhtan, parçayı bütünden ayıran ana yolunu değil, sapağını izledi; saf çıplaklığına daldı doğanın.

Katır yolunu hızla katetti kadın. Kasvetli, mıymıntı, kuşkucul bir ruhla, karanlığın hardal renkli damarına girdi. Kapının önünde, yalnızlık acısıyla nefretin arasında durdu. Kapıyı itti, hızla içeri girdi ve geçip, her zamanki yerine oturdu.

Cebeli, yattığı yerden, kıpırdamadan, kadının gözlerini ve püren süpürgesi gibi yayılan, yaprak kızılı saçlarını imrenerek süzdü. Kadın, boşluğu, anlam denen rezalete yeğlemeye ve birilerini, içindeki boşluğun selameti ve sürekliliği için kurban etmeye karar verince ateşleniyor, gizemle doluyor, dayanılmaz derecede çekici bir hal alıyordu. Cebeli, "Boşuna dünyanın, delirmiş boşuna güzeli," diye iç geçirerek yutkundu. Bu söz ve yüz harikası da kendisi gibi yaşlanacak ve ölecekti bir gün. Ölüm ne zaman çalacaktı kapıyı? Öldüğünde, kumtaşından bir teknenin içine konsa tekne de bir dağın zirvesine yerleştirilse ne iyi olurdu. Güneş, yağmur ve yırtıcı kuşlar...

Kadın birden kalktı, ahıra girdi. Cebeli, kadının zamandan

korktuğu kadar hiçbir şeyden korkmadığını, ahırın zamansız saf boşluğuna sığındığını düşündü. Zaman olmasaydı ve insan tabiattan çıkıp akla girmeseydi...

Kafasını hafifçe kaldırdı, önce Recep Emmi'yle, sonra da, "Bunları evlendirmek doğru mu?" dercesine, Yakup'la göz göze geldi. Birisi ellisini çoktan aşmış, diğeri otuz beşine ulaşmış; birisi deli, diğeri lüzumundan fazla saf. Birisi muntazam, diğeri kömür ocakları gibi "gayri muntazam ve hüdayınabit." Zor bir işle karşı karşıyaydı. Nasıl bir giriş yapacaktı şimdi? Zorlama bir güzelliğin yaratıcısı mı olacaktı? Bu iki insanın birleşen kalplerinden, öpüşmelerinden ve tepişmelerinden bir güzellik doğar mıydı? Bu kadının kille yıkanan saçları, sabah güneşinde som altın gibi parlayacak ama Recep bunun farkında olmayacaktı.

Kadın, ahırdan geldi, kalktığı yere oturdu yeniden. Paranoid, mutlakçı, monark bir iklimle herkesi tek tek kuşku eleğinden geçirdi. Cebeli korktu. Söze nasıl girecek, ne diyecekti bunlara? Öldükten sonra insanların gönüllerinde yaşama sahtekârlığına tenezzül etmediği için, kendisini yüzyıldır zora sokmamış, hiçbir güzelliği zorlanarak ve zorlayarak yaratmaya kalkışmamıştı. İnsan ne kadar güzel şey yaratırsa yaratsın, zaman eninde sonunda bildiğini okur, yapacağını yapar, yapılan tüm güzellikleri ya yok eder ya da bir it boku kadar değersiz hale getirirdi. Dürdane'nin kimseyi tanıma, sevme diye bir derdi yoktu. Sürekli kendisine danışan, kendisiyle konuşan bir kadındı. Dürdane'de her türlü güzellik vardı ama bir güzellik yoktu: Başkalarının, Dürdane'ye kattıkları ile Dürdane'nin kendisine kattıklarının farkında olma güzelliği. Ah o dişlek gurur, kendisini hemen hissettiren şirret gurur...

Dürdane, ateşin kıyısından, sedirin üzerinde oturanları, en çok da Recep Emmi'yi kesiyordu. Eğri görünüyordu hepsi de. Eğri insanın işi kesinlikle eğriydi. Birinin huzurunda dik duramazdı eğri insan. Yakup, düz bir insandı. Olan oldu; Kumru, Yakup'u eğriltti. Kumru'nun hakkı ölümdü. Hançerli bir ölüm. Kafasını, delinmiş isterik duygularla ateşe doğru sarkıttı, ellerinin arasına aldı. "Hastayım, ölecem," diye düşündü. "Herkesten nefret eder hale geldim, birini seversem düzelecem."

"Beni bu eve niye çağırdın Cebeli?"

"Hayırlı bir iş için çağırdık."

"Sana sormadım, Cebeli'ye sordum," diye tersledi Yakup'u.

Dürdane'nin sorusu karşısında kendine geldi Cebeli. "Başıma iş açtın oğlum, ben şimdi ne diyeyim," dercesine gözlerini yumdu. Rukiye gülümsedi. Merakla gözlerini açtı Kumru. O anda Kara Tavşan'ı düşünmekte olan Recep Emmi, Dürdane'yi süzdü, göz ucuyla. Kadının yardıma ihtiyacının olduğunu anladı.

"Recep'le seni, hayırlı bir iş için çağırdım."

"Neymiş hayırlı iş?"

Cebeli, söz dağarcığını rehavet içinde, özgürce harcamayı temel bir alışkanlık haline getirmişti. Kendisini her ne kadar baskı altında hissetse de zorlanmadan, kendi doğasıyla girdi söze.

"Bilirsiniz ki ben ikinizi de severim."

"Geç onu."

"Tamam geçtim. Seni ve Recep'i buraya evlendirmek için çağırdım." Damatla gelini göz ucuyla, şöyle bir yokladı. "Anladığım kadarıyla, ikinizin de insana ihiyacı var. Bağırgan hezeyanların, ateşli sayıklamaların Allah belasını versin. Ben yalnızken bunları çektim. Bütün ağır işlerimizi, uyuduğumuz zaman halledebilseydik yalnızlık çekilirdi."

"Yani, beni birine yağmalatmaya mı çağırdı?"

Cebeli, ipeksi bir gülümseyişle, "Dünya, yağma dünyasıdır Dürdane" dedi. "Hiçbir şey bu yağmanın dışında değil. Ama biz şanslıyız. Bizde ne yağma ahlakı var, ne de yağmalanacak mal. Çok şükür zengin değiliz. Zengin olsaydık muhtaç olurduk. Biz muhtaç değiliz, çıplağız. İki çıplak insan, eğer çıplaklıklarına hürmetleri varsa adam gibi birlikte yaşarlar. Birbirlerini yağmalamazlar. Çok şükür, her ikiniz de evlenmeye..."

"Yanlış konuşma Cebeli," diye çıkıştı Dürdane. "İnsan insanı yağmalamak için evlenir. Herkes benim kocam Cemşit'e Şemsi derdi. Halbuki o Cemşit oğlu Cemşit'ti. Cemşit güya bana yangındı ama beni yağmaladı, ben de onu yağmaladım. Malı mülkü yoktu. Tek malı bendim."

Ev sakinleri, "Her gün isim değiştiriyor bu kadın," diye iç geçirdiler.

"Cemşit'i malından başka bir yerinden öldürmenin mümkünatı yoktu. Onu öldürmeyi kafama koydum. Aklımı toparladım kaçtım, kurtuldum. O kurtulamadı, mal elden uçtu ya, öldü kurtuldu. Cemşit beni sevmedi, zalimleştim. Sevmezsen her kadın zalimdir, seversen köleleşir. Sakın, sevmemezlik etme Cebeli, bir zalimle yaşarsın." Göz ucuyla Rukiye'yi kesti. Kadının çocuksu gülümseyişinden hoşlandı. "Seni severim Cebeli, beni bu adamla evlendirme. Hele bakışına bak." Bütün gözler, sağ gözünü kısarak Dürdane'yi dinleyen, Recep Emmi'ye çevrildi. "Ben bu yankeş adamla edemem. Benim içimde zaten kıyamet kadar yankeş adam var, kurtulamadım hiçbirinden, bir de bunu getirip katma yankeş sürüye."

Cebeli, yeni durum karşısında derin derin esnedi. İnsanların, yüzyıllık bir tecrübeyi dinlememesi, hayra alamet değildi. Dünkü rüyasını anımsadı. Kaybolmuş ruhunu, hortlamış ruhların kılavuzluğuyla arıyor ve hiç kimseye söz geçiremiyordu.

Ev sakinlerinin aksine Yakup, Dürdane'nin istekli olduğunu sezinlemişti. "Hemen karşı çıkma Dürdane," diye araya girdi. "Söylenen fikri iyi dinle. Her fikir bir meyve ağacıdır; meyvesi varsa meyvesini al, gövdesindeki asalak otlara takılıp kalma."

Dürdane, dışarıdan gelen köpek havlayışını duyunca ayağa kalktı. "Ümüğüme çökmeyin," diye çıkıştı. "Güzel nasihatlarınız varsa ortaya koyun, üleştirin, herkes sebeplensin. Vızıldak oynamanın zamanı değil." Gitti, köşedeki kovadan yarım maşrapa su aldı, kafaya dikti.

Cebeli'nin fikri, fikir ağacının gövdesindeki asalak otlara takılmıştı. Her insan, belli etmese de büyük bir felaketi barındırıyordu kendi yüreğinde. Çürümüş ceset gibi kokuyordu; hiç kimse, hiçbir yelkafa, bu kokunun farkında değildi. Gerdanını tatlı tatlı kaşıdı. Dürdane'nin evlenmesi durumunda, boşluğunu seyretmekten vazgeçip onu, geçirdiği boş vakitlerle doldurma çabası içine gireceğini ve böylece buhrandan çıkacağını, rahatlayacağını düşündü.

"Hele gel otur, dinle beni," diye seslendi.

Aldırmadı. Cebeli'nin ayak ucunda, art ayağıyla kafasını tırtıklayan kediyi anlamaya çalıştı. Hayvanın pirelendiğini sandı, usulca yaklaştı, kucağına alıp ocağın kıyısına oturdu; başladı hayvanı pirelemeye.

"Ben Recep'i bebekliğinden beri tanırım," diye sürdürdü Cebeli. "Adamda gazel insafı var. Her insanın müşküline koşar. Nefsine uyup kadınları incitmez."

"Yardım eder, rahatlatırım," diye mırıldandı Recep Emmi.

Duymazlıktan geldi Cebeli. "Dünya güzeli de olsa, kirpiği ebru keman da olsa, kudretten yüzüne boya da çekse gözünü kaydırıp bakmaz," diye sürdürdü. "Bu adam, zağferandan yaratılmış, özüyle sözüyle..."

"Zehirden mi yaratılmış dedin?" diye kafasını kaldırdı Dürdane.

"Zağferandan yaratılmış, dedim. Yani demem şu ki Recep, kanaatkârdır; yüreğinde sahipkıranlığın zerresi yoktur. Dokuz derya da gemileri yürüse benimdir demez, gene bir lokma, bir hırkaya talim eder. Her neyse, benim feryad-u şivanıma hiç gerek yok, bilen bilir. Adama meşrebince yar olacak bir kadın varsa çıksın ortaya. Adam, koskoca yüreğiyle meydandadır. Gizlisi saklısı yok, her şeyi açık."

Bütün bakışlar meydandaki adama yönelmişti. Adam, kafasını her ne kadar, Kara Tavşan'ın sol böğründe yeni çıkan ve ağrısız büyüyen bir yelyuva şişliğine takmış olsa da söylenenleri dikkatle dinlemişti. Ortada kesinlikle önemli bir durum vardı. Hayatında ilk kez, bir insan tarafından önemsendiğine, övüldüğüne tanık oluyordu; hem de madencilerin sevip saydıkları, yüz yaşında, nur sakallı bir insan tarafından. Kendisinden genç ve güzel bir kadının yardıma, rahatlamaya ihtiyacı vardı. Babası Tapbasan Şükrü gibi bir yerde fazla duramayan bu yel ayaklı kadına yardım etmek zorundaydı. Daha küçük bir kızken, millet, ölen madencilerin başucunda ağlarken o da sümüğü aka aka, ölü bir martının başucunda ağlamıştı. Kim ne derse desin, iyi bir kadındı. Ayakları dışa dönük basan bu yaybalak kadının en iyi yanlarından birisi de yatak delisi olmamasıydı. Ne olursa olsun, darda kalan insanın

yardımına koşmak şarttı. Bu kadının sıkıntıda olduğu, acı çektiği her halinden belliydi.

Dürdane, kedinin kafasındaki tüyleri aralayıp dikkatle bakarken:

"Adamı bana okkalı laflarla methedip durma Cebeli," dedi. "Rahmetli Satı Kadın'ın dediği doğrudur: İyi koca, karısına okkalı tokat atan kocadır; iyi karı da kocasının kafasını terazinin okkasıyla kıran karıdır." Dinleyicileri tek tek süzdükten sonra, Cebeli'de sabitleştirdi dikkatini. "Sen yüz sene yaşadın, ciddi bir iş yapmadın, şimdi durup dururken aklına nerden geldi hayırlı bir iş yapmak? Recep'ten bana koca olmaz." Bunu kendisinin değil de yüreğine yerleşen ve kriz düğümlerini tek tek çözerek envai çeşit sese dönüşen cinlerden birisinin söylediğini sandı.

"Recep gibi koca bulamazsın sen Dürdane, "dedi Yakup.

Dürdane, Yakup'un göbeğine kadar inen kıvırcık burma sakalını, yüzüne haşin değil de çocuksu ve yumuşacık bir ifade veren atmaca gözlerini, tarifsiz bir ruh huzuruyla seyrederken:

"Beni almadın sen Yakup," diye mırıldandı. "Gittin, adam öldüren, mahpuslarda yatan, yaşlı bir kadının ayaklarına kapandın." Kumru'nun, kıskançlıkla örselenmiş, buruk ve ışıltısız gülümseyişinden tiksindi. Ruh huzuru bir anda kayboldu, kendisini en üst seviyede var etmenin, çoğaltmanın kemirici ateşiyle dolup taştı. "Dilini, süzme bala batıracağına, gittin barlanmış ekşi pekmeze batırdın."

"Ben evliliğimden memnunum," dedi Yakup.

Kediyi usulca yere bırakıp ayağa kalktı. Boğulmamak, ferahlamak için esintili, bembeyaz kar dünyasına çıkmayı akıl etti. Kapıya doğru yürürken:

"Öyle bir koca bulacam ki seni de babanı da çatlatacam," diye bağırdı. Kapıyı çarparak dışarı fırladı.

Oda, şaşkınlık ve gülümsemeyle tatlanarak sessizleşti. "Duygu küpü, akıllı bir kadın," diye iç geçirdi Yakup. Kumru, mendilini almak için ahıra gitti. Cebeli, başını çevirip Recep'i süzdü. Dürdane'nin laf anlamaz, haşin çıkışı karşısında, Recep'in ne düşündüğünü merak etti.

"Hep sustun, oturdun Recep. Kadının halini tavrını gördün. Senin fikrin nedir? Onunla evlenmeye ne dersin?"

Dürdane'nin evi aniden terk edişinin nedenini düşünen, anlamaya çalışan Recep: "Ben her şeye varım beyim," dedi, oturuşunu değiştirerek. "İnsanlar rahatsızsa ben yardım eder, rahatlatırım."

"Yani Dürdane kabul etse sen evlenirsin."

"Evlenirim," diye yanıtladı, Yakup'u. "Ben insanlığımı yaparım. Elimden gelen yardımı yapar, rahatlatırım. Şimdi gelse, dese ki ben Recep'i kabul ettim; zorluk çıkarmam, hemen yedekler, alır götürürüm. Benim Kara Tavşan adında bir katırım var. Benim değil de ocağındır, ocağa ben getirdim. On senedir o katıra yardım ederim, ot veririm, su veririm, yal veririm, tımar ederim, düşerse kaldırırım, her ne ihtiyacı varsa görür rahatlatırım."

Rukiye, Recep Emmi'nin saflığı ve iyi niyeti karşısında önce afalladı, sonra gülmemek için kendisini güçlükle zapt etti.

"Dürdane'yle katırı karıştırma Recep," dedi Yakup. "Katırla on sene değil, yirmi sene de idare edersin etmesine ama Dürdane'yle idare edemezsin, çetin kadındır."

"Ben her ihtiyacını görür, yardım eder, rahatlatırsam idare olur, insanlık zarar görmez. Geçenlerde Zonguldak'ta, Lağımcı Hasan'ın anası Tanur, çömlek sırrını karartan yazı taşını köpeğe attı, taş geldi benim kafama çarptı, kafam şişti. Kadın ağladı, ben de gittim, kadının taş atan elinden öptüm, kadın sevincinden bana sarıldı, sustu, rahatladı, insanlık bir zarar görmedi."

Cebeli, Recep'i dinlerken Dürdane'nin karşı çıkmış olmasına seviniyordu. Dürdane'yle bir evlilik, Recep'in mahvına sebep olabilirdi. Kumru'nun ahırdan gelip sedire oturuşunu izledi. Rukiye ve Kumru gibi sürekli gülümseyen ve hep iyi şeyler hayal eden, geçimli kadınlardan birisiyle birlikte hayal etti Recep'i.

"Tavuğu bile, düşmanca davranırsan kümesten soğutursun, yayındırırsın, uğramaz kümese," diye devam etti Recep Emmi. "Bir kadın ne kadar yankabuz olursa olsun, iyilikten anlar. Köpekler üstüme üşüşüverseler, sopamı kullanmam, otururum. Havlarlar, yüzüme bakarlar, niyetimi anlarlar."

"Dürdane nasıl bir kadın sence?" diye sordu Kumru.

"Herkes Dürdane'yi ayağı tüylerle süslü, yabalı güvercin sanır," dedi Recep Emmi. "Halbuki o, vurucu bir kuştur. Kimseden bir şey istemez; has vicdan sahibidir, yuva dağıtmaz; kendisinin belasıdır. Zor sever. Severse sargın sever. Sevsin, sevmesin, ben onun her ihtiyacını görürüm, yardım eder, rahatlatırım. Ben en çok, beni sevmeyen kadına yardım etmek isterim. Benden nefret eden insanı hizmetimle rahatlatırsam ben de rahatlarım."

"Yani Dürdane sana olur," dedi Yakup.

"Ben ayrım yapmam, bana her kadın olur. Hizmet hizmettir. İster hayvan olsun, isterse insan her ihtiyacını görürüm, yardım eder, rahatlatırım. Sarıcazade Mahmut Abid Bey'in ayaklarını yıkadım; 'Kilimli'ye gel, lavarımda çalış bikaç gün,' dedi. Tatilimde gittim on gün çalıştım, yardım ettim, bir şey de almadım. Üç gün kok, iki gün de kerpiç imalathanesinde çalıştım, gene bir şey almadım. Adam memnun oldu, rahatladı. Ben de rahatladım."

Kapı açıldı, kar savruldu içeriye, ardından, çıplak ayaklarıyla Dürdane girdi. Kapıyı kapayıp, sırtını dayadı, boynundan göğsüne sarkan üfürük boncuğunu okşarken insanların neler düşündüklerini çıkarmaya çalıştı. Ocağa doğru yürüdü. Recep Emmi'nin önünde durdu, kendi kör talihine bakar gibi baktı ihtiyara. Tüm gözler, Dürdane'ye yönelmişti merakla. Cebeli o anda, Dürdane'nin kolay yönetilen bir kadına benzemediğini, gönlüyle kafası arasındaki kavganın beceriksiz bir seyircisi olmadığını, bundan dolayı ender rastlanan bir kadın olduğunu düşünüyordu. Manzarayı görünce canlandı, Recep'in karşısına hançer gibi dikilen bu kadının önemli bir şey söyleyeceğini tahmin etti. Dürdane döndü, göz göze geldi Cebeli'yle. Gitti, ateşin karşısında oturdu, sıcak ocak taşına dayadı çıplak ayaklarını. İnsanlara sırtını çevirmiş ve tüm ihtiyaçlarından kurtulmuş olmanın yarattığı çılgın bir ruhla:

"İsteğinizi kabul ettim," diye mırıldandı. "Ben artık bundan sonra Tepegöz'ün karısıyım. Yüzü su aygırına da benzese Recep'e razıyım. Perçemime bir tazı boncuğu bağlasın, yularımdan çeksin, istediği yere götürsün beni. Açım, çok açım; götürdüğü yerde, pirinci, bulguru, mercimeği varsa karıştırsın, bana bir üçürdüm

pilavı yapsın."

Cebeli'nin yüreği, ince bir kıskançlık duygusuyla örselenirken Recep Emmi heyecanlandı. Titrek, sevinç yüklü bir sesle: "Sen merak etme Dürdane," dedi. "Sana, taze mısır unundan bir çorba yaparım; içine de bir kepçe kaymaklı süt katarım. Yardım eder, rahatlatırım."

"Zaten ağzından çıkan her sözün eri olmazsan ben senin iki gözünü uçkur çomağıyla çıkarır, avucuna dizerim."

Millet, makaraları koyvermemek için kendisini güçlükle zapt etti.

"Madem evlilik oldu, ben şimdi kalkar bir üçürdüm pilavı yaparım," dedi Rukiye.

"Ben de gider, nikâh için imamı çağırırım."

Yönünü ani bir hareketle Yakup'a çevirdi Dürdane. Kumru'yu gözünün ucuyla bir kenara iteledi; yalnız, sorumsuz ve hassas bir duyguyla: "Ben nikâh mikah istemem," diye karşı çıktı. "Üçürdüm pilavını da burda yemem, kalk Recep, oturmanın zamanı değil!"

Hemen ayağa fırladı Recep Emmi. Dış dünyayı değil, kendi iç dünyasını algılamakla meşgul olan Cebeli, irkildi. Kuyuya düşmüşlük duygusuyla: "Otur, acele etme Dürdane," diye mırıldandı. "Nikâhsız evliliğin dedikodusu olur."

"Benim maksadım da odur. Herkes düşünsün, sorsun, herkes beni konuşsun. Zalim olacak kadar gücüm kuvvetim var da niye zalim değilim. Haydi Recep, düş önüme!"

Bakışlardaki gülücükleri ve anlam kırıntılarını yüreğinde derinlemesine hissetti ve ısrarları dinlemedi Dürdane. Kendisini ezen zaman, acıya ve bitimsizliğe dönüşmüştü. Zihnine durmaksızın giren, durmaksızın biçim değiştiren, dikenli seslerle çoğalan ve hemen kaybolan dış dünyadan kaçışın yolunu arıyordu. Recep Emmi'nin ardı sıra yürüyüp dışarı çıktı. Hayret ve şaşkınlık içinde kalmıştı ev. Rukiye'nin tebessümü, ağzında donmuş gibiydi. Yakup'la Kumru, sevinç ve şaşkınlık içinde, Cebeli'yi izliyorlardı. Rukiye'nin, zeytin çekirdeklerinden yaptığı doksan dokuzluk tespihini parmaklarına dolamıştı Cebeli. Kaygıyla çalkalanan ve

cevvaliyetini yitirmek üzere olan zihnini toparlamakla meşguldü.

"Bunlarınki uzun sürmez," dedi Kumru. "Dürdane bırakır Recep'i."

Yakup, burmalı sakalını sıvazlarken gülümsüyordu. "Dürdane herhalde evden çıkar çıkmaz Recep'i bıraktı."

"Bunlar birbirlerini bırakmazlar," dedi Rukiye.

"Doğru," diye destekledi Cebeli. "Recep hizmet eder Dürdane'ye. Hiçbir erkeğe benzemez Recep. Saati yoktur, saatin ne olduğunu da bilmez ama sabah kalkacağı saati, yatarken duyduğu kaygıyla kılı kılına ayarlayan bir adamdır."

"Dürdane'nin böyle bir adama ihtiyacı var."

"Doğru," diye Rukiye'yi destekledi Cebeli. "Dürdane durmadan dağılır, perişan olur; ömrü böyle geçer. Birinin Dürdane'yi toplaması, getirip kendisine teslim etmesi lazım. Dürdane'yi Recep'ten başka derip devşirecek, abad edecek adam yok bu dünyada. Nikâhsız da olsa, evlenmeleri iyi oldu. Dünyanın en iyi koyunu, çobanını buldu. Çoban da perişanlıktan kurtuldu."

Cebeli, gözkapaklarını usulca indirdi, tasayla dolu, göreli bir zaman diliminden, kendi iç evrenine doğru çekildi. Kırılmış, eksilmiş gibiydi. Belagat ve gösteriş dünyası, ruhu bedenden nasıl da koparıyordu. İnsanlar, beyinleriyle değil, alışkanlıklarıyla düşünüyor, her şeyi alışkanlıklarının sayesinde daha kolay yaşıyor ve tüketiyorlardı. Su testisini, kitapları, bastonu, ocağın kıyısında üst üste yığılan odunları süzdü. Eşyalar, şimdiye kadar hiç bu denli çekiciliklerini yitirip aylaklaşmamışlardı. Ocak taşının yanında dimdik oturan kedi bile, kulpu kırılmış, tozlanmış çini vazo kadar ilgilenmiyordu hayatla. Vazo, her zaman kendinden yola çıkıyor ve kendine dönüyordu; kedi ise kendinden yola çıkmıyor ve hiçbir zaman da kendine dönmüyordu. Tespihini göğsünün üzerine indirdi, derin bir iç çekişle, hayatında hiç yapmadığı bir şeyi yapmaya kalkıştı; cüceleşme ruh hali içinde, kendi ruhunun mükemmelliğine tarihten kanıtlar aramaya çıktı.

KURTLAR

Hayat, uçurumdan düşmemek için
kıla tutunan bir çocuk gibi bağırıyordu.

Kara Tavşan, galeri duvarlarının ve zeminin kabardığı bir yerde, iki rayın arasına upuzun düşmüştü. Bu kaçıncı düşüşüydü, kimse bilmiyordu. Derisi tozlanmış, kararmış, kemiklerine yapışmış; kafası ise öncesi, günü ve sonrası olmayan yüklü bir gayretin zoruyla büyümüştü. Yetilerin parçalanışı, her parçanın uzmanlanışı, şeylenişi, mantarlı direklerde fosforlu gözlere dönüşmüş ve gözler, göleklere düşen su damlacıklarıyla farelerin çıkardıkları sesler eşliğinde Kara Tavşan'ın acısına üşüşmüştü.

Korkuları karanlıkta kedi gözü gibi ışıldayan iki küfeci çocuk, Hami ile Cavit, gündüz vardiyasında çalıştırıldığını bilmedikleri için vagona koşmuşlardı ihtiyar katırı. Kara Tavşan, dördüncü seferinde, kömür yüklü vagonu yokuş yukarı çıkarırken bacaklarının tutmaması üzerine gerisin geri gitmiş, sonra da düşmüştü. Fena halde aç ve susuzdu. Kara Tavşan'ın iki dostu, iki münavebe katırı, yani Recep Emmi ile Cemal, Zonguldak'taydılar. Sırtı haylice tekmelenen Kara Tavşan, kalkmak için kendini zorlamış, hatta bir ara yekinirken kafasını raya çarpmış ama kalkamamıştı. Kulakları, madencilerin fark edemedikleri galeri uğultusunda, tanıdık, dost seslerin arayışındaydı. Küfeci çocuklar, ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Katırı kaldırmanın bir yolu olmalıydı.

"Bu katır kalkar kalkmasına da biraz zaman ister," dedi, Hami. "Zonguldaklı Recep Emmi, bu katırı bana tembih etmişti, 'İyi bak, bu katır benim babamdır,' demişti. O adamın bana çok iyiliği

dokundu. O iyiliklerin altından kalkmak zor. Bu katıra iyi bakmak zorundayım ama çok yaşlanmış."

Cavit, yüzünü haddinden fazla işgal eden, çillenmiş, havuç burnunu karıştırmakla meşguldü. Kâkülü, daracık alnını olduğu gibi kapladığı için kafası, saç ve burundan ibaret, garip bir görünüm içindeydi. Kafasına düşen su damlası, soruya dönüştü: "Boş ver Recep Emmi'yi, Hamit Çavuş'u çağırsak mı?"

Hami, lambasını Kara Tavşan'nın kafasına doğru yaklaştırıp gözüne baktı. Katırın, kendini madene her uğurlayışında hüzünlenen anası gibi baktığını; anasının elleri gibi, akdarıdan yapılmış taze bazlama gibi koktuğunu, soruyu anladığını ve korktuğunu sandı.

"Hamit Çavuş, bizi bu halde görürse katırı vurur, 'Bu katırı niye koştunuz?' der, ikimizi de döver."

"Bu katırı koştuğumuzu gördü, bir şey demedi ya.."

"Olsun, yavşağın tekidir, bizi mahveder," diye diretti Hami.

Nefes darlığını, nemi ve basıncı ağırlaştıran bu uğursuz karanlığın bir yerlerde göçüğe veya körnefese yol açacağından korktu Cavit. Kömürleşmiş, sıcak alın terini avcunun içiyle sildi, burnunu sümkürdü, sağ ayağından çarığını çıkardı, içindeki molozları düşürmek için, ters çevirip vagona vurdu.

"Katırı arabadan açsak iyi olur."

"Araba yokuş aşağı kayar, kaza olur," dedi Hami.

En basit bir konuda bile mantığını işletmediğini düşündü Cavit. Galerinin öbür ucunda beliren lamba ışıklarına baktı.

"Gelenler var, boş durma."

Gelenlerin içinde Hamit Çevuş'un da olabileceğini düşünerek birlikte, olağanüstü bir güçle, Kara Tavşan'ı kaldırmaya yeltendiler son bir kez. Işıklar büyüdü, sesler belirginleşti. Rusların çalıştırdıkları ocakta, koltun hastalığının öldürdüğü, saçları keçeleşmiş, kokmuş deriye dönüşmüş bir Rus madenciden söz ediyordu Hamit Çavuş. Yolun kapandığını görünce sustu. Küfeciler, boş durmadıklarını göstermek için iyice artırdılar çabalarını. Gelenler lambalarını kaldırdılar. Ocağın ortaklarından Tatyos Baliyan, ağzında şarap ve istiridye kokusuyla yaklaşıp:

"Voaaa... bak hele, gene mi o katır!" diye kükredi. "Ben size demedim mi bu çürümüş, işe yaramaz katırları atın gitsin, diye."

"Yarın Seyis Zekeriya Filyos'tan iki genç katır getirecek," dedi Hamit Çavuş. "O katırlar gelir gelmez, bir bunu, bir yaşlı katır daha var, ikisini de yer üstüne çıkarıp vuracağız. Bu katırı hemen kaldırın."

"Çok uğraştık, kalkmadı Çavuş'um," dedi Cavit.

"Ulan mandagöz, hiç mi beyin yok kafanızın içinde," diye bağırdı Hamit Çavuş. "Gidin çağırın iki kazmakeş gelsin buraya! Bir tane de katır getirin! Beceriksiz, pıypıdık herifler! Küçük vıdıvıdılardan başınızı kaldırsanız da önünüze bir baksanız!"

"Amele değil bunlar, hımbıl sürüsü," diye homurdandı Tatyos.

Cavit, dayaktan kurtulmanın sevinciyle lambasını yerden alıp galeri boyunca hımbıl sürüsüne doğru koşmaya başladı. Tatyos Baliyan'la birlikte gelen ve onun ayak işlerini gören, zayıf, benzi soluk, tıska Paçacı, elinde lambasıyla, Kara Tavşan'a yaklaştı, ayak ucuyla dürttü. Hasmane tavra, tepki vermedi katır. Bilgisi olmadığı konularda iddialı konuşan ve atla arpayı dövüştürmeye bayılan Paçacı: "Ahı gitmiş, vahı kalmış bu katırın," diye kışkırttı efendisini.

Kötülük yaptığı zaman korku hissetmeyen bir insandı Baliyan. Elindeki kızılcık bastonun ucuyla katırın karnını dürttü. "İkide bir düşüp işi engellemekten başka bir işe yaramıyor," dedi. "Kaç kere gördüm ben bunun düşüşünü. Kaç kere atın gitsin, dedim, dinletemedim. Yeter artık. Ayağa kaldırır kaldırmaz, yer üstüne çıkarın, vurun gitsin."

Hami, 'vurun,' sözcüğünü duyunca, Recep Emmi'nin katır gibi vurulup düştüğünü hissetti. Ablasının, eski, ince bir yelbirdekten keserek yaptığı gömlek, terden sırılsıklamdı.

"Gecenin bu saatinde olmaz efendi," dedi Hamit Çavuş. "Bu iş yarına kalır."

Hami sevindi. "Recep Emmi bu katırı alır evine götürür, size yük olmaz," diyecekti, korkusundan vazgeçti.

"Daha evvel de aynı şeyi söyledin," diye homurdandı Baliyan Efendi. "Tamam dedin, tamamın sonu gelmedi. Kaldırın, bekçi

Turan'a verin, dereye indirsin, vursun orda. Baksana, nasıl da kapatmış yolu."

Hamit Çavuş, Tatyos'un ayranının daha fazla kabarmaması için alttan aldı: "Hayırlısıyla efendim, bakalım, hallederiz," dedi. "Siz buyurun, ocakları teftiş edin, ben de bu işe bakayım, yol kapanmış."

Tatyos Efendi, söylene söylene Kara Tavşan'ı geçip Paçacı'yla birlikte galeri dönemecine karıştı. Küfeci Hami, Çavuş'un, Tatyos'a karşı duyduğu öfkeyi, kendisine karşı dayağa dönüştüreceği endişesi içindeydi.

"Şerfsizin bir yere kıçını koyup oturduğunu görmedim," diye mırıldandı Hamit Çavuş. "Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle şen misin, deyip geziyor gece gündüz. Birkaçının hissesini de aldı ya, ortaklar çekildi, aş deliye kaldı. Bir işten de anlasa... Gel şu işi yap desen, ata et, ite ot verir."

Cavit, bir metre genişliğindeki damarda çalışan kazmacı Bozo'yla, yedeği Canbeyoğlu'nu yedekleyerek geldi. Yanlarında yaşlı bir katır vardı. Tokat yememek için Hamit Çavuş'tan biraz uzak durdu. Kara Tavşan, katırın geldiğini ayak seslerinden ve kokusundan duyumsayınca sevindi, başını kaldırdı, kendisine dönük yüzler içinde, Recep Emmi'nin yüzünü aradı, bulamayınca, kafayı yeniden indirdi rayın üzerine. Kazmacı Bozo, elindeki sırığı, Kara Tavşan'ın, sırt tarafından altına doğru sokup, kanırırken Canbeyoğlu da katırın kuyruk köküke yapışıp yukarı kaldırmaya başladı. Küfecile katırın kafasını yerden kaldırmışlardı. Hamit Çavuş, bastonunu, geri gitmemesi için vagonun tekerlek cağına sokmuştu. İlk yekinişte kalkamadı Kara Tavşan; ikinci yekinişte kalktı. Kalkınca ilk duyumsadığı şey, susuzluk oldu. Kendisine bakan seyis yoktu ortalarda. Onun hayvanlara bakıp bakmadığını kimse de kontrol etmiyordu. Hamutu boynundan çıkarıp diğerinin boynuna geçirdiler.

"Cavit, sen bu katırı yedekle, yer üstüne çıkar," dedi Çavuş. "Havzadan uzaklaştır, bir ağaca bağla, gel. Vurmaya gerek yok, bu gece onu kurtlar yer." Boynuna hamut geçirilen diğer katırı süzdü. "Bu da çökmüş. Sabahleyin işiniz biter bitmez, bunu da götürün bağlayın ağaca, kurtlara yem olsun."

"Başüstüne," diye mırıldandı Cavit. Lambasını aldı, Kara Tavşan'ı yularından çekerek, galeriyi usul usul katetmeye koyuldu. Bir ara dönüp geri baktı. Arkadaşı Hami'nin, "Hayır götürme," diye ışıldayan bakışlarıyla karşılaşır gibi oldu. Kurtların katırı parçalama sahnesi canlandı hayalinde. Recep Emmi'ye ne diyecekti? "Katırı kurtlara ben götürdüm," mü diyecekti. Ocak sahibinin ve ocak çavuşunun ağzından çıkan bir emri yerine getiriyordu. Kimse suçlayamazdı onu. Galerinin çıkışında durdular. Dışarıda, ay ışığının çini mavisine kestiği ısırgan bir ayaz vardı. On yıldır yeryüzüne arkasında yüklü vagonlarla ve çok kısa aralıklarla çıkan Kara Tavşan, ilk kez arkasında yüklü vagon olmadan dışarı çıkıyordu. Bir garipliğin olduğunu sezdi ve tam çıkışta durdu. Şaşkındı. Şakakları zonkluyor, dışarıdan galeriye ürpertici seslerin girdiğini duyuyor, ahırına geri dönmek istiyordu. Cavit, yulardan çekince Kara Tavşan'nın direnciyle karşılaştı ve korktu. O anda, madene girmekte olan iki madenciden birisi "Çekme, hayvanı kendi haline bırak," dedi. "Alıştıra alıştıra çıkar. İşi bitmiş, takaüte ayrılan katırlardan mı bu?"

"Hee," diye, kendisinin de duymadığı bir ses çıkardı Cavit.

"Hayvanı gündüz çıkarsaydınız," dedi diğeri. "Gecenin bu saatinde hayvan mı vurulur. Herkesi kaldırırsınız uykusundan."

Madencilerin hissetme yeteneklerine şaştı Cavit. Yuları gevşetti, katırı hareket ettirmek için, dışarı değil de içeri doğru çekti. Katır hareket etti, biraz gitti, çocuğun bir dönüş yapıp arkasına geçmesiyle, bu kez direnmeden dışarı çıktı. Rahat bir soluk aldı Cavit, önüne geçip yularına yapıştı. Hamit Çavuş'un emri doğrultusunda yürümeye başladı.

Ayaz, karanlığı külçeleştirmiş, yönsüz, boyutsuz, ürkütücü bir boşluğa dönüştürmüştü. İnce ince yağan dünkü tozak kar, kömürlü ayakların altında çiğnene çiğnene kararmış, buzlanmıştı. Harman yerini ve az ilerideki moloz tepeciğini geçtiler. Cavit, o anda kendi rolü ile katırın rolünün tersine çevrildiğini, başında bir yuların olduğunu, katırın, kendisini aç kurt sürüsüne sunmak için ocak ısısından kar ayazına çıkardığını ve tüylerinin ıslanmış sıcak kül gibi tüttüğünü düşündü. Ürperdi. Ayağı, donmuş bir kar

kürtüğüne takıldı, yüzükoyun kapaklanmaktan son anda, yuların sayesinde kurtuldu. Lamba ışığında haylice ilerledi, yokuş aşağı inerek ağaçların arasına girdi. Daha fazla ilerlemekten korktu. Ayaz burada buz göbeği gibi ışıldıyordu. Kara Tavşan'ı kurtlar yemese bile, tükürüğü havada donduran bu ayazın, bu gece onu donduracağı kesindi. Bir sarı çamın dibinde durdu. Lambasını karın üzerine indirdi. Katırı dala bağlamasa o da başını alıp bir köye gitse daha iyi olmaz mıydı? Köye gitmeyebilirdi. Geri dönüp ocağa da girebilirdi. Ondan sonra gelsin Hamit Çavuş'un dayakları. "Ben sana demedim mi bir ağaca bağla," diye; yer misin, yemez misin, sağlı sollu.. Korktu. Aşağılara sarkan, kalın bir dal buldu el yordamıyla. Yuları sağlamca bağladı dala. Bir kurt sürüsünün vadiden yaklaşmakta olduğunu sanarak ürperdi. Hızla dönüp arkasını yokladı. Lambasını alelacele yerden aldı, katırın perçemini sol eliyle okşarken: "Allah yardımcın olsun," diye mırıldandı.

Kara Tavşan, başını çevirip uzaklaşmakta olan lamba ışığına baktı. Küçük adam neden gitmişti? Hava neden bu kadar soğuktu? Kendisini vagondan açıp niçin getirmişlerdi buraya? Ahır sıcaktı ve neredeydi? Atlar, katırlar ve Recep Emmi neredeydi? Neden su ve ot vermemişlerdi? Kara Tavşan, lamba ışığını kayboluncaya kadar izledi. Kafasındaki sorular, ışığın kayboluşuyla birlikte kayboldu. Yerde su olup olmadığını yoklamak için kafasını aşağıya eğmek istedi, eğemedi. Kafasını kaldırmayı akıl etti. Üç yıl önce tavandan düşen bir taşın açtığı derin yara izini dala çarptı. Burnuna dokunan, hafif buzlanmış çam yapraklarını kokladı, bir çenge koparıp çiğnemeye başladı. Bir çenge daha kopardı. Karnı, ayakları ve burnu fena halde üşüyordu. Baktığı her yer, onu ayazla mayalanmış koyu bir karanlıkla karşılıyordu. Duvarlar, direkler, raylar, öksürükler kaybolmuştu. Fena halde yorgundu. Çam yapraklarından pek hoşlanmadı. Recep Emmi'nin biraz sonra kendisine bir kucak dolusu kokulu ot getireceği umuduyla beklemeye başladı. Üşüyüp titremesine ve eklem yerlerindeki ağrılarına rağmen, ayakta biraz kestirdi.

O gece ne bir tilki ne bir çakal ne de bir kurt uğradı Kara Tavşan'ın semtine. Tepeler ışıdığında, Kara Tavşan, ağacın altında, hayalleri ve beklentileriyle birlikte, soğuktan buymuş bir durumda

bekliyordu. Hamutun sürterek inceltip yaraya dönüştürdüğü yerler ile kafa ve sırtındaki eski yara izleri buz bağlamıştı. Burnundan akan su buzlanmış, kirpikleri, perçemi, yelesi kar çalığına kesmişti. Geceleyin rüzgârın savurduğu toz kar, tüylerinin arasındaki kömür tozu tabakasını olduğu gibi kapatmıştı. Kafasını, dil vermez, mutlak sessizliği bozmak istercesine güçlükle kaldırdı, ağarmakta olan çevreyi şöyle bir süzdü. Recep Emmi neredeydi? Su ve ot neredeydi? Ahır ve arkadaşları neredeydi? Bu soğukta, bu ilgisiz yerde, bu ağaca niçin bağlanmıştı? Birden ayak seslerini, gıcırdayan karı duydu, canlanır gibi oldu. Başını çevirip sesin geldiği yöne doğru baktı. Akşamın altısından, sabahın altısına kadar çalışan gece vardiyasının küfeci çocukları Cavit ile Hami, diğer yaşlı katırla birlikte geliyorlardı. Oh ne güzel! Su ve ot mu getiriyorlardı? Kendisini yedekleyip ahıra götürmeye mi gelmişlerdi yoksa? Recep Emmi neredeydi?

"Kurtlar yememiş katırı," dedi Cavit.

"Çok iyi, buna sevindim," diye bağırdı Hami. Koşa koşa Kara Tavşan'ın yanına geldi. Katır, çaresini ve umudunu tüketmiş bir çocuk hüznüyle Hami'ye baktı. Güçlü bir duyumsama yeteneğiyle katırı anlamışçasına gülümsedi Hami. Alnını sıvazladı.

"Ben bu katırı açsam, gizlice Zonguldak'a götürsem, Recep Emmi'ye versem, gelsem nasıl olur?"

"Olmaz," diye çıkıştı Cavit. "Başımıza iş açarsın. Hamit Çavuş duyarsa ikimizi de eşek sudan gelinceye kadar döver. Gidip hemen uyumamız lazım. Bu katırı bu haliyle Zonguldak'a götürürsen çok sürer, uyuyamazsın."

"Bir saata gider, bir saata da gelirim, kimsenin haberi olmaz."

"Olmaz," diye diretti Cavit. "Hamit Çavuş hızlı düşünür, katır da yavaş yürür; bizi mahveder, yevmiyelerimizi keser."

"Ben bu katırı bu halde gördüm ya, gözüme uyku girmez."

"Girer girer, yorgunsun," diyerek, yedeklediği katırı, Kara Tavşan'a on beş metre uzakta bulunan bir köknar ağacının dalına bağladı. "Unut o katırı. Bizim elimizden bir şey gelmez. Kurtlara sözümüz geçmez. Ne yapalım, bunların kaderi de bu."

"İkisini de bağlamasak..."

"Olmaz!"

Hami, Cavit'i ikna edemeyince boynunda kolye gibi taşıdığı muskayı çıkarıp, bir "Bismillah"la katırın boynuna bağladı. Kara Tavşan, uzaklaşan çocukların ardından uzun uzun baktı. Hami'nin, bir ara başını çevirip kendisine bakmasından umutlandı. Çocukların gözden kayboluşuyla birlikte büyük bir yalnızlık duygusu içine girdi. Yeni getirilen yaşlı arkadaşını anımsadı birden. Başını çevirdiğinde, göz göze geldi onunla. Aynı ocakta, yedi yıl arkadaşlık etmişti. Ondan üç yıl kıdemliydi. Yıllarca nöbetleşe aynı vagonu çekmiş, aynı ahırda kalmış, çukurlarda göllenen aynı suları içmiş, önlerine konulan otları kafa kafaya vererek aynı yorgunluk ve kemik acısıyla yemişlerdi. O düştüğünde, kendisini, kendisi düştüğünde ise onu getirip vagona koşmuşlardı.

Çocukların gidişinden bir müddet sonra havzaya ince bir tilki sisi çöktü. Haftada bir iki kez Kozlu'daki kuyulara yaklaşan ve yemekhane artıklarını yiyen kurtlar, sisin çöküşüyle birlikte, inlerinden çıktılar. Bunlardan üç tanesi, Üzülmez Deresi'ni izleyerek derenin Kokasu'yla oluşturduğu çatağa, tahta iskeleye geldi. Beş gün önceden, Zonguldak yerleşim merkezinin en yüksek tepesinde bulunan Ermeni mahallesinden parçalayıp iskele yakınına getirdikleri yaşlı bir köpekten artakalan kemikleri kemirmeye başladılar. Üçlü ekip, Göldağı'ndan gelen üç kurdun katılmasıyla altıya çıktı. Kozlu, Kilimli, Elvan, Bağlık, Kapuz, Değirmenağzı, Ilısu ve Öküşne mıntıkasında geceleyin etkin olan bu kurt sürüsünün sayısı bazen ona çıkıyor, bazen de onu aşıyordu. Kemiklerden bir şey çıkmayacağını anlayan beşli ekip, Bağlık yolunun ağzına, Sütleğen İskelesi'ne doğru yöneldi. Deniz içeri girmediği için burası tam anlamıyla sütlimandı. Kıyıdaki kayıkların yakınında, ekmek, kemik ve balık kırıntıları aradılar. Kurtlar, kol düzeniyle kıyıyı izleyerek Kozlu yönünde ilerlediler. Havzaya sessizce sokuldular. Galeri girişinin ağaç boyunduruğunu çepeçevre sağlamlaştıran tahkimatçının vuruşlarıyla, harman yerinden gelen gürültüleri, sisin derinliğinde durarak dinlediler. Yemekhane artıklarını ve havzada göreve başlayan Alman Başmühendisi Vilhem Hopter'in yiyemediği yarım tavuğu

tilkiler yemişti. Kurtlara, etrafı kolaçan etmekten başka çare kalmamıştı. Bir şey bulamamaları durumunda, her zaman yaptıkları gibi Ereğli'ye yöneleceklerdi.

Kurtlar, güdüleri ve bakışlarıyla sözleşerek bir noktada birleşmek üzere iki kola ayrıldılar. Birinci kol, yatakhanenin arkasındaki moloz yığınlarını geçti, katırların bağlandıkları koruluklara doğru ilerledi. İkinci kol, 12 ve 23 numaralı ocakların çevresinde oyalandıktan sonra, katırların bulundıkları nokta ile oraya en yakın ocak arasında, tilkilerin parçaladığı bir yelve kuşundan artakalan kokuya ve tüylere takılıp kaldı. Katırları ilk gören birinci ekip oldu. Ekibin başında yürüyen ince yüzlü eke kurt, uluyarak durumu ikinci ekipe bildirdi. Sisi dalgalandıran uluma, katırların kulaklarını ve tüylerini diken gibi dikmelerine yol açtı. Sürü, çalılıklara doğru indi. Son gelen katır, siste sis gibi gezinen, çökük böğürlü, ince gövdeli yaratıkları dehşetle izlerken panik sesleri çıkararak kaçmak istedi, kafasıyla dizginleri gerdi, dalı zorladı. Soğuktan, açlık ve susuzluktan dolayı uyuşan Kara Tavşan, arkadaşının feveranıyla canlandı ve çavresinde gezinen kurtları korkuyla süzdü. İnsanlar neredeydi? Bu çekik gözlerden, çekilmiş aç karınlardan kendilerini kurtaracak bir tek insan yok muydu?

Kurtlar, katırların çevresinde geziniyor, saldırmak için eke kurdun işaretini bekliyorlardı. Onun saldıracağı ilk katır hangisiyse ona saldıracaklardı. Eke kurt, üç kurtla beraber son gelen katırın çevresinde dönüyordu. Bir ara Kara Tavşan'a yaklaştı, orada bulunan iki kurdu yanına alarak tüm kurtlarla beraber, son gelen katırı kuşattı. Kendisi, katırın yumuşak karnına yakın bir yerde duruyordu. İyice yaklaştı ve hırladı. Ani bir atakla dişlerini katırın karnına geçirdi. Katır, canhıraş bir bağırışla peş peşe tekmeler savurdu. Eke kurdun saldırısını diğerleri izledi. Kimisi hırlayarak gırtlağına, kimisi bacağına, buduna, karnına geçirdi dişlerini. Arkadaşının kanlı hırıltıları, çırpınışı, Kara Tavşan'da içler acısı, garip bir bağırtıya dönüştü. Kurtların dizginsiz bir açlıkla üzerine çullandıkları katır yıkılmış, yuların bağlandığı dal kırılarak başı yere düşmüştü. Kıl diplerinde yıllardır tabaka tabaka kalan kömür tozlarının, adeta çürüttüğü deri bir anda parçalanmış, üzerinde mor ve kırmızı lekelerin bulunduğu sarı et açığa çıkmıştı. Kara Tavşan, üşümeyi, açlığı

ve susuzluğu unutmuştu; başını sık sık dehşet sofrasına doğru çeviriyor, az sonra kendisinin de aynı duruma düşeceğini hissederek, yuları daldan kurtarıp kaçma yeltenişleri içine giriyordu.

Altı kurt bir saat içinde, katırın iskeletini açığa çıkarmıştı. Hırıltıya, karga ötüşlerine ve kan kokusuna gelen iki aç tilki, sürünün kanlı ziyafeti etrafında dolanıp duruyordu. Eke kurt, leşten ayrıldı, ağzını yalayarak ve ön ayaklarıyla karda kanlı izler bırakarak Kara Tavşan'ın etrafında bir tur attı. Kara tavşan, dehşet içinde, bakışlarını ayırmadan, kurdu izliyordu. Kurt kafasını yukarı kaldırdı, kulaklarını dikti, sisin derinliğinden kopup gelen sese baktı. Kanlı sofraya doğru yürüdü, anlamlı anlamlı mırıldandı ve bütün kurtları peşine takarak çam ağaçlarının ötesine, sisin ve karın kör noktasına doğru uzaklaştı.

Kara Tavşan, kurtların çekilişini izlerken Hami'nin kendisine doğru geldiğini gördü ve yardım istercesine acılı sesler çıkardı. Hami, kanlanmış kar sofrasının ortasında iskelete dönüşen katırı görünce korktu. Koşarak uzaklaşmak, geri dönmek istedi. Cavit'le geri dönüp yatağına girdiğinde, Kara Tavşan'ı ve Recep Emmi'yi düşünmüş, debelenip durmuş, uyuyamamış, yanı başında uyuyan Cavit'i kollayarak kalkmış, katırı ağaçtan açıp gizlice Recep Emmi'ye götürmeye karar vermişti. Çevreyi şöyle bir süzdü, daldan leşe inen karganın dışında bir şey göremeyince Kara Tavşan'la göz göze geldi. Hayat, uçurumdan düşmemek için kıla tutunan bir çocuk gibi bağırıyordu. Koştu, yularını daldan çarçabuk açtı, yedekleyerek tehlikeli sahadan uzaklaştı.

KARANLIKTAN KORKARIM

Karanlık, hiçbir şeyi
belleğine kaydetmez.

Dikran, belden yukarı soyunmuş, sonlunun sonsuzu yuttuğu yere, anırmış eşek ağzı dediği dar bir gediğe girmişti. Sağ böğrünün üzerinde, kafasını hafif kaldırmış bir vaziyette kazma sallıyordu. Kazmanın ucu bazen damara dalarak, gaz salgılayan yağlı blokları düşürüyor, bazen de insanı kendine sıkı sıkıya bağlayan ve ölümle korkutan belirsiz bir yaşama çarpmış gibi ses çıkarıyor, parça koparmadan, gücünü inkâr edercesine geri tepiyordu. Vuruşlar ve düşüşlerden yayılan kömür tozu, kaç aydır emniyet lambalarıyla değiştireceklerini söyledikleri petrol lambalarının dumanına karışıyordu. Damar damar sızan ve altındaki tozlu keçe parçasını çamura çeviren, sıcak bir ter tabakası sarıvermişti Dikran'ın zorlu çabasını. Sıkıntılıydı. İmgesiz, ihtimalsiz bir korku içindeydi. Şişliklerle moraran sağ kolu, kırılmış bir dal gibi hükmünü yitiriyordu bazen. Zamanın karardıkça derinleşen bilinci gibi zengin hayaller kuramıyordu artık. Yolu berrak değildi. Yolunu, sisli önsezilerle bulan bir insandı ama şimdi o önsezi yeteneğini de yitirmişe benziyordu. Kazmayı sallarken kafasında bir düşünce oluşuyor, düşüncenin içinde, birbirleriyle çelişen birden çok düşünce ortaya çıkınca kendine olan güveni sarsılıyor, eşyaya sahici değil, mecalini ve mecazını kaybetmişçesine bakıyordu. Basıncın, sıcaklığın ve gazın etkisini hafifletmek için arada bir yanındaki testiden bir yudum su alıyor, çocuklarının gülümseyişlerini ya da karısının saçlarını tarayışını anımsıyor, alnını testinin ağzına dayayarak suyun nefesiyle

ferahlıyordu. Sol yanağında derin bir bıçak yarası, kafasında ise üç kırık vardı. Üç gün önce, Cebeli'ye giderken, Ereğli'nin doğusunda, Göztepe'de, Bıçkıcı Bekir'in adamlarından Keçeli ile Donbaycıoğlu'nun saldırısına uğramış, karanlıktan ve son anda çıkardığı bıçaktan yararlanarak, kaçıp kurtulmuştu. Ağaçların arasında kozalak ve kar aydınlığını soluyarak bir müddet beklemiş, sonra sessizce çıkmış, kafası kanlı bir şekilde Cebeli'ye sığınmıştı. Olayı, evdeki duygu ve bakış hallerine ve kendisini bir saatten beridir bekleyen Cemal'e anlatmıştı.

Ayakta, Dikran'dan başka, dört kişi daha çalışıyordu. Neşat'ı, hastalanması üzerine, Yılanoluğu dedikleri ince damardan alıp yeniden arkadaşlarının yanına vermişlerdi. Neşat'ın yerini ise Mülayimli Server almıştı. İdris'i arada bir harmana veriyorlardı. En çok damar söken kazmacı Recep Emmi'ydi. Ağız dalaşını en çok, kendisine takılan Cemal'le yapıyordu. Son günlerde Dikran'ın dövülme olayını konuşuyorlardı. Cemal'in, öç alma duygusu güçlenmişti. Geciktikçe kendisine karşı işliyordu bu duygu. Sessizlik anlarında, hayallerine, düşüncelerine sığınarak hırsla kazma sallıyordu. Bununla birlikte, umutsuz ve çıkışsız değildi. Cesaretinin derinliğinde, boyutlarında, kendisini hoşnut eden bir değişim vardı. Korkusu azalmıştı. Cadı telkinlerinden, kuşkulardan, kuruntulardan kurtulmuş, kendini bulmuştu. Cesaret, tek başınayken cesaretti ve hiç kimseden değil, kendinden güç alırdı.

"Selamünaleyküm uşaklar, kolay gelsin."

Kazmacılar, Tayyar Çavuş'un ayağa temiz hava gibi giren sesini sevinçle karşıladılar. Cemal, çalıştığı yerden çıkıp Çavuş'un yanına geldi. Alacakaranlıkta tokalaşırken sağ gözü ile burunundaki şişkinliği fark etti.

"Geçmiş olsun çavuşum, seni de mi dövdüler yoksa?"

"Sağ ol," dedi, felçli bir sesle. "Çakallar çoğaldı. Karanlıkta saldıranları bile göremedim. Havzaya kurt kanunu geldi."

Kazmacılar kazmalarını susturmuş, çavuşu dinliyorlardı. Herkes, belden yukarı çıplak ve ter içinde ışıl ışıldı.

"Dürüstlük ölmüş," diye sürdürdü Çavuş. "Bu ayağın bile, kesiti taşıma, havalandırma şartına göre ayarlanmadığı her halinden

bellidir. Bu şartı hiç dikkate almamışlar. Amele terler mi, havasızlıktan boğulur mu, düşünen yok. Mestoğlu Hacı Memiş misali, para gelsin de nasıl gelirse gelsin." Elini Cemal'in omzuna koydu birden. "Seni de dövecekler, dikkatli ol. Birkaç kaburgam çatladı, iyi değilim. Acımda beni düşündüren bir kor var. İlkin Dikran'ı dövdüler, sonra beni. Sırada birkaç madenci daha var. Kabahatimiz nedir? Ben bunu anlama gayreti içindeyim. Madeni abad edeceklerine, abad edenleri dövmekle meşguller."

"Dövenleri gördün mü çavuş?"

"Görmedim, karanlıktı. Ses mes yoktu. Hiçbir şey kıpırdamıyordu. Garip bir zamandı. Bu gariplik beni işkillendirdi, karanlığı da işkillendirdi. Karanlık işkillendi mi korkarım. İşkillenen karanlık dil vermez, belki anlar ama hiçbir şeyi belleğine kaydetmez. Karanlığın kendinden emin olmadığını, korktuğunu anlamıştım ki üzerime çullandılar."

"Belleğinde hiç gölgeleri de mi kalmadı? Ellerinde ne vardı?"

Duygularını sürekli gizlediği için, başkalarının da gizlediğini sanıyor, yanıtlarını ihtiyat ve kuşku süzgecinden geçirmek zorunda kalıyordu. Çalıştıkları yerlerden, alacakaranlıklardan çıkıp kendisine doğru iyice yaklaşan kazmacıları içi daralarak süzdü.

"Birini Lüleci Memed'e benzettim."

"Haa anlaşıldı," diye kafasını salladı Cemal. "Açlıktan götü örümcek bağlamış ne kadar adam varsa toplamış, çete kurmuşlar. Kılıçlı Hasan Ağa'nın oğlundan hepsini öğrenirim ben. Ellerinde ne vardı?"

"Vallahi Cemal, ellerindekini gördüm desem yalan olur. Vuruşları sertti, hasmaneydi. Bilgisizlikten başka bir şey kazanmayan insanların vuruşları gibiydi. İhmal edildikleri, muhtaç oldukları her hallerinden belliydi. Ben kafamı tuttum, çıkardıkları sesleri dinledim. O sesler, bana kalırsa zayıfın arabasına değil, kuvvetlinin arabasına binenlerin sesleriydi. Acıdım. Kim bilir, belki de kendime acıdım."

"Vururken ne dediler?" diye sordu Dikran.

Sebeple sonuç arasında kaybolmuş gibi bakınıyordu çavuş.

Yalnızlık ve unutuluş sancısının yamulttuğu ses, etkilemişti kazmacıları.

"Ne dediklerini bilmem. Yediğim köteklerden sonra hepsini unuttum. Beni belki de öldürürlerdi. Övünmek gibi olmasın da benim ellerimde sağlam bir bereket var, dersini terbiyesini kıtlıktan almış bir bereket... Bir ara ayağa kalktım, 'Ben Tayyar değilim, Mustafa Çavuş Ağa'nın oğlu Ahmet'im,' diye bağırdım, sesim benzediği halde inanmadılar. Nasıl olduysa yerden büyük bir taş aldım, bırakıp kaçtılar. Kaçmak da insanlıktır. Kendi nefsi karşısında güçlü kuvvetli olan bir insanı yenmek kolay değil. O insanı anlamak lazım, anlayıp kaçmak lazım."

Yüzünün terini boynundaki bezle silen Recep Emmi:

"İnsanın başına nerde ne zaman, ne düşeceği belli değil çavuş," dedi. "Az evvel, bağ kırıldı, kırılan yerden ilkin taş toprak, sonra da uğursuz bir karanlık döküldü raylara. Niye döküldü? Çünkü, mürettep amele ayın yarısında çalışır, yarısında dinlenir. Ama bir katır dinlenmez; on sene kömür çeker, yardım eder, rahatlatır, sonra da yaşlanır; peki, insan kalkar, o yaşlı katırı götürür de kurtlara atar mı? Hem de canlı canlı. Ne kötülüğü oldu o katırın? Kime ne etti? Kimin atına eşek dedi? Çalıştırdınız, her şeyini aldınız, bir kıçına elek takmadığınız kaldı. Günah değil mi? Hangi Müslüman yapar bunu? İnsan, o yesir hayvanı, arabadan açar da terli terli, aç susuz, götürür mü? Götürür de can darlığı kara kışa, aç kurtlara teslim eder mi?" Durdu, kömür yüklü vagonları karanlığın kör bilincine doğru travers travers zorlanarak çeken Kara Tavşan'ı düşündü. Küfeci Hami'nin başı belaya girmesin diye, Kara Tavşan'ın kurtarılışını gizlemek zorunda kalmıştı. "Neymiş, atım eşkinmiş, kılıcım keskinmiş, ardımdan sapan taşı yetişmezmiş. Yetişse ne olur, yetişmese ne olur, insan insan olmadıktan sonra. İnsan ilkin hayvan olmasını bilsin, daha hayvan olamamış."

Çavuş, Recep Emmi'nin Kocagöt Ahmet gibi acılara sahip çıkan, acıları kucaklayan sesinden etkilendi. Gurur ve hazla demlenen ocak sessizliğine teslim etti ruhunu.

"Hele dur Recep Emmi, o meseleyi sonra konuşuruz," diye, sessizliği bozdu Cemal. Lambasını kaldırdı, çavuşun suratındaki

hasara yakından baktı. Yanağındaki bıçak yarası, dikkatini çekti. "Bana göre, Dikran'ı dövenlerle seni dövenler aynı adamlardır."

Damarı yarım kuyu düzeninde başyukarı kazarken göçük altında kalan dünkü işçilerin ezilmiş, kanlı yüzlerini anımsadı Neşat. "Maden idaresine söylemedin mi çavuş?" dedi.

"Maden idaresinin dövdürmediği ne malum," diye mırıldandı İdris. "Güvenirsin, yapmaz sanırsın ama ummadığın bir anda seni arkadan halleder. Bir insana karısı hainlik yapar da maden idaresi yapmaz mı?"

İdris'in sohbeti, karısı tarafından nasıl aldatıldığına kaydıracağını bilen Cemal: "Maden sahipleri, ocakların yer altı yer üstü hudutları birbirine karıştığı için, bugünlerde birbirleriyle kavgalıdırlar," diye araya girdi. "Bu iş, Bıçkıcı Bekir'in işidir, çete işidir. Çetenin nerde, ne zaman, ne halt karıştıracağı belli değil. Cibali Tütün Fabrikası'nda kavaslık yapan Akçasulu Ahmet de gelmiş, çeteye katılmış."

"Amele uyanık olursa onların hükmü hiç yürümez," dedi Tayyar Çavuş. "Ben doğruya bakarım, bir de hakikate bakarım. Aklım eğer, ehli irfandan gelmişse ben insanın lafına bakmam, alnındaki tere bakarım, o terde insan varsa insana bakarım."

Birbirlerine baktılar. Terleyen direklere, kararmış yüzlere, ışıldayan kömür damarlarına baktılar. Sırtında küfesiyle Cuma geldi. Cuma'nın iyice küçülmüş çocuk yüzüne, kör gözüne baktılar.

"Siz yevmiyenin ağladığını gördünüz mü," diye sürdürdü Çavuş. "Ben gördüm. Kıdemli bir kazmakeşin aldığı günlük altı kuruşun ağladığını gördüm. Hayvanla, burdan demiryolu istasyonlarına, iskelelere kömür nakledenlerin avuçlarına baktınız mı? Ben baktım. Her 128 kilo kömür karşılığında, mesafeye göre o avuçlara konan 15 paranın ağladığını gördüm. Bakın, benden duymuş olmayın; yakında, sahillerden gemilere, taa merkez kaza limanına kömür nakleden kayıkçılar da ayağa kalkacaklar. Niye? Çünkü onların her kantar karşılığında aldıkları 10 paranın iki gözü iki çeşmedir. Yevmiyenin ağladığını ecnebinin gözü görmez, Frenk'in gözü görmez, İngiliz'in gözü görmez, kulağı da duymaz. Aha şu sütun..." Kapı tıklatır gibi tıklattı yanındaki sütunu. "Sütunkeşlerin çok kazandığını

sanırız, değil. Getirdikleri her sütunun cinsine ebadına bakarlar, ya iki kuruş verirler ya üç kuruş. İçi kurtlu, çürümeye başlamış sütunların tanesine de bir kuruş verirler."

"Çok doğru," diye bağırdı İdris. "Bu sütun da çürüktür. İnsan da aynıdır. Çürüğü var, sağlamı var. Neşat'ın anası sağlam insandır. Düşmanını vurdu, Sinop Kalesi'nde yıllarca yattı, alnının akıyla da çıktı. Bir de benim karım var. Çürük insandır. Aslında insan bile değil, bir müşkül derttir. Arkamı döndüğümde, meyli muhabbete girer. 'İnsan ol,' derim, yok. 'Sayvan kur, mekân et gönlümü,' derim, o da yok. Nesin sen? Aşı aziz bilmezsin, aşkı aziz bilmezsin. Git o zaman kendini pazarda düdük diye sat."

"Bizim konuştuğumuz şeye bak, seninkine bak," diye çıkıştı Cemal. "Kendine gel İdris, ikide bir karı kız meselesini getirip sokma."

"Neyse Cemal, kızma," dedi çavuş. "Her insanın bir yavuz derdi var. Sizi işinizden etmeyeyim, geçin yerlerinize çalışın. İnsanın yüreği aşk dergâhıdır, her zorluğun üstesinden gelir. Ben buna inanırım."

Ocak Başçavuşu Ölmezoğlu Ömer'le Çavuş Kalvos, sohbet dağılmak üzereyken geldiler. Ölmezoğlu Ömer, çalışkanlığı ve titizliğiyle maden idaresinin güvenini kazanmış bir insandı. Yumuşak konuştuğu, kimseyi azarlamadığı ve dert dinlediği için de işçiler "Buba," diye seviyorlardı. Tayyar Çavuş'u ve kazmacıları, "Neler konuştuklarınızı biliyorum," dercesine, şöyle bir süzdü. Ocakta, belli ki boynu kırılmış bir gül iklimi vardı. Bu iklimi sezinlemiş olmanın burukluğuyla:

"Sohbetiniz bereketli olsun uşaklar," dedi.

"Sağ ol Buba," diye karşılık verdi kazmacılar.

"Sıcak terle söylenen her söz, kurulan her sohbet mübarektir, yeter ki işler aksamasın. Ben hepinizden memnunum. Hepimizde biraz iyilik var. İyilikler yan yana, göz göz gelirse, el ele verirse kötülük kalmaz." Durumunu önceden bildiği Tayyar Çavuş'a çevirdi kafasını. Çavuşun, çatlamış, mor renkli patlıcan incirini andıran burnuna baktı. "Yaraların nasıl oldu çavuş, iyisin inşallah?"

"İyiyim Ömer Çavuş, sağ olasın."

"İyi iyi, Allah iyilik versin, iyi ol," dedi, insanın boşluğunu dolduran leziz bir sesle. "Maalesef dünyada ulu uslu insanların sayısı azaldı. Meydan biraz zırtabozlara kaldı."

"Çok doğru, "diye onayladı İdris. "Madenden evvel bu diyarda, çok yakışıklı, yalabuk kadın varmış; maden çıktı, tarla bayır, ahır çayır işleri hep onlara kaldı. Güzellikleri gitti, kaya yalağına döndü çoğu."

"Yanlış konuşma İdris, onlar bizim karılarımızdır," diye sinirlendi Cemal. "Çocuklarımızın anasıdır."

"Ben tersini söylemedim. Onların içinden birisini de benim kaderime yazmışlar. Bir faydasını görmedim. Başkası ne derse desin, isterse 'Bire bin veren bereketli tarla,' desin, benim için kısırlaşmış, bozlak tarladır o."

"Kadınıyla erkeğiyle her insan güzeldir," diye araya girdi, Ömer Başçavuş. "On gün evvelinde ben hastaydım. Karım sabah erden kalktı, ocaktan ucu yanan bir odun aldı, başımın çevresinde üç kere döndürdü, bir çorba yaptı, bir terletti, hiçbir şeyim kalmadı, iyileştim, ayağa kalktım. Yani diyeceğim odur ki insan, insanın dermanıdır." Yeleğinin cebinden gümüş köstekli saatini çıkardı, Kalvos'un hemen yukarı kalkan lambasının ışığında baktı. "Vakit ilerlemiş, İşinize bakın. İhtiyaçtır bu. İhtiyacınızın helal yoluda yürüyün, sıkmayın canınızı. İnsan, altın kapılı da olsa tahta kapılıya ihtiyacı olur her zaman. İhtiyacı olmasa siz burda hakka doğru kazma sallamazdınız."

Ömer Başçavuş, Kalvos'la birlikte ocaktan ayrıldı. Bunların ayrılışından az sonra da kazmacılarla tek tek el sıkışarak Tayyar Çavuş ayrıldı. Cemal, yeğeni Cuma'nın, küfesini doldururken kuru kuru öksürmesini, Yılanoluğu'nda çalışmış olmasına bağladı. Söktüğü damara gitti, kazmasını aldı, dizlerinin üzerinde çalışmaya başladı. Yeni bir sıkıntı çöreklenmişti içine. Düşünerek, hesaplar yaparak, tahminler, değişen kararlar, kuşkular, kurmacalar yumağına dalarak çalıştığında, yüreğinden başka çıkış noktasının kalmadığına inanıyor, yüreğine sığınıyordu. Birisini dinlediğinde, dışa baktığında, dışlaştığında rahatlar gibi oluyordu. Ameleyi ayağa kaldıranlar,

bunca zaman geçmesine rağmen, tek tek kıstırılıp dövülüyorlardı. Sıra kendisindeydi. Nerede, ne zaman, kimler tarafından kıstırılıp dövülecekti? Refleks cinneti, duygusuz düşünceler, düşüncesiz duygular... Kazmayı hırsla vurdu. Düşen kömür blokunun kıvılcımlandığını sandı. Üstteki kayadan su damlıyordu. Dizlerinin altında da bir kaya vardı. İki kaya arasında, karanlık ile lambanın aydınlattığı kömür damarı arasında, boyun eğiş ile karşı koyuş, varoluş ile yok oluş arasında ezildiğini hissettikçe içindeki sesler çoğalıyor, külfetli hayallerin ağırlaştırdığı küçük kafalar, gözlerinin önünden gölgeler halinde gelip geçiyordu. Böyle anlarda, kazmasını bırakıp kaçmak geliyordu içinden. Dedesi Cemal'i düşündü. Nasıl bir adamdı? Körnefes onu hangi ânında yakalamıştı? Damarı oyarken mi, yoksa su testisinden bir yudum su alayım derken mi? Patlama ânında mı ölmüştü, yoksa patlamadan çok sonra mı? Babasına kaydı düşüncesi. Dövüldükten sonra mı ölmüştü? Dövenler kimlerdi? Toz hastalığından öldüğünü söyleyenler de vardı. Demek o zaman da bir eşkıya çetesi vardı. Bir yerde kıstırdılar, dövdüler, sonra geldi, evde öldü. Çocukları canlandı gözlerinin önünde. Küçük Hurşit, büyüyecek, kazmaya sarılacak, bir damarda ömür tüketecekti. Kim bilir, belki de emmisi Hızır gibi, büyümeden, küçük bir küfeciyken, bir patlamada, tutuşup kavrulacaktı. Onun yerini, ondan daha küçük olan kardeşi Nasuh alacaktı. Kazmayı damara vururken daha mı iyi düşünüyordu? Durdu, konuşmalara kulak verdi. Anasını anlatıyordu Recep Emmi:

"O kadının emeğini ben nasıl unuturum, elleri benim sofrandı. Ben o ellerden çok ekmek peynir yedim. Çok duasını aldım. Onun duası herkesi doyururdu."

"Yeni kadın nasıl?" dedi Dikran, bağrının terini bezle silerken. "Sana bakar mı?"

"O kadın deli," diye araya girdi İdris. "Recep Emmi'ye bakmaz. 'Git boş kovayı doldur,' dersin, gider dolu kovayı taşırır."

'Çok cahil bir adam bu İdris,' diye iç geçirdi Neşat. Büyük sıkıntısının kıyısında durdu Cemal. Kazmayı bıraktı, lambasını yaklaştırdı, sol dizindeki yaraya baktı. İdris'e çıkışmak istedi, vazgeçti.

"Ben Dürdane'yi bana baksın diye almadım." Yorgun olmasına rağmen, sesi parlak ve bereketli çıkıyordu Recep Emmi'nin. "Dürdane'nin bana bakışında bir çile vardı. Sanki on sene turkoya koşmuş, ezmiş, yaşlandırmışsın. Ben zalim bir adam değilim, Dürdane'yi çalıştırmam; her ne ihtiyacı varsa görür, yardım eder, rahatlatırım."

"Recep Emmi sen yaşlısın," dedi İdris. "O kadın gençtir, geçimsizdir. Konuşmasını bilmez, sohbete kopuğlama girer, düztaban konuşur. Sen yapamazsın o kadınla."

Oyduğu damarın dibinde, sırtüstü uzandı Cemal, dinlemeye koyuldu konuşmaları.

"Ben yaparım," dedi Recep Emmi. "Rahmetli Şükrü'nün kızıdır o. Şükrü de çapraz konuşurdu, kızgın demir gibi bakardı ama iyi adamdı; evi barkı yoktu, yüreğinde barınan bir adamdı. O adamın tohumundan kötü kız çıkmaz."

"Madem evlendin, kadını niye alıp götürmedin Zonguldak'a?"

İdris sormasa Dikran soracaktı aynı soruyu.

"Zonguldak'a gelmedi. Bana, 'Sen gel,' dedi."

"Ben demedim mi," diye mırıldanarak güldü İdris.

"Fark etmez. Berhanemi, Kara Tavşan'a yüklerim, gider, evine yerleşirim."

"Kadını çağır, sen gitme," dedi İdris. "Gidersen sakalı ele verirsin. Beni dinle Recep Emmi, ciddiyim. Eşkıyanın elinden silahını aldın mı ne olur, iğnesini yitiren yabanarısına döner, vızıldamaktan başka bir şeye yaramaz."

Neşat dayanamadı, kazma işini durdurarak: "Ona buna akıl dağıtacağına, sen biraz da kendine baksana İdris," dedi, bezle şakaklarındaki teri silerken. Oğlu Cuma'nın küfeyi sırtlayıp götürüşüne kaydırdı bakışlarını. Yüreğine oturan, incecik, çaresiz bir acıyla sürdürdü. "Adam, ellisini geçtikten sonra bir yuva sahibi olmuş, 'Hayırlı olsun,' diyeceğine, 'Ayrıl, yuvayı dağıt,' demenin ne âlemi var. Dostluğa sığar mı bu?"

"Yahu etmeyin eylemeyin," diye çıkıştı İdris. "Recep Emmi'yi, bu yavan yaşık dünyada, o karıyla külfete sokmayın."

"Bırak Recep Emmi'ni canım, sen kendine bak, külfet yaratma."

Cemal, tartışmaları dinlerken grevcileri adamlarına dövdüren, çetebaşı Bıçkıcı Bekir'i geceleyin bir yerde kıstırıp bıçaklamayı düşündü. Kazmasını aldı, damarı kör bir hırsla kazmaya koyuldu. Birden aklına, Bekir'in bıçkıhanesi geldi. Bıçkıhanenin alevler içinde yanışını hayal etti. Zapturapttan anlamayan, o pis paranefis herife en büyük darbe bu olabilirdi ancak. Her şey, bir parça gazyağının ve bir kibritin başındaydı. Gidişatı korkutup durdurmanın zamanı gelmişti. Cemal, hazine keşfetmişçesine gülümserken Recep Emmi de:

"Ben, boyunduruktan yeni açılmış bir öküzü seyrettim, insan oldum," diye konuşuyordu. "O öküzün, susadığını, kafasını suya teslim etttiğini seyrettim, insan oldum."

İYİ SÖZÜ YABANA ATMAYIN

İyi bir söz, kalın bir kitabı kurtarır.

Recep Emmi, Kara Tavşan'la birlikte, yokuşu tırmandı, taze duyumlar, çağrışımlar içinde, evi arkadan dolanıp soluk soluğa kapının önünde durdu. Her şey yolunda gidiyordu ama ev, ev değildi. Duvarları eğri büğrü, çatısı, iki yana akıntılı, beşik örtüsünü andıran bu garip yapı, çevredeki hiçbir eve benzemiyordu. Kapıyı kibarca tıklattı. Bekledi, kulak kabarttı, bir daha tıklattı. Büyük bir merakla, ardına dek açıldı kapı. Kalbinin atışları hızlandı. Dürdane'nin boşluğu harcayan, atmaca bakışlarıyla karşılaştı. Kadın, Recep Emmi'den önce, katırı ve sırtındaki yükü süzdü, Recep'in yumuşacık, minnettar bakışlarına dikti bakışlarını. Elindeki ayıcı değneğinin ucunu adamın göğsüne dayayarak:

"Niye geldin Recep Dayı?" diye homurdandı. "Ben genç bir kadınım. Sen de, yaşlı bir katırsın. Azrail'e bir osuruk borcun kalmış. Ne işin var burda? Eşyalarımın huzurunu bozmaya mı geldin?"

İhtiyar, irkildi. Kadının, hileye gelmez, beş köşeli Arnavut zarına dönüşen kafasını süzerken sözdeki anlama, korkunç bir hızla akan ve insanı su gibi harcayan anlamın habis büyüsüne takılıp yutkundu. Kadın değneğini usulca indirdi. İhtiyar, perçemini sıvazladı Kara Tavşan'ın. Umudunu ve güzellik duyumunu yitirmişçesine:

"Evlendik ya," dedi. "Sen gelmedin, ben geldim."

"Evlenen insan gerdek gecesine girer, biz girdik mi?"

Yola büyük hayallerle, zengin iç sesleriyle çıkan, sevincini,

hesapsızlığını ve memnuniyetini sık sık gülümseyen ihtiyar, kadının, kendisini sımsıcak bir kucaklayışla karşılayacağını umduğu için şaşkındı. Gerdek sözünü duyunca umutlandı.

"İnat etme Dürdane, iğneden ipliğe ne kadar eşyam varsa hepsini getirdim. Ben sana hizmet etmeye geldim. Ne ihtiyacın varsa..."

"Beni ihtiyaca mihtiyaca bulaştırma Recep Dayı."

"Dayı deme, sen benim helalimsin. Her ne ihtiyacın varsa..."

"Allah Allah, hâlâ ihtiyaç diyor!"

Göz göze geldiler yeniden. Bilinçaltında geziniyordu kadın, kendisini etkileyen çaresiz bir saflıkla karşı karşıya olduğunu sezinledi birden. Adama, 'Ben gelmem, git eşyanı al gel,' dediğini anımsadı.

"Sen şimdi bu evde kalmaya mı geldin?"

Recep Emmi, üslubun, yumuşak ve sevecen mayasından cesaret alarak: "Biz evlendik Dürdane," dedi. "Biz bir evde kalmaya karar verdik. Baş göz olduk, ne çabuk unuttun."

"Gözlerini getirip benim başıma yerleştirme. Kimden aldın o gözleri? Mal Müdürü Latif Bey'den mi?"

Kadın, değneğini attı, aklını kurcalayan kuşku ve korkulardan arınarak düşünme çabasına girdi. Adamın evdeki varlığı, kendisini ve eşyaları rahatsız edebilir miydi? Adam uzaktan Zonguldak baştahsildarı Şakir Efendi'ye, yakından ise kaymakam Sırrı Bey'e benziyordu. Ama duruşunda buyurganlık yoktu. Başkalarının üzerinde egemenlik kurabilecek bir adama benzemiyordu. Çevresine hizmet ve ahlak yayan, eli makbul, uysal bir adam olabilirdi. Sessiz bakıyordu. Gözleri çok zavallıydı. Kuru, yanpiri lakırdılara tok bir karınla bakıyordu. Ağzının kenarları ve alnı kırışmıştı. Ama bu kırışıklıklar, yönünü, mesafesini bilen kırışıklıklara benziyordu.

"Madem öyle, yükünü çöz, içeri al."

"Allah razı olsun," diyerek katırın yükünü çözmeye koyuldu Recep Emmi.

"Bu katır, ahıra sığmaz, Recep Dayı. Bir eşekle gelseydin daha iyi olurdu."

"Sen merak etme, ben şimdi el atar, her müşkülü hallederim."

Dürdane, sağduyulu, lütufkâr ve yarı mahcup bir edayla kapı eşiğinde dikelip yükün çözülüşünü seyre koyuldu. Dikkati, ayrıntılardaydı. Davranışlardan, ruhun özüne doğru yürüdü. Recep'in eşyaları değil de kendini ve yeni karısını çözerek eve yerleştirdiğine kani oldu. Elleri dikkatle izledi. Adamın makbul düşündüğü, ellerinin işleyişinden belliydi. Niyetinde leke yoktu. Karısına pehlivan gibi sarılan kocaların soyundan gelmiyordu. Elleri konuşuyordu. Gün batımında kıyıya vuran dalgaların sesi gibi yumuşaktı sesi.

"Kurci Kumpanyası, Kozlu'daki ocaklarla Zonguldak'taki ocaklar arasına bir tel gerdi, teli de direklere iliştirdi. Kozlu'daki adam, bir alet aldı eline, taa Zonguldak'taki adamla konuştu; bu neyin nesidir Recep Dayı?"

"Bu yeni bir şeydir. Biz de çok konuştuk ocaklarda bunu. Şimdi bir şey diyemem. Eşyaları yerleştirmem lazım."

Kapıyı ardına dek açtı, yükün altında iki büklüm yürüyen ihtiyara yol verdi. Kapıdan güçlükle girdi ihtiyar. Yükü duvarın dibine indirdi ve evi şöyle bir süzdü. Toprak zemin, zerzebil içindeydi. Badanası pul pul dökülen ve hafif eğrilen karşı duvarın dibinde, zemine serilmiş ve toprak rengini almış, eski bir keçe vardı. Keçenin üstünde, hayata küsmüşçesine duran iki ot yastık, bir bakır tas ve bir de tahta kaşık vardı. Recep Emmi, susamıştı; gözleriyle, içinde suyu barındıran bir nesne aradı.

"Suyun yok mu?"

"Hele dur, daha yeni geldin, hemen su deme. Suyu getirsem arkasından 'Kıymalı yanuç böreğin yok mu?' diyecen. Eşyaları yerleştir."

Recep Emmi, kadının haklı olduğunu düşündüğü için bir şey demedi. Misafirin hemen gelir gelmez, ayağının tozuyla bir şey istemesi doğru değildi. Oturması, terini silmesi, soluklanması, hal hatır sorması gerekiyordu.

"Yiyecek getirdin mi?"

"Getirdim," diyerek dışarı çıktı Recep Emmi. Kadının sorusundan hoşlanmıştı. İyi bir ev kadını, evin ihtiyaçlarını sorardı. Yiye-

cek çuvalını kucaklayıp içeri girdi, yatak yükünün yanına indirdi. Hemen ardından, gitti kap kacağı getirdi.

"İki çuval mısır unu kaldı, onları da yarın getiririm, her şey tamam olur. Kavuzu alınmış Romanya buğdayından, ince ince çekilmiş un getirdim biraz. Umaç çorbası yapar içeriz."

"Hele dur, acele etme," diye çıkıştı evin hanımı. "Çok eşya getirmişsin. Süpürge getirdiysen buraları bir güzel süpür, ondan sonra eşyaları yerleştir. En son, çorbayı yaparsın. Benim biraz gezmem lazım, bugün hiç gezmedim. Ben gelene kadar çorba hazır olsun. Tamam mı?"

"Tamam, sen git, ben bu evin her ihtiyacını görürüm. Eşyaların herhal yardıma ihtiyacı var, yardım eder, evi rahatlatırım."

"Kendine gel, Recep Dayı," diye kaşlarını çattı. "Bu evde eşya meşya yok. Bana çok sataştı eşyalar. Onların yüzünden ev de çok karıştı. Cinlerim tepemde toplandı, bir cuma gecesi biri ayağıma takıldı, beni düşürdü; hepsini dışarı çıkardım, yaktım evin önünde. Getirdiğin bu eşyalar da serserilik eder, her tarafa yayılırlarsa hepsini yakarım."

Kadının uyarısını ciddiye aldı. Gidişini seyrederken "Sen merak etme," dedi. "Ben her tarafı temizler, eşyaları yerleştiririm. Evi rahatlatırım, biz de rahatlarız."

Dürdane gittikten sonra yatak odasına girdi Recep Emmi. Yerde, kenarları sökülüp dağılmış bir hasırın üzerinde, bir döşek, bir yorgan vardı. Pencerenin önünde, üst üste yığılmış, kirli, yamalı elbiselere yaklaştı. En üstten, car denen, siyah çarşaf üstlüğü alıp şöyle bir baktı, kenara koydu. Ceviz menevişine çalan, kısa kollu zibini de alıp kenara koydu. Sol dizi yamalı, siyah şalvarı dikkatle inceledi, kokladı, şalvarın yıllardan beri yıkanmamış olduğu sonucuna vardı. Duvarlara ve tavana baktı. 'Eşyasız, ekmeksiz, susuz bir ev,' diye mırıldandı. Yoksulluk ve yalnızlık duygusuyla doldu. Getirdiği eşyaların içinden süpürgeyi çıkardı hemen. Pencereleri ve kapıyı ardına dek açtı. Yatak odasından başlayarak evi bir güzel süpürdü. Köşeleri ve duvarı saran örümcek ağlarını aldı. Getirdiği ince döşekle yorganı, yatak odasının, kapıya bakan köşesine yerleştirdi,

üzerine anasından kalma, incecikten dokunmuş, nakışlı bir cecim attı. Oturma odasına geçti. Ocağı tıka basa dolduran odun külünü aldı. Getirdiği kap kacağı ocağa yakın bir yere koydu. Evi düzenli olmayan bir insanın hayatı düzenli olamazdı. Dilendiğini aynı gün yiyen bu kadının, yeni düzene alışması gerekiyordu. Dışarı çıktı, kuyudan bir kova su getirdi, lıkır lıkır içti, gerisini Kara Tavşan'a verdi. Gitti tekrar getirdi, ocağın yanına koydu. Dışarı çıktı. Yandaki evin sahibiyle karşılaştı. Adam, bakan ama merak etmeyen, işiten ama anlamayan bir meşrebin mağduru havasındaydı. Recep Emmi'ye, komşusunun bahçesine giren bir sokak kedisine bakar gibi bakıyordu.

"Merhaba," dedi, yarım ağızla. "Madenden geldin değil mi?"

"Madenden geldim."

"Ben de madenden geldim," dedi adam. "Dürdane'nin hısmı, akrabasısın herhal?"

"Dürdane'nin kocasıyım ben."

Adam, kulaklarına inanamadı. Söylenenin doğruluk payını öğrenmek için, katırın perişan halini ve Recep Emmi'yi süzdü tepeden tırnağa.

"Yani siz evlendiniz?"

"Evlendik. Bundan sonra Dürdane sahipsiz değil. Onun her ihtiyacını görmeye geldim. Yardım etmeye, rahatlatmaya geldim."

Adam, Recep Emmi'nin, kendisini, dolaylı olarak tehdit ettiğini sandı. Bakışları birden, genel görünümünü yalanlarcasına, ruhundan konuşan, sisli, gizemli bir hal aldı. İşaret parmağının şaşkın ucunu, ilkin sol yanağına, sonra yanağını işgal eden, tavuk götü büyüklüğündeki kara siğile bastırdı, siğili tatlı tatlı kaşırken öksürdü.

"Allah mesut etsin, kolaylık versin," diyerek, yavaş, yampiri bir yürüyüşle evine doğru uzaklaştı. Eve girmeden önce, dönüp bir kere daha baktı.

"Sağ ol," dedi Recep Emmi, gecikmiş olarak. "Allah niyetini altın etsin."

Recep Emmi, ahırın çürük kapısını güçlükle açtı, kafasını eğerek Kara Tavşan'ı içeri çekti. Katır, karanlığa baktı, madene girdiğini sanarak direndi, yuları çekenin Recep Emmi olduğunu fark etti birden. Temkinli adımlarla içeri girdi. Ahır, minnacık bir kuzu yatağı havasındaydı. Katırın kulakları, sepeti andıran, yapaz yupaz sırıklarla acemice kaplanmış tavana değiyordu. Ortamı sevmedi Recep Emmi. Katırı dışarı çıkardı. Ahırı temizlemeye, düzene sokmaya başladı.

Dürdane, savrulmuş saçları ve açlığıyla eve girdiğinde şaşırdı. Gizemli, iç mırıldanışlarını, temizlik ve düzenin gücü karşısında, sessizliğe dönüştürdü. Yağda kızarmış un kokusunu zevkle solurken, ocak ateşinin böğründe bekleyen tencereye baktı. Hayata çekidüzen verilmiş, umaç çorbası hazırlanmıştı. Bakışlarını, ocağın kenarında oturan, evin Recep Dayı'sına çevirdi, mahcup, terbiyeli bir edayla gülümsedi. Kaşlarını çattı birden. Kendisini o an, kelimenin anlamını bozan bir harf gibi hissetti. Beyni uğuldadı. İçinde filizlenen berekete, gramersiz, vezinli seslere kulak verdi. Kapının yakınında duruyordu hâlâ.

"Recep Dayı," diye mırıldandı.

"Buyur."

"Saçlarımın içinde, bir telciğe bir düğüm atsam, deryadan yağmur getiren yağar yelinde yürüsem sen o düğümü bir günlük yoldan görürsün değil mi?"

Kadının gür, kıvırcık saçlarına baktı Recep Emmi. O kadar uzak bir yoldan, değil düğümü, kadını bile göremeyeceğini anladı. O an gizli bir ses, kadını yaralayacak bir yanıttan kaçınması gerektiğini telkin etti ona.

"Görürüm," dedi.

Kadın, derin, mahremli bir bakışla yeniden gülümsedi.

"Recep Dayı."

"Buyur."

"Adımı aha şu parmağımla, akan suya yazarsam okursun değil mi?"

Aklı, kadının havada kalan işaret parmağının ucuna kaydı. Akan suya yazı yazılır mıydı, yazılsa bile okunur muydu? Mantığı taşa çalan sorular soruyordu bu kadın.

"Okurum."

Kadın, bir deniz kızı inceliğiyle ocağa yaklaştı. Tarifsiz zevkler içindeydi. Ateşe bakarak saçlarını okşadı Recep Emmi'nin.

"Ben konuşmam, Recep Dayı. Susarım. Beni, hiç konuşmadığım zaman dinle." Sustu. Her şeyi doğal karşılayan, çıplak ayaklı duyguların istilası altındaydı. Adına, inadına sığınarak konuşmuyordu. "Sen iyi bir insansın, Recep Dayı. Sorularımın hepsini bildin. Bir çilingir sofrası kur. Karnımız acıktı."

"Tamam," diyerek ayağa fırladı Recep Emmi. "Ben şimdi bir sofra kurar, ne ihtiyacın varsa görür, rahatlatırım. Sen otur dinlen, rahatına bak."

Köşede, keçenin üzerine serilen tertemiz kilime bağdaş kurdu. Yalnızlık duygusundan sıyrılmış, rahat bir ortama kavuşmuştu. Kapı kapı dilenme günleri geride kalmıştı artık. Kilimin üzerine küçük bir bez parçası serdi, Recep Emmi. İçinde un çorbası olan tencereyi bezin üzerine indirdi. İki tahta kaşık ve bir parça mısır ekmeği getirdi. Tencerenin kapağını açtı. Karşılıklı yanaşıp kaşıklamaya koyuldular çorbayı. Recep Emmi, kadının uzun süreden beri yıkanmadığını, ekşi ekşi koktuğunu kafaya taktı. Onu yıkamaya razı etmenin uygun bir yolu üzerinde yoğunlaştırdı düşüncesini.

"Yemekten sonra bir güzel yıkansak iyi olur."

"Yemekten sonra Cebeli'ye gitmemiz lazım," diye karşı çıktı Kadın. "Ona kaç senedir söylemediğim bir sözü söylemem lazım."

"O zaman, Cebeli'den döndüğümüzde yıkanırız."

"Sabun yok, tekne yok, su yok, yıkanmanın mümkünatı yok."

"Sen tatlı canını sıkma, ben hepsini temin ederim."

Dürdane, sözünün eri olan bir adamla konuştuğunu anımsayarak sustu. Gövdesinin çıkıp gittiğini, yerinde, kaşıntıdan başka bir şeyin kalmadığını, yıkanması durumunda gövdesine kavuşacağını düşündüğü için yıkanma işine sıcak bakıyordu. Çorbayı kısa zamanda bitirip ayağa kalktılar. Recep Emmi, kaşıkları tencerenin

içine attı. Yan yana iki küçük kütük yerleştirdi ateşin ortasına. Kapıyı çekip çıktılar. Çıkarken kapıya bir sürgü yapıp kilit takması gerektiğini düşündü Recep Emmi.

Cebeli'nin evine vardıklarında, çıkmak üzere olan Cemal'le karşılaştılar kapıda. Cemal, iyimser, matlaşmış bronz bir gülümseyişle Recep Emmi'yi selamlayıp, evden uzaklaştı. Cemal'in bıçkın meşrep bir havada, sol omuzunu düşürerek eğri adımlarla gidişini izleyen Dürdane, 'Bu da kazmakeş güya. Dört adamın omuzunda gelesin inşallah,' diye iç geçirdi.

Cebeli'yle Rukiye'den ve kavrulmuş mısır kokusundan başka kimse yoktu evde. Cebeli, bedevinin kafatasında kuskus pişiren lejyonun hikâyesini anımsamaktan vazgeçmiş, başka hayallere yönelmişti o anda. En büyük belasıyla, yani kendisiyle uğraşmadığı ender günlerden birisini yaşıyordu. Renklerini durmaksızın dıştalayan ışıltıların istilası altındaydı hayal dünyası. Işıltılar, bu kez bağlantısız değildi; incecik milyonlarca lifin düğüm düğüm ördüğü, karmaşık, harikulade bir ağa dönüşmüştü. Envai çeşit duyumlar, kurgular, çağrışımlar, seziler, kıpırtılar... Gerçekleşmesi mümkün olmayan bir arzu içindeydi; her kıpırtının ayırdında olma, kendisini durmaksızın, döne döne gerçekleştirme ya da varoluşunun ana noktasına, başlangıcına taşıma gibi bir arzu...

"Berhanemi yüklendim, getirdim."

Ses, Cebeli'nin gözkapaklarını araladı. Bey, başını usuldan çevirdi; çevirmesiyle de bakışları, karşısında duran Recep Emmi'nin, azmış ve şalvarının önünü çadır gibi kaldırmış belasıyla karşılaştı. Recep'in, berhaneyi yükleyip getirdiğini ama kadına, yılların demlendirdiği bir kösnümeyle yüklenemediğini anladı.

"Yerleştin mi Recep?" dedi.

"Yerleştim," diyerek eğildi, ellerinden öptü Cebeli'nin.

Gizli gözüyle Dürdane'yi yokladı Cebeli. Elli yıl öncesini ve elli yıl sonrasını, kıyıdaki köhne tekneyi ve dümen evini anımsadı. Dümenin, dümen yelpazesinden yukarı kalan bölümünü, kıç bodoslamasının üst ucunu, teknenin kümbet olan bölümüne açılan oval deliği, deliğe yuvalanan kuşu... Gözlerini yumdu, açtı, bir

daha baktı Dürdane'ye. İnsanların ağzından çıkan her sözü görüyordu bu kadın. Yer altının uçsuz bucaksız kara rahminde, Allah'ın çarığında didinen farelerden birisiyle evlenmişti. Durumu nasıldı acaba, evlilikten memnun muydu? Kadının, kendisine yine olduğu yerden değil de olmadığı yerden baktığını tahmin etti. Efendiliğinden ve uşağından memnun gibi bir hali vardı. Efendinin durumunu anlamanın en iyi yolu, uşağının gözlerine bakmaktı.

Uşak, ateşe karşı oturan efendisini geçip sedirde bağdaş kurdu. Cebeli'nin mecalsiz gözlerini gözlerinde hissedince:

"Nasılsın beyim?" dedi. "Sağlığın yaşayışın nasıl? Ben seni hep iyi gördüm. Gene iyisin inşallah?"

"Sağ ol Recep, sağ ol. Herkes beni nedense hep iyi görür."

"Sen kendini nasıl görürsün?"

"Ben de iyi görürüm. Hayat iyidir, okunmamış kalın bir divandır. Ben kendimi o divanın en iyi cümlesinde, asıl cümlesinde yaşadığımı sandım hep. Yaşlanınca belleğim bulandı, sürüldüm o cümleden, o cümlenin sonundaki 'vesaire'de soluk almaya başladım. Sen ne yaptın, onu söyle?"

"Katırıma yükledim, getirdim her şeyimi."

"Doğru cevap ver," diye çıkıştı Dürdane. "Daha her şeyini getirmedin, iki çuval mısır unun kaldı."

"Doğru," dedi Recep Emmi. "İki çuval mısır unu kaldı. Bir de çamaşır teknesini unutmuşum, En az otuz yıl yıkandım onun içinde."

"Bizim bu gece yıkanmamız suya düştü."

"İyi iyi," dedi Cebeli. Delinin karılaşmasından hoşlanmışa benziyordu. "Dünya evine girdiniz. Girdiğiniz yerde yan yana değil, iç içe durursunuz artık. Dalaşırsınız. Gülüşür oynaşırsınız."

"Yaşlı adam dünya evine girse de bir şey yapamaz," diye çıkıştı Dürdane. "Tokmağı çarşafa dolaşır."

Ev sessizleşti. Konuklara çay demlemekte olan Rukiye, kadının imlaya gelmez, çıplak söylemini tebessümle karşıladı. Çatlamış, çorak coğrafyası çimlenir gibi oldu Cebeli'nin.

"İki karı, bir koca. Senelerce dalaştık. Birbirlerini yenen takatsiz iki düşman misali, tutunduk birbirimize. Göğsüm genişledi. Genişlliğime alayım dedim ikisini de, sığmadılar. Okudum. İyi sözü öğrendim sonra. Dinlediler beni. Değerlerini anladım. Kurtulduk."

"İyi söz, evliliği kurtarmaz."

"İyi sözü yabana atma Dürdane. İyi bir söz, kalın bir kitabı kurtarır. Kadınların iyi sözü anlamadığı zamanlar da olurdu. O zaman sıkıntıyla dolardım, dışarı çıkar, sopamı toprağa vururdum. Evcilleşmiş kurt misali ulurdum. Acı çekerdim."

"Yalan," diye mırıldandı Dürdane. "Sen acı çeken bir adam değilsin. Acıların var. Acılarını hakkıyla yaşayan bir adam değilsin."

Recep Emmi üzüldü. Acı çeken ve bundan dolayı yardım edilip rahatlatılması gereken bir insana bunlar söylenmezdi. "Hürmet et," diyecekti, saldırıya uğramaktan korktuğu için diyemedi.

"Doğrudur," diye sürdürdü Cebeli. "Acılarımla bir göbek bağım yok. Ama başkalarının çektiği acılar bana malum olur. İçimi gösteren çatlak bir ayna var. Zaman zaman bakarım o sırsız aynama. Başkalarının çektiği acıları da görürüm orda. İncelikli acılar. Emeğini hesap gütmeden, karşılıksız vermiş, manalı, samimi acılar."

"Ben bugün işlerimi acısız hallettim," dedi Recep Emmi. "Bundan sonra her ihtiyacı görür, yardım eder, rahatlatırım."

"Vücut binasını fazla zorlama."

"Zorlamam beyim. Yaşımı başımı almışım. Lambam var, kazmam var. Kendi gücüme göre vururum."

Her sesi kendi iç duvarıyla karşılamasına rağmen, insana özlediği şeyleri anımsattığı, şaşkınlık, şüphe ve karanlık kattığı için Dürdane'nin iyi bir kadın olduğunu düşündü Cebeli. Zaman, mutlak ve sıkıcıydı. Zaman, haddinden fazla boldu ve insanları malik olmaya zorluyordu. Zamanın hakkından gelmesini biliyordu Dürdane. Gözkapaklarını indirdi, oda sessizliğinde gezinen niyetleri dinledi. Rukiye nereye gitmişti?

"Yakup nerdedir Cebeli?"

Dürdane'nin Yakup'u merak etmesi, hoşuna gitti Cebeli'nin.

"Bilmem. Yakup durmaz, gezer."

"Ölür gezer, dirilir gezer."

"Doğru," diye onayladı Dürdane'yi. "Duyduğu her lisanda gezer. Her kelamda doğar."

"Benden başka her şeye bakar. O kör olası gözleriyle bana bakar. Görmediğim gözleriyle de başkalarına bakar. Gitti bir çağanoz karıyla evlendi. Bataklık yosununun üstüne kurdu evini."

Kadının görerek değil, hissederek değerlendirme yaptığını düşündü Cebeli.

"Yakup'un Kumru'yla evlenmesi iyi oldu. Kumru, feleğin ateşinde pişmiş bir kadın. Sevecen bir kadın. Hesaba uzaktır. Korkmasını, ağlamasını bilen bir kadın. Korkar ama güçlü bir kadın. Gücünü sevince kullanır, korktuğu için kullanmaz."

Dürdane öfkeyle ayağa kalktı. Atmaca bakışlarını Cebeli'ye çevirdi, boşluğu döven bir sesle:

"Kirpileşme Cebeli," dedi. "Kirpileştin mi yavrunu 'pamuğum,' diye seversin." Kirpi adımlarıyla yanına geldi, Cebeli'nin; çoğalan, kirpileşen kafalarla karşılaşınca durdu. "Ben, çıplak ayaklı, donsuz bir çocuktum. Kızdığım adamlara dilimi çıkarır, eteğimi kaldırır, çatlağımı gösterirdim. Yaramaz çocukları da yakasından tutar, fukara sümüğü gibi duvara yapıştırırdım. Hiç kimse benden üstün değil." Kapıya doğru yürüdü, hızla açtı, başını çevirip, "Haydi Recep Dayı, kalk, işimiz gücümüz var," diye emretti.

YANGIN

Karısı güzel olanın derdi güzel olmaz.

Kış gücünü yitirmiş, kökler, toprağın bağrında uğuldamaya başlamıştı. Ilınmış kar suyu, deniz tuzu, kömür ve tomurcuk kokusu sarmıştı havayı. Tavşanlar, köstebekler, tilki ve kurt yavruları, yerin dibinden, inlerinden, incecik burunlarıyla, kışın çekilişini haber veren bu kokuyu, bu cemre krizini dinliyorlardı. Ormanı, çam dallarına ve kayaların kınalı yüzeyindeki çukurlara tüneyen göçmen kuş kafilelerinin cikcikleri sarmıştı. Suya inen boz ayı, kış uykusunun mahmurluğuyla esneyerek büyük bir dikkatle geceyi dinliyordu.

Deliren, derinleşen yıldız mahşerinin rüyamsı ışığı altındaydı deniz. Tophane, Tersane ve Feshane için kömür almaya gelen gemiler, balık sürüleri ve yakamoz ışıltılarıyla kuşatılmıştı çepeçevre. Köhne bir mavna ile denize açılıp sevişen ve sonra da yan yana yatan iki sevdalı, Sefain-i Nakliye'ye ait geminin mürettebatını dinliyordu. Serbesti gazetesinin Başyazarı Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü üzerinde öldürülüşünü enine boyuna tartışan mürettebat, 31 Mart Vakası'ndan kaçan bazı zabitlerin, Ereğli ve Zonguldak'a sığındıklarına dair söylentilerin yorumuna geçmişti.

Cemal, iki saatten beri yürüyordu. Görünmez bir uçurumun kıyısına basmış gibi durdu. Ayaklarından yayılan duyguları dinledi. Çömeldi, alın terine bastırdı avcunu. Alnının, kömür tozu ve pösteki kokan, ölmüş bir tosbağaya gömüldüğü hissine kapılınca elini çekti. Anasının, "Zor bir işe girdiğin zaman, kafanı kaldır yavrum, gökteki yedi kandile bak," sözünü anımsadı. Yüzünü

yıldızlara çevirdi, yaşlı bir dervişin inancı gibi dalgasız ve sınırsız ışıldayan kubbeye baktı. Büyükayı takımyıldızını aradı bakışlarıyla. Yüzüne kömür tozu sürmüştü. Kafasında, kara, kıvırcık kuzu derisinden eski bir kalpak vardı. Yorgun ve açtı. Madenden çıkar çıkmaz, Kozlu'ya uğramış, Dikran'dan yarım teneke dolusu gazyağı almış, dereye inmiş, bir tilki hassasiyetiyle, suyun akışını ters yönde izleyerek güneye doğru yürümüştü. İlgisini, takımyıldızından tüm gökyüzüne kaydırdı. Yeryüzündeki kötülüklerin yıldız mahşeri gibi kalabalık olduğunu, bir iyiliğin ortaya çıkması, kibrit çakıp bu kalabalığı tutuşturması gerektiğini düşündü. Çalı yığınlarını aralayarak, yoluna devam etti. Yılda sadece iki ay çalışan, eski bir taş değirmenini geçti. Az ileride Hamcan Dağı'ndan gelen ve çalıların arasında karanlığı dinleyen üç kurtla karşılaştı. Sağda, kurtları haber verircesine parlayan kayaya, kayanın dibindeki kiraz ağacına doğru yaklaştı, çalılıktan çıkıp yokuş yukarı tırmanan kurtlara bakarken belindeki hançeri yokladı. Kurtlar, ateşten korkardı. Yanında kibrit ve gazyağı vardı. Baykuş sesi duydu. Sesin, gökten düştüğünü sandı. Bolulu lağımcı Fuat'ın, 'Vekvekviyanın kör ötüşünden korkarım,' sözünü anımsadı. Bir olay olmadan önce karanlığın huzuru bozulurdu ve olayı yaratacak olan insan, hissederdi bunu. Tedbirini ve korkusunu ihmal etmeden yoluna devam etti. Kurtların kendisini izleyip izlemediklerini anlamak için arada bir dönüp geriye bakıyordu. "Kurdu ümükleyip boğan nice babayiğitler gelmiş geçmiş bu dünyadan," diye iç geçirdi.

Bıçkıhane ırmağın kenarında, iki toprak yolun kesiştiği yerdeydi. Pencerelerinde ışığın görünmemesine sevindi Cemal. Işıldayan testere dişleri, doğranan tomruklar ve talaş kokusu içine düşmüş gibi oldu? Köpek var mıydı acaba? Tomruk yığınlarını geçti, bıçkıhaneye yaklaştı sessizce. Kulağını kuzeye bakan iki pencereden panjuru kırık olana dayayıp içeriyi dinledi. Çevresinde bir tur attı bıçkıhanenin. Kapısı kilitliydi. Sürekli çalışan ve geceleri bıçkıhanede kalan üç kişinin Gaco köyündeki düğüne gittiklerini önceden haber almıştı Cemal. Bıçkıhanede kimsenin olmadığı açıktı. Ahşap binanın, tüm aleti ve edavatıyla tamamen yanması için içeri girmeye karar verdi. Pencereleri tek tek zorladı, açamadı. Kapının önünde duran kağnının içinden kısa bir kereste aldı, panjuru kırık

olan pencereyi kırdı. Acele etmeden, elinde hançer ve gazyağıyla içeri girdi. Maden direği ve kereste yığınları, kamalar, latalar, talaş ve tahta parçaları, hızarlar, mengeneler, planyalar, keserler... Evet, Çaycumalı Mahmut'u da bu hızarhanede sigaya çekip dövmüşlerdi. Tenekenin ağzını açtı, gazyağını ölçülü bir şekilde her tarafa yaydı. Boş tenekeyi pencereden dışarı attı. Kibriti çakıp kereste yığınını tutuşturdu. Hızla dışarı çıktı pencereden. Tenekeyi alıp koştu. Yokuş yukarı tırmandı. Sarı çamların altında durup bıçkıhaneye baktı. Bekledi. Yükselen alevleri zevkle seyrederken:

"Yaktım," diye bağırdı. "Yakacam dünyanı Bıçkıcı Bekir! Madenkeş dövmenin ne olduğunu gösterecem sana! Dedem Cemal değilim ben! Zehra'nın torunuyum ben Zehra'nın! Bu benim ilk adımımdır, yakacam seni!"

Sevincinden, açlığını ve yorgunluğunu unutmuştu. Çoğalmış, tek bir kudrete dönüşmüştü. "Yakacam," diye mırıldanıyordu sık sık. Canlanan, kendini keşfeden bir hayal dünyasıyla yola düştü. Bir çukura attı teneke kabı. Hançerini eline aldı. Hiçbir şey zor değildi artık. İnsanı sır eden bir karanlık, yüzü sır eden bir kömür tozu ve her şeyi sır eden ateş. Tutuşan, sese ve ışığa dönüşen duyguların hararetiyle havzaya nasıl geldiğini fark edemedi. Kimsenin görmemesi için karanlığı dikkatlice dinledi. Kömür harmanının kıyısından geçip yatakhaneye yöneldi. İçeri girmeden önce kapının önündeki teneke kaptan su alıp yüzünü yıkadı. Tomurcuk kokusu yayıldı yorgunluğuna. Kapıyı araladı, içeri süzüldü sessizce. Maden Başmühendisi Abdullah Hüsrev, ocaklarda uyumayı "sağlığa zararlıdır," gerekçesiyle yasakladığı için, Cemal'in ekibi barakaya geçmişti. Onsekiz kişilik barakada kırk kişi uyuyordu. Horultuları, ayak kokularını, kaşınmaları ve sayıklamaları sessizce geçerek Cuma'yla babası Neşat'ın yan yana uyudukları tek kişilik kerevete yaklaştı. Kerevetin altından yorganı aldı, hemen oracıkta, tahta zeminde, yorganın yarısını altına, diğer yarısını da üstüne alarak yattı. Yeğeninin tatlı tatlı kaşınışını, sağdan sola, kerevet gıcırtıları içinde dönüşünü dinledi. Büyük maden yorgunluğunun dışında hiçbir yorgunluk, bu kadar bit ve pirenin içinde, böylesine derin ve şirin uyuyamazdı. Bakışlarını tavan karanlığına verdi. Artık rahat uyuyabilirdi. Bıçkıcı Bekir'in en büyük bıçkıhanesini yakmıştı.

Hayatında yaptığı en hayırlı, en büyük işti bu. Bekir, meydanın boş olmadığını anlayacaktı. Bu olay, onu ya uslandıracak, ya da ölüme götürecekti. Bekir, kim bilir belki de düşmanının kim olduğunu bilemediği için korkudan başka yere göçecekti. Gözleri süzüldü, rüyamsı bir mürgüleyişle dalıverdi uykuya.

Madenciler, ortalık ışımak üzereyken Köse Çavuş'un kalk buyruğuyla uyandılar. Esneme ve mırıldanışlarla kumanyalarını yanlarına alıp dışarı çıktılar. Çıkış, mırıltılara, sigara dumanına, öksürüklere ve ayaküstü ekmek çiğnemelerine dönüştü. Birkaç kişi kapının önünde yüzünü yıkadı. Recep Emmi'nin içeri girip dürtmesiyle de en son kalkan Cemal oldu. Aklını ve gönlünü geceki serüvene vererek yüzünü yıkamadan doğruca lamba dairesine gitti, Lambasını, kazmasını aldı, yer altına akan uğultuya katıldı. Sabah inişi, gece vardiyasının yer üstüne çıkışına yol açtı. Ana galeri, inen, çıkan, selamlaşan, şakalaşan madencilerin çarıklı iklimine teslim oldu. Ocağa ilkin Recep Emmi ile Dikran girdi, onu Cuma'yla Mevlüt izledi. En son gelenler Cemal, Neşat ve gördüğü düşe gevrek gevrek gülen İdris oldu. Herkes lambasının yanında oturup kumanyasını yemeye koyuldu.

"Bir fikrim var," dedi Recep Emmi. "Bundan sonra yere bir bez sersek, huriyelerimizden yiyeceklerimizi çıkarsak, o beze indirsek, hep beraber o bezin çevresinde otursak, yesek nasıl olur?"

"Olmaz," diye çıkıştı İdris. Kafasında, keçi derisinden dikilmiş bir şeytan çarığı vardı. "Çok yiyen var, az yiyen var. Ben Cuma'nın iki misli kadar yerim. Cuma'ya haksızlık olur. Hepimiz açız, yoksuluz. Leşin üstünde hırlaşan aç kurtlara döneriz, huzurumuz bozulur."

Karanlığını çürütmüş, asırlık mezar içi gibi kokuyordu ocak.

"Hiç de huzurumuz bozulmaz," dedi Cemal. "Bence iyi bir fikir. Herkesin bir köşede, ayrı ayrı yemesi insanlık değil."

Ağzı mısır ekmeğiyle tıka basa dolu olduğu için, boğuk çıktı İdris'in sesi:

"İnsan, kendi karısıyla oturup bir sofrada yemek yemezken başkasıyla nasıl yer?"

"Ben sofraya hep kendi karımla beraber otururum. Her ne ihtiyacı varsa görür, yardım eder, rahatlatırım."

"Hele sen dur Recep Emmi," diye kızdı İdris. Kendini kurban etme duygusu üzerine kurulmuş fikirler, son beş yıl içinde, iğne gibi batıyordu İdris'e. "Şimdiye kadar evlenmedin, durdun durdun ellisinden sonra bir deli buldun, onu da ikide bir misal gösterme."

"Recep Emmi'ye boşuna kızma, kafayı düzelt," dedi Cemal. "Aydan arı, sudan duru bir karın var. Temiz karı, derli toplu, musmul karı. Onu diline dolayacağına, kendini bil, git ayaklarının dibinde secdeye kapan, tırnaklarını öp. O zaman anlarsın insanlığın ne olduğunu."

"Vırvırı kesin de işe hayırla başlayın," diye araya girdi Neşat yumuşak bir dille.

Tartışma şiddetini yitirdi. Herkes lambasını ve kazmasını alıp damar sökme işine girişti. Cemal, kazmasını peş peşe damara indirirken bıçkıhanenin durumunu hayal etti. Önce nartaşı gibi kızaran bina, aletler, sonra kül yığını ve bu yığının etrafında gezinen Bıçkıcı Bekir'le adamları. Yakanın kim olduğuna dair akıl yürütmeler, tahminler, hayıflanmalar, düşmanı bilememenin yarattığı esrarengiz korkular, intikam yeminleri... Dikkatlerin, az, orta, normal ve dik yatımlı damarlara ve damarları oyan kazmakeşlere yönelişi...

Sık vuruşları durdurup soluklandı. Kırılmış kömür parçalarının üzerinde ışıldayan sivri kazma demirini, zehirsiz, küçük langona yılanına benzetti. Göğsü sıkışır gibi oldu, gözleri karardı. Taşla kömür arasında sıkışan sıcaklık ve gaz illetinin, basınç çatlaklarını genişletip lamba ışığını mezar karanlığına dönüştürdüğünü sandı. Huriyesini astığı direğin, tabanı pabuçsuz olduğu için kaya ağırlığıyla yere gömüleceğinden korktu. Yan yattı, üzüm bağlarını düşündü; eşek memesi büyüklüğünde, siyah, dolgun üzümlerin sırım gibi sardığı salkımların serinliğini hayal ederek rahatlamaya çalıştı. "Yakacam," diye iç geçirdi. "Çok insanın canını yakacam!"

Öğleye doğru, işçilerin, gelmiş geçmiş en geveze mühendis olarak niteledikleri Maden Başmühendisi Abdullah Hüsrev, yanı başında yürüyen Kalvos'la Köse Çavuş'a, poröz kayaçlardan intişar

eden, mavi alevli grizunun yol açtığı göçükler ile nazari tahkimat yoğunluğunu anlata anlata yer altına indi. Cemal gilin çalıştığı ayağa geldiğinde, tavanın metrekaresine düşen direk sayısında sustu, durup seslere kulak verdi, çalışanları ehil bir havayla izledi.

"Kolay gelsin beyler."

"Sağ ol efendi, hoş geldin," dediler mırıldanırcasına.

Başmühendis, toz zerreciklerinin ısıttığı karanlığı dikkatle süzdü. Kendisi gibi konuşmaya bayılan ve kendisini, ağzından çıkan her sözcükte derinlemesine hissetmek isteyen ama hissedemeyen, totoş yüzlü, iri şehla gözlü Fransız mühendislerin zerrecikler arasında gezindiklerini görür gibi oldu. Düşünüyor, sorular soruyor, kazmakeşleri, sarf ettikleri ilk cümleleriyle değerlendirdikleri için, bir kazmakeşi sonuna kadar dinlemenin zaman kaybı olduğuna inanıyorlardı.

Başmühendis, toz zerreciklerine iyice girdi. Islak direkleri, çukurları geçip çalışanlara yaklaştı. Eğildi, Cemal'le göz göze geldi. Bu hasmane bakışların, yer altında ve yer üstünde farklı kişilikleri oynadığını, konuşurken tıpkı kendisi gibi dinleyenin gözlerinin içine baktığını ve kendi gerçeğinin gücünü asıl orada görmek istediğini düşündü. Bu tipler, az değildi yer altında. Arada bir soru sormaya çalışıyor, sözleri kesilse de düşünce belirtmek istiyorlardı. Bunlar, sessiz ve itirazsız dinleyenlerden çok daha ciddi dinleyicilerdi.

"Yer altına indiğim zaman moralim bozuluyor," diye mırıldandı Cemal'i deşmek için. "İnandığım her şeyden firar ediyorum. İnsanlarımın, kafaları fesli, sarıklı, ayakları da çarıklı, çıplak; olacak iş değil. Zoruma gidiyor. Serçe hassasiyeti var herhalde benim yaradılışımda. İçim yanıyor, günlerce düşünüyorum ama elimden de bir şey gelmiyor, aşıyor beni. Hakikatına bakarsan suç bizde. Zamanında çalışmamışız, yan gelip yatmışız. Yatan insan, tembel insan, fukaralıktan kurtulur mu?"

"Kurtulmaz," diye mırıldandı Kalvos.

Başmühendis, Kalvos'un onayını kazmacılardan bekliyordu. Kazmacılar ise Başmühendisi, kendileri hakkında belki hayırlı bir haber verir umuduyla dinliyorlardı.

"Çok gezdim ben bu bahtı kara havzada. Fransızların, Gelik ocağından ta Bendereğli Limanı'na kadar, mevcut bütün mühim ocaklarını gördüm. Manzara aynı. Çarık, fes, üst baş yel yepelek, dökülüyor."

"Kürdistan ve Lazistan'dan gelen, ocak dışında çalışan amelenin durumu da aynı," dedi Köse Çavuş.

Çarşı pazarda küme küme, mecalsiz, hasta yürüyüşlü, el yüz kirden kısır bağlamış, kaşıntılı, öksürüklü kalabalıklar canlandı Başmühendisin hayalinde.

"Doğrusunu söylemek gerekirse ecnebinin yanında, memleket çocuğunu böyle görünce utanıyorum. Biz, memleket çocuğunu kaybetmişiz, elimizden uçmuş, gitmiş. Ben şahsen, elimden gitmesinden korkmam, yeter ki gittiğinde, değerini anlayayım. Kim ne derse desin, biz, zamanında çalışmadık. Havzadaki sermayenin yüzde sekseni gayri millîdir." İki gün önce, maden müdürüne söylediklerini tekrar ediyordu. "Fransız ve İtalyan konsoloslarının rızasını almadan adım atamazsın. Rum Metropoliti'nin, 'Bedeli Masraf,' denen büyük sermaye temsilcilerinin rızasını almadan hiçbir iş yapamazsın bu havzada. Adamlar zamanında çalışmışlar. Parsel parsel satın almışlar her tarafı."

Sırtında küfesiyle gelen Cuma'yı süzdü tepeden tırnağa. Çocuğun kör gözüne takıldı dikkati. Sağlam gözdeki denge ve huzur arayışını fark edince ürperdi.

"İş, ehil ellerde olmadı mı çocuklarımıza yazık oluyor," diye başladı yeniden. "Lağımdan anlamayan bir zobuyu tutup lağıma verirsen ortaya felaket çıkar. Bu iş tahsil işidir, fen işidir. Biz daha bunu öğrenemedik."

Neşat, oğlunun gözü söz konusu olunca kazma vuruşlarını durdurdu. Hafif döndü, kafasını dikelterek:

"Oğlumu, lağımdan anlamayanlar kör etti," diye homurdandı.

Başmühendis ilkin, avucunu kör gözüne bastıran Cuma'ya, sonra da eğilip damar karanlığından gelen sese baktı. Cuma'nın hikâyesini bildiği için eleştirel, ciddi bir havayla:

"Haklısın," dedi. "Lağım işi, ciddi iştir. Akıl ve hesap işidir; us-

talık ister. Lağımcı, lağım deliklerinin yatımını, derinliğini, fişek miktarını, fişek deliği sayısını, infilak tertibini, çifte kamayı, çifte piramit fennini, çevre emniyetini, daha bir yığın meseleyi bilmedi mi orataya kaza çıkar. Her amale, işine azami dikkati göstermek zorundadır. Kendisini durmadan kaybeden, durmadan bulan bir adamın yapacağı işler değil bunlar. Fişek deliğindeki infilak hartucunun patlaması, bir küfecinin bir gözüne mal oluyorsa orda bir cahillik var demektir." Durdu, bakışlarını saran çifte benlik ışıltılarını ocağa yayarak kürek ve kazma seslerini dinledi. Küfesini kömürle doldurmakta olan küfeci çocuğun, kendisi hakkında yapılan önemli bir konuşmayı dinlememesine üzüldü.

"Yankabız Ali bile lağımcılık yaptı," dedi Köse Çavuş.

"Onda benim de hatam var," diye yeniden başladı Başmühendis. "Lağım işine verildiği zaman itiraz etmedim. Kıpırtısız, kör bakan bir adamdı. Kendi karanlık şuurunun dehlizinde, bütün dünyayı dâra çekiyormuş gibi bir hali vardı. İnce işleri ihmal ederdi. Patlayıcılar arasına kum ile kilden oluşan setler koymazdı. İkaz ederdim, kafa sallardı. Ben gittikten sonra bildiğini okurdu. Üstelik, Mihran Çobanyan gibi usta bir lağımcının da yanında çalışmıştı. Herif, evvel emirde göbek ağzına yakın olanı infilak ettireceğine, yan lağımları patlatırdı. En uzun uçlu fitili ilkin, en kısa uçlu fitili de en son ateşleyeceğine, tersini yapardı. 'Yahu,' derdim, 'Kafayı mı yedin sen? Her fitile ateş verdiğin zaman, evvel emirde, yukardaki üst hartucu, nihayette de aşağı lağımın birinci hartucunu patlatman lazım.' 'He he,' derdi ama ben gittikten sonra, tersini yapardı."

"Ölümü çok kötü oldu," diye mırıldandı Kalvos Çavuş.

"Beş küçük çocuğu vardı."

O âna kadar, Başmühendisin karısıyla iilişkilerini merak edip duran İdris, çalışmaya hemen ara verdi.

"Karısı, cenazenin başında ağladı mı?"

Başmühendis, "Üzüldüm," diye söze girince İdris'in sorusu güme gitti. "Arkadaşları, Yankabız'ın parçalarını topladılar, kefene koyup köyüne gönderdiler. Kötü bir insan değildi Yankabız.

Konuşan her insanı, tebessümüyle desteklerdi. İçten pazarlıklı, ürkek, nankör, obur bir insan sanırdınız ama değildi. Lakin fikirleri hep tilki postunda gezerdi. Ağzından çıkan son sözün, yüzüyle uyum içinde olmasını isterdim. Ama istemekle olmuyor. Öldü gitti, Allah rahmet etsin."

"Öldü ama zararını da çok çektik," dedi Kalvos.

"Zararı oldu tabii. Fitil deliklerini yanlış tertip etmesinden dolayı, kutru düzensiz galeriler, kılavuzlar ortaya çıktı." Birden sustu. Sadece Yankabız'ın değil, kendisinin de tam anlamıyla doğmadığını, büyük bir eksiklik duygusu içinde olduğunu ve bundan dolayı da söz hazinesini, şanına uygun bir dille ifade edemediğini düşündü. "Yaa işte böyle," diye mırıldandı.

Kazmacılar, kazmalarını bırakıp konuşmayı dinlemeleri durumunda, Başmühendis tarafından paylanacaklarını bildikleri için çalışmalarını, sanki hiç kimse konuşmuyormuş gibi, Başmühendisi yok sayarak sürdürüyorlardı. Cuma, Başmühendisi, işini aksatmadan, belindeki küfe yarasının acısını ikinci plana iterek kör gözünün büyük hassasiyetiyle dinlemişti. Küfesini sırtlayıp gitmeye hazırlanırken:

"Bacadaki göleklerde elinizi yüzünüzü yıkamayın buba," dedi. "Fazıl'la Reşit, o göleklere işediler."

Başmühendis, Cuma'nın çıkışı karşısında sustu; konuşmasını, iki ray arasında, duvar veya direk dibinde ışıldayan duru bir göleğe, Cuma'nın çıkışını ise göleğe dökülen sidiğe benzetti. Morali bozuldu. Henüz ordulaşmamış, sürü olarak kalmış kalabalıklara laf anlatmak zordu. Bu zavallı insanların, insani varoluşlarıyla onları insan olarak var eden değerleri arasında bir bağ kalmamıştı. Gözünü kaybeden bile, kaybettiği gözüyle ilgili bir konuşmayı dinleme tenezzülünde bulunmuyordu.

Mühendisin, varlığını kendinden saklayan sıkıntılı bir gölge gibi çekip gitmesinden hemen sonra:

"Bu adam laf ziyanına girdi, darıkmış,' dedi İdris. "Bendereğli'deki evine gittim. Çini sobası var."

"Niye darıkmış?" diye mırıldandı Dikran, terini silerken.

"Niye darıktığını bilmem. Evi Rum mahallesindedir. Yüreğinde kör bir acı var. O acıyı damla damla akıtmazsa yazık olur, parelenir. Parelenme gözlerinden başlar. Yalnız, laf aramızda çok güzel bir karısı var. Karısı güzel olanın da derdi güzel olmaz. Ben bunu bilir, bunu söylerim. İnşallah, aklımdan geçenlerin hepsi yalandır. Benden zarar gelmez. Ben kendi yalanlarımın çobanıyım; yalanlarıma sahip çıkarım, onları sahipsiz bırakmam."

İdris'in ağzında gevelediği fikri anlayamadı Cemal.

"Dilinin altındakini çıkar, açık konuş," dedi.

"Ben senle ağız lakırdısına girmem Cemal. Lakin şunu söylemekten de geri durmam. Benim karım, güzelliğinin farkına varır varmaz düşündü. Ondan sonra ne olduğunu herkes bilir."

"Ondan sonra ne olduğu senin uydurman. Senin aklında, kimden aldıysan hain bir haset var, dilini oynatan bir haset. Acırım o kadına, acırım ki senin gibi kadir kıymet bilmez birine düşmüş. İnsan kendi ocağını söndürmek için bu kadar çabalar mı hiç?"

"Doğru," diye destekledi Recep Emmi. "Kadın ocaktır, bakmazsan mezar olur sana. Bir ocağın kuyusundan boru sarkıtmazsan, içini temiz havayla ferahlatmazsan ne olur, körnefes birikir, patlar; ekmek teknen, mezar olur sana."

"Yeter Recep Emmi, patlatma beni!" diye bağırdı İdris.

Neşat, vuruşlarını durdurdu hemen. İnsanların İdris'i anlayamadıklarını düşündü. Hayatında kazandığı her şeyi kaybeden, hiçbir şeye sahip olamayan ve adam yerine konmayan İdris, ilk kez deliler gibi sevdiği bir kadına sahip olmuştu. Ama kadın, güven vermiyor, sevmiyordu İdris'i. Neşat, kaç kez ağlayışına tanık olmuştu İdris'in. Karısının, kendisinde uyandırdığı dehşet ve haset duygusu tutkuya dönüşünce çalışmasını durduruyor, insanda savunma duygusu yaratan, hükmedici, kartal burnunu, kazmasının ısınmış demirine dayayarak içli içli ağlıyordu.

"Neyse uşaklar," diye araya girdi. "İdris'in kafasını düzeltmeye yeltenmeyin. Bırakın, o kafayı kim yaratmışsa o düzeltsin. Bizim üstümüze vazife değil."

Sözünü yutmuş, şişkin bir suskunluk çöktü ayağa. Cemal, katırın art ayakları gibi güçlü kollara sahip olup da karısını bir türlü saramayan beceriksiz bir adamla aynı konuyu bir kez daha tartıştığı için suçladı kendini. Kazmasını iki blok arasındaki çatlağa soktu, kanırdı, alttaki bloku, yanmakta olan bıçkıhanenin alevlerine düşürdü. Artık hiç kimsenin kendisi kadar güçlü olmadığını düşündü. Yüzüne kömür tozu sürecek, kafasına siyah kuzu derisinden bir kalpak geçirecek, hançerini, gazyağını ve kibritini alıp istediği düşmanı, tespit ettiği uygun bir anda yakabilecekti. Işıkta parlayan kazmasının ucuna baktı. Ocak başefendiden, sermühendisten, ocak sahibinden ve jandarma kumandanından daha güçlü olduğuna inanarak esnedi tatlı tatlı. Birkaç gün içinde Bıçkıcı Bekir'in tavrı belli olacaktı. Bu iş ya kapanacak ya da yeni yangınlarla devam edecekti. Pangiris, Kartali, Kasap İsmail, Mes oğlu Hacı Mehmet, Ahmet Şakir, Tercanlı İsmail Çavuş ve Aram Hallaçyan'ın mülkleri canlandı gözlerinin önünde. "Yakacam," diye iç geçirdi. Gülümsedi. Yumruğunu ısırdı.

DÜŞMANIMI BULUN BANA

Vicdanın gözü güçlüyse,
körlük mesele değil.

Bıçkıcı Bekir, buhranlıydı. Kayıp içgüdülerine kavuşmuş, kelamı ve kitabı iptal etmiş gibi bir hali vardı. Konağının oturma salonunu, volta yoluna çevirmişti boydan boya. Karşılıklı bağdaş kuran adamlarının arasında, Sepetçioğlu Osman gibi gidip gelirken dedesi Yanık Memed'in, "Vicdanın gözü güçlüyse körlük mesele değil," sözünü tekrarlayıp duruyordu. Bir elinde, ağır, şak şak tespihi, diğerinde karanfil ve lale motifli, kulplu, İznik çinisi, bir çay bardağı vardı. Adamlarını dinler görünüyor, ikide bir yan gözle kesip duruyordu. Bıçkıhanenin yakılmasında, onların gafleti küçümsenemezdi. Tilki oturuşuna duran, bağdaş kuran şu adamların, önlerindeki çini bardaklardan ve Fransız mühendisin kendisine hediye ettiği, sert Paris porseleninden, gül motifli, pembe şekerlikten ne farkı vardı? Bunların bu hallerine bakan düşman, yani, en büyük bıçkıhanesini yakan düşman, Bendereğli'deki dükkânını, bıçkıhanesini, değirmenini, kayıklarını da yakabilirdi. Durdu, bacaklarını dinlendirmek için köşeye doğru yürüdü, kalçasını, sepetçi söğütünün dallarından örülmüş, büyük, değirmen sepetine dayadı. Ağlıyormuş gibi gülen ve gülüyormuş gibi de ağlayan dedesinin aksakallı yüzü canlandı hayalinde.

"Benim kimseye kötülüğüm olduysa söyleyin. Harama uçkur çözmedim ben. Herkes, rahmetli dedem için, 'O kimseyi soymadı, tesadüfün zenginiydi,' derdi. 'Allah'a değil, tesadüfe dua ederdi,' derdi. Ben o soydan gelmeyim. Allah şahidimdir, kimseye zararım

olmadı benim. Onun için düşmanımın kim olduğunu bulmam lazım. Bulmazsam Allah'ın zoruna gider, büyük vebal altına girerim. Herkes elini vicdanının üzerine koysun, etrafa şöyle bir baksın. Vicdanın gözü güçlüyse körlük mesele değil. Gelgelelim sizin kör olduğunuz da ayan beyan ortadadır. Kör olmasaydınız kundakçıyı görürdünüz. Madem göremediniz, o zaman vicdanınızın gözüyle bakın, aklınızın gözüyle bakın, her kimse, bulun getirin bana düşmanımı."

Adamlar, bir yığın isim üzerinde düşünüyor ama konuşmaya ve kafalarındaki isimleri açığa vurmaya cesaret edemiyorlardı.

"Benim bıçkıhanemi Hamdi Bey yaktırmaz. Hamdi Bey'den şüphelenmeniz doğru değil. Adamcağız, ikame edeceği konağın kerestesini benden aldı. Düşmanlık gütse alır mı benden? Almaz. Onun babası, Yazıcı Mahmut Ağa, zamanında Karadağlılarla Kürtleri birbirine düşürmüş, her iki tarafın da hakkını yemişti. Kazmacılar öldürecekti, babam kurtardı. Benim bıçkıhanemi Yusuf Onbaşıoğlu Mehmet Efendi yakmaz, Çubukzâde Rıza Efendi de yakmaz. Eşkıya Lazo da yakmaz. Niye yaksın ki? Ben Lazo'ya kötü bir şey söylemedim. Bir soru sordum. 'Fransız vapuruna oluklardan verilen kömürün filika paralarına sen mi el koydun?' dedim. 'El koymuşsan ayıp etmişsin,' dedim. Bunu da niye dedim, şundan dedim. On gün evvel adam, iskelelerde hayvanları gözeten gavvasları soydu; hemi de yevmiyelerini aldıktan sonra, yolda çevirip soydu. Kaldı ki Lazo beni sever. Ben onu az mı kurtardım jandarmanın elinden. Tarlaağzı'ndaki kumpanya mal konağının tamirinden aldığım parayı jandarmaya vermeseydim, Sinop Kalesi'ne tıkarlardı o deyyusu. Az mı yardım ettim ben ona?"

"Onu sen adam ettin ağam," dedi Keçeli. "Ahmet Faik Efendi'nin kapısında uyuz bir köpekti. Geçenlerde, Köseağzı İskelesi'nde, Kantarcı Mirko'yu dövmüş."

Keçeli'nin yanında oturan ve Bıçkıcı Bekir'in "Tilki" lakabını taktığı Çiloğlu:

"Kürt Miro olmasa, deryaya atacakmış adamı," dedi.

Bıçkıcı Bekir, kaşlarını çatarak, tepeden şöyle bir süzdü adamlarını.

"Onu fitleyen Durmuşoğlu Pavlaki Kandi Efendi'dir," diye homurdandı. "Topraklarını Ereğli şirketine sattıktan sonra bana diş bilemeye başladı. Böyle giderse bir gün ben atacam onu deryaya. Benim burdan deryaya attığım adamın cesedi, Sivastapol'da kıyıya vurur. Yunan maşası."

"Rum ocak sahiplerinin hepsi öyle," dedi Keçeli. "Maşa hepsi."

"Bütün ocakların, Teçhizat-ı Askeriye Nezareti'ne bağlanması lazım," diye sürdürdü Bıçkıcı. "Bunlar ilerde azıtırlar. Hele ki Pavlaki. Yol yordam dışı, Allah'ın bir garabeti. Her şeyi unutur, kendini unutmazdı, şimdi kendini de unuttu. Birkaç kişi hakkında yanıldım. Bunlardan biri müteahhit Yanko Bey, biri de Lazo'dur." Sustu. Çenesini kaşıdı sıkıntıyla. "En güçlü olduğum zamanlarda yanıldım. Alçaklar, ruhlarını gücüme göre ayarladılar." Yutkunarak sustu. Kendisini dikkatle dinleyen ve iki gün önce de şirketin kok ve kalıp kömür imalathanelerinin yakılmasını öneren Donbaycıoğlu'nun açılmış ağzına baktı. Fedainin aşağıya sarkan kocaman dudağını, mağara taraçasına benzetti. "Benim bıçkıhanemi yakan, ağalardan biri değilse kesinlikle ameleyi kışkırtanlardan biridir. Ya biridir ya da birkaçı. Gözlerinizi yanlış yerlere çevirmeyin, amelenin içine çevirin. Her türlü melanet var amelenin içinde."

Adamlar, gözlerini amelenin içine çevirmiş gibi baktılar, Bıçkıcı Bekir'in gözlerine. Olaylar, yüzler, isimler belirdi belleklerinin aynasında. Kalplerde biriken kuşkular, tek bir noktada birleşti.

"Onların başı, Tayyar Çavuş'tur, beyim" dedi Keçeli. "Yakalayıp getirmemiz lazım, sigaya çekmemiz lazım. Bilirse o bilir."

"Olmaz," dedi Bıçkıcı Bekir. "Yakalayıp getirirsek amelenin hiddetini üstümüze çekeriz, Arı kovanına çomak sokmuş oluruz. Uygun bir yol bulmamız lazım. Düşmanımızı, amelenin içinde aradığımızı ameleye sezdirmememiz lazım. Çayırda çıplak ayakla yılan arayışına çıkmam ben."

"Bıçkıhaneyi, dövdüğümüz amelelerden biri yaktı," dedi Arnavut İskender.

"Ben de aynı fikirdeyim," diye mırıldandı Arnavut Hüsnü. İleri sürdüğü bir düşünceye karşı çıkanların çok olmasını, düşüncenin

gücüne ve doğruluğuna yorduğu için, alışılmadık aykırı düşünceler üretmeye önem veriyordu. "Tayyar Çavuş yakmaz, korkaktır. Kendi yüreğinden bile korkar. 'Gidin yakın,' da demez. Bıçkıhaneyi ya Karagatsis yaktı, ya Deli İzzet ya da Dikran."

Bıçkıcı Bekir, aklının engellerine takıla takıla yaşayan salak Hüsnü'nün, tahminlerinin genellikle tuttuğunu düşündü. Bütün eşyalar sinsi ve kusurlu görünüyordu ona ama her eşyanın niyetini üç aşağı beş yukarı, tahmin edebiliyordu.

"Bu üçünden en çok şüphelendiğin kim?"

Bıçkıcı'nın sorusu üzerinde, bıngıldağını kaşıyarak düşünmeye başladı Arnavut Hüsnü. Kendisine yönelen bakışların muhtaç ve çaresiz havasından hoşlandı.

"Deli İzzet yapmaz," dedi. "Çok günah işleyen bir ameledir o. Hepsine de sahip çıkar. Cehenneme düşse işlediği bir tek günahından bile pişman olmaz. Lakin kolaycıdır. Günahın kolay işlenmesi lazım. Gece vakti, madenden buraya kadar gelmez. Hayatını günahlarla tatlandırmayı sever sevmesine de zora gelmez. Onu bir kenara koymamız lazım. Karagatsis'e gelince o herif, gece gündüz düşünür. Elinde değil, düşünmek bir kaderdir o herif için. Kadere boyun eğer, ortaya da bir şey çıkmaz. Engerek başlı bir karısı var, karısından it gibi korkar. Allah en çok Karagatsis'e acır ama onu değiştirmeyi aklından geçirmez."

"Kim bu Kargatsis," diye durup Keçeli'ye baktı Bıçkıcı Bekir.

"Marko'nun enistesi. Geçen sene, Ereğli şirketinin tercümanı Sadettin seni ziyarete geldiğinde yanındaydı."

"Haaa..." diye boşluğa baktı Bıçkıcı. Dünyanın en zorlu meseleleri kaçıp boşluğa sığınmıştı. "Kırmızı Yorgi'nin oğlu. Lanet bir adamdı Yorgi. Açlıktan ölse bile, zengin görünmek için, hele de milleti çatlatmak için eşeğini altınla nallar. Dilencilikle başladı, mal mülk sahibi oldu ama dilenciliği bırakmadı. Öldüğü zaman bahse girmişler. Adamın açılmış avuçlarını kapatmış, yumruk yapmışlar. Gömdükten iki gün sonra açmış bakmışlar ki yumrukların ikisi de açılmış, avuç olmuş. Onun içindir ki sen geç onu Hüsnü. Bıçkıhanemin bir şerefi var. Onun sülalesinden benim bıçkıhanemi yakacak adam çıkmaz."

"Zaten ben de geçecektim," dedi Hüsnü. Söyleyeceklerini düzene sokmak için susup kendini dinledi. Mezar toprağı gibi sakin, anımsatıcı bir sessizlik çöktü salona.

Bıçkıcı Bekir, "Susma konuş," diyecekti, Hüsnü'nün önemli şeyler düşündüğünü son anda fark ederek vazgeçti. Efendisine bir çoban köpeği sadakatiyle bağlı olan bu insanda kesinlikle bir cevher vardı. Hatasının diyetini ruhundan vererek değil, ruhunu zenginleştirerek ödüyordu. Cıroğlu Hacı Ali Bey gibi çıkarsama ustasıydı. Bu adam, çıkarsama gücünü belki de nenesinin nasihatlarına uyarak günahlarından arınmak için iki günahkâr kadının mezarları arasında üç gün üç gece uymasından almıştı.

"Bana kalırsa, bıçkıhanenin külünde iki kişinin parmağı var," diye, yeniden başladı Hüsnü. "Bunu bir kenara yaz. Bunlardan biri Dikran'dır. Eli terazi kefesi gibidir o herifin. Kaldırdığı yükün kaç batman olduğunu bilir. Sen zamanında Padişah Abdülhamit Efendimizi çok sevdin. Rumlar, Ermeniler de seni sevmedi. Bu sene, Dikran'ı senin dövdürdüğünü yaydılar. 'Dikran bunun altında kalmaz,' dediler. Dikran'ı kışkırtan da Hacı Garabet'tir. Bunu da bir kenara yaz. Hacı Garabet, sevmez seni."

"Hastalanmış," dedi Keçeli.

"Zayıflamış, boru gibi olmuş; kıçından baksan fizanı görürsün."

"Hacı Garabet'in beni sevmediği doğrudur," diye araya girdi Bıçkıcı, Hüsnü'nün yarattığı tebessümü bastırmak istercesine. "Zamanında, Zeytun'dan kaçıp Bendereğli'ye gelenleri bıçkıhanelerinde çalıştırdı ya, zaptiyeye bildirdim, ordan kafayı bana taktı. Zaptiyeye yedirip kaçakları amele gösterince meseleyi kapattı, arada ben kötü oldum. Hacı Garabet'i iyi bilirim ben. Nerde bir tosbağa görsem onu hatırlarım. Kurbağaları yuta yuta şişmiş yeşil bir su yılanı görürsem 'Hacı Garabet' diye söylenirim kendi kendime. Kendi ruhunun cellatıdır. Ruhsuz gezen ama haşa haşa Allah'ı da düz yolda şaşırtan bir adamdır." Bardağı sepetin üzerine koydu, tespihini sağ elinden sol eline aldı, kapıya doğru yürüdü; kapının kendi üstüne doğru yürüdüğü sanısına kapıldı. Durdu, düşündü, döndü, "Şimdi ne yapacağız?" dercesine adamlarına baktı. Morali çökmüş, kulakları düşmüş gibi bir hali vardı. Buruşmuş siyah

köseleyi andırıyordu yüzü. "Yani şimdi Dikran mı yaktı dersin benim bıçkıhanemi?"

"Dikran'ın bu işte kesin parmağı var," dedi Hüsnü. "Arkasında da Hacı Garabet var. Benim binamdaki ses bunu söyler bana."

"Ben aynı fikirde değilim," dedi Keçeli.

Ortaya yepyeni bir durum çıkmış gibi dikkat kesildi herkes.

"Dikran'la Hacı Garabet sevmezler birbirlerini," diye sürdürdü Keçeli. "Fırkaları farklıdır. İkisini birlikte aynı ocağa atsanız üst üste yaksanız dumanları aynı bacadan birlikte çıkar ama karışmaz birbirine. Dikran, bıçkıhaneyi yakacak bir adam değil. O yaksaydı bacısını zorla kaçıran Sarkis'in evini yakardı."

Bıçkıcı Bekir, derin bir iç geçirişle, tespihini cebine soktu, cebinden çıkardı, çekmeye başladı ikişer ikişer. Düşman tartıştıkça belirsizleşiyordu. Amele yığınları, çavuşlar, sevk memurları, bekçiler, kavaslar, ocak sahipleri gittikçe çoğalıyor, düşmanı sır eden bir sis perdesine dönüşüyordu. İşe bir ocakla başlayan, sütun ticaretine el atan, sonra da Galata'dan gelip Bendereğli'ye yerleşen Agop'un sağ kolu, Mıgırdıç Efendi de yaktırmış olamaz mıydı bıçkıhaneyi? O herifin kafatasının içinde, beyin yerine, saf taşkömüründen oluşan koca bir havza vardı. Herif o havzanın, Çatalağzı, Kilimli ve Zonguldak vadileri arasındaki birleştirme tünellerinde Fransız mühendisleriyle birlikte, gezinip duruyor, attığı her adımda, rakiplerini tek tek yutuyordu. Mıgırdıç'ın, levanten aksanıyla mırıldandığını duyar gibi oldu, ürperdi.

"Bizim Yolkesen Yusuf'un ağzını da aramamız lazım," diye sürdürdü Keçeli. "Bir bahaneyle konağa çağırsak iyi olur o hınzırı. Sevk memurudur, bilmediği şey yoktur. Bu sene sevk ettiği amele üzerinden iyi prim aldı. Ameleyle arası iyidir. Kimisine tohumluk, kimisine para, kimisine mısır, kimisine hayvan vermiş, borçlandırmış hepsini. Ameleyi sıkı sıkıya bağlamış kendine. Prim aldığı ocakta çalışan amelelerin hepsi, onun kıvırcık koyunu sayılır. Eğer bıçkıhaneyi yakan namussuz, amelenin içindeyse, Yusuf ne eder eder, eninde sonunda bulur onu."

Zihinsel soyutlamalar, imgeler, alevler, gölgeler, simgeler yaratmakla meşgul olan Bıçkıcı Bekir, yüzünü karşı duvardaki İsfahan

seccadesine çevirdi. Kendisini, kök boyanın gücüyle parlayan, sine düğümlü seccadenin ortasındaki hayat ağacı gibi yalnız hissetti. Gözkapaklarını indirdi, hafif hafif kaldırdı sonra. Bakışlarını, seccadenin kenarındaki bitki motiflerine, babasının rahle önünde, hafif sallanarak *Kuran* okuduğu anları çağrıştıran Kufî yazılara dikti. Çok zayıf olarak algıladığı öneriyi, başını iki yana sallayarak:

"Kendisini Allah'ın kamçısı sanan bir adamdır o," diye karşıladı. "Onun ağzından yolculuğa çıkan kul, esenliğe kavuşmaz."

"Ama hünerlidir," diye diretti Keçeli. Sesinde, efendisini kızdırmayı göze alan bir cüret vardı. "Hünerinden faydalanmamız lazım. En namlı hırsızın malını tereyağından kıl çeker gibi çekip alır, ruhu duymaz. Zeytinburnu Fişek ve Mermi Fabrika'sında çalışırken çok iş çevirdi. Fabrikanın tav ocaklarında kullanılan halis İngiliz kömürünü senelerce çalıp Feshane-i Amire ambarcısına sattı, yerine de vasıfsız Bartın kömürü koydu, kimsenin ruhu duymadı."

"İstanbul'da kömür ticaretine bulaşanların çoğu namlı hırsızdır," dedi Bıçkıcı Bekir. "Dünyada en kolay şey, namlı hırsızın malını çalmaktır. Boş fikirlerle oyalamayın beni. Gidin Dikran'ı alın getirin buraya. Sakın dövmeyin."

Bıçkıcı Bekir'in yüzüne yansıyan yürek ağrısını, onun kaynamakta olan öfkesine yorduğu için ses etmedi Keçeli. Bir işmarla ayağa kaldırdı adamlarını. Adamlarının çıkıp gitmelerinden sonra konağın balkonuna çıktı Bekir. Karısının sofraya çağırışını duymadı bile. Ay ışığını dinledi. Çocukluğunun, kendi kaynağına doğru akan, dilsiz, sakin ve sahipsiz gecelerini anımsadı. Her şey kendi halinden nasıl da memnundu. İçini göstermeyen bir tek şey yoktu. Allah bazı kullarına, hep perdenin ötesine, kolay görünmeyene bakan ve hiçbir şey göremeyen gözler veriyordu; bazılarına da her şeyi gören ama kendisini göremeyen... Balkondan ay ışığına doğru inmeye başladı... Kendi içinde gizlenen ve basamakları kendisiyle birlikte inen, batıran, yücelten, kutsayan, inkâr eden bir yığın insanın varlığını duyumsadı. Bu insanlardan kurtulmak için beyninin sınırını birkaç adım geçti, her şeyi tersyüz eden bir duyu arayışı içine girdi. Çam ağaçlarının gölgelerine baktı. Ödünç verilmiş gölgelerin, yalnızlığın ve belirlenemezliğin gücü karşısında

küçüldüğünü hissetti. 'Yüreğimden başka çıkış kapım kalmadı,' diye iç geçirdi.

"Herif gel, yemek hazır!"

Karısının ay ışığına ürcah olan sesi, öksüz büyüdüğü yılların o ürpertici üvey ana sesine nasıl da benziyordu. Ses sükûnete düşünce suya atılmış bir taşın iç içe yarattığı dalgalar gibi büyüyor, anılara ve çağrışımlara yol açıyor, zorlayıcı oluyordu. Geri döndü. Çözümünü ateşte bulan, düğümlenmiş duyguların ağırlığı altında yıldızlara baktı. İbrenin ucu, düşmanlığı gösteriyordu. Tahta merdivenleri çıkarken, "Tek çıkış kapısı var, o da düşmanlık," diye mırıldandı. "Allah'ın, kaderime yazdığı tek kelam: Düşmanlık." Kadın, merdivenin başında durmuş, aslanın kıpırtılarını izleyen perçemli bir av gibi dik dik bakıyordu kocasına.

"Bir sıkıntın mı var Bekir?"

Kendi kimliği dışında yaşayan ve asıl yüzünü hiçbir zaman göstermeyen bu kadın, salondaki konuşmalara hiç mi kulak vermemişti? Bekir, kadını duymazlıktan geldi, onu kendi çulsuz duyguları içinde ay ışığına terk ederek içeri girdi. Minderin önünde kurulan yer sofrasına yaklaşırken kasıklarının zonkladığını fark etti. "Bıçkıhanemi, Boşnak Mehmet Efendi de yaktırmış olabilir," diye iç geçirdi. Adamlarını aç aç göndermiş olmasına üzüldü. Karısının, muhabbet kuşu ve çiçek motifleriyle süslenmiş çini tabağa doldurduğu mercimek çorbasına tepeden baktı.

"Sana bir sıkıntın mı var, dedim, cevap versene."

Döndü, kadına baktı. Yüzü Hakkı Ağa'nın kerimesi Sıdıka'ya benziyordu bu kadının; açık kapının önünde, ay ışığını arkasına alarak dimdik, günahkârlara doğru açılmış, karanlık bir tapınak kapısı gibi öylece duruyordu. Duygusunu tüketen ve aklına çıkış bırakmayan azgın bir ateşin, içinde hızla büyümekte olduğunu hissetti Bekir. Ömrü boyunca âşık olmamıştı. Olması da şart değildi. Allah'ın insana ihsan ettiği tatlı bir cezaydı aşk.

"Dilini mi yuttun Bekir, cevap versene!"

Kadına usulca yaklaştı, yüzündeki suskunluk tepkisini bozmadan elinden tuttu, yer sofrasının kıyısına getirdi. Bıçkıhane yakıl-

dıktan bu yana kocasının kendi kendine konuştuğunu, kendisine el sürmediğini ve böyle giderse delireceğini düşündü kadın.

"Otur, çorbanı iç," dedi Bıçkıcı, yüreğinden kopan, yumuşak bir sesle. "Çorbanı içersen ben de içerim, sıkıntım dağılır. Bıçkıhaneyi kim yaktı sence? Yarvant Sahak veled-i Karyan mı?"

TUFAN

Kendimi karanlığa verdim mi karanlık
kendini bana verir, yol kendine gelir.

Ocakları su basmıştı, tulumbalar çalışmıyordu. Kazmacılar, küfeciler, lağımcılar, sütuncular, nezaretçiler, bilumum iş erbabı, can havliyle, bağırışa bağırışa, suları yararak, çalıştıkları bölümleri terk edip, baca ağzına, çıkış kuyusuna yönelmiş, soluğu yer üstünde almışlardı. Yer üstü lambaların, kazmaların ve ıslanmış, çul çaput içinde uğuldayan kalabalığın kurtuluş sevincini dinliyordu. Kendine karşı konuşanlar, laf olsun torba dolsun babında, kanıtsız konuşanlar, susarak, dibini gösteren duru bir bakış ışıltısıyla konuşanlar, kurtulamayıp da boğulanları hayal ederek, derin bir hüzün ve duygu bilinciyle konuşanlar, kıyamet tellalı havasıyla konuşanlar, en az birkaç gün çalışmayacağının sevinciyle konuşanlar...

Konuşmalar, ocaklarda mahsur kalanların olup olmadığı ve de birkaç kişinin yokluğu üzerinde yoğunlaşınca Recep Emmi:

"Meraklanmayın," diye öne çıktı. "Ben şimdi bir besmele okur, aşağı inerim. Mühendis bey gelene kadar darda kalanlara yardım eder, rahatlatırım."

Başlarını çevirip sesin geldiği yere şaşkınlıkla bakan madencilerden, eceline susamış bu şaşkın ihtiyara karşı homurtular ve itirazlar yükseldi.

"Delirdin mi ihtiyar, boğulursun, Sermühendisi bekle!"

"Azrail'in satırını yalama, ölürsün, karın bir hoşafçıya kalır."

"Başımıza iş açma, bu ocaklar, ocak olalı beri böyle su baskını görmedi."

"Bekle! Biraz sonra Rasih Bey gelecek. Erkan-ı Harbiye binbaşısıdır, ceza yersin."

"Ocaklarda mahsur kalan varsa boğulmuştur, hiç boşuna inme."

"İnse de boğulmaz, boyu uzundur."

"Bırakın insin, darda kalan biri varsa belki kurtarır!"

Yaşlı kazmacı Agop Mesropyan'dan çıkan bu ses, Recep Emmi'yi iyice tetikledi. Agop, Recep Emmi'ye dostça sokuldu, elini omuzuna atıp gözlerinin içine baktı. Görünüşü etkileyiciydi. Yüzü, acemice yontulmuş çentikli bir kayayı andırıyordu. Sırtında, 93 Harbi'nden kalma, döküntü bir gömlek vardı. Gömleğin sol ön cephesi, renkli bezlerle yamalanmıştı. Recep Emmi, Agop'un yüzündeki tören ciddiyetini ve çaylaksı bakışlarını saygıyla süzerek kendini, göğsü hizmet nişanlarının ağırlığıyla karnına doğru yamulan, aksakallı bir Osmanlı paşasının karşısındaymış gibi hissetti.

"Sen, izzet-i nefis sahibi bir adamsın, Recep, vızırtıya kulak asma, in aşağı, darda kalan varsa kurtar. Ben bu işe, kömür yüklü vagonları itmeyle başladım, sonra tumbacılık yaptım. Sonra toprak doldurup, taban düzelte düzelte iyi bir tesviyeci oldum. Çok can kurtardım. Şimdi yaşlandım. Elimden seyislik gelir. Genç olsaydım bu kuru lakırdılara kulak asmaz, hemen inerdim aşağı."

Agop'un, geçmişe haddinden fazla yayılan ve kendini toparlamakta güçlük çeken ezgin sesinden etkilendi Recep Emmi.

"Hele çekilin," dedi. Kararlı görünüyordu. Kalabalık, çene hengamesini durdurarak yol verdi. "Yerin dibine inip de darda kalan mahlukata yardım etmezsem günaha girerim. Onları kurtarmam lazım, yardım edip rahatlatmam lazım."

Ayağında çizme, başında tulumbacılara mahsus, garip bir kalafatla madencileri ite ite aralayıp Recep Emmi'ye sokulan Köse Çavuş:

"İnersen mesuliyet kabul etmem ihtiyar!" diye bağırdı.

O anda ne söyleyeceğini bilemeyen Recep Emmi:

"Merak etme, ben de kabul etmem," dedi. Ayağında çifte pranga varmışçasına yürümesini sürdürdü. Kuyudan yer altına inmeden önce Cemal'le Neşat'ı buldu karşısında.

"Senin inadını bilirim ben Recep Emmi," dedi Cemal. "İnme, desem de dinlemezsin beni. Gözlerin kararmış. Kendine dikkat et, su boyunu aşarsa ilerleme."

"İnat adamsın Recep," dedi Neşat. "Kuşbazlar, şahini avının üzerine salmadan evvel, başına torba geçirirler ki çevreyi görmesin. Senin inadın da torba olmuş senin başına. Yer altındaki tufana indiğin zaman, o inat torbası çıkar başından, görürsün o zaman dünyanın kaç köşe olduğunu. Sakın, atları katırları kurtarmaya kalkışma."

"Sakın haaa," diye destekledi Cemal, Neşat'ı. Kazmanı da götürme."

Kendisini tavsiyelerle kuşatan yüzleri dikkatle süzdü ihtiyar. Yemeğin pişirilmesine karşı çıkan, pişirilince de kaşığı alıp üstten tırtıklayan tembel çocuklar canlandı gözlerinin önünde.

"Cuma nerde?" dedi.

"Ocakları su basmadan az evvel, harman yerindeymiş," dedi Neşat. "Başçavuş, beygire bindirmiş, bir iş için Zonguldak'a göndermiş."

Recep Emmi, madencilerin itiraz ve endişelerini geride bıraktı. Kafes çalışmadığı için kuyunun bitişiğinde, diklemesine, dibe doğru inen tahta merdivenden, besmele çekerek kazması ve lambasıyla birlikte inişe başladı. Bir ara durdu, yukarıdan gelen serkeş seslere kulak verdi. Sesler, kendini terk eden yer altı yolcusunun kellesine, kuru yapraklar gibi düşmekten başka bir şey yapamazlardı artık. Taa dipten, yükleme istasyonundan gelen suyun soluğunu hisseder gibi oldu. Her ihtimale karşı, bir besmele daha çekti. Hacı Veli'ye ait mezar'ın hece taşına ve cami kapısına, sülüs yazısıyla yazılan besmele canlandı gözlerinin önünde, inişini sürdürdü. Dibe yaklaştığında, kuyu dibi doldurma yerinin, arabaların, silo ve olukların su altında kaldığını gördü. Lambasını sol eline aldı, ürkütücü, dipsiz karanlığa, suyun üstünde yüzen lambaya, kırık kazma sapına, puantaj defterine, çarıklara, bez parçalarına, mısır hodalasına ve hayvan gübrelerine baktı. Göz kararıyla suyun

derinliğini tahmin etmeye çalıştı. Bu su, yer altında şarap gibi yıllarca demlenmiş, yolunu yordamını bilen ve derinliğini fısıldamayan, efsunlu bir suya benziyordu. Bir besmele çekip suyu göğüsledi. İnsan olmasa bile katırları atları kurtarmayı düşündü. Lambayı yukarı kaldırdı, galeri boyunca uzayan suyun karanlık gücünü hissetti, yürümeye başladı. 'Tulumbacıların bu suyu boşaltmaları bir haftayı alır,' diye mırıldandı. Su baskınlarının, su perilerini yer altına çektiğini ve göçüklere yol açtığını düşündü. Tavandaki bağlara, duvarlara baktı. Ana galeri, ilerledikçe hamama dönüşüyordu. Haylice yol aldı. terlediğini hissetti.

"Kimse yok mu, kurtarmaya geldim!" diye bağırdı. Sesinin suyu ürperten gücünü ve sebebini dinledi. Uzaktan cılız bir sesin geldiğini sandı. Periler sultanının, sese sesle cevap verdiğini düşündü. Üst üste üç kere besmele çekti. Sesin geldiği yeri çıkarmaya çalıştı. Biraz daha yürüdü. Küçük çukurların bol olduğu bir yerde durdu. Direkleri, kayaçları domur domur terleten hamam buharını dinledi. Tesviyecilerin, iyi bir taban çalışması yapmadıklarını düşündü. Galerinin çatallaşarak iki ana kola ayrıldığı yere yöneldi. "Kimse yok mu, kurtarmaya geldim!"

"Ben burdayııım! Kurtarın beniii! Ben burdayıım!"

Recep Emmi heyecanlandı, sevindi, korktu. Bu bir çocuk sesiydi ve çalıştıkları ocak yönünden geliyordu. Hızlandı, sağdaki galeriye saptı.

"Ses ver çocuk, ben geldim!"

"Ben burdayıım, kurtarın beniii!"

Recep Emmi, sesin Cuma'ya ait olduğunu anlayınca yürüyüşünü daha bir hızlandırdı.

"Dayan Cuma, hemen geldim!"

"Burdayım Recep Emmi, ayağın önündeyim!"

Ter içinde, suları yara yara sesin geldiği yere yaklaştı. Katırın kafasını gördü önce. Gövdesi olduğu gibi suyun içinde kalan katır, kafasını yukarı kaldırmış, öylece bekliyordu. Cuma, kömür dolu vagonun üzerinde, dimdik durmuş, ellerini galeri tavanındaki bağlara atmıştı.

İhtiyar, yukarı kalkmış lambasıyla iyice yaklaştı; mırıldanan, yaklaşan mecalsiz bir ışıkla, ecel sözcüklerinin içinden bakan korkulu bir gözle karşılaşınca:

"Vay uşşam vay, şanslısın," dedi. "Anan seni Kadir Gecesi doğurmuş." Arkasını vagona dayadı. "Gel bin sırtıma. Hele şu işe bak ki herkes de seni, ata bindi, Zonguldak'a gitti bilir."

"At hazırdı. Başefendi beni harman yerinde gördü, yanına çağırdı; 'Git Kalvos Çavuş'u ocaklarda bul, O sana üç anahtar verecek,' dedi. 'Anahtarları al, ata bin, Zonguldak'a götür, Partaval Ali'ye ver,' dedi. Yer altına indim, aradım aradım, bulamadım Kalvos Çavuş'u. Katır ahırını geçtim, yürüdüm yürüdüm, taa öbür dibe gittim. Tam dibe vardım ya, bir gümbürtü oldu, sandım ocak göçtü. Bir baktım, bizim çalıştığımız taraftan, taş bacadan, bana doğru gelen bir su. Koştum, su geldi beni geçti. Bağıranları, kaçanları gördüm."

Recep Emmi, "Kolum sargaf zenciri gibi ağırlaştı," diye mırıldanarak elindeki lambayı ve kazmayı Cuma'ya verdi, sırtına bindirdi çocuğu. Katıra yaklaştı, yakından gözüne baktı. Hayvanın aç ve çaresiz olduğunu, yüreğinin acısını damla damla gözünden dışarı akıttığını sandı.

"Bekle, şimdi gelir, seni de kurtarırım," dedi. Vagonu terk ederken, "Eee sonra nasıl oldu?" diye üsteledi.

"Su ilkin göğsüme kadar çıktı. Canımı dişime taktım, var gücümle yol aldım. Bizim ayağa yaklaştım, yaklaşmadım ki su göğsümden boğazıma kadar çıktı. Kimsecikler yoktu. Herkes çekilmiş, gitmişti. Kömür arabasını gördüm, hemen el attım. Üstüne çıktım, katır hiç oynamadı yerinden."

Recep Emmi'nin ayağı, duvarla ray arasında bulunan bir çukura girdi, "Lanet olası çukur," diye homurdanarak sendeledi, dengesini kaybedip sola doğru suya gömüldü. Cuma, sırtüstü düştü, paniğe kapılmadan doğruldu suyun içinde hemen. Yuttuğu suyun çürük, sasımsı tadından iğrenmişçesine boynunu uzattı, ayak parmaklarının ucuna ve uzun saplı kazmaya dayanarak suyu burnundan çene hizasına indirdi. Lamba sönmüş, her taraf zifiri karanlık içinde kalmıştı. Sol elini sağa sola sallarken bir fare ölüsüne çarptı, Recep Emmi'nin kolunu ve sesini yakaladı.

"Korkma burdayım uşşam, sırtıma bin," diyerek, Cuma'yı kolundan tutup sırtına attı. "Su ışığı söndürdü. Lambayla kazmayı düşürme."

"Düşürmem. Her taraf karardı Recep Emmi. Baca ağzını bulmak zor."

"Korkma uşşam, insan kendini kör sansa da kör değil. Karanlık kördür. Ben şimdi kendimi karanlığa verdim mi karanlık kendini bana verir, yol kendine gelir."

Karanlığın ve suyun, kendilerini birbirlerine vererek karşılıklı güçlendikleri, dayanılmaz bir durum çıkmıştı ortaya.

"Bu su, ocaklara deryadan mı geldi Recep Emmi? Yer altını dele dele, deryayı mı deldik yoksa?"

"Bu su, yer altındaki bir gölekten geldi uşşam. Dereköylü lağımcı Memedali'nin, patlattığı yerden geldi. Gümbürtünün arkasından, her tarafı su bastı. Herif güya lağımcı olmuş başımıza. Evlenmemiş, kuyu kaya delmemiş, halden hafriyattan habersiz, ne anlar ki. Ekmek teknemizi, tufan teknesine çevirdi."

Alnını iki direk arasındaki bir duvar çıkıntısına vurdu, sendeledi, derin bir acıyla yumdu gözlerini. Çocuğun morali bozulmasın diye, açığa vurmadı acısını.

"Ne oldu Recep Emmi?"

"Baca çeperine çarptım herhal. Ben şimdi, yolun doğrusunu bulurum."

Cuma, yolun doğrusunun bulunup bulunmadığı konusunda emin değildi. Yer altını hamama çeviren, toprak kokulu, boğucu bir buğuyla yönsüzleşmiş, iğdiş edilmişti karanlık. İhtiyar, ikinci kez, duvara çarpmamak için, iki rayın arasında, ihtiyatlı adımlarla, suyu yara yara ilerliyordu. Alnından kaşlarına yayılan kan, burnunun ucundan suya damlıyordu. Tarifsiz sevinçler içindeydi. Bir kez daha haklı çıkmış, tüm itirazlara rağmen, kuyudan aşağı inmiş, güzel bir çocuğu, duygularının utangaç ve masum çehresini yüzüne hiçbir zaman yansıtmayan, tek gözlü bir güvercini küfesinde boğulmaktan kurtarmıştı. Taş kömürünü kırmak için atılan lağımlar bu çocuğa uğursuzluk getiriyordu. Bir patlama, bir gözüne mal olmuştu.

Bu son patlama da hayatına mal olacaktı neredeyse.

Açlık duygusu, ıslanmış kömür ve ter kokusuna eşlik ediyordu. Karanlıkta bazen görünüp kaybolan o beyaz gölgeler de neyin nesiydi? Fosforlaşan direklerdeki mantar lekeleri miydi yoksa? Göçüklerde kaybolan elli yıllık ölüler, suyun üstüne çıkarlardı su baskınlarında. Elleri ve yüzleri parlardı karanlıkta. Cuma'nın hayalini birden, suyun üstünde yüzen küfeci bir çocuğun cesedi işgal etti. Korku ve kuşkularla dolu, nevrozlu bir ruh haline girdi.

"Küfeci çocuklar kurtuldu mu Recep Emmi?"

"Sen merak etme, hepsi kurtuldu. Kazcının oğlu Uyuz Halil bile kurtuldu."

Üstesinden gelemediği her güçlükten, her felaketten bir yığın ihtimal doğuyor, düşüncesi canlanıyor, hayali renkleniyordu Cuma'nın. Gözünün birini yitirdikten sonra, benlik hummasını da yitirmiş, yer altı karanlığına iyice alışmıştı. Karanlığın kazandırdığı ahlaktan olsa gerek, genellikle dinliyordu. Konuştuğunda ise kendisini dinleyen insanın ruhundaki ağırlığı, ruhunda hissederek konuşuyordu. Ocak idarecileri, hır çıkarmak istercesine, eskisinden daha çok konuşuyorlardı. Bazı sözler köpek zinciri rolü oynuyor, bazıları da zebani zıpkını gibi batıyordu huzuruna. Bütün sözleri ciddiye alıyor, itiraz hakkını ise sürekli olarak erteliyordu. Her söz, bir gün ölürdü ama onların sözleri ölmüyor, Cuma'nın belleğinde sürekli yaşıyordu. Ocaklarda çalışan her amele bir sıçandı ve kediye hizmet ediyordu.

"Sıçan kediye hizmet eder mi Recep Emmi?"

"Etmez," diye yanıtladı, kesin bir ifadeyle. "Sıçan sevmez kediyi, kedinin bokunu bile koklamaz." Peki, Cuma durup dururken bu soruyu niçin sormuştu? "Ocakta kediyle sıçan mı gördün?"

"Yoo görmedim."

"Niye sordun ki?"

"Aklıma geldi de sordum."

"Kediyle sıçanı bilmem de, ben en çok, köpeği severim, uşşam. Adetimdir, köpeklerin gözlerine bakarım hep. Bakışlarıyla insanlara köprü kurarlar. İnsanlar arasında da köprü kurarlar. İnsan

köpeği anlamaz; köpek bunu bilir, acı çeker. Köpek, kör insanın ipini çeker, ona yol gösterir; bilir onun kör olduğunu. İnsan, insan olsa, köpeği anlasa dünyaya huzur iner."

Yukarıdan suya sızan ışığı görünce çıkış kuyusuna yaklaştığını anladı Recep Emmi. Yorulmuştu. Vicdanı gülümsediği için memnundu yorgunluğundan. Asansör işlemiyordu. Acil durumlarda kullanılan tahta merdivene yaklaştı. Kazmayı ve lambayı aldı. Cuma önde, kendisi arkada, diklemesine çıkmaya başladılar. Kıçlarından ve paçalarından su süzülüyordu aşağılara.

Kalabalık kuyunun başında merakla bekliyor, olay yerine yeni gelen Başmühendis Abdullah Hüsrev'in vaazlarını dinliyordu. Herkes yanını yöresini yoklamış, sayımını yapmış, yer altında, katır ve atlardan başka hiç kimsenin olmadığına, kuşkuya yer vermeyecek şekilde inanmıştı. Recep'in her zamanki işgüzarlığı tutmuş, boşu boşuna inmişti yer altına. İnşallah, sağ salim çıkar gelirdi. Bu inanç ikliminde Cuma'nın kafası görünür görünmez kalabalık uğuldayarak dalgalandı. Uğultu, Cuma'nın arkasından, kanlanmış yüzüyle Recep Emmi'nin çıkması üzerine daha da arttı. Bakışlar çoğaldı, sükûnetin yerini duygu anaforu aldı. Neşat, büyük bir şaşkınlık içinde atılarak oğluna sarıldı.

"Vay uşşam vay, sen ocakta mı kalmıştın?" diye tepeden tırnağa süzdü oğlunu. "Bana senin Zonguldak'a gittiğini söylediler. Hiç böyle vicdansızlık olur mu?"

"Şu dünyanın haline bakın," diye kükredi Cemal. "Çocuk yer altında mahsur kalmış, haberimiz yok. Resmen kandırıldık. Nerde bu Başçavuş Ölmezoğlu Ömer?"

"Paniğe kapılmayın," dedi başmühendis, sakin bir edayla. "Ömeri mömeri de bırakın. Ciddi bir su baskınına uğradı ocaklar. Çalışma sistemimiz aksadı. Bizi şimdi önemli görevler bekliyor. Yeniden üretime geçmemiz için eski üretim yeri ile üretimi tasarlanan kısım arasında behemahal bir kömür topuğu bırakmamız lazım. Bunun için de suyun yoğunluğu nedir, su seviyesi ile damar arasındaki yükseklik nedir, kritik su derinliği ne kadardır bilmemiz lazım. Katların, katmanların durumu nedir, kömür ile formasyonlar arasındaki sürtünme katsayısı ne kadardır, bilmemiz lazım."

Yüzünün kanını Cemal'in verdiği mendille silen Recep Emmi, aklını yer altında mahsur kalan katırlara takmıştı. Konuşmayı yarım kulakla dinlerken başühendisin, "katlar," "katmanlar," "katsayısı," sözcüklerinden katırların sayısını sorduğunu sandı.

"Sen onları hiç merak etme mühendis efendi," dedi. "Toplam üç at, dört tane de katır var. Ben şimdi iner, yardım ederim. Hepsini kurtarır, rahatlatırım."

Başmühendis, içtiği süte tükürülmüş gibi afalladı.

"Ne diyorsun yahu sen?" dedi.

"Anlamadı," diye araya girdi Cemal. Recep Emmi'yi kolundan tutup uzaklaştırdı başmühendisten.

Yer altından bir çocuğun çıkması, madencileri kuşku ve merak içinde bırakmıştı. Herkes merakını, endişesini açığa vuruyor, arkadaşlarını yokluyor, korku alıyor, korku veriyor, Recep Emmi'yi soru yağmuruna tutuyor ama emin olamıyordu.

"Su sakinleşmiş dilsizdir, bir şey söylemez," dedi Recep Emmi. "Ben gaipten sesler duydum. Hayvanlar mahsur kaldı. Ne olur ne olmaz, inip yoklamam lazım. Boğulan olur, bağıran olur, her şey olur. Yardım edip rahatlatmam lazım. Ocakta herhalde unutulmuş bir ses var. Çocuk sesi mi, yaşlı sesi mi, belli değil. Sesin yardım istediğini, işitilmediğini gözlerimle gördüm."

Recep Emmi'nin bu son sözleri, madencileri saran kurtarma krizini doruk noktasına vardırdı. Kendi kargaşasına doyan söz, harekete dönüşerek yer altına yöneldi.

"Hepiniz inmeyin," diye bağırdı Köse Çavuş. "İnsanlığınız nüksetti gene. Birinizin burnu kanasa hepiniz işi bırakıyorsunuz. Biraz söz dinleyin, tulumbacıların işlerini zora sokacaksınız." Recep Emmi'nin elindeki kazmaya takıldı dikkati. "Bırak şu kazmanı, kedi enciğini gezdirir gibi gittiğin her yere götürme."

Kimse dinlemedi Köse Çavuş'u. Madenci kitlesinin yarıya yakını, Recep Emmi ile Cemal başta olmak üzere yer altına indi. İnişten az sonra yanında birkaç hazırlıksız sallabaş tulumbacıyla Başçavuş Ölmezoğlu Ömer geldi. Neşat'la Cuma'yı karşısında görünce şaşırdı. "Sen Zonguldak'a gitmedin mi?" sorusunu sorduğuna pişman

oldu. İlkin babayı dinledi. Suyun yaratacağı hasarın, kendisini işsiz bırakacağından korkuyordu. Endişe ve merak ateşiyle gözlerini kıstı, her zaman yaptığı gibi işaret parmağının ucunu sağ gözünün altına bastırdı, iç içe halkalanmış mor torbaları kaşıdı. Aynaya her baktığında, o torbaların, ömrü boyunca olmak istediği ama olamadığı arzularının birikmiş acısıyla morardığını düşünürdü. Duyduğu acı sözleri, babalık duygusuna bağışladığı için Neşat'a cevap vermedi. Suyun yarattığı bir hasarın olup olmadığına dair birkaç soru sordu Cuma'ya. Çocuğu dinleyemedi. İyi insanların, kendisi için söyledikleri güzel sözleri, belleğine bir nakkaş inceliğiyle işleyen ve sıkıntılı anlarının ağırlığını o sözleri anımsayarak savuşturan bir insan olduğu için, kuyu civarından gelen, dolaylı tehdit ve sataşmalardan rahatsız oldu. Kalender meşrep bir havayla:

"Sabırlı olun uşaklar," dedi. "Bana laf atmayın, yer altında her şey olur. Bu su baskını bizi amansız tarafımızdan yakaladı, hepimizin ekmeğini ıslattı, çamurlandırdı. Birbirimizi kırmasak iyi olur. Ben aklı gözünde bir adamım. Söylenenlere inanmam. Yer altına şimdi iner, vaziyeti kendi gözlerimle görürüm. Burası hepimizin ekmek teknesidir. Bu tekneye dolan suyu ben boşaltıracağım. Yeter ki yardımcı olun, dirayetimin direğine işemeyin."

Neşat, başçavuşu madencilerle baş başa bıraktı, oğlunu alıp yatakhaneye gitti. Yıllar önce, ocakta yanarak ölen kardeşi Hızır'la, oğlu Cuma'nın durumu arasında bir benzerlik kurmuştu. Recep Emmi'nin gayreti, iksinin aynı kader çizgisinde buluşmasını engellemişti. Cuma, üzerini değiştirirken babasının, su içinde kalan atlarla katırları düşündüğünü aklından geçirdi. Kurtulmanın yarattığı sevinç, gözünü güçlendirmiş, konuşuyormuşçasına, çılgınca parlayan bir ateş parçasına dönüştürmüştü. Şimdiye kadar iki ölüm tehlikesi atlatmıştı. İlkinde, bir gözünü kaybetmiş, ikincisinde ise boğulmaktan son anda kurtulmuştu. Yer altında gezinen ölüm, üç tehlikeyi atlatan bir madenciye, ömrünün sonuna kadar dokunamazdı. İki tehlikeyi atlatmış, birisi kalmıştı. Onu da atlatacak, rahata kavuşacaktı.

KADINLAR

Toprak, çiçeğe köklenirse çiçek kokar.

Sırrına eremediği büyülü hayallere dalmıştı Cebeli, hiçbir zaman anlatamayacağı karmaşık hayallere... Büyük mescitleri, sarayları, konakları, türbeleri gezmiş, bunları yaratan mimarların hayallerinde ışığa ve arayışa dönüşmüş, dönmüş dolaşmış, en sonunda, yaradılış günü ile kıyamet arasında yükselen ve kubbesi gökyüzünü kapatan, görkemli bir sarayın içinde bulmuştu kendini. İnsanı araç ve aracı eden, yücelten, düşüren, parçalayan, birleştiren, hiçbir neden göstermeksizin hiçleştiren sonsuz kargaşayı dinliyordu. Alnı, ensesi ve sırtı terlemişti domur domur. Ruhunda işleyen taş merdaneler, gelgitler, izdüşümler, karmaşık ağlar, bağlantılar, kopuşlar... O karanlık mucizeyi, saraya dönüşen, hayalindeki mucizeyi çözmeye çalışıyordu. Saray şaşırtıcıydı; tüm duvarları, altın varaklı mozaiklerle kaplanmıştı. İncecik yükselen sütunlarında, firuze ışıltılarla dikkati çeken üçgen çiniler; çinilerde, damar damar yayılan dallar, dallarda Hatayi ve Rumi motifler, laleler, güller, şakayıklar, sümbüller, nar çiçekleri, lotuslar... Kubbede sis ve ses. Sisin merkezinde, güneşin tüm gücünü içinde toplayan, minnacık bir inci, yaşamın erinci. Evin bitişiğinden, ahırdan, kadın sesleri geliyor. Narin, yıldızı dişi sesler. Kubbede sise dönüşüyor sesler. Sislerden kadınlar iniyor, mavi ve beyaz renkte, altıgen çini levhalarla döşeli zemine. Donsuz, doğal. Düz, kıvırcık, lüleli ve upuzun saçları ve pişmiş dağ kilini andıran derileriyle sarayı dolduruyorlar. Rukiye'nin çoğalmış, cinnete ve inkâra durmuş, üryan halleri. Kocaman ve küçük gözlü kadınlar. Dudakları mercan kızılı ve bellekleri, geçmişte yaşadıkları ilginç olayların ayrıntılarıyla sakatlanmış

kadınlar. Dilleri ve bellekleri güçlü kadınlar. Acılarını hakkıyla yaşayan engin kadınlar. Kendilerini, yaptıkları bitmez tükenmez ince hesapların acınacak basit bir parçası olarak yaşayan kadınlar. Alçaklar, yüce ruhlu orospular, bakireler. Varlıklarını çatışma üzerine kuran kadınlar. Hiç kimseyi kırmadan, çatışan iki sözün arasında, yumuşak ve dengeleyici bir söz gibi duran kadınlar. Düşüncenin kıt, inancın bol olduğu bir zeminde yürüyen, aynı şeyi düşünen ve yumurtalar gibi birbirlerine benzeyen kadınlar. Gagaları ay ışığında yıldız kümeleri gibi ışıldayan güvercin sürüleri. Bakışları özgür, bakışları ketum ve tuğralı kadınlar. Ellerinde, pırlanta ve yeşimden işlenmiş, mücevherli kitap kapakları; bazılarının içi dolu, bazılarının boş. Bilgin, geveze, sarhoş. Edaları itici, cazibeli ve hoş. Gölgenin ve ışığın, zamanın ve zeminin durmaksızın birbirine dönüştüğü, mozaik bir düzlemde, çıplak ayaklarına bakarak yürüyorlar. Eteklerinden kitaplar dökülüyor. Kitaplara basarak yürüyorlar. Yorganını üzerinden atıyor. Eve birisinin gelip hayalini bozmasından korkuyor. Ve dışarıdan gelen köpek havlayışlarıyla sarayın kubbesi yırtılıp açılıyor. Gökyüzünde köpürmüş aygır renkleri, yağmur yüklü kara bulutlar. Bulutların arkasında birikmiş ateş yumakları. Ateşte ve saray zemininde kadınlar. Yürüyorlar. Yürüyüşlerinden çoğalıyorlar. En önde, kendisine bakan her insanı, gerçeğin vicdanıyla yüz yüze getiren narin bir kadın. Rukiye'nin bir benzeri. Saçlarının içi, minnacık inci dizileriyle bezenmiş. Kulaklarında salkım küpeler. Girdiği bulanık suyu arındırabilecek ışıklı bir ten. İkide bir dönüp Cebeli'ye bakıyor ihtilaçlı bir ruhla. Bakışında, her an zulme dönüşebilecek ince bir hesap; gururunu, reddettiği tekliflerin sayısıyla besleyen ve bunu yalnızlaştıkça küstahlığa dönüştüren kadınlara mahsus bir hesap. O anda, sevdiği tüm kadınlar tarafından unutulduğunu anımsıyor Cebeli. Yatağında, sırtüstü, kıpırdamadan, kendisini dış seslerden yalıtlayarak anlamaya çalışıyor kadınları. Bakıyor, bakışlarını kaçırıyor. Unutuluşu hissetmenin sancısını iletmek istemiyor narin kadına. Sol böğrünün üzerine dönüyor, gözkapaklarını usulca indiriyor, saray boşalıyor birden, yerin dibine doğru. Renkler, şekiller siliniyor. Boşluğa ve karanlığa terk ediyor yerini hayat. Çocuk sorusu gibi saf bir durum çıkıyor ortaya. Sağ böğrünün üzerine dönüyor Cebeli, başını yastığın altına sokuyor.

Kazma ve kürek sesleri geliyor yerin dibinden. Tonoz kubbeler düşüyor karanlığa; yılan biçiminde bilezikler, zümrüt ve pırlanta küpeler, günahlar, telkâri burun süsleri, asma yaprakları, defne dalları ve nar taneleri... İnce damarlara, grizu kokusuna, şahrem şahrem terleyen karanlıklara dalmış kadınlar, kömür ve toz şıvgınında çalışıyorlar. Anadan üryan, kan ter içinde, narin, kıvrak, vuruşlarıyla kadınlar. Sırtlarında, altı dar üstü geniş ve tahtaları demir çemberlerle sarmalanmış, içi kömür dolu, büyük şınavatlar. Şınavatlardan, yürüdükçe harlanmış kömür tozları dökülüyor kalçalarına. Kadınlar, tüm Zonguldak maden havzasının altında, erkeklerine bir tek kömür damarı bırakmayacak şekilde denize kadar kazma kazma oyuyorlar cehennem yataklarını. Ve karıncalar gibi ölüyorlar. Damla damla düşen kanları, gözyaşları ve kömür tozuna belenmiş terleri, sırım sırım, kırmızı, beyaz ve siyah incilere dönüşüyor. Ve kadınlar, diş diş oyarak kubbemsi galeri haline getirdikleri her yerde, kireç ile kömür tozu karışımı bir harç hazırlıyorlar. Üç renkte, küfeler halinde birikmiş incilerini ve damarları sökerken buldukları çakılları, renkli taş ve mermer parçalarını, küpelerini, bileziklerini, yüzüklerini, kolyelerini, acılarını, hayallerini harca katıp mozaik hamuruna dönüştürüyorlar. Tavanları, duvarları, zeminleri ve direkleri mozaik hamuruyla sıvıyorlar. Mozaik ışıltılarıyla yer altı karanlığına meydan okuyan bu kubbemsi ocaklara gömüyorlar ölülerini. Ve kadınlar, yirmi dört yıl yaşayıp ömrünün sonuna gelmiş bir kanaryanın ötüşüyle, kazmalarını, küreklerini, çekiçlerini, murçlarını, manilalarını, küfelerini, vagonlarını ve mezarlarını arkalarında bırakarak mavi bir ışık tünelinden denize açılıyorlar.

"Gökten geldiler, kömür yataklarında mozaik saraylar kurdular, deryada kayboldular," diye mırıldandı Cebeli. Başını yastığın altından çıkarınca Rukiye'yle göz göze geldi. Kadının, denizden çıkıp geldiğini, dudaklarının mercan kızılına, gözlerinin ise güvercin göğsü renginde, safir ışıltılarına kestiğini sandı.

"Sayıkladın Cebeli. Bir derdin mi var?"

İnsanı beşiğe çeken, bebek sütü gibi uslu, iyimser bir ses. Eteklerinde taze sac ekmeği kokusu olan kadınları anımsatıyordu bu ses. Çocukken koşup bu kadınların eteklerine gömüyordu yüzünü.

"Yoo, her zamanki halim," diye gülümsedi. "Bugün Semiz Ali gelecekti, niye gelmedi? Hastalandı mı yoksa?"

Kadın, elindeki ıslak bezle Cebeli'nin yüzünü özenerek silerken:

"Biraz sonra gelir," dedi. "Çorbayı da hazırladım."

Rahmetli Anşa gibi, ne güzel bakıyor kadın. Ne görüyor, ne düşünüyor acaba? Ayakta zor duran ve bakışlara yaslanan bir harabe gibi hissetti kendini.

"Sen benim tek kazancımsın Rukiye. Hoş kokulu çiçeğimsin."

"Toprak, çiçeğe köklenirse çiçek kokar," diye gülümsedi kadın. "Toprakta bereket var. Sen benim toprağımsın. Bana var gücünle köklenmişsin, ben kokarım. Korkma, köklenmesen de kokarım."

Bu denli bir bağlılığın nedenini anlamakta güçlük çekiyordu Cebeli. Kadın, içinde kaynayanı, aklına geleni ânında söylüyordu. Fikrini gezintiye çıkarmıyordu aklının avlusunda. Yüzünü silen bu eller, kalkıp oturmasına yardım eden bu kollar, bu yaşlı gövdeyi daha ne kadar taşıyacaklardı yaşama?

"Ben kabristana her gidişimde, bir tek çiçek kordum anamın mezarının üstüne. 'Allah uzun ömürler versin sana ana, rahat uyu,' derdim. Ruhunu hissederdim kadının; mezarından kalkar, bana sarılırdı. Benim anam, kendi iyiliğine sığmayan bir kadındı, alfabesiz bir kadındı, ciddi bir kadındı. Herkes der ki çocukları iyi anlardı. Ciddiyetini, oyunlarında oyuncak etmelerine kızmazdı."

"Senin sesin batmış Cebeli."

Kadının sesindeki tarzdan korktu. İyi olduğunu, onun ağzından duymak istercesine:

"Ben herhalde tükendim, Rukiye," dedi. "Yaşayan harfim kalmadı."

"Kendini yıkma öyle, iyisin."

"Baksana, şalgam fıçısına döndüm. Günler, birbirlerine verirler kendilerini. Benim de sırayı birine vermem lazım. Mecbur muyum yaşamaya?"

"Güzel insansın, mecbursun."

Yanı başında, gözlerinin içine doğru oturan kadının sağ elini avuçladı, öptü, alnına dayadı, kokladı, çevirip ayasından öptü bu sefer de. Kadının şefkati, dokunuşlarında yoğunlaşmıştı; ışıltılarını seyrettikçe gösteren, lekesiz, derin bakışlarında... Kapının çalınması üzerine:

"Gelen var," diyerek ayağa fırladı. Eğildi, yanağından öptü Cebeli'nin. Kapıya doğru koştu.

Kafası göğsüne düşmüş bir durumda içeri girdi Semiz Ali. Rukiye sevindi, arkadan izlerken karda yüyüyen yaşlı bir sırtlana benzetti misafirini. Selamını sessizce verdi misafir, nasırının acısıyla sedire geçip bağdaş kurdu. Yüzünü içinde taşıyan bir insan gibi süzdü evi.

"Hoş geldin Ali, nerelerdeydin?"

Karşıda, sedir altı karanlığı ile ocak alevi arasında yatan kediyi gördü Ali. Postu mozaik karekterlerle ışıldayan yaratığın pırlanta bakışlarına takıldı bakışları.

"Hoş bulduk," dedi. "Mülazim Abdullah Bey'in ordaydım. Kozlu'dan Dostumoğlu Mustafa Efendi gelmişti. Fikir danışmak için beni çağırmışlardı."

Dalgacı, ipeksi bir gülümseyişle esnedi Cebeli.

"Başka kimler vardı?"

"Arabzade Hasan vardı. Boynuyoğun Ahmet Ağa'yla Kara Mahmut vardı. Bizim şekilsiz yaba kulak Hacı Ali Bey de ordaydı. Gene kokuyordu yiril yiril. Hüsnü Çavuş maskarası da sonradan geldi. Hiç sevmem o kafadan bacağı. İçi boş bir zobu kelle, altında da götsüz gövdesiz iki fuzuli bacak. Bir zamanlar bana, 'Seni defterden sildim, hiçledim,' demişti. O tip adamların beni hiçlemelerinden hiç korkmam, yeter ki beni hiçledikten sonra değerimi anlasınlar. Adamda fikir hak getire. Kazara, Allah gaflete düşmüş, bir fikir vermişse o fikir ağzından çıkarken vicdanına uğramadan çıkar. Fikir de fikir değil ki kaşağı, başkalarının fikirlerini kaşımaya yarar."

Semiz'in idealleştirme, küçümseme ve inkâr eğilimlerini dikkatle ve zevkle izleyen Cebeli, Yakup'un ahırdan gelen sesine kulak verdi. İnsanın temeli neden bu kadar derin ve bu kadar bozuktu?

"Adını zikrettiklerinin hepsi de ocak sahibi," diye mırıldandı. "Birbirinden bu kadar nefret eden, birbirine de bu kadar sık gelip giden insanlara rastlamadım ben. Ne konuştunuz, neyi hallettiniz ki?"

"Hiç, kuru vızırtı. Yok bilmem efendim, Kont Vitali Ereğli şirketini nasıl batırmış, havzanın idaresi, Bahriye Nezareti'nden niye alınmış da Nafıa Nezareti'ne, ordan da bilmem nereye verilmiş. Ondan sonra, bilmem efendim, İttihatçı hükümetin geniş selahiyetlerle Maden Umum Müdürlüğü'ne atadığı Hüseyin Fehmi, millî iktisatçıymış, bilmem efendim, Müslüman ocak sahiplerini seven bir adammış, falan filan. Kafamın tası attı, 'Bırakın efendiler,' dedim, 'Bırakın bu kuru zavırtıları. Hüseyin Fehmi Bey'in, Rum ve Ermeni ocak sahiplerini toplantıya çağırmaması, atalarımızın nezaket anlayışına terstir,' dedim. Şaşırdılar. Mayasız piç yoğurda döndü suratları. Verdim veriştirdim. 'Biraz tarih okuyun da nezaketin ne olduğunu benim neslimden öğrenin,' dedim. 'Bu işler kuru lakıdıyla olmaz. Açın Hadım Süleyman Paşa'yı okuyun, Semiz Ahmet Paşa'yı okuyun, onu bulamadıysanız Yemişçi Hasan Paşa'yı okuyun, Boynueğri Yaralı Mehmet Paşa'yı okuyun. Meyve ağacının gövdesindeki asalak otlarla besleneceğinize, meyvelerle beslenin,' dedim. Saydım da saydım."

"Bu saydığın paşaların kitapları mı var?" diye mırıldandı Cebeli. "Benim bildiğim, paşaların kitapları olmaz. Tarihin şanına yakışmaz bu."

Hayallerine inanan bir adam gibi, dik dik baktı Cebeli'ye.

"Soyumuzun ilk paşası, Ali Paşa, on bin sayfalık bir kitap yazdı. Kitabın manasını her harfin manasıyla müsavi kıldı. Öldükten çok sonraları kitabın bir harfini çaldılar, kitabın manası bozuldu. Bu vahim hadiseden sonra hiçbir paşa kitap yazmadı."

"Kim çaldı o harfi?"

"Avrupalılar," diye kafasını horoz gibi dikeltti Semiz. "Adı sanı bilinmeyen o gizli ilimler kitabı, Avrupa'yı Avrupa etti; çalınmış tek bir haften naşi, manası bozulan da elimizde kaldı; işe yaramayan bu harf yığını, Mahpeyker Kösem Sultan'ın oğlu Şehzade İbrahim'i delirtince paşalara yaktırdılar."

Cebeli, kafayı çelik bir duvara vurmanın, Semiz'le tartışmaktan daha iyi olduğunu bildiği için, anlatılanları duymazdan geldi.

"Sonra ne oldu?"

"Haylice münakaşa ettik," diye asıl konuya döndü Semiz. "Sonra dedim ki 'Siz kimsiniz. Siz ortada yokken bu ocakların sahipleri Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Hırvatlar, Boşnaklardı. Siz daha yeni çıktınız. Altı aylık seyisliğiniz var, kırk yıllık fişkı karıştırıyorsunuz,' dedim."

"İyi demişsin. Kızmadılar mı sana?"

"Kızmaya hakları yok ki. Boynuyoğun Ahmet Ağa biraz mırın kırın etti. Yerden yığma, suratsız herifi hiç dinlemek gelmedi içimden. Ağzını yaya yaya, Bahriye Nazırı'nın oğlu Süreyya Beyi methetmeye yeltendi. Neymiş de bilmem efendim, Süreyya Bey, Kozlu maden mıntıkasında Murat ve İhsaniye ocaklarını, ecnebi sermayenin tasallutundan kurtarmışmış. Anlattığı tam bir fişkı hadisesi. Dedim, 'Allem kullem edip de bildiğim kırk yıllık fişkıyı bana helva diye yedirmeye kalkışma. Mesele hiç de senin dediğin gibi değil. Süreyya Bey, havzaya tefeciliği yaydı. 'Yayma,' dedim; 'Atalarımızın ruhu incir,' dedim, dinlemedi beni. Murat ve İhsaniye ocaklarının sahiplerine yüksek faizle borç para verdi. Ocakları mali buhrana soktu. Araya Yunanlı Arvantidis kardeşler girdi. Herifler zengindi, İstanbul'da gaz tüccarlığı yapıyorlardı. Akıllı insanlardı. Kavgayı evvela kendi yüreklerinde gerçekleştirmiş, güç toplamış, yayılmışlardı. Buhrana giren ocakları hemen aldılar. Ocakları almakla da kalmadılar, 30 bin lira sermayeyle, Kozlu'da şirket kurdular. Bunlardan haberin var mı,' dedim. 'Yok,' dedi. 'O zaman konuşma,' dedim."

Cebeli, inandı anlatılanlara. İç özgürlüğünün mutlak alanlara parçalandığı, tüm gücüyle güçsüzlüğüne dayandığı bir ânı yaşıyordu. Çaresini yiyen bir acıyla:

"Yani şimdi Ali, anlayamadığım bir şey var," dedi. "Padişah Abdülhamit'i tahtından indiren bu İttihatçı hükümet, havzaya yeni bir nizam, intizam mı getirdi?"

Sorulan soru ile anlattığı olaylar arasında bir ilgi kuramadı Semiz.

"Ben bir nizam intizam görmedim. Hükümet mühendisi İstasinopulos'un görevine son verdiler, yerine Türk maden mühendislerinden müteşekkil bir fen heyeti atadılar. Hepsi bu. Bu hükümet bir şey yapamaz. Bir kurt gibi uzağı iyi görse de aklı kördür. Şirketin ocaklarından bazı çavuşları, makinistleri, ustaları askere aldılar. Kömürsüz harp olur mu? Kinle iş yürür mü? Nerde bunlarda, rahmetli Kavanoz Ahmet Paşa'nın, kinden kibirden uzak feraseti? Devir değişti, Cebeli Bey. Artık bundan sonra bir Zurnazen Mehmet Paşa gelmez. Bir Deli Hüseyin Paşa, bir Abhaz Siyavuş Paşa gelmez."

"Duyduğuma göre, Zonguldak Limanı için yeni bir nizamname hazırlamışlar."

"Hepsi boş," diye kesip attı Semiz. "Bizimkilerin bugünlerde, Hugo adında öve öve bitiremedikleri bir Alman kömür kralı var. Herif, şirketin ne kadar hisse senedi varsa hepsini aldı. Bizimkiler, en başta da Sarıcazadeler, Alman'a arka çıktılar. Gayrimüslim ocak sahiplerinin çoğu o tarafa savruldu."

"O taraf dediğin nere?"

"Fransız, İngiliz tarafı. Ben bu durumu sevmedim. Bir kargaşa var. Tebessümler sahiplerine ait değil, Cebeli Bey. Bükülgen, huysuz, kurnaz, acımasız, ceberrut ruhlar çoğaldı. İnsan kılığında, pazarda dolaşan paralar gördüm. Ben bu durumun terkibini anladım desem yalan olur. Bir ardıç ağacı bin sene, iki bin sene yaşar, ağacın sabrı çok pahalıya mal olur, ağaç sertleşir. Sertleşsin, kimseye zararı olmaz. Ama paranın insan kılığına girmesinden, sertleşmesinden ben korkarım. İnsan, rahmet deryasıdır. Paranın bu deryayı kirletmesinden korkarım."

Cebeli, Semiz'in, ocak sahibi Saâdetlü Hilmi Bey gibi, zekâyı şaşırtan bir yetenekle konuştuğunu düşünüyordu. Bu adam, bu bilgileri nereden alıyordu? Demek ki tüm seslere açıyordu kuşkularını. Aklı kulağındaydı. Başkalarını yerin dibine sokan, kendisini ise öven bazı insanların yüzündeki gizli alçaklık duygusu bunda yoktu. Dilediğince konuşuyor, yaptığı hayalî iyiliklerin bir adım önünde yürüyor ve ağzından çıkan her sözcüğe de harfî harfine inanıyordu. Duyguları kocamış bir adamın işi değildi bu.

"Bu işin sonu nereye varır Ali?"

Rukiye'nin bakır tas içinde sunduğu çorbayı aldı Ali. Soylu tarihini anımsadı. Gözlerini, çorba tasına doğru devirdi. Çorbanın üstünde ışıldayan yılangözü yağları, İstanbul kuşatmasına katılan Kaptan-ı Derya paşası, Baltaoğlu Süleyman'ın gözbebeklerine benzetti. Hayata neden bu tarih yol göstermiyor, hayat neden yürümüyor, riyakâr adımlarla oyalanıp duruyordu?

"Zaman değişti, Cebeli Bey. İnsanın hayat toprağı, yağmur taşımayan yoz bulutların insafına kaldı. Benim asil neslimin paşaları, bunlara nasıl bir memleket emanet etti, bunlar ne hale getirdi. Ben sırtımı yepelleyen Alman'a yatarsam, o İngiliz'e, öteki de Fransız'a, Rus'a yatarsa, ne olur bu memleketin hali? Var mı Kemankeş Kara Ali Paşa ayarında bir paşa? Zamane paşalarının cemi cümlesi bir araya gelse bir Daltaban Mustafa Paşa'ya denk gelmez. Nerde o akıl, o hissiyat? Hareminde bir cariyesinin başı ağrısa rahmetli Hadım Mesih Paşa'nın haberi olurdu."

"Hadım bir paşanın hareme ne ihtiyacı var ki?"

"Geçenlerde Murat Şaban Ağa da aynı soruyu sordu. Harem, kimsesiz kadınların ekmek kapısıdır. Rahmetli Kalaylıkoz Ahmet Paşa, ölüm döşeğindeyken ağladı."

"Niye?"

"Paşa, vicdanındaki zelzeleyi dinlemiş. 'Ben öldükten sonra Yarabbim,' demiş, 'Süse ziynete uçkur çözmeyen bu sakin kadınların hali ne olacak?' Sen şu ferasetteki inceliğe bak, Cebeli Bey. Şimdinin yiyinti paşalarından hiç böyle bir laf çıkar mı? Çıksa bile kim inanır? Hayata ilmin dibinden bakan yoksa hayat dibe vurur."

Cebeli, derin bir iç geçirişle gözkapaklarını kaldırıp karşı duvarda asılı duran, dedesinden kalma, boylu ve kalın yıldırım orağına baktı. İnsan, bu orağı yıldırıma, diğer orakları da, geceleyin gökte görünen hilala mı bakıp yapmıştı? Hayat nerede duruyordu, bu orağın içinde mi, dışında mı? Bu orak, nereden bakıyordu hayata, ilmin dibinden mi? Semiz, sürdürüyordu konuşmasını. Hayatın neresinde konuşuyordu acaba, içinde mi, dışında mı?

BAZI KADINLAR İNSANI ÇEKER FİZAN'A GİTSEN DE DÖNERSİN

Bazı kadınlar da gökyüzüne
pişman eder insanı.

Şafak, mavi bir rüzgârla geldi denizden. Soluğu tıkanan toprak, ferahlar gibi oldu. Ilık, ırgalayıcı öz sularla kıpırdanmaya başladı kökler. Orman mırıldandı. Kendi gücüne doğru çekildi karanlık. Rüzgâr, havzayı ağ gibi saran ocakların pervanelerinden yeryüzüne püsküren metan gazını, terlemiş pis havayı ve gürültüyü parçalayarak semaya doğru sürdü. Kömür yüklü vagonlardan ve kurumuş şlam yığınlarından yükselen tozlar, lokomotif homurtularıyla duman girdaplarına karışarak tepelere yayıldı. Işık ilkin, ölü bir balığın gökyüzüne bakan gözünde gülümsedi; sonra giderek bu minnacık gülümseyişini aştı, kömür yıkama tesislerinden ve ocaklardan gelen atık sularla, kargaşaya ve krize dönüşen derenin sinesinde aynalaştı. Tüyleri piltiklenmiş bir yabankedisi, duruşu sardunya rengini anıştıran, hasta bir kuşun ötüşünü duyunca, soluğunu kesip şafağı dinledi. Kafası ve gözkapakları sık sık düşen hasta kuş, yardım istercesine bir kere daha öttü. Kedi, kömür tozu, şist ve çamur karışımı kıyıyı izleyerek sese doğru yaklaştı. Hafif greslendiği için parlayan bir taşın dibindeydi kuş. Taşla kıyı arasında, gazyağı ve izooktanol kokan, çamurlu bir şerit vardı. Kedi, bu koyu nefti şeridi dikkate almadan kuşa yaklaşmak isteyince çamura gömüldü. Miyavlayarak debelendi, debelendikçe de battı. Kuş, korkulu bir çığlıkla kanatlanıp uçmak istedi ama açamadı kanatlarını; taşın dibine tünedi, kafasını çevirip baktığında kedinin çamura gömülmekte olan burnu ve kocaman gözleriyle karşılaştı.

Ortalık ağardıkça havzanın homurtusu artıyor, yırtıcıların gözleri, suların üzerinde belirginleşen kurbağa, kertenkele, balık, kuş, böcek ve sinek ölülerine çevriliyordu. Gri bir yılan gibi kıvrılıyordu dere; her an, her dakika, milyarlarca bakteri öldüğü veya karekter değiştirdiği için suyun üstünde günlerce parçalanmadan kalan bu organik artıkları sürükleyerek denize yayıyordu. Zonguldak-Kozlu karayolu üzerinde bulunan Balkayası'ndan kalkan martılar, bu artıklara dalıyor, denizin mavisini, güneş doğmadan önce çığlıklarıyla adeta berraklaştırıyorlardı.

Güneşin ilk ışığı, kumsalda köpüklenen dalgalara vurdu. Besinleri ve bakteri florası azalan deniz, kıyıya yakın yerlerde, dibine çöken kömür tozlarının etkisiyle kehribar gibi parladı. Cemal, denizin yüzeyinde yüzen envai çeşit atıkları Dikran'a göstererek:

"Şu hale bak. Şist, kömür tozu, pis lavar akıntısı. Deniz zehirlenmiş, can çekişiyor, bizim haberimiz yok."

"Pislik, deryanın rengini de zehirledi. Martılar eskiden bu kadar ölmezdi."

Gagalara ve kanat uçlarına vuran sabah ışığına baktı Dikran. Aynı ışığın, güzel kadınların kirpik uçlarını iki kat bir güçle tutuşturduğunu düşündü. Kocalarını bekleyen, kelamsız, geniş yüzlü kadınlar canlandı gözlerinin önünde. Pürüzsüz, beyaz bir duvarda bir çift çivi yarasını andırıyordu gözleri.

"Bıçkıcı Bekir'in beni niye öldürtmediğini anlamış değilim. Geceleyin yakalatıp konağına götürttü, istese öldürtürdü beni orda."

"Karın, Bekir'in adamlarını tanıdı ya, belki ondan korktu," dedi Cemal.

"Beni götürürlerken karım arkadan bağırdı, 'Kocamın kılına zarar gelirse Bıçkıcı Bekir'i öldürürüm,' dedi. Ben onları ay ışığında gelirlerken tanıdım. Karıma fısıldadım hemen, 'Aman Surpun,' dedim, 'Bunlar Bıçkıcı Bekir'in adamlarıdır, dikkatli ol, belaya gelmişler,' dedim."

"Seni konakta dövmemelerinin sebebi, Surpun'un o sözüdür. Surpun, benim anam Kumru gibi bir kadındır. Güvercin donunda gezer ama içinde bir şahin gizlidir. Herkes o şahini görür, korkar."

Dikran'ın hoşuna gitti, Cemal'in tanımı.

"Surpun saftır. Beni sever. İnsanlardan korkmaz. Tanımadığı ayak kalabalığından hiç korkmaz. Çarşı güvercini gibi güvenir bana. O gece beni, ay ışığında gizlice izledi. Bekir'in silahlı adamları sezmediler. Benim o gece götürüldüğümü Tahtabaş oğlu İlyas'la Nazife Hanım da gördüler. Benim götürüldüğüm konağa Surpun bizden az sonra girdi. Herkes şaşırdı. 'Ermeni cemaatine haber verdim,' dedi. Sonra, yüreğinin acısını gözlerinden damla damla akıttı. Surpun olmasaydı beni öldürürlerdi."

"İyi kadın, kocasının Azrail'ine aman vermez," diye mırıldandı Cemal.

Tepeye doğru tırmandılar. Nefes nefese durup bir ceviz ağacının dibinde oturdular. Işıklı, ılık damlalar düştü ellerine Dikran'ın; karşıda, karıncaların yer altından çıkardıkları küçük toprak yığınının dibinde karınca tımarına oturan kınalı kuşa baktı. Kuş, tüylerinin arasındaki asalakları karıncalara yedirmenin keyfini yaşıyor, kara yapraklı, reçineli, kozalaklı ağacın altındaki yeni durumu anlamaya çalışıyordu. Dikran, kuşu seyrederken Cemal'i dinliyor ve her canlının yaşamı cidiye aldığını düşünüyordu. Hiçbir yürek, bir başka yüreğin dışında değildi.

"Yükleme boşaltma amelelerinin kayıkçılarla el ele vereceği aklımın ucundan geçmezdi. Eğer bunlar el ele verirlerse biz yer altındaki bütün kazmacıları yer üstüne çıkarırız. O zaman birleşen iki kuvvet, Zonguldak'a yürür."

"Çok zor," diye mırıldandı Dikran. "Ameleyi birleştirecek bir teşkilat yok."

"Hükümete söylesek bizim için bir teşkilat kurmaz mı?"

"Hükümet yanaşmaz," dedi Dikran. "Bizi ciddiye almaz. Alsa da kalabalığı sevmez hükümet. Nerde bir kalabalık görsem hükümeti hatırlarım. Zonguldak Kaymakamı İbrahim Hakkı Bey'le Kadı Mehmet Saip Efendi hükümettir. Yanlarına yaklaştırmazlar bizi. Ereğli Madeni Humayun Müdürü Hüseyin Fehmi, hükümet müdürüdür. O, Sarıcazadeler'i dinler, bizi dinlemez. Onun en iyi arkadaşları, ocak sahipleridir. Kont Vitali'dir, Kara Mahmutzâde

Mahmud'dur, Ali Rıza bin Ahmet'tir, Petrokoviç'tir, Sava Savadis'tir. Say sayabildiğin kadar."

Tepeyi yavaş yavaş aşarak evlerin arasına daldılar. Duvar diplerinde oturan ve yüzleri, topraktan yeni çıkmış arduvaz levhaları andıran yaşlı madencilerin önlerinden geçtiler. Kiraz ağaçlarının çevrelediği, dışı kâgir, içi ahşap bir evin bahçesine girdiler. Patika üzerinde konaklayan ördek ve tavuk kafilesi ikiye ayrıldı. Köpeğin eğirmesine aldırmadan kapıya dayandılar. Kapıyı evin çocuk yüzlü hanımı Emecan açtı. Tülbende sarılarak bebeklerin ağzına verilen lokumun adıydı Emecan. Kadın, sırtındaki kundak çocuğunun beline, zıbının üzerinden kırmızı, geniş bir faska sarmış, faskanın ucunu da boynuna dolamıştı.

Konuklar, yerdeki civcivlere dikkat ederek kızarmış hamsi kokusuna doğru ilerlediler. Yaşları birbirine eşit bir yığın çocukla yüz yüze geldiler. Cemal, kelyazan dedikleri tiftik keçisiyle yavrusunun yanından geçti, yerdeki palaya sırtüstü uzanan kayıkçı amelesi Nazif'in başucuna dikildi.

"Geçmiş olsun, Nazif."

Jandarma baskınına uğramış gibi irkildi Nazif. Kendisini hapsettiği boşluktan bir anda kurtardı. Histeri ve travmanın harlandırdığı gözkapaklarını güçlükle araladı, ezilmiş kara erik iklimiyle baktı, gelenlere.

"Sağ olun, var olun, hoş geldiniz," diyerek ayağa kalkmak isteyince Cemal engelledi. "Geçin şöyle oturun. Hangi rüzgâr attı sizi benim fakirhaneme?"

Tahıl pazarında geze geze mecalsiz kalan ve sonunda kağnı gölgesine sığınan aç köpeğin yüzü canlandı Cemal'in hayalinde. Fakirhanenin çocukları, derin, delici bir merakla konukların çevresinde kümelendiler. Yürümeye yeni başlayan Recep, konuklara doğru tiğdire tiğdire işeyince makaraları koyverdi çocuklar. Keçi, başını çevirip korkuyla baktı kahkaha çalkantısına.

"Ulan yıkılın gidin başımdan!" diye bağırdı Nazif. "Al götür bunları Emecan! Nerden çıktılar, nasıl çoğaldılar yahu! Bu kadar çocuğu Allah bana ne maksatla verdi, musallat etti, anlamadım gitti."

Süpürgeyle dışarı zibil atar gibi, toplayıp hepsini bahçeye attı Emecan. Küçüğün sümüğünü parmakladı, zemine çaldı; güneşin ve nemli deniz rüzgârlarının renklendirdiği eski bir yelken bezine, yıllardır giydiği entarisine sildi parmaklarını.

"Hele anlat, nasıl oldu bu iş Nazif," dedi Cemal, oda sakinleşir sakinleşmez.

"Hiç sormayın gitsin," diye duvara dayadı sırtını. Kendi yüreğine hesap veren adamlara mahsus bir gururla gerdan kırdı. "Boşu boşuna ezdirdim kendimi. Geceleyin beni yakalayıp Sarıcazadelerden Bıçkıcı Bekir'in konağına götürdüler. Bekir dedi ki 'Anlat bakalım haşarılıklarını. Şaşkalak Memed'le beraber iskeleleri dolaşmış, kayıkçı amelelerini tatil-i eşgale kışkırtmışsın. Kayıkçı kahyası Kadir'le Hacı Ahmet de sana akıl vermiş.' Kim müzevirlemişse... 'Valla', dedim, 'Ben kimseden akıl makıl almadım. Bazı kereler iskelelere gittiğim doğrudur. Herkes gezer, ben de gezerim. Sahilde oturup gemilerin gelmesini bekleyecek halim yok ya. Gemi gelirse yüklerim, gelmezse gezerim,' dedim. 'Terkos su şirketinin kömür için gönderdiği gemiyi niye beklettiniz?' dedi; 'Bekletmedik,' dedim. Ağzında eşek siki kalınlığında bir cıgara vardı. Yanıma yaklaştı, 'Ameleye yevmiyelerimizi yükseltelim, demişsin, tatil-i eşgal yapalım, demişsin,' dedi. 'Valla,' dedim, 'Benim konuşmama lüzum yok. Amele bu lakırdıyı her zaman eder. Her şeyin pahalılandığını, yevmiyenin kurtarmadığını her gün anlatır durur,' dedim. Daha bir yığın şey sordu. Hepsinin cevabını sıcağı sıcağına verdim. Sözlerimin sığır siniri gibi adamın sinirlerine şak şak indiğini anladım. Yüzü kızardı, gözleri yılbırdandı, sisli sisli baktı, düşündü, elleri arkasında gitti geldi, 'Götürün,' dedi. Adamları beni alıp konağın altına indirdiler. Işığın camlardan çekinerek girdiği bir yerdi bura. Beni aralarına aldılar. Temiz bir pehlivan dayağı çektiler. Acım benden bir çığ gibi koptu gitti, vık demedim ama."

"Dövenler kimlerdi?" dedi Cemal.

"Denizlili Zingil Veli'nin kardeşi Hasan Ali vardı. Matkapçı Mükerrem vardı. Kavlakçı'nın Yusuf vardı. İzmirli Mücük Memed vardı. Orda asılı duran bir sargaf zincirini ayak bileklerime vurdular, falakaya yatırdılar beni. Tabanıma yalabuk gibi indi sopaları.

Ayağı yanmış itten beter, bağırdım durdum. Her neyse, bütün bunlar mesele değil de bir şey çok zoruma gitti. Beni dövenlerden Donbaycıoğlu diye biri vardı. Elindeki firfiri kayın dalını kıçıma soktu. Ben bunu ne terbiyeye, ne de delikanlılığa sığdırırım. El âlem bilir ki ben ağzımla konuştum. Ameleye ne söylediysem ağzımla söyledim. Sokacaksan ağzıma sok, oramın ne günahı var. Yani sözün kısası, benden çok aldılar. Yalvarmadım, 'İstemem, üstü kalsın,' dedim." Şişmiş, morarmış gözlerinden süzülen damlaları, elinin tersiyle sildi. Tarumar, trajik bir insan görünümündeydi. "Ama ben duaları yağmalanmış bir ananın oğluyum, belalıyım. Üstelik derbederim. Benim kıçımın kanı onun sopasını çatlatır. Bugün çatlatmazsa yarın çatlatır. 'Git, Boyacıoğlu Hacı Anesti'ye söyle, Zonguldak'ın en iyi kömürlerini o çıkarır, sözü geçer, sana yardımcı olur,' dediler. Kabul etmedim. Niye edeyim ki? Ben kendi gücüme dayanan bir adamım. Marangoz soyundan gelme bir adamım. Delik açmak için bir demir kalemim, bir tane de ecenem var. O soysuz, hazır deliğe heves etti ama ben onun deliğini ummadığı bir yerinden açarım ki iki cihan merhem olsa fayda etmez. Ben zaten kendime doymuş bir adamım."

Cemal, Nazif'in acısına, cesaretine ve kararlılığına hayran kalmıştı. Herkes bir söz hazinesiydi. Söz, bazılarının ağzından, bazılarının yüreğinden, bazılarının da karnından çıkıyordu. Nazif, yüreğinden konuşan ve yazgısını kabul etmeyen bir adama benziyordu. İşin en kötüsü de yalnız olduğunu sanıyordu.

"Canını sıkma Nazif gardaş, yalnız değilsin."

Cemal'in "Yalnız değilsin"ini, "Yıldız değilsin," anladı Nazif.

"Doğrudur, ben gökte parlayan bir yıldız değilim. Olmak da istemem. Herkes ölünce bir yıldız olmak ister. Ben karanlık olmak isterim. Yıldızları gösteren bir karanlık. Ben zaten bednam gecesi doğmuşum. İnsanlar, ateşlerin üzerinden atlarken avazımı duymuşlar. Kayalık mendirekteki güvercinler, geceleyin uçmuş, evimizin bacasına konmuşlar."

Kadın, ocak taşının yanında, küle belenmiş çıplak ayakları ve yamalı entarisiyle dimdik durmuş, kocasının misafirlere anlattıklarını dinliyordu dikkatle. Nazif'in yanlış şeyler söylediği kanısın-

daydı. Kendisine karşı olan derin sevgisini, kendisini aşağılayarak güçlendiren garip bir kadın olduğu için, Nazif'in yıldırımlarını sürekli üzerine çekiyordu.

"Kayıkçıları anlatsana herif. Onlar da taşıma paralarını artırmak istediler. Hep arkada durdular. Onlara bir şey olmadı. Ezilen sen oldun."

"Boş ver kayıkçıları Emecan. Misafirler açtır, bir şeyler yap getir. Bilen bilir beni. Fazla söze ne hacet. Ben kimseye tepeden bakmadım. İnsanlara hep kendi dibimden baktım. Bıçkıcı Bekir benim dibimi kan çanağına çevirdi. O kan benimdir, o kanın içinden bakarım. Ben bakmayı şimdi hak ettim."

Cemal, Nazif'in neredeyse tamamen kapanan ve güçlükle aralanan gözlerine baktı derin bir saygıyla. Bu adam ezilmiş, pısmamış ve bütün gücünü, gözlerine sağılan kanda toplamıştı. Anası Kumru'nun anlattığı Bayram'a benziyordu. İnsan soyunun tohumuna ürcah olan günah, bu adamı fena halde rahatsız ediyordu.

"Onların gücü varsa bizim de gücümüz var Nazif gardaş," dedi Cemal. "Karınca sürüsü kadar kazmacı var yer altında. Birleştik, nasıl yürüdük Zonguldak'a. Zoru görünce yevmiyelerimizi nasıl yükselttiler. Nasıl yola geldiler. Birleşir de bir daha yürürsek bir yığın hak alırız."

"İnsan hakkını alır, yeter ki insanlığını bilsin," diye destekledi Dikran.

Misafirlerin boş ve hoş konuştuklarını, kendisini teşkilatlamaya geldiklerini düşündü Nazif. Keçi yavrusu anasını arıyordu. Yanlışlıkla Nazif'in yanına geldi. Nazif, anladı yavrunun arzusunu. Kafasını sıvazladı. Her canlının bir ihtiyacı, bir derdi vardı. İçeri gürültüyle giren ve kendisinde çok büyük bir yokluk duygusu yaratan çocuklara elinin tersiyle çıkmalarını işaret etti. Havzada bir hareketlenme mi vardı yoksa? Emecan'ın, kapağını açtığı sandıktan, küflenmiş şarap tortusunu andıran bir koku yayılmıştı eve. Bu kokuda, kafalarını ve yüreklerini kaybeden ve bu kaybın farkında olmayan binlerce insan dolaşıyordu. Hiçbir insan, mekânıyla barışık değildi.

"Haklısınız," dedi Nazif. "Eskiden insanlar yokluğun ayırdında değildi. Yokluk, insanda gizlenmişti. Ne olduysa, insan düşündü, ne mal olduğunu anladı, yokluğu gördü. Yokluk insanın önüne düştü, yer altından çıkardı onu, Zonguldak'a yürüttü. Ondan sonra, herkes bir hazine olduğunu anladı, herkesin sohbeti değişti."

"Ocak sahiplerinin de sohbeti değişti."

"Doğru," diye onayladı Dikran'ı Nazif. "Bıçkıcı Bekir'in de sohbeti değişti. Döndü dolaştı, bu iş benim başıma patladı. İyi ki de öldürmediler beni, çocuklarım ortada kalırdı. Ölümüm hiçbir işe yaramazdı. Ölümü işe yarayan insanların ölmesine üzülmem. Ölüm, şerefli bir kapıdır, herkesin şerefiyle o kapıdan geçip gitmesi lazım. İnsanın kendini bu kadar pahalıya satması doğru değil. Bu kadar çocuğum olmasaydı ölümü ciddiye almazdım. Emecan bu kadar çocuğu niye yaptı, onu da anlamadım gitti."

Ocağın önünde un çorbasıyla uğraşan Emecan:

"Ben mi yaptım, Allah verdi," diye çıkıştı.

"Allah, çocuk istemeyen kadına çocuk vermez," dedi Nazif. Yüzündeki keder dağıldı. Şifasız, mahzun bir gülümseyişle misafirlerini süzdü.

"Belinin ağrısı nasıl oldu?"

"Vallahi Cemal, belim daha da kötü oldu. Oluklardan mavnalara, mavnalardan da gemilere küfeyle taşkömür taşıyan adamın beli nasıl olur? Mayasında çocuklarımın rızkı olmasa ben bu bel ağrısını çekmem. Bu kadar çocuk benim hesabımda yoktu, nasıl olduysa birdenbire çoğaldılar."

Cemal, Nazif'in hep kendi felaketlerinden söz etmesinden, kendine saplanıp kalmasından onun kişiliğine dair bir sonuç çıkarmaya çalışıyordu. Bu adamın bindiği arabanın ön tekerlekleri ileriye, arka tekerlekleri ise geriye doğru dönüyordu. Buna rağmen bu garip adam, İdris'in dediği gibi, kendi gölgesine işeyen, geçimsiz birisine benzemiyordu. Gözünü kırpmadan, urbasız kefensiz, ölüme gidebilecek bir adamdı. Yanına, kendisi gibi bir iki kişi daha alırsa yükleme boşaltma amelelerini, işi bırakıp Zonguldak'a yürümeye ikna edebilirdi.

"Kendini yalnız sanma Nazif, benle Dikran senin arkandayız."

"Arkasında olmayın, yanında olun," diye çıkıştı Emecan. "Gelen bela ilkin onu bulmasın, çoluk çocuğu var."

"Lafı kıçından anlama Emecan," diye çıkıştı Nazif. "Bu insanları tanırım, benim için canlarını verirler."

Nazif'in ağzından çıkana ne Emecan ne de Nazif inandı.

"Canlarını vermesinler canım, onların da çoluk çocuğu var," diye sesini yükseltti yeniden Emecan. "Cansız iş görün. Ne ocak söndürün ne de ocağınız sönsün."

"Tamam bacı," dedi Dikran. "Bizim niyetimiz de o. İzbelerde, külhanlarda yatanları ayağa kaldırmak, hakkımızı almak."

"Kimse ayağa kalkmaz," dedi Emecan. "Herkes kendini ayakta sanır. Olan size olur. Serin düşünün, her şeyi dert etmeyin kendinize. Nazif'in zaten beli gitti, hayat suyu kurudu. Kuru su yatağının üzerindeki taş kemerden farkı kalmadı."

"Emecan sen çorbayı getir, beni kendine dert etme," diye mırıldandı Nazif. "Yüreğimin, acımın hatırı için biraz da az konuş. Kendini sebil etme."

Cemal, kadının burnunu her yere sokmasından rahatsız oldu. Kendisine yönelen gözlerdeki iyiliğin, kızarmış unun ve yağ kokusunun hatırı için sustu. Bu evin hiç mi eşyası yoktu? Delinmiş, yer yer çürüyüp, içe doğru bel vermiş duvarlara baktı. Duvarların, emdikleri acıları gözeneklerinden kusarak kadını sessizce onayladıkları sanısına kapıldı.

"Eskiden benim her sözüm, bu kadının kafasına köşetaşı gibi otururdu," diye sürdürdü Nazif. "Nabzımı dinlerdi. Ben kendisine soğumuş ceset gibi baksam da o sevecen davranırdı. Bazı kereler kaçar giderdim, 'Ben bu kadına sığınacağıma, gider bir kör kurşuna sığınırım daha iyi,' derdim. Derya, çekerdi beni. Gider iskelelerde çalışırdım, taşkömür taşırdım. Terim, alnımın damarlarını morartırdı. Sabah güneşini deryadan alan bir ev vardı. Harabe, kimsesiz bir ev. Gider yatardım orda. Bir gün, beş gün. Eninde sonunda bu kadın bana malum olurdu. Düş görürdüm. Kadının gülümseyen yüzü, benim düşümü alır, götürürdü. Deryaya inen, çıplak çocuk

ayakları da girerdi benim düşlerime. Mahzun yerimden yakalanırdım. Hemen dönerdim eve. Bu kadın çekerdi beni. Ben çok kaçtım, haddinden fazla kaçtım, çok da döndüm. Kaçarken hep bu kadına karışır kaçardım. Kaçtığımı sanırdım ama bir ses bana, bu kadına doğru kaçtığımı söylerdi. Bu kadın hep, kahramanlığını benim dar günlerimde gösterdi. Çocuklarının babası olduğum için sevmedi beni; Nazif olduğum için sevdi. Yani demem o ki bazı kadınlar insanı çeker. Fizan'a gitsen de dönersin. Bazı kadınlar da insanı gökyüzüne pişman eder. Kaçıp, sığındığın Fizan'ı cennet sanırsın."

Kadın, sofrayı hazırlarken durmuş, yağmur altında boynu bükülen bir çiçek gibi, sakin ve minnettar, dinlemeye koyulmuştu kocasını.

MİLLÎ İKTİSAT

Aç insan, eline geçen her otu yer
ama aç eşek, hiçbir zehirli otu yemez.

Cebeli, altı kâgir, üstü ahşap konağı uzun uzun seyretti. Uzaklardan, dinmiş fırtına sessizliğinden gelen bir eşeğin anırışına kulak verdi. Eşeğin değil de hayatın anırdığını sandı. Kafurlu afyon tentürü içeren iksirlerin öksürüğü azdırdığını, eşeğin böyle bir iksir içmesi durumunda kişnemesinin azabileceğini düşündü. Eşek iksiri içer miydi? Aç bir insanla aç bir eşeği kıyasladı. Aç insan, eline geçen her otu yerdi ama aç eşek, hiçbir zehirli otu yemezdi. Rukiye'nin yardımıyla, romatizma ağrılarının acısından uzaklaşmak için konağı çevreleyen taş avluda bir tur attı. Medrese ve cami avlularının çınar soluğunu, güvercin serinliğini anımsadı. Ellerinde gelin duvağı bir unla, mutfaktan çıkıp hamama giren genç kadına, camlarda belirip kaybolan çocuk yüzlerine, ocak sahiplerinin kapıdan taşan tartışmalarına baktı. İnsan, telaş etmeden, kendini sabır ve sükûnetle yaratabilirdi. Bir çocuğun gülümseyişine, badem yeşiline ya da işlenmemiş kendi ham duygularına, dertsiz tasasız uzanıp uyuyabilirdi. Biçimleri binbir tarzda yaratabilir, eğer sevmiyorsa madeni sır tabakasına, bilinmedik bir yakut kırmızısı yedirebilirdi. Entarisi iki kıçının arasına sıkışan bir kadın daha gelip geçti. Mahir Hamza'nın kaç karısı vardı acaba? Cebeli, ruhunun gürültüsünden uzaklaşmak için birkaç adım daha attı. Ayağının ucu, havuzun kıyısındaki kırmızı kumtaşına çarpınca durdu. Birbirine kapaklanmış, içi boş iki midye kabuğunu andıran gözkapaklarını hafifçe aralayıp suyun berrak aynasına baktı. Su, huzurluydu;

bin yıl köpüre köpüre çağlayarak kendi ruhunu bulmuş, gümüş bir yatakta durulmuş gibiydi. Suyun ruhuyla kendi ruhunun aynı olduğunu düşündü. Sudaki yüzünü, ruhunda açılmış bir delik olarak yorumladı. Mahir Hamza, kendisini bu konağa niçin davet etmişti? Hayatında ilk kez, Sarıcazadelerden bir ocak sahibinin konağına davet ediliyordu. Bu konak havzadaki hiçbir konağa benzemiyordu. Mahir Hamza, kömür işine, böyle bir konak yaptırmak için mi girmişti yoksa? Sofadan, çoğunluğunu Sarıcazadelerin oluşturduğu ocak sahiplerinin sesleri geliyordu. Bu sesler, anlaşılmasa da var olduklarını bağıra bağıra söylüyorlardı. Gerçekte varlar mıydı? İnsanın varlığı, sahip olduğu hürriyetin cüssesi kadardı. Bu kömür sahiplerinin kaç tanesi, hürriyet sahibiydi? Eğer her kadın bir hürriyetse gerçekten bunlar, hürriyeti bol olan insanlardı. Bunlar, bizim pejmürde, fukara memur bozuntusunu, paşalarından ve Devlet-i Âliye'sinden başka bir şeyi olmayan Semiz Ali'yi niçin çağırmamışlardı toplantılarına? Cebeli, iç sorularını çoğaltırken konağın, doğrudan sofaya açılan, bakır işlemeli kapısından, Mahir Hamza'nın seksen yaşındaki ak saçlı anası Mahrem Hatun çıktı. Kadın, sapı gümüş kaplı, dişbudak bastonuna dayanarak, başını hafiften kaldırıp Cebeli'yle Rukiye'ye baktı. Başında derinceği, sırtında kenarları sırma ile işlenmiş, ipek bir salta vardı. Cebeli'nin dikkati, kadının edasındaki anlama, Rukiye'ninki ise kadının boynunda ışıldayan, kabak çiçeği biçimindeki, beş yapraklı, mücevher kolyeye takılmıştı. Kadın havuza doğru yaklaşırken:

"Kömür çıktı çıkalı, insanda huzur kalmadı," dedi. Gözleri, inanma ihtiyacının ışıltısı hariç, tüm ışıltılarını yitirmiş gibiydi. Şüphelenmediği şeyleri ciddiye almadığı ve onlara inanmadığı için, söylenen her sözün ve her kıpırtının gizli dünyasında dolaşmayı vazgeçilmez bir güdü haline getirmişti. Yeryüzünde bakmaya değer hiçbir şey kalmamış gibi ışıksız, sancılı, telaşlı ve iri iri bakıyordu. "Ben bunu üç sene evvel, kömür müdürü Mehmet Hulisi Bey'e de söyledim. Hak verdi bana."

Cebeli, kadının, tuzlu istiridye yarasını andıran ağzına bakarken, "Havası latif bir kadın," diye iç geçiriyordu. Bu kadın, konuştuğu vakit kendisini hiç duymuyor ve hesaba katmıyordu. Misafirinin

düşüncesi, kendisine ayan olmuş gibi gülümsedi kadın. Gülümseyiş, Cebeli'nin iç dünyasına, konağı çalkalayan para sesinin dışarı kustuğu bir ses, vicdanın sesi olarak girdi.

"Boşnak İsmail Ağa gibi cami yaptırsalardı bundan iyiydi," diye sürdürdü kadın. "Adlarının anıldığı yere rahmet yağardı. Elma, ceviz, çilek, fındık toplayıp satsalardı bundan bin kat iyiydi. Eskiden benim oğlum, koyunu keçiyi sayardı, beni sevmeye de zamanı kalırdı. Ne zaman ki kömür tozlarını saymaya başladı, beni unuttu, beni sevmeye zamanı kalmadı. Böyle giderse bu kömür hepimizi ezer. Bereketimizi ezer. Tarladaki darıyı ezer. Deryadaki hamsiyi ezer. Eskiden ormanın yaprakları parladı mı gümüş sanırdın, her yaprakta bir ağacın suretini görürdün; şimdi nerde... Karardı gitti her şey. En çok da insanın insafı karardı."

Rukiye, kadının, kırmızı turuncu ışıltılarla parlayan ve gölgesi maviye çalan bakışlarını bir çift mum alevine benzetti. Kadın, Cebeli'ye sürtünerek geçti. Havuzun yanında, Rumların, kheironiptron adını verdikleri, pişmiş topraktan, dışı boyalı, geniş bir çamaşır leğeninin yanında durdu. Bacağını kaldırıp leğenin içine attı, geçti, tam merkezinde bağdaş kurdu. Kadının yüreği, yaşam ve ölüm duygusunu sürekli hissettiren çatışma ögelerinin ağırlığı altındaydı. Leğende oturmasının bir diğer nedeni de pişmiş toprağa secde eden güneşin, kendisini ölüm duygusundan uzaklaştıracağına olan derin inancıydı. Gözkapaklarını indirdi, yüzünü güneşe çevirdi, hayat defterinin yazılmamış yaprağından sessiz bir dua okudu.

"Güneş, şifasını bu leğene vermezse bu memleket çekilmez. Ben gelip bu leğene oturmazsam, bu şifayı ağrılarıma sızılarıma almazsam bu kömür afeti, bu kıtlık kıran beni öldürür. Bu diyarda her kömür parçası bir insandır. Her insan, bir kurttur, eceline doğru koşan yaralı bir kurt. Ben değilim. Leğenin dışı karanlıktır, ben içindeyim. Ben leğenin içinde bir gözüm, yumulmuş, sürmeli bir kuzu gözü..."

"Her gün bu leğenin içinde mi otursun?" dedi Rukiye.

Kadın, başını kaldırdı, Rukiye'nin, gökyüzünü içine alan, derin, kederli gözlerine arzuyla baktı. Duvarlarını yosunlara ve yabaniotlara teslim etmiş, ıssız bir sahil kulübesi canlandı hayalinde.

Rukiye'yi, evlendiği tüm kocalarını, ocak kazalarında kaybeden bir kadına benzetti. Yıktıkları köprülerin üstünden geçen coşkun sular ve bu sulara benzeyen kadınlar canlandı hayalinde. Başındaki derinceği düzeltirken:

"Ne dedin, anlamadım?" dedi.

"Her gün bu leğenin içinde mi otururşun dedim."

"Her gün otururum. Divanhane, kiler, mutfak, onların olsun. Koca kıçlı karılar, ahırlar, hamamlar, aynalı köşkler, her şey onların olsun. Her gün gelir otururum. Yelpazemle sinekleri üşelerim. Bu leğen benim mihrabımdır. İbriğimi de alırım yanıma. Unuttum getirmeyi. İçerde kaldı. İbriğimin içine su korum, bir damla zemzem suyu atarım, içerim. Ağzı geyik başına benzer. Sedef nakışlıdır. Oğlum Mahir Hamza, Mekke dönüşünde zemzem getirdi. Tehniyeye gelenlere o ibrikle zemzem dağıttı."

Kadının sesindeki derinlik ve mesafe huzuru, rahatlatmıştı Cebeli'yi. Kadını deşme, konuşturma ihtiyacı duydu:

"Kışın ne yaparsın? Bu leğen soğuk olur."

"Kışın bu leğeni evin arkasındaki köknar ağacının dibine koydurturum. Güneş o ağaca vurur. Oğlum Mahir Hamza bu konağı yaptırdığı zaman köknar ağacını kestirmek istedi. 'Nebi yarin, nübi yoldaşın olsun oğlum,' dedim, 'Kesme bu ağacı.' Dinledi beni, kesmedi. Eskiden orda bir çoban kuşunun yuvası vardı. Kara bir yılan, yumurtadan daha yeni çıkmış çağa cürükleri yemek istedi. Keçi sürüsüne çobanlık eden bir kız çocuğu, cürükleri korumak için yılanın kuyruğuna bir değnek vurdu. Yılan döndü, kızı soktu. Kız yılanı öldürdü. Kız da öldü. Geldiler, kıza baktılar, yılana baktılar, bir de yuvadaki cürüklere baktılar. Kızı oraya gömdüler, başucunda da kırk gün kırk gece ağladılar. Kırkıncı günü çekilip gittiler. Onlar gittikten sonra bir köknar kargası geldi. Mezarın başında gagasıyla bir çukur kazdı. Kursağında sakladığı tohumlardan birini çukura kustu, üstünü kapattı. Ordan bir köknar ağacı çıktı. Ağaç, Zonguldak'ta, Kozlu'da, Bendereğli'de ne kadar kuş varsa hepsini üzerine çekti. O günden sonra o ağacın yanına yöresine bir tek yılan bile yaklaşmadı."

Cebeli, biraz önce bahçede gezinirken yanından geçtiği ağacı merak etti. Rukiye'yle göz göze geldi. Rukiye, Cebeli'nin de kendisi gibi ağacı merak ettiğini sezinledi.

"Köknar kozalağının pulları, tohumuyla beraber düşer," diye sürdürdü Mahrem Hatun. "Kuşlar, yerde bir tek tohum bile bırakmazlar, alır götürürler bir yerlere. Her sahipsiz mezarın başucunda bir ağaç var. Yabani civek üzümünün çalısına çok kuş konar. Allah'tan dileğim odur ki bir kuş, bir civek tohumunu getirsin, mezarımın başucuna eksin."

"Oğlun Mahir Hamza'ya vasiyet edersen o da eker."

"Ben bir kuş niyetinin ağaç olmasını isterim. İnsan niyeti, uzak dursun benden."

Köknar kargasının ektiği ağacı, daha bir merak etti Cebeli:

"Bu ağacı bir görsek iyi olur Rukiye," dedi.

Konağın doğu yüzünde, konağa bitişik olarak yapılan mutfağı dolanıp arka cepheye geçtiler. Büyük bir köknar ağacıyla karşılaştılar. Rukiye, ağaçtan parlayıp gökyüzüne açılan kuşları izlerken kadının anlattıklarına inandı iyice.

"Çocuğun mezarı yok."

"Döşeme taşlarının altındadır belki," dedi Cebeli. Birlikte döşeme taşlarına, kırmızı, bakır yeşili damarlara, kuş tüylerine ve gübrelerine baktılar. Çocuk, Cebeli'nin içinde, iskelet halinde belirdi. İskelet gölge saldı. Gölge koyulaştı, buyruğu altına girdiği şeyi alttan yıktı, ışıklaştı.

"Ölüm kötü, gömülmek daha kötü."

"Doğru," diye mırıldandı Cebeli. "Ölüm, künyesiz bir karanlıktır, hiçbir şeyi belleğine kaydetmez. Elimde olsa, öldükten sonra cesedimi götürür, çınarlı bir tepenin, en yaşlı çınarına indiririm. Dalların, yaprakların üstünde, kartallar etimi, hüma kuşu da kemiğimi yer. Kartal gagasının acısını belki duyarım ama hüma kuşunun gagasını duymam. Canlılara acı vermez hüma kuşu. Ben ne zaman ölürüm, belli değil. Üşengeç bir adamım. Üşendiğim zaman ölmem, ecelim gelse de ölmem."

Tam bu sırada Mahir Hamza geldi. Tartışmalar, kafasını, kuşkuculuğun, göreliliğin, rekabet ve egemenlik duygusunun alanı haline getirerek ağırlaştırmıştı kurşun gibi. Zoraki, güleç bir yüzle:

"İnşallah sıkılmamışsındır Cebeli Bey," dedi.

"Yok yok sıkılmadım," diyerek konağın ceviz ağacından işlenmiş pencerelerine baktı Cebeli. "Hayırlı olsun güzel konak yaptırmışsın. Kime yaptırdın?"

Biçimsiz bir burun, biçimsiz burunun ezdiği bir zihin ve zihinden dökülen, biçimsiz, içi boş sözcükler canlandı Mahir Hamza'nın zihninde.

"Bu konağı, Safranbolulu rahmetli Osman Efendi'ye yaptırdım. Osman Efendi, Sultan Abdülaziz'in, Beylerbeyi Sarayı'nı yaptırdığı mimar Sarkis Balyan'ın yanında çalışmış. Bana dedi ki sana bir konak yapacam, hiçbir konağa benzemeyecek. Geldi, dokumacı kuşu gibi ince ince ördü gitti." Durdu, konağın kurşun kaplı çatısını süzdü. "Cebeli Bey, buyurun içeri geçin, sohbete siz de katılın."

Birlikte yürüyüp konağın ana giriş kapısına geldiler. Rukiye, yandaki kapıdan, kadınların çalıştıkları mutfağa, Cebeli ise Mahir Hamza ile birlikte ocak sahiplerinin tartıştıkları yüksek tavanlı oturma salonuna girdi. Konuklar, yüzyıllık çınarı görünce daha önce girip çıktığı için, hafif kalkar gibi yaptılar ama tartışmalarına ara vermediler. Mahir Hamza, misafirini, köşedeki yüksek arkalıklı, ipek örtülü sedire götürüp oturttu. Ocak sahiplerinin, tartışmaya ve nargile dumanına boğduğu salon, oldukça genişti. Cebeli'nin dikkati ilkin, yaldızlı nakış ve yazılarla gülümseyen tavana, tavandan da karşıdaki renk cümbüşüne, kenarları, sırlı tuğlalar ve mozaik çinilerle süslü şömineye kaydı. Duvarda, yazı ve çiçek motifleriyle süslenmiş, kabartmalı, İznik çinisi bir kandil vardı. Cebeli, kandilin rüzgârlı, zifiri karanlık bir gecede yanarken yere düşeceğini ve konağı yakıp kül edeceğini düşündü o an. Başını çevirmeden, gözlerini devirerek ateşli ateşli tartışan, ocak sahiplerine baktı. Tartışmayı, sahip oldukları on iki ocağı Charbonnages Réunies d'Héraclée adlı Alman kumpanyasına kiraya veren Sarıcazadelerden Şakir ile Cemil beyler yönlendiriyorlardı.

"Sözümü sözüne takıp sürükleme Süleyman Efendi, ne dediğimi anla biraz," diye bağırıyordu Şakir Bey. "Hükümet, Ereğli şirketine yeni imtiyazlar tanımakla yanlış yaptı. Böyle millî iktisat olmaz. İlk yanlışı, Bahriye Nezareti'ne ve İdare-i Mahsusa vapurlarına satılan kömürlerin fiyatını yükseltmekle yaptı. Bir Fransız kumpanyasına verilen bu taviz, Almanların hoşuna gitmedi. Bu havzada Almanlara dayanmadan, gayrimüslim ocak sahiplarinin gücünü kırmak mümkün değil. Biraderim Mahmut Abid Bey, bu hakikati geçmişte çok dile getirdi. Ama dinletemedi. Gayrimüslim sermayedarların arkalarında Fransız, İngiliz sermayesi var. Alman'ı dinlemezsen bir şey yapamazsın. Ben buna bu saatten sonra inanmam. Sen kalkar da lokomotif ve vagon bedellerinde Fransız şirketine imtiyaz verirsen, Alman'ı küstürürsün. Küçük ocak sahiplerinin, Ereğli şirketine verdikleri zararları, hükümetin ödemeyi kabul etmesi hiç doğru değil."

Cemil Bey'in sağında nargile tokurdatan, savaşın patlaması durumunda, ilkin Heci oğlu Yorgi ve Rombaki varislerinin, sonra da Pandalaki ve Apik Efendi'nin ocaklarına el koyma hayalini kuran Süleyman Sırrı Bey:

"Bu son söylediklerine karşı değilim," diye mırıldandı. "Seylaptan doğan hasarın hükümetçe karşılanması da doğru değildi."

Sanılar, önyargılar, serzenişlerle kahvesini höpürdete höpürdete içen Bıçkıcı Bekir, "Hükümeti hicvedeceğine, sen ilkin kendi ocağına hava pervaneleri taktır," diye iç geçirdi. Dayanamadı:

"Hükümeti anlamaya çalışmak lazım," diye sesini yükseltti. "Sizin bahsettiğiniz imtiyazları vermemek için çok diretti. Hükümetin karşısındaki insanlar, sermayece iri, cesametli, çetin insanlardır. Anaları pazarda doğurmuş onları. Adları haraçtır, mezattır. Ereğli şirketine hükmeden Fransızlar, Osmanlı Bankası'nın Umumi Direktör'ü Revol'u araya soktular. Koca devleti borçlandıran Osmanlı Bankası, İttihat ve Terakki Hükümeti'ne baskı yaptı. Baskıya boyun eğmek zorunda kaldı hükümet. İsteyerek vermedi o imtiyazları."

"Ne olursa olsun, büyük imtiyazlar verdi," dedi Cemil Bey. "Eskiden, 'Vakf-ı Hümayun'ların, yabancı uyruklu kişiler tarafından

işletilmesi yasaktı. Hükümet o yasağı kaldırdı. Eskiden hükümet istediği an, işletme ruhsatlarını iptal edebilirdi. Şimdi o da mümkün değil. Ereğli şirketinin elindeki limanın, demiryollarının, ocakların işletme imtiyazı, 59 senelik bir işletme anlaşmasıyla sağlama alındı. Böyle millî iktisat olmaz efendiler. Hükümetin sağlam durması lazım, hakikatleri araması lazım. Cehalet, aranmayan hakikatlere dayanır. Biz şimdiye kadar, başkalarının günahlarını saymaktan, kendi günahlarımızı saymaya vakit bulamadık."

Cebeli, dikkatini, Cemil Bey'in kellesindeki sardunya kızılı feste ve fesin içindeki kargaşada yoğunlaştırmıştı. Bütünlüğü, bütünlük adına tuz buz eden, uhrevi bir alaz gezinip duruyordu bu adamın kafasının içinde. Bu denli cesur ve akıllı mıydı bu herif? İnsanın gözünden önce, gözlüğüne bakacak derecede mal mamulat düşkünü olan bu adam, verdiği kararlarla geleceğini şimdiden yıkan bir hükümet karşısında, bu dik duruş cesaretini nereden alıyordu?

"Hükümet şimdiye kadar demiryolları gelirinden yüzde kırk pay alırdı," diye söze girdi, Hacı Ahmet Bey. "Bu İttihatçı hükümet tuttu, bu payı yüzde beşe indirdi. İçine tüküreyim ben böyle millî iktisadın."

Bıçkıcı Bekir'in ve toplantıya suskunluğuyla egemen olan Hamdi Bey'in hiç sevmediği bir ocak sahibiydi Hacı Ahmet. Verdiği selamların hiçbirisi, kendisine ait değildi. İnsanlarla ilgilenmemesi, selamıyla başlıyordu. Herkesi tek bakışta görebileceği bir yere oturuyor, ellerini kasığında kavuşturuyor, her sözün içini fena halde merak ediyor, şikâyetsiz dinliyor, konuşmaya başlayınca da herkesi afallatıyordu. İnkârla ikrarın arasında yaşayan bu adam, gayrimüslimlerle konuşurken onları övüyor, onların olmadığı yerlerde ise aleyhlerine atıp tutuyordu. Sakızlı İstavri'ye, Anasyadi'ye ve Bedosaki'ye haber ulaştıran bu söz uğrusunu, Mahir Hamza niçin çağırmıştı bu toplantıya? Dayanamadı:

"Sen ne anlarsın millî iktisattan Ahmet Ağa," diye homurdandı.

"Ben anlamam da sen mi anlarsın? Çok şükür, ben hiç değilse madencilikle eşkıyalığı birlikte yürüten bir adam değilim."

"Senin burda ne işin var?" diye bağırdı Bıçkıcı Bekir. "Senin yerin Hallaçyanların, Asadoryanların, Markoların, Nikoların yanıdır!"

"Senin sıkı fıkı olduğun hükümet adamları, Fransızlara karşı Hallaçyan'la birlikte hareket etmiyor mu?"

"Aslında sana değil, seni buraya çağırana kızmak lazım!"

Bıçkıcı'nın son yıllarda, artan bağırtılarla iç sınırları çoğalmış, sinir kümeleri halinde cildine vurarak yüzünü, uyuzlu kalça görünümüne sokmuştu.

"Sakin ol Bekir Bey, sertleşme," dedi Mahir Hamza. Evin yasakçısı, başçuhadarı gibi davranan Bıçkıcı'yı paylamak üzereyken Hamdi Bey girdi araya:

"Tabii canım, sertleşmeyin," dedi, herkesi aynı anda keserek. "Böyle konuşmalar doğru değil. Elhemdülillah, hepimiz Müslümanız. Suçlamalardan uzak durmamız, Hakka hakikate bakmamız lazım."

"Hakikatlerin konuşulduğu yerde kızmamak lazım," dedi Cafer Efendi.

Gerçeklerin ensesinde, bulanık saiklerle konuşmayı seven Hamdi Bey:

"Biz ne dersek diyelim, hakikatler ortadadır," diye söze girdi efendice. "Hazine-i Hassa'ya, ton başına ödenen beş kuruşluk vergi, yüz paraya indirildi. Bu doğru değildi. Toz kömüründen meccanen alınan yüzde on oranındaki pay da kaldırıldı. Ereğli şirketi, geçmişinde hiç bu kadar imtiyaz koparmamıştı. Bir Müslümanın vicdanı kaldırmaz bu kadar imtiyazı. Liman gelirinden hükümete ödenen yüzde sekiz oranındaki pay da kaldırıldı."

Toplantılarda çok az konuşan Cafer Efendi, ileri sürülen her fikrin içinde bir melanetin olduğunu, fikir sahibinin çoğu zaman bu melaneti bilmediğini düşünüyordu. Sabırsızlandı:

"Kim ne derse desin, melanetin başı Ereğli şirketidir," dedi. "Havzadaki demiryollarının birbirine tünellerle bağlanması işini üzerine almıştı. Hükümete taahütte bulundu. Yerine getirdi mi taahhüdünü? Yok. Tünel açma sırasında zengin maden damarına

denk gelince işi tünel oymadan damar oymaya çevirdi. Nuh'un kargası da aynı şeyi yapmıştı, leşi bulunca görevini unutmuştu. Benim naçiz fikrim şu ki imtiyazlar, paylar... .."

Birden ayağa kalktı, kuşkonmaz sırığı gibi uzadı Bıçkıcı:

"Demir halkayı kadının memesine geçirip sidiğini açacağına, kadının süt damarını emmeye koyuldu," diye homurdandı.

Cebeli, ruhunu saran görünmez dünyanın gizemli görüngülerinden kopup, sohbete kulak verince paylardan, gelirlerden, imtiyazlardan, hesap ve paralardan başlarını kaldırıp güneşe bakamayan binlerce insanın içinde hissetti kendini; böyle bir toplantıya çağrılmış olmasına anlam veremedi. Beyni uğuldadı. Aklına hizmet etmiş olmaktan tiksindi. Bakışında insan aklı olmayan, saf, temiz, her şeyi olduğu gibi gören bir göz aradı, bulamadı. Bütün gözler kömüre, şirkete ve paraya bakıyordu. Ve ışık, onların baktıkları yerleri aydınlatıyordu sadece. Konuşup konuşmamayı düşündü. Susup dinlediği zaman, yanlışlarla doğruları çoğalıyor; kafası, zıtlardan oluşan uğultunun biçimini alıyordu.

"Ereğli şirketine bağlı ocaklarda çalışan amele huzursuzdur," diye sürdürdü Bıçkıcı. "Huzursuzluk bugünlerde daha da arttı. Üstelik bu yıl toprak mahsullerinde de bir bereket var. Onların ocaklarındaki ameleyi, iş bırakıp köylerine gitmeye teşvik etmek lazım. Gelik ocaklarında, durum çok gergindir. Geçen sene işinden çıkarılan Tayyar Çavuş, İstanbul'dan Gelik'e döndü, işe alınması için, Ereğli şirketinin müdürü Mösyö Dolagard'a başvurdu. Başvurusu kabul edilmedi. Gelik'te her an bir hareket patlayabilir. Bu bizim için iyi olur. Çaydamar ve Karıncakdere'de Rusların çalıştırdıkları üç ocaktaki ameleleri de tatil-i eşgale biz biraz teşvik ettik ama..."

Hamdi Bey, çocukların üst kattaki yatak odalarından gelen ayak seslerini dinlerken karşıda, duvara gömülmüş dolapların kapaklarında, düşünce krizi gibi iç içe geçmiş nakkaş inceliğine bakıyordu. Bu incelik, şu mavi fon üzerine, firuze, kahverengi ve lacivert ışıltılarla işlenmiş İran motifleriyle uyum içinde miydi? Gülümsedi. Türkistan'ın Kaşan çinileri canlandı gözlerinin önünde. Başını çevirip Bıçkıcı Bekir'e baktı. "Kurduğu tuzağa ilk düşen kendisi olmasa bu işi başaracak bu adam," diye iç geçirirken:

"Ateşle oynamaktır bu," diye söze girdi. "Hiç doğru değil. Ereğli şirketinin hâkimiyeti altındaki ocaklarda amele harekete geçerse ne olur, hiç düşündünüz mü? Bizim ocaklarımızdaki amele de harekete geçer. Rahmetli dayım, Şaban Ali, 'Kadının tadında yasak varsa tatlıdır,' derdi. Kanunsuz olan her şey, amele için zevktir, tatlıdır. Hareket ânında dövülmüş, ölmüş, hapsedilmiş, hiç fark etmez. Amelenin zevkinde doyamadığı bir acı var. Ben bu hakikati hiçbir zaman çıkarmam aklımdan. Tayyar Çavuş, bütün havza için tehlikeli bir adamdır. O herifin işi gücü, gavur müslim ayrımı yapmadan, gittiği her yerde ameleyi kışkırtmaktır. Havzanın o heriften kurtulması lazım."

"Kürt ve Laz amelesi geldiğinden bu yana, bu havzada huzur kalmadı," dedi Mehmet Maksut Efendi. "Uysal insanların yerini yabandan gelen çığırtkanlar aldı. Geldikleri yerlerden envai çeşit hastalık getirdiler. Kolera belası, limanda kömür yükleyen Kürt hamalları arasından çıkıp yayıldı, herkesi tehdit eder hale geldi. Ocaklardan firarlar çoğaldı. Hıfzıssıhha memurları bile korkudan terk ettiler havzayı."

Cebeli, yüreğini, yüzyıllık gereksiz düşünceler ve hayallerle pisi pisine yaşlandırdığını düşündü. Sedirlerde yan gelip oturanların edalarını tek tek süzdü. Hiçbiri koleraya yakalanmamıştı. Bunların ne düşündükleri ise belli olmuştu. Şu anda, gövdelerindeki ter, ocak karanlığında ergimiş altın gibi ışıldayan Gelik kazmacıları ne düşünüyorlardı acaba? Bu salondaki tartışmayı kimler yönlendiriyordu? Alman sermayesinin satın aldığı, Sarıcazadeler Şirketi'nin hissedarları mı? Ragıp Paşa'nın attığı imzalar mı? Kim? Çevresindeki eşyaları dikkatle süzmeye başladı. Dikiş kutularının, köşeliklerin, kanepelerin, gümüş işlemeli şerbet ve gülsuyu ibriklerinin birbirleriyle tartıştıkları bir durum mu vardı bu divanhanede? İnsan dünyasına eşyalar mı hâkim olmuştu? Gümüş tabak içinde, kendisine kahve sunan kadının gözlerine bakarken, "Ellerine sağlık," diye mırıldandı. Hacı Ahmet'le Bıçkıcı Bekir arasında yeniden patlak veren ağız dalaşını dinlememek için dışarı çıkmak istedi. Sedirden kalkamayacağını düşünerek vazgeçti.

SAATİN SARKACINI DURDURMANIN TAM ZAMANIDIR

Eskiden, amelenin gevezeliğinde
dil yoktu, şimdi var.

Tayyar Çavuş, şafak sökmek üzereyken Cemal ve Dikran'la birlikte Gelik ocaklarına yaklaştı. Arkadaşlarını, orman gülü, ayı üzümü, böğürtlen ve çoban püskülü gibi orman altı bitkilerinin iç içe geçtiği bir yerde durdurdu, alnının terini avcunun içiyle sildi, ceviz dallarının arasından, şirkete ait binalara bakarken elini göğüs kafesine bastırdı. Kendini durmaksızın, döne döne güvence altına alan sağır bir zorunluluk, elini bastığı yere çöreklenmiş, ağrıya dönüşmüştü. Zonguldak'tan yürüyerek geldikleri için yorulmuşlardı. Gökyüzü, umut ve heyecanla yüklüydü. Doğu yakasına meneviş ve tav renkleri egemendi. Sabah sisi, uzak eteklerde, yer yer yırtılmış, yeşilzar bir kadın içliğini çağrıştırıyordu. Gövdeleri demir sarısına çalan bir ağaç kümesinin altında oturup beklemeye koyuldular. Yandaki çamlıktan, hafif basıra balı kokusu ve yabanarısı uğultusu geliyordu. Dikran, ellerindeki aydınlığa bakarken Cemal, genç bir gürgen ağacına yaslandı. Kulakları, kuş cıvıltılarının ötesinde, Zonguldak'a yürüyen amelenin ayak sesindeydi. Tüm ham duygularını yüreğinin örsünde dövmüş, biçimlendirmiş gibi, kendinden emin bir hali vardı. Bugün, amelenin Zonguldak'ı işgal günü olabilirdi.

"Ameleyi yer altından çıkar çıkmaz, Zonguldak'a yürütsek iyi olur."

"Olmaz," dedi Tayyar Çavuş. "Jandarmayla çatışmak işimize gelmez. Ameleyle şirketin karşı karşıya gelmesi lazım. Yevmiye-

lerine bir kuruşluk bir zam yaptırırsak kendilerine olan güvenleri artar. Yaşamak kolay değil. Dikkat edin, içinde ateş olan her sesi dinleyin. Ateşte akıl var. Ateş, hamurun mayasını anlar. Vaziyet değişti. Amelenin yüreğindeki kahır diline vurdu. Eskiden amelenin gevezeliğinde dil yoktu, şimdi var. Saatin sarkacını durdurmanın tam zamanıdır. Deryayı anlamak için şimdiye kadar hep kıyısında durduk, deryaya dalmanın zamanıdır şimdi."

"Hareket başlar başlamaz, emniyeti sağlamamız lazım," dedi Dikran. "Şimendifer amelelerini nasıl katacağız harekete?"

"Amele, yediden yetmişe iş bırakıp yer üstüne çıktı mı şimendifer ameleleri mecbur katılırlar harekete. Siz o işi bana bırakın. Sen Cemal'le birlikte yer altı görevlerini yüklen. Yanınıza, Dersimli Zeynel'i, Sivaslı Kara Ali'yi, Handikyan'ı, Dimitri'yi alın. Bunlar, cesur, güvenilir kazmacılardır."

"Bunları zapt etmek zor olur," dedi Dikran. "Binaları tahrip ederler."

"Etsinler, daha iyi. O zaman kinlenir, Zonguldak'a yürürler."

"Olmaz," diye karşı çıktı çavuş. "Ameleye kendi emeğini tahrip ettirmek doğru değil. Biz, yola düşen bir buğday danesinin sesini duyarız, eğilir alırız onu. Onda alnımızın teri var. O ter, bizim ahlakımızdır. Şirket, tehlikenin farkındadır. Henri'yi ve arkadaşlarını Fransa'ya onun için sürdü."

Az sonra ocaklardan, Dersimli Zeynel, Sivaslı Kara Ali ve Laz Fezayir geldi. Hararetle tokalaştılar. Zeynel'in kafasında kırmızı bir fes vardı. Yüzü, doğal yumuşaklığını yitirmiş, ocaklardaki bekleyiş ve gerginliğin iğfaliyle sertleşip cinnetsi bir hal almıştı. Kara Ali'nin görünümü mülayimdi. Boynu sicim gibi incecikti. Kıtlığı anımsatan ve derdine ısrarla deva uman eğri bir cüsseyle boş boş gülümsüyor ve hiç gereği yokken insanda acıma hissi uyandırıyordu. Dün gece, Çatalağzı üzerinde bulunan Kız Mezarları'nda, Bekrekli Himmet'in sattığı fahişelerden birisiyle uzun uzun koklaştığı ve bu gece de yoğun çalıştığı için yorgundu. Tayyar Çavuş, bakışlarını, Zeynel'in fesindeki serçe bokundan, yüzüne kaydırdı; insanda sis derinliği ve güçlü bir boşluk hissi uyandıran gözleriyle karşılaştı Dersimlinin.

"Her şey tamam mı, Zeynel?"

"Her şey tamam. Fedailer tamam, cesaret tamam. Bıçaklar, aletler edavatlar tamam. Gececiler, ocaklardan çıkmaya başlar başlamaz, bütün girişleri, kuyuları tutarız, gündüzcüleri ocaklara sokmayız. Eksiklik yok. Hareketin şansı, şimdiden tamam."

Zeynel'den çıkan seslerin, özsüz, içi boş biçimlere dönüşerek kendisini ezdiği sanısına kapıldı Tayyar Çavuş. On iki saat çalıştıktan sonra yer üstüne çıkan her kazmacının içinde büyük bir karanlık vardı. Kazmacı, ayağını o karanlığa basıyor, hayata o karanlığın içinden bakıyordu. Bedenle duygu, hakikatle hayal, mantıkla inanç, görünenle görünmeyen arasındaki ilişkiler, burada, gerçek hayattaki gibi değildi. Zeynel'i sabah aydınlığına çekmek gerekiyordu.

"Yoo öyle olmaz Zeynel. Bırakın gececiler yer üstüne çıkarken, gündüzcüler de yer altına insin. Ocaklarda çalışanları tatil-i eşgale sokmak kolaydır; amelenin yer altına inmesine engel olmaktan daha kolaydır. Unutmayın ki kazmacı, tavuğa benzer. Tavuk, toprağı eşelerken küçük bir çıtırtı duydu mu eşelenmez, durur, dinler. Kazmacı da öyledir. Bir küçük ses, onun kazmasını durdurur. Birinin burnu kanadı mı ocaktaki bütün kazmalar susar, herkes kan kokusuna doğru koşar. O kanın, kendisinden aktığını sanır herkes."

Duyduğu gürültünün biçimini ânında alan ve korkuya dönüşerek, yer altını daldingil koşu uğultusuna düşüren kazmacıları hayal etti Zeynel. Bulanıklaştı. Tayyar Çavuş'un, duygularda derin dil izleri bırakan aklına ihtiyaç duydu:

"Yani şimdi nasıl olacak?" dedi. "Anlamadım."

"Anlaşılmayacak bir şey yok," diye sürdürdü Çavuş. "Gündüz kafilesi yer altına inecek, herkes çalıştığı ayağa varıp kazmasına sarılacak. Hepiniz iyi bilirsiniz ki sabahın tatlı uykusundan kalkmak, yedi kat yer karanlığında kazma sallamak en zor andır, kazmacının en nefret ettiği andır. Böyle bir anda, yani, işbaşından yarım saat sonra ortaya çıkacağız. 'Tatil-i eşgal var, herkes yer üstüne!" diye bağıracağız. Sen bak o zaman ameleye, yer altı su baskını misali, nasıl kükreyecek galerilerde."

"Kürtler, gececilerde mi daha çok, gündüzcülerde mi?"

Dikran'ın sorusunu ensesini kaşıyarak karşıladı Zeynel:

"Bizim Dersimliler, gündüzcülerde daha çok," dedi. "Mühim de değil, bugün her şey belli olur. Kömür mü bizden kopar, biz mi kömürden, görürüz. İsteklerimiz neydi? Yevmiyelerimize bir kuruş zam. Başka var mı?"

"Cezalara son," dedi Tayyar Çavuş. "Ayrıca, Mösyö Kaye'yi de istemiyoruz. Defolsun gitsin, zorba herif. Kaddimizi büktü."

"Onun feyli fenasını amele çekmez bundan sonra," dedi Cemal. "Punduna getirir, vurur, düşürür bir yerde."

"Bir ara, bıçaklıyacaktım adamı," diye gülümsedi Kara Ali.

Tayyar Çavuş, Kara Ali'nin, herhangi bir insanı, vicdanının hassas terazisinde tartmadan, herhangi bir zamanda, bıçaklayabilecek birisi olduğunu sezinleyince:

"Her neyse arkadaşlar, zamanımız kalmadı. Zeynel sen Ali'yle, Fezayir'le git, o beş kişiyi yanına al bulabilirsen, Kel Cevat'la Geron'u da al, yer altına in. Kuyuların bağlı olduğu ana girişte bizi bekle. Biz, ameleye karışarak ineceğiz yer altına. Hepimiz toplam on kişiyiz, değil mi?"

"On dört kişi," dedi Zeynel. "Bunların yedisi Dersimlidir."

"Güzel," diye sürdürdü Tayyar Çavuş. "Tekrar söylüyorum, ikişer ikişer yaraltına yayılacağız. Amele işbaşı yaptıktan yarım saat sonra, hareketi başlatacağız. Bozgunculuk yapanlara müsamaha yok. Tamam mı?"

"Tamam," dedi Zeynel.

Önce Zeynelgil ayrıldı. Tayyar Çavuş, çiy damlalarında renklerine ayrışan ışığı seyrederken, olası engelleri, riskleri düşündü. Gökyüzünden yağan kuş cıvıltılarına baktı. Hareket, hayatın mayasıydı. Gökyüzünün bu kadar berrak olmasının nedeni hareketti. Gökyüzü berraksa insan da berraktı. Birlikte kalkıp kuyulara doğru yürüdüler. Geçtikleri yerlerden kuşlar havalandı.

Gündüz vardiyasının, kuyulardan ve bacaağızlarından yer altına inmesinden bir saat sonra hareket başladı. İlkin, Zeynel'in

önceden, lağımcı hemşerisi Hıdır'la birlikte, aynı anda dört ayrı yerde ayarladığı, dört şiddetli lağım patlaması oldu. Patlamayı, acılı hücum çığlıkları izledi. Çakıryuvanoğlu Nikola'ya ait ocağın hava çıkış galerisinde, el lambasını yukarı kaldıran Zeynel:

"Tatil-i eşgal başladı, herkes yer üstüne çıksın!" diye bağırdı. Zipçi denen ve ağaç kabuğundan yapılan düdüğü birkaç kez öttürdü. "Kimse kalmasın, çabuk, çabuk! Tatil-i eşgal başladı! Çıkmayanı şişlerim!"

Çığlıklar, katılan yeni çığlıklarla büyüdü. Tüm Gelik ocaklarına yayılan ve galerilerde hızla koşuşan, eli kazmalı, manilalı, çekiçli, lambalı on dört kişi, avaz avaz bağırıyordu:

"Hareket başladı, herkes yer üstüne!"

"Mağaralarda kimse kalmasın! Çabuk yer üstüne! Herkes yer üstüne!"

"Bozgunculuk yapanı vururuz, herkes yer üstüne!"

Ne olduğunu sormadan, lambasını, kazmasını alan, oyduğu damardan, girdiği oluktan, küfesinden, vagonundan, lağımından, tesviyesinden, tahkimat ve ihraç işinden derhal kopuyor galerilerde koşuşan meraklı kargaşaya katılıyordu. Kargaşa uğulduyor; çamur, karanlık, gaz, sıcaklık ve nemle birlikte baca ağzına, çıkış noktalarına akıyordu. Atlar, katırlar, lağım fareleri, dipten gelen zelzele dalgalarına tutulmuşçasına ürperiyor, korkuyor, harekete geçiyordu. Biri mühendis, ikisi usta olan üç Fransız'la ocak çavuşları, patlamalardan sonraki ilk bağırtıları duyar duymaz kaçıp yer üstüne çıkmışlardı. Baca ağızları bir anda, lamba, kazma, bağırtı ve küfür hercümercine dönüşmüştü. Sivaslı Kara Ali'yle Ankaralı Hasan Mülüs'ün elinde birer çekiç vardı. Uğul uğul dalgalanan kara kalabalıklara dalmış, Fransız memurları, dayakçı ustaları, çavuşları arıyorlardı.

"Mösyö Kaye nerde?" diye bağırıyordu Kara Ali. "Karnını deşecem o alçağın!"

Bazı madenciler, grizu patlamasına, bazıları göçüğe, bazıları da su baskınına yormuşlardı kaynaşmayı. Dekovillere koşulan ve galeri raylarında öylece bekleyen katırlar ve atlar, her iki yanlarından

koşarak gelip geçen madencileri korkuyla izliyor, bakışlarıyla seyislerini ve küfecilerini arıyorlardı. Tayyar Çavuş, Cemal ve Dikran, çıkış kuyusunun dibinde beklediler bir müddet. Tüm madencilerin boşalmasından sonra, kafese binip kuyu başına çıktılar. Madenciler, Ereğli şirketine bağlı binaların önünde toplanmışlardı. Zeynel, adamlarıyla birlikte taşkınlıkları önlemeye çalışıyordu. Gece vardiyasından çıkanların uyudukları barakalar da hareketlenmişti. Zeynel'le Kara Ali, Tayyar Çavuş'u omuzlarına aldılar. Çavuş, sağ eliyle tezahhürat yapanları, 'Yaşa, var ol Çavuş!' diye bağıranları selamladı.

"Cümlenizi hürmetle selamlarım uşaklar, arkadaşlar. Tatil-i eşgal başlamıştır. Bu bizim kanuni hakkımızdır. Yevmiyelerimize bir kuruş zam yapmalarını istiyoruz. Ameleye günde bir ekmek yetmiyor, ekmeğin ikiye çıkarılmasını istiyoruz!"

Meydan, coşku ve sevinçle dalgalandı.

"Yaşa Çavuş, Allah seni başımızdan eksik etmesin!"

"Nur ol Çavuş, yalnız değilsin, amele arkandadır!"

"Ceza tarifesinin yırtılmasını istiyoruz!"

"Mösyö Kaye, defolsun gitsin!"

"Evet uşaklar," diye sürdürdü Çavuş. "Beş senedir, ensemizde boza pişiren, Mösyö Kaye'nin vazifesine son verilmesini istiyoruz."

"Kefere, hayatımızı kaydırdı!" diye bağırdı Kara Ali.

"Gerili halata, aniden ağır bir yük verirsen ne olur, halat; kasnak üzerinde kayar. Ortaya işte bu durum çıkar. Mösyö Kaye'nin ağır tazyiklerine karşı çıkıp da işlerinden olan arkadaşların, işlerine alınmasını istiyoruz. Ayrıca, ceza tarifesinin yırtılmasını istiyoruz. Fazla mesailerin kaldırılmasını istiyoruz. Amele yevmiyeleri arasındaki farkın kaldırılmasını istiyoruz. Biz yesir değiliz uşaklar, insanız! Bu istekler, bizlere yakışan isteklerdir. İsteklerimiz yerine getirilinceye kadar yer altına inmeyeceğiz."

"Tayyar Çavuş'un da işe alınmasını istiyoruz!"

"Beni boş verin uşaklar. Mühim olan, amelenin haklarıdır. Beni Kozlu'dan çıkardılar, Gelik'ten de çıkardılar. Ben bu çıkışlardan korkmam. Amele beni kalbinden çıkarırsa korkarım!"

"Kalbimizdesin Çavuş!"

"Sen bizim emniyet halatımızsın!"

"Başımızın tacısın, çok yaşa Tayyar Buba!"

Gelik'ten kaçan Fransız memurları Théophile ile Fasguelle, direniş haberini, Zonguldak'taki Fransız mahallesinde, iki katlı bir evde kalan, Ereğli şirketinin direktörü Pierre Lagarde'e ulaştırdılar. Pierre, önce irkildi, sonra toparladı kendini; olayı bekliyormuşçasına, soğukkanlılıkla karşıladı. Evin köşesinde, duvara rampa edilen kübün yanında durdu. Bu, Gürcistan'dan özel olarak getirtilmiş, toprakta yıllandırılan, içi şarap dolu bir Gürcü maranasıydı.

"Tayyar'ı gördünüz mü?" dedi, memurlara.

Memurlar, bakışlarını, direktörün yasaları büken, bir çift çelik alazı metanetine diktiler. Aynı anda:

"Evet, gördük," dediler.

"Tamam, bekleyin beni burada," diye geğirdi. Üst kattaki yatak odasına çıktı. Dolagard, karısının da isteği üzerine, sevişme sahnesini değişik pozisyonlardan seyretmek için, odanın duvarlarını boydan boya ayna ile kaplatmıştı. Aynanın karşısına geçti. Mintanını çıkardı. İki dolabın arasında duran portmantodan süt beyazı bir gömlek alıp giydi. Kenarları nakışlı, ipek kravatını boynuna geçirdi. Üzerinde yan yana iki elmas yıldızın bulunduğu bir iğneyi, kravatın orta yerine iliştirdi. Yeleğini, redingotunu alıp giydi, silindir şapkasını kafasına oturttu, yandaki çalışma odasına geçmeden durdu, yatakta sırtüstü horlayan karısına baktı. Yüzünü paskalya çöreğine benzetti kadının. Son aylarda, ailesine dair Paris'ten gelen kötü haberlerden dolayı çok yemeye başlamış, şişmanlamıştı kadın. Kadının yatmadan önce yedikleri canlandı, direktörün hayalinde; şarap, kekik, kıyma suyu, yabanimantar, karabiber, defne, un, yağ ve jambonla yapılan sosun bıldırcınlara yayılışı; bıldırcınların mideye inişi; meyveli ravent turtası ve lıkır lıkır elma rakısı ve tüm bunlardan sonra, zayıflamak için morina balığının karaciğerinden çıkarılan iyotlu, vitaminli yağların lüp lüp yutuluşu...

Daha fazla moral hasarına uğramamak için yan odaya geçti Pierre. Yerdeki Kansell marka mürekkep silgisini alıp yazı masa-

sının üzerine koydu. Masanın her iki yanındaki raflar, Ereğli şirketi Osmaniyesi'nin Paris'teki merkezinden, Osmanlı Bankası'ndan, Galata bankerlerinden, ocak sahiplerinden, yükleme boşaltma limanlarından gelen mektup ve evraklarla doluydu. Masanın üzerinde, karısının, 'Bunları eve getirme,' diye kavga ettiği şişkin dosyalar, zapt defterleri, tahvilatlar, hisse senetleri, ruhsatnameler, imtiyaz fermanları; içi yarı yarıya Cassi şarabı dolu bir şişe, bir billur kadeh, akşamdan unutulup içilmemiş bir fincan dolusu konyaklı kahve Gloria ve Ereğli Maden Müdürü Hüseyin Fehmi Bey'in hediye ettiği üzerinde Seyit Ahmet damgası bulunan, altın kakmalı, üç hokkalı, antik bir divit vardı. Divitin yanında duran dolmakalemi aldı, Hüseyin Fehmi Bey'e durumu bildiren Fransızca bir mektup yazmaya başladı:

"Zonguldak'ta Maden Müdüriyet-i Âliyesi Canibi Âlisine.

Saadetlü Efendim Hazretleri,

Gelik dışarı işçileri Kürt amelesi, çok uygun bir ücret aldıkları halde, bu sabah, ocaklarda çalışan ameleleri greve sokmuş, yevmiyelerine birkaç kuruş zam yapılmaması durumunda çalışmayacaklarını bildirmişlerdir. Amelenin bu durumuna, geçen sene yine Gelik'te greve sebebiyet vermiş olan Tayyar Çavuş'un tekrar Gelik'e dönmüş olmasından başka bir sebep bulamıyoruz. Bu durumda, ya mevcut amelenin yeniden işe başlaması ya da yerlerine, çalışmaya hazır olan diğer amelelerin alınmasına meydan verilmesi gerekiyor. Grevdeki amelenin ocakları hemen terk etmesi için gereken emirlerin verilmesini rica ederim, efendim hazretleri. 28 Ekim 1911."

İmzasını attı, yan yana iki mühür vurdu, katlayıp zarfa koydu. Çalışma odasından çıktı. Karısının kalkıp kalkmadığını yoklamak için yatak odasının kapısını hafifçe aralayıp içeri baktı. Kadın uyuyordu. "Durmadan yeni günahlar işleyen ve her on beş günde bir günah çıkarmaya giden günahkâr kadınların uykuları hafif olur," diyen büyükannesini anımsadı. Merdivenlerden sessizce indi aşağı. Mektubu özel habercisine uzatırken:

"Bunu derhal, Hüseyin Fehmi Bey'e ulaştır," dedi. "Seyisime de atları eyerleyip getirmesini bildir. Acele etsin."

Çarıklı, zifir yüzlü kalabalıkları hayal ederek, salonu boydan boya arşınlamaya başladı. Redingotuna, Paris müzayede salonlarının kokusu sinmişti. Köşedeki raftan, yarım kadeh Burgonya şarabı aldı. Grevin bugün akşama doğru jandarma gücüyle bastırılmasını hayal etti. Grevden sonra, sıkı bir çalışma displiniyle üretimin artırılması gerekiyordu. Osmanlı Devleti, borçlarını zamanında ödemiyordu. Taleplerin zamanında karşılanması için bu şarttı. Ucuz ve oldukça pratik bir yol vardı. Üretimi artırmak için sırf kömür damarı içinde çalışmayı esas alan bir sistemin, yoğun ve yaygın olarak uygulanması gerekiyordu. Geçen yılki Gelik grevinin bastırılmasından sonra bu sistem biraz uygulanmış, iyi sonuçlar alınmıştı. Ama önemli güçlükler vardı, bunlar nasıl aşılacaktı? Galeriler alçak ve dar olacağı için, küçük küfelerle çalışan, küçük cüsseli çocuklara ihtiyaç vardı. Durdu, cebinden kalemini ve küçük not defterini çıkardı. Deftere, mırıldanarak bir şeyler yazmaya başladı:

"Bir küçük küfeyle azami 15 kilo kömür taşınabiliyordu. Bir damarda, yani dar ve alçak bir galeride, bir kantar kömür için yaklaşık dört posta taşıma yaptıklarına göre, on kantar kömür için, 54,6 x 10 = 546 kg... Yani bu durumda, baca ağzındaki kömür harmanına, yaklaşık otuz ile kırk sefer yapılabileceğini söyleyebilirim. Ancak bu tip çocukların toplanması için de toplama ekiplerinin oluşturulması ve jandarmayla konuşulması gerekiyor."

Elini, yeleğinin cebine soktu, Napolyon ordusunun başarılı bir levazım komiseri olan dedesinden kalma, altın köstekli saatin kapağını açtı. Saate baktıktan sonra, kapağın iç yüzünde, saati dedesine hediye eden, yaşlı makarna ve çorap fabrikatörü Kont Alfred'in genç karısı Madam Louisa'nın profilden altın kabartmalı kafasını seyre koyuldu. Kadının aşk fısıltılarını, sohbetlerini duyar gibi oldu, özellikle de kocası hakkında konuşurken Fransız Devrimi'nin kıtlık yılları için doldurduğu büyük tahıl ambarlarında semiren ve daha sonra Restorasyon ambarlarına geçen semiz farelerin soyundan geldiği şeklindeki sözünü anımsayarak gülümsedi.

CAHİL OLAN İNSANDIR
ELİ DEĞİL

İyi ve kâmil eli, güneş uykuda görmez.

Kadın, gözbebeklerini saran ateşi cama yaydı. Camda ışık delikleri, üç boyutlu çizgiler, mekruh kerahat alazları, zina boynuzları, dilrüba kahkahalar belirdi. Bedensel, içgüdüsel ve duygusal dünyanın temel katmanları delindi kalbur gibi; deliklerden, kocaman bir labirent oluştu. Duyuma ve sezgiye yakalanmayan ve düşünceleri, kafalara gizlice sızarak imla imla bozan, çıplak, yarım yüzlü bir yokluk, labirentten çıktı, ateşin mavi damarında bekleyen çıplak cadının koynuna girdi. Ayrık olan sadıkı; gidimli kalımlıyı boynuzladı. Oluş dondu. Son silindi. Ve yokluk, bir başka cadı için, tırmanmaya başladı boşluğu.

Ve kadın, alnıyla, koç gibi cama tosladı. Kırık yerinden kırıldı cam.

Az sonra, içeri girdi Recep Emmi. Kadın, ocağın başında oturuyordu. Başını çevirip bakma gereğini bile duymadı. Adam, süklüm püklüm geldi, kadının karşısında oturdu sessizce. Şaşırdı, korktu, telaşlandı.

"Alnına ne oldu?"

Kadın, adamın alnında ve kirpiklerinde, telaşını ışıl ışıl gülümseyen ılık, iri yağmur damlalarına baktı. Recep herhalde, bir zamanlar o taş suratlı kocasına sümüklü böcek gibi tutunan, kocası öldükten sonra da güzelliğini orospuluğuna hasreden o tombul kadından geliyordu.

"Boş ver alnımı," diye çemkirdi. "Gene hangi kahpedeydin, onu söyle?"

"Kahve mi? Ne kahvesi?"

"Kahve demedim, kahpe dedim. Hangi kahpedeydin?"

Alından burun ve çene ucuna sızan kanı, içi yanarak izlerken:

"Şaziye çağırmıştı, 'Gel biraz beni rahatlat,' demişti," diye başladı. "Gittim. Yalnızdı, sıkıntıdaydı, kadına yardım ettim, rahatlattım, geldim."

"Geçen sefer de Nazik çağırmıştı. Gittin o zırlağan karının zerdalisini rahatlattın."

Kadının sesindeki felaketi sezemedi Recep Emmi. Yaptığı sıradan bir işi anlatırcasına:

"Onun sıkıntısı daha kuvvetliydi," diye sürdürdü. "İki gözü iki çeşmeydi. 'Rahatlat beni,' dedi. Çok uğraştım. Biraz sırtını mıncıkladım, ağrılarını sızılarını savdım. Al takke, ver külah derken onu da rahatlattım, geldim."

"Geçen ay da Topal Ümmü'yü rahatlatmıştın."

"Doğru," diye onayladı Recep Emmi. Ümmü'nün kıvırcık gür saçlarını, geniş alnını, lavanta mavisi entarisini anımsadı. "O kadının kırk tarakta bezi var, sevmem ama ısrar etti, 'Gel tülek kekliğim,' dedi. 'Gel rahatlat beni.' Ben de madenden yeni çıkmıştım, 'Gelirim,' dedim. Dereye indim, elimi yüzümü yıkadım. Onun rahmetli kocası çok iyi arkadaşımdı; Merzifon'dan zomzom eriği getirirdi bana. Her neyse, gittim baktım ki kadın hazırlanmış, düzekli bezekli bir hal almış. 'Beni fırıldağa çevir, oynat,' dedi. 'Oynatamam, yorgunum,' dedim. Aklının ateşini, acısını macısını gösterdi. Zivtli çamur misali yapıştı. Kurtaramadım kendimi. Biraz gayret ettim, rahatlattım, yüzüne bir gül tazeliği geldi. 'Kusura bakma, evde bekleyenim var, Dürdane'm var, gitmem lazım,' dedim, kalktım geldim."

Dürdane, aniden ayağa fırladı.

"Sıçarım ağzının orta yerine, eşşoğlu eşşek!" diyerek terslemeden güçlü bir şamar indirdi ihtiyara, ardından da güçlü bir tekme...

İhtiyar, göğsünü tutarak derin bir "Hık," sesiyle sırtüstü devrildi. "Sen bir başına boydak gez dur. Bu evin yemeği pişti mi, çayı demlendi mi, temizliği yapıldı mı hiç dert etme. Kahpe kursağında mı yatmışsın sen? Eşyaları uyut git, yalnızlığı bana akraba et, benden başka herkesi rahatlat. Bok yemezin oğlu! Yapıştığım altın, bakır çıktı. Dul kadın, dul kadın! Götüne fındık kaçsın dul kadının. Hangi dulun yüreğindeki sese girsem sana rastlarım. Başıma bela mı geldin, gidi muni! Sen hele gece bir yat, ben senin, bacaklarının arasında taşıdığın o fıska soğanı kesip atmazsam bana da Dürdane demesinler."

Recep Emmi, sırtını yavaş yavaş yerden kaldırdı, ikinci tekmeyi yememek için susup ateşe baktı. Dürdane, Azrail gibi tepesine dikilmişti ihtiyarın.

"Bak Recep, amanımı kestin, bu son sözümdür. Beni alan talan etme, alttan güreşme. O köpek dilini, kelepir karıların şeftalisinden akan sularla serinleteceğine, gelir bir gün de beni serinletirsin."

Recep Emmi, sesteki değişimi merak etti, başını kaldırıdığında, Dürdane'nin, çocuksu, iyimser yüzüyle değil, kaderin sinsi ve kemirgen yüzüyle karşılaştı.

"Evlendiğimizden bu yana, sen bana hiç dedin mi ki gel beni rahatlat? Demedin. Deseydin her ihtiyacını görür, yardım eder, rahatlatırdım."

Sesin, su yılanı gibi akıp aklına çöreklendiğini sandı. Kısa vadeli borçlarla insanları kendine bağlayan tefeci Veli'nin, "Recep gibi adamım olsa harem kurarım," sözleri çınladı kulaklarında. Veli birden, hotlak kılığına girdi, babasını mezardan çıkardı, dişlerini söktü, tespih yaptı, pazarda sattı. Veli kayboldu. Recep Emmi'nin arkasına geçti:

"Allah bana, ben sana," diyerek bir tekme de sırtına indirdi. Bunu ikinci tekme izledi. "Mesnedine sıçtığımın sakar sineği."

İhtiyar sarsıldı ama devrilmedi. Kadının, hırsını alamayarak arkadan kafasına sert bir cisimle vuracağından korktuğu için ayağa kalktı. Karıncalı, şaşkın bir sesle:

"Yapma Dürdane, ben senin her ne ihtiyacın varsa..."

"Sus, seni gidi muni. Bir daha o orospuların peşinde görürsem senin o eğri kolunu götüne sokarım, sürahi gibi gezersin. İnsan ol, evine barkına bak."

"Bu evin yemeğini, her bir işini yapan benim Dürdane, insaf et. Hiç yapmam dedim mi? Hepsini yaptım. Senin elini sıcak sudan soğuk suya vurdurmadım."

"Bir de vurdursaydın."

"Aklımın ucundan geçmedi Dürdane. Bana inan. Benim elim ayağım tuttuğu müddetçe, seni zahmete sokmam. Ben o kadar cahil bir adam değilim."

Dürdane, ocağın kıyısına çöktü yeniden. Cinnetin çökerttiği saf varlığa yeniden kavuşmak için alevlere, alevlerin yeşil damarında beliren semavi renklere verdi bakışlarını. Recep, elini göğsündeki ağrıya bastırarak sesizce izliyordu Dürdane'yi. Kadının, gerçeği aradığını sanıyordu. Kadın, kaynayan, konuşamayan iç gerçeğini dinleyerek düşünmeye başlamıştı. Bu bir mesele miydi? Eğer bu bir meseleyse nasıl bir meseleydi? Büyük müydü, küçük müydü? Bunu bilse bilse, Cebeli bilirdi. Başını Allah'ın dizinde uyuta uyuta büyütmüş, akıllı bir insandı Cebeli. Ayağa kalktı birden, Recep Emmi'nin, ezberi ve saflığı çağrıştıran, yardıma hazır, bir çift kof bakışıyla karşılaştı.

"Haydi Recep Emmi," dedi. "İçim daraldı. Elini döşünden indir. Ağrıların varsa Allah hepsini Kaf Dağı'nın arkasına aşırsın. Bizim hemen, Cebeli'ye gitmemiz lazım. Bu kıl düğümü çözerse Cebeli çözer. Cebeli belki bir yoldur, yol olmasa bile, yolun bittiği bir yerdir. Sen artık benim derdim değilsin. Benim, kendime yakın bir yerde durmam lazım. Nerdeyim, belli değil. Erişilmez bir yerdeyim. Senin kısa saplı kazman, benim damarımı boşalttı. Ayaklarını boşluğuma basma. Bu iş Cebeli'de biter."

Recep Emmi, ziv yılanı gibi dışarı fırlayan Dürdane'nin peşine düştü. Kadını ikna edip geri çevirmenin bir anlamı yoktu. Zaten Cebeli ile aynı fikirdeydi. Birbirine eklenmiş iki dağ, aynı şeyi düşünürdü. Kadın at gibi ilerliyordu, ihtiyar, epeyce arkada kalmıştı.

"Karıncaya mı bindin, adımlarını açsana!" diye bağırdı.

Kendini, gadre uğramış haklı bir davanın neferi gibi hisseden Recep Emmi:

"Meraklanma, ben şimdi gelirim," diye hızlandı.

Dumanı dik çıkan evlerin duvar diplerinde, çeneye veren maden emeklilerinin ve çıplak ayaklı çocukların dünyasından geçip Cebeli'ye vardılar. Rukiye hamur yoğuruyor, yaşlı çınar da dişbudak ağacından işlemeli karyolasında oturuyordu. Dürdane, evin, nazla niyazla büyümüş yüzyıllık yerlisi gibi bakındı, selam vermeden atlayıp sedirin üzerinde bağdaş kurdu. Dürdane'nin içeriye bir ateş topu gibi girmesi, Cebeli'nin hoşuna gitti. Kadın, Recep Emmi gelinceye kadar meseleyi bir çırpıda anlattı Cebeli'ye. Cebeli, hiçbir şey söylemeden, anlatılanlar üzerinde düşünürken Recep Emmi içeri girdi, Cebeli'nin elini öptü, geçip Dürdane'nin yanında oturdu.

"Fazla düşünme Cebeli," diye çıkıştı Dürdane. "Bana bir akıl ver. Saçlı sandığım kafa, kel çıktı. Kel kafaya 'Yıkandın mı?' dedim, bana arsız arsız baktı, 'Tarandım bile,' dedi. Şimdi sen söyle benim ne yapmam lazım?"

Düşüncesini usul usul düzene sokan Cebeli, kaşlarını çattı, tespihinin püskülünü kokladı ve tüm insanlık adına derin derin esnedi. Yalıtık, silik, güçsüz bir sesle:

"Binamı zorlamayın," dedi. "Hayatı telaffuz edecek durumda değilim artık. Cismani varlığım kalktı ortadan, gölgem kaldı. Acıyı tatmamış, ham bir gölgeyle konuşacaksanız konuşun."

"Sana senin gölgeni sormadım Cebeli," diye çıkıştı Dürdane. "Sana Recep'i sordum. Çık kendi gölgenden, ruhun varsa konuş. Bastıbacak laflarla sabrımı tırtıklama. Ruhum olsaydı zaten sana sormazdım, ruhuma sorardım."

Yüzyıllık çınar, ne diyeceğini şaşırdı. Kadının, cura zurna gibi öten sesini, mizacına muvafık bir dille yumuşatıp insafa ve barışa çekmeyi, Recep'i ve kurulan boş yuvayı kurtarmayı düşündü.

"Hiçbirimiz, hakikati izhar edecek dürüst davranışlar içinde değiliz," diye başladı. "Ben, Recep'i çocukluğundan beri tanırım." Gözlerini devirip Recep Emmi'ye baktı. Sanık, avukatına karşı duyduğu büyük güvenin rehavetini yaşıyordu. "Yardımsever bir

insandır. Kocaları madende ölen kadınlara çok yardım etti, onların her bir ihtiyacını gördü, elinden geldiği kadar rahatlattı onları. Kader, tarla işlerini, ev, ahır işlerini, çocuk bakımını o kadınların sırtına yıktı. O kadınların elleri haddinden fazla büyüdü, yürekleri de büyüdü. Recep'in büyüklüğü, bu büyüme devrinde ortaya çıktı. Fakr u zaruret içinde olan insanın ihtiyacına koştu. İhtiyaç bağırdı, Recep kazmasını bıraktı, koştu. Koşarken kendi nefsini düşünmedi. Rahatlatmayı düşündü hep, hakkıyla da rahatlattı. Recep hayırlı dualarını aldı o kadınların. Rahatlayan her kadın, 'O verenine kurban olayım,' dedi."

Recep Emmi dayanamadı:

"Çilli Halime, 'Sular gibi artasın,' dedi; Rahmetli Yusuf'un Melek, 'Hazinelere çatasun,' dedi."

"Yeter, sus!" diye çıkıştı Dürdane.

Ev, topyekûn sustu. Varlığıyla varlık duygusu arasında esneyen zırtıl bir hayalet belirdi Cebeli'nin hayalinde. Sorunu halletmeye karar verdi.

"Her neyse. Bana göre Recep'in yaptığı fedakârlıktır. Böyle bir dünyada bu fedakârlığı her adam yapmaz. Bir nice dulu rahatlattı; kolay iş değil."

"İyi güzel de nerelerini rahatlattı?"

Ellerinin hamurunu, una beleyen Rukiye, gamze ve akıl tebessümüyle canlandı. Canlanış, Cebeli'ye ayan oldu. Yalnızlığını, kurnasından yalap yalap akıtan bir dağ çeşmesi canlandı, ocak ateşinin aynasında.

"Vallahi nerelerini rahatlattığını ben bilmem Dürdane," diye mırıldandı Cebeli. "İnsan kısım kısım, yer damar damar. Ben ayrım yapmam. Gözü burundan, burunu dudaktan, dudağı kuyruk pöçüğünden üstün tutmam. Ele arka çıkıp da ayağa haksızlık etmem."

"Boş ver bunları Cebeli, el nerelerdeydi; el, düdük aşısı yaptı mı yapmadı mı sen ondan söz et."

Geceyi ve gündüzü birbirine katan, yerin altını yerin üstüne atan, mor damarlı iki dev el canlandı Cebeli'nin gözlerinin önünde.

"Recep'teki ellerin ne zaman, nerde olduğunu ben bilemem. Bilmem de şart değil."

"Şarttır!"

"Şartsa o eller bugün madendedir, yarın çilektedir. Öbürsü gün mısırdadır, bilemedin fındıktadır. Onu da bilemediysen insanın güzel yerlerindedir. Bildiğim şu ki insan cahildir ama insan eli cahil değil. İnsan eli, ihtiyacın dilinden anlar. Ben yardımsever ellere saygı duyarım. İyi ve kâmil eli, güneş uykuda görmez. Recep'in elleri, göçük altında kalan çok madenciyi kurtardı, ocak karanlığında çok yaraya merhem oldu. Recep'in elleri..."

"Eller eller deyip durma Cebeli," diye köpürdü Dürdane. "Kadının doğuştan gelen yarasında ne işi var o ellerin? O eller ordaysa ben nerdeyim?"

"Bütün yaraların, illetlerin feryadı aynıdır, Dürdane; derman ister, düdük aşısı ister. Recep'in ellerinde de derman var. Şunu kabul etmek lazım ki her insanın bir bedeni var. Recep, yardımına koştuğu her bedenin her parçasını düşünür, her parçanın arzusunu dinler. Ayrım yapmaz. Her parçayı rahatlatır. İster kabul et, isterse etme, her parmağında bir iyilik var Recep'in. Kime ne zararı var bu iyiliğin?"

"O iyiliği anlayan, bilen var mı ki?"

"Orası mühim değil," diye esnedi Cebeli. Kadının son cümlesinde gülümseyen akla sevindi. "İyilik et, denize at, balık bilmezse, halik bilir. Recep çok büyük işler, büyük iyilikler yaptı. Kadrini kıymetini bil. Ben, şükürler olsun, ömrümde hiçbir şey yapmadığım için, ne iyilik sahibiyim ne de kötülük."

Dürdane, ikna olmamıştı, homurdanarak ayağa fırladı, evin içinde bir tur attı, geldi Cebeli'nin başucuna dikildi.

"Ben seni anlamadım Cebeli. Ağzından barlanmış sözler çıktı hep. Açık konuş, Recep ne yapsın, çağrıldığı zaman gitsin karıları mı rahatlatsın? Ne yapsın, onu söyle? Yüreğimin zembereğini oyalayıp durma o lüzumsuz kelamlarınla."

Cebeli, tespihini rahat rahat çekerken, 'Kadının aklı yine dibe vurdu,' diye düşündü; iyi bir avukata dayanmış olmanın rahatlığıyla

arkaya yaslanan Recep Emmi'yi süzdü.

"Eğer zamanı varsa sıkıntı çekenin sıkıntısına koşsun canım. Rahatlamak isteyen her mahlukun ince yerine koşsun. Bu, kocası madende ölen bir kadın olabilir. Ayağı kırılan bir güvercin, madende dara düşen bir katır olabilir, fark etmez."

"Madenden bir katır getirmişti. Geçenlerde öldü. Tuttu katırı evin arkasına gömdü. Mezarının başında da tam bir hafta ağladı."

"Kara Tavşan'ın öleceği benim içime doğmuştu," diye söze girdi Recep Emmi. "Madenden yer üstüne çıkan yaşlı bir katır fazla dayanmaz, ölür."

Dürdane, saflığını yitirmiş kuruntu bir yüzle insanları süzerken:

"Katırı araya sokmayın," dedi. "Benim durumum ne olacak Cebeli? Recep herhal senin bu sözlerinden sonra kendi gönlüne iyice yaklaşır, onun çiçekli yollarında yürür."

"Sıkma canını Dürdane. Recep muhtaç insan değil. Muhtaç insanın hürriyeti kördür. Recep'te bir körlük göremedim. Şanslı kadınsın ki Recep gibi bir erin var."

"Buraya gelmeden evvel iki tekme yedi benden. Onlar benim ayağımdan çıktı ama benim tekmem değildi, Allah'ın tekmesiydi."

"Kaçtı mı?"

"Kaçmadı."

"Recep büyük adamdır," diye gülümsedi Cebeli. "Eğer, dayağı atan kadınsa ben de kaçmam. Dayağa karşı koymam. Dayağın ince sebebini de anlama gayreti içine girmem. Her şeyin sebebini anlama gayreti, ömrümü tüketti. Baktığım iyi işleri görmedim, bunların sebeplerine çevirdim gözlerimi hep. Sebepleri gördüğüm zaman, iyi işler gözümde küçüldü. İyi işlerin çoğunun sevap kazanmak için yapıldığını gördüm. İnsanın bu zavallı durumuna acıdım. İyilik arayışına çıktım, bulamadım."

"Bulamadın da Recep'in iyiliğini nasıl buldun?" dedi Dürdane.

"Ben onun iyiliğini, o daha gençken gördüm. Recep, iyiliği sevap kazanmak için yapmaz. Onun içindir ki onun iyiliği de her

göze görünmez. Kim ne derse desin, Recep güzel insandır, birikmiş kirli kudreti yoktur, hayatın takdirini kazanmış bir adamdır. Ticarete girmez, 'Ben sana iyilik vereyim, sen bana sevap ver,' demez. Kendisi hakkında da her zaman dili düğümlüdür. Dilini bilerek düğümlemez, tabiatı böyledir. Rahmetli dedesi Töhmürüklü Emin de böyle bir adamdı."

Cebeli'nin Recep'i bu denli öveceğini aklının ucundan bile geçirmezdi Dürdane. Bundan dolayı şaşkın ve sevinçliydi. Recep Emmi'yi sevecenlikle süzdü. Onu evinin küllüğünde biten bir gül olarak hayal etti.

"Şimdi benim ne yapmam lazım Cebeli?"

"Bir şey yapma, dinle," dedi Recep, sessizce.

Kadının, pişman olmuş suçlu çocukları anımsatan sesi, Cebeli'nin iç dünyasına ışık gibi yayılmıştı. İnsanın, insana özünü özetini anlatamadığı için acı çektiğini düşündü.

"Tapulu kocan da olsa Recep'i sev. Sansarlaşıp boğma. Gençliğinden beri Recep'in yüreğinde bir aşk afeti var. Aşk afeti, yardımı sever, hiçbir makamdan da lütuf ve ihsan dilenmez. Çok karışma."

"Ben, her öten kargaya karışmam," dedi Dürdane.

"Güzel," diye sürdürdü Cebeli. "Benlik davası gütmez karganın sesi; ışığa karışır, çimenlere yayılır. Bırak, Recep ötsün, her teklifi tekellüfü hizmetle karşılasın."

"Teklifimi hizmetle karşılamazsa zaten korkarım, endişelenirim."

"Ne kork ne de endişelen. Senin biraz kendi kabahatlerine sahip çıkman lazım. Samur kürk de olsa kabahati kimse üzerine almaz, senin alman lazım." Başını çevirip sacın üzerinde ekmek pişiren Rukiye'ye baktı. Niyeti öyle olmasa da erkeğini, hizmetinin gölgesinde ezip küçülten güzel kadınların da kargalar gibi benlik davası gütmediklerini düşündü. "Karı koca da olsanız iyi geçinin. Yağmurlu bir günde derelere inin çıplak ayakla. Ayaklarınızı çömlek çamuru sarsın; o çamurla, o ten kokusuyla gezin çiçeklerin arasında."

Recep'in aşırı iyi olma hallerinden ödü kopuyordu Dürdane'nin çünkü bu halleri, felaket halleri izliyordu. Recep hiç benzemiyordu Cebeli'nin anlattığı kargaya. Karganın yürüyüşünde, duruşunda, ötüşünde bir saafiyet, bir toprak asaleti vardı. Karga, hizmet istemiyordu, buyurmuyor, yaptırmıyor, sadece ötüyor, hayatı uyarıyordu. Recep'in gözbebeğinde, davranışlarının her zerresinde hizmet arzusu vardı. Kadına hizmet eden bir insan, koca olamazdı; karga da olamazdı.

"Boşuna uğraşma Cebeli," diye çıkıştı Dürdane. "Recep'ten bana koca olmaz. Benden de Recep'e karı olmaz. Recep'in bana hizmet etmesinden ben rahatsız olmam. Hal böyleyken dünya yıkılsa da ben Recep'ten ayrılmam. O kadar cahil değilim. Perişan bırakmam onu."

Kadındaki benliğin, bağımsızlığını yitirip delilikle özdeşleştiğini düşündü Cebeli; uzun süreden beridir susup dinleyen kocanın fikrini merak etti. Recep Emmi o anda, bit ütüsü kuyruğunda, giysilerinin buharlı kazana atılmasını bekleyen madencileri düşünüyordu.

"Senin fikrin nedir Recep?"

Önerme ve düşünme yeteneğinin dışında, her şeye sahip, saf bir insan edasıyla kendisine bakanları süzdü.

"Ben Dürdane'nin her bir ihtiyacını görürüm," dedi. "Yardım eder, rahatlatırım. Canı bedende tutacak kadar nimet yeter ona. Fazlasını istemez. Öyle karı var ki kuru kaşıktır. Konuştu mu bir kargayla kışı getirir, aç kalırsın. Dürdane, bunlara benzemez. İyi kalplidir, şendir. Sazına bülbül konar. Tekme de atsa ben Dürdane'den memnunum. Sakal başa kurban olsun, Recep de Dürdane'ye. Ben Dürdane'ye ömür boyu hizmet ederim. O kadar cahil bir adam değilim. Ben ihtiyacın sesine bakarım. Açlığın sesine bakarım. Kumru derdini, bülbül de gülistanı inilder; sanırlar ki sevdalanmışlar, kimse akıl etmez onların açlığını."

Dürdane duygulandı, birkaç damla gözyaşı akıttı yanaklarına.

"Ben Recep'e kurban olurum," diye mırıldandı.

Ateşin önünde, sac ekmeği gibi gülümseyen Rukiye, Recep'le

Dürdane'nin birbirlerine sevdalı olduklarını düşündü. Kalktı, sofra bezini ocağın önüne serdi, cağa denen tuluktan peynir çıkardı, sac ekmeği ile birlikte sofraya koydu. Bardakları ıhlamurla doldurdu. Dik durdu, sedirdeki misafirleri şöyle bir süzdü:

"Buyurun sofraya," dedi.

Cebeli, kendi payının bakır sini içinde geleceğini bildiği için kıpırdamadı. Sofraya oturan zıt kişilikli konukların geleceğini hayal etti. Hayvanları abur cubur yiyen, ağzı kanlı, büyük bir sürünün içinde buldu kendini. Hayatı, hem kendilerinin hem de toplumun büyük meseleleri haline gelen, zibil gibi yığılmış küçük insanların; meselelere değil, meselelerin hâkim olduğu muhteşem kalabalıkların inşa etttiğini düşününce ürperdi; kalabalığın iyice büyüdüğünü, kendisine doğru yayıldığını, tek tek insanı, insanın gücünü ve kerametini yuttuğunu, bu yutuştan doğan toplam gücün, insanın karşısına yabancı bir güç olarak çıktığını görür gibi oldu. Önüne konulan siniye, tuluk peynirine, taze ekmeye, ıhlamura ve Rukiye'nin terli alnına bakarak gülümsedi. Kadın, bir çift maharetli elden ibaretti. 'Ödeyemediğim, birikmiş büyük hizmetlerin ağırlığı altında yüzyıl nasıl yaşadım,' diye iç geçirdi.

Yakup'la Kumru içeri girdiklerinde konuklar sofradan kalkmışlardı. Dürdane, Kumru'nun varlığından rahatsız oldu. Yakup gibi akıllı bir adamı kaşla göz arasında kendisine koca eden bir kadınla aynı çatı altında durmanın bir anlamı yoktu. Bazı kadınlar, kendilerini değil, kocalarını yaşıyorlardı. Göğün gürleyişine kulak verdi.

"Hava, baykuş bacağı," diyerek ayağa fırladı. "Kalk Recep Emmi. Biraz sonra yağmur sepelemeye başlar. Rüzgârlı havanın kuytusu, yağmurlu havanın da uykusu."

"Otur Recep," dedi Yakup. "Bırak o gitsin."

Dışarı hızla fırladığı için, Yakup'u duymadı Dürdane.

"Bana kalk dedi, kalkmam lazım," diye kapıya yöneldi Recep Emmi. "Burda oturur da eve geç gidersem hizmetim aksar."

DİLİ ZENGİN
BELASI GÜZEL

Ben beni, fahişe kendini bende tartınca, anladım.

Kuzey rüzgârı, kömür yığınlarına yayılan ter köklerini ve ışık izleklerini titretti. Deniz ilkin gülümsedi, ürperdi; dalgalandı sonra. Kömür tarihinin temrenine, ışığın iğfal ettiği yere, kuyu kulesinin sivrisine kondu deli bir karga. Rüzgâr, kayaç kristali gibi ışıldayan tüyleri ve düşünmenin güçten düşürdüğü kelleyi hafif hafif kaldırdı. Havzayı sarmakta olan kara rüzgârı ve denizin soluyuşunu dinledi karga, öttü hazin hazin. Ses, boşluğun gücüyle doldu; muhteşem, tözsüz, talihsiz ve tarihsiz bütünlüğü ve büyük imkânı parçaladı varlığa doğru.

Karganın nefeslikte öttüğünü sandı Cuma. Gözlerini açtı, uyuduğunu, düş gördüğünü sandı. Yorulmuş, dinlenmek için direğin dibine çökmüştü. Tepeden tırnağa kömür tozu, ter ve kir içindeydi. Küfenin sırtında açtığı yarayı, gövdesine dolandırdığı beyaz bir bezle sarmıştı. Bez, simsiyah olmuştu kömür tozundan. Yaradan dolayı, küfeyi sırtına almıyor, kucaklayarak taşıyor, getirip vagona boşaltıyordu. Önünde peş peşe eklenmiş kömür dolu üç dekovil ve dekovillere koşulu bir katır duruyordu. Sırtının yarasız tarafını dayadığı direk şişmiş, mantarlaşmıştı. Lamba ışığında, kolları kesilmiş, tek bacaklı, gödür bir hortlağı andırıyordu. Direğin iki karış ötesinde, galeri duvarının dibinde, Cuma'nın susadığında, zaman zaman eğilip içtiği küçük bir gölek vardı. Tavandan şıpır şıpır su damlıyordu göleğe. Cuma, yorulduğunda, hep aynı direğin dibine çöküp karanlığı ve çamur kokusunu solumayı seviyor, dinlendirici

buluyordu. Karanlığa bakarken bazen kör gözünün açıldığı sanısına kapılıyor, durumdan emin olmak için sağlam gözünü avucuyla kapatıp lamba ışığına bakıyor, yanıldığını anlayınca hüzünleniyor, kör gözünde kayboluyordu. Boynu iyice incelmiş, kafası büyümüştü. On dört yaşında olduğu için artık çocuk sayılmazdı. Son bir yıldır, aklı fikri, komşu kızı Ümmü'deydi. Ümmü her yerdeydi. Gördüğü her tahkimat direğinde, katırın alaca ışıkta ışıldayan gözünde, her su göleğinin aynasında, her bismillahta, damara inen her kazmanın kıvılcımında gülümsüyordu. Cuma, Ümmü'nün kendisine eğilim duymasına önce inanmamış, sonra emin olunca afallamıştı. Nasıl olurdu da Ümmü gibi yavru ceylan inceliğine sahip, güzeller güzeli bir kız, gözünün birini madende kaybetmiş, sıska bir küfeciye meyil verirdi? Kim inanırdı buna koca Zonguldak'ta? Ümmü'nün minnacık çıplak ayaklarını, incecik belini, dal ve yaprak kıpırtılarının ya da ipe serili çamaşırların arasında belirip kaybolan yeşil, kaçamak bakışlarını dönüp dönüp anımsıyordu Cuma. Elini şalvarının cebine soktu, Kozlu'ya gelmeden bir gün önce, ay karanlığı, alarcık bir gecede, bahçe çitinin arasından Ümmü'nün kendisine verdiği mendili özenle çıkarıp kokladı. Mendil kokusunun kendisine verdiği güçle ayağa kalktı. Gece vardiyasından gündüz vardiyasına alınan küfeci Mustafa'nın karanlıkta ışıldayan Davy lambasını görünce katırını hareket ettirdi. Aydınlatma ve devir çarkı için kullanılacak olan Cardiff kalitesindeki kömürleri vagonlara Mustafa'yla birlikte dolduruyor, birlikte boşaltıyorlardı.

"Kuyuda gaz var Cuma," dedi Mustafa. "Ben bu havayı sevmedim."

Son bir aydır ocaklarda sıcaklık, nem, gaz ve toz kontrolü yapılmadığını anımsadı Cuma. Büyük bir patlama sonucunda parçalanmış, yanmış kendi cesedini ve cesedinin üzerinde ağlayan Ümmü'yü hayal etti.

"Doğru. Ben hiç böyle terlememiştim. Sıcaklık arttı, hava azaldı. Ben havayı sevdiceğimin mendilinden aldım."

"Sen gene şanslısın ki mendilden almışsın. Bende mendil de yok. Bismillahın da bir kıymeti kalmadı bu ocakta."

"Tövbe de," diye uyardı Cuma. "Başımıza bir felaket açarsın."

Konuşmanın yerini tekerlek ve toynak sesleri aldı. Ümmü'ye tutulduğundan bu yana yaşama daha çok bağlandığını, ölümden daha çok korkar hale geldiğini düşündü Cuma. İnsan sevince ocak şartları bile çekilir hale geliyordu. Galerinin öbür ucunda beliren lambaya baktı. Ümmü'nün elinde lambasıyla kendisine doğru yaklaşmakta olduğunu hayal etti. Ocak Başçavuşu Ölmezoğlu Ömer'i tanıdı hemen. Ömer, birlikte yürüdüğü lağımcı Cebrail'e, İstanbul Gazhanesi'ne kömür gitmediği için sokak fenerlerinin yakılamadığını, şehrin yarısının karanlıkta kaldığını anlatıyordu. Vagonları geçerlerken, lambasını hafif yukarı kaldırdı, başçavuş:

"Allah'ın selameti üzerinize olsun, kolay gelsin, gençler," dedi.

Gençler, aynı anda, aynı cümleyle karşılık verdiler:

"Sağ ol buba, Allah razı olsun."

Cuma, öndeki vagonun önüne binmişti. Katır, hangi hızla, hangi güzergâhı izleyeceğini ve nerede duracağını bildiği için, küfeciler onu yönlendirme gereğini duymuyorlardı. Yılların kazandırdığı deneyim, karanlığın, seslerin, direklerin, traverslerin ve rayların dilinden anlayan duyarlı bir yaratık haline getirmişti onu. Cuma, sırtında iki bitin gezindiğini fark ederek gömleğini çıkardı. Ensesine tavandan bir su damlası düşünce ferahladı.

"Benim bu gidişimde Ümmü'ye ne vermem lazım Mustafa?"

Karanlığı ve umutsuzluğu, zorlu adımlarla katetmeye çalışan Mustafa, o anda, lambanın ışığı az olduğu için baltasını ayağına vuran dayısı Memiş Usta'yı düşünüyordu. Fena halde yorgundu. On saati aşkın bir süredir, damardan küfelerle vagonlara kömür taşımış, vagonları devirmiş, vagonları düzeltmiş, karanlığın, sıcaklığın ve gazın gücünü parçalamış, hurdahaş olmuştu. Açtı. Bir yerlerde akıntısı olan, sidiksiz bir gölek bulup kana kana su içme ihtiyacını duyuyordu. Cuma'dan kopan aşk yüklü sesin, yürüyüşünü kolaylaştırdığını, önünü aydınlattığını ve karanlığa su serinliği getirdiğini sandı.

"Bir bardak soğuk süt ver, içine de iki kaşık bal at."

"Balımız yok."

"Balınız yoksa niye tutuldun o kıza?"

İçini sıkıntı bastı Cuma'nın. Mustafa, karanlığı kıvılcımlandıran, haşin bir çıkış yapmıştı, akıllı bir çocuktu, doğru mu söylüyordu acaba? Gün ışığı altında dizilmiş bal kovanları, kum gibi kaynayan arı mahşeri ve çiçek kümeleri canlandı gözlerinin önünde. Yer üstüne çıkmış gibi bir duyguya kapıldı.

"Bir deste çiçek versem nasıl olur?"

"Boş ver çiçeği," diye kesip attı Mustafa. "Ayaklarımızın altında Allah'ın her günü çiğnediğimiz bedava şeyi götürüp verme kıza. Rezil olursun. Zaten sen bu öküz kafanla başkasına kaptıracaksın o kızı. Kafanı işlet biraz."

Şok yemişçesine çarpıldı Cuma. Titreyen sağ elini alnına bastırdı. Ümmü'yü, Üzülmez ocaklarında küfecilik yapan Vedat'a kaptıracağından korktu.

"Ümmü'ye işlemeli bir mendil versem nasıl olur?"

"Şimdi de mendile takıldı. Ne işe yarar mendil? Ter silmeye. Silsen ne olur, silmesen ne olur? Bir şey ver ki kızın içi serinlesin, açlığı dinelsin. Çiçekmiş, mendilmiş. Aç insana, susamış insana çiçek versen ne olur. Sen bu kafayla o kızı Hatipoğlu'na kaptırırsın oğlum. Senin adam olacağın yok."

Cuma'nın içinde, önce ani bir alev parlayışı ve bunu izleyen kocaman bir boşluk oluştu. Ocak karanlığının, bu kocaman boşluğa doğru aktığı sanısına kapıldı. Vagonlar yokuşa geçti. Karanlık vagonları yuttu. Cuma karanlığı yuttu. Katırın yokuşta zorlanmaması için vagondan inmeye karar verdi. İnerken ayağını vagondan geç kurtardı, sendeledi, ray ile galeri duvarı arasındaki sulu, çamurlu yalağa düştü yanlamasına. Düşmesiyle kalkması bir oldu. Bu uğursuz düşüşün hayra alamet olmadığını düşündü. İnsan, uzakta patlayan bir felaketi, ânında duyumsayabilirdi. Çöğür çalıyorsa teli kırılabilirdi. Çekici çiviye değil de parmağına vurabilirdi. Varagelin üstünden düşen dolu bir arabanın altında kalabilirdi. Lambası yanıyordu. Eğildi, sol eliyle birlikte çamura saplanan kara gömleğini ve lambasını aldı. Mustafa'nın, "kaptırırsın," sözü tüm benliğini sarmış, alttan alta işleyen bir korku ve endişeye dönüşmüştü. Mustafa, Lambasını yukarı kaldırarak Cuma'ya yaklaştı:

"Ne oldu, düştün mü," dedi.

"İneyim derken ayağımı geç kurtardım, düştüm." Şalvarının ve belden yukarı çıplak gövdesinin yarısı, kömür tozunun kararttığı, sidik kokulu sulu bir çamura belenmişti. Çamurun farkında bile değildi. O anda, her soluk alışını, Ümmü'yü kaybetmemesi için ne yapması gerektiğine tabi kılmıştı. Mustafa'ya, "Eğer balım yoksa, Ümmü'ye ne vermem lazım," diye soracaktı, daha kötü şeyler söyler diye korkup vazgeçti. Ağlamaklıydı. Bakışlarını karanlığa verdi. Karanlık, dört yıllık ocak yaşamında, hiç bu denli ezmemişti yüreğini. Karganın ötüşünü duyar gibi oldu, umutlandı.

Mustafa, Cuma'nın, kömür karası, yusyuvarlak yüzüne, kör gözüne ve yitirilmiş bir şeyi yalvarırcasına, ışıl ışıl arayan sağlam gözüne dikkatle baktı. Onun, ana rahminden ocak karanlığına düştüğünü ve bu karanlıkta kömür çeke çeke büyüdüğünü hayal etti. Katır az ileride durmuş, küfecilerin gelmesini beklemeye koyulmuştu.

"Kendini toparla Cuma, gidişin iyi değil. Gözünün birini yitirdin, kızı da yitirme."

Cuma, olduğu yere çöktü, sırtını duvara dayadı, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Mustafa, Cuma'nın tepesinde dikilerek ağlayışı anlamaya çalışırken, esrarengiz bir havaya girdi. Cuma ağlamadan az önce, Ümmü'nün, bir delikanlı tarafından, gizli bir gücün yardımıyla kaçırıldığına inandı. Günahsız ve çok çalışkan bir çocuk olduğu için, bu kaçırılma olayı Cuma'ya ayan oldu. Cuma sarsıldı, vagondan düştü, ayağa kalktı, tek gözüyle kızın kaçırılışını biraz izledi; kız, oğlanla birlikte karanlığa karışıp gözden kaybolduğunda çöktü ve ağlamaya başladı.

"Ben süt bulurum," diye ağlayarak konuşmaya koyuldu Cuma. "Nerde olursa olsun balı da bulurum. Ben Ümmü'nün her dediğini yaparım. O benim sevdiceğimdir."

Mustafa, lambayı iyice yaklaştırdı, çamur, ter ve kaybetmenin korkunç endişeşiyle karşılaşınca acıdı Cuma'ya. Ama ne olursa olsun, iyi arkadaş, gerçeği, sevdiği arkadaşından gizleyemezdi.

"Artık bundan sonra ne yapsan da fayda etmez Cuma."

"Niye?"

"Ümmü'yü kaçırdılar. Bunu sen de bilirsin."

"Ümmü beni bırakıp kaçmaz," diye ağlamasını sürdürdü.

"Kendini padişahın oğlu sanma Cuma, gözünü aç. Her kız kaçar. Anşa'nın Haydar'ı sevdiğini söylediler ama Tahir'e kaçtı. Fatma, Ali'ye tutuldu, Cezmi'ye kaçtı. Arus, Manok'a tutuldu, Artin'e kaçtı. Kaçan kaçana, sen ağzını havaya aç."

Yıkılmış bir ruh haliyle ağlamayı sürdürüyordu Cuma. Sümüğünü sildi. Yanaklarına süzülen gözyaşlarını elinin tersiyle aldı. Çarığının yırtığından çıkan ve lamba ışığında parlayan başparmağına baktı. Ümmü'nün kaçmadığını söyleyecek bir haberci, bir kanıt, bir ses, bir katır bakışı, bir gülümseyiş ya da galerinin öbür ucunda parlayan bir ışık arıyordu. Başını çevirip ayak seslerinin geldiği yere baktığında ışığı gördü. Işık yaklaştı. Işığın aşağıdan yukarıya doğru aydınlattığı kır sakalı tanıdı hemen. Yer üstünde madencilere ekmek dağıtan, ocak katırlarına bakan Aram Dede'ydi. Cuma'yı iyi tanıyor ve seviyordu.

"Ne oldu Cuma, niye ağlarsın?" diye diz çöktü, çocuğun kafasını sıvazladı.

"Bunun bir sevdiceği var Aram Dede," diye söze girdi Mustafa. "Adı Ümmü. Bunu herhal bırakıp kaçmış. Bu da çökmüş oraya, zırıl zırıl ağlıyor."

"Ümmü kaçmadı Aram Dede," diye elinin tersiyle gözyaşını sildi Cuma. "Mustafa dedi Ümmü kaçmış. Mustafa görmedi kaçtığını."

Aram Dede, Mustafa'nın gülümsediğini görünce kaşlarını çattı.

"Uydurma Mustafa," diye çıkıştı. "Seven kız başkasına kaçmaz."

Cuma, ağlayış sesini birkaç perde indirerek büyük bir iç rahatlığıyla Aram'ı dinlemeye koyuldu.

"Ayağa kalk Cuma," diye sürdürdü Aram Dede. "Sen güzel bir çocuksun, Ümmü seni bırakmaz. Kök, toprağı bırakır mı."

"Bıraksa ne olur ki," dedi Mustafa. "Bu dünyada bir kız mı var sanki?"

"Sen sus!" diye bağırdı Aram Dede. "Bu dünyada kızdan başka ne var? Ben seni tanırım Mustafa, senin ağzından kelam çıkmaz, çıksa çıksa tabut çivisi çıkar. Ben de gençken sevdim. Babası vermedi ama kız bana tutundu. Hırsımı alamadım, cemaati de arkama alamadım, gittim babasına bir tekme attım, kıçının çömleğini kırdım, iki atını da vurdum. Şimdiki aklım olsaydı vurmazdım. Senelerce yüreğimden çıkmadı o iki atın acısı. Ciğerlerimin bütün damarlarını yiyip tüketse de ben kadınımdan memnunum."

Mustafa, Aram'ın uzun kır sakalını, gorili andıran frengi malülü burnunu, fesin yarı yarıya kapattığı geniş alnını ve çalı kaşlarını süzerken:

"Şimdi senin ciğerlerinde damar yok mu?" dedi.

"Ben yirmi beş sene Armutçuk'ta, Niran'da, Ballık Ocağı'nda, kazmacılık yaptım. Ciğerlerimden bana bir şey olmadı. Damar olsaydı damara toz girerdi, ölürdüm. Karımın bana çektirdikleri, beni kurtardı." Karısının çektirdiklerini anlatmak üzereyken Cuma'yı anımsadı. "Her neyse," diye mırıldandı. Lambasını Cuma'ya iyice yaklaştırdı, gözlerini çereltti, göçük altından çıkan bir ölüyü inceler gibi, dikkatle inceledi çocuğu. "Çamura batmışsın Cuma, halin hal değil. Dik dur, seven insan dik durur. Bu sargı da neyin nesidir?"

"Sırtımdaki yaranın sargısıdır."

"Haa öyle mi, sargını çöz, çamura bulanmış. Gel şurda gölek var, şu çamurlarını bir yıkıyayım. Mustafa, sen de orda dikilme, tahkimata gerek yok, git katırı sür, kömürü boşalt gel. Köyüne gittiğinde de birine sevdalan, yoksa adam olmazsın."

Aram Dede, lambasını kaldırdı, Cuma'nın sırtındaki yaraya yakından baktı. Çocuğu, çatlayarak bel veren galeri duvarının dibindeki su göleğine götürdü. Bacaklarını kırmadan eğilip ellerini yere dayamasını söyledi. Cuma söyleneni yaptı, ağlamayı da durdurdu. Aram, gölekten avuç avuç aldığı suyla Cuma'nın belden yukarısını, yaraya dokunmadan yıkamaya koyuldu.

"Şanslı çocuksun Cuma. Sevdalanmışsın, ne güzel. Çok az insana nasip olur gazın, kömürün, çamurun içinde sevdalanmak. Bu

yapış yapış, sıcak karanlık izin vermez sevdaya. Helal olsun sana. Ağlayışına hürmet ederim. Ruh ruhu çeker. O kızın ruhu da seninki kadar temizdir. Temiz olmasa sana meyletmezdi."

Cuma, Ümmü'nün kocaman ferah bakışları ve gülümseyişleriyle ballanan ışıklı bir iklim içinde bulmuştu kendini.

"Aram Dede söyle, bir hediye adı söyle."

"Ne hediyesi?"

"Ben gittiğimde Ümmü'ye nasıl bir hediye vermem lazım?"

Sulu elleriyle sakalını sıvazlayıp, lambasını yerden alırken düşündü ve esnedi. İnsan, taştan pek, gülden nazik bir yaratıktı.

"Mümkünün varsa bir tutam gül götür. Seven kız, sağır da olsa gülün dilinden anlar; dili zengin, belası güzeldir. Eğri doğan bebeği, gülün yanından geçirdiler mi doğrulur."

"Gülü bulurum," dedi Cuma. "Yabangülü olur mu?"

"Olur olur, minnetsiz bir güldür. Yabangülünü severim, tamah yaratmaz, sevgi yaratır. Gül bulamazsan bir tutam çiçek de olur."

"Bir bardak ballı süt olur mu?"

"Olmaz."

"Mustafa, ballı süt vermemi söyledi."

"Geç Mustafayı. Sevginin nefsi olmaz. Sevginin şartı şurtu da olmaz. Sevginin binasına iyice gir Cuma. Orda yutkunmanın, çiğnemenin, malın, mülkün yeri yok. Hesabın kitabın, makamın mertebenin de yeri yok. Bu, budur Cuma. Ben atalarımdan bunu gördüm. Görmesem de bu hakikatı ben buldum. Nerde buldum, nasıl buldum, o belli değil."

Aram Dede, galerinin öbür ucunda ışıldayan lambaların çavuş veya mühendislere ait olabileceğini hesaba katarak konuşmasını kesti. Yaklaştı, yanağından öptü: "Hadi kendine iyi bak," dedi ve ayrıldı.

Cuma, mintanın çamurlu tarafını çabucak yıkadı, eline aldı, Mustafa'nın boş vagonlarla biraz sonra geri döneceğini düşünerek babası Neşat'ın çalıştığı orta yatımlı kömür damarına doğru hareket etti. Ayakta Neşat, Cemal, Dikran ve İdris çalışıyordu. Recep

Emmi'yi iki haftalığına lavara vermişlerdi. Herkes belden yukarı soyunuktu. Panoya gelen hava miktarı, kaçak hava sorunundan dolayı, ayak içinde azalmış, bu da gazın ve sıcaklığın çekilmez hale gelmesine yol açmıştı. İdris, damarı yan yatarak söküyordu; tepesinde hatırı sayılır bir şişkinlik vardı. Şişkinlik, madencilere kadın satan Bekrekli Himmet'in gizlice ayarladığı bir evin önünde çıkan kavgadan kalmaydı. İdris'in kazmasıyla çenesi aynı anda işliyordu.

"Alaplılı Ahmet'in, o sopayı benim kafama niye vurduğunu ben sonradan anladım. Bu işte benim karımın parmağı var. Benim karımı kimse benim kadar bilemez. Herkes onu, sütten çıkmış gümüş kaşık sanır."

"Gene başladı," diye homurdandı Cemal. Döndü, çiftağaçlı domuzdamı direğini saran çatırdayışı dinledi.

"Alaplılı Ahmet, bundan bir yıl evvel, evimin önünde oynayan oğlum Kul Ali'ye 'Oğlum koşma düşersin,' dedi. Ben o zaman o adama mim koydum. Kendini oğlumun babası sanan bu adam, geçen ay da iki kere evimin önünden geçti. Namussuz, bir kadını kafaya koymasın, koydu mu kadının çarkına zımpara tozu gibi yapışır. Ben bu namussuzluğu, Çil Ali'ye anlattım. 'Ahmet bu evin önünden bir daha geçerse ben onu bıçaklarım,' dedim. Çil Ali gitmiş bunu kardeşi Samed'e anlatmış, o da Ahmet'e söylemiş. Sarı Boşko'yla, geçen gece Bekrekli'nin getirdiği karılara gittik. Bir baktık ki, Alaplılı Ahmet de orda. Beni görür görmez saldırdı. Bekrekli Himmet araya girdi, 'Burda vukuat istemem,' dedi de kurtuldu, yoksa gebertecektim."

"Bıngıldağına yemişsin sopayı, gebertmesi mi kaldı," diye güldü Cemal.

"Boş ver Cemal bu yolları!" Homurdanışı harlıydı İdris'in. "Sen git Zekâvet Dayı'ya sor. Alaplılı Ahmet'in benden it gibi korktuğunu o sana anlatır. Kozlulu Kasım'la İstavri Yanko'nun getirdiği karılardan bir tanesi bana tutuldu. Söğüt yaprağı gibi narin bir şeydi. Allah'ın işine bak ki Alaplılı Ahmet de geldi, bana tutulan kadına tutuldu. Haber gönderdim, rahat bırak kadını dedim. Korktu bıraktı."

"Ameleye satılan kadınların hepsini tanırsın sen İdris."

"Doğru," diye onayladı Dikran'ı İdris. Kazmasını çatlağa soktu, kanırarak kömür blokunu düşürdü. Kafasını, kil ve kalkerden oluşan tortul kayaca yasladı. Boynundaki bezle yüzünün terini sildi. "Ben zevkü selim sahibi bir adamım. Havzaya getirilen fahişelerin cümlesini tanırım. Gizli gizli çalıştırılan bir yığın fahişe var."

"Yeni bir fahişe geldi mi ikinci gün senin haberin olur," dedi Neşat gülerek.

"İkinci gün olmaz, aynı gün olur," diye düzeltti Cemal.

Cuma, küfesini doldurmakla meşguldü. Yarasını, eskisi gibi sarmıştı. Dinlemeye değmez, sıradan günlük lakırdılar olarak görüyordu konuşmaları. Hayalinde Ümmü'yü yaşıyordu.

"Doğru," diye onayladı İdris. "Kadının aynı gün, nereye geldiğini ben öğrenirim. Ben severim o kadınları. Dünyanın en iyi kadınları onlardır. Kimseye boynuz taktırmazlar. Herkese eşit davranırlar. İzzet ve ikramları da iyidir. Kocalarına köpek muamelesi yapan karılardan bin kat iyidir. Vakti zamanında param olsaydı hiç evlenmezdim. Evlendim, köpekleştim, insanları izlemeye başladım. Yazık değil mi bana. Değer mi?"

"Yani paran olsaydı fahişelerle mi yaşardın?" dedi Neşat.

"Fahişelerin hasıyla yaşardım."

"Yüreğin nasır taşına dönmüş senin," diye gülümsedi Neşat.

"Nasır taşını bilmem de evlenince yüreğim kantar topuzuna döndü," diye sürdürdü İdris. "Kendi ağırlığımı, gücümü unuttum. Fahişeler bana kendi ağırlığımı, gücümü hatırlattılar."

"Nasıl hatırlattılar?" dedi Cemal.

"Üzerime çıktılar, topuzumla oynadılar, kendi ağırlığımı, kendi gücümü gördüm."

"O senin ağırlığın değil ki," dedi Cemal. "Sen kantarsın, fahişe üzerine çıkmış, topuzunla oynamış, kendini tartmış."

"İşte senin anlamadığın da odur," diye diretti İdris. "Ben beni, fahişe kendini bende tartınca analdım." Sustu. Sol bacağını boydan boya saran ağrının kaburgalarına yayıldığını hissetti. "Yeni hava kuyuları açsalar da hava alsak. Bu gaz, bu sıcaklık, zürriyetimizi kurutur bizim. Fahişeler olmasa çekilmez bu kazmakeşlik."

Küfeciler, vagonları dolduruyorlardı. Burnu kanıyordu İdris'in. Kanamanın farkında değildi. Bıyıklarından dudaklarına sızan tuzlu kanın ter olduğunu sanıyordu. Neşat, dedesi Cemal gibi çalışıyordu. Dikran, bazı kazmacıların fahişeler için kazma salladıklarını düşünüyordu. Cemal, deniz amele ve kayıkçılarının başlatacağı yeni bir grevin, büyüyüp tüm havzayı sarabileceğini ve bununla da kalmayıp Zonguldak'a doğru büyük bir yürüyüşe dönüşebileceğini hayal ediyordu. Kimse, lambalardaki çıtırtıların farkında değildi.

BİR KILLA KOCA BİR CİHANI ÇEKMEYE ÇALIŞTIM

Kitap yanar, kelam yanmaz.
İnsan, kelamı da yaktı.

Köpüklü, dalgalara daldırdı çıplak ayaklarını. Ölü denizanalarının fısıltılarına ve ışığın zonklayan yarasına kulak verdi. Soluğunu kesti, yekindi. Korkuyla kuşkunun, yani iki suç ortağının, birlikte ördükleri zaman kozasından usulca çıktı. Kendine denk olamamanın yarattığı ağır sıkıntıyı ufuk çizgisine, metafor ışıltılarına, renklere, çağrışımlara verdi. Dış dünyanın ve ruhunun sınırlamadığı gizemli bir alana girdi. Kanatları sislenmiş bıldırcın kafileleri gelip geçti alandan. Bekledi. Seslere yöneldi yeniden; beklediği alanın aklından, özün kalbine dalga dalga vuran seslere...

Dalgaların çekiş gücünden işkillendi. Aynasını denize, denizi saran öze tutan büyük kayaya doğru çekildi. Kuşağındaki hançeri çıkardı, diz çöktü, defne ağacının köklerine koydu; avuçlarını semaya açtı, kocayı karısından ayıran meleğe dua etti. Ağaç, kendisine beden gözüyle bakan kadını içine aldı, köklerini gökyüzüne yaydı, dallarını yerin derinliklerine sürdükçe karardı. Olanı olmayana doğru şekillendiren, doğası farklı bir uzay zamanı indi denize; rüya gibi örttü dalgalarda ırgalanan ışığın üzerini. Kadın, ağacın özünden çıkarken zamana baktı. Edilgenliği delirten kaynaşmanın, yüreğine aktığını ve onu kendine tabi kıldığını duyumsadı. "Bu gece, o kadını öldüreceğim," diye iç geçirdi. Döndü, hançeri aldı, adımlarını hızlandırdı. Yolun, çatallaştığı yere geldi. Tenezzül etmedi hiçbirine. Ret taşlarıyla döşenmiş, kendi inkâr yoluna girdi.

Kapının önünde durdu, içerden gelen sesleri dinledi. Hançerini seslerin tirşe bilincinden sakınarak şalvarının cebine soktu, içeri girdi. Rukiye'yi, Yakup'u ve Kumru'yu, Cebeli'nin başucunda buldu. Sessizce geçti, ocağın kıyısında oturdu. Yolcunun çevresinde birleşen, özdeşleşen, çürüyen aynıları süzdü hasetle.

Yolcu, son beş gündür, kıpırdamadan, sırtüstü yatıyordu. Durumu ciddileşmiş, benzi sardunya pembesine doğru kırılmış, gözleri, eş zamanlılıklarını yitiren, kendileriyle özdeş olmayan varlıklar ve hakikatler hercümercinin karanlık kuyusuna, ölüme yönelmişti. Tok sözlü halk doktoru Müsvedde Memed dâhil, hiç kimse hastalığının nedenini bilemiyordu. Ağrıların, sızıların sırrına dair hiç kimseye bir şey söylemiyordu. Gizemli iç zenginliklerini hiç kimseyle paylaşmayan ve anlamlarına dair hiçbir ipucu vermeyen nesneler âleminin dışında daha fazla beklemek niyetinde olmadığı için doktor istememekte inat ediyordu. İstese bile doktora verecek parası yoktu. Her şeyini, en başta da merakını ve hayretini yitirmişe benziyordu. Akça sakalı, püren süpürgesi gibi göğsüne yayılmıştı. Yüzü kırağılıydı. Gözkapakları şişmişti. Gözlerinin altında iç içe halkalanan torbalar, oturmamış çiğ renkler ve kılcal damar patlamalarıyla, insanda ölümü çağrıştıran, ürkütücü bir hal almıştı. Odadaki sesler yoğunlaştığında, gözkapaklarını usulca kaldırıyor, ışıltısız, ebleh bir ruhla çevresini süzüyor, her günkülüğün dayanılmaz varlık minvaliyle bir kez daha karşı karşıya olduğunu fark edince kapatıyordu. Dili, gövdesini saran sinsi ölüm sessizliğinden pek etkilenmişe benzemiyordu. Konuşmanın, ölümü kendinden uzaklaştıracağı kanısındaydı. Dinlemeyi seviyordu, en çok da Semiz Ali'yi. Seceresini her daim merkeze koyan, resmî tarihin ve geleneklerin katı ahlakıyla konuşan Semiz Ali'yi dinlemeyi, onu dinlerken ölüme yol açmayan, sancısız bir hiçleşmeyle hayatın ruhuna katılıp, sonsuzlaşmayı arzuluyordu. Ölüm korkusunu yenmenin, iyimserliği korumanın başka bir yolu da yoktu.

Az sonra Semiz geldi, Sedirin başında, ocağa yakın bir yerde oturdu. Dürdane kalktı, ahıra girdi. Semiz geldiğinde, ölüm duygusu, Cebeli' nin hayal dünyasını zenginleştirmiş, gençlik yıllarına götürmüştü onu. Sağanak halinde yağmur yağıyordu. Kadınlar, orman çemberi içinde olan ekinleri biçiyor, kaldırıyor,

yerine hemencecik mısır ekiyorlardı. Güneş toprağa iniyor, mısırlar filizleniyor, boylanıyor, üçerli koçanlar halinde, görkemli bir berekete ve haz kaynağına dönüşüyordu. Koçan deryasında, korkuluk gibi yükselen bir sayvanda uyuyordu Cebeli. Ay ışığının ve mısır kokan meltemin taşıdığı fısıltıları, buluşma cilvelerini, tatlı, derin inleyişlere dönüşen yasak aşkları dinliyordu. Gece hafif devrilip de sesler kesilince ormanlarda pusuya yatan yabandomuzları harekete geçiyor, azgın bir iştahla mısır tarlalarına giriyordu. Bu giriş, çocuk ve kadın seslerinden oluşan büyük bir şamatanın patlamasına, tenekelerin, davulların çalınmasına, ıslıkların, bağırtıların, çılgınca atılan kahkahaların, havhavların, kovalamacaların başlamasına yol açıyor, ay ışığı, ateşböcekleri gibi çoğalan ve adına ötlesi denen ucu alevli odunların havada çizdikleri ateş yaylarıyla nakışlanıyordu. Ölüm, yaşanmış tüm bu güzel anıları bir çırpıda silip götürecekti. Ölümün korkunç yüzü, yaşamın en tatlı yanlarını anımsatmasıyla ortaya çıkıyordu.

"Ölüm, sabaha dek zârımı dinledi," diye mırıldandı. "Gülistanla kabristan arasında mekik dokudu. Şaşırdım. Şaşkınlığımdan 'nun,' dedim, 'kanun,' dedi. 'Leyla,' dedim, 'Mecnun,' dedi. Mana arayışından vazgeçirdi, gayesiz bıraktı beni."

Cebeli'nin iniltili mırıldanışını anlayamamaktan kaynaklanan merak ve kuşku dolu bir sessizlik çöktü odaya. Yüzyıl öncesinin ünlü isyancısı Ali Molla'ya karşı beş altı adet şalopa tipi savaş gemisiyle harekete geçen deniz kuvvetlerinin başındaki paşayı merak eden Semiz, kendine geldi, "Çok önemli bir şeyi mi anlatmak istiyordu hasta?" diye iç geçirdi. "Neden 'nun' demişti? Leyla'dan kastettiği neydi? Ömrünün son konuşmasını mı yapıyordu yoksa?"

"Hayat halısının hiçbir ilmiğinde emeğim yok," diye yeniden mırıldanmaya başladı Cebeli. "Ama her ilmikte ben varım. Bir mürşide... ." Sustu. Susuş, merakı derinleştirdi. "Bir mürşide bile emek vermedim. Çalışsaydım, emek verseydim ecelden daha mı zengin olacaktım?" Son cümleyi hiç kimse duyamadı. "Karılarımın bana emeği geçti. Meyli muhabbeti, halveti, mürveti, zarafeti, afeti onlarda gördüm. Onlar benim mihri sefamdı, aklımdı, müşkül derdimdi."

Algının gizemli ve kaygan dünyası, kulakları yatağa iyice yaklaştırdı. Zaman silindi.

'Kârsız zararsız geldim, kârsız zararsız da giderim onların sayesinde,' diyecekti yutkundu, cümleyi yuttu. "Mezara indirdiğiniz zaman, başımın altına bir kitap koyun, yastığım olsun. Fiskü zina etmedim. Etsem ne olurdu ki? Bir kılla, koca bir cihanı çekmeye çalıştım. Cihan beni çekti, kendine benzetti. Yenildim."

Dürdane ahırdan çıktı. Geldi, Cebeli'nin başucuna dikildi. Hançerini cebinden çıkarıp hastanın kalbine saplamaktan son anda caydı. Cebeli, Azrail'e benzetti kadını; bakışlarını kaçırdı. Dürdane hiçbir şey demeden ahıra döndü.

"Nerde o güzel nesil?" diye yeniden mırıldandı Cebeli. "Hz. Âdem'den beri mahlukata zulmeden bir nesil var. Bu nesile karşı bir nesil çıkmadı. Mühr-ü Süleyman'a, Şah-i Cihan'a karşı, aşkı insanda tacidar eden, ince miyan bir nesil çıkmadı."

Semiz Ali, doğruluk ve dürüstlük kâtibi Hanok gibi sedirde bağdaş kurmuş, kendi nesnesinin yönettiği soylu kafasını ellerinin arasına almış, dikkat kesilmiş bir durumda dinliyor, anlamaya çalışıyordu Cebeli'yi. Ölmekte olan bu adam, soylu bir paşanın soyundan gelmiş olabilirdi. Gayesinin çokluğundan, gayesi belli olmayan adamlara benzemiyordu. Cesurdu. Açıkta geziyor, herkese karşı açık konuşuyordu. Başını çevirip yanı başında sessiz sessiz ağlayan Yakup'a baktı. Çiçeklerin soyundan gelme, fuzuli bir adamdı Yakup. Çekinerek, utanarak, acıyarak ve susarak yaşıyordu. Ne biçim bir insandı bu Yakup?

"Zamanın, mesafenin bir değeri kalmadı," diye sürdürdü mecalsiz, çıngıraklı bir sesle Cebeli. Bakışlarının ve baktığı her şeyin tenhalaştığını hissetti. "Öldükten sonra, Rukiye'nin merdiveninde bir basamak olurum belki. İnip çıkarken, çıplak ayağının bana basışını hissederim." Sustu, Rukiye'nin içeride olmadığını tahmin etti, sevindi. İnsanı, güzel sözlerden başka hiçbir şey yıkamazdı. Işığın gökkubbede olgunlaştığını, mavinin yağmur gibi, yüzüne mavi mavi çiselediğini sandı. "Gizlenmiş güzel fikir. Nabzını dinleseydim de ölseydim o fikrin. Bir Katuziyan misali ömrümü tapınmakla ziyan ettim. Yaktım kitabı. Kitap yandı, kelam yanmadı.

Kitabın külüne gömdüm kelamı."

Kapı açıldı, içeri Cemal'le Dikran girdi. Sedirin üzerinde oturanları selamlayıp Cebeli'nin başucuna dikildiler. Gözkapaklarını hafifçe araladı, Cemal'in uçları yukarı doğru kıvrılmış karanfil bıyıklarına baktı Cebeli.

"Nasılsın Cebeli Dede?"

"Kendimden kurtulmanın zamanı geldi çattı Cemal."

"Daha yaşarsın dede, sıkma canını," dedi Dikran. "Bak gör, yakında iyileşirsin."

Ölümü, iyileşmenin tek yolu ve insanın insana varacağı en yakın yer olarak algılamaya başlayan Cebeli:

"Yolculuk başladı Dikran," diye mırıldandı. "Hayırın, eveti taşıdığı hamal karanlığından çıkmak üzereyim. Nereye mi? Boşluğun şuursuz karanlığına, uzak mesafelerin hanı gibi rahatlatıcı, ölüm karanlığına..."

Çok yavaş konuştuğu için, Cebeli'yi daha fazla konuşturup yormak istemediler. Sedirde yer vardı, geçip oturdular. Hal hatır sordu Yakup.

"Cebeli Bey, Osmanlının son âlimidir, daha yaşar," dedi Semiz Ali. "Osmanlı'nın son Kalyonu Necmi Şevket'ti, Ereğli'de yapıldı. Yedi yüz mürettebatı, seksen topu vardı ama hep yenildi. Cebeli Bey de hep yenildi. Kendi alçakgönüllülüğüne yenildi. Yenenler bilmezler alçakgönüllülüğün ne olduğunu. Cebeli Bey, soyumun büyük paşaları gibi muharebelere girseydi az yaşardı. Rahmetli, büyük kahraman, yedi göbekten ceddim, Hadım Sinan Paşa da alçakgönüllüydü. Mısır seferinde vurulduğu zaman, Yavuz Sultan Selim dedi ki, 'Mısır'ı aldık ama Sinan'ı kaybettik.' Mısır'ı almasaydı, Sinan yaşasaydı daha iyi olurdu. Bu benim nacizane fikrim."

Cemal ile Dikran, konuşmalarıyla havzada hiç kimseye benzemeyen Semiz Ali'yi, ayrıksı, garip bir duyguyla dinliyorlardı. Hiç kimsenin ve hiçbir eşyanın onaylamadığı bu insanı, dinlemekten başka da bir çıkar yol yoktu herhal. Hayat, bu tip insanlarla kendini boşu boşuna meşgul edip duruyordu. Cebeli'nin ölmeden önce

neler söyleyeceğini merak ederek gelmişlerdi. Neslini öven ve yoksulluğunu ustalıkla gizleyen bu adamın biraz susması gerekmiyor muydu?

Kumru ahıra girdi. Az sonra sararmış benziyle geldi, Yakup'un kulağına, "Delinin elinde hançer var," diye fısıldadı, "Birini öldürecek."

"Telaşlanma, işine bak," diye mırıldandı Yakup.

Dikran, oturduğu yerden kalktı, Cebeli'nin başucuna dikildi:

"Amelelere bir sözün var mı Cebeli Dede?"

Soruyu ânında duydu Cebeli. Sevindi. Soru, damarı temiz, latif ve zarif bir insandan, Dikran'dan gelmişti. Kapının çarpılışından, Dürdane'nin evi terk ettiğini çıkardı.

"Az kaldı yanınıza gelmeme," diye başladı Cebeli. "Suların derinliğinde ışık var, cam misali parlayan eğreltiler var, onlara tutunurum. Şimşek alazına tutunurum." Hırlaya hırlaya öksürdü. Kendi çatlağına sığınıp sıkışmış bir duyguyla bakındı. "Rezene kokusuna tutunurum. Nisyan aşklarına tutunurum. Alakarganın gagasındaki pelite tutunurum. Bir yolunu bulur, gelirim yanınıza." İşaret parmağını hafifçe kaldırdı. "Yerin bin metre dibinde de olsanız ben delilerimi unutmam, gelirim."

Yerin altına inip delilerin karanlığına karıştığını, karanlığın kazmalarla yarattığı kara gerçekte kaybolduğunu sandı.

"Hekim değilim," diye sürdürdü. "Yarattığınız bu güzel hakikatı bırakın, demem. 'Delirmeden evvelki hakikatinize, sizi delirten hakikatinize dönün,' demem. Bunu bir hekim der. Hekim, deliye hakikati dayatır. Ben barışmam dayatılan o hakikatle." Soluklanmak için sustu. Gerçeğin kararttığı titrek, mecalsiz bir eserin içinden bakıyormuş gibi bakındı. "Ben sizin karanlığınızın bir parçasıyım, güzel karanlığınızın. Ekmeğini kuru kuru yer o karanlık, aç kaldığı zaman göbeğine taş bağlar, köpük kusar ama kimseye minnet etmez."

Dikran, duygulanmıştı. Büyük bir dikkatle dinliyor, anlamaya çalışıyordu Cebeli'yi. Her sözü anlaşılmıyordu Cebeli'nin ama güzel şeyler söylediği kesindi. Yavaş ve kesintili de olsa, dilotu yemiş

gibi takır takır konuşması, onun ölmeyeceğini, bir dönem daha yaşayacağını gösteriyordu.

Bir yerlerden uğultular geliyordu Cebeli'nin kulağına, basireti bağlayan uğultular. Çalı süpürgesine, tahta kaşığa, tahta tarağa kadar bir yığın eşyayla birlikte geliyordu uğultular. Çatlamış, kavruklamış, kudretini yitirmiş ışığın acısından çalı süpürgeleri doğuyor, mahşeri kalabalıklara dalıyor, onların bir bölümünü süpürüp yer altına atıyor, geride kalanını ise yeryüzüne yayıyordu zibil gibi.

Ürperdi. Kendini, kara bir damara yapışmış, kara bir sülük gibi, dünyanın dibinde buldu birden. Mezar kokusu. Çürümüş teneşir kokusu. Kurtlu sarnıç suyu. Solucan. Yomsuz kara ışık. Kerih boşluk. Soluğu kesilmek üzereyken öksürdü zorlu zorlu. Öksürük, nefesini açtı. Limanda buldu kendini. Çapa zincirleri ve martılarla dolu rıhtımda, havagazı fenerinin altında.

Yerin altına inenlerin, hayata bağlandıklarını, yüreklerindeki çatışmayı zerresine kadar yaşadıklarını; üstte kalanların ise hayattan koptuklarını, cesetleştiklerini düşündü Cebeli. Küçük karısı Anşa'nın ölmeden önce, "Toprak, ana kucağıdır," dediğini anımsadı. "Anlamamak büyük derttir. Anlamak da derttir," diye düşündü. Zamanın cımbızına yapışmış bir burun kılı olarak hayal etti kendini. Cemal'in, ameleyi Zonguldak'a yürütmeye çalıştığını anımsadı birden.

"Cemal, yanıma gel Cemal."

Mırıldanışı duyan Cemal, anlaşılmaz bir coşkuyla sedirden indi:

"Buyur, Cebeli Dede, bir emrin mi var?"

Gözkapaklarını hafiften araladı, Cemal'e baktı Cebeli:

"Boyun eğmeyin Cemal. Toplanın, Zonguldak'a yürüyün."

"Senin mübarek elini öpmem lazım," diyerek Cebeli'nin sol elini aldı, üç kere öpüp alnına koydu. "Ben seni anlamıştım, şimdi daha iyi anladım."

Cemal'in içtenliği, can katmış gibi oldu Cebeli'ye. Konuşmak istedi, gizli bir gücün bu isteği engellediğini hissetti. Önyargıları

hariç, her şeyden vazgeçen büyük bir kalabalığın gelip kendisini işgal ettiği sanısına kapıldı. Bedeni parçalara ayrılmış, her parça, düşünen ve çevresiyle çatışan bir insana dönüşmüştü. Her çatışma, oldukça ivecen ama dikkati çekecek derecede insani, sade ve masum bir görünümde ortaya çıkıyordu. Çatışmanın mekânı görünmüyordu. Gökyüzü, sırf köşeleri görünen yıldızlar, kıvılcımlar, insan avazları, kazma ve kürek parçaları, lale, karanfil, sümbül ve nar çiçeği renkleri ile kaplıydı. Geçmişi ile geleceği arasında sıkışıp kalmıştı dünya. Yer altındaki küfeler, tek bir ağızdan, yer üstündeki çocukları çağırıyordu.

"İmam istemem," diye sürdürdü Cebeli, takatsiz bir sesle. "Allah'la arama kimse girmesin. Kimse yıkamasın beni. Ölümümü kimseye bildirmeyin. Tabutumu taşıyanların haricinde, kimse gelmesin cenazeme. Beni Zonguldak'a götürün. Cemal'le Hurşit'in yanına gömün. Karılarımın mezarından birer avuç toprak alın, mezarımın üstüne atın." Sustu. Gözkapaklarını indirdi. "Hakkınızı helal edin."

Rukiye ile Kumru içeri girdiğinde, Cebeli, konuşma gücünü tamamen yitirmişti. Semiz Ali'nin, havzada kimleri zenginleştirdiğine dair yaptığı konuşmayı güçlükle anlayabiliyordu. Cemal'le Dikran'ın çıkıp gitmesinden az sonra, Recep Emmi'yle Dürdane geldi. Cebeli'nin başucuna dikilen Dürdane, yorganı hafif sıyırdı, kulağını hastanın kalbine dayadı, dikkatle dinledi. Başını kaldırdı, sonsuz nesnel gerçekliğin çatlağından bakıyormuş gibi, Cebeli'nin ceset sarısına dönüşmekte olan pembe yüzünü, kapanmış gözkapaklarını seyretti. Kürt Senem'in verdiği sırtındaki kolsuz pasaklı zıbın, leş gibi kokuyordu.

"Bizi avare etme Cebeli," diye mırıldandı. "Bu dünyaya gelmesini bildin, gitmesini de bil. Sırada seni bekleyen bir yığın insan var. Öl ki onlar da ölsün."

Recep Emmi, Dürdane'nin yarattığı hayrete aldırmadan:

"Durumu nasıl?" diye sordu.

"Ağzı burnu yerinde görünse de almış satmış, ömür çekmecesini kapatmış sayılır."

Dürdane'nin lakırdıları Semiz Ali'nin zoruna gitmişti. Terbiyesizliğin bu kadarına da pes doğrusu. Soyu paşalara dayanmasa da büyük bir âlim ölüyordu. Herkes haddini bilmek ve bu muhteşem can çekişin karşısında saygıyla eğilmek zorundaydı.

"Böyle konuşmaya hakkın yok Dürdane," diye çıkıştı Semiz, büyük bir ciddiyetle. "Huzurda yatan insan, bildiğin insan değil, gelmiş geçmiş en büyük ilim kapılarından biridir. Cahilliğini dökme buraya, haddini hududunu bil. Benim soylu geçmişim..."

Semiz'e, sözün ve ışığın ulaşamadığı yerden, üstünlük duygusunun zirvesinden kulak veren Dürdane:

"Bırak soylu geçmişini Ali," diye çıkıştı. "Bana kaba saba ağız yayma, git marangoz Himmet'ten incelik öğren biraz, çok iyi ince kenar pervazı çeker. Ben bu eve ölü yemeği yemeğe geldim, ölü beklemeye değil. Sen de haddini hududunu bil, gözündeki çapağı sil."

Semiz, gözlerini, kadının ruhsuz baktığı için ruhu çağrıştıran, insanı içine çeken, tüketen gözlerinden kaçırdı. "Cebeli Bey," diye başlamak üzereyken, Dürdane'nin:

"Boş ver Cebeli Bey'i!" çıkışıyla sustu. "Yüz yaşını geçmiş, ölmüş, deriyi tuzlamış, hâlâ yatakta. Herkes altmışını doldurdu mu çeker gider. Bu altmışını doldurmuş, kırk yıl da fazladan yaşamış. Ayağını mercimek kütüğüne dayaması, 'Gitmem,' diye diretmesi doğru mu? Bunun anası bunu insan dölünden almadı; hayızdan kesildi, tavşan hayasını kaynattı, üç gün üç gece içti, buna gebe kaldı. Gel, kendi gözlerinle gör. Dudakları, ecele değil, sevdaya susamış, dokunsan tutuşacaklar çıra misali."

Kadının dört boyutlu, şaman kininden, çirkin çırnık esrimesinden tırsan Recep Emmi:

"Her neyse Dürdane, sakin ol," diye araya girdi. "İnsan, hastanın her bir ihtiyacını görür, yardım eder, rahatlatır. Şimdi susma vaktidir. İlim kapısının önünde ben susarım."

"Ben susmam, konuşurum. Hem de felansız festeksiz konuşurum. Cebeli ilim kapısıysa ben de mezar kapısıyım. Asıl kapı benim. El yahşi biz yaman, el buğday biz saman. Öyle yağma yok.

Cebeli bir sefer öldü mü? Öldü. Cemaat götürdü gömdü mü? Gömdü. Bir ay sonra mezardan çıktı geldi mi? Geldi. Sonra ne oldu? Tepe tepe kırk sene daha yaşadı. Yetti gayri. Ölümün de bir terbiyesi var. Allah hep size acıyacak değil ya, biraz da siz Allah'a acıyın."

Yakup, babası hakkında söylenenleri, "fazl et, bağışla," ahlakıyla dinliyordu. Herkes içindekileri söylemeliydi. Söylenmeyen sözler, insanın gizli dünyasında birikiyor, bir çıkış yolu arıyor, bulamayınca ateşe ve belaya dönüşüyordu. Hiçbir kötü söz, ölünün başucunda da söylense iyi insanı yaralamazdı.

"Azrail'in almadığı canı sen mi alacan?" dedi Kumru.

Yüzünü Kumru'ya çevirdi Dürdane. Kumru'nun iç gözlerine dikti iç gözlerini. Elini cebine soktu, kabzasını kavradı hançerinin:

"Serdar'ın canını hançerle aldığın zaman Azrail'e sordun mu?" dedi.

Kadınların çatışmasından korkan Recep Emmi:

"Modul dilini tut Dürdane," diye araya girdi. "N'oldu birdenbire sana? Kendine gel. Fazladan bir gün de olsa elleme yaşasın."

Dürdane, ortada kalan düşüncelerini bir manaya yerleştirememenin yaratttığı sıkıntıyla kapıya doğru yürüdü:

"Yaşasa ne olacak!" diye bağırıp hışımla dışarı çıktı. "Götüme bayram yeleği mi giydirecek!"

Kimseden ses çıkmadı. Bu sırada Cebeli sağ elini oynattı. Birisini çağırıyordu. Yakup gitti, "Buyur Baba," diyerek kulağını Cebeli'nin ağzına dayadı. Yüzyıllık çınar, güçlükle ve bölük pörçük bir sesle son sözünü söyledi. Yakup, babasının ağzından çıkan sözcükleri birbirlerine yaklaştırdı, anlamı üzerinde düşündü; sözden, "Dürdane'nin dışında, kimseye ölü yemeği vermeyin," anlamının çıktığına kani oldu.

Odadakiler, "Cebeli, bunu neden söyledi?" dercesine, birbirlerine baktılar. Rukiye, söylenen sözü Cebeli'nin büyüklüğüne yordu ve çaresiz bir suskunlukla oturan konuklarına, ocakta, ıhlamur kaynatmaya başladı. Can çekişen bir kimsenin başucunda bir şeyler yiyip içmek doğru olmazdı. Gelgelelim Cebeli'nin ölüp ölmeyeceği belli değildi. Dürdane'nin dediği gibi, daha önce de ölmüş, bir

ay mezarda kaldıktan sonra dirilip kırk yıl daha yaşamıştı. Rukiye, kestaneleri çentikleyip hafif akkorlanmış küle gömdü.

Karanlık çöküp de ziyaretçilerin gitmesinden bir müddet sonra, Cebeli'nin durumu daha da ağırlaştı. Rukiye, Kumru ve Yakup tüm gece boyu, başucunda beklediler. Tüm damarları ve soluk boruları tıkanmışçasına zorlu zorlu hırlıyordu. Hırlayış, sabaha doğru, ahırdan gelen horoz ötüşüyle birlikte zayıfladı ve giderek kesildi. Yorganı kaldırıp sırayla yüreğini dinlediler, nabzına baktılar, inandılar öldüğüne. Rukiye ile Kumru, ocağın başında karşılıklı oturup sessiz sessiz ağlamaya başladılar. Yakup yorgundu. Biraz kestirmek için ahıra gitti.

Cebeli'nin ruhu, havzada sabah gezintisine çıktı. Çayır mağarasının önünde, sabah güneşine karşı bıyıklarını yalayan bir yabankedisinin gözlerinde, ışıltılara, renklere dönüştü. Dönüşüm, mağaranın önündeki Gökgöl'e yayıldı, alabalıkları sürüler halinde harekete geçirdi. Cebeli'nin ruhunu izleyen balıklar, gölden çıkıp dereye girdiler, Çayır köyünü geçerken su içen oğlakların burunlarına dokunarak Dereköy'e yöneldiler. Orada, bir başka ırmağa saptılar. Defne, kocayemiş, döngel ve ıhlamur ağaçlarının suya vuran gölgesinde, dalga dalga, sürü sürü durup su değirmenlerini dinlemeye koyuldular.

Cebeli'nin ölümü, vasiyetinden dolayı, kimseye bildirilmedi. Recep Emmi, Yakup'un bulduğu iki tahta tekneyi ahırda bir birine ilave ederek uydurma bir tabut yaptı. Kucaklayıp eve girdi, Cebeli'nin yattığı karyolanın karşısındaki sedirin ortasına indirdi. Üzerindeki giysileri çıkarmadan, kefene soktular ölüyü. Rukiye ile Kumru, kefenin ayak ucundan, Recep Emmi ise baş ucundan tutup tabuta yerleştirdiler. Bu sırada Dürdane geldi. Ölünün tabuttaki asil ve asli duruşunu hüzünle seyrederken belirsizlik ve bitmemişlik duygusunun bittiğini, yaşamının vazgeçilmez bir bölümünün ise kaybolduğunu hissetti. Yakup, babasının tespihini aldı, Dürdane'nin, babası hakkında şimdiye kadar sarf ettiği iyi ve kötü huylu sözlerle birlikte, tabutun bir köşesine yerleştirdi.

"Bastonunu da yanına koy," dedi Dürdane. "Belki, bir ay sonra çıkar mezarından geri gelir, sevindirir bizi."

Dürdane'yi kırmadı Yakup, karyolanın başında asılı duran bastonu aldı, Cebeli'nin sağ yanına koydu. Tabut'un üzerine bir örtü attılar. Öğleye doğru Cemal, Dikran ve Neşat geldi. Kozlu ocaklarından emekli olmuş, Kalmuk katırlarını andıran, biçimsiz, kıllı bir katırın çektiği bir kağnı arabası bulup getirmişlerdi. Tabutu bekletmeden alıp kağnıya yüklediler. Kendirle de sıkı sıkıya bağladılar kağnıya. Kağnı hareket ettiğinde, Rukiye duvarın dibine çöktü, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Kumru ona eşlik etti. Dürdane, gözyaşlarını yazmasının ucuyla silerken:

"Ben seni nasıl sevmeyeyim Cebeli," dedi. "Ocağım yoktu, ocak taşı verdin. Aklımda ateş yoktu, ateş verdin. Biraz nekestin. Ateşe vursam duman vermezdin. Gene de iyiydin. Kağnını çeken katırın dört ayağında uğursuz seki var." Sustu, gözden kayboluncaya kadar seyretti kağnıyı. "Cehennemin iki kapısı var, biri evlilik, biri ölüm. Evlilik, giriş kapısıdır, geleni içeri alır. Ölüm de son kapıdır, açılır azad eder."

Semiz Ali, kağnı gittikten az sonra geldi. Ölü evinde, üç kadından başka kimsenin olmamasını yadırgadı. Koca bir havza, soyu paşalara dayanmasa da büyük bir mürşidin ölümünden habersizdi. Mürşit artık yoktu. Kiminle konuşacaktı? Ağız tadıyla konuşmayınca da hayat insana karşı inatlaşırdı. Tarihte bir yığın olay olmuştu. Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı, Sultan İbrahim'i, Veziriazam Ahmet Paşa'yı Cellat Kara Ali'ye öldürtenlerin anlatılması, açığa çıkarılması gerekiyordu. Cebeli'den başka bu durumu anlayacak kimse de yoktu. Okumadıkları için, herkesin kafasında, gelişmemiş, ayıfındığı kadar bir beyin vardı.

GREV

Bu dünyaya yularımı bırakmam
ama ayağımdan düşen bir nal bırakır giderim;
onlar da rahat eder, ben de ederim.

1913'ün ocak ayı, havzaya yeniliğin ve derinliğin uğultusuyla girdi. Deniz önce köpürdü, dev dalgalarla kıyı ve iskeleleri dövmeye başladı. Dalgalardaki ses rüzgâra, rüzgâr da Balkan göçmenlerinin çadırlarında ıslığa, titremelere ve çocuk ağlayışlarına dönüştü. Çadırların orta yerinde kurulan teneke sobalara, açık arazilerde odun ve kömür toplayan ve kapı kapı dilenen kadınların, geceleyin denize karşı yaktıkları ağıtlarda, dikkati çekecek derecede bir çoğalma oldu. Nasıl olduysa, deniz birdenbire duruldu. Gökyüzü berraklaştı. Toprak, kabararak hafiften ılındı. Düşünce ve hayal dünyasını, içgüdülerinin sesine tabi kılan, yeşil yüzlü, çıplak ayaklı, Balkan göçmeni falcı bir kadın, kıyıda oturup akşamdan kalma bir hüzünle kayıkçı amelelerinin falına baktı; ameleler gittikten sonra kırık bir ayna parçası çıkardı cebinden, yüzünü seyre koyuldu. Yüzünün yarısını göremeyince kendini bulduğunu sandı. Denize sızan efsunlu bir ışığın gelip yüreğini deleceğinden korktu. Ayağa kalktı aniden. İntikam arzusu, hınç ve esrime ile denize bir kömür parçası attı. Kehanetlerini mırıldanırken açıkta, Şirket-i Hayriye'ye ait 34 ve 41 numaralı vapurlar belirdi. Vapurlara bakarak çarelerini yiyen kendi iç acılarına doğru çekildi. Kurşun geçirmez, koyu bir karanlık çöktü havzaya. Ve ertesi günün sabahı, kömür yükleme ve boşaltma işçileri ile kayıkçıların grevi patladı. Ameleler Ereğli, Kandilli, Kireçlik, Kozlu, Zonguldak, İnağzı, Kilimli ve Çatalağzı

iskelelerindeki oluklardan kayıklara, kayıklardan da açıkta bekleyen gemilere kömür yükleme işlemini durdurdular. Falcı, çadırından çıkıp grevcilerin arasına karıştı.

Grevi ânında haber alan büyük maden sahipleri Ereğli Maden İdaresi'nin Zonguldak'taki binasında toplanmaya karar verdiler. Toplantıya o anda İstanbul Borsası'nda bulunan, İhsaniye Direktörü Vizitos, yanına Sava Savadis ile Hacı Ahmet Ağa'yı da alarak gemiyle Zonguldak'a hareket etti.

Gemi, Zonguldak Limanı'na girdiğinde üç maden sahibi, greve karşı nasıl bir tutum izleyeceklerini belirlemişlerdi. Geminin güvertesinden dikkatlerini ilk çeken şey, sahildeki grev ateşlerinin dumanları oldu. Dumanları dik çıkan bu ateşlerin, ameleyi soğuğa karşı koruyup birleştireceğini düşündü Hacı Ahmet Ağa, direk harmanı olarak kullanılan kararmış kumluğu ve kumluğun arkasını süzdü. Şirkete ait kok fırınlarının ve lavarın önünde toplanan şamatalı kalabalık, moralini bozdu. Basur kaşıntısının yarattığı sıkıntıyla:

"Lanet olsun," diye mırıldandı. "Bu dünyaya, yularımı bırakmam ama ayağımdan düşen bir nal bırakır giderim; bunlar da rahat eder, ben de ederim."

Ocak sahipleri, ellerinde bastonlarıyla vapurdan karaya çıktılar. En önde, herkesin gözüne, herkesi dürüst sanan bir salak olarak görünen Savadis yürüyordu. Benliğini, egemenlik ve kâr hırsından, gerçeğin ceberrut, hesapçı prangasından kurtarmış, özgürleşmiş bir insan gibi gülümseyip duruyordu. Zonguldak'ın biricik ana caddesinden geçip limanda sona eren Üzülmez demiryolunun kör makasındaki dilencileri ve martıları görünce durdu; içinin hem üç hem dört boyutlu duygularıyla aynı anda boşu boşuna meşgul olan, meşguliyetinde boğulan andaval insanlara özgü bir edayla bastonuna dayandı:

"İnsanın manevi âleminde, her zaman mabet gibi kullandığı, temiz bir boşluk olmalıdır," dedi.

Mantığını saf varlığıyla çökerten bu enayinin, yine boş bir laf yumurtladığını düşündü Hacı Ahmet. Cebinden çıkardığı bozuk paraları, Balkan göçmenlerinin yalvaran avuçlarına attı.

"Yazık," diye mırıldandı, yanlarından geçip limana giden memurlardan biri. "Oluş daha başlamadan teslim oldu müstakbel sonucuna."

Ocak sahipleri, kömür tozları içinde ışıl ışıl parlayan demiryolunu izleyerek deniz tarafında bulunan, Ereğli şirketinin idare merkezine saptılar. Merkezin ana giriş kapısında, ihtiyacını, uysallığını ve inceliğini her haliyle belli eden yaşlı bir köpek karşıladı onları. Sava Savadis, köpeğin yattığı yerden efendice ayağa kalkışını ve genel edasını Kayış oğlu Koço Efendi'ye benzetti. Toplantı salonuna girdiklerinde, masayı çepeçevre alarak sohbet eden Ereğli şirketinin büyük hissedarları ve ocak sahipleriyle karşılaştılar. Sava Savadis, Balkan Savaşı'ndan dolayı ilişkileri gerilen Rum ve Türk ocak sahiplerini ilk kez bir araya getirmiş olmanın sevinciyle gülümseyen Rombaki Direktörü Dr. Dünyas Efendi'yi selamladı; masadaki kuruyemiş ve kavrulmuş kestane tabaklarını, su dolu sürahileri, bardakları süzerken salona kavrulmuş kestanelerden değil, hisse senetlerinden, kömür ticaretinden, banknotlardan, kârdan ve iflastan yayılan bir kokunun egemen olduğunu düşündü. Merhabalaşmalardan sonra herkes yerini aldı.

Toplantıyı, Kozlu'daki 33 numaralı ocağın sahibi Petro Gregoviç yönetecekti. Gregoviç'in sağında Sava Savadis, solunda ise Yuvan Ağa oturuyordu. Gregoviç, konuşmasına başlamadan önce, her toplantıda yaptığı gibi çantasından çıkardığı kalın defteri, toplantıda hiçbir işe yaramayacağını bildiği halde açıp önüne koydu. Sava Savadis'in bakışları deftere kaydı. Gelişigüzel açılan defterin kendi tarafındaki sayfasında, toplanacak vergi gelirleri karşılığında, sermayelerini risk altına sokup devlete avans veren İstanbul Borsası kurtlarından, Galata bankerlerinden, laventenlerden bazılarının adları yazılıydı. Gregoviç, yeleğinin cebinden çıkardığı saatine baktı. Toplantıya katılanları doyumsuz bir hazla, şöyle bir süzdü. Bu tip toplantılarda, insanlara söz vermeyi, tartışmaları yönlendirmeyi ve koca cüssesini, sarf ettiği her kelimenin içine özenle yerleştirerek konuşmayı seviyordu.

"Toplantıyı açıyorum efendiler," diye başladı. Sesinde, yalnızlığı ile barış içinde yaşayan bir insanın pürüzsüz huzuru vardı.

"Yükleme ve boşaltma ameleleriyle kayıkçıların, tatil-i eşgal adı altında, liman ve iskelelerde yarattıkları tehlikeli durum, bütün havzada, kömür üretimini tehdit eder bir hal almıştır. Kayıkçı ve amele vekilleriyle bizzat görüştüm. Görüştüğüm vekiller, kayıkçıların halihazırda, yaz ve kış taşıdıkları her ton kömür başına üç buçuk kuruş, amelelerin ise ton başına, yazın yetmiş, kışın da doksan para aldıklarını, bu ücretin artan eşya fiyatları karşısında geçimlerine yetmeyeceğini bendenize beyan ettiler." Anlamı fark etmeyen, sıradan bir malzeme gibi kullanıp harcayan bazı kellelerin, konuşmayı ciddiyetle dinlemediklerini sezince sustu, önündeki deftere eğdi kafasını. "Kayıkçıların yazın dört, kışın dört buçuk ve amelelerin de yazın ton başına iki buçuk, kışın üç kuruş ücretle çalıştırılması talebinde bulundular. Kabul edilmemesi durumunda işbaşı yapmayacaklarını kararlıkla ifade ettiler. Bu bakımdan burada birbirimizi ciddiyetle dinlememiz, bu hassas vaziyete behemahal bir hal çaresi bulmamız icap ediyor."

"Amele ve kayıkçıların ücret talebini, Trablusgarp ve Balkan hezimetinden sonra, bizim karşılamamız mümkün değil," dedi Ali Rıza bin Ahmet. Gecikmiş düşüncelerin bunalttığı bir adam olduğu için kimsenin yüzüne bakmadan konuşuyordu. "Elde avuçta bir şey kalmadı; kalsa bile onlara vereceğimiz küçük bir taviz, yer altında kazma sallayan maden amelesini azdırır ki hadiselerin önünü alamayız."

35 ve 228 numaralı Zonguldak ocaklarının sahibi Hacı Ahmet Ali Ağa, kazmakeşlerin, küfecilerin, meremetçilerin, domuzdamcıların, lağımcıların, tesviyecilerin, tulumbacıların topyekûn yer üstüne çıkarak yüksek ücret talebinde bulunduklarını, Zonguldak'a yürüdüklerini ve Zonguldak Mevki Kumandanı Piyade Binbaşı İsmail Hayati Bey'le madene asker işçi sevk eden Kolağası Nuri Bey'i rehin aldıklarını hayal etti.

"Doğru, çok doğru," diye çıkıştı. "Hadiselerin önünü alamayız. Onlara derhal şunu bildirmemiz lazım: Yirmi dört saat içinde, işbaşı yapmazsanız yerinize Bulgaristan muhacirlerini alıp çalıştıracağız. Bu hadiselere yol açan kışkırtıcıların tutuklanması için de Zonguldak kaymakamlığı canib-i alisine bir yazı yazmamız şarttır."

Hacı Ahmet'in sesindeki korku, ocaklarının işletme hakkını Almanlara devreden Sarıcazade Direktörü'nün hoşuna gitti. Kimsenin fark edemediği şeyleri ânında fark eden Direktör, o anda uyanmakta olan kendi korkusunu, duyduğu sevinçten dolayı fark edememişti. Grev, Fransızlara darbe vurma gibi iyi bir rol oynamasına rağmen kendi çıkarlarını da tehdit ediyordu.

"Trablusgarp ve Balkan Harbi sebebiyle bir kısım amelenin silah altına alınması, hepimizi sarsmakla kalmadı, yükleme ve boşaltma amelesinin geçim sıkıntısı içine girmesine de neden oldu," diye araya girdi Sava Savadis. "Zaten sürekli çalışmıyorlar. Oturup sahilde kömür vapurlarının gelmesini bekliyorlar. Denizin dalgalı olduğu kış günleri daha çok bekliyorlar. Anladığım kadarıyla iki tane de fahişe dadandırmışlar oraya. Geceleyin, şirketin metruk halde bulunan kok fırınlarının önünde hoş anlar yaşıyorlar. Tabii bu bizi pek alakadar etmez. Şurası açıktır ki biz bunların yevmiyelerini artırmazsak bu olaylar, bugün bastırılsa da gelecekte şu veya bu sebeple yeniden patlar. Hiçbir düşünce, hayalden daha güçlü olamaz. Teklifim şudur, aramızdan üç vekil seçelim, üç vekil de onlar seçsin. Hükümet temsilcisinin hakemliğinde, oturup uzlaşmaya çalışalım."

Bakışlar bir anda, kişiliğiyle değil, yaklaşımıyla ocak sahiplerini rahatsız eden Sava Savadis'in, insanı inceliğe ve hüzne çeken parlak nefti bakışlarıyla karşılaştı. Hacı Ahmet Ali Ağa, sıkıntısını arkaya doğru yasladı, iş dünyasına babasının zoruyla bulaşan ve kendi manevi zenginliğine doğru kıvrılarak yaşamayı seven bu matrakçı herifin, toplantılara bundan sonra çağırılmaması gerektiğini düşündü.

"Onlarla aramızda uzlaşabileceğimiz bir meselenin olduğuna ben inanmıyorum," dedi Hevace İstefan Efendi. Bunu söylerken, destek arıyormuşçasına dönüp sağ yanında oturan 113 numaralı ocak direktörüne baktı. Direktör o anda, Osmanlı Bankası'na olan borçlarını ve devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi için piyasanın onu doyurucu bir fonla desteklemesi gerektiğini düşünüyordu.

Düşüncesini konuştuğu zaman oluşturan ve her fikri, kendi insiyatifine ve doğal otoritesine karşı bir çıkışmış gibi yorumlayan,

İhsaniye direktörü Vizitos:

"Hassas bir devirden geçiyoruz," diye araya girdi. "Harbin sonuçları yıkıcı oldu. Temettü vergisi, şimendifer hattı, oluk ve filika ücreti, gemi navlunu derken kömür fiyatları yükseldi; Avrupayla rekabet edemez hale geldik."

"Bunları ameleye anlatamayız," dedi Sava Savadis.

"Ben, anlatalım demiyorum," diye kızdı Vizitos. Rumca ve Ermenice yazışmaların yasaklanmasına karşı duyduğu öfkenin bir ay önce patlamasına benzer bir halet-i ruhiye içine girdi. Titreyen sağ elini hafif yukarı kaldırdı. "Bir soru sormak istiyorum. Ameleyi kışkırtan kimlerdir? Ocak sahiplerinden ameleyi kışkırtanlar var mı? Bizim asıl meselemiz bence budur. Biz madem buraya toplandık, derim ki asıl meselemizi konuşalım. Ben şahsen, yolda bulduğu nalın, hangi süvarinin atının hangi ayağından düştüğünü düşünmekten, muharebeyi sevk ve idare etmeye zaman bulamayan kumandana benzemek istemem."

"Benim sormak istediğim de budur," dedi Karamahmutzade Halil Efendi.

Onun sormak istediğinin o olmadığını gayet iyi bilen Sava Savadis:

"Ben anlayamadım. 'Amele vekilleriyle konuşmayalım,' mı demek istiyorsunuz?"

"Kimse öyle bir şey söylemedi."

Halil Efendi'yi duymadı Savadis. "Nihayetinde onlar bizim amelelerimizdir," diye südürdü, "Bizim bir parçamızdır, işlerimizin selameti ve de sekteye uğramaması için onların dertlerini dinleme diye bir vazifemiz vardır. Kışkırtanlar varsa onların kendileri bize bunu beyan ederler. Yeter ki konuşalım onlarla. Kaçınmayalım konuşmaktan."

"Tabii ki kaçınmayalım," dedi Gregoviç. "Onlarla konuşmak, onların her isteğini kabul edeceğimiz manasını taşımaz."

"Elbette ki taşımaz," diye onayladı Sava Savadis. "İçli dışlı olursak ameleden bize zarar gelmez. Korkumuz ne zaman çoğalır? Baskıya tenezzül ettiğimiz zaman. İşte o zaman, büyük imkânlara

sahip olsak da ağız tadıyla yaşayamayız. Bu havzada ben, günahlarıyla sevaplarını ucu ucuna dengede tutan ocak sahiplerini tanıdım. Hayatı yönettiklerini sanıyorlardı. Yarattıkları boşluk ve beyhudelik duygusu tarafından yönetildiklerinin farkında değillerdi. Bu havzada siz hiç amelelerini devamlı olarak aldatan ocak sahiplerini tanıdınız mı? Ben tanıdım."

Hacı Ahmet, abbas armudunu andıran dıbız kafasını Sava'ya doğru çevidi, "Beni mi kastediyor bu kefere?" diye iç geçirdi.

"Ocaklarında, her şeye şüpheyle bakan insanlar çalışıyorlardı," diye sürdürdü Sava. "Bütün eşyaları, insanın aldatılmasının bir aracı olarak gören insanlar çalışıyorlardı. Maden sahipleri, susarak ve ağlayarak konuşan ameleleri tercih ediyorlardı. Amele, her zaman istek doğurur. Bunda şaşılacak bir yan yok. İstek doğurma, yönetilenlerin vazgeçilmez tabiatıdır. Ne var ki ocak sahipleri, amelenin bu tabiatını anlamak istemiyorlardı. Burada unutmadan şunu da ifade etmek istiyorum ki Balkanlarda patlayan savaşın savurduğu muhacir kafilelerini yerli işçinin işine alma hayali, bana çok tehlikeli bir hayal olarak görünüyor."

Aslan Bey, 'Balkanların imparatorluktan kopmasına sinsice destek oldunuz!' diye bağırmak istedi, boğazına kadar boçlandığı ortaklarıyla çatışmayı göze alamadığı için sustu. Öfkesini:

"Lütfen bize vaaz vermeyin Sava Efendi," diye açığa vurdu. "İşimiz gücümüz var, ne karar alınacaksa alınsın, kalkıp gidelim."

Arslan Bey'in salonda yarattığı gergin sessizliği Gregoviç bozdu:

"O zaman sizin fikrinizi alalım Arslan Bey."

Fikirsiz, geniş alnını hafif kaldırarak oturanları mağrur bir edayla süzdü, Arslan Bey. Seçkinlerden oluşan toplantılara girdiğinde, duruşu, ruhunu bedeninden koparan, ateşli bir belagat ve gösteriş havasına bürünüyordu. Konuşmalarını önceden planlıyor, kimsenin anlamaması için de anlamını bilmediği kelimelerle süslemeyi seviyordu. Dinleyenler, onun, zekâsını ve güçlü belleğini, sadece konuşma anlarında kullandığı izlenimine kapılıyor, muzip muzip gülümsüyorlardı.

"Amele ile yüz yüze görüşmekten kaçan bir zat olmadığımı huzurunuzda bilhassa beyan etmek isterim. Onlara derhal işlerine dönmeleri emrini vermemiz elzemdir. Şayet işlerine dönmezlerse, yani fısku fücura devam ederlerse cümlesinin, esbabı maişetten mahrumiyet cezasına çarptırılacağını ve yerlerine hariçten amele tedarik edileceğini vakit geçirmeden bildirmemiz icap etmektedir."

"Rumeli'den gelen muhacirlerle Abhazlar hazır bekliyorlar," diye mırıldandı Halil Efendi.

"Şu bu fark etmez, kanunsuzluk yapan amelenin yerine yenisini almalıyız. Onların fakr u zaruret içinde olduklarını, işe muhtaç olduklarını elbette ki aklımızdan çıkaramayız. Ben şahsen, meseleyi çok daha şumüllü ve ilmi esaslarıyla ele almayı ve hepinizi bu hassas mevzuda tenvir etmeyi aklıma koymuştum, ne yazık ki zamanım yok, zamanım olsa da zamana uygun bir mekânım yok. Gitmek zorundayım."

Sava Savadis başta olmak üzere, salondakiler, Arslan Bey'in gitme arzusunu, yükten kurtulmanın verdiği gizli bir sevinçle karşıladılar.

"Sizin görüşünüzü almış bulunuyoruz efendim," dedi Petro Gregoviç. "Amele vekilleriyle görüşmemize karşı çıkmıyorsunuz. Buyurun, işinizden olmayın, gönül rahatlığıyla gidebilirsiniz."

Arslan Bey, insanları çok büyük bir müşkülattan kurtarmışçasına ayağa kalktı. Oturanlar, birbirlerini anlamlı bakışlarla keserek Arslan Bey'in çıkışını izlediler. Gregoviç, ocak sahiplerinin tek tek görüşlerini sordu. Sava Savadis'in dışında herkes, taviz verilmemek şartıyla işçi ve kayıkçı temsilcileriyle Zonguldak Kadısı Mehmet Saip'in hakemliğinde görüşülebileceğini söyledi. Ancak, işçilere, görüşme teklifinin, ocak sahiplerinden değil, hükümetten gitmesinin uygun olacağı karara bağlandı.

Toplantının dağılmasından üç saat sonra, Zonguldak Kadısı Mehmet Saip Efendi, işçi temsilcilerine ve kayıkçılar kahyasına hitaben kısa bir mektup yazdı. Mektupta, ocak sahiplerinin ve grevcilerin, seçeceği üçer kişilik vekillerin, hükümet hakemliğinde

bir araya gelip meseleyi görüşmeleri öneriliyordu. Yükleme ve boşaltma işçileriyle kayıkçıların ezici çoğunluğu Ereğlili olduğu için, grevin merkezi de Ereğli'deydi. Bunun için Saip Efendi, mektubu bir atlıyla Ereğli'ye, kayıkçılar ve ameleler temsilcisi Kadir bin Ahmet'e, o yoksa Nazif'e verilmesi için gönderdi.

Grevciler, Ereğli sahilinde, iskeleye yakın bir yerde kocaman bir ateş yakmışlardı. Ateşin yöresini çepeçevre sarmış, toplu halde türkü söylüyorlardı:

Mendilim yolda kaldı
Gözlerim yolda kaldı
Kapansın maden yolu
Sevdiğim orda kaldı.

Kayıkçı ve işçilerden bazıları, kıyıya çekip tahta iskelenin ayaklarına bağladıkları kayıklarda uyuyorlardı. Kış mevsimine rağmen deniz, şaşılacak derecede sakindi. Göğü, yıldız aydınlığı sarmıştı. Bir aylık köy tatillerine yeni çıkan kazmacılardan Cemal, Dikran ve Neşat da ateşin çevresinde yer almışlardı. Greve öncülük eden üç kişiden ikisi, Kadir'le Nazif de ateşin çevresindeydi. Kıyı boyunca yanan grev ateşlerine, Ereğli'nin madenci evlerinden, Kozlu'dan, Alaplı'dan, Üzülmez'den, cevizli kömeç ekmeği, dut pekmezi, bazlama, mısır keşkeği, patates, malay, kuru incir ezmesi ve benzeri yiyecekler geliyordu. Grevciler, şaşkın ve sevinçliydiler. Çalıştıkları anların yalnızlık ve açlık duygusu ile grev ânının dayanışma ve bereket duygusunu kıyaslıyor, neden daha önce greve gitmediklerini, mütevekkil bir ruhla, boyun eğerek çalıştıklarını sorguluyorlardı kendi iç dünyalarında. Bu desteğe rağmen grev, havzadaki madencileri düşünme ve tartışma çizgisine çekmişti. Çoğunluğunu yerli olmayan madencilerin oluşturduğu kesim, grevin başarılı olması durumunda, kendilerinin de greve gidip ücretlerini artırabileceklerini söylüyordu. Çoğunluğunu yerlilerin oluşturduğu kesim ise grevin üretimi yavaşlattığını, mühendisleri endişelendirdiğini ve madencinin ekmeğini tehlikeye soktuğunu savunuyordu. Bu tartışmalar her şeyi etkiliyor ama grev ateşini ve manilerini etkilemiyordu:

Mezarlıkta ıradım
Parmacığımı doğradım
Yarim kaldı madende
Garip garip ağladım.

Zonguldak Kadısı'nın gönderdiği haber, Ereğli kayıkçılar kahyası Eseyit Mehmet'e ulaştı. O da hiç beklemeksizin yazıyı alıp grev ateşine geldi.

"Hükümetten haber var uşaklar," diyerek türkü şamatasına son verdi. "Zonguldak Kadısı Mehmet Saip Efendi, aramızdan üç vekil seçmemizi, yarın sabah Ereğli şirketinin Ereğli'deki binasına gelmemizi buyurmuş. Üç vekil de ocak sahipleri kendi aralarından seçecekler. Her iki taraf, Mehmet Saip Efendi'nin nezaretinde, toplanıp bu meseleyi münakaşa edecekler. Haberiniz olsun."

Kalabalıktan, deniz karanlığına ve ateşe doğru güçlü bir sevinç dalgası yayıldı.

"Ocak sahipleri sıkıştı!" diye bağırdı Cemal. "Amelenin yer altından çıkıp Zonguldak'a yürüyeceğinden korktular!"

"Aramızdan üç vekil seçelim, uşaklar," dedi Eseyit Mehmet. "Biri Nazif olsun, biri Kadir, bir tane daha seçelim."

"Bir de sen ol," dedi kayıkçı Lazoros.

"Benim ve Lazoros'un teklifine itirazınız var mı uşaklar?"

"Yok yok," diye sesler yükseldi.

"Yalnız biz burda kendi aramızda seçtik de öbür iskelelerdeki amele ve kayıkçılar ne derler? Onlara da sormamız lüzum etmez mi?"

Nazif'in sorusu ateşin çevresini suskunlaştırınca Cemal araya girdi:

"Hiç lüzum yok sormaya. Bu tatil-i eşgale üç kişi rehberlik etti: Nazif, Memet, Kadir. Herkes bilir bu üç kişiyi. Kimse karşı çıkmaz. Karşı çıkan birkaç kişi olursa onları da sustururuz."

Grevciler, Cemal'in fikrini saygıyla onayladılar. O bir yükleme boşaltma amelesi değildi, kayıkçı da değildi. Kozlu ocaklarında çalışan bir kazmacıydı. Hiçbir çıkarı olmadığı halde, grevi gece

gündüz, olağanüstü bir çabayla destekliyor, herkesi birliğe ve dayanışmaya çağırıyor, yiyecek, giyecek toplayıp getiriyor, iskeleleri, olukları geziyor, grev kırıcılarını tehdit ediyordu. Ateş ve ateşin çevresi, eski canlılığını aşarak, maniye ve kahkahaya dönüşmüştü.

Ocakbaşında sini
Ocağa yolladım seni
Aybaşları gelirken
Yola bakıtma beni.

OCAĞIN ARABI

Deryada yüzen ve deryayı kör sanan
kör bir balığa benzetti kendini.

Bacanın ağzındaki görevliyi dinlemeden içeri daldı. Kocası içerde, göçüğün altında kalmıştı, kimseyi dinlemek zorunda değildi. Cesedin kokmaması için bir an önce alınıp götürülmesi gerekiyordu. Kararlı ama oldukça çorak, ıssız, kayıtsız, bereketsiz ve belirsiz bir ruh hali içindeydi. Korkmadan, düşünme zahmetine katlanmadan, iki rayın arasında yürüyordu. Kendi kozasının içindeydi. Huzursuzluğunu ve hareket ateşini, vazgeçemediği ve günden güne güçlendirdiği krizinden alıyordu. Havza ahlakının, kendisine giydirmek istediği demir gömleği yırtıp atmıştı. Madencinin soğumamış sıcak terine vuran rüzgârı arkasına alarak yürüyordu. Islahat-ı Bahriye Komisyonu Başkanvekili Mirliva Hacı Mahmut Paşa'nın layihasında belirttiği "tavanı düşen havasız" bir ocağa; varı ve yoku yutan, öncesiz ve sonrasız, bunaltıcı, kör bir karanlığa düşmüştü. Bir yere toslamamak için kollarını öne doğru uzatarak ilerliyordu. Recep'in göçük altında kaldığını kim söylemişti? Rüyasında mı görmüştü yoksa?

"Receep, nerdesin Receep!" diye bağırarak demiryolunu izleye izleye aşağılara indi. Durdu, huzur ve ceset kokan karanlığı dinledi; suyun ve nemin şişirdiği direklerin üzerinde, yorgun katır gözleri gibi ışıldayan fosforlu mantarcıkları seyre koyuldu. İkiz ruhlu, cendereci cinlerin ocağına düştüğünü sandı. Korktu. Gerisin geri birkaç adım atınca duvarın dibindeki arkın içine düştü.

"Ağzına sıçtığımın herifi, çalışacak yer bulamadı da geldi

Azrail'in ölüm kuyusuna girdi," diye homurdandı. Arktan çıktı, iki rayın arasına girdi yeniden. Derinlere, kudretli, görünmez kara ışığın kaynağına doğru ilerledi. Karanlığın, ölülerden güç alarak kendini yerin dibine doğru çektiği saplantısı içindeydi. Uzakta beliren ışığı görünce heyecanlandı. "Recep, Allah belanı versin, Recep; gökten yağdırsın da yerden toplatsın seni."

Kapıcı çocuğun korku ve hayretle açtığı çift kanatlı hava kapısını geçti. Lamba ışığıyla karanlığın çatıştığı yerde duran kapıcı çocuğun yüzünü görünce rahatladı.

"Recep nerde? Recep'e götür beni."

"Aşağılara in, lambacı var, ona söyle, o götürür seni."

Çaresiz, sürdürdü inişini. Galerinin çatallaştığı bir noktada, duvara oyulmuş bir höyük vardı. Höyükteki ışık, galerinin karşı duvarına vurmuştu. Höyükte Aram Dede oturuyordu. Lambaları sönen madenciler, lambalarını yaktırmak için, Aram Dede'ye geliyorlardı. Aram'ın asıl görevi, seyislikti ama zaman zaman lamba yakma işlerine de bakıyordu. Dürdane, höyükün girişinde durup büyük bir merakla içeri baktı. Çaput ve kıl yığınını çağrıştıran yaşlı bir mağara adamı oturmuş, lamba ışığında, telden yapılan bir emniyet lambasıyla uğraşıyordu.

"Allah, görünmez kazalardan saklasın buba, Recep nerde? Göçük altında mı kaldı?"

Korku ve şaşkınlık, içindeydi buba, dili dolaşmış, susmuştu. İn miydi, cin miydi, kadın kılığına girmiş Ocağın Arabı mıydı; yoksa, sigarasını yakmak için lambayı açarak grizu felaketine sebep olan eski ölülerden birinin, tebdil-i kıyafete girmiş ruhu muydu? Dürdane'yi tepeden tırnağa süzerken içini dışa, dışını içe kolayca çeviren, fareden türeme bir ocak hortlağının öyküsünü anımsadı, kendine geldi.

"Allah esirgesin, Recep'e bir şey olduğu yok. Sen Recep'in neyisin?"

"Neyi olduğunu bilsem buralara girmem."

"Nasıl girdin, nasıl soktular seni? Ocağa giren her amelenin üzerini baca ağzında ararlar. Az evvel kibrit araması yaptılar. Hele

hele kadınları hiç sokmazlar. Körnefes, gebe kadınların çocuklarını düşürür."

"Boş ver, Recep gebe olur, ben olmam. Senin burda ne işin var onu söyle?"

Dürdane'nin otoriter çıkışı, ona, söz dinlemeyen ve koyduğu değerleri de tereddütsüz yıkan bazı kadınları anımsattı.

"Ben, lambası sönen amelenin lambasını yakarım. Amele lambasını açamaz, açtı mı, tehlikeli bir iş yapar. Ocağa gizliden sigara sokmuşsa sigarasını yakar. Sigarasını yaktı mı, herkesi yakar, ateş-nefesle havaya uçurur, paramparça eder."

"Anlaşıldı," diyerek Aram'ın kucağındaki lambaya baktı. "Peki benim sualime cevap ver. Dibi göl, başı altın olan şey nedir?"

Aram Dede gözkapaklarını hafifçe indirdi, kucağındaki lambayı yaktı, lamba ışığının, karanlıktan koparıp göğsüne altın sarısı gibi yaydığı sakalına baktı. sorunun cevabından çok, kadının soruyu sorma nedeni üzerinde düşündü.

"Bilemedim, bağışla beni," dedi. "Deryayla ay mı?"

"Değil," diye gülümsedi Dürdane. "Lamba."

"Haaa doğru doğru. Nasıl da bilemedim."

"Lambacısın, belki bilirsin diye sordum. Bilemedin. Sakalına sorsaydım bilirdi, kafana sordum. Peki, bil bakayım: Yer altında kara kayış?"

"Kömür damarı."

"Bunu da bilemedin, yılan. Hiç değilse Recep'in nerde olduğunu bil, bana o herifin izini göster."

Aram Dede, gülümsüyordu; lambasını yukarı kaldırıp yardım arzusu ve karın gurultusuyla ayağa kalktı. Bulunduğu noktayı terk edip, kadına kılavuzluk edemezdi. Kadın, zifiri karanlıkta buralara kadar geldiğine göre, Recep'e de gidebilirdi.

"Sen gene de karanlığa güven," dedi Aram Dede. Sesi güven vericiydi. "Yerin nakış 150 metre altındasın. Bu yoldan şaşma. İlerde sağ kola sap. Orda şimdi iki meremetçi var, onların ışığını görürsün. Onlara sor, sana yardım ederler. Senin bir yol şaşkını

olduğunu bilirler. Yer altı, yer üstüne benzemez, burda herkes herkese yardım eder."

Aram Dede, beyninin içinde başüstü dikelen düşünceleri, anlatamamış olmanın sıkıntısıyla Dürdane'ye biraz kılavuzluk etti. Yolu bir kez daha tarif edip geri döndü. Dürdane, karanlığı mayalayan gizli sesleri ve ayaklarının yol bulma marifetini izleyerek yürüyüşünü sürdürdü. Deryada yüzen ve deryayı kör sanan kör bir balığa benzetti kendini. Bu bunaltıcı karanlıkta kazmayla kömür sökmeye kalkışsa kendini kendi bereketine hapsedeceğini düşündü. Başındaki beyaz tülbentin ıslandığını, gazlı suyun ayaklarını etkilediğini fark etti. Yürüdüğü galeriden, lamba ışığının belirdiği sağdaki dar galeriye saptı. Yol çamurlu ve inişliydi. Yanları ve tavanı direk bağlarla tahkim edilen bu galeri, zamanında oyulmuş, boşaltılmış bir kömür damarıydı. Durdu, uzaktan gelen tokmak seslerine ve ışığın manisine kulak verdi:

Tarlanın keseklisi
Şalvarın ipeklisi
Çok hoşuma gidiyor
Kızların göbeklisi

Sesin yaşlı bir adama ait olduğunu tahmin etti Dürdane. Genç kızın göbeği ile yaşlı adamın kömür tozlarından kararmış yüzü ve dişsiz ağzı canlandı hayalinde. Maniye doğru yürüdü. Gördüğü ilk ışığın ötesinde, karanlığın dibinde, ikinci bir ışık belirdi. Kazma vuruşları, dekovil tekerleklerinin sesi, soğuk islim vanalarının ıslıkları giderek belirginleşti. Dipteki ışık, ilk ışığı geçti. Yaşlı sesin manisini, gencecik bir küfeci devralıp sürdürdü.

Kaptaşın altı bayır
Yanıyom cayır cayır
Ana beni evlendir
Hem sevaptır hem hayır

Dürdane, peş peşe eklenmiş iki vagonu çeken bir katırla karşılaşınca kenara çekildi. Maniyi katır mı söylüyordu yoksa? Katır, kadını fark etti. Kadın, öndeki vagonun sol köşesinde asılı duran lambanın aydınlattığı çocuk kafasına bakarken:

"Allah şaşkınlığınızı artırsın," diye mırıldandı.

Mani okuyan çocuk, Dürdane'nin sesini duyar duymaz irkildi. Anlaşılmaz bir ses çıkardı. Sesi, ölümcül bir korkuyla:

"Bismillah, Ocağın Arabı," diyerek, söze çevirdi, vagondan attı kendini. Dengesini kaybedip yandaki arka düştü, kalktı, galeriyi ve karanlığı tanımış olmanın avantajıyla, meremetçilere doğru koştu. "Ocağın Arabı! Durmuş Dayı, Ocağın Arabı, Ocağın Arabı'nı gördüm!"

Dürdane, kendisinin kastedildiğini anlamadı. Arabı görmek için çevresine bakındı. Korkunun tuz buz ettiği duygu parçalarını çiğnemekten çekindiği için durdu. Seslere kulak verdi.

"Nerde gördün?" dedi Durmuş.

"Karı kılığında gördüm! İnce sesini gördüm!"

"Benimle, ben yokmuşum gibi kendi kendine konuşma uşşam. Kendine gel. Korkma, üç besmele oku! Bir şey dedi mi?"

"'Allah, şaşkınlığınızı artırsın,' dedi."

Dürdane, Ocağın Arabı'ndan kendisinin kastedildiğini anlayınca karanlıkta korkuyla çoğaltmakta olduğu Ocağın Araplarından kurtuldu, rahatladı; güç ve gurur izlekleri belirdi yüzünde. Kafese kapatılmış bir kanarya gibi dikkat kesildi tepeden tırnağa. Ocağın Arabını, karanlıktan süzüp getirdi, özünü ve biçimini değiştirerek, kendi içine yerleştirdi. Cesaretle yürüyebilirdi artık. Direklerden, bağlardan, kamalardan, damlayan sulardan ve sıkışan karanlıktan fışkıran envai çeşit sesleri dinlemeye koyuldu. Yer altını saran korkular, düşünceler, kuşkular ve niyetler ânında malum olmaya başladı. Duygu dünyasının, kulağa, göze ve dehaya dönüşen sinir hücreleri, milyonlarca ışık lifinin düğüm düğüm ördüğü, karmaşık ve harikulede bir ağa dönüştü. Bebek adımlarıyla katetmeye başladı karanlığı. Durdu. İçindeki gizemli ağı dinledi yeniden. Ağ, tavandan düşen damlaların, kömür parçalarının, farelerin bile duymadığı, derinden gelen seslerin, körnefeslerin ayırdındaydı. Gizli bir elin, ağı hançer ucuyla parçalamasından korktu. Elini cebine soktu, hançerin kabzasını kavradı. Kara ışık ve güven duygusu büyüdü. Karanlık şimdi daha iyi görünüyor; ağı saran tüm

duyumlar, çağrışımlar, seziler, kendilerini, her kıpırtının ayırdında olma çabasına; durmaksızın, döne döne, kökten gerçekleştirme ve hayatın değişken ana noktasına, bir üst seviyede, yeniden dönme çabasına daha iyi dönüştürüyorlardı.

Terlemiş, bunalmıştı. Karanlığı, yavaş adımlarla, ışığa doğru aşmayı sürdürüyordu. İşemesi durumunda, rahatlayacağını düşündü. Karanlıkta uçkurunu çözdü, çömeldi, iki rayın arasına, tatlı bir rehavetle işerken, meremetçileri ve küfeciyi seyre koyuldu. Karanlığa bakıyorlardı insancıklar. Hakkıyla korkuyor, hakkıyla da inanıyorlardı. Kömür tozları ve sıcak terle kararmış, pörsümüş, delinmiş, yıkılmış ruhların arasındaydı. Ayağa kalktı, uçkurunu bağladı, karanlığı delercesine ışıldayan gözlere, yorumlara doğru yürüdü. Görüntü, hayal meyal belirince, ürkmeler ve koşuşmalar başladı. Cuma'ya 'Korkma,' diyen, meremetçi Durmuş Usta, tabana kuvvet, en önde koşuyordu. Onu Tatar Ali, Numuneci'nin Cemal, Çaça Cemil ile Cuma izliyordu. Lambalardan birini almayı unutmuşlardı. Ocağın Arabı, zevkinin zirvesindeydi. 'Korkmayın, ben Dürdane'yim,' demek gelmiyordu içinden. Yer altını köstebekler gibi oyan, küfe küfe yer üstüne kömür dağları koyan yaratıcıları korkutmuştu. Cesaretinin dizginsiz, şirret ateşiyle tiz bir çığlık attı ve kahkahalarla karanlığı sarstı. Koşuşmalar, canhavli bir panikle hızlandı. Fareler ürktü, çığlık ve kahkahayı duyan katır, bir yerlerde göçüğün olduğunu sanarak, koşulu olduğu kömür yüklü vagonlarla birlikte, baca ağzına doğru hareket etti.

Dürdane, lambanın aydınlattığı hayali kafataslarına bakıyordu. Dekovil hattının her iki yanına direkler yığılmıştı. Dışa doğru çatlayarak bel veren duvarı tesviyeciler düzeltmişlerdi. Meremetçiler ise direklerle bağ atıp, tahkim etmeye gelmişlerdi. Baktı, iyice baktı. Eşyaya, her zaman baktığı gibi baktı; onları, kendi ihtiyacını giderecek bir nesneye dönüştürme eğiliminden ari olarak baktı. Lambayı direkten aldı. Gözlerinin hizasına kaldırdı, aleve baktı. Acılarının sunağında, kendilerini defalarca kurban eden çıplak kadınlar canlandı gözlerinin önünde. Karanlığa akan seslere dönüştü kadınlar.

"Hıdırellez gecesine girdim," diye mırıldandı. Kapıları pencere-

leri açık evler canlandı hayalinde. Gül dallarına niyetlerin bağlandığını, mayasız sütlerin kendiliğinden mayalandığını hisseder gibi oldu. Yeşil otların koparılmadığı, dalların kırılmadığı ve kuluçkaya yatan tavukların üstünün kiren dallarıyla örtüldüğü bir alana girdi. Gözyaşları süzüldü yanaklarına. Duvara çarpınca kendine geldi. Lambayı indirdi, karanlığa verdi dikkatini. "Ya sağsın ya ölüsün Recep. Sağsan Allah bana, ölmüşsen sana yardım etsin. Ölene acırım Recep. İnsan, lanet insan, uçrumun kenarında bir gazal görse vurur; vuran düşer; düşmediğini sanır. Vurana da acırım. Ölürsen sana acırım Recep. Sana hizmet etmedim. Olsun. Fark etmez. Acıma hizmet ederim. Varsa bazlama, keş, kuru ceviz, nevalemde ne varsa yerim. Bir tas dut pekmezini de kafama dikerim. Adak için Veli Baba Tepesi'ne giderim. Taşa bakar, kendimi seyrederim. İnsanın bir güzelliğe hizmet etmesi lazım Recep. Güzelliğin hizmete ihtiyacı yok. Ama gene de güzel düşmüşse güzele hizmet et Recep. Bundan sana zarar gelmez."

Lambayla yürümeye başladı. Galeri iyice daraldı, katırın ve vagonların sığabileceği bir hal aldı. Boyu kısa olduğu için, madenciler gibi eğilerek yürüme pozisyonuna girmiyordu. Basınç, sıcaklık ve tavandan damlayan su miktarı artmıştı. Az ileride galeri çatallaştı. Sağa sapan ve bir boz ayının girebileceği kadar alçalıp daralan galeriye baktı. Bir ay önce bu galeriye bir insan eğilmeden girebiliyordu. Taban kabarmış, galerinin yüksekliğinde önemli bir değişim olunca burada çalışan küfeci çocukların sayısı iki kat artmıştı. Galerinin girişinde, duvar dibinde, kömür dolu küfeler dizilmişti. Demin kendisinden korkan adamlar hangi yöne kaçmışlardı acaba? Recep'e giden baca hangisiydi? Demiryolunun bulunduğu baca mı? Yoksa bu sıçan yolu mu? Recep, dar delikleri sever, kimsenin çalışamayacağı çetin yerlerde çalışırdı. Karanlığın ve sıçanların dilini iyi bilirdi Recep. Demiryolu tarafından bir lamba ışığı belirdi. Işığın yaklaşmasını bekledi Dürdane. Yaklaşan ışık, ocaklarda demiryolu döşeyen ve onarım yapan yol marangozlarından Manol Usta'ya aitti. Kurduğu tatlı hayallerden sıyrıldı, gövdesini ezen, kocaman kıllı kafasını sağa doğru çevirerek dalgacı bir edayla gülümserken:

"Merhaba Bedros Baba," dedi.

"Bedros'un nalını buldum ama kendisi yok," diye çıkıştı Dürdane. "Sen bana Recep'in nerde çalıştığını söyle."

Manol, ani bir duruşla yutkundu, afallayışını ve korkusunu belli etmeden Dürdane'yi dikkatle süzerken:

"Zonguldaklı Hindi Recep mi?" dedi.

Dürdane, Recep'in hindi boynunu, hindi yürüyüşünü aklıdan geçirdi o anda.

"Tamam, Zonguldaklı Hindi Recep," dedi.

"Bu ayı yolunu tut, bırakma," diyerek sıçan yolunu gösterdi. "Sağa sola sapma, doğruca git, gördüğün ışığa sor, sana gösterir." Lambasını biraz daha kaldırdı, tepeden tırnağa inceledi Dürdane'yi. "Sen nasıl geldin buralara kadar, hanım bacı? Kimse bir şey demedi mi? Bu karanlık dünyada herkes gördüğüne bir şey der."

"Herkes senin dediğini dedi. İşine bak, karanlığı meşgul etme."

Eğildi, Manol'u şaşkınlığıyla baş başa bırakarak Manol'un gösterdiği ayı yoluna girdi. Yer yer çamurlu çukurlu tümsekli yolda, homurdanarak ilerlemeye başladı. Bazı yerlerde taban, işe yeni başlayanların ruh çöküntüsü gibi çukurlaşmış, bazı yerlerde ise duvar, direk bağlarla birlikte içe doğru bel vermiş, geçişi iyice daraltmıştı. İki farenin ses çıkararak karşıdan karşıya geçişini duyunca hızlandı. Karanlığın çoğaldığı hissine kapıldı. Karanlık, insanın içine doğru akıyor, insanı karartıyor, derinlere doğru çekiyordu. Biraz daha yürüyünce karşıda üç ışık belirdi. Işıklar çoğaldı. Dürdane, yolun tam ortasında durup, gelenleri bekledi. Cemal, gelenlerin önündeydi. Cemal'i, eski firarilerden iki meremetçi, meremetçileri ise sırtlarında kömür dolu küfelerle Cuma, Ayas, Mürted ve Mustafa izliyordu. Cemal, ışığa yaklaşınca, lambasını kaldırıp dikkatle baktı.

"Oooo benim Dürdane ablam gelmiş," diyerek keyifli keyifli güldü. "Nasıl girdin bu ocağa? Bu kadar insanı geçip de nasıl gelebildin buralara kadar?"

Üzüm salkımı gibi iç içe geçmiş, meraklı çocuk yüzlerini seyrediyordu Dürdane. Sağdaki yüz, çocuğunun olması için, içinde

gözyaşı ve arpa kaynayan bakır kazana, üzerine bir örtü atılarak çırılçıplak oturtulmuş, yeşil gözlü Anşa Kadın'a benziyordu. Onun yanındaki tıpı tıpına, göçük altında ölen biricik çocuğunun mezar toprağını kurutarak bir torbaya doldurup her gece o torbayla birlikte uyuyan Halime'nin yüzüydü. Arkaya düşen soldaki yüz, Rumeli'den gelmiş, havzada kahpeleşmiş Zeynep'in yüzüne benziyordu. Bakıyor ve çağırıyordu.

"Cevap versene abla!" diye üsteledi Cemal. "Baca ağzında bekleyen Dağıstanlı Mansur nasıl bıraktı seni buralara, nasıl girdin ocağa?"

"Ben Ocağın Arabı'yım, girerim her yere."

"Haa şimdi anlaşıldı," dedi Cemal. "Cuma, seni karanlıkta gördü, Ocağın Arabı sandı. Meremetçiler de Cuma'ya inandılar, taa bizim çalıştığımız ayağa kadar koşa koşa geldiler, bizi de inandırdılar. Ben de önlerine düşüp buralara kadar geldim." Arkaya dönüp küfeci çocuklara baktı. "Küfeciler siz beklemeyin yükün altında, gidin. Meremetçiler, siz de gidin. Peki, sen niye geldin buralara kadar, bir zorun mu vardı?"

Elindeki lambayı Tatar Ali'ye verirken:

"Düşümde göçük olduğunu gördüm," dedi. "Recep, göçüğün altında kalmıştı. Geldim ki cesedi ortada kalmasın. Namuslu bir kadın, kocasının canını buraya teslim eder, cesedini de zamanında alır gider."

"Boşuna gelmişsin," diye gülümsedi Cemal. "Göçük möçük olmadı. Beş gün evvel, Alaplı'da bir göçük oldu, bir kişi öldü. Sen onu duydun, o da düşüne girdi."

"Desene ki Recep'in ruhu Alaplı'da öldü."

"Ben o kadarını bilmem Dürdane abla. Bildiğim tek şey, Recep Emmi'nin benim çalıştığım ayakta çalıştığıdır."

"Beni ona götür."

"Tamam, düş peşime. Kafanı çarpma."

Kafasını eğerek bir metre arkadan izlemeye koyuldu Cemal'i. Daracık ayı yolu boyunca uzayıp giden hava borusunu, su borusu sandı. Kafayı vurmamak için biraz daha eğildi. Işık gibi karanlığın

da burada eğilerek yürümek zorunda olduğunu düşündü. Ayağı bir çamur çukuruna battı. Ciğerlerinin zorlandığını hissetti. Sırtından kalçalarına doğru ter boşandı.

"Hava azaldı."

"Doğru, ateşnefeste çoğalma var," dedi Cemal. Durdu, lambasını yavaş yavaş yukarı kaldırmaya başladı. Kaldırdıkça alevi izleyen bakışları büyüyor, fitilin çevresinde, pembe, yeşil, mor, kızıl ve mavi alev damarları ortaya çıkıyordu. Lamba, Dürdane'nin kafası hizasına geldiğinde, rekler silinir gibi oldu, alev delirerek ürperme ve sıçramalarla can çekişme krizine girdi. Cemal, "Ateşnefes çoğalmış," diyerek lambayı hemen aşağı indirdi. Dibini yere vurup söndürmek istedi. Dürdane'nin yürümekte zorluk çekeceğini düşünerek vazgeçti. "Hava borularında kesin bir kaçak var. Tesviyecinin gelip vanalara bakması lazım. Bir sigara yaksam ya da lamba kafesinin telinden biri kopsa patlama olur, gelir parçalarımızı toplarlar."

"O zaman, tesviyeciye git haber ver."

"Sen ilkin Recep Emmi'yi gör, ben haber veririm."

Daracık galeriden yürüye yürüye her tarafı kömürle kaplı, büyük bir damara geldiler. Tavandaki direk bağlarından sallanan lambaların ışığında, dört kazmacı çalışıyordu. Neşat, diz üstü, onun az ilerisinde ise Recep Emmi yan yatarak kömür söküyordu. Dikran'la İdris, belden yukarı soyunuk, ayakta sallıyorlardı kazmalarını.

"Ayağa yeni bir kazmacı getirdim."

Kafalarını Cemal'in sesine doğru çeviren kazmacılar, şaşkınlık içinde kazmalarını bırakıp Dürdane'yi seyre koyuldular. Yüzünün terini boynundaki bezle silen Recep:

"Niye geldin Dürdane?" dedi. "Bu kadar adamın içinden nasıl geçip de geldin? Adın kahpeye çıkar."

"Kahpelere kurban olun. Hortlaklara dönmüşsünüz."

Hortlaklar, söylenenin doğru olup olmadığını anlamak istiyorlarmışçasına birbirlerini süzdüler gülümseyerek. İdris, bütün zamanını, başkalarının sırrını keşfetmeye hasreden, fuzuli bir kadınla yüz yüze olduğunu düşündü.

"Böyle konuşma Dürdane bacı," diye çıkıştı öksürerek. "Ben bir kahpeye kurban olmam. O kahpenin, benim başıma neler açtığını sen bilmezsin. Onu bir ben bilirim. Lanet bir nefsi var, bilmediği her dili konuşur, herkes anlar, kendisi anlamaz. Hayatı kusurdur o kahpenin. Kusurlu doğdu, kusurlu yaşadı, kusurlu da ölür."

Dürdane, dikkatle dinledi karanlığı zorlayan sesi; tanıyamadı İdris'i.

"Tanıdım seni. İki karılı, Alaplılı Ali'sin sen, Köse Ali."

"Karıştırma, İdris'im ben. İki karım olsaydı rahat ederdim. Birbirlerinden nefret ederlerdi, benimle uğraşmaya zamanları olmazdı."

"Bu dünyada her şeye sebep ol İdris ama iki kadının birbirinden nefret etmesine sebep olma. Zaten yeteri kadar sebepsin, kendine gel."

Kazmacılar, terlerini silerek zevkle gülüyorlardı. Çalıştıkları ayakta bir veya birkaç kadının çalışması ne iyi olurdu. İşler düzene girer, hava temizlenir, ocak yaşamı çekilir hale gelirdi. Recep Emmi, Dürdane'ye yaklaştı:

"Seninle biraz baş başa konuşmam lazım," diyerek kolundan çekip ayaktan uzaklaştırmak isteyince kadın, bir çırpmayla kolunu kurtardı.

"Ben gizli işleri sevmem Recep, ne konuşacaksan burda konuş," dedi. Kadının aklına hemen, Recep'in göçük altında kaldığı ve yitirdiği kendi ruhunu aramaya çıkmak istediği fikri geldi. "Ben düşümde gördüm, sen göçük altında kaldın. Göçük altından sağ çıkan her insandan bir şey eksilir. Melaikeni boşu boşuna aramaya çıkma, o gitti. Sen canlı bir cesetsin, bunu kabul et."

"Ben onu çoktan kabul ettim Dürdane. Senden bir şey kopar da..."

"Bırak beni. Benden bir şey kopmaz, kopar da sana çarparsa yeni bir ruha kavuşursun. Yerin üstünde herkes bir cesettir. Yerin altında siz nesiniz, onu anlatın bana?"

Kazmacılar, sözbirliği etmişçesine çömelmişlerdi. Recep Emmi'nin genç karısı hiç de deli birine benzemiyordu. Karanlık

gibiydi, korku ve merak uyandıran anlaşılmaz, güzel şeyler söylüyordu. Birden, ayağın girişinde nezaretçi Berham belirdi. Onu Alaplılı Hamid, Güroğlu ve Veled Ali izledi. Her üç kavasın elinde birer kızılcık çubuğu vardı. Berham, selam vermeden gelip Dürdane'nin karşısına dikildi. Lambasını kaldırarak:

"Hemen benimle gel hanım bacı, ocağa izin almadan girdin, bu kanunsuz bir harekettir, başımıza büyük bela açar."

Dürdane, yüzleri kireçle badanalanmış tahkimat direkleri gibi parlayan bu adamların, Ocağın Arabı'ndan korkmadıklarını düşünürken:

"Başınıza büyük belayı, bu ocaklarla açmışsınız," diye mırıldandı.

Kadının, kavasları itirazsız izlemesine sevindi Behram. Ayağı terk ederken döndü:

"Bu ayak çok yavaş ilerliyor, benden demesi," diye homurdandı.

Cemal, ters bir laf etmemek için, kendini güçlükle dizginledi. Kazmacılar, nezaretçi Berham'la kavasların arasında yola giren Dürdane'nin son sözünü duyunca hüzünlendiler.

"Bir ihtiyacınız olursa haber salın bana."

HARP

Hakikat, kendi dağıtıcısını arıyor,
bulamayacak ve yağmalanacak.

Mevsimler mevsimleri, renkler renkleri, gökler gökleri izledi. Işık hüzünlendi; yalıtlayanı yalıtlayarak, anlamı anlam krizine doğru oyarak, bilinç atlasının ötesine; yaşam ve ölüm, benlik ve hiçlik gailesinden kurtuluşun boşluğunda ışıl ışıl gülümseyen sonsuzluk sinesine doğru büyüdü. Sarı, yeşil, kırmızı, mor erik ağaçlarını, gelin tülü gibi kuru ot tütsüleri sardı. Yalnız kadınlar, ağzı mühürlü zemzem sürahisi gibi susan kadınlar, konuşan kadınlar, belleklerini yitiren kadınlar, hayatı kendi gerçeklerinde sınamayı seven kadınlar, sırf acılarıyla düşünen kadınlar, çocuklarıyla birlikte harekete geçtiler. Sabrın, inadın ve terin kokusunu yakından, derinlemesine soludu toprak. İri, mis kokulu Osmanlı çileğinin sepet sepet baskınına uğradı Ereğli çarşıları. Yağmurlar ve bulutsuz güneşli günler, güllerin sır gibi sakladıkları rayihaları açığa çıkardı. Evlerin yola bakan ön cephelerine rengârenk çiçek savranları, arkalarına yeşil bostanlar egemen oldu. Ereğli şirketinin inşa ettiği, iki katlı, panjurlu, dik çatılı Fransız evleri, tahliye telaşıyla hareketlendi. Köknar, gürgen, meşe, kestane ve ıhlamur ağaçlarının kuşattığı tarlalar Türkçe, Rumca, Ermenice, Boşnakça, Abhazca ve Kürtçe mırıldanmaya başladı. Ve sonra, serin bir vadi meltemi eşliğinde, hayat sarardı, biçildi ve üveyik seslerine dönüştü. Tarhana sermenin zamanı geçiyordu; turşu basmanın, odun kırmanın, düğün kurmanın...

Gelinlerine göz kulak olan ve martıları dikkatle dinleyen yaşlıların gözleri, madenden gelen yollardaydı. Bazan eşik taşında

oturuyor, bazan da Türk ve Ermeni ustalarının özenle yaptıkları devrek batonlarına dayanarak ayağa kalkıyor, yolları dikkatle süzüyor; ceviz, kiraz, ayva ve nar taşıyan Devrek katırları ile ölü getiren madenci katırlarını birbirlerinden ayırt etmeye çalışıyorlardı. Bazan öksürüyor, Malyas Kanyonu'ndan gelen kuşlarla göz göze geliyor, hayal kuruyor, zengin çağrışımlarla ayaklarının uçlarına bakarlarken, alakarganın gagasından veya bir çocuk cebinden düşen bir meşe pelitini, yaralanmış tatlı bir tefen elmasını, bir mandalinayı bastonlarının ucuyla evirip çeviriyorlardı.

Güneş, kendisini seyredip açımlayabilecek bir aynanın içindeymiş gibi göğün derinliğinde parlıyor, büyüyor, küçülüyor, sır olup gidiyordu. Güçlü rüzgârlar ve martı çığlıklarıyla çalkalanıyordu deniz. Havadaki kömür tozlarını ve gazları emerek sağanak tufanına dönüşüyordu yağmurlar. Dalgalar yükseliyor, hamsi, sardalya, istavrit, kolyoz, uskumru, lüfer, palamut, kefal, levrek, mezgit, tirsi, zargana sürüleri ve denizyıldızları savruluyordu kumsallara. Karadeniz'in ötesinden gelen bıldırcınların bir bölümü, karaya ulaşamıyor, ulaşanlar ise ıslanıp ağırlaştıkları için patır patır dökülüyorlardı toprağa.

Ve ışık küçüldü, kendine geldi. Sabaha doğru fırtına yavaşladı. Yeşil bir sise büründü tepeler. Yağmurun kışkırttığı toprak kokusunun yerini iyot ve tomurcuk kokusu aldı. Deniz sakinleşti. Bahçeler canlandı. İstenci tepeleyen dürtüler, benlik ilintisini kopardı.

İstanbul'dan Bahr-i Ahmer adlı gemiyle Ereğli'ye gelen üç önemli kişi, Bıçkıcı Bekir ve adamları tarafından iskelede karşılandı. Bekir, misafirlerini hafif eğilimli, kıvrımlı, Arnavut kaldırımlı yollardan geçirerek şehir merkezinde, Yalı Caddesi üzerinde bulunan Halil Paşa konağına getirdi. Zevat, içeri girmeden önce, 19. yüzyıl sonlarında, Halil Paşa Karamahmutoğlu tarafından inşa edilen konağın ön cephesini şöyle bir süzdü. Eski bir kilisenin temeli üzerine inşa edilen ve Roma dönemine ait yapılardan sökülen şapolyen malzemelerle süslenen konak, hayranlık mırıldanışlarıyla canlandı. Kapıdan ilkin Rahmi Bey girdi, onu Ragıp Bey ile Binbaşı Ali Haydar izledi. Bıçkıcı Bekir, adamlarından birini konağın önüne nöbetçi dikti, diğer ikisini içeri aldı. Üç katlı, orta sofalı ve kâgir

olarak inşa edilen konağın zemini, Gence halılarıyla kaplanmıştı. Merdivenlerden birinci kata çıkınca karşılarında Zonguldak Kaymakamı İbrahim Hakkı Bey ile Devrekli Dangaz İbrahim Efendi'yi buldular. Pencere önleri boydan boya sedirdi. Üzerinde itina ile hazırlanmış minderler, köşelerinde ise içleri kaz tüyü dolu kanaviçeli yastıklar vardı. Kenarları dantel işlemeli, ışığı geçiren, beyaz perdeli pencerelerin önüne karanfil, sardunya ve menekşe saksıları konulmuştu. Kafası canlıymış gibi duran, kocaman bir ayı postu serilmişti sedirin önüne.

Hoşbeşten ve erkek hizmetçilerin tombak bir siniyle sundukları kahve faslından sonra Rahmi Bey, yan gözle, esnemekte olan ve ağzının içi sarı ağız balığınınki gibi sararan Ragıp Bey'i süzdü. Sigarasını yakarken:

"İsterseniz meseleye doğrudan girelim," dedi. "Efendiler, biliyorsunuz biz buraya bize bildiren yıldırım bir emirle gelmiş bulunuyoruz. Devletimizin, 2 Ağustos'ta Almanya ile yaptığı anlaşma üzerine İttifak Devletleri cephesinde harbe girmesi kesinlik kazandı. Bundan dolayı, kömür havzasında, yarından itibaren seferberlik ilan edilecektir." Sesinde öze işleyen, gizlice öteleyen otoriter bir iklim vardı. Bakışlarını Zonguldak Maden Müdürü Hüseyin Fehmi Bey'e çevirdi. "Dâhiliye Nezareti'nin Bolu Mutasarrıflığına çektiği şifre umarım elinize geçmiştir. Kozlu ve Zonguldak'ta bulunan yıkanmış kömüre 'Tekalif-i Harbiye Usulüyle' hemen el konulması icap etmektedir. Kömürün emredilen yerlere, sürat ve suhuletle ve ziyan olup toz edilmeksizin, kemal-i emniyetle vapura nakline ve tahmiline harfiyen riayet etmek mecburiyetindesiniz."

Sofadakiler, Harbiye Nezareti'nin olağanüstü yetkilerle donattığı Rahmi Bey'i dikkatle dinliyorlardı. Kömür harlanıyor, ocaklardan süratle çıkıyor, sandıklara yükleniyor, demiryoluyla oluk başlarına geliyor, buradaki vinçler ağır kömür sandıklarını alıp kayıklara yüklüyor, kayıklar az ötede bekleyen gemilere götürüyor, gemiler ise vinçleriyle sandıkları kayıklardan alıp depolarına yerleştiriyorlardı. Emre secde eden ve duygularından koparak konuşan bir zaman dilimi içindeydiler. Süvari kıtaları, topçu bataryaları, kruvazörler, kanlı sargı bezleri, kefenler ve kokuşan kefensiz cesetler

gelip geçiyordu hayallerden. Teşkilat-ı Mahsusa mensubu Ragıp Bey'in dışında hiç kimse, Rahmi'nin, aslında Ermeni sorunu için kurulan ve Doktor Nâzım, Bahaddin Şakir ve Mithat Şükrü'den oluşan Üçlü İcra Komitesi'ne bağlı olarak çalıştığını bilmiyordu.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yla bir ay önce İstanbul'da görüşen Maden Müdürü Hüseyin Fehmi Bey:

"Peki efendim," diye dıbız kellesini sıvazladı; "Havzaya hâkim olan Ereğli şirketinin durumu ne olacak? Biliyorsunuz bir Fransız şirketidir bu. Fransa da muhasım cephede harbe girdi ve burdaki iş erbabının bir bölümünü ülkeye çağırdı. Bu durum, havzada belli bir üretim krizine de yol açmak üzeredir."

Soruyu isabetli buldu Kaymakam İbrahim Hakkı Bey. Kafesi içinde taşıyan bir kuş gibi ötmeye cesaret edemediği, öttüğünde ise kendi sesinden korktuğu için susmayı tercih etti. Savaştan ödü kopuyor, tüm savaşları olduğu gibi, bu savaşı da beyin zarına yapışan, beyine girip algıya dönüşmeyen ruhsuz duyuların idare ettiği insanlar tarafından çıkarıldığını düşünüyordu.

"Savaşa henüz fiilen girmedik ama ateş bacayı sarmak üzeredir," dedi Rahmi Bey. "Pek yakında havzaya, Alman Erkan-i Harbiyesi'ne bağlı bir askerî komisyon gelecek. Şu anda İstanbul'dalar. Bu komisyon, 'Harb Kömür Merkezi' adı altında, havzadaki tüm işleri sevk ve idaresi altına alacak. Geride kalan Fransızlar da sanırım o zaman tası tarağı toplayıp gitmek zorunda kalacaklar."

"Şu anda izlediğim kadarıyla rekabet kızışmış durumda efendim," dedi Hüseyin Fehmi Bey. Konuklar, rekabetin ezdiği sesi dinlemeye koyuldular. "Dünyanın namlı kömür krallarından Hugo Stinnes, Fransızların karşısında güçlendi. Önemli tasarıları var. Kozlu'yu havai bir hatla Zonguldak Limanı'na bağlamak istiyor. Bu adımı atması durumunda, kömürün taşınması kolaylaşacak. Limanı, iskeleleri ve şimendiferleri ele geçirecek. Fransızlar, bu Alman'ın karşısında güç durumdalar."

"Fransızlar, yakında havzayı tamamen kaybedecekler," dedi Ragıp Bey.

Hüseyin Fehmi Bey, hayatı, doğurduğu çılgınlıklarıyla şaşırtan bu adamın, insanlara kâhin hassasiyetiyle yaklaştığını, olguları ise

oldukları gibi değil, olmaları gerektiği gibi kabul ettiğini düşünüyor, Fransızların kısa bir zaman zarfında gitmelerinin doğuracağı boşluktan korkuyordu. Korkusunu:

"Yalnız şu var ki," diye sürdürdü, "Fransızların toptan gitmesi, geride kalan mühendisleri, ustaları da birlikte götürmesi ciddi sonuçlara yol açabilir; üretim daha da düşebilir, kazalarda artış olabilir."

Rahmi Bey, uçları yukarıya doğru kıvrılmış Kayser Wilhelm bıyıklarını neredeyse kapatan, çillenmiş tokmak burnunu kaşırken tahlilci, ela bakışlarla Maden Müdürünü kesiyor, onun, duygularının doğruluğundan ve gerçekleşmesinden korkan, pısırık, idare-i maslahatçı bir adam olduğunu düşünüyordu.

"Savaşın bu tip düşüncelerle kazanılamayacağı açıktır," diye söze girmek üzereyken, cümleyi yuttu. Herkes Rahmi Bey'in yutkunduğunu sandı. "Efendim harpteyiz," diye başladı. "Güçlükleri göğüslemek zorundayız. Kaldı ki Almanların havza idaresine el koymasıyla sizin bahsettiğiniz meseleler kendiliğinden hallolur. Herkes seferberliğe omuz vermek zorundadır. Memleketin her sathında olduğu gibi, kömür havzasında da 18 ile 45 arasındaki herkes, Binbaşı Ali Haydar Bey'in mesuliyeti altında askere alınacak ve tespit edilen yerlere derhal sevk edilecektir."

Kaymakam İbrahim Hakkı Bey, insanların da yakında ocaklar gibi numaralandırılacakalarını söyleyen Mücrüm Ağa'yı anımsadı. Bir şeyler söylemek istedi, korktu, vazgeçti. Bu tip toplantılarda sarf ettiği sözcüklerin içine giremediği, sözcüklerin dışında düşündüğü için geriliyor, kabız oluyor, bundan dolayı da katılmayı sevmiyordu toplantılara.

"Ragıp Bey, Ermenilerin askere alınmasıyla yakinen alakadar olacaktır," diye sürdürdü Rahmi Bey. "Taşnak mensuplarının ordumuza sızma çabalarına karşı uyanık olmak zorundayız." Bakışlarını, tilki oturuşuyla tespih çeken Devrekli Dangaz İbrahim'e çevirdi. "İbrahim Bey'le Bekir Bey'in yakın desteklerini alarak Ermeni azgınlığına mahal vermeksizin, bu işin, normal asker toplama işlemleri gibi en kısa zamanda sonuçlanmasını temenni ediyoruz."

Maden Müdürü, arpacı kumrusu gibi düşünmeye başladı. Maya ve ölçünün, teşhis ve dermanın, kudret ve ihsanın alacakaranlığında gezmeyi seven bir insan olarak:

"Ama efendim," dedi, "Ocakların faal insanlarını silah altına alırsanız havzada üretim düşer. Harp gemilerinin, şimendiferlerin ihtiyaçlarını ânında karşılamak mümkün olmaz."

Toplantının mayaladığı uykuyu kirpiklerinin uçlarıyla okşayan, Kaymakam İbrahim Hakkı Bey:

"Yer altı felç olur," diye destekledi Hüseyin Fehmi'yi. "Memleket felç olur."

"Olmaz efendim," diye çıkıştı Ragıp Bey. "Memleketin yüksek menfaatleri neyi icap ediyorsa o yapılacak. Ermenilerin Rus ordusuyla birlikte hareket etme ve bir Ermeni Devleti kurma planları hepimizin malumudur. Gaflet içinde olamayız. Cephe gerisinden vurulmak istemiyorsak lüzum eden tedbirleri almak mecburiyetindeyiz. Taşnak ve Hınçak fırkalarının Ermenilerin bulunduğu yerlerde teşkilatlanma gayreti içinde olduğunu beyan etmeme lüzum yok. Havzadaki Ermeni nüfusun kısa zamanda tespit edilip murakabe ve takibat altına alınması, Taşnakçıların tevkif edilmesi, zanlıların havzadan uzaklaştırılması zaruridir. Müslüman halkın desteğine ihtiyaç var. Halkı iyi tanıyan iki üç kişilik gizli ekiplerin kurulmasına ihtiyaç var."

Teşkilat-ı Mahsusa mensubu Ragıp Bey'in konuşması, toplantının iklimini değiştirdi. Kaymakam Bey, aklın düşünsel, nüktedan dansından ve hürriyetinden korkan bu adamın, soğukkanlı ve dürtüleri şiddetle bastırılmış başarılı bir kişi, özel bir örgüt elemanı olduğunu tahmin etti. Sesteki gizli güç, insanın içindeki sürü ahlakını ve korkuyu kolayca seferber edebilecek kabiliyetteydi. Koyduğu, savunduğu değerleri tereddütsüz yıkan insanlar çoğalmış, harp kaçınılmaz hale gelmişti. Durum, özünü ve içtenliğini gösteren veya hiç kimseyi incitmeyen sözlerin artık bir değerinin kalmadığını gösteriyordu.

"Ben şahsım adına," diye söze girdi Dangaz İbrahim. "Devrek ve Çaycuma'da, Muharrem Bey'le birlikte, kaç kişinin Taşnakçılarla irtibat kurduğunu, kaç kişinin İstanbul'dan getirilen Ermeni

gazetelerini okuduğunu tespit ederim. Taşnakçıları şahsen tek tek bilirim. Zaten bütün Ermeniler, Taşnakçıları sever. Bu bakımdan hepsi Taşnakçıdır desem yalan olmaz."

Dangaz'ın sesi, çelik silindir gibi ezip geçmişti Kaymakam İbrahim Hakkı'yı.

"Muharrem Bey dediğiniz kim efendim?"

Kaymakamın sorusunu, kaşlarını çatarak karşıladı Dangaz Efendi.

"Hacı Halid'in oğlu."

"Haa şu Ermeni muallimin karısına dolanan oğlan," diye hafif şaşırarak çenesini avuçladı Kaymakam. "Onun o havalideki eşkıyalarla teşrik-i mesaisi yok mu efendim?"

Dangaz İbrahim'in nevri döndü. "Ne diyor bu?" dercesine, tokmakbaş kaya balığını çağrıştıran bakışlarla süzdü salondakileri. Kaymakamın kurnazlık yaptığını, kendisinin eşkıyalarla ilişkisini açığa çıkarmak için dolaylı bir soru sorduğunu aklından geçirdi.

"Siz Zonguldak'ı söylentilerle mi idare ediyorsunuz efendim?" diye çıkıştı. "Bilmem neymiş, İpsiz Recep'le ilişkisi varmış, Safranbolu'nun namlı eşkıyası Eğri Ahmet'le arkadaşmış. Külliyen asılsız, külliyen yalan."

"Harpteyiz efendiler," diye tartışmayı kesti Ragıp Bey. Edasında, Kaymakamı azarlarcasına bir tavır vardı. "Gayeye hizmet eden her vasıtadan yararlanmak mecburiyetindeyiz. Mühim olan, memleketin yüksek menfaatleridir."

Toplantı gelişigüzel, karşılıklı tartışmalardan çıkarak Almanların havzaya yerleşmelerinin önündeki engellerin kaldırılması, asker toplama mekanizmalarının kurulması, Rus donanmasının denizden havzaya yönelik muhtemel saldırılarına karşı tedbirlerin alınması, gayrimüslimlerin denetim altında tutulması, kaçaklar ve eşkıya çeteleriyle mücadele konularına kaydı.

Hazırlanmış olan sofra için ayağa kalktılar. Toplantıda söylenenlerin görünmeyen yüzünü merak ederek ellerini yıkadılar, oturdular, tarhana çorbası içtiler önce. Havzanın edilginliğine

kuşku üfleyecek, can verecek, havzayı harekete geçirecek politikalar üzerinde hasbıhal ettiler. Çorbayı, kızarmış hindi, etli tirit, lahana dolması, zılbıt, pirinç pilavı, yağlı hoşaf ve turşu izledi. Harbin kazanılacağı kesinleşti. Avrupa yakasında kaybedilen topraklar geri alındı. Artıklar kaldırıldı, sofra bezi değiştirildi, yeni bezin üzerine, porselen tabaklar içinde, cevizli incir tatlıları, cuma helvası, lokum ve saray tatlısı indirildi. Binbaşı Ali Haydar Bey, çok sevdiği cevizli incir tatlısını kaşıklarken Ruslar Kırım'ı kaybetti, Kafkas halkları, istiklallerine kavuştu. Binbaşı, ağzını sildi, kendi yatağında ihtiyatla akan bir sesle:

"Havzadaki birlikler, yolları arazileri avuçlarının içi gibi bilirler," dedi. "Bunların yerleri, hiçbir zaman değiştirilmemeli, havzada kalmalılar. Deryadan gelecek bir Rus saldırısına karşı, sahil bataryalarına, en az dört cebel topuna ihtiyaç var. Rusların kömür üretimini baltalayacakları, kömür gemilerini batıracakları gün gibi aşikârdır. Ne zaman ve nereden saldıracaklarını bilemeyiz. Haberleşme için, 40 kilometre uzunluğunda telefon teline ihtiyaç var."

"Şimdiye kada havzayla iç kara irtibatının kurulması gerekiyordu," diye söze girdi Hüseyin Fehmi Bey. "Hendek-Bolu, Bolu-Devrek ve Devrek-Zonguldak şimendifer hatlarının şimdiye kadar yapılmamış olması, çok büyük ihmal ve çok büyük talihsizliktir."

"Çok daha acil meselelerimiz var," diye söze girdi Binbaşı Ali Haydar Bey. "Muhtemel bir Rus istilasına karşı müdafa için iç kesimlerde iaşe istifleme ve çete oluşturma hazırlıklarına şimdiden başlamamız iyi olur. Ayrıca denizden bir Rus bombardımanı durumunda, halkın ocaklara hızla sığınmasını temin edecek mekanizmaların şimdiden kurulması lazımdır."

Ragıp Bey, dildeki gizli meramı tilki gibi izleyen, dil bilinci keskin bir istihbaratçı olarak, Binbaşının, yavan, yurtsuz bakışlarla, askerî sır sayılabilecek bazı bilgileri, böylesi bir toplantıda, hem de sofra başında faş etmesinden rahatsız olmuştu. Düşünce ve söz düzeneği bozuk, sır tutma ahlakından uzak bir insana dünyanın en güçlü bataryalarını da versen fayda etmezdi.

"Efendim, askerî meselelerin, askerî mahfillerde konuşulması daha münasiptir. Sahil savunması nasıl yapılacak, bir çıkarma

durumunda cephe harbinin, ricatın veya gayrinizami bir harbin icapları ve ihtiyaçları neler olacak gibi meselelerin münakaşa yeri burası değil."

Ragıp'ın, gücünü ısırgan bir tarzda hissettiren sesinden rahatsız oldu Rahmi Bey. İki asker arasında herhangi bir gerginliğe meydan vermemek için:

"Bu toplantı iyi geçti efendiler, memnunum," diye araya girdi. İnsan ruhuna savaşma fırsatı vermeyen Kaymakamın çıkışsız, karamsar, gudubet dünyasının büyüdüğünü ve havzanın geleceğini etkilediğini sezinler gibi oldu. "Ekseni eğri ve tereddütlü fikirler çıkmadı ortaya. Bu da gayet tabidir. Çünkü harpten korkan bir milletin mensubu değiliz. Milletimizin bu harpten galibiyetle çıkacağından şüphemiz yoktur. Sağken kendi cesedine ağlayan, hasta ve ümitsiz bir millet olmadığımızı bütün cihana göstereceğiz."

Kahveler içildikten sonra toplantı dağıldı. Ragıp Bey, Rahmi Bey'i yanına alarak Bıçkıcı Bekir'le birlikte, bir köşede kısa bir fısıldaşmaya girdi. Fısıldaşmanın ardından, Bıçkıcı Bekir, Ragıp Bey'le Dangaz İbrahim'i alıp çıktı konaktan.

Zonguldak Kaymakamı ve Maden Müdürü Hüseyin Fehmi Bey birlikte çıktılar. Kaymakam, çevresine bakınarak fısıltıyla:

"Nedendir bilmem," dedi, "Ben oldum olası, gözyaşlarını göstermeden, sakin sakin akıtan korkak insanları severim. Ölürlerken kimseyi ne meşgul ederler ne de üzerler. Öldükten sonra da isimlerini ve hatıralarını hatırlatmazlar."

"Bazı insanlar da harbi ve kahramanlığı severler," dedi Hüseyin Fehmi Bey. "Onlar için önemli olan harbin doğurduğu destanlardır. Bu destanlarda insanlar, birbirlerini kahramanca bitirirler; ölenler, kalanlara varlıklarını ve kahramanlıklarını hissettirirler."

Örse inen bir çekicin sesi geliyordu bir yerlerden. Kaledibi ve Bozhane'den, kendi aralarında sözleşmiş gibi iki eşeğin anırışı yükseldi, kısa bir aralıkla. Kaymakam, eşeklerin, yaklaşan felaketi sezmiş olabileceklerini aklından geçirdi. Hayat, belleğini yitirmişe benziyordu. İnsanlar, birer ayna olabilseler, kendi iç güzelliklerini birbirlerinde seyredebilseler eşekleri anlayabilseler...

"Bunlar, ocaklarda yaşlıları ve çocukları mı çalıştıracaklar yoksa?" diye mırıldandı, Hüseyin Fehmi Bey.

"Bilemem. Bildiğim o ki hakikat, kendi dağıtıcısını arıyor, bulamayacak ve yağmalanacak."

On beş yirmi ameleyle birlikte bir tabut gelip geçti. Bir köpek havladı. Yolun ortasından yol kıyısına çekildi bir çocuk. Tabutu yüz metre geriden izleyen yaşlı bir kadının ağıtı yayıldı sokağa:

Ah benim evimin direği de
Ah o ocaklara gitmeseydiy de
Ah biz şinci kimlere buba diyelim de
Ah benim Memetcüğüm Memetcüğüm.

YER ALTINDA ZATEN HARP VARDI
BİR DE YER ÜSTÜNDE ÇIKARDILAR

Bu dünyada, herkesin aklını
zay eden bir güzellik var;
harbin sebebi, belki de o güzelliktir.

Işık, derinlere doğru çekildi. Dalgalar yükseldi. Yağmur dindi. Dönen, devinen sislerin yerini, onlardan kopan gizemli çağrışımlar, bilinç ötesi dışavurumlar aldı. Denize önce Goeben ve Breslau'un, sonra da dokuz Osmanlı savaş gemisinin gölgesi düştü. Amiral Souchon göründü güvertede. Gölgesine baktı dikkatle. Gölge uzadı, inceldi ve Roma'yı yıkan bir barbar kılıcı suretine girerek Novorossisky Limanı'na dayandı. Gaflete ve korkuya kesti sessizlik. Kuşku büyüdü, demir gibi ısındı kafatasları. Ve top bataryaları, aynı anda, hallaç pamuğu gibi atmaya başladı limanı. Bir mayın ve on beş askerî nakliye gemisi sulara gömüldü bir anda.

Üst üste binmiş ruh katmanlarının arasında, çok yönlü öncü sarsıntılarla harlanan ve şiddetle boşanmak üzere olan ateş, soluğunu denizden havzaya doğru yaydı. Arkadaşları Apkar ve Derun ile birlikte Kastamonu'dan Devrek'e gelen Ermeni Papazı Dacat, kendi becerileri karşısında şaşkınlaşan bir yetenekle yaşamı inşa eden cemaate, yakında kötü şeyler olacağını ve kışkırtmalara kapılmamalarını söyleyip Çaycuma'ya geçti. Söylentiler, Orhanlılar ve Süleymanlar mahallesinin birleştiği bozacılar çarşısını tıkadı. Ordu'dan gelip Ereğli'nin Gümeli köyüne yerleşen aksakallı Zelve Memet, oğullarının askere ve madene alınması üzerine, kızı yaşındaki küçük karısı Kıllı Nazife'yi, toprağa serilmiş iki küfe saman ve

mısır sapının üzerinde dölledi. Kolay kazılan damarlar, yağmalanmaya başlandı hızla. Katır, altıdan fazla kancalanan truko katarını çekmedi.

İş bitimini bildiren borunun çalmasıyla, ocaklar hareketlendi, kuyulardan ve baca ağızlarından yer üstüne çıkışlar başladı. Yıldız ırmaklarına dönüştü lambalar galerilerde. Traverslere, taşlara sürtünen ayaklar; kaçışan fareler, tavandaki bağlara çarpan kazmalar, kürekler, baltalar; sözcüklere toslayan sözcükler, sümkürmeler, tükürmeler, kahkahalar, öksürükler ve sıtma titremeleri... Zincirlerinden boşanan yorgunluk, ter, paydos ve rehavet kokusu. Ve katırların, atların gözlerinde, büyüyen ışık, paydosu duyumsamanın yarattığı derin, tatlı ışık...

Maden idaresinde, bir yüzbaşı, üç tabur kâtibi, beş yazıcı asker, dört maden uzmanı, iki doktor ve bir yığın sigara dumanından oluşan bir heyet, iki gündür madencileri askere almakla meşguldü. Gece vardiyasının uğuldayan, büyük, kara kalabalığı, gün boyu kuyruğa girmiş, soruları, emirleri dinlemiş, merak etmiş, iç çekmiş, defterlere kaydedilmiş, dikkatli bir seçimle, askere alınanlarla alınmayanlar şeklinde tasnife tabi tutulmuştu. Şimdi sıra, ocaklardan çıkan gündüz vardiyası işçilerindeydi. Masaların önünde, kömür karası, ter, yorgunluk ve çamurdan oluşan ve lamba aydınlığıyla birlikte, içeriden dışarı taşan uzun kuyruklar ortaya çıkmıştı. Sırası gelen madenci, duvarın dibinde kurulan üç masadan birisine gidiyordu.

"İsmin ne?"

"Neşat?"

"Buraya babanın adını Hurşit olarak yazmışlar. Bundan sonra senin adın, Hurşitoğlu Neşat olsun. Tamam mı?"

"Tamam Kumandan Bey."

"Bana kumandan deme," diye ikaz etti, çeperini zorlayan bakışlarla. "Adım Selami. On dört yaşında, küfeci olarak başlamışsın çalışmaya. Bu demektir ki sen elli dört yaşındasın. Askerlik yapamazsın, kırk beşi geçmişsin."

"Ben dokuz yaşında başladım küfeciliğe Selami Bey."

"Dokuz yaşında da başlasan fark etmez. Kırk dokuz yaşında olursun ki gene askerden muafsın. Parmağını ıstampaya bas, sonra da getir, şuraya bas. Hadi hayırlı olsun. Tamam, gidebilirsin."

Neşat'tan sonra kuyruğun ilk adamı Cemal'di. Masalardan birisi Neşat'ı çağırdıktan bir iki dakika sonra bir başka masa da Cemal'i çağırdı. Masada, Hamit Bey adında, kocaman, ela gözlü, babacan bir tabur kâtibi oturuyordu.

"İsmini, doğduğun yeri ve babanın adını söyle."

"İsmim, Cemal'dir. Zonguldak'ta doğdum. Rahmetli babamın adı da Hurşit'tir."

Cemal konuşurken uykusuz, dalgın bakışlı Hamit Bey de defterin Zonguldak ve "C" bölümünde yeralan isimlere bakıyordu.

"Babanın adı Cemaloğlu Hurşit. Doğru mu?"

"Doğru," dedi Cemal. "Rahmetli dedemin adı Cemal'di."

"Senin adın bundan sonra Cemaloğlu Cemal'dir. Dokuz yaşında küfeciliğe başlamışsın. Bu hesaba göre sen kırk dört yaşındasın. İhtiyat askerî olarak silah altına alınacaksın. Tedarikini görüp ailenle vedalaştıktan sonra cuma sabahı Zonguldak Karakolu'na teslim olacaksın."

Kumandan diyeceğine Kaymakam Bey diye seslenerek, "Benim o defterdeki yaşım dokuz değil on dörttü. Değiştirmişler. Ben kırk dokuz yaşındayım. Ben yaşımı iyi bilirim," dedi.

Kaymakamlığa itiraz etmeyen Hamit Bey, başını defterden usulca kaldırdı, tüm itirazların hakkından efendice gelmiş bir kaymakam edasıyla, Cemal'in kömür karası yüzüne, ateş gibi ışıldayan gözlerine, 'Bizi anlamaya çalış,' dercesine, derin derin baktı; arkaya yaslanırken:

"Seni anlıyorum, kardeşim," diye mırıldandı. "Ama bizim Müslüman ahalide, kimse yaşını tam olarak bilemez. Herkes senin gibi itiraz ediyor. Dokuz ila on dört yaş arasındaki çocukların hepsini kanuna uydurmak için on dört olarak yazmışlar defterlere. Biz de bir emirle, ondörtlülerin yaş hesabını dokuza indirerek yapıyoruz. Dokuza indirdik mi sen kırk dört yaşında oluyorsun. Biz bir arındırma gayreti içindeyiz. Herkesin sonu gelmez itirazlarına

tahammülle yaklaşırsak memleket ordusuz kalır, acısını hepimiz çekeriz. Bilmem izah edebildim mi?"

Badem bıyıklı, tombul izahçı, kendi mecazının ve iyimser ikliminin farkında olmadan konuşan ve günlük hayatın dışında yaşayan, akıllı bir adam izlenimini veriyordu. Cemal, adamın, asker nezaketini kırmaktan çekinerek:

"Yani ben, kırk dört değil de kırk beş olsaydım askere alınmayacaktım. Halbuki kırk beşten fazlayım. Bana yapılan bir haksızlık değil mi bu efendim?"

"Benim yapabileceğim bir şey yok kardeşim," diyerek mürekkep emzirilmiş kat kat çuhadan ıstampayı Cemal'in önüne doğru sürdü Hamit Bey. "Darü'l Harb'e sevk edileceksin. Parmağını itirazsız bas şuraya, sonra da şuraya bas. Ondan sonra git şurda, hekim muayenesinden geç."

Söyleneni aynen yaptı Cemal. Ruhunu sürükleyerek terk etti masayı. Yanda, yeşil kapılı muayene odasına girdi. Odadan çıktığında yüzünün grameri bozuktu. Cesaretini, ortaya yeni çıkan, kendi yakıcı gerçeğinde sınamayı düşünüyordu. Susma ile konuşma arasında ezilmiş ya da sürekli dargın bakmaktan mecali tükenmiş bir çocuk görünümündeydi. Konuşan, kaynaşan şaşkın ruhları aralayarak dışarı çıktı. İdarecilerle yüz yüze gelince gerçek kişiliğini yüzünde yansıtmayan büyük kalabalıkla karşılaştı. "Ortalık kesat," diye iç geçirdi. Mecnun çölden kaçıyor çöl, Mecnun'unu arıyordu. Binanın ön cepehesinde, duvarın dibine çöküp sırtını yasladı. Dikkatini, içinde canlanan çocuklarına, Hurşit ve Nasuh'a verdi. Kendisi cephelerde savaşırken çocukları evde yarı aç bekleyeceklerdi. Evet, devir değişmişti. Katılaşmış bir akılla hareket ediyordu her memur. Memurlar katılaştıkça kuyruklar kararıyor, uzuyor, hiçbir madenci gerçek yaşını anımsayamıyor, anımsasa bile memurlara kabul ettiremiyordu. Elini kaldırdı, yanına gelmesi için işaret verdi Recep Emmi'ye. İhtiyar, yakayı memurdan yeni kurtarmıştı. Yanında, Zakir, Nasırlı'nın Nüsret ve darı bazlaması yiyen İdris vardı. Recep Emmi ile İdris, gel gel eden ele doğru yaklaşırlarken:

"Beni askere yazdılar," dedi Cemal. "Sizi ne yaptılar?"

"Beni yazmadılar," diye ensesini kaşıyıp bir tükrük savurdu yere Recep Emmi. "Kâtip efendiye, 'Yaz,' dedim. 'Taburun her ne ihtiyacı varsa görür, rahatlatırım,' dedim. Yazmadı. 'Elli altı yaşındasın, madende kal, harp vapuruna kömür çıkar,' dedi, "Tamam, o da olur," dedim, bastım parmağımı kâğıda, kaldım."

Kömür tozlarından oluşan tepecikler, moloz ve direk yığınları, dekovil hatları, baca ağızları, kuyular, katırlar, kazmalar, kürekler, küfeler ve yer altından çıkıp kuyruğa giren madenciler. Kuyruktakilerin çoğunu asker olarak hayal etti Cemal. Kazmaların yerini tüfekler alacak, her biri bir hikâye yaratacak, yarattığı veya yaratılan bir hikâyede kaybolup gidecekti. "Çocuklarımın rızkı, kazmamın ucunda," diye iç geçirdi.

"Seni askere mi yazdılar İdris?"

"Otuz sekiz yaşında olduğuma karar verdiler," dedi İdris. "Yaz sıcağında ellerimi hohlayıp ısıttığımı söyledim. Parmaklarımın katılaştığını anlattım. 'Tetik çekmez,' dedim. 'Belsoğukluğuna yakalandım,' dedim. Adam kendi vicdanının yöresinde gezindi, girmedi içine. 'Bunlar mesele değil,' deyip, parmak bastırdı. Ben, benim kahpeden uzaklaşmak için askere giderim; askerlik yıllarımda, şöyle dübürü temiz, demli bir karı bulsam hiç durmam, hemen giderim."

Recep Emmi'nin zoruna gitti bu düşünce. Felaket anlarında bile İdris'in içinde tip tip kadınlar geziniyordu. Doğru bir durum değildi bu. Kaşlarını çatarak ters ters kesti İdris'i. Erkek hindiler gibi diklendi birden:

"Vatanın kan revan olduğu bir yerde, yardım edip rahatlatmak var iken senin karıyı düşünmen doğru değil İdris. Biraz kendine çekidüzen ver, ahlakına sahip çık. Memleket harbe girdi."

"Valla ister harbe değil darbe girsin, benim bu dünyada varım yokum bir kibrit çöpüdür. Ben, çöpümün başındaki eza kızıştı mı duymazdan gelmem. Bazıları körebe oyunu oynar, ben oynamam; kendi fışkırdağımı düşünürüm. Kumanya kadar ihtiyaçtır. Beni kibrit çöpünün başında eza yapan bir vatandan bunu istemek hakkımdır."

İdris'e içinden hak vermesine rağmen:

"İnsandan insana çok fark var," dedi Recep Emmi. "Ciloğlu Salih, delik dölek demeden senelerce kazma salladı. Ama bugün ne yaptı, eğildi, tabur kâtibinin elini öptü. 'Vatan sağ olsun, Padişahımız sağolsun, ordumuz sağolsun,' dedi. 'Yaşıma başıma bakmayın, beni hemen askere yazın,' dedi. Bakan herkesin gözleri yaşardı. Herifin damarında demek ki yaşlı da olsa vatan sevgisi var."

"Sen onu külahıma anlat," dercesine gülümsüyordu İdris.

"Boş ver Recep Emmi," diye sesini yükseltti. "Ciloğlu'nu ben iyi tanırım. Sırtım gidişiyor." Sırtını duvara sürterek kaşımaya başladı. Sağ elini alnına bastırdı. Elin, mor damarlı üst yüzeyini iğnelemiş, barut koyup dövmeye dönüştürmüştü. "Mına goduğumun şiltecisi. Onun bunun çizmesini giydirmekle geçti ömrü. Ormanda bir boz ayı görse insan sıfatından çıkar, bozur olur. Onun için o adamı bana övme. Ben onun yaptıklarının tersini yaparım. O askere gitti mi, ben gitmem, kaçar, dağa sığınırım."

Cemal'in karanlığında bir kıvılcım çaktı birden. "Kaçar, dağa sığınırım"a takıldı aklı. Dipsiz, karanlık ormanlar, dağlar, eşkıyalar canlandı gözlerinin önünde. Anası Kumru'nun, uyumadan önce, özellikle de yağmurlu gecelerde, nenesi Zehra'ya ve Bayram'a dair kendisine anlattığı acıklı hikâyeleri anımsadı. Tüfeklerin kovaladığı sınırsız, yeşil bir dünyada buldu kendini. Her insan kovalanıyordu. İnsan insanı, insan işi, iş insanı kovalıyordu. Kuyruktaki insanların yüreklerini kitap gibi okumak arzusu uyandı içinde. Askere gitmek isteyen kaç insan vardı acaba? Kaç insanın yuvası dağılacak, ocağı sönecekti?

Duvar dibinden kalkıp, birlikte yatakhaneye giderlerken Karagatsis ile Devrekli, yaşlı kazmacı Agop Mesropyan geldi.

"Ne oldu Karagatsis, seni de mi askere yazdılar?" dedi Cemal.

"Beni yazmadılar. Bizim sizden farkımız, yaşımızın belli olmasıdır. Bizde doğan çoğu insanın yaşı kayıtlıdır. Ama dinlemediler kayıtları. Beni üç yaş indirdiler. Doktora girdim, muayeneden kefeni yırttım. Ciğerim iyi çıkmadı. Nasıl olduysa tam muayene sırasında öksürdüm, ağzımdan kan geldi."

"Şanslı adamsın," dedi İdris. "Ömrümüz, Kozlu'yla Kilimli ocaklarında geçti. Gene de ocak hayatı, askerlikten iyidir. Seferberlik kaç sene sürer, bu süre içinde kaç kadın kaçamak yapar, belli olmaz."

"Hepsini sipere sokmaz da geride erkek bırakırlarsa..." diye zorlu zorlu öksürdü Karagatsis.

Açlıklarını ve yorgunluklarını unutarak baraka duvarının dibinde, kendiliğinden, gökyüzünün ve niçin oturduklarının farkında olmayarak oturdular.

"Bu seferberlik işi bir ay evvelinden başladı," diye söze girdi yaşlı Agop. "Ben korktum. Devrek'te, Çaycuma'da kâtipler ev ev dolaştılar. Biraderim Vahan'ı, üç oğlunu, Hıraç'ı, Garo'yu, Mar'ı askere yazdılar. 'Ben baston ustasıyım,' dedi Vahan. 'Bütün gelirimi orduya veririm,' dedi. 'Bıçkıhanem var, tezgâhlarım var. Güzel bastonlar yaparım, ceviz ağacından sandıklar, masalar, sandalyeler, sedirler, sigara ağızlıkları yaparım,' dedi. 'Bizi askere alırsanız bu işlerin hepsi kalır,' dedi ama dinletemedi. Dördünü de yazdılar askere. Biraderim gitti, Devreklilerin çok sevdiği, baston ustası Salmanoğlu Ali Ziya'yı araya soktu, onu da dinlemediler."

"Memleketin askere ihtiyacı var şimdi," dedi Recep Emmi. "Düşmana bastonla karşı durmak zordur. Bu dünyada, herkesin aklını zay eden bir güzellik var. Harbin sebebi belki de o güzelliktir."

"Onnik Demircibaşyan'la oğlu Zavaryan'ı da askere aldılar," dedi ihtiyar Agop. "Ben olsam onu askere almam. 'Otur demirhanende, oğlunla beraber, süvarilere sandık sandık süngü yap, kılıç yap, nal yap derim."

"Süngü devri geçti," diye itiraz etti Recep Emmi. "Kılıç devri de geçti. Her süvari taburunda da en az bir nalbant var zaten. Çekici, nalı, mıhı yanındadır."

İhtiyar Agop'un canı sıkıldı. Recep Emmi'nin karşısında, yenilmiş olarak hissetti kendini. Hayatın vazgeçilmez vidalarının sökülüp götürülmesi doğru muydu?

"Kunduracı Ğevond Der-Minasyan'ı da askere aldılar," diye yeniden başladı ihtiyar Agop. "İki oğlu vardı, Sebuh'la Simon. İkisi-

ni de askere aldılar. Devrek'te, onlardan daha iyi kunduracı yoktu. Kosti'yle Hıristo vardı. Onlar da yaşlandılar. Mesleklerini oğullarına öğretmediler. Kosti yaşlanınca karısının köpeği oldu. Bahtiyar bir hayat kurdular." Fikrini dağıtmamak için durdu, toparladı. "Ben olsaydım Ğevond'la oğullarını askere almazdım. 'Oturun şu kundurahanenizde, paşalara, zabitlere, neferlere, sandık sandık kundura yapın,' derdim. 'Kışlık deri çizmeler yapın,' derdim. Harp de olsa dikiciye, hekime, nakışkâra, berbere, manava, debbağa, kebapçıya dokunmam. 'Gitmeyin, kalın, çalışın,' derim. Çünkü evler var. Evlerde çocuklar var, kızlar, karılar var. İhtiyaçtır bu, isterler."

"Hele, karı milleti daha çok ister," dedi İdris. "Her şey ister. En başta ekmek ile tuz ister, her şeyi dümdüz ister, yanılıp bir yüz versen iki yüz ister."

Gülümseyen ve düşünen, kısa bir sessizliğe yol açtı İdris. Recep Emmi'nin dikkati, İdris'in söylediklerine değil, Agop'un yanlış görüşlerine takılmıştı. Hayatın önemseyip ciddiye aldığı bir adam değildi İdris. Ama Agop önemliydi ve görüşleri yanlıştı. O görüşlerin yanlış olduğunun ortaya çıkması gerekiyordu.

"Ona, gitme şunu yap, buna, gitme bunu yap dersen ordunun yerinde yeller eser Agop can. Bu seferberlik boş değil. Sebebi belli değil. Bir müşkül dert, bir vaziyet var ki paşalar düşündü, asker toplamaya başladı. Bir paşa, boşuna asker toplamaz."

Konuşmaları, deminden beri, dara düşmüş, daralmış bir ruhla dinliyordu Cemal. Dünyada ne kadar işe yarar insan varsa hepsinin silahlandığını, her iş yerinin, her tezgâhın, kopan her kömürün, her ekmek parçasının silah altına alındığını düşünüyordu. Ayak izleri çoğalmıştı, toprak göstermiyordu ama. Bu insanlar, eli iş tutan insanlar, yarın silah altına alınıp tabur tabur cephelere dağılacaklardı. Yollar, çukurlarla dolacak, kadınlarla çocukların, yolları gözlemekten ve açlıktan gözleri büyüyecekti. Kalan sağlar, sakatlar ve bunların sır gibi sakladıkları acı haberler dönecek, asıl büyük çoğunluk ise kırklara, bir varmış bir yokmuşa karışacaktı.

"Boş boş konuşma Recep Emmi," diyerek, çömeldiği yerden doğruldu, Cemal. "Biz yedi kat yer altında sessiz sessiz çalışırken bu harp niye çıktı? Niye bize sormadılar? Bir madenkeş işini yapar-

ken katıra sormaz. Biz katırsak tamam. Bize sormasınlar. Ama biz katır değiliz."

"Ben katıra sormasam da katırın fikrini, halinden anlarım," dedi Recep Emmi. "İşimi, katırın fikrine göre yaparım. Her ne ihtiyacı varsa görür, rahatlatırım."

İdris, ıssız ve ahraz bir ruh haliyle gülerek, başını iki yana salladı. Agop Mesropyan, gelip geçen işçi kümesine ve galiz küfürler savuran Avuntu'nun Ahmet'e kulak verirken ileri sürdüğü düşüncelerin anlaşılmadığı sonucuna vardı. Yüreğinde uç veren acıyı kendine çok yakın hissetti. Şu fani dünyada, çekicini örsteki kızarmış demire vuran demirci, demirin halinden anlıyordu. Kazmacı, kömürün halinden anlıyordu, küfeci katırın halinden anlıyordu. Katır, öksüre öksüre kan tüküren ya da sıtmaya yakalanan yer altı insanının halinden anlıyordu. İnsan, insanın halinden anlamıyordu.

"Yer altında zaten harp vardı," diye mırıldandı İdris. "Bir de yer üstünde çıktı. Bir yığın ayak, bir yığın kafa, bir yığın söz. Bir yığın tüfek. Bir yığın öksürük, kaşıntı, titreme. Ben anlamadım bu işi. Bir yerde bir yanlışlık var Cemal. Haa ne dersin?"

"Harbeden etsin gardaşım, etmeyeni de rahat bıraksınlar."

"Doğru düşün Cemal," diye çıkıştı Recep Emmi. "Doğru düşünmezsen her şeyi ezberine yığar da ziyan edersen memleket elden gider, yanar, tarumar olur. Memleketi yakan, kendi günahında yanar."

"Ne memleketi," diye bağırdı Cemal. "Benim memleketim yer altıdır, güneşim de lambamdır. Mecalimin son sınırına kadar da çalışan bir adamım. Benim karanlık memleketim elden gitse ne olur, gitmese ne olur?"

Sohbete deminden beri, tenhalaşmış bakışlarla kulak veren ve sakalından ayrı duran, kazmacı Çıkrıkçıoğlu:

"Görünürde top tüfek sesi de yok, harp dediğiniz bu deli soyka nerde?" diye sordu, çekinerek.

"Yemen'de mi, Fizan'da mı, bir yerde patladı herhal."

Recep Emmi'nin Fizan fikri, kısa bir akıl suskunluğuna yol açtı. Dikkatler, kaynaşan, homurdanan, soran, merak eden, endişelenen, yaşını tartışan, kâtiplere küfreden madenci yığınlarına kaydı.

Cemal, kalabalıktan çıkıp kendilerine doğru gelmekte olan abisi Neşat'la yeğeni Cuma'yı süzerken:

"Fransızlar gitti, Almanlar geldi havzaya," dedi. "Fransızlarla Ruslar bir olur, Almanlara saldırırlar. Biz herhal, Almanların yanında yer aldık."

"Yo yo, biz Fransızların yanında yer aldık," dedi Recep Emmi. "Yakında başımıza Rus topları düşer."

Devasız, yıkıntı bir suratla gelip, Recep Emmi'nin yanına çöktü, duvara yasladı sırtını Neşat. Cemal'in askere yazıldığından haberi vardı.

"Kaderimizdir bizim," dedi, "Başımıza ya göçük taşı düşer ya top güllesi."

Kalktılar. Neşat, Cemal'den, askerliği hakkında bilgi aldı. Cemal, en güvendiği arkadaşını, Dikran'ı aramaya çıktı. Onu, kömür silosunun yanında, oluklara yakın bir yerde, Abdurrahman ve Ahmet'le sohbet ederken buldu. Ahmet'i grevlerde tanımıştı ama Abdurrahman'ı ilk defa görüyordu. Dikran, Cemal'i tanıştırırken, Abdurrahman:

"Ben Cemal'i tanıyorum," dedi.

Kısa bir sohbetten sonra Abdurrahman, Ahmet'i alıp gitti. Cemal, Dikran'ın koluna girdi, ilerideki, kömür tozu tepeciğine doğru götürürken:

"Bana yardım et Dikran," dedi. "Ben kafaya koydum, askere gitmem. Benim bir tüfeğe ihtiyacım var."

İrkildi, çevresini korkuyla yokladı Dikran. O anda, yıllar önce, Zeytun'dan kaçıp Devrek'e gelen, direnişçilerden Taniyel Datevyan'ın, Kafkasya'ya gitmeden önce kendisine bırakmak zorunda kaldığı İngiliz Enfield tüfeği geldi aklına. Babası Arşag'dan kalma Alman mavzeriyle birlikte, bir sandığa koyarak duvar içinde gizlediği bu tüfeklerden, mermisi daha kolay bulunan mavzeri Cemal'e vermeyi aklından geçirmesine rağmen, baba yadigârı olmasından dolayı mavzerde değil, Enfield'de karar kıldı."

"Sana tüfek ayarlamaya çalışırım," dedi. "Dağdaki eşkıya çetelerine katılırsan sonun fena olur."

"Katılmam. Yalnız gezerim. Kafama uygun adamlar bulursam bir çete de ben kurarım. Yaşamanın başka bir yolu kalmadı."

"Abdurrahman'la Ahmet'i iyi tanı," dedi Dikran. "Bu havzada benim en çok güvediğim iki insandır bunlar. Zor günlere girdik. Zorlu arkadaşlara ihtiyacımız var."

Uzaklaşan iki kişinin arkasından baktı Cemal. Kolay arkadaş seçmezdi Dikran, seçtiğinde de sağlam seçerdi. Kuracağı çeteye bu iki kişiyi de alamaz mıydı?

İNSANLARIN SESİNDEKİ TAHAKKÜM VE TEMELLÜK AHLAKINDAN NEFRET EDEN VE ZEMİNSİZ DÜŞÜNEN DUYGU KALABALIĞI BİR ÇOCUK

Hayat onu tamamlamamış,
parçalamış ve uysallaştırmış.

Görevliler, silah altına alma işlemini bitirmiş, bazı ocaklarda boşalan madencilerin yerlerine, cepheye her an sürülmeye hazır askerlerle, köylerden, kasabalardan topladıkları, on ve on yaşın üzerindeki çocukları, yaşlıları, çürüğe çıkmış eski madencileri yerleştirmişlerdi. Yüzeye yakın ocaklarda ise kadınların çalıştırılmasına izin vermişlerdi.

Gökyüzü pırıl pırıldı. Harman yerinden, baca ağzına bakan katır, martıların ve şefaat dilenen kum sürüsünün sesini dinliyordu. Maden idaresinin önünde, kafaları sıfır numara tıraş edilmiş, küme küme çocuk, yaşlı ve çocuklarının peşinden ağlayarak gelen kadınlar bekliyordu. Şafak vakti, horoz çığlığıyla birlikte yola çıkarılan, Beycuma, Sapça, Kırat ve Zonguldak üstünden saatlerce yayan yürütülüp Kozlu'ya getirilen çocuklar, duvarın dibinde, başlarını birbirlerinin omuzlarına dayayarak uyuyorlardı. Maden idaresinin, Yunan, İtalyan ve Türk memurları, az önce ulaşan ciddi bir haberin telaşı içindeydi. Alman Genelkurmayı'na bağlı olarak çalışan ve tüm havzayı egemenliği altına alan "Harp Kömür Merkezi"nin yönetici organı, Alman Askerî Komisyonu, Albay Langue komutasında, akşama doğru Kozlu'ya gelecekti. Maden idaresine ve ocaklara uğramaları ihtimali yüksekti. Meydanlarda, duvar diplerinde, bekleyen, uyuyan, bıdırdaşan ve kaşınan bu pejmürde kalabalığın bir

an önce yer altına, boşalan ocaklara indirilmesi, genel görünümün, iç açıcı bir hale getirilmesi gerekiyordu. Çavuşlar derhal harekete geçti. Ekip başlarına emirler yağdırıldı. Kalabalık telaşla canlandı.

Yaşlılardan ve çocuklardan oluşan bir ekip, Neşat'ın sorumluluğu altında, yer altına inmek için baca ağzına yaklaştı. Arama görevlisi aksakallı Boşnakoğlu Ali Dede, Neşat'ın üzerini aradı ilkin. Arkasından Cuma'yla on iki yaşındaki kardeşi Hacı'yı ve dik damarlarda kara-tumba yöntemiyle kömür göçerten Kamer'in, on yaşındaki oğlu Hoşgül'ü aradı. En son, Recep Emmi arandı. Besmeleleri ve lambalarıyla karanlığa daldılar. Neşat öndeydi, onu Hacı, Hoşgül, Cuma ve Recep Emmi izliyordu. Ocağa, sırtlarında küfelerle ilk kez giren Hacı ile Hoşgül galeri çeperlerinde gerilme yoğunluğunun ezip kırdığı topukları, ark sularını, kaçışan fareleri, fosforlu direkleri geçerlerken korku, macera ve merak karışımı duygularla dolmaya, terlemeye başlamışlardı. Bir ara döndü, lambasını kaldırarak oğluna baktı Neşat. Çocuğun, karpit lambasının ışığında, karanlığı aydınlatan, cezbeden çilli yüzünü, belirsiz bir acı ve tebessüm olarak içine taşıdı. Hacı'nın çarıklarının, bu travesli, taşlı galerilerde parçalanacağını, onun da kardeşi cuma gibi, bir dönem sonra çarıksız, çıplak ayakla çalışacağını düşündü. Çocuğun ruh ve davranış ayrıntılarına taktı kafayı. Babası Hurşit gibi, ihtimalleri, kuşkuları, endişeleri, iç yıkıntıları çoğalan, hassas, farklı bir insandı. Bilincini ve duygularını, başkalarından devşirdiği acıların gücü yönlendiriyordu. Ömrü boyunca unutamadığı, yer altına indiği o ilk günü anımsadı. Işığı giyinerek karanlığın rahmine doğru, çevresini kollaya kollaya, ikircimli, ödlek, ateşli arzularla yürümüş, her şeyi gizleyen ve hiçbir şeyi ele vermeyen cinlerin o gizemli dünyasını ve onun gizlediği kara cevherin bulunup yeryüzüne çıkarılışını fena halde merak etmişti. Onu bulduğunda, küfesine doldurup sırtladığında ve güçlükle nefes alıp karanlığa doğru sırılsıklam terlediğinde, direğe astığı lambasına bakmış, yer altına inen her ilk çocuk gibi, onun da o an içi kuşlarla dolmuştu; yer üstüne bir an önce çıkma arzularının ve dupduru, içsel uçuşların yarattığı mavi kuşlarla...

Çocukların yürüyüşlerindeki isteksizliği ve korkuyu dikkatle izleyen Recep Emmi, fosforlu direklerin bol olduğu bir yerde,

Hoşgül'ün, "Şeytan gözleri," diye mırıldanması üzerine:

"Hiç korkmayın uşaklar, ben yanınızdayım," diye sesini yükseltti. "Ben dün her şeyi yokladım. Her ne ihtiyacınız varsa görür, yardım eder, rahatlatırım. Sıkmayın tatlı canınızı, yer altında da olsa iş güzeldir. Güzel işten kaçılmaz. Güzel iş, pabuçsuz kaçırır şeytanı."

Dinleyenler, konuşmamışa saydılar Recep Emmi'yi. Karanlığın ve nemin ısrarlı çağrısını dinleyerek kurt ağzını çağrıştıran daralmış karanlıklara doğru indiler. Neşat'ı çocuklarının güvenliği korkusu sarmıştı. Tutunduğu tek güvenli dal, Recep Emmi'ydi. Recep Emmi'nin güzel insafına ve sezgi yeteneğine güveniyordu. Galeri kesitinde, kimsenin fark edemeyeceği bir küçülmeyi veya tavan bağlarındaki hafif bir bozulmayı, olağanüstü bir sezgi yeteneğiyle fark eder etmez konuşmaya başlıyordu: 'Bakın, bu tahkimatın düz kısımlarında eğilme var. Pabuçlarda çözülme var. Hele ki bu yan kısımlarda, ciddi burkulma var, bağlantılar kağşamış. Tarama yapılması lazım. Gecikirlerse ek bir tahkimat da burayı kurtarmaz.' Durumu fark edemeyen madenciler, güler geçerlerdi Recep Emmi'nin bu tespitlerine. Gülenler, gülüşlerini, bir müddet sonra, oranın çöküşüne tanık olduklarında anımsar, haksızlık etmiş olmanın verdiği bir iç burkulma ve mahcubiyetle, hak verirlerdi ihtiyara.

Cuma, ileride beliren iki lamba ışığını merakla yorumlamaya koyuldu. Işığı arayıp bulmaları için, gözlerini karanlık diyarlara gönderen Kör Dev'in masalını anımsadı. Yaklaştıklarında, ışıkların, ocak yangınlarına karşı, yerlere taş tozu serpen bir çocukla, sağ ayağını sürükleye sürükleye yürüyen kambur bir adama ait olduğunu gördü. Toz bulutunun içinden geçerken çocuğu öldüğü için taşlarla dövünen, memeleri parçalanıp sırtı kamburlaşan Topal Kadın'ın, erkek kılığında yer altına indiğini sandı. Karanlıkta, ateşten kopan kıyamet kadar çıngı dolaşıyordu ve ölen çocuk bu yeşil çıngılardan birisinin içindeydi. Kadın o çıngıyı arıyordu. Hava akımı, tozu derinlere, ayak kuyruğundan kazı yapılan yere kadar yaymıştı. Yürüdükçe derinlik, sıcaklık, tabaka basıncı ve nem oranı artıyor, bu da yer altına ilk kez inen iki çocuğun üzerinde yıldırıcı, yıkıcı bir rol oynuyordu.

Tavanı ve tabanı kömür olan uzun bir ayağa geldiler. Cuma, kazmasını bıraktı, kör gözünü kaşıyarak vagonu ve katırı ayarlamaya gitti. Neşat, gömleğini çıkarıp islim borusunun çengeline astı, sıcaklığı ve basıncı dinledi. Recep Emmi, çocukların moralini bozmaktan korkarak yumuşak yumuşak öksürdü, lambasını direğe astı; soluğundaki daralmanın, öksürüğün ve balgamın arttığını fark etti. Dürdane'nin, gelirken arkasından bağıra bağıra söylediklerini anımsayınca gülümsedi. Erken yorulma illetinin, kendisini bir yerlerde düşüreceğinden ve düşmesi durumunda, yeni gelen çocuklara yardım edemeyeceğinden korktu. Çomaklaşan parmaklarına baktı. Moral çöküntüsüyle direğin dibinde oturup toprak testiden sırayla su içen çocukları izledi. Gençliği, ocak karanlığına karışmış, geriye yaşlılığı kalmıştı. Daldı. Taban yollarında, varagellerde, kuyu diplerine ulaşan uzun galerilerde, takatsiz halini, yürüyen karanlığını, kendi ölüsünü aradı.

"Ocakta biriken ateşnefesi yakması için yukarıya bir kandil koymuşlardı, sönmüş," dedi Neşat. Gözlerinin yandığını, sulandığını hissetti. Avcunun içini kömür damarına bastırdı. "Kömür ısınmış, tutuşursa kötü olur."

Neşat'ın, pano içinde yükselen fay sıcaklığını her zaman olduğu gibi yine abarttığını düşündü Recep Emmi.

"Uşakları korkutma," diye çıkıştı. Parmaklarının ucuyla kömüre dokundu. "Bu ayakta kömür tutuşmaz. Nem var. Lambanın ışığına bak."

Tüm bakışlar, Recep Emmi'nin yukarıya kaldırdığı lamba ışığına yöneldi. Işık, tavandaki su damlalarının arttığını açığa çıkarınca Recep Emmi, üst katta kömürü alınmış boş bir yerin sarnıç haline gelip su patlaması tehlikesi doğurabileceğini düşünerek başyukarı tırmandı, tavandan biraz pestil aldı, kokladı.

"İyi, su tazedir, çürümemiş," dedi.

"Bırak suyu Recep. Bu ayakta ateşnefes var."

"Körnefes, kömürü çarşaf misali sarar, havadan koparır, kömür tutuşmaz. Korkmayın, ben bilirim."

"Ateşnefes ne?" diye sordu Hacı.

"Madenci çocuğusun, nasıl bilmezsin," dedi Recep Emmi. "Ocağın kokusuz osuruğudur."

"Kütledi mi, her şeyi parçalar, kavurur, yakar. Raylar makara tiresi gibi direklere sarılır, sac arabalar yamulur, yırtılır."

"Uşakları korkutma Neşat," diye uyardı Recep Emmi. "Ben burdayken kimseye bir şey olmaz."

"Burası derin bir ocaktır Recep," diye diretti Neşat. "Arazi tazyiki var, hararet var. Kırıklanan, ezilen topuklar, kendi kendine tutuşur."

"Kafayı takmaaa" diye uzattı Recep Emmi. "Bi şey olmaz, ben varım. Bizi dönümlü dolgulu çalıştırsalar kömürde tutuşma olmaz. Tutuşma, göçertmeli işlerde olur. Göçük tam oturmazsa, içine hava kaçarsa olur."

Neşat, iki oğlu ve Kamer'in kendisine emenet ettiği Hoşgül ile birlikte çalışacağı için, her şeye dikkat eder hale gelmişti. Tavanı ve direkleri incelerken, şimdiye kadar kendi can güvenliğini hiç önemsemediğini anladı.

"Şuna bak," diye ayağının ucuyla direğin dibine dokundu. "Çatal direği, taban taşına oturtmamışlar. Kömüre oturtmuşlar. Buraya boyunduruk atmaları lazım. Zorlama var, çatlama var, direklerde eğilme var. Bu tahkimat, bu tavan yüküne daha ne kadar dayanır? Allah korusun, bir göçük olursa kefensiz gideriz."

Cocuk cesetlerinin kararttığı ses, Recep Emmi'yi ürpertti; içinden Neşat'a hak vermesine ve tehlikeyi çavuşlara daha önce söylemesine rağmen, çocuklardaki korkunun derinleşmemesi için durumu sütliman gösterme ihtiyacı duydu.

"Merak etme, ben şimdi meremetçileri, domuzdamcıları çağırırım."

Seferberlik, her şeyi alt üst etmiş, gücünü iyimserlikten ve yardım aşkından alan içtenlikli seslerin dayandığı zemini kaydırmıştı.

"Gelmezler," dedi Neşat. "Gelseler de geç gelirler. Çoğunu askere aldılar. Sayıları azaldı. Bu iş, tahkimatı bilmeyen yaşlılara kaldı."

"Gelmezlerse ben kendim yaparım, onlardan daha sağlam yaparım."

Neşat, 'Çavuşlar kızar, başına iş açarsın,' diyecekti vazgeçti. Recep'in sütun getirip tahkimat yapması her şeyden önemliydi. İhtiyar hindi, tahkimat sorununu halletmek için gittiğinde, çocukların korkusu doruk noktasına varmıştı. Neşat'ın tarifi üzerine yerlerinden kalkıp küreklerle küfelerini doldurmaya başladılar. Cılız lamba ışıltılarını kömür tozları sardı bir anda. Neşat'ın kazma vuruşları, kürek seslerini bastırdı. Elinde kazmasıyla Cuma geldi az sonra. Dolan küfelerin, sırta nasıl alınacağını gösterdi. Çocuklar çömeldiler, kollarını küfe kollarına geçirdiler. Hacı, hafif zorlanarak kalktı. Hoşgül kalkamadı.

"Küfeyi çok doldurmuşsun," diye homurdandı Cuma. "Bu kadarını kemiklerin kaldırmaz. Hasan Ağa'nın şişko oğlu Selami, üç günlük bir tayın sırtına atladı, tayın bacağı kırıldı." Üzerinden üç beş avuç kömür alıp attı. Hoşgül yekindi, küfeyi sendeleyerek kaldırınca çocuğun bacaklarının kırılacağından korktu Cuma. Hemencecik iki küfecinin önüne geçti, katırın koşulu olduğu, peş peşe eklenmiş dört dekovilin bulunduğu yere getirdi. "İlkin öndekini doldurun, sonra arkadakini. Yakında, çalıştığımız ayağa kadar demiryolu döşerlerse işiniz kolaylaşır."

Küfelerini güçlükle boşaltıp kıçlarını dekovile dayadı çocuklar. Karanlığı inatla zorlayan karpit lambasına baktılar aynı anda. Ve yine aynı anda, bakışlarını Cuma'ya, galerinin duvara dayanan direğine o lambayı asan emektar küfeciye çevirdiler. Cuma, parlayan çocuk yüzlerinde, işlerin kolaylaşacağına dair zerrece inancın olmadığını sezinleyerek esnedi.

"İlk günler, küfecilere zor gelir, sonra alışırlar," dedi.

Farelerin, çürüyen direklerin, suların ve cinlerin karanlığa yaydığı boğucu sıcaklığı dinlediler.

"Ben alışmam," diye çıkıştı Hacı, çıplak ayağını çamurdan çıkarırken. Sesi ağlamaklıydı. "Kapısız penceresiz yerde çalışmam, kaçarım."

"Hacı kaçarsa ben de kaçarım," dedi Hoşgül. "Burda hava daralmış, ışık da daralmış."

Ne diyeceğini şaşırdı Cuma. Yaşamlarını, kendilerinden daha dar şeylere bağlanarak sürdüren köle ruhlu iskeletler gelip geçti

karanlıktan. Son günlerde, yer üstünde yaygınlaşan, ağızlara pelesenk olan ve akılda da gayet iyi kalan sözü söyleme gereğini duydu Cuma:

"Hışşt harpteyiz, mecburuz."

Cuma'nın ne demek istediğini anlamadı çocuklar. Üretici yaşam içgüdülerini yitirmişe benziyorlardı. Hacı'da, hiç kimseye değil, kendine bile sözü geçmeyen ama aykırı çıkışları seven bir ruh hali vardı. İnsanların sesindeki tahakküm ve temellük ahlakından nefret eden ve zeminsiz düşünen, duygu kalabalığı bir çocuk olduğu için dayak yiyerek büyümüştü. Dayağın biçimlendirdiği, çatık, kurşuni bakışlara sahipti. Kurulu hayatı kutsayan her eğilim, diken gibi batıyordu ona. Gördüğü, duyumsadığı her dünyevi, çıplak gerçekten tiksiniyordu. Kuşkulandığı kıpırtılara ilgi duymasına rağmen, olaylar karşısındaki kayıtsızlığı acımasızcaydı. Anlaşılmadığının bilincinde olduğu için, hiçbir şeyi anlamak istemiyordu. Hoşgül, Hacı'nın aksine, uysal bir çocuktu. İkircimli bakıyor, güveniyor ve korkuyordu. İçinin asaleti, kırılgan saflığı, yüzüne olduğu gibi yansıyor, bakan her insanda sempati ve acıma duygusu yaratıyordu. Hayat, onu tamamlamamış, parçalamış ve uysallaştırmıştı.

"Hadi beklemeyin, çalışma zamanıdır," diye uyardı Cuma.

Boş küfeye bir tekme savurdu Hacı. Cuma'nın ses etmemesi üzerine, eğildi, savurarak sırtına aldı. O anda, galerinin bir ucundan Recep Emmi'nin sesi geldi:

"Uşaklar gelin yardım edin bana!" Her koltuğunun altında bir tahkimat direği vardı. "Bu direkleri alın, ayağa götürün. Benim iki direk daha getirmem lazım."

Direkleri aldılar, kömür kazılan yere getirip bıraktılar. Cuma, sevgilinin hayal aynasında yansıyan gülümseyişini güce dönüştürdü:

"Bundan sonra ben kazmacıyım," diyerek kazmaya sarıldı. "Siz ikiniz de küfecisiniz. Arabalar doldu mu bana haber verin, onları götürüp nereye boşaltacağınızı size gösterecem."

Altmış derecelik bir eğilimde, yan yatarak çalışan Neşat, "İşe sarmanın başından başla Cuma," diyecekti, sarma olmadığı için

sustu. Yüzünün terini silerken:

"Bekle Recep gelsin," dedi. "Tahkimat işinde ona yardım et. Tahkimattan sonra başla çalışmaya. Bu tavana güven olmaz."

Küfelerini kürekle doldurmaya çalışan çocuklar, durup tavana baktılar aynı anda. Açtığı boşluğa kama sürmeden çalışıyordu Neşat. Cuma, babasının kendisinden yana konuşması üzerine, dikkatini kardeşi Hacı'ya yöneltmişti. Onun kendisini kıskanacağından korkuyordu. Hacı bir yandan küfesini dolduruyor, diğer yandan da insanların akıl almayacak derecede gereksiz ve zararlı işlerle uğraştıklarını düşünüyordu. İnsanların yer altına inmelerinin, bu karanlıkta, bu havasız, sıcak, nemli cehennemde azap çekmelerinin hiçbir anlamı yoktu. Toprağı işleyebilir, çeşit çeşit ürünler yetiştirebilir, balı ve sütü çoğaltabilirlerdi. Çiçeklerin arasında sırtüstü uzanabilir, mavi göğün ötesini seyredebilirlerdi. İnsanlar, duru bir suyun sesini dinleyebilirlerdi. İstedikleri zaman çalışabilir, istedikleri zaman da dinlenebilirlerdi. İnsanlar, neden bu hale gelmişlerdi, böylesi bir zulme niçin düşmüşlerdi? Sevdikleri bir kıza mendil verebilirlerdi. İnsanlar bir tepede oturur, karşı tepedeki keçileri ve güvercinleri seyredebilirlerdi. İsteseler, güvercin dilini bile anlayabilirlerdi.

Recep, Çepel Ahmet'in yardımıyla ayağa dört direk daha getirdi. Tarifsiz sevinçler içindeydi. Boynundaki bezle yüzünün terini sildi.

"Şimdilik dört direk buraya yeter. Sağ ol Ahmet, sen git. Meremetçilerle domuzdamcılar geldi mi ben burayı bir güzel tahkim ettiririm."

"Yerin dibine sen ölmek için indin Recep Emmi," diye sesini yükseltti Hacı. "Peki bu direkleri niye getirdin?"

Ahmet gitti. Toz bulutunun içindeki çocuk yüzünü, tüm geçmişini yalanlayan, hiçe sayan bir ışık parçası gibi algıladı Recep Emmi. Direği tavana dayamak için taş zemin ararken:

"Ben yerin dibine inmedim Hacı, beni indirdiler," dedi. "Seni de indirdiler. Gelgelelim bura da bir ekmek kapısıdır. Arının iğnesini görüp balından el çekmek de akıl işi değil. Cuma, sen kazma işine bak, tahkimatı ben yaparım." Alnının terini kolunun pasaklanmış

yeniyle sildi. "Oyula oyula uzadı bu ayak. Bugün kömürsüz yere dayanırız. Yarın da direk bağları tumba eder, tavandan, duvarlardan kömür akartır, bol kömür alırız, ondan sonra da terk ederiz burayı."

Hacı, Recep Emmi'yi dinlememişti bile. İnsanlar boş konuşuyor, boş ve ağır işler yapıyorlardı. İçinden, doldurduğu küfeye işemek geldi. Herkes yerin dibine sapasağlam iniyor, yer üstüne ölü, hasta veya yoksul olarak çıkıyordu. Ailenin tarihine ilişkin, ailede dönüp dönüp anlatılanları anımsamaya başlamıştı Hacı. Madene ilk başlayan Kör Cemal, göçük kurbanı olmuştu. Dedesi Hurşit ve Hurşit'in kardeşleri Nasuh, Yusuf, Mikâil toz hastalığından, göçükten ölüp gitmişlerdi. Amcası Hızır, daha küçük bir çocukken ocak yangınında kül olup gitmişti.

Hacı bunları düşünürken ani bir kömür kayması oldu. Çalıştıkları ayak, meyilli olduğu için, Cuma'nın kendi üstüne kapak tutmamasından dolayı, yukarıda çalışan Neşat'ın kazdığı kömürler aşağıya kayıp Cuma'yı kolundan ve bacağından yaraladı. Tahkimat ve kazma işi durdu. İlgi ve yardım çabaları Cuma'nın üzerinde yoğunlaştı. Yaraların, sıyrıklar ve birkaç yerde hafif kanamalardan oluşması üzerine herkes işinin başına döndü. Recep Emmi'den başka herkes, bu küçük kazanın, büyük bir kazayı haber verdiğini düşünmeye başladı. Recep Emmi avuçlarına tükürdü, "Bismillah," diye mırıldandı, direği tabanla tavan arasına özenle sıkıştırırken:

"Bu direkler sağlam değil," dedi. "Kılçık kuyruk direklere itimat etmem. Sevmem budaklı direkleri. Domuzdamı direğinin ya kayın ya da gürgen ağacından olması lazım. Onlar, yukardan çöken ağırlığın altında ezilmez, iç içe geçmez. Sökülmeleri de kolaydır. Sökerken göçük altında kalan çok domuzdamcı öldü bu ocaklarda. Hepsine de ağladım, temiz temiz."

"Ben senin ağladığını hiç görmedim."

"Benim gözyaşım durudur, görünmez."

Neşat, kazmasını damardan indirdi. Gözlerine sızan alın terini elinin tersiyle sildi. Karpit lambasının ışığı altında, söktüğü kömür yığınını ve yan yana duran ellerini seyretti. Göçükten dışarı çıkmış bir çift çıplak ölü ayağına benzetti ellerini. O an, ölümlerden söz edildiği için, tüyleri diken diken oldu Hacı'nın. Küfeyi sırtlamak

için çöktü, kollarını geçirdi kolluklara. Kömür tozundan kurtulmak için, göğsünden yükselen ter kokusuna sığındı biraz. Bir yekinişte kaldırdı küfeyi. Kaçabileceğine inandı. Kaçmama fikri, korkunç ve dayanılmaz geliyordu ona. Hacı'yı, küfesinin üçte ikisini dolduran Hoşgül izledi. O anda o da kaçmayı düşünüyordu. Kaçarsa Hacı'yla birlikte kaçacaktı ama nereye? Hacı'yı izleyerek, ayaklarını taşa toprağa çarpa çarpa ilerlemeye başladı. Hacı'nın lambası kaçış yolunu gösteriyordu ve kendisininkinden daha parlaktı. Ayağı bir su çukuruna girdi. Lambasının kökünü direğe çarptı. Kaçış yolunun, çukurlarla dolu olduğunu, insanların kaçarken düşmeleri için çukurların mahsustan açıldığını düşündü. Morali bozuldu. Artık, mısır tarlasını bekleyemeyecek, uçurduğu evcil güvercinlere ıslığıyla takla attıramayacak, sabah uykusunu mayalayan horoz çığlığından mahrum kalacak, ayna parçasında gizlenen güneşi, kızların gözüne bir gönül gülücüğü olarak yansıtamayacak, davar güdemeyecek, dallarda sallanıp meyve toplayamayacak ve en kötüsü de denizde yüzemeyecekti. Gözlerini Hacı'nın lambasından bir an olsun ayırmak istemiyordu.

Duvarın dibindeki arktan taşan su, kömür tozuyla karışık, cıvık bir çamura kesmişti yolu. Ayakları çamura batınca çamurdan bir insana dönüştüğünü sandı Hoşgül. Hacı'nın küfrü duyuldu. Küfür, çamurun gücünü zayıflattı. Tavandan karanlığa düşen su damlalarının sesi belirginleşti. Az ileride, ayağı çukura düştüğü için sendeledi Hacı. İnsanı dürüstlüğe çağıran, güven verici, galiz bir küfür savurdu:

"Ben yakında kaçarım," dedi. "Kaçacağım yeri bilsem şimdi de kaçarım. Bilmediğim o yeri gördüm, beni çağırdığını işittim."

Hacı'nın sesinde çamurlu çukurlar açılmıştı. Çukurların derinliğinden ve küflenmiş karanlığından korktu Hoşgül. Her zorlanış ânında, Hacı'nın kaçmayı aklına getireceğini düşündü. Hacı, koşmayı, yüzmeyi, ıslık çalmayı ve sözünü esirgememeyi sevdiği için zora gelemezdi, kaçacaktı. Suç Hacı'da değildi. Her şeyde bir hal vardı. Yer altında bir anlam ifade eden her şey, her direk, her öksürük, her damla ter, kaçan her ocak sıçanı, her damla gözyaşı ve küfede taşınan her kömür parçası firar etmek istiyordu.

"Kimsenin bilmediği bir yere kaçmamız lazım, Hacı."

"Öyle bir yer yok. Kaçacağım yeri bilmesem de kaçacam. İnsan kaçarsa kaçacağı yer belli olur."

Birbirlerini yiyen endişeler, çıkmazlar, umutlar ve sıkıntılarla, küfelerini vagonlara boşalttılar. Katırın, taş kesilmişçesine olduğu yerde beklediğini, kaçmayı düşünmek bir yana, kaçmaya karşı çıktığını fark ettiler. Moralleri bozuldu. Hiçbir şey kıpırdamıyordu yerinden; duvarlar, direkler, tavan bağları ve her şeye kurşun gibi çöken karanlık... Boyunlarındaki mendille, yüzlerinin terini sildiler.

"Bu ocaklardan şimdiye kadar kimse kaçmadı," diye sürdürdü Hacı. "Ben bunu anladım. Eğer ben kaçarsam herkes kaçar."

Kazmaların, küreklerin, çarık parçalarının, karanlıklarda sır olan öksürüklerin, direklerde gizlenen ve çalışanlara merakla bakan ölülerin, kanlı balgamların ve baltaların "Kaçın!" diye bağırdığını, tüm aletlerin, tahkimat direkleri ve insanlarla birlikte yer üstüne kaçtığını hayal etti Hoşgül.

"Katırlar da kaçar mı Hacı?"

Hoşgül'ün, herkesin kaçabileceğine inanması, Hacı'nın hoşuna gitti. Bir yerlerden güçlükle duyulan bir direk çatırtısı geldi. Çatırtı, ecel terine dönüştü. Budaklarında kuşların yuvalandığı yaşlı bir ağacın devrildiğini sandı Hoşgül. Hemen oracığa işedi.

"Katırlar kaçmaz," dedi, Hacı.

Hoşgül, katırların kaçmayacaklarına inandığı halde, "Niye?" diye sormak zorunda hissetti kendini. Karanlık, nemli ve sıcak bir ocakta konuşmamanın, yani sessizliğin, uğursuzluk doğuracağına inanıyordu.

"Katır, insanı tanır," diye sürdürdü Hacı. "İnsana güvenmez. İnsan kaçtı mı katır kaçmaz; kaçsa da insanın kaçtığı yere kaçmaz."

Konuşmaları sessizce dinliyordu katır. Çocukların ve sakallıların sayısı çoğalmıştı. Herkes konuşuyor, vagonlar geç doluyordu. Seyis ortada görünmüyordu. Yeni gelen bu iki çocuğun, bir yerlerden bir parça ot bulup getirmesi, çok mu zor bir işti. Aram Dede de ortalıkta görünmüyordu. Eski canlılığını yitirmişe benziyordu ocaklar.

SÜRGÜN LİSTELERİ

Hak, gadre uğrarsa pirenin gözü kadar küçülür.
Zamanı geldiğinde de dağ gibi çıkar ortaya.

Yağmur, ışık yumuşaklığıyla indi toprağa. Güçlü gürleyişlerin, martı çığlıklarının ve yıldırımların eşliğinde, giderek tufana dönüştü. Çakmak çakmak, mavi alazlarla yırtıldı karanlık. Kömür nakledilen ve yüklenen ağızlardaki şamandıralar aydınlandı. Gök mü gürlüyordu, Ruslar mı bombalıyorlardı belli değildi. Evlerin, kalın hatıllardan yapılmış, tahta kapaklı dar pencerelerinden denize bakan gözler, bismillah mırıldanışlarıyla birlikte, içe doğru çekildi. Büyüyen çocuk korkularıyla sessizleşti odalar. Zurnalar, ziller, davullar, kemençeler, türküler susutu. Gül motifleriyle oyalanmış, al basmalı entariler ve simli cepkenler giyen, güneşi kızların gözlerine düşürmek için boyunlarından beşibirlik gibi el aynası sarkıtan, perçemli, uzun saçlı köçeklerin oyunları durdu. Daha önceki bombardımanlarda yaptığı gibi, Zonguldak'ın içinden geçen vagonlara binip Üzülmez ocaklarına inmeyi düşündü halk. Karanlık koyulaştı. Lavarlardan akan kirli sular, çağlayana dönüştü. Cuma, sevgilisiyle bir kez daha buluştu, gül ağaçlarının arasında. Dağlardaki çeteler, namlularını aşağı indirerek köylere indi gizlice. Yağmurun hızı kesildi; kara parçası, denizden yükselen balık kokusunun egemenliği altına girdi. Tilkiler, kurtlar, köstebekler, inlerinden çıktı. Zonguldak'ın çevresinde gezinen aç bir tilki, Rus donanmasına ait Rostislav muharebe gemisi ile Kagul kruvazörünün aylar önceki bombardımanında açılan bir infilak çukuruna doğru yaklaştı; yuvadan uçma manevraları yaparken çukura düşüp

çıkamayan ve yağmur sularından dolayı boğulup suyun üstünde kalan bir kuş yavrusunu ağzına aldı. Dişler, gümüş gibi ışıldadı. Tilki, az ötede, şeftali, kestane, dut ve incir ağaçlarının çevrelediği evin ışıklı penceresine baktı. Işıkla duyduğu sesleri ilişkilendirdi. Evin kapısının açılmasıyla da oradan uzaklaştı.

Zonguldaklı Zulmanoğlu'nun iki katlı, gösterişli evinin kapısından boğum boğum sigara dumanı, sıkıntı ve uğultu taştı karanlığa. Felek, yaşadığı zamanı, kendi çocuğu gibi seven bu çocuk yüzlü adamın yüzüne gülmüş bu ev ona, bir ay önce, ailesiyle birlikte bir ticaret gemisine sığınarak Kafkasya'ya kaçan Taşnakçı Garabetyan'dan kalmıştı. Garabetyan'ın kendisine borçlu olduğunu söyleyerek, Sadık Ağa'dan önce davranıp ânında işgal etmişti evi Zulmanoğlu. Kapıdan, erişkin cüsseli, kahil bir kız hizmetçi çıktı dışarı. Onu bir başkası izledi. Kapı, doğrudan oturma salonuna açılıyordu. Salon, terin, endişenin ve krizin gücünü yaşıyordu. Karşılıklı kurulan sedirlere, Zonguldak'ın ileri gelen İttihatçıları yerleşmişti. Baş köşeyi, Teşkilat-ı Mahsusa'dan Ragıp Bey tutmuştu. Sağında, kuzu pirzola ziyafetinden sonra bir tas manda yoğurdu yemiş, dişlerini mumlu iplikle temizlemiş, namazını ise yeni eda etmiş olan Çaycumalı Müftüzade Tahir, solunda da Devrekli Dangaz İbrahim oturuyordu. Dangaz'ın yanında Mahir Hamza, Süleyman Sırrı, Mehmet Maksut ve Hacı Ahmet Beyler yer almışlardı. Tartışmaları Ragıp Bey yönlendiriyordu. Kafası, sabahtan beridir, semavi cennetin hazinadarı Azazil'in soyundan gelme ne kadar sürgünlük varsa hepsini peş peşe sıralamanın iğfaline uğramış, merakını ve ilgisini yitirmişti. Önünde, el yazısıyla düzenli ve okunaklı yazılmış isim listeleri vardı. Bakışlarını duvarın, rumi, hatayi, palmet, rozet gibi özgün bir meziyetle üsluplaştırılmış şekillerinden, önündeki isim listelerine kaydırdı. İşaret parmağının ucuyla bıyıklarına ve çenesindeki yara izine dokunurken:

"Efendiler, bu listeleri yeniden tasnif etmenin lüzumuna inanıyorum," dedi. "Harpteyiz ve Tehcir Kanunu, ordu, kolordu, fırka ve müstakil mevki kumandanlıklarına , asayişe karşı mukavemet ve muhalefet esnasında, şer güçlerini 'esasından imha etmeye,' yetki veriyor. Bununla birlikte, bazı mıntıkalarda uygulamanın farklı olmasına da imkân tanıyor. Bu kanun, ciddi bir kanundur. Rus

Ordusuna karşı kurulan cephelerin gerisini güvenlik altına alma ve müstakil bir Ermenistan'ın kurulmasını engelleme ihtiyacından doğan bir kanundur. Şark vilayetlerinde hızla ve kararlılıkla tatbik edilen bu kanunu, bu kömür havzasında, havzanın işleyişini baltalamadan, tatbik etmek zorundayız. Burası, takdir edersiniz ki harbin ihtiyaçları açısından hassas bir sahadır. Alman şirketinden hisse senedi alan veya ocaklara malzeme temin eden Ermenilerin sürülmelerine Almanlar karşıdır. Taşnak ve Hınçak taraftarlarını evvelemirde derdest edip sürgün için gecikmeden Bolu'ya sevk etmek mecburiyetindeyiz. Bu bakımdan, tehcir için beyan edilen bu isim hercümercinin bir kere daha gözden geçirilmesi iyi olacak."

Bolu'dan atlar ve arabalarla, çeşitli şehirlerden geçirilip Suriye'ye götürülecek olan sürgün kafilesine maden havzasından kimler katılacaktı? Oturanların asıl meselesi buydu. Herkes kendi durumuyla doğrudan ilgili isim listesini vermişti Ragıp Bey'e. Gelgelelim bu listelerde adları yazılı olan ailelerin tümü sürülemezdi. Bir tarama yapılacağı kesindi. Ragıp Bey, listelerin üzerindeki kalemi aldı, ilk sıradaki Krikor adının altını çizdi ve sürgüne gönderilirken Çerkez Ahmet tarafından kafası taşla ezilerek öldürülen bir başka Krikor'u, Krikor Zohrab'ı anımsadı:

"Krikor'un Taşnak taraftarı olduğunu nasıl tespit ettiniz?"

Canlanan hayallerde, ipek yakalı redingot, bordo yelek ve sivri burunlu rugan ayakkabı giyen, İngiliz hayranı bir adamın görüntüsü belirdi ilkin. Dikkatler, kuşkular, hasetler, hınç ve rekabet duyguları, Bıçkıcı Bekir'e yöneldi. Yüzlere vuran hasmane duyguları ânında sezinledi Bıçkıcı. Yılanın hareketini, yuvasından, kafasını dikelterek dikkatle izleyen bir kartal gibi süzdü rakiplerini.

"Efendim, bu zatın geçmişi oldukça kirlidir," diyerek oturma tarzını değiştirdi. Tespihini cebinden çıkardı. "Bu zat, Sultan Abdülhamit devrinde, Ereğli Maden-i Hümayun Nazırı Mirliva Ethem Bey'in gafletinden istifade etti ve haylice zenginleşti. Devrek'teki Ermeni kilisesiyle Ermeni mektebini Hınçak yuvası haline getirdi. Taşnakçıların Sultan'a düzenledikleri bombalı süikastı övdüğü için değirmenlerine, bıçkıhanesine, ocağına da el konuldu. Bunların işletme haklarını Devlet-i Âliye bana devretti. Bu zat, herkes

bilir ki Hınçak Fırkası'ndandı." Rakipler birbirlerine bakarak bıyık altından gülümsediler. "Minas oğlu Nişan'la birlikte sık sık İstanbul'a gider, Fırkanın muteber adamlarından Suren Bartevyan'la görüşürdü. Kendisi zaten Kilikya fırarilerinden Manuk Boyaciyan'a uzun süre yataklık etti. Meşrutiyetten sonra Taşnakçı oldu. Müsadere edilen malı mülkü üzerinde hak iddia etmeye kalkıştı. Bununla kalmadı, Taşnak Fırkası'nın neşrettiği *Troşag* gazetesini Devrek, Çaycuma, Zonguldak ve Bendereregli Ermenileri arasında dağıttırdı. Ne yazık ki dava da onun lehine sonuçlandı, malların bir kısmını geri aldı."

"Doğrudur," diye esnedi Dangaz İbrahim.

"Bıçkıcı'yı ateşli bir vatansever olarak değerlendiren Ragıp Bey:

"O zaman bunun üstünde fazla durmaya lüzum yok efendiler," dedi. "Bunu, vatanın selameti için sürgün listesine alıyorum."

Gemlenemez, delişmen bir sevinçle arkaya yaslandı Bıçkıcı Bekir. Sürgünden geride kalacak olan mallar canlanmıştı gözlerinin önünde. Tahta darabalarla çevrilmiş, iki katlı, cumbalı, bahçeli bir ev, iki bıçkıhane bir değirmen, mısır ve darı tarlaları, Kandilli'de bir ocak ve gemilere kömür taşımada kullanılan üç kayık, iki baskül.

Ragıp Bey, Bıçkıcı Bekir'in verdiği listedeki diğer isimlerin üzerinde de tek tek durduktan sonra, Dangaz İbrahim Bey'in Devrek Halveti Tekkesi ileri gelenleriyle birlikte hazırladığı sürgün listesini aldı önüne. Herkes bir şeylerin hesabında mıydı yoksa? İnsan ilişkilerinden, kanunlardan, geleneklerden, zenginleşme hırsından, intikam duygularından, yalanlardan, tezgâhlardan, iyi ve kötü niyetlerden oluşan, baş döndürücü, muhteşem bir altüst oluşun içinde isabetli karar vermenin bir yolu var mıydı acaba? Listeye bakarken derin bir nefes aldı. Bir sigara taktı ağızlığına.

"İlk yazdığın isimler, Aharonyan, Mahçupyan, Garabet, Damadyan, Pozikyan, Mıgırdiçyan... Bunlar kim, meslekleri, meşgaleleri, münasebetleri ne?"

Dangaz İbrahim Bey, sakin, soğukkanlı bir edayla:

"Efendim, Aharonyan, Devrek çarşısının usta kunduracılarındandır. Eskiden köy köy gezer, dişçilik yapardı. İki oğlu askere

alındı, kendisi elli yaşındadır. En yakın arkadaşları, Mahçupyan'la Damadyan'dır. Üçünün de dükkânı yan yanadır. Mahçupyan demircidir. Üç oğlu geçen yıl askere alındı. Damadyan da marangozdur. Eskiden Arpacı Ahmet'le birlikte tekne yapar, Trabzon'dan Hint muslinleriyle brokar kumaş getirir satardı. Şimdi ceviz ağacından sandık, konsol, beşik, masa, yani her türlü ev eşyasını yapıyor. Yanında da benim akrabalarımdan iki kişi çalışıyor."

"İyi bir baston ustasıdır, yakinen tanırım," diye söze girdi Mahir Hamza. "Dirgine, Gerze, Eğerci ve Eveyikli köylerine gitti bir ara; oralarda arıcılık, demircilik, marangozluk üzerine dersler verdi. Pişekâr'ın bana hediye ettiği şu sigara ağızlığı da onun eseridir."

Devrek ve çevresinin ticaretini elinde tutan Ermenilerin geçmişini düşünürken, "Doğrudur," diye mırıldandı Dangaz İbrahim. "Bu üç Ermeni, meşrutiyetten evvel, Ratip Bey'in dirayetiyle tevkif edildi. Meşrutiyetten sonra tahliye olup işlerine döndüler. Zonguldak'ın Çaydaman Mahallesi'ndeki dört dershaneli mektebin kuruluşuna da mali destek sağladılar. İstanbul'dan gelen Taşnakçı Garabet'le Zartaryan, Dikran'ın yardımıyla uzun bir süre bunlarda kaldı. Gene Zonguldak'tan Taşnakçı Mihran Govinyan'la, Benderereğli'den, silah yapımcısı Şavarş'ın oğlu Krikoryan bunlara sık sık uğradı. Neşriyat getirdiler, Ermeni cemaatini kilisede topladılar, Ermeni meselesini anlattılar. Ben Turnazadelerden Mehmet Efendi ve Aynacı Samim'le beraber, hepiniz şahitsiniz, bu nifakçı faaliyetlere karşı çıktım. Madene tahkimat direği ve kereste satan Pozikyan, Ermeni papazlarıyla beraber beni İstanbul'a şikâyet etti. Ermeni eşrafını Devrek'ten sürdürmek istediğimi, Şahbaz'ı, Zohrab'ı ve Vartkes Berberciyan'ı ölümle tehdit ettiğimi, güya bunların mallarına mülklerine el koymak gibi bir niyetimin olduğunu yaydılar. Sonunda yalanları ortaya çıktı."

Salondakiler, Dangaz İbrahim'in, kendisinden başka kimseye sığınmayan, inatçı ve cesur bir adam olduğunu bildikleri için karşı çıkma cesaretini göstermiyorlardı. Ruhlarına yerleşen Dangaz, engelliyordu onları. Yalancılığı, abartıcılığı ve yalakacılığı içgüdü haline getiren ve kendi açgözlülüğünü, başkalarının açgözlüğüne karşı çıkışlarla perdeleyen Mustafa Naili Bey:

"Çok doğru," diye onayladı Dangaz'ı. "Aynı şeyleri Atıf Baba'dan da duydum. Ermeniler kendilerine rakip istemiyorlar. İbrahim Efendi, baston ustalarının piri Salmanoğlu Ali Ziya Bey'i, Ermeni Baston ustalarına karşı destekledi. İstedi ki bir Müslüman usta, Devrek'te iş tutsun, kendi cemaatine baston yapsın. Olmadı. Adam tutunamadı. Gitti, Bolu mahpushanesine müdür oldu. Doğru neyse onu konuşmak lazım. Hak, gadre uğrarsa pirenin gözü kadar küçülür, kimse göremez onu. Zamanı geldiğinde de dağ heybetiyle çıkar ortaya, herkes sevincinden aklını oynatır."

Ragıp Bey, Dangaz İbrahim'in listesindeki Ermeni ailelerinin tümünü, kararsız, kuşkucu bir yorumsamayla, sürgün listesine almak zorunda hissetti kendini. Bilincini, içgüdülerinin egemenliği yolunda kullanan insanlara karşı yeterince uyanık olmadığını fark etti birden. Havzadaki Alman sermayesinin şefi, Hugo Stines'in, sürülmemesi gereken hissedar bazı Ermeni ailelerinin isimlerini içeren listesine bir kez daha göz attı. Turnazadelerin sunduğu listeyi önüne korken yanı başında oturan ve deminden beri kendi kendine mırıldanan Müftüzade Tahir Efendi:

"Tehcir kafilesine katacağımız insanları tespit ederken daha dikkatli olmak mecburiyetindeyiz efendiler," dedi. Yüzünde, rastlantının ve maharetin gücüne, Allah'ın gücünden daha çok inanan bir insanın iklimi vardı. "Bu memleketin iş yapan insanlara ihtiyacı var. Memleketin dirliğini düzenini bozan, hayatı bize suç ortağı yapan insanlara elbette ki hepimiz karşıyız. Lakin dikkatli olmak zorundayız efendiler. Hiç yüzme bilmeyenlerle, Taş Köprü'den tepe üstü atlayıp suyun dibinden kum çıkaranları birbirinden ayırmak lazım. Bu memleketin, hassasiyete, hünere, her zamankinden daha çok ihtiyacı var."

Söylenenleri önemsemedi Bıçkıcı Bekir. Fakirliği sadelik olarak gördüğü, ihtiyaçlarını durmaksızın çoğaltan zenginlere ise acıdığı için Tahir Efendi'yi, sepetinde pamuğu olmayan, kafasız, kaçık bir adam olarak değerlendiriyordu. Her karşılaşmasında, bakışlarını kaçırıyordu Müftüzade'den. Onun, çatlamış elmas gibi baktığına, insanı kendinden nefret eder hale getirdiğine ve hiçleştirdiğine

inanıyordu. Konuşmanın yarattığı etkiyi anlamak için dinleyenleri dikkatle süzdü Bıçkı'cı.

Müftüzade Tahir Efendi, "Senelerce beraber yaşadığım Çaycumalı Ermenileri..." diye sürdürünce Bıçkıcı'nın tikleri azdı. Konak çıngırağını andıran bu sesi, sert bir çıkışla tepelemek geldi içinden. Müftüzade ile tartışırken düşüncelerinden ve kişiliğinden ağır kayıplar vereceği ve kayıplarını telafi edemeyeceği saplantısı içinde olduğu için vazgeçti.

Dinleyenlerin sıkıldığını sezdi Ragıp Bey, kuşku duyduğu düşüncelerini, konuşurken ele veren Tahir Efendi'nin, mavi atlas cüppesiyle kendini diğer din adamlarından ayırdığını, Ermeni eşrafıyla içli dışlı olduğunu düşündü. Durum galiba, salonda oturan hiç kimsenin, kendi gerçeğini hayalinde yaşatmadığını ve açığa vurmadığını gösteriyordu.

"Konuşmalarımızı sürgün listesi üzerinde yoğunlaştırırsak iyi olur."

"Evet, ben de aynı fikirdeyim," diye destekledi Bıçkıcı. "Bizim asıl işimiz, ekmek yediği sofraya hançer sokanlarladır. Ragıp Bey'e verdiğimiz listeler, rüyalarımızdan çıkmadı, yaşadığımız hakikatlerden çıktı."

Gücünü yalnızlığından ve inandığı gerçeklerden alan, dokunulmamış, vahşi bir özgürlük duygusuyla:

"Kimse burda bize vaaz vermeye kalkışmasın," diye çıkıştı Müftüzade. Hakiki güzelliğin süse itibar etmeyeceğini savunan sakal, sinirinden titriyordu. "Geçmişte Müslüman eşraftan bazı insanların, gayrimüslim eşrafla nasıl mal mülk kavgasına girdiğini hepimiz çok iyi biliriz. Bu dünya gemisinde, sapkın dâhilerle zır deliler hariç, herkesin ibadethanesi var. Hepimizin yaratıcısı birdir. Gemimiz büyüktür diye, böğründe açılan küçük deliği görmezden gelemeyiz; hayat deryası affetmez, o küçük delikle batırır bizi. Ben maldan korkarım. Ellerimi Allah'a açtığımda, 'Yarabbi, bizi maldan mülkten azad eyle,' diye dua ederim."

"Memleketin birliği, bütünlüğü ve selameti, her türlü şahsi menfaatin üstündedir," diye söze girdi Bıçkıcı Bekir. "Malı mülkü,

ticareti, zenaatı, madeni elinde tutanlar, gayrimüslimlerdir. Memleket gemisinin böğründeki deliği açanlar da onlardır, biz değiliz. Rus ordusuyla birleşip bize saldıran hiç kimseye müsamaha edemeyiz."

Müftüzade, kendi varoluşunun meşruluğundan kuşku duyan, karanlık bir adamın, parmağını sallayarak konuşmasına sessiz kalması durumunda, otoritesini ve saygınlığını yitireceğinden korktu. Suratını yıkarak oturanları şöyle bir süzdü:

"Memleketin bu dar gününde, bize memleket vaazı vermeyin, Bekir Bey," diye gürledi. "Bu memleketin ekmeğini yiyen, her vicdan sahibi, cansiperane bir fedakârlıkla üstlendiği vazifeleri zaten yerine getiriyor. Her harp, mağdur yaratır. Mühim olan ümmet-i Muhammed'in mağdur yaratmaması, yaratılan mağdurlara sahip çıkması, çiğnenen ekmeği tuzu yerden kaldırmasıdır."

Ragıp Bey, tartışmayı dinlerken top tüfek seslerinin ve ölümün hayata egemen olduğunu düşünüyordu. Askerlik hayatına atıldığından beri, en güçlü olduğu an, ölüm korkusuna sığındığı andı. Askerlik, çocukluk ve ilk gençlik duygularını tamamen değiştirmişti. Acı vermeyi seviyordu artık. Verdiği acılarla, asıl haz kaynağını, yani kendi acısını yaratıyordu. Kendisinin yaratmadığı hiçbir acı, acıma duygusu yaratmıyordu onda. Mala mülke susamış, bilinçdışı bir arzuyla tartışan bu insanların yarattıkları havayı içine sindiremiyordu.

"Münakaşaya girmemenizi rica ediyorum efendiler," diye uyardı. Salon ânında sessizleşti. Karşı duvarda, Rus asıllı ocak sahiplerinden birisinin hediye ettiği, gövdesi üç köşeli, üç telli bir balalayka asılıydı. Kafasını kaldırdı, tele konan karasineğe baktı. "Şahsen ben de sürgünlerin isabetlice tespitinden yanayım. Buna rağmen, memleketin yüksek menfaatleri, mağdur yaratmayı kaçınılmaz hale getiriyorsa mağdur yaratmaktan sarfınazar etmeyiz. İşimize bakmamız lazım."

Ragıp Bey'in düşüncelerini herkes, kendi zemininde, kendi hanesine yazma eğilimi içine girerken sürgün listesinin hazırlanması, gece yarısına kadar sürdü. Toplantı dağıldığında, yağmur dinmişti. Karanlık, ıslanmış tomurcuk, kök ve mantar kokusunun ağırlığı

altındaydı. Habercilerin, Rus savaş gemilerinin Ereğli'yi bombaladığına dair getirdikleri haberler, dağılmakta olan sürgüncüleri, telaşa ve yorum iklimine sokmuştu. Ereğli Kömür Madenleri'ne ait liman, makine, kömür harmanları ve gemiler, ciddi bir şekilde bombalanmıştı. Halk paniğe kapılıp madenlere inmiş, üçü liman içerisinde ve üçü de açık denizde olmak üzere toplam altı yelkenli gemi batırılmıştı. Liman sahasında can kaybı olmamış ama açıkta batırılan diğer gemiler hakkında bilgi alınamamıştı. Tüm bunlara rağmen, panikleme, geçen ay gibi değildi, asayiş berkemaldi.

Atların toynakları, şişmiş, ılınmış toprağa ve kömür tozuna batarken karanlıktan dalga dalga ışık kümeleri yayılıyordu gökyüzüne.

"İtilaf Devletleri, dikkatleri Çanakkale muharebelerinden Ereğli havzasına kaydırmak, güçlerimizi bölmek istiyorlar," diye mırıldanıyordu Ragıp Bey, atının üzerinde.

BÜYÜK PUT
KÜÇÜK PUTLARI KIRDI

Putları kıran adsız çekiç
kırklara karıştı.

Cemal gökyüzünü seyrediyordu bölünmüş, değişken bir ruh haliyle. İğne ucu büyüklüğünde milyarlarca delik açılmıştı gökyüzünde. Her delik dipsiz, akıl ötesi bir âleme açılıyordu; tesadüflerin, tahminlerin, büyülerin, hayallerin bile ulaşamayacağı bir âleme. Kara Salih Dağı'nın belirsiz, yumuşacık ve yemyeşil koyağına uzanmıştı sırtüstü. Dün kaybettiği bedenini, bugün bulmuşa benziyordu. Bilinçdışı, karmaşık, garip bir ilişki içindeydi bedeniyle. Gerçekleşmesi mümkün olmayan yüce amaçlar için biriktirdiği büyük enerjisini, ummadığı küçük amaçlar için harcamış, umutsuzluğa düşmüştü. Gözlerini kapadı. Yaşlıların anlattıkları Kara Salih efsanesini anımsadı birden. Filyos Kalesi civarında, korsanlarla göğüs göğüse cenk içinde buldu kendini. Sol kolundan yaralanınca Tavuk Tepesi'ne, oradan da şimşek alazları içinde Aloğlu kalesine atladı. Kalede, kopmak üzere olan kolunu kılıcıyla kesti. Yeri göğü inleten acılı bir nara ile Kara Salih Dağı'na atladı. Gözkapaklarını araladı. Bir yerlerden, oğul vermiş bir bal kütüğünün uğultusu geliyordu. Dikkatini dinlediği seslerin özüne yöneltti. Ayakları çiçek tozlarından ve balmumundan sararmış binlerce arı canlandı gözlerinin önünde. Yer altı günlerini ve çocuklarını anımsadı. Kozlu ocaklarına gidip abisi Neşat'ı ve ocaktan defalarca kaçıp defalarca yakalanan yeğeni Hacı'yı görebilirdi. Ama nasıl görecekti? Ocak çavuşlarının, kavasların, bekçilerin gözetimi altındaydı her taraf.

Münavebe ânını beklemekti en iyisi. Orası olmasa bile insana güzel anılarını anımsatan bir yerlere gitmeliydi. Kendisini, geçmişin kanayan acılarına durmaksızın savurup atıyordu bu yalnızlık cenderesi. İç çatışmalardan, anımsama belasından kurtulmanın bir yolunu bulmalıydı. Evine uğrayabilir, hasta karısının bakışlarındaki derinliğe ve çocuklarının sevincine girebilirdi. Ama on gün önce uğramış, kadının ağlamasına, daha da fenalaşmasına sebep olmuştu. Sık sık uğramak da tehlikeliydi. Başlarına zaten yeterince bela sarmış, karakollarda günlerce rehin kalmalarına neden olmuştu. Ocakta olmasa Dikran'a gidebilirdi. Ermenilerden bazılarının sürüldükleri haberi yayılmıştı havzaya. Bunların içinde Dikran var mıydı acaba? Havzadaki son haberleri öğrenmek için anası Kumru ile Yakup'a gidebilirdi. Tüfeğini alıp ayağa kalktı. Güneşin ormanda yarattığı hareketi içine yansıtarak yürüdü. Çayır köyündeki mağaraya uğramayı düşündü, vazgeçti.

Zonguldak'a ertesi günün gecesi vardı. Kapıyı tıkırdattığında sokaklar tenhalaşmış, gökyüzü yıldız baskınına uğramıştı. Tahmin ettiği gibi kapıyı Rukiye açtı. Önce, güçlü bir sevinç şokuyla donakaldı, sonra Cemal'in boynuna sarılıp hüngür hüngür ağladı. Cemal, kadının kendisini uzun süreden beri beklediğini ve kocasına sarılır gibi sarıldığını fark etti. Evin titrek ve cılız kandil ışığına, dumanlı karanlığına baktı, anası Kumru'nun yaklaşmakta olduğunu gördü. Kadın, kollarını açtı:

"Şükür kavuşturana," diyerek, sarıldı oğluna.

Cemal, yalnızlıktan kurtulmuş olmanın sevinciyle anasının elinden tuttu, ocak ateşine doğru yürüdü. Semiz Ali, ateşin kıyısında, her zamanki yerindeydi. Cebeli'nin yattığı karyola ve karşısındaki sedir, olduğu gibi duruyordu. Yatakta birisi vardı. Cebeli'nin yeniden dirilip geldiğini sandı Cemal. Selam verip yaklaştığında, yataktakinin Yakup olduğunu gördü.

"Geçmiş olsun Yakup baba, ne oldu sana böyle?"

Mezardan kalkıyormuşçasına, kafasını hafiften kaldırdı Yakup, günlerden beri, Kumru'yla kafa kafaya verip binbir tahmin eşliğinde fikir yürüttüğü yeni eşkıyayı, şaşkınlık ve sevinçle süzdü.

"Sağ ol Cemal, hoş geldin," dedi. "Hangi rüzgâr attı seni buraya?"

Üvey babasının sorusunu duymadı Cemal. Semiz Ali'nin, kibir ve haset ateşinden dolayı küçülen gözleriyle karşılaşmıştı. İçindeki tabutuna sığınmış, dünyaya oradan restini çeken, çilekeş, yıkıntı bir insan görünümündeydi Semiz. Askere alınmalar, çocukların ve yaşlıların yer altına sürülmeleri, azınlıklar üzerindeki baskılar, iç dünyasını alt üst etmişti. Artık bakışına fazla zaman tanımıyor, sürünün basit bir parçası olarak görüyordu her insanı. Sürünün tüm çabası ise kendini ve yavrularını doyurma çabası üzerineydi. Savaşın sebebi de buydu. İdealler çökmüş, her büyük ideal, büyük bir boşluğun kapısına dönüşmüştü. İnsan hiç bu kadar borçlanmamıştı hayata. Hayat, insana kendi özünü öğretirken onun burnunu, kendi borçlarına, rezaletlerine ve cinayetlerine sürterek öğretiyordu. Ne yazık ki insan da bunu hak edecek bir yaradılışa sahipti.

Cemal, tüfeğini anasına verip, sedire yerleşirken Yakup'un kafasındaki sargıları süzdü dikkatle:

"Düştün mü, ne oldu?"

"Hiç sorma," dedi Yakup, irinli bir sesle. "Yaşıma başıma bakmadan, beni de ocağa aldılar. Seyislik yapacaktım güya, başıma taş düştü."

"Büyük müydü?"

"Bu taş, bir zamanlar kafama düşen Uncu Ahmet Efendi'nin ocak taşından küçüktü, yoksa ölürdüm."

"On gün kendinde değildi," dedi Kumru. Sesindeki ve inceliğindeki büyük acı, Yakup'u değil de Cemal'i çağrıştırıyordu. "Ağzına kaşıkla çorba verdik, dirilttik." Yanında oturdu, saçlarını okşadı oğlunun. Onu doğurduğu günün ilk okşayışını anımsadı. "Senin dağa çıkman iyi olmadı Cemal," diye sürdürdü. "Çok kötü bir zamandayız. Vururlar seni. Anamla Bayram'ın cesetleri hiç çıkmadı aklımdan."

"Korkma ana, ben vurulmam kolay kolay. İçin rahat olsun."

Göremediğini arayan bir göz... Oğlunun böyle bir göz olduğunu düşünüyordu Kumru. Dağlarda ormanlarda gezen böyle bir gözün aklı, her ateş parçası içinde merakla gezinmeyi seviyordu; yapacağı şeyin kararını ise yapmadan önce değil, yaptıktan sonra veriyordu.

"Dağlar, eşkıyalarla doldu," dedi Yakup. "Bu harbin bir yanı eşkıyalaştı."

"Dünya eşkıyaya kesti," diye mırıldandı Semiz Ali. Aç ve sabırsız bir hançer gibi ışıldadı mırıldanışı. Bakışlarını küle çevirdi. Külden putlar canlandı gözlerinin önünde. Büyük put, küçük putları kırdı. Putları kıran adsız çekiç kaçtı, kırklara karıştı. Büyük put ayağa kalktı, kendi parçalarıyla barıştı. Barış, sessizliğe dönüşünce dışarıdaki yağmura kulak verdi Semiz. "Yağmurdan sonra ay ışığında, gidin toprağa bakın. Toprakta her açlığın ayak izi var, kitaplardan dökülen kelamların izi de var. Kaçan kaçana. Şifalı otlarla elvan şekerler satan, aktarcı Garo Papazyan kaçtı. Devri vesveseden beri İkdam gazetesini okuyan Pelemetçi Vahan da kaçtı." Yutkundu, alacakaranlıktaki yüzleri süzdü . Yüzler kayboldu, kayboluştan Semerci Sarkis zuhur etti. Sarkis, kendi zuhurunu ayrıştırdı, birleştirdi ve onun en derin yerine yerleşti, ordan baktı kararını kabiliyetini kaybetti sonunda, Sarkis de kaçtı. "Ben cesur çıktım, kaçmadım, aklım kaçtı. Hayat kaçmadı, cesur çıktı ama manası kaçtı."

Cemal, odadaki gözlere baktı; gözler, Cemal'in gözüne, Semiz'in delirdiğini fısıldarcasına baktı. Bencilliğini ve iç zenginliğini, konuşma ihtiyacını ve anlaşılmama korkusunu hat safhada yaşıyordu Semiz Ali.

"Geceleyin ölümü gördüm, Bendereğli'yi denizden bombaladı gitti. Ölüm dinlemedi kimseyi, insanın bir ömür boyu sorduğu soruları cevapsız bırakıp gitti. Ölümü takdir ettim."

Cemal'in aklı, Rukiye'de ve Dikran'daydı; Semiz'in yüzünde saflığın ve salaklığın sürekli canlı tuttuğu bir çift gözden başka bir şey göremediği için, söylediklerini ciddiye almıyordu onun.

"Dikran'dan haberiniz var mı?"

Soru, kısa bir suskunluk yarattı. Soruyu anlamayan Semiz, suskunluğu anlamak için sustu. Kumru, fısıldarcasına:

"Haberin yok mu?" dedi. "İki gün evvel ormanda ölüsünü buldular Dikran'ın."

"Ölüsünü mü," diyerek kafasını ellerinin arasına aldı Cemal. "Vuran kim?"

Oğlunun duyduğu derin acıyı paylaşmak istercesine, elini uzatıp saçlarını okşamaya başladı yeniden.

"Belli değil. Kimisi, 'Eceliyle ölmüş,' dedi, kimisi 'Vurmuşlar,' dedi."

"Her kafadan bir ses çıktı," diye söze girdi Yakup. "Hangisi doğru, belli değil. 'Ayağı bir çukura düşmüş, ölmüş,' diyenler de oldu."

"Yalan," diye homurdandı Cemal. "Bıçkıcı Bekir'in adamları öldürdü onu."

Cemal'in iddiasına ilk inanan Rukiye oldu. Bir tutam ıhlamur attı kaynayan suya. Yakup'la Kumru, kuşkuyla karşıladılar iddiayı. Semiz, yüreğinin daraldığını, odanın ise iyice karardığını fark etti. Her söz, bir felaketi beraberinde getiriyor, sözünü yitirmiş felaketler de çoğalıyordu. Sessizlik ya da iyi huylu ses neredeydi? Gül sessizliğini ya da pütür pütür kar sesini özlüyordu. Madende, su toplama çukuru sessizdi; belleği zayıf olduğu için yalanı kolay açığa çıkan, kimsesiz bir insanın gözbebeği de sessizdi. İnsanın, gürültüden sessiz bir ortama geçişi, başkalarından kendisine geçişiydi. Her şeye, mesela saf bir çocuk sorusuna, saflığını yitirmiş kuruntu bir yüze; inanç ya da düşünce etrafında kolay toplanan, itirazsız itaat eden, kolay dağılan ve yumurtalar gibi birbirlerine benzeyen insanların oluşturdukları muhteşem kalabalıklara; başa vurunca insanı mutluluğa kavuşturan bir Hüma kuşunun gölgesine; hiç farkında bile olmadığı ince bir ıstıraba; Fransız mühendislerinin içtikleri bir Sauternes şarabına; bir yengeç, bir midye, bir karides kıpırtısına, kolayca geçebildiği halde kendisine aynı kolaylıkla geçemiyordu.

"Allah'ın zamanı boldur, bizi dinlemez," diye söze girdi Semiz. "Ben Dikran'ın cesedini gördüm. Basiretli bir cesetti ama basiretini kullanacak dermana sahip değildi." Konuşan cesetler içinde, Dikran'ın susan cesedini gördü, Semiz. Cesedin yanında Dikran'la konuşan taşı dinledi. "Eskiden bir taş, insanı ciddiye alır, insanla konuşurdu. Harp başladı, o devir de kapandı. Dikran'ın niye öldüğüne kafa yormadım. Kimin öldürdüğüne de hiç kafa yormadım. Bunlar lüzumsuz şeylerdir." Cebeli'nin, 'Işıktaysam, enginlik âlemindeysem merak etmem,' sözünü anımsadı. Dikran'ın dirildiğini, merakındaki derin anlamı, fener gibi insanların ruhlarına doğru

çevirdiğini; elden ele, bedenden bedene, kelleden kelleye geçen sözler söylediğini hayal etti. "Yetmiş yaşındaki Hagop'u niye öldürmediler de Dikranı öldürdüler. Hagop'un yetmiş senelik ömründen işe yaramaz, fuzuli zamanları çıkarırsan geriye iki, bilemedin üç sene kalır. Harbi çıkaran, işte insandaki bu hakikattir."

"Onu kesin Bıçkıcı Bekir'in adamları öldürdü," diye yineledi Cemal. Çöküntü ve intikam duyguları içindeydi. "Dikran'ın çok eskiden beri bıçkıhaneyi yaktığından şüphelenmişti. O bıçkıhane, bir Ermeni'den kalmıştı Bekir'e."

"Bekir'i iyi tanırım," dedi Semiz. "Darplı zarplı olmasına bakmayın, saka kuşunun ötüşüne sığınan korkak bir adamdır. Bir günahtan türemedir o. Günahlarla çaresizliklerin arttığı Devir-i Vesvese'de imamların mübarek kudreti de artmıştı. Anası onu bir imamdan aldı. İmamda bir suç yoktu. İmam bir hal oldu, imam doldu, kadında kayboldu. İki âşık, birbirine eklenmiş iki dağdır. Bunu herkes bilir; madenden emekli bir katıra sorsan o da bilir. Bekir, iki ayrı dağın mahsulüdür. Mayasında çok şükür, aşk yoktur. Kaçan, sürülen Ermenilerin sayesinde zengin oldu. Dalgalar, hamsi balıklarını karaya attı, kuşlar da yedi. Hadise budur."

Kumru, oğlu Cemal'de yoğunlaştırmıştı dikkatini. Yakalanması veya vurulması durumunda, torunlarının perperişan olacağından korkuyordu.

"Dağda tek başına yaşaman zordur oğlum, vururlar seni."

"Bir eşkıya koluna katılsan daha iyi olur, senin için," dedi Yakup.

Eşkıya sözünü duyunca kulaklarını kabarttı Semiz. Son zamanlarda cephelerden kaçanları, bir araya gelip dağlarda çeteleşenleri konuşuyorlardı insanlar. Bolu'nun Sığlıca köyü ile Alaplı arasındaki dağlarda dolaşan on on beş kişilik bir Rum çetesinden bile söz ediyorlardı. Rukiye'nin sunduğu ıhlamur çayını ve mısır ekmeğini alırken:

"Korkma Kumru, Cemal'i kimse vurmaz," dedi. "Devlet bütün gücünü Çanakkale muharebelerine yığdı, cephe gerisi gevşedi, eşkıyalar çoğaldı. Eskiden eşkıyanın bir değeri vardı, şimdi o da kalmadı. Dağ taş, çarşı pazar eşkıyaya kesti. Zoguldak'ta, Yukarı

Cami'nin geniş avlusunda, tahta bir baraka var; İpsiz Recep'in Kefken'den gelen tüfekli çetesi bir gece o barakada yattı. Allah'ın misafiri oldular. Allah da korudu misafirlerini. Devrek'in namlı eşkıyası Muharrem'i, Zonguldak'ın Balık Pazarı'nda gördüm. Çeşmeden su içti, bıyıklarını elinin tersiyle sildi, bir işaret verdi, pazara yayılan tüfekli serdengeçtilerini toplayıp götürdü. Ben eminim ki eşkıyalar, Fransızların, 'Grand Hotel Belvü,' dedikleri Malamanın Oteli'nde bile, kokulu ayaklarını uzatıp yatmışlardır."

Yakup, yatağında keyifle gülümsüyordu. Cemal, Dikran'ın ölüm haberini dalgınlığa dönüştürmüştü; Semiz'in delirmediğini ama hayatı çok farklı gösterme çabası içinde olduğunu düşünüyordu.

"İşte hayat böyledir," diye sürdürdü Semiz. Son lokmasını da attı ağzına, ıhlamurundan bir fırt çekti. "Üzülmez Deresi'nin kenarında, kazıklar üzerine oturtulmuş, ahşap kahveleri bilirsiniz. İşte hayat, o kavelerden birine benzer; içi gevezelikle, maça papazıyla, cıgara dumanıyla, aksırıkla, öksürükle, çarık çorap kokusuyla doludur. Hayat, az uğraşmadı insanla; gördüğü her kabri, medreseye çevirdi, insanı mezun etti o medreseden; insanı inandırdı ama insan edemedi. Ben kimseden korkmam, inanan insandan korkarım."

Cemal, Semiz'in şimdiye kadar nasıl olup da ölmediğine akıl erdiremiyordu. Gıdasızlıktan iskelete dönmüştü. Yaşlıları, çocukları ocağa indiren açgözlü sevk memurları ve jandarmalar bile, onu bu halde görünce afallamış, mezardan kalkan bir ölüyle karşılaştıkları sanısına kapılmışlardı.

"Her şey düzelir Ali Emmi, böyle gitmez," dedi, Cemal.

"İnsan, insan olalı beri, her devirde bu sözü söyledi."

Yakup, içinden hak verdi Semiz'e. Semiz, kafasını önüne eğdi, bakışlarını ateşe doğru çevirerek hiçbir şeye inanacak durumda olmadığını sezdirdi. Evin eğri duvarlarını, yosulluğunu, yatalak halini olduğu gibi taşımıştı içine. Eşyalar, umutsuzluk ve çöküntünün ağırlığı altındaydı. Bu ağırlığın ruhuna, can ve mal derdine düşen kalabalıkların uğultuları egemen olmuştu. Yağmalar, dalaşmalar, kaynaşmalar, bombalamalar, koşmalar, koşmalar içinde koşuşturmalar, aramalar, rehin almalar, sürgünler... Bu kargaşada, Semiz'in eski göz ağrıları oldukça belirgindi. Yıpranmış, siyah yeldirmeleriy-

le tombul Şerife ve püskül kaşkaşları, kudretten sürmeli, kocaman ela gözleriyle Pembe. Adını bile zikredemediği tek taraflı aşk. Erkeğin bakışında inleyen ışık; o ışığı bile yorumlamaya tenezzül etmeyen güzel kadınlar. Lagar atlar. Safra söken kara dutlar. Bir fikir söylersin, ne destekler, ne de karşı çıkarlar. Kafasını hafif kaldırdı birden, gülümsedi. Gülümseyişinde, herkesi acımasızca insancıklaştıran, haşin bir enerji taşkınlığı vardı. Semiz'e bakıyordu herkes sessizce.

"Ben şimdi varım," diye mırıldandı. "Haşa, Cenab-ı Allah da var. Bunda bir mesele yok. Ben nasıl varım? Bilen yok. Haaa bir de ar namus var. Ar namus, beynimi değiştirdi. Eskiden içimde üç kişi otururdu, üçü de derinden konuşurdu. Şimdi biri derinden konuşur, diğerleri tekrarlar. Kendilerini kurtarmak için inanan insanları attım içimden. Arı namusu da attım içimden."

"Sen gel beni dinle, her şeyi at, arı namusu atma içinden," dedi Yakup yutkunarak.

"Attım," diye diretti Semiz. "Bende acıma melaikesi kalmadı. Baban Cebeli, melaike bırakmadı bizde, hepsini yıktı gitti. Ben onun düsturunu nakşettim aklıma. Aklım onun kitabıdır. Kerametinde şifa vardı ama kendisi yoktu. Yoksulluğun düşmanıydı, yokluğu severdi. 'Yokluk, insanı padişahlığa teşvik etmez, yoksulluk eder,' derdi. Cebeli benim mürşidimdi. İki ehlinamus karısı vardı; Cebeli'yi anlamamak için çok direndiler; sonunda başardılar, anlamadılar."

Cemal de herkes gibi, Semiz'in, şaşırtıcı bir değişim içinde olduğunu, Cebelileştiğini düşünüyordu. Gelgelelim hayat, Semiz'in değişimi karşısında pek şaşkın değildi. Semiz'in yaşamı ve ruhu, mutlak ve katı bir değişmezlik ahlakı içinde biçimlenmişti. Gücünü böylesi bir ahlaktan alan her bilinç gibi onunki de değişime oldukça açıktı. Savaş, her şeyi Semiz'in içine doğru yıkmış, iç yıkıntılarını çoğaltmış onu, merhabası boş, çenesi düşük, bir hayalete dönüştürmüştü. Kumru'nun, 'Semiz, ayıdan beter olmuş, kış uykusundan çıkıp yaz uykusuna yatıyor, insana da leş misali bakıyor,' sözünü duyduğundan bu yana, kendisini ayı gibi hissetmeye başlamıştı.

"Ben sağlamım," diye sürdürdü. "Benim dermanım derdimdedir. Evimde yemeğe bir lokma ekmeğim olmasa da herkes derdime hürmet eder." Birbirleriyle çelişen iç seslerini, hassas, ayrıştırıcı, kuşkucu, sorgulayıcı dürtülerle dinledi. "Ben ateşimi cehennemden aldım. Yüreğimdeki yesirleri azad ettim. Dürüstüm."

Yakup, dikkatini Semiz'in ağzından çıkan ilk sözler üzerinde yoğunlaştırmıştı. Onun asıl fikrinin, ağzından çıkan ilk sözlerde gizlendiği inancındaydı. İlk sözü izleyen sözler, onun asıl fikrini bulandırmaya, anlaşılmaz hale getirmeye hizmet ediyordu. Allah Semiz'i öyle yaratmıştı.

"Doğrudur," diye mırıldandı Yakup. "Dürüst bir insansın. Fukara Dursun'un ömrü, ölü yıkamakla geçti. Ölüleri çıplak gördü, kefenleri cepsiz gördü, mala mülke itibar etmedi. Sen Dursun kadar aziz bir insansın."

"Ben düşümde çok paşa ölüsü yıkadım," dedi Semiz. "Yıkadığım her paşa ölüsü, kalktı beni yıkadı. Her ölüyle öldüm. Üşendiği için ömründe hiç âşık olmayan, tembel bir paşa ölüsünü yıkadım. Rıhtım taşı gibi yerinden emindi. Gözleri açıktı. Gözlerinin içinde serin fikirler vardı, aile sırları vardı. Gözlerimin derinine baktı, 'Malım olmasaydı ölüm acısı bu kadar koymazdı bana,' dedi. Ben bu sözü unutmadım; hemen o dakikada kendimi kendi defterimden sildim. Silgi izine çevirdim kendimi. Ne kadar malım mülküm varsa hepsi sahipsizleşti, kıymetten düştü. İnsanın kendinden düşmesi lazım."

Cemal, 'Senin malın mülkün mü vardı sanki?' diye iç geçirdi. Herkes kendi dünyasını konuşturuyor, ortaya da bir şey çıkmıyordu. Asıl güç, yer altındaydı. Yer altının konuşması, topyekûn yer üstüne çıkıp Zonguldak'a yürümesi gerekiyordu. Rukiye'yi izledi çaktırmadan. Kocaları askere alınan havza kadınlarının büyük yalnızlığını ve yoksulluğunu düşündü. Kadınlaşan tarlaları, ahırları, odun kesen ve taşıyan hamileleri, yatalak yaşlıları, çocukları, göçmenleri, cephelerden ve ocaklardan gelen yaralıları, ölüleri düşündü. Kalkıp hemen Zonguldak'a gitmeyi, karısını ve çocuklarını görmeyi, koklamayı arzuladı.

"Benim evden haberin var mı ana? Çocuklar nasıl, anaları nasıl?"

Her firarinin dağda biriktirdiği hasreti, toplayıp eve yaymış gibi oldu Cemal. Ev, dilsizleşti.

"Senin karın hasta oğlum," dedi Kumru. "O kadın gece gündüz yatakta. Çocukların hali hal değil. O kadın o çocuklara daha ne kadar bakar, Allah bilir."

Endişe ve acı, anasının sesini, ölüm haberi gibi ağırlaştırmıştı. Bazı sesler, büklümlenerek köpüre köpüre akan duru ırmaklar gibi yaşam coşkusu veriyordu insana. Bu seste ise yaklaşmakta olan bir felaketin ruhu vardı.

"Ben, son uğradığımda da yataktaydı," dedi Cemal, daha fazla yorum almak istercesine. "Benzi sapsarıydı, gözleri çukuruna doğru göçmüştü."

Ocağın alevi söndü, ev biraz daha kararda.

"Sahipsiz bir kuş yuvası," diye mırıldanarak Rukiye'ye baktı Kumru. Yuvalar canlandı hayallerde. "Ben çok yaşlandım. Yakup'un bu hali olmasaydı gider bir ay kalırdım. Senin yuvan perişandır, Cemal'im. Bir çaresine bakman lazım. Bu vicdansız, sağır dünyada herkes kendi derdine düşmüş."

İlençli, yıkıntı duygularla ateşi seyreden Semiz, can kulağıyla dinliyordu Kumru Kadın'ı. İnsanlar galiba, yanlış yerlerde, yanlış işlerle uğraşıyorlardı ve cesur değillerdi. Birinin gerçeği sevindirmesi gerekiyordu.

"Rukiye'nin yeri bu ev değil," diye söze girdi. "Kim ne derse desin, Cemal'in karısı gidicidir, fazla yaşamaz. Çocuklar, eteğinden çekmese kadın ölecek. Bir insanlık yapın, Rukiye'yi Cemal'in evine gönderin, çocuklara baksın. Çocukları, Azrail'le gece gündüz can pazarı yapan o bahtsız kadına bırakmayın. Gözü arkada kalmadan, rahat rahat ölmesine yardım edin. Rukiye genç kadındır, yardımseverdir. Rukiye'nin yeri o evdir."

Herkes Rukiye'ye baktı. Cemal, itirazdan kaçındı, susuşa sığındı; Semiz'e kanı kaynadı. Hayatında ilk kez doğru ve hayırlı bir şey söylüyordu Semiz. Teklif, Kumru'yla Rukiye'nin de hoşuna gitti. Yakup, Rukiye'nin gitmesi durumunda Kumru'nun, ev, ahır, bağ bahçe işlerini tek başına yapamayacağını düşündü.

"Ben analığıma -kızı yaşında olduğu için, analık sözü, gülümseyişlere yol açıyordu- şuna git, buna git, demem. Onu kendisi bilir. Rahmetli babamı kendisi kabul etti. Kimsenin telkinine göre evlenmedi. Ben analığımdan iyilik gördüm, hizmet gördüm. Giderse darılmam, canı sağ olsun. Gitmezse de canı sağ olsun."

"Yani sen can sağlığından yanasın," dedi Semiz.

"Can sağlığından yanayım."

Oturma odası sessizleşti yeniden. Alttan alta işleyen, güçlü bir sevinçle, ipek gibi yumuşadı yüz çizgileri. Hayali renklendi, eli ayağı birbirine dolaştı Rukiye'nin. Bu işin Yakup'ta değil, Kumru'da bittiğini, Kumru'nun zaman zaman, "Keşke senin gibi bir gelinim olsaydı," sözünü anımsayarak onun bu işe kesinlikle "He" diyeceğini düşündü. Ellerinin aydınlandığı, parmaklarının uzadığı sanısına kapıldı.

"O zaman karar Rukiye'nindir," diye yeniden söze girdi Semiz. "Rukiye'nin fikrini söylemesi lazım. Fikrin nedir Rukiye? Seni Cemal'in evine aktarsak?.."

Şaşkınlık, heyecan ve sevinçle gülümsedi Rukiye.

"Ben bilmem," dedi. "Kumru hala ne derse o olur."

"Güzel," diye mırıldandı Semiz. "Senin fikrin nedir Cemal?"

"Ben bilmem, anam bilir."

"O zaman bu iş oldu," diyerek ayağa kalktı Semiz. "Oğul dileğini dillendirmese de ana oğulun dileğini anladı. Darısı benim başıma."

İnsanlar, Semiz'in kalkıp gitmesini, başgöz mührü gibi algıladılar. Kumru, gülümseyerek göz kırptı Rukiye'ye.

"Şimdi bu adam ne yaptı?" diye mırıldandı Yakup. "Bu iş oldu mu?"

"Oldu," dedi Kumru.

CESETLER

Ben de bir cesedim, kaçarsam dirilirim.

Lambahanenin önünde, yerin ve göğün dikkatini çekmeyecek bir şekilde, yan yana üç ölü yatıyordu. Rüzgâr, küflü ekmek ve kuru kuş dışkısı kokan çuval bezini savurmuş, göçük kurbanı ölülerin, toz toprak ve kan pıhtılarından tanınmaz hale gelen ezik kafalarını göğün mavi ışıltısına açmıştı. Başta yatan aksakallının karga burnu, ezilmiş yüzünün ortasında kadim bir çöl kurganı, bir söylence gibi dimdik duruyor ve oradan geçen her madencinin dikkatini çekiyordu. Boynundaki ter bezinde kan lekeleri vardı; lekelere, karasinekler, karıncalar üşüşmüştü. İhtiyarın, örtüden dışarı çıkan ve içinde toz toprak bulunan sıkılmış, mavi damarlı sağ yumruğu, üzerinde kabartmalı kûfî yazıların bulunduğu bakır bir tası andırıyordu. Tüyleri piltiklenmiş, hastalıklı bir serçe, çamurlu ayak izlerini geçip cesetlere yaklaştı, yumruğun yanındaki kanlı fesi yalayan kediyi seyre koyuldu. Kedinin ayaklarını bastığı toprak, karınca mahşerine dönüşmüştü. İhtiyarın sağ yanında, yüzü yeşilimsi, yağlı balina eti gibi parlayan, on birine yeni basmış, tombul bir çocuk cesedi duruyordu. Kendinden emin, sakin ve şikâyetsiz bir şekilde bekleyen cesedin kafatası, alnına doğru göçmüş, alnının ve yüzünün doğal biçimini yamultmuştu. Sözü yarıda kesilmiş, utangaç bir çocuğun ağzını çağrıştırırcasına hafifçe açılmıştı ağzı. Çocuğun yanındaki diğer yaşlı ise topal bacağıyla, otuz yıldır ocaklarda meremetçilik ve domuzdamcılık yapan Yanbasan Durdu'ydu. Yüzü parçalanmış, şişmişti ama gözleri açıktı; leziz bir rehavetle, kendi köküne, Çingene mavisine sığınmış, oradan,

büyük muammaya, suskunluğunu kelimelere kilitleyen ve deliren yaşlı dünyaya bakıyordu.

Az sonra, sağ gözü görmeyen yaşlı bir katırla birlikte küfeci Hacı geldi. Sırtında, ağzı sırımla büzülmüş, keçi derisinden bir huriye vardı. Çilli yüzü, kömür tozlarından simsiyahtı. Sabahtan beridir, bir yığın insana içinden küfürler yağdırdığı ve Yasin Çavuş'tan sağlı sollu iki okkalı şamar yediği için enerjisini boşaltmış, rahatlamış görünüyordu. Hacı'yı Hoşgül'le, Dalgırcalı Yasin Çavuş izledi. Hoşgül'ün içindeki yalnızlık büyümüş, eti eriyip derisi kemiğine yapışmıştı. Yasin Çavuş, burnunun, firengiden artakalan yerini tatlı tatlı kaşırken sigarasından bir nefes çekip cesetleri seyre koyuldu. Allah'ın, insanları, memleketin insanlara ihtiyaç duyduğu dar bir zamanda öldürmesini anlamaya, anlamlandırmaya çalıştı.

"Şimdi beni iyi dinleyin uşaklar," dedi, "Bunların üçü de sizin oralı, Zonguldaklı olduğuna göre, üçünü de bir katıra yüklemeye mecburuz."

"Bu katır yaşlıdır, Yasin Emmi," dedi Hacı, "Üç kişiyi zor taşır, yolda yıkılır, iş açar başımıza."

"Başıma iş açma Hacı, harpteyiz," diye çıkıştı çavuş. "Katırın yıkılmaması lazım. Köylerde at katır kalmadı, hepsini toplayıp cephelere götürdüler. Ocakta katır kıtlığı var. Bu cesetleri bu katırla götürmek zorundasınız. Bu adamlar zaten lüzumsuz yere öldüler. Ölmeleri doğru değildi. Beni iyi dinle, karşı çıkma. Bak, kaç kere kaçtın, yakalandın, seni hep ben kurtardım. Ye iç, insafıma dua et. Hadi sallanmayın, cesetleri yükleyin Karaoğlan'a. Çuvallarla örtün, kendirle de bir güzel bağlayın."

Hacı'yla Nasuh, Yasin Çavuş'un da yardımıyla, önce, baştaki sakallıyı kaldırdılar. Yüzükoyun, aşırtmalı bir şekilde yüklediler Karaoğlan'a.

"Murtaza Dede'yi yükledik de karısı bu halde gördü mü mahveder beni. Şalvarı yırtılmış, kıçı meydana çıkmış. Bir şalvar yok mu giydirsek?"

"Bir şey olmaz Hacıı," diye homurdandı Yasin Çavuş. "Harp herkesin kıçını açtı."

"Sen Meryem eceyi bilmezsin, Yasin Emmi, fena karıdır, mahveder bizi."

"Bizim öldürdüğümüzü sanır," diye destekledi Hacı'yı, Hoşgül. "Saçını başını yolar, 'Bir şalvarı Murtaza'ma çok mu gördünüz,' der."

"Sıkmayın canınızı uşaklar, bir şey olmaz, harpteyiz. Dönerken bana kaymaklı manda yoğurdu getirmeyi unutmayın. Yanında da kuzu kavurması, piliç miliç olursa daha çok severim sizi. Boş dönmeyin. Sakın kaçmayı da aklından geçirme Hacı. Bu sefer seni, haşa, Allah da kurtaramaz, Zeyyad'dan beter ederim."

Allah'ın, Yasin karşısında çaresiz kalışını hayal eden Hacı, tombul çocuğu, omuzlarının altından kavrayıp kaldırırken hüzünlendi. Tombul'la birlikte oynadığı oyunları, tatlı çocukluk anıları ve özellikle de buldukları kuş yuvalarına ekmek parçalarını koymaları canlandı gözlerinin önünde.

"Merak etme Yasin Emmi, kaçmam," dedi ağlamaklı bir sesle. "Anası, Rıza'yı bu halde görürse bize ne der?"

"Rıza'nın ölmesi iyi olmadı," dedi Hoşgül. "Sevdiceği vardı."

Nasuh'un, yanaklarına sessizce sızan gözyaşları, dikkatinden kaçmadı çavuşun.

"Sıkmayın canınızı madendeyiz, üstelik harpteyiz. Allah ne yazmışsa o olur. Kafayı böyle şeylere takıp da benim manda yoğurdumu unutmayın. Sizin Zonguldak'ta kuzu kavurması boldur. Bulamazsanız piliç de olur."

Çavuş'un acıyı kavramaması zoruna gitmişti Hacı'nın. Hava ısınmıştı. Tombul Rıza'yı katırın sırtına yerleştirdikten sonra, kafasını kaldırıp büyük bir can sıkıntısıyla gökyüzüne, derinliğini yitirmiş kükürt mavisine baktı. Yasin'in, sinek kadar küçüldüğünü, toprak çanağa düştüğünü, manda yoğurdunda boğulduğunu hayal ederken:

"Belki boş döneriz Yasin Emmi," diye mırıldandı. "Fazla umutlanma, harpteyiz. Mandanın da rızkı kesildi, korktu, süt mü kaldı hayvanda."

"Siz bulursunuz uşşam, bulursunuz. Aklınızda olsun, gitmişken boş dönmeyin."

"Tamam," dedi Hacı. Bu, onun boş dönmemeyi aklından tamamen uzaklaştırdığı anlamına geliyordu. Kendisini defalarca döven bir çavuşa, bir buğday tanesi bile getirmemeye kararlıydı. "Manda yoğurduyla kuzu kavurmasını aklıma yazdım, Yasin Emmi. Bulur bulmaz getirecem."

"Aferin uşşam," diyerek sırtını sıvazladı Hacı'nın. Yer altında çalışan hiçbir madencinin, hiçbir çavuşu anlamak istemediği inancıyla, "Bu ocakta beni anlayan tek küfeci sensin." diye ekledi, içinden galiz bir küfür savurarak.

Üçüncü cesedi de attılar katırın sırtına; çuvallarla kapattıktan sonra, kömür tozlarının kararttığı kalın bir kendirle sıkıca bağladılar. Çavuşun son tavsiyelerini, burnunun ucuyla dinleyen Hacı, katırı yedekleyip Hoşgül'le birlikte Zonguldak yoluna yöneldi. Yaşlı katır Karaoğlan'ın bacakları, mahya kandili gibi sallanıyordu; kömür, söz, direk ve moloz yığınlarını geçip, lokomotif ıslıklarını dinleyerek Kozlu Zonguldak yoluna girdiklerinde, bu uğursuz yükü daha fazla taşıyamayacağını anladı. Yer altında kömür yüklü vagonları çekmek, yer üstünde ceset taşımaktan daha kolaydı.

"Ölüleri gördün değil mi?" diye mırıldandı Hacı, yol kıyısındaki kestane ağaçlarına tüneyen kuşları dinlerken.

"Gördüm," dedi Hoşgül; cılız, matemli bir sesle.

"Bir gün bizi de kocamış bir katıra yükler, götürürler." Sustu, kocamış bir katırın sırtında hayal etti kendini. Yanında, Hoşgül'ü ve Cuma'yı sallandırmışlardı, yüzükoyun, aşırtmalı bir şekilde. Üçünün de cesetleri sakız gibi uzuyor, sallanan elleri, sallanan çıplak ayaklarına bakıyordu. Ve Zonguldaklı iki çocuk, cesetleri hiç anmadan, havadan sudan konuşarak, yedekleyip götürüyordu katırı. "Benim peş peşe niye kaçtığımı, şimdi anladın değil mi?"

Hacı'nın ölümden korktuğu için değil de ağır şartlarda çalışmak istemediği için kaçtığını, avucunun içi gibi bilen Hoşgül:

"Anladım,' dedi. "Ölmemek için kaçtın."

"Ben baca karanlığında, hep kendi ölümü gördüm; katırın sırtında gördüm. Kendi ölüm, katıra seslendi: 'Ben kaçmadım, öldüm,' dedi. 'Kaçmazsan, sen de ölürsün, kaç kurtul,' dedi." Sustu.

Başını çevirip Hoşgül'e baktı. "Ben bu sefer kaçtım mı doğruca Cemal Emmi'nin yanına gidecem. Bir tüfenk de bana verir, yanında gezerim."

"Beni de götür, bir tüfenk de bana versin."

"Seni götürürsem Cemal Emmi kızar bana. İlkin kendimi götürmem lazım. Ben de bir cesedim, kaçarsam dirilirim."

Durdular, çalılıklardan gelen sesleri dinlediler. Hacı, eski madencilerin düşündükleri gibi, şimdiye kadar yer altından kaçan her insanın ormana bir ses bıraktığını, o insan ölse de o sesin ölmeyeceğini, kıyamete kadar yaşayacağını düşündü. Çalılıklardan iki keçi çıktı; on yaşlarında bir kız göründü, görünmesiyle de kaybolması bir oldu.

"Kızı gördün mü?" dedi Hacı, çalılıkları dikkatle süzerken.

"Gördüm. Elinde, ışıktan bir çubuk vardı."

Yaşlı madenci Çakır Salih'in anlattıklarını anımsadı Hacı.

"Madene ilk giren her ameleden bir ışık kopar, ormana kaçar; amele öldü mü o ışık, ormanda bağıra bağıra gezer. Bağırtısında ne gizlidir bilmem. Bildiğim o ki karada ne kadar hayvan varsa, suda ne kadar balık, gökte ne kadar kuş varsa, hepsi ışığı dinler, hepsi de ışığa ağlar. Bağıran ışığı, iyi insanlar da işitir. Götürdüğümüz bu üç ölüden kopan ışıklar, o iyi kızı buraya kadar getirdi, kız, ölüleri gördü, kayboldu." Her güzel kızın, kendi içinde kaybolduğuna inanıyordu Hacı. "O kız belki de bu cesetlerin birinden kopmuş bir ışıktı."

Hoşgül korktu. Korkusunu ağlayarak hafifletmeyi düşündü. Bir gün, madende ölmesi durumunda, kendinden kopan ışık bir kız kılığına girip ormanda, kıyamete kadar bağıra bağıra gezecekti. Bütün hayvanlar susup dinleyecek ve hüngür hüngür ağlayacaktı o ışığa. Tam bu sırada katırın ön sağ ayağı bir çukura düştü, hayvancık sendeledi, dengesini yitirerek kendi yorgunluğuna doğru boylu boyunca yıkıldı.

"Eyvah, yandık!" dedi Hacı.

Katırın düşerken kafasını yere vurmasından çok etkilendi Hoşgül. Cesetlerin belden yukarı kısımları, katırın altında kalmıştı.

Hayvan, kafasını hafiften kaldırıp "Suç bende değil uşşaklar," dercesine küfecilere baktı. Bakışında, toplumun geleneklerle yoğrulmuş beklentilerine cevap veren, yaşlılık kuralları da dâhil, tüm kurallara uyan, ahlaklı, çalışkan bir katır havası vardı. Bu havayı algılayan Hoşgül'ün acısı iyice derinleşti; ağlamaklı, karamsar bir sesle:

"Günah," dedi. "Kimsesiz, yorgun, kalkması zor."

"Gavurun katırı tam yıkılacak zamanı buldu," diye homurdanarak, bir tekme attı sağrısına. Tekmenin nedenini anladı Karaoğlan, Hacı'ya bakmadan, gözkapaklarını indirdi hafiften ve ikinci tekmeyi bekledi.

"Vurma, günahtır," diye uyardı Hoşgül.

"Kendirleri çözüp cesetleri almamız lazım, yoksa kalkmaz bu koca kafa."

Yer altında yıkılan yaşlı katırların, sırtlarında yük olmadığı halde güçlükle kalktıklarını çok iyi biliyorlardı küfeciler. Kendirleri çözmeye koyuldular. Cesetlerin, yukarıda kalan, belden aşağı kesimlerini çevirip katırı yükünden arındırdılar.

"Haydi Karaoğlan gayret, kalk!" diyerek, yulara asıldı Hacı. Katır, oralı olmadı pek. Hacı'nın kararlılığını ve martı çığlıklarını hesaba katarak, kısa bir durum değerlendirmesi yaptı hayvancık. Yuların ikinci kez çekilişiyle yekindi, cestlerin kafalarına binen sağ yanını hafif kaldırır gibi oldu, külçe ağırlığıyla yeniden çöktü. Yedi kat yer altında düşüp de kalkmak isterken hiç bu denli zorlanmamıştı.

"Şu rezalete bak," diye homurdanarak, cesetleri süzdü Hacı. "Ölülerde can bırakmadı, ezdi hepsini."

"Biraz dinlense belki kalkar."

Hoşgül'ün merhamet yüklü, titrek ve yaralı sesi, Hacı'yı insafa getirdi; yolun kenarındaki çamın dibinde oturup ölüleri ve katırı seyre koyuldu. Çok eskilerde olan ve sık sık anlatılan bir olayı, çıplakken kendisini elbiseli, elbiseliyken de çıplak hisseden ve bundan büyük haz alan Melemezoğlu Muhsin'in, maddende yıkılan her katırı, "Kalk" buyruğuyla ânında kaldırması olayını anımsadı. Yerdeki çam kozalaklarına bakarken:

"Kalk," diye bağırdı, kalkmayacağına inandığı halde. "Kalk Karaoğlan!"

"Bırak dinlensin, başı yerine gelsin biraz."

Toprakta kaynayan karıncalara verdi dikkatini Hacı. Ölen her madenkeş bir karınca oluyordu. Şu giden, Şamşatoğlu'ydu; onu, Çil Ali, Pehlivan Usta, Kesimoğlu, Gül Ali, Dikicioğlu Memiş, Karagöz ve diğerleri izliyordu. Göçmen kuşunun çığlığını duyunca, kafasını kaldırıp gökteki kuş katarlarını, kanat çırpınışlarında ışıldayan uzak diyarları izledi. Hiçbir canlı rahat değildi; ya bir yerlere gidiyor ya bir yerlerden geliyor ya durduğu yerde çabalıyor veya şu alakarga gibi gak gak öterek hayatı lakırdı kavafına çeviriyordu. Sesizlik neredeydi? Neredeydi huzur, çalışmama huzuru?

"Cesetleri katırın altından çekip çıkarsak nasıl olur?"

"İyi olmaz," dedi Hacı her kıpırtıyı durdurmak istercesine, uğul uğul kaynayan toprağa tükürdü. "Katır yumuşak toprağa iyice yayılır, toprağa katılır, huzur alır topraktan. Cesetler huzur vermez katıra, bir an evvel ayağa kalkmayı akıl eder katır."

Toprağı, denizi ve ormanı dinleyerek oturdular bir müddet. Ormandan süzülen bir çil bakal, sakallı cesedin üzerine kondu. Önce Hacı'ya, sonra da Hoşgül'e baktı. Bakalın cesareti, hoşuna gitti Hacı'nın:

"Ürkütme, dursun," diye mırıldandı. "Belki de bir zamanlar madende ölen birinin ruhudur bu kuş. Tarucu Veli'nin ruhudur. Murtaza Dede'yi tanıdı da geldi, göğsüne kondu. Yürüyen tosbağanın üzerine de konar. Tosbağanın kabuğunun altındaki sesleri dinler."

Tarucu Veli fazla durmadı, havalandı. Hacı, kuşu gözden kayboluncaya kadar izledi. Kuş, gideceği yerleri arkasında bırakarak gözden kayboldu. Derin derin esnedi Hacı, katırın yeterince dinlendiğine kani oldu.

"Bu sefer yulardan sen çek, ben kuyruğundan tutup kalkmasına yardım edeyim."

Hoşgül, yulara asıldı. Hacı, Seyis Tokaç Memet gibi iki eliyle Karaoğlan'ın kuyruğunu kökünden kavradı, yukarı kaldırırken bir

iki tekmeyle kalkmaya zorladı. Kaldırma desteği ile tekmeler arasında bocalayan katır, tek bir yekinişle ayağa kalktı.

"Aferin Karaoğlan, sevdim seni," diye coştu Hacı.

Cesetleri birlikte, ıkına sıkına kaldırıp yüklediler aynı şekilde; kanlanmış çuvallarla örttüler, bağladılar sıkıca. Hacı, katırı yıkan asıl gücü merak etti. Burunkayal'ı Müslüm'ün yöntemini izleyerek boynundan çıkardığı muskayı, katırın boynuna bağladı. Muskanın içindeki anılar büyüdü, çeşnilendi.

Zonguldak'a geldiklerinde, hava puslanmıştı. Üzerlerinde on dört küçük savaş uçağının bulunduğu iki Rus taşıt gemisi, sisten yararlanarak şehrin on beş mil açığına sokulmuştu. Uçaklardan on bir tanesi, kısa bir zamanda havalanıp Zonguldak'a yöneldi. Rus donanmasının geldiğini halka haber vermek için tepelere yerleştirilen bekçiler, davullarını gümbürdeterek çarşıya doğru koşmaya başladılar. Hayat, patlamalarla hareketlendi. Küfeciler ve Karaoğlan, neye uğradığını şaşırdı. Uçakların, bir bölümü, limanda bulunan ve Rus gemilerine torpido atışları yapan, bir gemiye saldırdı. Gemi, yanarak batarken çevresindeki mavna ve kayıklar da parçalandı. Diğer uçaklar, ani dalışlar ve kavislerle iskeleyi ve şehri bombalamayı sürdürdüler. Binbaşı Ali Haydar Bey'in, ihtiyat birliklerinden oluşturulan bir piyade taburu ile iki sahil bataryası, savunmada başarılı olamadı. Alman yapımı Erhard dağ topunun Rus gemilerine yönelen atışlarını da sis yuttu. Evlerden ocaklara doğru kaçışlar çoğaldı. Katolik rahipler tarafından yönetilen yirmi yataklı hastanenin yakınına düşen bir mermi, hastaların bile can havliyle kaçmalarına yol açtı.

Hacı, kaçışları görünce katırı hemen bıraktı. "Kaçalım," diyerek o anda Ankara'nın Beypazarı'ndan ocaklar için satın alınıp getirilen eşek sürüsünün arasında kaçan Tahrirat Kâtibi ile Mal Müdürünü izleyip Bahriye binasına sığındı. Yasin Çavuş'un gazabından korktuğu için katırı gözbebeği gibi koruyan Hoşgül ise yulara sarıldı. Karaoğlan'ı kapalı bulunan, Postane ve Telgraf Dairesi'ne doğru çekti, vardığı duvarın dibine, madende kendisine öğretildiği gibi yüzükoyun uzandı. Duvarın dibinde, Hoşgül'den başka, iki yıl önce İnceviz Ocağı'nın Fransız direktörünün evini

soyup eşini darp eden eşkıyalardan Eftim'le Petrus da yüzükoyun uzanmıştı.

Uçaklar, uçaksavarların takırtıları eşliğinde bombalamayı sürdürürken halk, Üzülmez ocaklarına sığınmak için, çarşının ortasından geçen treni durdurup vagonlara doluşuyordu. Tüm bu patlamaların, bağrışmaların arasından bir balıkçının, yaşamı hissettiren şen türküsü yükseliyordu. Şehrin defalarca bombalanmasına tanık olan balıkçı, kıyıdaki teknesinin içinde, taraklama işiyle meşguldü; üzerinden gelip geçen uçaklara aldırmıyordu bile. Kaplamaları zedelenen teknesinin içine su girmemesi için omuzluktan su düzeyine kadar, ıskarmozlar arasına, ağaç pekiştirmelerini yerleştiriyordu şaşırtıcı bir hassasiyet ve uyumla.

Bombardımanın sona erip uçakların gemilere dönmesiyle bataryalar sustu. Sığındığı yerlerden uğuldayarak çıkan halk, ölümler başta olmak üzere, toprağa düşen ama patlamayan Rus bombalarını ve bataryaların karavana atışlarını sohbetine malzeme yaptı. Bu arada Hacı, Nasuh'u ve katırı unuttu, çarşıda galeyan halinde tartışan, bıdırdaşan öfkeli kalabalığa daldı. Sandık emini ile hükümet odacısının yorumlarını dinledi dikkatle. Ruslar tarafından daha önce batırılan, Mithat Paşa, Bezm-i Âlem, Bahr-i Ahmer, Prenses Civano, Heybeliada, Neva, Selamet, Millet, Gaza, Necat, Hilal ve diğer gemilerin adlarını sayım yapar gibi sıralayan nüfus memurunun konuşmasına kulak verdi bir ara. Çanakkale kahramanlarından ve memleketin bitmez tükenmez kaynaklarından ateşli bir ruhla söz eden sandık eminini daha ilginç buldu. Herkes ateşli ateşli konuşuyor, vatanseverlik duygusu, şehri sarıp sarmalıyordu. Tam bu sırada, kafasından yaralanmış, Horcinazlı bir madenci girdi kalabalığa adamın girmesiyle, "Gazi" diye omuzlara alınıp tekbir sedasına dönüşmesi bir oldu. Horcinazlı madenciyi, ağzını açarak seyreden Hacı, Maden-i Hümayun binasının arka tarafından gelen güçlü bir eşek anırışıyla sarsıldı, Hoşgül'ü ve Karaoğlan'ı anımsadı birden. Hoşgül de zaten o anda Hacı'yı aramak için Karaoğlan'ı yedekleyip kalabalığa girmek üzereydi. Hoşgül, Hacı'ya ulaşmadan, Çamköylü Kel Halil'in çığlığı yankılandı kalabalığın üzerinde:

"Şehitlerimiz geldi, mübarek şehitlerimiz!"

Tekbir sesleriyle dalgalanan kalabalık, katırın çeçevresini bir anda sarınca şaşkınlığından donakaldı Hoşgül. O anda kalabalığa karışan Müezzin Sadullah Efendi, Virancıklı köylüleri iterek katıra doğru yaklaştı:

"İslamın mübarek şehitlerini, mekkareye bu tarzda bağlamak caiz değil, büyük günahtır," diye bağırdı. "Hemen çözün, abdestli müminlerin elleri üzerinde cami avlusuna götürün!"

Büyük bir korku ve telaşla ağlaya ağlaya müezzine yaklaşan Hoşgül:

"Bunlar şehit değil, hoca baba," dedi. "Yasin Çavuş'un cesetleridir, Kozlu'da bize verdi getirdik; inanmazsan Hacı'ya sor."

Gözyaşlarına gark olmuş bir çift masum çocuk gözüyle karşılaşan Sadullah Efendi, etkilendi; uğultuyu coşkuyla dinlerken Hoşgül'ün titrek ve oldukça cılız çıkan sesini, babası Çanakkale'de şehit düşmüş bir çocuğun sesi olarak algıladı. Halk cesetleri ânında çözdü, ellerinin üzerine alarak tekbir sesleriyle camiye doğru harekete geçti. Hoşgül, Yasin Çavuş'tan korktuğu için katırın yularına sıkı sıkıya sarılmıştı. Hacı katıra doğru geldi. Hoşgül'ün melül melül ağlayışı karşısında ne diyeceğini şaşırdı.

"Adamlar, cesetlerimizi aldılar Hacı. Geri almazsak Yasin Çavuş bizi mahveder."

"Ağlama, bir şey olmaz. Sen demedin mi bunlar şehit değil, göçük cesedidir."

"Dedim, dinlemediler."

Camiye doğru yürüyen kalabalığı, eller üzerinde taşınan cesetleri ve sancağı seyretti Hacı. Tekbir seslerinden, bağırtılardan, hüngürtülü ağlayışlardan etkilendi. Yokluğu, ölüm ve unutulma korkusunu güçlü bir şekilde hissettiren yer altı dünyasından nasıl da farklıydı bu kalabalık çarşı. Elini, Hoşgül'ün omzuna attı:

"İş işten geçti," diye mırıldandı. "Bu insanlar bizi dinlemezler."

Kafalarını bombalardan kurtaran kalabalık yürüyordu. Uzak memleketlerden şimdiye kadar hep yaralılar, gaziler geldiği, hiç şehit gelmediği ve herkes kendi şehidini beklediği için küfecilerin getirdiği üç ceset, herkesin şehidi olmuştu.

Bombardımanlardan dolayı Zonguldak'ta yüz yirmiye yakın dükkân ve kahve kapalıydı. Cami avlusu, kısa bir zamanda dolup taşmış, varoluşunu boşlukta arayan ve fark edişin tadını zevkle yaşayan kitle, cesetleri teşhis etmek için kuyruğa girmişti.

Hacı, Hoşgül'den ayrıldı; koştu, kalabalığa karıştı. Boşluklara dala dala, avludaki cesetlere yaklaştı. Kargalar köyünden, sol kolunu Anafartalar'da kaybeden Ayıngacı Veli, parmağını Murtaza Dede'nin hurdahaş olmuş yüzüne doğru uzatarak şehidi tanıdığını, adının Eyüp olduğunu, en son onu sahil bataryalarına mermi taşırken gördüğünü ve kendisiyle aynı taburda bulunan, bir oğlunun da şehit düştüğünü ileri sürdü. Bunun üzerine Çanakkale gazilerinden birkaç yaralı genç, yaklaşıp cesede yakından baktı. Ayıngacı Veli, bunu söylemekle kalmadı, yandaki küfeci Rıza'nın da Eyüp Efendi'nin küçük oğlu Cemalettin olduğunu iddia etti. Öksürünce sol gözünün yuvasından çıkıp iki gün gezindikten sonra yuvasına döndüğünü herkese anlattığı için adı divaneye çıkan Debbağ Dayı:

"Algöz'ün oğlu Rıza'ya nasıl da benziyor," diye mırıldandı.

Kafası tamamen ezilmiş olduğu için, kimsenin tanıyamadığı üçüncü cesedi, Müezzin Sadullah Efendi, İslamın adsız şehitleri arasına soktu. Az sonra da imam efendi geldi. Sonsuz mutluluk arayışını, yalancı mutluluklardan kaçarak sürdüren, derviş ruhlu bir adamdı imam. "Yokluk yolunu seçtim, bıktım kendimden, öteme geçtim," dercesine süzdü cemaati. Güderi eldivenleri andıran ellerini havaya açtı. Bekledi biraz, sonra eğildi, dualar mırıldanarak parmaklarının uçlarıyla, Ruslara karşı direnirken şehit düştükleri söylenen ölülerin yaralarına dokundu. Bombardıman sırasında Kur'anı Kerim'i yanına alarak tüm ailesiyle birlikte, evin alt katına inmiş, çocukların kafalarına aynı duaları mırıldanarak aynı şekilde dokunmuş ve tüm ailesiyle birlikte namaza durmuştu. Kafasını kaldırdı, ölüm dehşetinden yakayı sıyırıp avluya dolan cemaati dikkatle süzdü.

"Allah'ın rahmeti, şehitlerimizin üzerine olsun," diye vaaza başladı. "İslamın bu büyük cihadında, canlarını hak yoluna feda ettiler; ettiler çünkü bizlik benlik davası yürütmediler, temiz yaşadılar, hevadan, hevesten, nekeslikten uzak durdular. Şimdi zaman,

bu İslam şehitlerini yıkama, kefenleme, tabutlara koyup hakka uğurlama zamanıdır." Ayağa kalktı. Sakalına tutunan gümüş huylu duaları eliyle sıvazladı. Üzerine yürüyen ve kendisini ezmeye çalışan, koca bir evrene karşı sonsuz ve umutsuz bir savunma çabası içindeymiş gibi huzursuzdu.

İmamın yüzünü, cemaatin yüzü olarak algılayan Hacı, camiyi terk etti hemen. Uzaklaştı biraz, kafasını çevirip son bir kez camiye bakarken:

"Fark etmez," diye mırıldandı. "Göçük ölüleri de şehit sayılır."

ÇETELER

Esir bir memleketin dağlarında tek ve hür
Bir tüfek varsa o memleketin boynu diktir.

Ay ışığı güçlenmiş, derinlere inmiş, Rusların Şile ve Ereğli limanlarında batırdıkları, Şirket-i Hayriye'ye ait 34 ve 41 numaralı vapurların gövdelerinde yoğunlaşmıştı. Romanya'ya kömür götürüp buğday getiren geminin güvertesindeki tayfalar, su içindeki lağımı eliyle karıştırırken üç parmağı kopan Dimitri oğlu Todori'nin kıyıdan gelen şarkısını dinliyorlardı. Ve kıyıyı izleyen yolda, çetelerin çaldığı atını, tabancasını ve çıra isine tutup kâğıda darül harb ciddiyetiyle bastığı emektar mührünü arıyordu Tahsildar.

Ve daha içlerde, ormanlı tepelerin ötesinde, dağın çam balı ve tomurcuk kokan koyağından yıldız mahşerini seyrediyordu Cemal. Havada ter ve deniz serinliği vardı. Işığa ve sessizliğe usulca uyanan, ferah bir bebek gözü gibi derinleşmişti gece. Her ağaç, gündüzleyin gökyüzünden ve güneşten aldığı sesi salıveriyordu yıldız alacasına.

Ölen karısını, çocuklarını ve Rukiye'yi düşünüyordu deminden beri Cemal. Çocuklar uyuyorlardı şimdi. Ve Rukiye, Rus bombardımanlarından korkarak onların uyuyuşlarını seyrediyordu. Yağmurlu bir günde, imam nikâhıyla gizlice Ereğli'den alıp Zonguldak'taki evine getirmişti Rukiye'yi. O günden beri de kadının hayaliyle birlikte gezinip duruyordu dağlarda. Kadının sesini, konuşmasını hayal ettikçe tüm benliğini, yaşama ve inceliğe bağlayan, esrikleştiren, o gizemli, güzelim iç sesleri çoğalıyordu. Kolay seven bir adam değildi Cemal. Sevdiği zaman da çocuklar gibi saf ve hesapsız seviyordu. Hele bu sevginin özünde arsız mavi bir ışık, yani aşk varsa

o zaman tüm varlığını, ruhani ve cismani kıpırtılarını, alametlerini aşka ram ediyor, kıtlık kıran ortamından çıkıyor; dili, tarzı, sohbeti güzelleşen, çiçek bahçesine dönüşen bir yeryüzünde buluyordu kendini.

Gençliğinde birkaç kez âşık olmuştu Cemal. Sevilen insanın duygu dünyasına açılmanın, orada erimenin, sorun olmanın, durmaksızın yeniden doğmanın, ona ve ondan doğmanın anlamına yabancı değildi. Firarilik Rukiye'yi, Rukiye ise duyarlılığı getirmişti. İnsan dağa yaslanıp, ay ışığında nişangâhına bakarken güzel hayaller kurabilirdi; sevgiyi ilmik ilmik dokuyabilir, dokuma çabasında, o çabanın ya da o ilmiklerin uyumlu bütünlüğünde kendi özüne kavuşabilir veya o özden kopabilirdi. İnsan, inanılmayacak bir şekilde duyarlı hale gelebilir, toprakla bütünleşebilirdi. Irmağın sinesinde yansıyan ağaçları, hiç olmayacak bir yerde köklenen bir çiçeği, içi bembeyaz dışı mavi ve mini minnacık bir kuş yumurtasının kabuğunu, aç bir kedinin rengârenk yanan gözlerini görünce, sevdiceğini anımsayabilirdi.

Birden, bir yerlerden, dağın dibinden gelen bir ıslık sesi duydu. Kıl çuhadan, ucu kıvrık külahını düzeltti. Ayağa fırladı hemen. Islığı çalan, Laz Emin'in elli kişilik çetesinden Üryan Ali'ydi. Islığa ıslıkla cevap verip aşağılara indi. Çalıların çevrelediği küçük bir mısır tarlasında tokalaştılar. Üryan Ali, Cemal'i alıp az ötede bekleyen Laz Emin'in çetesine götürdü. Çoğunu, çöken cephelerden firar eden eski madencilerin oluşturduğu Çete, pürsilah ayakta bekliyordu. Mermi katarları, namlular, mataralar, kalpaklar, fısıltılar... Başfirari Laz Emin, karanlığa kurt gibi baktı, yaklaştı, hırçın, merakçıl, çocuksu bir coşkuyla kucakladı Cemal'i:

"Aramıza hoş geldin Cemal gardaş," dedi. "İştirakçı Ahmet'le Abdurrahman'ın, arkadaşısın sen. Senin hakkında anlatıklarını dinledim, daha görmeden sevdim seni. Senelerce tek başına bu dağlarda kalmışsın. Müfrezemizin sen misali yiğitlere ihtiyacı var."

Cemal, elli kişiyi yöneten, kendinden emin ve kararlı bir çete reisinin övgüsünden utandı; kol düzenine giren çete neferleriyle tokalaşmaya başladı. İdris'in kardeşi Ferit ve Gelikte, emniyet lambasını açarak sigarasını yakmak isteyen ve grizuya yol açıp elini

yüzünü yakan Fetih Mahmut'la karşılaşınca kendini madencilerin içinde hissetti.

Kol, daha fazla beklemeden Çaydamar'a doğru harekete geçti. Geceye Laz Emin'in direktifleri egemen olmuştu:

"Siz hemen ayrılın uşaklar. Dediğim güzergâhtan şaşmayın; Kızlaç'tan Çayır'a inin, mağaradakileri almayı unutmayın. Yıldırım, mağarada beklesin, Beğdemir'le Kalın Memet oraya gelecekler."

Cemal, yıldız aydınlığına ve yürüdükçe çoğalan tüfeklerin yaydığı iyimserliğe yaslanmıştı; şimdi daha güçlü ve güvenlikli hissediyordu kendini. Yeryüzü küçülmüş, müfreze, maden sahibi Maksut Çivi'nin, Çaydamar'daki evine vardığında, gece yarılanmıştı.

Maksut Bey, müfrezeyi, evin alt ve üst katında misafir etti. Müfrezenin geleceğini önceden bildiği için dört keçi kestirmiş, lenger lenger bulgur pilavı hazırlatmıştı. Laz Emin, sağ kolu Giritli Ahmet, Üryan Ali, Hüseyin, Cibali yangınından sonra Zonguldak'a dönüp çeteye katılan iki tütün işçisi ve Cemal ile birlikte üst kattaydı. Üst katta ayrıca, Zonguldak Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin iki önemli kurucu üyesi, Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi ile emekli yüzbaşı Ethem Bey vardı. Maksut Çivi ile müftünün arasında oturan Erhem Bey, hal hatırdan ve Cemal'i göz sigasına çektikten sonra:

"Muhterem yarenlerim," diye söze girdi; "Memleket harbi kaybettiğinden bu yana, hayatımızın bir tadı, bir manası kalmadı. Dağlar, asker kaçaklarıyla doldu." Bunu derken kaçakları göz ucuyla süzdü ve herhangi bir yanlış anlamayı engellemek amacıyla öksürdü. "Çok şükür ki, sizin gibi vatansever, Kuvayı Milliye çeteleri bir güç olarak ortaya çıktı ve milletin medar-ı iftiharı oldu. Esir bir memleketin dağında tek ve hür bir tüfek varsa o memleketin boynu diktir."

Laz Emin, derin bir gurur ve katıksız, mutlak bir kahramanlık duygusuyla sırtını duvar halısına yasladı; dört köşe burnuna ve iri çakır gözlerine görkem katan pala bıyıklarını sıvazladı, yukarıya doğru burdu uçlarını. Yüzünün asaleti ve sufli iklimi, tatlı bir çocuk tebessümüyle yumuşadı.

"Öyle bir zamana girdik ki," diye sürdürdü Ethem Bey, "Memlekette var olan her şey, insanı kendisiyle, ısrarla alakadar olmaya çağırıyor. Bir yanda Yunanlılar, bir yanda İtilaf Devletleri, bir yanda Ermeniler... Sürdüğümüz Ermeniler, sürgün yerlerinden silahlı çeteler halinde geri döndüler. Patrikhane'nin, Rumları himaye bahanesiyle gönderdikleri adamlar boş durmuyorlar. Tatavla Muhtarı Sanlis Boncerdin harıl harıl çalışıyor. Boyacıoğlu başta olmak üzere bazı ocak sahiplerinin Yunan ordusuna top mermileri temin edip gönderdikleri söyleniyor. Laskaridis Ocağında çalışan Perikli oğlu Todor, Yunan Ordusu'nun yakında buraları işgal edeceğini yayıyordu tutuklattırdık. Fransız, İtalyan kolonisi yetmiyormuş gibi, başımıza bir de Pontus kolonisi çıktı. Memleket, parçalanma feryadı içindedir. Maden havzası, müstemlekeleşmek üzeredir. Arş yiğitler vatan imdadına sözü, tam da bugün için söylenmiştir."

Laz Emin, Maksut Bey'in değiştiğini, artık ecnebilerle değil, dürüst din adamları ve emekli subaylarla birlikte, memleketin hayrına çalıştığını, yüzüne ve davranışlarına nereden geldiği belli olmayan, ciddi bir sorumluluk ve baba erdemi havasının egemen olduğunu fark etti. Kim ne derse desin, devir kesinlikle değişmiş, dağdaki eşkıya çetelerinin değeri artmıştı. Devrek eşrafının kurduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularından olan ve Ermenileri Devrek'ten topluca kışkışlamaya çabalayan Dangaz İbrahim Efendi de iki gün önce, konağında Devrekli Muharrem'in otuz iki kişilik çetesine ziyafet vermiş, muvazzaf askerliğini Yemen'de, tabur başçavuşu olarak yaparken kaçıp Devrek ve çevresinde çeteciliğe başlayan Muharrem'i Devrek'in Kuvayı Milliye kumandanı olarak ilan etmiş, överek göklere çıkarmıştı. Ünlü Eşkıya İpsiz Recep'le Baso Mustafa'nın adları da dillere destan olmuştu şimdiden.

"Almanlar çekildi," diye sürdürdü konuşmasını Ethem Bey, eski bir Almancı olan Maksut Çivi'ye bakışlarını kaydırarak. "Harp Kömür Merkezi'nin yerini, İtilaf Devletleri Kömür Komisyonu aldı. Fransızlar istila etmeye başladılar kömür havzamızı. Namus, şeref ve haysiyetimizi istila etmeye başladılar." Kendi temelinden emin olmayan, meczup, hafif matemli ve esrimeli renklerle ağırlaştı sesi. "Gözlerimle şahit olduğum o kara günü Sekiz Mart'ı hiç unutmam. Vicdanım kanadı o gün benim. Topu topu bir tabur Fransız askeriydi

karaya çıkan. İlkin Yayla, Rüzgârlımeşe ve İkincimakas kesimlerini ele geçirdiler. Limanın giriş ve çıkışlarını kontrol altına aldıklarında, 32. Kafkas Alayı'mızın aniden ortaya çıkıp bu istilacı taburu denize dökeceğini hayal etmiştim. İskeledeki basküle işedi bir Fransız askeri. Tek başına saldırmak geldi içimden. Yerleştikleri Fener Mahallesi'ni de yasak bölge ilan ettiler. Menfur emellerini, faaliyetlerini sinsice yürüttüler. Daha o zamanlar, belliydi niyetleri. 32. Kafkas Alayı'nın 3. Tabur'unun bulunduğu pavyonların derhal boşaltılmasını istediler. Vaziyet, havzaya yeni Fransız kuvvetlerinin geleceğini gösteriyordu. Fransızların bu isteğine kimse mukavemet etmedi. Alay kumandanı, 3. Tabur'un neferlerini, Zonguldak'a kırk beş dakika mesafede bulunan, seferberlik esnasında inşa edilmiş olan harap samanlıklara nakletti. Beni işte bu teslimiyet harekete geçirdi. O günden beri hareket halindeyim." Oturuşunu değiştirdi. Alnını avucuna gömdü. Arkaya yaslandı. "Yarenlerim, dostlarım, muhterem müftü efendimiz, bu yaşına rağmen, at sırtında köy köy geziyor, Müslüman halkı uyarıyor, düşmana karşı seferber etmeye çalışıyor. Kardeşlerim, düşmanın gayesi açıktır. Düşman, mermileriyle, postallarının altındaki kabara çivileriyle, mübarek vatan topraklarını çiğnemek istiyor, manevi dünyamızda delikler açmak istiyor; milleti de o deliklerden bakan deliler güruhuna çevirmek istiyor."

Laz Emin'in gururuna dokundu anlatılanlar.

"Memleketin sahipsiz olmadığını gösterdik, bundan sonra da göstereceğiz onlara," diye çıkıştı. "Kan, barut, ateş siperlerinde pişti k. Arkamız orman, arkamız dağdır bizim, yaslanır saldırırız. Kurşun geçirmez gece karanlığına sığınır, saldırırız. Herkes bilir ki onlar, havzadaki kömürlere geldiler. Bundan evvel, topsuz tüfeksiz, Ereğli Maden-i Hümayunu olarak gelmişlerdi, şimdi toplu tüfekli geldiler. Kendi evlerine gelmediklerini yakında anlarlar."

Laz Emin'in bu çıkışı, Maksut Çivi'nin içini aydınlattı. Memleket, zemine ve ayaklarına kavuşan kendi masal kahramanlarıyla tanışmaya başlamıştı. Dağdaki çeteleri arkasına alıp ciddi bir güç merkezi haline gelmesi durumunda, ülke çapında örgütlenen genel direnişin havzadaki sözcüsü olabileceğini düşündü. Öylesi bir durumda, maden sahipleri üzerindeki otoritesi artacak, işgalin kırılmasından sonra, elinde bulunan ocakları, yeni ocaklarla çoğaltabilecekti.

"Hissiyatını anlıyorum Emin Bey," dedi, Müftü İbrahim Efendi. "İşgal karşısında, sadece ümmet-i müslimin değil, bu memleketin her ağacının infial içinde olduğu gün gibi aşikârdır. İnşallah muvaffak olacağız."

Cemal, şaşkın ve keyifliydi; jandarma gelip bu kadar silahlı insan içinden kendisini alamazdı, firarilik dönemi kapanmıştı artık. Sohbet, İstanbul Hükümeti'nin, havzada gücünü ve egemenliğini kaybettiğini, dağlarda çeteleşen firarilerin ise memleketi kurtaracak güçler haline geldiğini gösteriyordu.

"Millî Mücadele başlamıştır ve var gücüyle devam etmektedir arkadaşlar," diye sürdürdü Ethem Bey. "İstanbul'dan Ereğli ve Akçakoca yoluyla, Anadolu'ya bir yardım hattı kurulmuştur. Bu hattı kullanarak Anadolu'ya gönüllü, silah, mühimmat ve kömür göndermek zorundayız. Bildiğiniz gibi, Fransızlar, 8 Mart'ta Ereğli'ye de asker çıkardılar. Ereğli'yi karadan Düzce İsyanı, denizden de Fransız zırhlılarıyla abluka altına aldılar ama Ankara ile bağlantısını kesemediler. Kahraman Ereğli halkı, boyun eğmedi, sağduyulu davrandı; Rüştiye Mektebi Baş muallimi Nimet Efendi'nin rehberliğinde Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurma çabası içine girdi ve ciddi bir güç haline geldi. Bizim de dağınık kuvvetlerimizi toplayıp ciddi bir güç olmamız gerekiyor. Bu memleketin sahipsiz olmadığını dosta düşmana göstermenin zamanı geldi çattı. Gücümüzü bilmemiz, milletten gizlememiz lazım."

"Herkes kalbindeki hazineyi aşikâr ederse gücümüz ortaya çıkar," dedi Laz Emin.

Maksut Çivi, sözdeki kinayenin gücünden huylandı, Laz Emin'in otoritesinden dolayı huylanışını açığa vurmaktan kaçındı.

"Küçük çetelerin birleşmesi lazım," diye sürdürdü Ethem Bey. "Bizim nizami kuvvetlere ihtiyacımız var. Ereğli-Zonguldak-Kandilli arasında şekavette bulunan Kürt Ali Çetesi'nin gelip size katılması, mıntıkanın asayişi bakımından da iyi olur."

"Kürt Ali gelip katılmaz bana," dedi Laz Emin. "Her çete kendi tüfenk menzilinde hükümfermandır. İpsiz Recep'e, Devrekli Muharrem'e, Eğri Ahmet'e, Baso Mustafa'ya, Dursun Reis'e, Köroğlu Mustafa'ya, adaşım Laz Emin'e, Trabzonlu Mustafa Kaptan'a,

'Çetelerinizi alın, gelin bana katılın,' desem gülerler. Her birinin emri altında bir çete var. Çete çetedir, müstakil seyyaliteyi sever. Bunları, Fransız işgal kuvvetlerine karşı ikna etmek lazım. Bunu da yapsa yapsa sizin ve Maksut Bey'in girişimiyle, muhterem müftü efendimiz ve Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey yapabilir."

Müftü, gözkapaklarını kaldırdı, kendisine duyulan güveni ve saygıyı, gülümseyişle karşılarken:

"Hay hay efendim, severek yaparım," diye mırıldandı.

"İpsiz Recep'in yüz yirmi kişilik kuvveti var," diye sürdürdü Laz Emin. "O ikna edilirse diğer çetelerin iknası kolaylaşır. Devrekli Muharrem'i birlik için ben ikna etmeye çalışırım. Onun çetesindeki mühim adamların çoğu, benim çetemdeki adamların akrabasıdır."

Laz Emin'in sağ kolu durumunda olan Giritli Ahmet:

"Deli Şakir'in Hasan'la Başocakçı Hüseyin'i ben ikna ederim," dedi.

"Yarım Çavuşun İsmail ile Pat Ahmet'in Niyazi, benim kan kardeşim sayılırlar," diye söze girdi Üryan Ali; "İkisi de benim sözümü dinlerler. Hacı Hafız'ı katarım bu işin içine. Yalnız, Siyami'nin Ahmet'le Delik Şakir'in Hasan, katılmayı kabul etmezler. Onları da etse etse Darendeli Mehmet ikna eder."

"Ağalardan Tosun'un Muharrem'i de Darendeli'yi ikna eder."

"Her neyse," diye arkaya yaslanıp ıhlamurundan bir fırt çekti Laz Emin. "Biz söyleriz, katılırlarsa iyi olur, katılmazlarsa da kıyamet kopmaz. Mühim olan, her çetenin, işgale karşı harekete geçmesidir. Bizim mekânımız yok, karanlığımız ve baskınımız var. Biz her taşı, her çalıyı tanırız. Onların da gambotları, kıtaları, kışlaları, dağ topları var. Biz onların nerde olduğunu biliriz, bizim nerde olduğumuzu, bizden başka kimse bilmez. Bizim ne zaman, nerde olacağımızı biz de bilmeyiz."

Maksut Çivi, hesapların, ihtimallerin, kuşkuların ve korkuların külçeleştirdiği kafasını önündeki defterden ağır ağır kaldırdı, Laz Emin'le göz göze geldi.

"Gayret eder de gücümüzü gösterirsek Emin gardaş, İstanbul Hükümeti'ne bağlı memurlar da bizim safımıza geçer."

"Biz dağız, vatanız Maksut Bey, isterse geçmesinler."

Cemal, Laz Emin'in bu yapmacıksız, saf, cesur ve mert kişiliğinin tüm çete mensuplarını etkilediğini, ona olan derin bağlılığın bu kişilikten kaynaklandığını düşündü. Bunca yıllık firarilik döneminde, Devrekli Kör Bayram'la ilgili anlatılan hikâyelerin etkisi altında kalıp bir çete kurmamış olmasına hayıflandı. Bakışlar, merdivenlerden birbirlerinin ardı sıra yukarı çıkan İştirakyuncu Ahmet'le Abdurrahman'a yöneldi. Laz Emin sevinçle ayağa kalktı:

"Allah'ın işine bakın, ben de , 'Nerde kaldılar, niye gelmediler' diye şimdi sizi düşünüyordum, diyerek teker teker kucakladı gelenleri. Misafirleri kollarından tutup, oturduğu yere getirdi. Çete mensupları sıkışarak yer açtılar. İştirakyuncu Ahmet'i sağına, Abdurrahman'ı da soluna oturttu. Hallerini hatırlarını sordu. Ekim Devrimi'ni savunan bu iki kişiye, Maksut Çivi gibi bir ocak sahibinin evinde, Rusya'yla ilgili son haberleri sorup onları zor duruma sokmaktan kaçındı. Onları sohbete dolaylı olarak sokma arzusunu da bastıramadı.

"Maksut Bey ne dersin, Bolşevikler bize yardım ederler mi?"

Laz Emin'in sorusunu, kaşlarını çatarak karşılayan Maksut Çivi, göz ucuyla İştirakyuncu Ahmet'i ve yoldaşını süzdü.

"Bolşevikler de bizim gibi İtilaf Devletleriyle harp halindeler, bu bakımdan yardım edebilirler. Ama bizim yolumuz, onlarınkinden çok farklıdır, biz ne ayanı avama ne de avamı ayana kul etmeyiz. Mefküremize ve dinimize ters bir rejimdir Bolşeviklik."

"Bu havzanın üstü cennet, altı cehennemdir Maksut Bey," diye söze girdi İştirakyuncu Ahmet. "Cehennemdeki ateşi yer üstüne çıkaran, bütün memleketi ısıtan, çarkları döndüren, hayata biçim veren bir sınıf var ki o da amele sınıfıdır. Rus İhtilali, bir amele ihtilalidir. İnancım odur ki bu ihtilal, yakında Anadolu'ya silah ve cephane gönderecek, amele sınıfının, işgalcilere ve onların içteki uzantılarına karşı ayağa kalkmasına yardım edecek."

Laz Emin, İştirakçi Ahmet'in cesaretini zevkle ve hayretle karşıladı. Maksut Çivi, çoğunluğunu firari madencilerin oluşturduğu bir çete içinde, böyle bir tartışmanın uygun olmayacağını düşündü.

"İnşallah, Bolşevikler, bize kayıtsız şartsız yardım ederler, biz de kendi yolumuzda emin adımlarla yürürüz."

"Memlekete hangisi yararlıysa Allah onu nasip etsin," diye mırıldandı Laz Emin.

"Sınıfı zümreyi bilmem ama bir memlekette her kuş olur," dedi İbrahim Efendi. "Karga, serçe, güvercin, şahin... Mühim olan, serçeyi kargaya, güvercini de şahine yem etmemektir."

Söze girmemek için kendini güçlükle zapt eden Cemal:

"Amele yer altından yer üstüne çıkar da işgalcilere karşı yürürse, Zonguldak'ı, Ereğli'yi ele geçirirse bu havzada hiçbir şahin güvercini yiyemez."

Maksut Çivi, İştirakyuncu Ahmet'le sıkı fıkı ilişkiler içinde olan Cemal'i iyi tanıyordu; işinden kaçıp askere gitmeyen, tek başına dağlarda yıllarca dolaşan basit bir eşkıyayla tartışacak kadar seviyesiz de değildi. Askere gidip cepheden kaçanlar, Cemal'den daha şerefli değiller miydi?

"Her neyse, bunlar, memleketimizin meseleleri değil. İçinde bulunduğumuz günler, millî mücadele günleridir. İstanbul Hükümeti'nin, Ankara'ya karşı Adapazarı'nda, Hendek'te, Düzce ve Bolu'da alttan alta faaliyet yürüttüğünü haber alıyoruz. Kuvayı Milliye'nin her an tetikte olması elzemdir."

İstihbaratçı Ragıp Bey'in, Bıçkıcı Bekir ve maiyetiyle birlikte içeri girmesi, evin alt katında oturan çete mensuplarını ayağa kaldırdı. Hizmetçi Cafer'in yol göstericiliğiyle Ragıp Bey, üst kata çıktı. Çıkmasıyla da Cemal'le göz göze gelmesi bir oldu. Beş yıldır, listesine alıp aradığı eşkıyayı nihayet yakalamıştı. Ayağa kalkan herkesle el sıkışırken Cemal'le de el sıkışmak zorunda kaldı. Felik felik aradığı eşkıya oldukça rahat görünüyordu. Laz Emin'in çetesine katılarak dokunulmazlık kazandığı her halinden belliydi. Bıçkıcı Bekir'in krizi daha derindi, kan tutmuş gibi tıslıyordu. Herkesle tokalaştığı halde Cemal'le tokalaşmadı.

KONFERANS

Her devlet, gerçek gücünü tüm yönleriyle,
diplomaside hissettirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı 23 Nisan 1920'de, İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanları da maiyetleriyle birlikte San Remo'da toplanmışlardı. 'Üçlü Anlaşma Tasarısı" üzerinde oldukça sıkıntılı ve çekişmeli geçen konferansa, İtalya Başbakanı Nitti başkanlık ediyordu. Ereğli kömür havzası üzerindeki imtiyazlar konusunda yapılan tartışmalarda, ensesi domur domur terlemişti. Tartışılan hayat, gerçek hayata hiç benzemiyordu. Karşıtlar sürekli mayalanıyor, mayalandıkça da mayaladıkları düşüncelerin anlamını ve zeminini sabitleştiriyor, onu tözsüz tarihsiz bir zaman diliminin kendini alttan alta ve açıktan hissettiren rekabet diline dönüştürüyordu.

Başbakan Nitti, bazan öze hitap eden, onu ışığa çıkaran bir dil kullanıyor, bazan da rakiplerinin baskısı karşısında ürperiyor, kendi ürperişine sığınıyor, oradan, yardım dilenircesine gerçeğin eylem alanına çıkmayan ruhuna, içini gösteren saf ışığa bakıyordu. Tarım ve hazine bakanlığı dönemini, hayatının kayıp bir dönemi olarak değerlendirdiği halde başbakan olmuş, iktisat profesörlüğü yaptığı Napoli Üniversitesi'ne dönüp, iktisat ve siyasal bilgiler üzerine kitaplar yazma hayalinden bir kez daha kopmuştu. "Üçlü Anlaşma Tasarısı"nı savunduktan sonra, kaleminin ucunu tasarının yedinci maddesine yönelterek:

"Efendim," dedi, "İtalya'nın Ereğli havzasındaki kömür madenleri ve taşıma araçları, demiryolları, liman kolaylıkları üzerindeki

çıkarları, yedinci maddede bir kez daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Savaştan sonraki bu yeni dönemi, dikkatle değerlendirmek durumundayız." Nitti'nin niyetini çok iyi bilen Fransız delegeleri, ileri sürülen düşünceleri, zamanın cımbızına yapışmış bir burun kılı kadar önemsemeden dinliyorlardı. "Ereğli havzasında hayati çıkarı olan devletler olarak maden sanayisi ile ilgili işletme ve benzeri konulara ilişkin yönetmelikleri bugünün teknik ve sanayi koşullarına uygun hale getirmek zorundayız. 1867'de yayımlanan yüz maddelik yönetmeliğin, bizim önerilerimiz doğrultusunda değiştirilmesi için, Türk Hükümeti'ne sunacağımız değişiklik önerilerinin bir an önce çıkarılmasını sağlamak üzere kendi aramızda diplomatik dayanışma içinde olmamız büyük önem taşıyor."

Başbakan Nitti'nin, Ereğli kömür havzasının biricik patronuymuş gibi konuşması, Fransa Başbakanı Millerand'ın gururuna dokundu. Gözlük camlarının arkasına yapışmış bir çift boncuğu andıran gözlerini, Nitti'nin gurur ve bilgi gücüyle ışıldayan gözlerine dikti. Düşünce izlekleri ve öze dallanmış kökler belirginleşti. Rakibinin yarattığı zayıf düşünceleri tepeleyerek güçlenen bir dille:

"Ekselansları, Fransız Ereğli şirketinin, Ereğli havzasında yirmi beş yıldır çalıştığını unutmuş olamazlar," diye söze girdi Millerand. "Bu şirketin çalışması savaş nedeniyle sona ermiş ve bundan ettiği zarar, yaklaşık yirmi milyon frankı bulmuştur. Önerdiğiniz metin değiştirilmeksizin kabul edilecek olursa şirketimizin yirmi beş yıllık çabaları tümüyle ortadan kalkabilecektir. Fransa, elbette ki İtalya'nın Ereğli kömür havzasına girmesini memnunlukla karşılamaktadır. Ama havzaya sonradan girenler, öncü olanların çabalarını ve çıkarlarını yok etme eğilimi içine girmekten hassasiyetle kaçınmak durumundadırlar."

Nitti, Başbakan Millerand'ın tok sözlü kararlılığını ve gizli tehdit havasını, onun çetin geçmişine, ticaret ve savaş bakanlığı tecrübesine bağladı. Hassas anlarda, bilgisini kendi dışına sürerek gezinen muamma varlık, Nitti'ye, büyük devletlerin sezilmeyen diplomatik tehditlerinin, eğer tehdide uğrayan, deneyimli bir profesör değilse anlaşılamayacağını, bu durumun ise korkuya yol açacağını fısıldıyordu. Elindeki kalemin parlayan başına baktı. Bütün

başbakanların profesörlerden oluşması halinde, diplomasinin soluk alacağını, dünya işlerinin kolaylaşacağını düşündü. Karşısında oturan ve tip olarak Millerand'ı andıran İngiltere başbakanı Lloyd George'u süzdü; bu adam da bir zamanlar ticaret ve savaş bakanlığı yapmıştı; ama bundaki hal, savaşmış, kazanmış, yorulmuş doymuş ve bildiği yalancı zenginlikten kurtulunca bilmediği gerçek zenginliğe açılmış yaşlı bir devlet adamının, kendinden emin ve yumuşak haliydi. Millerand, işaret parmağını, ticaret ve savaş bakanlığı döneminden kalma, derin kriz çizgilerinin parçaladığı morarmış alt gözkapaklarına bastırıp tatlı tatlı kaşıdı. Önündeki dosyaya dikti bakışlarını. Tartışmaya temel olabilir düşüncesiyle 'Ek B'deki formülü okumayı akıl etti.

"Şahsımı en çok, sözcüklerin biçiminden ziyade esası ilgilendiriyor baylar," derken gözlüklerinin üzerinden Nitti'yi kesti. Nitti, Millerand'ı o anda, papyon kravatı ile pala bıyığı arasındaki mesafede düşünce oluşturmaya çalışan dar kafalı, yarı radikal, yarı sosyalist bir insan olarak hayal ediyordu. "Bir Fransız şirketinin girişimlerinden bir İtalyan tekeli yararına özveriyi kabul etmemekle birlikte, Ereğli kömür havzasında bir Fransız-İtalyan işbirliğine karşı değilim," diye uzlaşmazlık görünümünü ortadan kaldırma zorunda hissetti kendini Millerand. "Ancak, şu sırada var olan Fransız haklarının dokunulmazlığı kabul edilmelidir. İtalya eğer, Société d'Heraclée'nin savaşta uğradığı zararın, Osmanlı Hükümeti'nden alınması talebini desteklerse Fransa da yeni elde edilecek ayrıcalıklarda, Fransız ve İtalyan çıkarlarının eşitliği ilkesini savunacak, Türkiye'nin temel ekonomik gereksinmelerinin ötesindeki üretim üzerinde İtalya'nın öncelik hakkını tanıyacaktır. Ayrıca, havzadaki yeni Fansız ve İtalyan girişimlerinin, tek bir büyük Fransız-İtalyan konsorsiyumu olarak biçimlenmesini teşvik edecektir."

Millerand konuştukça Fransız çıkarları Nitti'nin gözünde büyüyor, tüm dünyaya egemen hale geliyor ve Profesör Nitti'yi, zamandan kaçıp sonsuzluğa sığınan, zavallı bir tahammüle dönüştürüyordu. Bakışlarını, gücün ve egemenliğin bilinci gibi ışıldayan Millerand'ın bakışlarından kaçırdı. Hiçlik karşısında duyulan korkuya benzer bir korkuyla:

"Çok basit bir şey söylemek istiyorum," diyerek, Lloyd George ve yardımcılarını süzdü. "Bay Millerand'dan ısrarlı olmamasını rica ediyorum, aksi halde 'Üçlü Anlaşma'yı imzalamayacağım."

Bunu bir tehdit olarak algılayan Millerand kaşlarını çattı, La Justice gazetesinde, Clemenceau ile birlikte çalıştığı günleri anımsadı. Sonuç almak için daha kararlı davranmayı, Clemenceau'nun, yırtıcı kaplan siyasetini izlemeyi aklından geçirdi. Her devlet, gerçek gücünü, tüm bilinmeyen yönleriyle diplomaside hissettirmek zorundaydı.

"Bay Millerand, önerileriyle tüm eski koşulları değiştirmeye kalkışıyor," diye sürdürdü Nitti. "Ereğli sorunu, uzun süre önce çözülmüş bir sorundur. Bu sorun, şimdiye kadar tartışma konusu olmadı. Fransız şirketince öne sürülen iddiaların haksız olduğu kanısındayım ve biz, dikkatinizi çekerim, bu şirketin aleyhine olan herhangi bir değişiklik önerisinde bulunmuyoruz." Alaycıl bir gülümseyişle önündeki dosyayı karıştıran Millerand'ı kesti. "Fransız Ereğli şirketi, zaten kömür işletmek üzere 65 kilometrekarelik bir alan üzerinde ayrıcalık sahibidir. Kimse buna karşı çıkacak değildir. Bir zamanlar İtalyanların İzmir bölgesinde özel bir alana sahip olacağı söylenmişti. Bu alan sonradan Yunanlılara verilmiş ve İtalyanlar kabul etmiştir. Oysa önemli ülkeler arasında İtalya, kendi kömür kaynağına sahip olmayan tek ülkedir." Önündeki dosyaya bakarken İtalyan maden havzalarının büyük bir bölümünü işleten şirketin vekili Dr. Piero Colorni'nin, "Konferansta ısrarla belirtilmesi gerekiyor," dediği noktayı anımsadı. "Ülkem, 40 milyon nüfusuyla büyük sıkıntılar ve zorluklarla karşı karşıyadır. Ben şahsen Ereğli sorununun çözülmüş olduğunu, tüm uzmanların görüş birliğine vardıklarını sanıyordum. Bay Clemenceau da bunu bana söylemişti. Yerleşmiş haklara doğal olarak saygı gösterilecektir ama Bay Millerand'ın önerilerinin kabulüne olanak yoktur. Durum temelden değişeceğine göre, İtalya bu koşullar altında anlaşmayı imza edemeyecektir. Bu belge yayımlanacak olsa, İtalyan Parlamentosu bunu onaylamayı kesinlikle reddeder."

Pantolonunun kıçını, Pontius Pilatus'un ipliğini kulllanarak, Roma hukukunun ruhuyla yamamayı âdet haline getiren İtalyan

diplomasisinden nefret ediyordu Millerand. İtalyanların anlaşmaya imza atmamasının yeni bir krize yol açacağından korkuyor, onları küçük bir tavizle ikna etmenin yolları üzerinde düşünüyordu deminden beri. Yardım dilenircesine İngiliz Başbakanı Lloyd George baktı yan gözle:

"Zorlukları abartıyorsunuz," dedi, sesini yumuşatarak. "Kimse İtalya'yı Ereğli kömür havzasından, akla uygun bir pay almaktan uzaklaştırmak niyetinde değildir. Ancak yıllar boyu büyük özverileri göze alan Ereğli şirketini, yeni gelen biri yararına, bu umutlardan yoksun bırakmak da olacak bir şey değildir. Ereğli şirketine tanınan fırsatlar, eşit olarak İtalyan şirketine de tanınacaktır ama Fransızları her türlü gelişme umudundan yoksun bırakmak haksızlık olur."

Tartışmaları başından beri sabırla dinleyen İngiltere Başbakanı Lloyd George, uzlaştırıcı kişiliğini göstermekte gecikmedi; tarafları uzlaştırıp anlaşmanın imzalanmasını güvence altına alma ihtiyacını duydu. Dünya diplomasisinde, her zaman son sözü söyleyen İngiltere gibi bir devletin, tartışmalara daha fazla seyirci kalması doğru değildi. Lloyd George, asıl rakibi olan Fransa'nın hayati çıkarlarından yana bir tavır alamayacağını, bununla birlikte Fransa'ya karşı bir duruş sergilemekten de itinayla kaçınmak zorunda olduğunu hissetti. Papyonunu düzeltir gibi yaptı, elindeki kalemin iğne ucunu mürekkep hokkasına dokundururken:

"Büyük Britanya bu konuda, sadece müttefiklerin genel çıkarlarını düşünmektedir," diye geğirdi; pisibalığı filetosu ve şekerli rom kokusu yayıldı masaya. "Çok önceleri, Bay Clemenceau ile Bay Nitti'nin bu konudaki tartışmalarının bir bölümünü duymuştum. Genel izlenimim, İtalya'nın kömür bakımından hem Fransa hem de Büyük Britanya'dan daha kötü durumda olduğu ve olanak bulunursa İtalya'ya kömür kaynağı bulunmasının iyi olacağı yönündedir. Petrol bakımından ise Fransa ile Büyük Britanya'nın Irak kaynakları üzerinde bir anlaşmaya varacaklarına inanıyorum. İtalya'nın kendisine kömür sağlayacak uygun bir kaynak bulamaması çok büyük bir talihsizlik olur. Fransız şirketinin Ereğli'de ne kadarlık bir yatırım yaptığını bilmemekle birlikte Bay Millerand'ın ileri

sürdüğü iddiaları anlamakta güçlük çekmekteyim. Yıllardır orada çalışmış bir şirkete, mal varlığının ve elindeki fırsatların en değerli hale geldiği bir sırada, başarı olanaklarının sınırlandırılması gerektiğini söylemek çok zor olsa gerek. Bu ortakların çıkarlarını İtalyan Hükümeti'ne aktarıp onların Fransız pay sahiplerine cömert bir tazminat vermesi düşünülemez mi? Böyle bir düzenlemenin bir başka yararı da, aynı havzada iki yabancı uyrukluğun yan yana çalışmasından doğabilecek zorlukları önlemek olur." Konuşmasının, çatışan taraflar üzerindeki etkisini anlamak istercesine durdu, barış ve adalet duygusunun ağır bastığı, kapitalizme ve emperyalizme karşı eleştirel davrandığı dönemlerin yumuşak edasıyla, "Konuşmamın tarafsızlığı konusunda herhangi bir kuşkunuz var mı?" dercesine, masanın etrafındakileri şöyle bir süzdü. "Bana kalırsa sorun Fransa için göreli olarak önemsiz ama İtalya için oldukça önemlidir. Bu tavsiyeyi, sadece zorluktan sıyrılmak için aklıma gelen ama yapılabilirliğinden kesinlikle emin olmadığım bir çare olarak ileri sürdüğümü bilmenizi isterim."

Lloyd George'u dikkatle dinledi Millerand. Balina sürüsünün karaya vuruşunu ve tepelerinden ecel buharları savuruşunu hayal etti. İtalya'yla çatışırken dünya savaşının yıkıntılarından Nelson abidesi gibi yükselen İngiliz gururunu incitmeme hassasiyetiyle gülümsedi:

"Tavsiyeniz için teşekkür ederim sayın Başbakan," dedi. "Diplomaside, istakozları canlı canlı kaynatma yöntemine her zaman karşı olmuşumdur. İtalyan hükümetinin isteklerini yerine getirmek için elimden geleni yapmaya ve her türlü öneriyi açık yüreklilikle incelemeye hazırım. Yapamayacağım ve benim yerimde olsa bay Nitti'nin de yapamayacağından emin olduğum sadece bir tek şey vardır ki, o da ufukta görünen bir gönence varmak için çeyrek yüzyıldır çalışmış bir özel şirketi umutlarından yoksun bırakamayacağımızdır. Eminim ki Bay Clemenceau'nun anlatmak istediği de İtalya'nın Ereğli'deki fırsatlardan yararlanabileceği ve belki de orada bulunan Fransız şirketi ile fırsat eşitliği sağlayabileceği hususu olmuştur."

Başbakan Nitti, Fransa Başbakanı Millerand'ın ödün vermeye yanaşmaması üzerine, Lloyd George'un tarafsız görünümlü ama

taraflı konuşmasından da cesaret alarak sıkıntılı ve hafif öfkeli bir ruhla arkaya yaslandı:

"Gidişat, tartışmanın olumlu bir sonuca varacağını göstermiyor," dedi. "Toplantının yarına ertelenmesini öneriyorum."

Geri adım atmayı kafasından dahi geçirmeyen Millerand:

"Bir anlaşmaya varma umuduyla, sunduğum tasarının uzmanlarca incelenmesini öneriyorum," dedi. Öneri kabul edildi. Toplantı başka konulara kaydı.

Sen Remo Konferansı'nın diğer oturumlarında, Ereğli kömür havzasının sorunları konuşulmadı. İtalyan Başbakanı Nitti, son oturumun açıldığı 26 Nisan 1920'de Türkiye ile üçlü anlaşmanın koşullarının belirlendiğini İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, Ereğli kömür havzasına ilişkin maddenin dışında, Osmanlı Devleti'ne bildirilecek barış koşulları üzerinde anlaştıklarını bildirdi. Nitti'nin açıklamasından hemen sonra, Ereğli sorununun, İtalya ve Fransa arasında yeniden ele alındığı ikili toplantı başladı. Hazırlıklı olarak gelen iki ülkenin delegeleri, konferans masasının çevresinde yerlerini aldılar. İlk sözü Başbakan Nitti aldı; konuşmasına başlamadan önce, Fransız delegelerinin dik ve kararlı oturuşlarının hayra alamet olmadığını ve inatlaşma eğiliminden uzak durması gerektiğini düşündü.

"Sözlerime başlamadan önce, bu toplantının, her iki taraf için de başarılı olmasını diliyorum. Tabii ki her şeyden önce, Bay Millerand'dan İtalya'nın içinde bulunduğu çok zor ve hassas durumu göz önünde bulundurmasını rica ediyorum." Kafasını sağında oturan delegeye çevirdi usulca. "Uzmanlarımız, Fransız Temsilci Heyeti'nin incelemesini rica edeceğim bir formül hazırladılar. Arkadaşımdan bu formülü sizlere okumasını rica ediyorum."

Gergedanı çağrıştıran sağdaki uzman delege, hazırlanan metni eline aldı, yumuşak bir tonla, yavaş yavaş okumaya başladı:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun maden yasasına bağlı olmayan Ereğli kömür havzası... İtalya'ya tanınmıştır; şu kadar ki, bu tanınma sadece kömür madenlerinin işletilmesiyle kömür taşınmasını kapsamaktadır."

Adamın okuyuşu giderek hızlandı. Her delegenin önünde, okunan metnin bir nüshası duruyordu. Fransızların büyük Fransız gururuyla kendi düşüncelerine daldıklarını ve kendisini ciddiyetle dinlemediklerini düşünen adam, metni iyice yaklaştırdı gözlerine:

"Türkiye ile barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren, on yıllık bir süre ile işbu hükümler gereğince İtalyan denetimi altına girecek olan madenlerin üretimi, ... sadece İtalya hüketimine satılacaktır."

"Madenlerde Osmanlı işgücünden başkasını kullanmaya olanak veren ve çağdaş işletme gereklerine uyan ve karşılıklı diplomatik destekle Osmanlı Hükümeti'nden elde edilecek yeni Maden Yönetmeliği, yayımlanmasından önce ve sonra verilmiş tüm 'Ereğli havzası' madenlerine uygulanacaktır."

Öneri, Başbakan Millerand başta olmak üzere, tüm Fransız delegelerini rahatsız etti. Fransız delegasyonunun önde gelen isimlerden Berthelot:

"İtalyan önerisini kabul etme olanağımız yoktur," diye yükseltti sesini. "İtalyan önerisine göre, şu sırada Ereğli madenlerini işletmekte olan Fransız şirketi kısa bir süre sonra, tümüyle İtalyan şirketlerinin buyruğu altına girebilir."

Nitti, öfkesini perdeleyen kibar bir gülümseyişle:

"İnsaf," dedi, "Ereğli'deki Fransız şirketinin ayrıcalık alanı çok geniştir. Sorun, İtalya'ya da aynı ayrıcalığın tanınıp tanınmayacağıdır."

"Lütfen, adalet duygusuyla hareket edelim biraz," diye çıkıştı Berthelot. "Havzadaki Fransız şirketi, savaş sırasında yirmi milyon yitirmiş ve maalesef bundan sonra da hiçbir tazminat almayacak olan bir şirkettir. Fransa, bir Fransız işletmesinin bu biçimde soyulmasını hiçbir zaman kabul edemez. Bunun içindir ki Fransız uzmanlarınca hazırlanmış olan tasarının kabulü üzerinde durmak zorundayım. Bu tasarı ile önemli ödünler verilmektedir, çünkü İtalyan Hükümeti, şimdiye kadar verilmemiş olan tüm işletme ayrıcalıklarını kullanabilecek, ta ki onların çıkardığı kömür, var olan işletmelerinkine değer bakımından eşit oluncaya kadar. Ayrıca,

İtalyan Hükümeti, Ereğli Fransız şirketine henüz dağıtımı yapılmamış ayrıcalıkların sadece üçte birini bırakmak zorunda kalacaktır. En iyi niyetle doluyuz ama sözünü ettiğim öneride verdiğimiz ödünlerden fazlasını verecek durumda değiliz."

Berthelot'un konuşması, delegeler arasındaki tartışmayı alevlendirdi. Karşılıklı suçlamalar, sataşmalar şeklinde süren kargaşa, iki başbakanın araya girmesiyle yatıştı. Fransız delegelerinden biri Fransız uzmanların hazırladığı "Ereğli Önerisi"ni okudu. Önerinin okunması biter bitmez, İtalya delegelerinden Nogara, Nitti'nin işareti üzerine:

"Biz tam bir uyuşma isteği içindeyiz," dedi. "Üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir uyuşma noktası aramaktayız. Fransız önerisi, Ereğli kömür havzasındaki 'henüz kimseye verilmemiş' tüm işletme imtiyazlarının İtalya Hükümeti'ne verileceğini bildiriyor. Ama bu aslında İtalya'ya hiçbir şey vermemek demektir çünkü Ereğli havzasının tüm işletme imtiyazları Türklere ayrılmış bulunmaktadır."

Konuşmayı tilki inceliğiyle dinleyen Başbakan Millerand:

"Bunun üzerinde anlaşmaya varılabilir," diye uzlaşma eğilimine girer gibi oldu. İtalya delegeleri içinde en dişli olan Nogara, karşı çıkışlarıyla tartışmayı sürdürdü. Herkesin tartışmaktan yorulduğu ve İtalyanların peş peşe verdikleri ödünlerle geriledikleri bir anda, Başbakan Nitti, İtalya Senatosu'nda geçen yıl konuşan eski Dışişleri Bakanı Tittoni'nin sözlerini anımsadı: 'Bize Toros'un kayalarını ve Konya çölünü vermek istiyorlar. Tek verimli bölge olan Mersin ve Adana ovasını vermek istemiyorlar.' Önündeki dosyayı kapattı, yapmacık bir tebessümle meslektaşı Millerand'a baktı:

"Efendim, ülkem, herkesin Ereğli'de ayrıcalıklar elde ettiğini er geç öğrenecektir ama gelgelelim bu ayrıcalıkların bugünkü ölçülere inmiş olduğunu öğrendiği an, bir yıkım duygusu içine girmiş olacaktır. Hükümetinizin bu noktada duyarlı davranmasını istirham ediyorum. Ereğli Fransız şirketine ayırmakla yükümlü olduğunuz payın, geride kalan ve dağıtılacak olan ayrıcalıkların hiç olmazsa, üçte bir değil de dörtte bir olmasını kabul etmenizi rica edebilir miyim?"

Kafasını önündeki dosyaya eğdi, delegelerden herhangi bir itiraz gelmediğini anlayınca:

"Olur," diye mırıldandı Millerand.

"Teşekkürler," dedi Nitti. "O zaman, tarafların tüm görüşlerini dikkate alan bir formül bulmak üzere uzmanların bir araya gelmeleri iyi olur."

Millerand'ın "Evet," demesiyle, taraflar ferahladı, konferans sona erdi.

KIYILARINIZA GÜL VE ŞİİRLE GELMEDİĞİMİZİ UMARIM ANLAMIŞSINIZDIR

Kömüre ölüm hırkasını kim giydirdi?

Fransız işgal kuvvetleri, 8 Haziran 1920 günü, bir kruvazör, iki gambot, iki torpido ve bir nakliye gemisiyle Ereğli Limanı'na girdiğinde Deli Dürdane sahildeydi. Rüzgârda dalgalanan kınalı saçlarıyla, ufuk çizgisine kadar olan tüm mavi sahayı gözetliyordu. Gemilerin Ruslara ait olduğunu ve Ereğli'yi bombalayacaklarını sanıyordu. Yöneticilerle görüşmek için şehre peş peşe işaret veren amiral gemisinden kuşkulanınca iki eliyle memelerini sıktı:

"Fukara Yakup'u sizin attığınız bombaların bağırtısı öldürdü, utanın!" diye bağırdı.

Şehrin korktuğunu ve hareketlendiğini sezinledi. Kaymakamla görüşmek için amiral gemisinden karaya çıkan subayla tercümanın peşine takılıp doğruca kaymakamlık binasına gitti. Kapıcı Dürdane'yi içeri sokmadı.

"Beni padişahın kızı mı sandın? Korkma girmem içeri."

Kapının önünde bekledi biraz, sonra ayrıldı, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin girişimiyle şehir ileri gelenlerinin, Fransız Amiraliyle görüşecek bir heyet seçmek için toplandıkları binanın önünde durdu. İçeriden gelen seslere kulak verdi:

"El lakırdısı araba takırdısı," diye homurdandı. "Yedi kubbeli hamam mı kuracaksınız? Yakup'u yediniz. Çıkın dışarı da başımıza ateş yağmadan gidin konuşun gavurla."

Az sonra toplantı dağıldı. Rüştiye Mektebi Başmuallimi ve

Ereğli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nimet Hoca başta olmak üzere, Liman Reisi Nazmi Bey, Belediye Reisi Reşit, aza Eşref ve Hacı Musa Efendi'den oluşan heyet dışarı çıktı. Duvarın dibine, çul çaput içinde çömelen Dürdane ayağa kalkıp Nimet Hoca'ya doğru yaklaştı. Olağanüstü sezgi yeteneği ve daha önce duyduklarıyla, Nimet Hoca'nın gemidekilerle görüşmeye gideceğini anladı.

"Ben bu gavur gemilerinin niyetini anladım, Nimet Hoca," dedi. "Git konuş bunlarla. Niyetleri nimetse soframız açıktır. Bir lokma ekmek için başımıza ateş yağdırıp içimizi ateşle doldurmasınlar."

Dürdaneyi yakınen tanıyan ve seven Nimet Hoca, düşüncesinden ve o anki iç fırtınasından sıyrılarak:.

"Sen merak etme Dürdane Bacı," dedi, "Niyetleri kötüyse bizim helal nimetimiz onların boğazında kalır."

Dürdane, Hacı Musa Efendi'nin, iyi boyanmadığı için yer yer dalgalı kalan, boya abraşı kumaşını süzerken:

"Sen bu kılığın kıyafetinle gavura görünme," dedi. "Sana bakar, yanlış hesap yaparlar; Allah etmesin, şehri bombalarlar, katliamın sebebi sen olursun."

Heyet, gülümseyerek duymazlığa vurup yürüdü. Dürdane, işlerin savsaklanmaması, iyi yürümesi için heyeti yüz metre geriden izledi. İskeleye geldiler. Heyet, altı tavlamalı bir sandala binip amiral gemisine doğru yola çıktı. Dürdane, sandalın gidişini seyrederken:

"Bunların aldığı abdest, ürküttüğü kurbağaya değmez," diye mırıldandı. "Tepemize ateş yağar gene. Âleme talih, bize kör Salih."

Nimet Hoca'nın dışında tüm heyet üyeleri grand tuvalet giyinmiş, kürek çekenlere de bahriye elbisesi giydirmişlerdi. Amiral gemisinin sancağına yanaştıklarında aralarındaki konuşmaları kestiler. Gemiye ilkin, Liman Reisi Nazmi Bey çıktı, Fransız sancağını saygıyla selamladı, onu diğerleri izledi. Bir grup askerle birlikte heyeti karşılayan iki subay, gayet nazik bir tarzda, gemiye çıkanlarla tokalaştı. Kır saçlı ve tombul olanı:

"İçinizde Fransızca bilen var mı," dedi.

"Ben varım," dedi Nimet Hoca.

"İyi," diye kibarca gülümsedi Tombul. "Sizleri Amiral'ime götüreceğim, beni izlemenizi rica ediyorum."

Subayları izleyerek, kumanda merkezine giren heyet, masasının önünde baston yutmuşçasına dimdik duran Amiral'le yüz yüze geldi. Subaylar, kendisini biricik hakikat dağıtıcısı olarak gören ve saygınlığını askerî değerlere tapınma üzerine kuran Amiral'e, Nimet Hoca'yı göstererek Fransızca bildiğini ve heyetin sözcüsü olduğunu fısıldadılar. Amiral, Hoca'yı tepeden tırnağa süzerken sıfırı ve hiçliği keşfeden bir Hint bilgesine benzetti onu. Giriş yapma gereğini duymadan, metaforik bir ruh ve dille, soruna doğrudan girdi:

"Kıyılarınıza gül ve şiirle gelmediğimizi umarım anlamışsınızdır. Filomuzun burada bulunuşunun nedeni, korsanlık ve haydutluk olaylarının artmasına ve şehrinizin İstanbul'dan gizlice kaçırılan silahların depolandığı bir geçiş yeri haline gelmesine dayanıyor. Amacımız, dirlik ve düzenin kurulmasında Osmanlı Devleti'ne yardım etmektir. Masallarınız oldukça zengindir ve oradaki iyilik perilerinin niyetini, en az bizim kadar anladığınız inancındayım. Bunun içindir ki fikrimi dolandırmadan, sizlere doğrudan söyleyeceğim. Heraklea Tepesi'ne asker çıkarıp orada kamp kuracağız. Heyetinizin bu harekete yardımcı olmasını istiyorum."

Amiral'in sözlerini heyete tercüme eden Nimet Hoca, döndü, suskunluğunu kelimelere kilitleyen ve deliren bir insan gibi tepeden tırnağa süzdü Amiral'i.

"Burada top yok, tüfek yok," dedi. "Karaya işgal gayesiyle çıkarsanız sizinle ölünceye kadar muharebe ederiz."

Nimet Hoca'nın çıkışını soğukkanlılıkla karşılar gibi göründü Amiral. Endişe ve tasayla dolu, göreli bir zaman diliminde kaybolduğu sanısına kapıldı. Bir çift şeftali çiçeğine benzetti Nimet Hoca'nın gözlerini. Gözlerdeki yumuşak, sevecen renk harmonisi, dilin hasmane havasıyla nasıl da çelişiyordu. Ânında cevap verememiş olmanın sıkıntısıyla, masanın arkasına geçti. Heyete, basiretli görünen ama onu kullanamayan bir Amiral izlenimi verdiğini düşündü.

"Burası, Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın hayati çıkarlarının olduğu bir kömür havzasıdır. Buranın güvenliği, tüm diğer bölgelerin güvenliğinden önce gelir. Eğer güvenlik önlemlerine yardımcı olmaz da bize karşı bir direnişe kalkışırsanız güvenliğin selameti için direnişinizi kırmak zorunda kalırız. Bizleri, istemediğimiz, tatsız bir duruma mecbur etmeyin. Sizlerden ricam budur."

"Biz kendi güvenliğimizi yabancılara teslim edemeyiz," diye, yeniden yükseltti sesini Nimet Hoca. "Şehrimiz ve havzamız güvenlik içindedir. Eğer bir huzursuzluk varsa bu da, Rum Pontus kolonisinden kaynaklanıyor. Rombaki ve 69 numaralı Boyacıoğlu ocağının sahipleri olan Dr. Dünyas ve Boyacıoğlu Hacı Anesti'nin kışkırtmalarından kaynaklanıyor. Burada şunu da belirtmek isterim ki kumanya almak için limana ve çarşıya gelecek olan askerlerinize elimizden gelen kolaylıkları gösteririz. Ama herhangi bir işgal hareketi, güvenliği sağlamak bir yana, güvenliği ortadan kaldıracaktır."

"Dağlarınızın kanunsuz çetelerle dolu olduğunu ve bunların işçileri yollarda soyarak havzadaki üretim güvenliğini tehdit ettiğini hatırlatmak isterim."

Bartın Hapishanesi'nden kaçan ve bazı Abhaz eşkıyalarla birleşip çeteleşen, Devrek-Zonguldak yolunda maden işçilerini soyan azılı mahkûmlar canlandı Nimet Hoca'nın kafasında.

"Çete diye bahsettiğiniz güçler, bizim Kuvayı Milliye'mizdir. Eğer çetelerden basedeceksek onlar da sizin desteklediğiniz İstanbul Hükümeti'nin, Bolu, Düzce ve Adapazarı'nda bize karşı kışkırtıp ayaklandırdığı Anzavur, Şuayip gibi çetelerdir. Bizim güvenliğimizi tehdit edenler bunlardır. Bunların üzerine yürüdüğümüz için mi havzamızı işgal etmeye kalkışıyorsunuz?"

Tartışma bir müddet daha sürdü. Amiral, şaşkınlık içindeydi. Sultan ve çevresini çağrıştıran uysal, uzlaşıcı kişiliklerle karşılaşacağını umarken sezgiyi ve zihni, anlamdan daha çok, anlamı anlam eden şeye takarak durmaksızın açımlanan, aşkın ve inatçı kişiliklerle karşılaşmıştı. Heyeti ikna edemeyeceğini anlayınca görüşmeye son verdi. Fransızların işgalde ciddi olduğunu anlayan heyet endişeli, dalgalı bir homurtuyla kıyıya ayak bastı. Heyeti

kıyıda bekleyen Dürdane yandan yaklaştı, kulak verdi konuşmalara. Durum iç açıcı değildi.

"Boşuna zamanım geçti," diye mırıldandı sessizce. "Aynanın karşısına geçip alın çizgilerime baksaydım daha iyi olurdu."

Heyeti izleyerek belediye binasına geldi. Binanın önünde bekleyen meraklı kalabalık, heyetle birlikte içeri girdi. Bina arı kovanı gibi uğuldandı; bir yığın erkek sesinin yanında Fehmiye, İsminaz, Sarıgül, Kadriye, Nazife gibi dişli kadınların da sesleri duyuldu. Bina sustu, dinledi, yeniden uğuldandı. Az sonra binadan haberciler çıktı, minarelerden sedalar yükseldi, Çingene Aliş başta olmak üzere, davullu tellallar mahallelere girdi, halk hareketlendi. Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, direniş hazırlıklarına başladı. Cemiyet, ilk olarak eli silah tutan herkesi Millet Bahçesi'nde topladı. Toplantıya Recep Emmi ile Dürdane de katıldı. Toplantı, askerlik yapmış gönüllülerden oluşan 200 kişilik bir müfrezenin kurulmasını sağladı. Yaşlı olduğu halde fazla ısrar ettiği için, müfrezeye Recep Emmi'yle, Çanakkale muharebelerinde sol kolunu kaybeden Pertev Ahmet'i de aldılar.

"Beni de yazın," diye bağırdı Dürdane; başlarını çevirip bakanlar, gülümseyenler, duymazlıktan gelenler, "Helal olsun," diye iç geçirenler oldu. Yazmadılar.

Tüm bunlar olurken Fransız işgal kuvvetleri, Baba Burnu'na 300 kadar Senegalli yaya bölüğü ile üç ağır makineli tüfek ve iki top çıkararak Fransız bandırası diktiler. Amiral, şehrin direnmeye hazırlandığını haber aldığı için, muhtemel direnme noktalarını top atışlarıyla dövme emrini verdi. Şehrin belirli noktalarına, taciz ve korkutma babında top mermileri düşmeye başlayınca halk paniğe kapıldı. Şehri terk edip köylere ve ocaklara sığınma telaşesi egemen oldu her yere. Hükümet memurları, geceleyin Viran köyüne çekildi. Tüm kuvvetlerini toplayarak Kefken'den alelacele yetişen İpsiz Recep, Göztepe'den Gülüç Çayı'na kadar olan sahayı tuttu ve çetelerine ölünceye kadar direnmeyi emretti. Muvazzaf askerliğini daha önce Yemen'de tabur başçavuşu olarak yapan, sonra kaçıp dağda çeteleşen Devrekli Muharrem de çetesiyle akşama doğru Ereğli'ye geldi; onu, yine çetesiyle Zonguldaklı Dursun Reis izledi.

Bunlar, Heraklea Tepesi, Kestaneci köyü ve Kadıtarlası tepelerine mevzilendiler.

Top atışlarına, patlamalara ve makineli tüfek takırtılarına duygu kırılmalarıyla katılan Dürdane, şehrin içinde kaçan kedileri köpekleri mırıldanarak izlemeye başladı.

"İtleri, pisikleri kaçırdı bu top atışları. Biri gelip tepeme düşmedi." Eğildi, hiçbir insanı, onların özünü ve biçimini yamultmadan kendi dünyasına katmayan hayatın yere düşürdüğü, kırılmış, paslı, balta demirini aldı. Kökü kömürde, sapsız bir baltaya dönüştüğünü aklından geçirince "Bir sapsız balta da benim," diye mırıldandı. "Sapsız balta batar ama ben batmam, suyun üstünde kalırım. Hadi, şimdi kimin gücü varsa top güllesini düşürsün başıma." Yakında bir patlama oldu. Top güllesinin gelip başına şapka gibi oturduğunu, başının gülle içinde büyüdüğünü, gülleye sığdığını ama başına sığmadığını hissetti.

"Topu tüfeği, devletiyle gelmiş gavur," diye söylenirken yaşlı bir adam gelip geçti yanı başından.

"O devletliyse ben de deliyim. Deli bir örümceğim, ağımı dağıtırsa, ben gene örerim."

Ayakları, soldaki evin bahçesine soktu onu. Kendi özüne kapanıp çanak yapraklarda renklenen ışık hüzmeleri, köksüz otlar, mavi kantaronlar, menekşeler, şakayıklar, mercankökler arasında, başını gergefinden ayırmayan, utangaç bir kız gibi gizli gizli gülümseyen çıplak ayaklarına baktı. İhtiyarın uzaklaşan sesine kulak verdi:

"Zengindir, topu tüfengi okkalıdır, dağıtır!"

"Boş ver!" diye mırıldandı. "İki biti bir okka gelse ne işe yarar ki; yedirmemiş, yemiş, götü gürültüsü büyümüş. Gelir, eser gürler, sonunda olan olur, dört yanı derya kesilir, mahşer tilkisi gibi kalır ortada."

Kıyıya yanaşan bir Fransız gambotu, karaya asker çıkardı, diğer gemilerin topçu ateşi desteğiyle şehri işgale başladı birlikler. İlk gün, İpsiz Recep'e bağlı çetelerin karşı ateşinin dışında, ciddi bir direnişle karşılaşmadı Fransız birlikleri. Hastanenin bulunduğu mıntıkayı, Kandilli yoluna kadar işgal ederek üç kilometrelik bir

alanı tel örgü ile çevirdiler. Dürdane, tel örgülerin dışında kaldı. Fransız birliklerini görünce kıyamet gününün yaklaştığı sonucuna vardı. Şehir, insansızlaşmıştı. Karanlık çöktüğünde, çıplak ayaklarını bir su kuyusunun başında yıkadı, sessizden bir ağıt tutturarak evine gitti yorgun argın.

Fransızlar, ertesi gün topçu desteğiyle üç koldan harekete geçtiler. Bir kol, Keştepe ve Kestanelik sırtlarını, bir kol hastane üzerinden şehrin kritik noktalarını, bir diğer kol ise Gavurman'ı hedef aldı. Fransızların, Rum mahallesi olduğu için Gavurman'a girişleri herhangi bir direnişle karşılaşmadı. Askerler, Rumların sevinç gösterileriyle karşılaşınca şaşırdılar. O sırada, Dürdane de Gavurman'daydı. Sevinç gösterilerinin kıyısında, yıkıntı bir suratla mırıldanıp duruyordu. Keştepe ve Kestanelik'e doğru ilerleyen Fransızlar, burada çeteler başta olmak üzere, Kuvayı Milliye'nin direnişiyle karşılaştılar. Bizanslılardan kalma kale kalıntılarının bulunduğu Heraklea Tepesi çevresinde çatışmalar oldu. Tepeye, 32 kişilik çetesiyle mevzilenen Devrekli Muharrem, Fransız ilerleyişini kayıplar verdirerek yoğun ateşle durdurmayı başardı. Karanlık çöktüğünde Fransızlar, Muharrem'in ve İpsiz Recep'in güçlerini püskürtememiş, otuz iki ölü ve onlarca yaralı vermiş, beklemedikleri bir direnişin şokuyla, bir gün önce çevirdikleri tel örgülerin arkasına çekilmek zorunda kalmışlardı.

Gece, direnişçilerin, yaralılarını iç mıntıkalardaki köylere göndermeleri ve ölülerini gömmeleriyle geçti. Bütün gün, olağanüstü bir enerjiyle bağıra bağıra gezen Dürdane, bulduğu bir ölünün başucunda, dirilip direnişe katılacağı umuduyla, sabaha kadar sessizce bekledi. Geceleyin gelen takviye gemilerinin de desteğiyle Fransızlar sabahleyin Ereğli'yi top ateşiyle dövmeye başladılar. Kuvayı Milliye'den iki kişi, ölüyü alıp gittikleri halde, Dürdane oturduğu yerden kalkmadı. Geceleyin ölüyü susarak bekleyen kadın, top atışları ve mitralyöz takırtılarıyla birlikte konuşmaya başladı yeniden:

"Kim kimdir, kim hangi yanın içindedir? Hangi yan kimin içindedir? İnsan bu ölümü nerden buldu? Bu ölüm, insanı nerden buldu? Niye öldü, niye öldürdü? Ölüm niye çoğaldı?" Durdu, sağ

ayağını birkaç kez yere vurdu. "Kazmacılar yer altından niye çıkmadı? Kömür niye yanmadı? Kömüre ölüm hırkasını kim giydirdi? Top gümledi, korku yer altına indi?"

Denize verdi dikkatini. Denizden gelen, toplu tüfekli ölümün, ilkin Ereğli'ye, sonra da gelip kendi içine yerleştiğini düşünerek ürperdi. Yarı açık bir pencereden Laz Emin'in adı ulaştı kulağına.

"Cemal, ölümden kaçtı da Laz Emin'in çetesine niye katıldı? diye mırıldanarak yürüdü yeniden. "Ölüm dünyayı sardı, giden gelmedi, gelen gitmedi. Ermeniler Zonguldak'ı çok sevdi, Zonguldak'tan kaçtı. Herkes askere gitti, herkes askerden kaçtı. Vay vay vay! Vay başımıza gelenler vay! Vay Recep'im vay! Borçlandın, bana borçlandın. Kendine borçlandın. Ölüme borçlandın. Bir yolunu bulup Kumru'yu öldürmem lazım; öldürmezsem Recep'le evlenir o kahpe."

Dürdane, patlama ve tüfek takırtılarının yarattığı gulgulede ayağa kalkıp, konuşa konuşa Kumru'ya giderken direnişçiler de yoğun ateş karşısında, daha fazla kayıp vermemek için, iç mevzilere doğru çekiliyorlardı.

Ereğli halkı, işgalcilerle cebelleşirken Kürt Ali Çetesi İtalyanlara karşı pusu kuruyor, Laz Emin'in elli iki kişilik çetesi ise Zonguldak'ta, Fransız birliklerine karşı geceleyin taciz baskınları düzenliyordu. Çete, en son baskında, bir Fransız askerini kaçırdı. Ormana götürdükleri askerle dil meselesinden dolayı konuşamadıkları için uzun uzun bakıştılar. Senegalli Müslüman askerin, birkaç dua okuması ve sık sık "Allah" sözcüğünü telaffuz etmesi, Laz Emin'in ve çete mensuplarının hoşuna gitti. Askere sigara, kömeç ve su verdiler. Askerle konuşamamanın sıkıntısını çeken Laz Emin, birkaç dua okumak zorunda kaldı. Ellerini havaya kaldıran asker, dualara dualarla cevap verdi hemen. Laz Emin, elini askere doğru uzattı, sıcak bir tokalaşmayla birlikte, askerin yanaklarından öptü.

"Ha uşak," dedi Laz Emin, Cemal'e bakarak, "Uzun Ali'yle beraber bu askeri al götür, kaçırdığımız yerin yakınlarında serbest bırak. Ben ömrümde hiç bu kadar insafımın yesiri olmamıştım. Çocukluğumda bir çoban kuşunun yavrusunu, yuvasından çalmış, yavru öldüğü zaman da günlerce ağlamıştım. Her neyse... Tüfeğine

ve mühimmatına el koyduğumuzu ama canını bağışladığımızı, gitsin arkadaşlarına anlatsın. Biz canavar değiliz, insanız."

Cemal, Uzun Ali'yle birlikte askeri alıp karanlığa karıştı. Çete, geceye tüfek çattı, ormanı büyük bir ateşle aydınlattı. Gökkubbe büyüdü, karanlık kendi gücüne kavuştu. Neferler, Ereğli halkının, Fransız işgal kuvvetlerine karşı gösterdiği direnişi konuşmaya başladı. Memleket zor günleri yaşıyordu. Gökyüzünde kum gibi yıldız kaynıyordu. Yunan Ordusu'nun Bursa üzerinden doğuya doğru giriştiği ileri harekât devam ediyordu. Havzanın üstünde iki güç karşı karşıya gelmek üzereydi. Bir yanda Fransız kıtaları, makineli tüfekler, dağ topları ve kıyıda bekleyen gambotlar; diğer yanda ise Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri, Kuvayı Milliye güçleri. Havzanın altında çalışan beş bin kişi, havzanın üstünde cereyan eden olayları konuşuyordu. Zonguldak'ın içini tamamen denetim altına alan Fransız kıtaları, işgal alanını genişletmek için keşif harekâtını yoğunlaştırmıştı. 2 Ağustos günü on kişilik bir Fransız süvari müfrezesi, Çaycuma'ya yedi kilometre sokularak keşifte bulunmuştu. Aynı gün bir başka Fransız müfrezesi, ziyaret etmek bahanesiyle, Bartın Boğazı ile Amasra Limanı'nda keşif hareketi yapmıştı.

Fransızlarla Zonguldak'ta çatışmamaya özen gösteren Zonguldak Kuvayı Milliye'sinin Komutanı Yüzbaşı Cevat Rıfat, Ankara'nın, "Fransızları işgal ettikleri yerde tutun, genişlemeye kalkarlarsa karşı koyun," isteğini göz önünde bulundurarak Laz Emin'e, baskınları durdurma haberini gönderdi. Kendisi de Fransız birlikleri içinde yer alan Tunuslu ve Cezayirli Müslüman askerlere hitaben, içinde *Kuran-ı Kerim*'den bir ayetin de bulunduğu, "Aziz Din kardeşlerimiz," diye başlayan ve "Karşınızdaki Müslüman askerlerin kumandanı Esseyit Ahmet Cevat Rıfat," imzasıyla noktalanan bir bildiri hazırladı. Bildirilerin çoğaltılıp karşı tarafa atılması emirini verdi. Bir müddet sonra Müftü Nusret Efendi ve karargâh arkadaşlarıyla atlara binip, hızla ileri mevzilere gitti. Hava hafif rüzgârlıydı. Fransız müfrezesinin en önde dalgalanan bayraklarıyla ağır ağır ilerlediğini görür görmez, atlarından inip sancağı yüksekçe bir yere diktiler ve mevzilendiler. Üzerinde, sırma ile işlenmiş Kelime-i Tevhid bulunan, Gerede işi büyük sancak, rüzgârda dalgalanmaya

başladı. Cevat Bey'le Müftü Efendi ayaktaydılar. Fransız Müfrezesi 200 metre yaklaştığında tam siper yattı. Bildirileri daha önce okuyan Müslüman askerler, Sancak-ı Şerif'i görünce tek bir ağızdan:

"Allahüekber Allahüekber, la ilahe illallahüekber Allahüekber velillahil hamd," diye tekbir getirdiler. Kuvayı Milliye güçleri önce şaşırdılar, sonra ayağa kalkarak tekbire tekbirle karşılık verdiler. Fransız mevzilerindeki Müslüman askerler de ayağa kalktılar. Mavi atlas cübbeli, beyaz sarıklı Müftü Efendi, ellerini gökkubbeye doğru kaldırarak tekbir sedasıyla Fransız mevzilerine doğru yürümeye başladı. Mevzilerinden çıkan, neferler müftüyü izleyince Fransız mevzisini korkuyla karışık bir heyecan dalgası sardı; kırmızı fesli, Müslüman Fransız askerleri, subaylarının ikazlarına rağmen, topluca doğrulup Müftü'ye doğru yürüdüler. Yaklaşan her Müslüman asker, eğilip Müftü'nün elini öpüyor ve yanındaki Kuvayı Milliye neferine sarılıyordu. Yattığı siperden başını kaldıran Fransız subayı, ağlayanları, fesi düşenleri, diz çöküp ellerini havaya açarak dua okuyanları şaşkınlıkla seyre koyulmuştu. Ereğli'deki direnişten sonra, Müslüman askerlerin tavırlarında gözle görülür bir itaatsizlik eğiliminin ortaya çıktığını ve dikkatli olunmasını komutanlarından duyan subay, bu kucaklaşma atmosferinden kurtulmak için birliğini geri çekmeye karar verdi.

Çeteler başta olmak üzere, Zonguldak ve civarındaki Kuvayı Milliye güçlerinin baskısını hisseden Fransız güçleri, önce işgal bölgesini genişletme taktiğinden vazgeçtiler; sonra da işgal ettikleri bölgeleri terk ederek, Fener Mahallesi'nde üstlendiler. Bunun arkasından, Ankara Hükümeti ile yaptıkları antlaşma gereğince tüm güçlerini havzadan çektiler. Değişen durum üzerine İpsiz Recep, Laz Emin ve diğer çete reisleri, çeteleriyle birlikte, işgalcilerin destekledikleri muhtemel iç isyanları bastırmak ve Yunan Ordusu'yla savaşan düzenli orduya katılmak için batıya kaydırıldı.

BENLİK DAVAM BİTTİ

Yüreğimi, kafamı, elimi ayağımı,
can otağımı dağıttım. 'Bu benimdir,'
diyeceğim hiçbir şeyim kalmadı.

Güneş, akrep burcunu parçaladı. Göğün batı yakası, kaplan postuna büründü. Zağrosların öte yüzünden gelen göçmen kuşlar, tüylerindeki samur, sincap, kakım ve yaban eşeği kokusunu kayalara yayarak Balkanlar'a doğru pervazlandı. Dua arzusu gibi saf ve şaffaf bir karanlık belirdi, savaş gemilerinin ötesinde; kendi dilinin dışında gezinerek mayalandı bir müddet; dalgaların sesini yüklendi sonra, kat kat yığılan ve hiçbirisi kendi katında durmayan bir ses külliyatı ve külçesi gibi çörekleniverdi havzaya. İğnenin deliği, ucuna kaydı. Ereğli'deki Rumlar Bolu'ya, Bartın'dakiler ise Safranbolu'ya sürüldü.

Çalışma süresi uzadı birinci tertibin. Cuma, bir düş gölgesi gibi sürünerek girdi sıçan deliğine; kısa saplı kazmasıyla durmaksızın ve konuşmaksızın iki saat çalıştıktan sonra, kafasını sol kolunun üzerine koyarak damarlara inen ses dalgalarına kulak verdi. Dalgalar, yaptırımcı varlık karekterleriyle çoğaldı, çocukluk anılarını tepeleyerek hayata ölüm karanlığından bakan ter damlacıklarına dönüştü.

Domuzdamcılar, meremetçiler gelmemiş, kazılan yerlerin göçme tehlikesi artmış, karanlık, kendi içindekileri gizleyerek daha bir hissedilir ve görünür hal almış, çöküntü ruhu egemen olmuştu ayağa. Seferberlik, İstiklal Harbi derken kesenecilik usulü, tüm kazmacıların iflahını kesmişti. Yevmiyelerini alabilmeleri için, bir

günde yirmi araba kömür çıkarma zorunluluğu, iş güçlerini tüketmiş, onları hastalardan, sakatlardan ve yarı delilerden oluşan ürpertici bir topluluğa dönüştürmüştü.

Kaya gibi sert, kalınca bir kömür damarında alın sürüyordu üç kazmacı. Sabahtan beri toplam on sekiz arabayı tamamlamışlardı. İş bitimine az kalmıştı. İki araba dolusu kömür kazmak zorundaydılar. Endişe içinde olmalarına rağmen, birkaç saat sonra tatilleri başlayacağı ve huriyelerini alıp köylerine gidecekleri için keyifliydiler.

Ter ve toz karışımından oluşan akıntı, alnından kaşlarına sızmış, tek gözünü kan çanağına çevirmişti Cuma'nın. Kaya çatlağında sıkışıp kalmış bir kurbağa gibi güçlükle soluyordu karanlığı. Hava azalmış, körnefes yine tüm dehşetiyle gelip çöreklenmişti ayağa. Ayrıntıları, önemsiz sesleri, büyük bir ciddiyetle dinlemeye koyulmuştu yeniden. Karşıdan kendilerine doğru kazma seslerinin geldiğine inanmış gibi bir hali vardı. Kalın bir damarın karşıt yönlerinden damarı oyarak ilerleyen ve bir noktada buluşan bir çalışma, uğurun ve bereketin alametiydi.

Recep Emmi'den peş peşe yükselen öksürüklerin, epey bir süredir kesilmiş olduğunu fark etti birden. Küfecilikle geçen savaş yılları hep bu öksürüklerin ağırlığı altındaydı. Nasıl olmuştu da kesilmişti bu öksürükler? Çalıştığı damarda uyumuş muydu yoksa Recep Emmi?

"Ben sustum, siz de sustunuz."

Hacı'nın cılız ve acılı sesi geldi yandan:

"Benim dizim kötü."

"Bir şey olmaz. Kazmacının dizi dertsiz olur mu? Recep Emmi sen nasılsın? Hayırdır inşallah, öksürüklerin kesildi."

Her ikisi de damarda yan yatarak çalıştığını sandıkları Recep Emmi'den gelecek cevabı beklemeye koyuldu. Cuma'nın içine kurt düştü, lambasını alıp karanlığından çıktı, Recep Emmi'nin çalıştığı kurt ağzına baktı. Lambası yana doğru yatmıştı ve görünürde hiçbir kıpırtı yoktu. Yaklaştı, hafif eğilerek:

"Recep Emmi," diye seslendi. "Ne oldu, uyudun mu yoksa?"

Soruyu karşılayan sessizlik, esrarengiz çağrışımlara yol açtı. Cuma, Recep'in, çalışırken asla uyumadığını ve her türlü sese karşı duyarlı olduğunu çok iyi bildiği için korktu. Diz çöküp sarstı ihtiyar kazmacıyı.

"Recep Emmi, ne oldu sana Recep Emmi, bayıldın mı?"

Yaşlı kazmacının karınca gibi çalışırken ölmüş olabileceğini aklından geçiren Cuma, çalıştığı yerden emekleyerek çıktı. İçi gaz ve kuşkuyla dolmuştu. Yeni evlendiği karısının "Sakın kaçma!" diyen hayali olmasaydı çoktan kaçmıştı. Lambasıyla birlikte Recep Emmi'nin yanına geldi. İhtiyar, yan yatmış, dizlerini karnına doğru çekmiş, kazmasını göğsüne yatırmış, sivri ucunu ise dişsiz ağzına sokup, göçükte havasız kalan ameleler gibi ısırmıştı, dişsiz damağıyla.

"Herif ölmüş," dedi.

Yeryüzünde gezinen korkular, yer altına inerek gölgelere dönüştüler birden. Karanlık çürümeye başladı, Recep Emmilerle dolup taştı.

"Ağzını hayra aç, yedi bayrama kadar anamız ağlar," diyerek diz çöktü Hacı. Kulağını ölünün kalbine dayadı. Ocak karanlığının akıp kalpte toplandığını sandı o an. Kafasını kaldırdı, sessiz sessiz ağlamaya başladı. "Doğru, ölmüş. Recep Emmi ölmüş. Bize bir şey sormadan ölmüş. Bizden hiç yardım istemeden ölmüş."

Dallara, goncalara, çiçeklere ve meyvelere yürüyen özsuyu kesildi birden. Alınlar daraldı. Hacı'nın ağlayışına Cuma da katıldı sessizce.

"Bizi üzmeden öldü," diyerek kazmanın ucunu ihtiyarın ağzından çıkardı. "Öleceğini söyledi bu sabah. Huriyesindeki yiyecekleri de yemedi, bize bıraktı. Bize hep iyilik etmek istedi. Öleni sırtladı, yaralananı sırtladı, yerin dibinden yerin üstüne çıkardı."

İkisi de çıplaktı belden yukarı. Hacı'nın sağ dizindeki sargı kanlanmış, birkaç çizgi halinde sızıvermişti çıplak ayağına doğru. Cuma, kızarmış biricik gözünü güçlükle açıp ölüye bakarken:

"Kendini heder etti," diye mırıldandı. "Çok adamı kurtardı. Herkese babalık yaptı, katırlara da babalık yaptı. Meremetçi oldu, domuzdamcı oldu, lağımcı oldu, tesviyeci oldu, seyis oldu, tulum-

bacı oldu, her şey oldu. Sonunda da vuruldu." Birden sustu. Ölünün başında ağıt yakarcasına konuşmanın zamanı değildi. Dizlerine dayanarak Recep Emmi'yi omuzlarının altından tuttu.

"Ayaklarından tut, burdan çıkarmamız lazım."

Söyleneni ânında yaptı Hacı, ayaklarından tuttu; usul usul çıkarmaya başladılar cesedi. Oluk dar olduğu için, çıkışı zor oldu biraz, kafası ve elleri kömür ve moloz parçalarına sürtüne sürtüne çıktı. İki tahkimat direğinin arasındaki açıklığa getirdiler. Cuma, lamba ışığında ölünün gözlerini kapattı. Karanlık gözlerle doldu. Cuma'nın kör gözü açıldı, gören tek gözü ise yuvasından çıktı, gözlerin içinde kayboldu. Karanlık, gözleri gizledi birden, gizemini artırdı, tavandaki su damlacıklarında arınarak kendini daha bir görünür kıldı. Cuma, ölünün umur görmüş cemaline ve birbirine geçen avurtlarına bakarken:

"Sen git çavuşlara haber ver," diye mırıldandı.

Hacı gömleğini giydi, lambasını aldı, direklere çarpa çarpa ayaktan çıktı. Ana yola küfe çeken Hoşgül'le karşılaştı. Katıra çarptı, sendeledi, ne yaptığını bilemez bir halde, "Recep Emmi öldü!" diye bağırdı.

Cuma, ölüme doğru şeyleşmiş bir bilinçle cesedi seyretti bir müddet. Doğruldu, kazmasının köküyle islim borusuna vurmaya başladı. Madenciler, dipten gelen sarsıntıları dinleyen tavuklar gibi dikkat kesildiler ilkin. Sonra kazmalarını alıp felaket noktasını anlamak için ana galeriye çıktılar. Haber bir anda yayıldı ocaklara, galeri karanlığı lamba ışıltılarıyla parçalandı. Ölünün bulunduğu ayak, çeperlerini zorlayan silik ruhların baskınına uğradı bir anda. Ve ocak, kendi tarihinde, işçilerin ilk kez bir ölü için toplu halde ağlayışlarına tanık oldu. Kurtarma ekibini beklemeden ölüyü alıp götürdüler. Çavuşların, madencileri sakin olmaya ve işbaşı yapmaya çağırmaları bir işe yaramadı. İşin bitmesine az bir zaman kalmıştı zaten.

Ölü, çalı çırpıyla örülüp üzerleri çamurla sıvanan amele kulübelerinin önünde, büyük bir işçi çemberinin merkezinde bir saat bekletildi. Sonra, kaldırılıp Kozludaki hastaneye götürüldü. Dürdane'ye haber verildi hemen. Kadın, ertesi günün sabahı gelebildi ancak. Saplantılarını güçlendiren son düşün etkisiyle kendi

kendine mırıldanarak, kalabalığın içinden geçip hastaneye girdi. Cebinde hançeri, elinde ise zembil denen, hasırdan örülmüş, saplı bir torba vardı. Hastane görevlileri, Dürdane'yi, ölüm nedenini anlamak için, ölüyü kontrolden geçiren Ereğli şirketinin Rum cerrahına götürdüler. Cerrah, Dürdane'yi saç baş dağınık bir şekilde karşısında görünce Paris'teki öğrencilik yıllarını anımsadı, kaş kemerinin altına sıkıştırdığı monoklünü çıkardı, "Bu kadın deli mi?" dercesine, karşısında oturan, Kozlu Maden Memuru Naim Efendi'ye baktı. Kozlu'daki madencilerden satın aldığı kömürleri gemi kaptanlarına ve kömür komisyoncularına gizlice satıp yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle şikâyet edilen Naim Efendi, kendi durumunu düşünüyordu kara kara.

"Başınız sağ olsun hanımefendi," dedi Cerrah. "Üzüntünüzü tüm samimiyetimle paylaşıyorum. Kocanızı ne kadar çok seven varmış."

"Sen boş ver seveni de Recep niye öldü onu anlat!"

Doktorun aklı, sesteki yıkıntıya ve ölümün yarattığı yalnızlığa tutunma çabasına takıldı. Önündeki kaza ve hastalık raporlarının üzerinde duran, birkaç cümlelik kâğıt parçasına baktı.

"Kocanızın cesedi üzerinde yaptığım inceleme sonucunda bazı tespitlerde bulundum. İlk başta, kocanızın çok yaşlı olduğunu, hatta madende çalışamayacak derecede yaşlı olduğunu ve solunum yetmezliğinden dolayı öldüğünü müşahade ettim."

"Senin karının adı Lefkotea'ydı değil mi?"

"Evet, nerden biliyorsunuz?"

"Ben bilirim, boş ver. Sen konuşmana bak. Recep niye öldü?"

"İkinci olarak kocanızın sol kaburgalarında bir kurşun yarası dikkatimi celbetti. Kurşunun nerede olduğunu merak ettim ama ne yazık ki bazı yaralı askerlerde olduğu gibi kurşunu tespit edemedim. Bu yaranın, kocanızın ölümü üzerinde hatırı sayılır bir etkide bulunduğunu söyleyebilim. Kocanızın bu yarayı ne zaman aldığını öğrenebilir miyim acaba?"

"Kocanızın," sözcüğüne kafayı takan Dürdane, Doktorun kırçıllaşmış teke sakalını süzerken, "Bir boş insan bulsam da içine

girsem, çözülsem," diye iç geçirdi.

"Benim yaşlı herifim, bana kocalık yapmadı. Onu öldüren budur. Sıfatına şaplağı çaka çaka adam edem dedim, edemedim. En son, Mendirek'le Balkaya arasında sırtına bindim. Bir saat taşıdı beni. Sonra bu iş oldu. Yaşına başına bakmadan eline tüfengi aldı, gavurun askeriyle müsademeye girdi. Neymiş, 'Ben Bendereğli'yi bunlara çiğnetmem.' Çiğnetmedi. Karşı durana yardım etti, her ne ihtiyacı varsa gördü, rahatlattı. Üç gün üç gece müsademe etti, sonra vuruldu. Kurşun, içinde, zararsız bir yere saplandı herhal. Az bir kanı aktı. Yarası vardı ama diriydi köpek soyu. 'İçimde bir yara var,' dedi. 'Gökte ne kadar yıldız varsa senin içinde de o kadar yara var,' dedim, inandı. O haliyle gitti madende çalıştı."

"Çalışma deseydin."

"Dedim. 'Çalışma, ölürsün,' dedim, 'Evde kal, bana hizmet et biraz,' dedim, dinlemedi. 'Evde kalırsam yevmiyemi keserler,' dedi. Gitti kaç ay çalıştı bilmem. İnceldi, sarardı, buğday sapına döndü. Kaç kere düştü. Sonunda öldü."

"Çok acı bir durum."

"Herkes her gün oldüğüne göre, ölümün acı bir yanı kalmadı. Ben ortada kaldım. Bana kim bakacak? Bu dünyada başka bir Recep yok. Recep büyük insandı. Aynı şeyleri konuştu hep, en çok da kendisine benzedi. Ben Recep'i dinlemedim hiç. Aynı şeyleri söylerdi hep ama insanlar Recep'i can kulağıyla dinlerdi. İnsanlar onu can kulağıyla dinlerken, ben onun değişik, güzel şeyler söylediğini sanırdım; söylemezdi, gene de ben ona acır, söylediğini sanırdım. Bana 'tembel' derdi. Tembellik kolay değil, hekim efendi. Bu fani dünyada tatili olmayan ciddi bir iş varsa o da tembelliktir. Ben kendimi bildim bileli hiç tatil yapmadım."

Kadın, ağlayarak duvarın dibine çöktü. Cerrahın kömür karası teşhisçi gözleri, şalvarın yırtılmış apış arasına, kadının donsuz alametine kayınca içkin çelişkiler yumağı, havaleli bir hal aldı. Kadın, ağlayışının etkisini anlamak için başını kaldırınca, cerrahın havaleli iklimiyle göz göze geldi. Cerrah, suçüstü yakalanmış gibi irkildi, iklimine hâkim oldu, kadının acıdan küçülen ve kendi renklerini yiyen gözlerini, acı ve arzuyla izlemeye koyuldu.

Dürdane, cerrahın, Recep'e ağlamadığını anlayıp, kendisine iyi gözle bakmayacağından korktu.

"Benim bu ölüyü Zonguldak'a götürmem lazım, hekim efendi," diye sürdürdü. "Cebeli'nin yanına gömmem lazım. Cebeli her zaman söylerdi. Ölmeden evvel de söyledi, kendi kulağımla duydum. Cebeli dedi ki, 'Beni Recep'le gömün,' dedi. 'Recep'in yüreğinde hem ocaklardan, hem de kadınlardan aldığı bir ateş var,' dedi."

"Cebeli kim?"

"Kim olduğunu bilmeyen bir adam. Bana bir katır bul efendi. Recep katırı çok severdi. Onun ölüsünü katıra yükler de Zonguldak'a götürürsem çok sevinir, ruhu huzura kavuşur."

"Ben bir bakayım," diyerek yırtığa son kez bakıp ayağa kalktı, Naim Efendi'yle birlikte odadan çıktı..

Dürdane de kalktı, ağlayarak odadan çıktı. Bu sefer de kapının yanında, doktora gelen Haçik'le ihtiyar Mesrop'un arasında çömeldi. Yüzü tanınmayacak şekilde yanmış, grizu emeklisi, kirpiksiz, Karakulak lakaplı, yaşlı bir adam geldi, ağlayışı hüzünle dinlemeye koyuldu. Gördüğü her ağlayanı, grizu malülü veya grizuda yakını ölmüş bir insan sanan Karakulak, olayın ne olduğunu sormadan, herkese yaptığı gibi başından geçenleri harfi harfine anlatmaya başladı:

"Ağlama bacım, madendir bu, her şey olur. Ben de aynı felaketi yaşadım. İkinci tertipteydim. Ateşnefes, lanetini topladı topladı, bir patladı, patlamanın şiddetinden kafes parçalandı, vurdu kuyunun yanına çakıldı. Balyemez'in Yusuf'la Çalıkoğlu Mahmut öldü, Hasırcı'yla Oğuzcan da yaralandı. Ben yukarda kuyunun kıyısındaydım; yüzüm yandı. Bir gözümü zor kurtardım. Sonra kurtarma ekibi geldi. Hepsi ıslak çuvallara sarınmışlardı. Yanlarında eski bir turko çanağı getirmişlerdi, çanağı kuyu halatına bağladılar, içine bindiler, kılavuz ipleri olmadığı için çanak, dumanlı gazlı, sıcak kuyunun dibine yavaş yavaş indi. Yer üstünde duramadım. Yanık acılarım artmıştı. Acılarımı hafifletmek için gittim havasız bir ocağa girdim. Acılarım azaldı."

Karakulak'ın anlattıklarını yarım kulakla dinleyen Dürdane, "Doğru mu?" dercesine Haçik'le Mesrop' baktı, ayağa kalktı. Adam

sustu, güzel bir şey karşısında şaşkınlaşıp günahının ve cehaletinin gücünü hissedenler gibi kafasını önüne eğdi. Allah'ın, dul kalan güzel kadınları koruyamadığını düşündü.

"Benim şimdi insana değil, katıra ihtiyacım var efendi."

Efendi anlamadı Dürdane'yi. Dürdane, duyulup anlaşılmadığını sezdi. Yaklaştı, yakından dikkatlice süzdü efendinin yüzünü; içinde yer yer kırmızı nar tanelerinin bulunduğu nar kabuğunun içine benzetti yüzdeki grizuyu. Ormanda ayı tarafından suratı hurdahaş edilen sağır adam bu değil miydi? Ömrü boyunca nerede ağzı kıpırdayan, yani konuşan bir adam görse yanındakine hemen, "Ayıdan mı bahsediyor?" diye soran o garip adam bu muydu yoksa?

"Patlamada ölen kocanın yüzü yandı mı?"

"Ömrü yandı. İki dünyası yandı. Ben yandım."

Adam bir şey anlamdı. Durdu, düşündü, esnedi. Güzel kadınları hiçbir zaman anlayamayacağını anlayınca ayrıldı oradan. Güzelliği bu dünyada bela haline getiren çaresizlik boşluğuna girdi; döndü, boşluğun çatlağından bir kere daha baktı Dürdane'ye, başını iki yana sallayarak uzaklaştı. Adamın uzaklaşmasından az sonra doktor geldi, yanında Cuma'yla Hacı vardı. Dürdane, kocasının genç iş arkadaşlarını, özellikle de Neşat'ın oğlu Cuma'yı görünce yalnızlık duygusundan sıyrılarak gülümsedi. Koştu, delikanlılara sarıldı. Doktor, yarattığı eseri seyreder gibi, zevkle seyretti sarılışları.

"Şimdi beni iyi dinle hanımefendi," dedi. "Kocanı alıp götürmen için bir kağnı arabası ayarladım. Bu iki delikanlının yardımıyla alıp götürebilirsin Zonguldak'a. Zaten bunları da tanıyorsun, kocanın iş arkadaşlarıymış, o tarafa gidiyorlar."

Delikanlılar cesedi, kendi cesetlerinde cesetleşen bir düşünceyle kağnı arabasına yükleyip Zonguldak yoluna koyuldular. Yol çamurlu ve sisliydi. Tek tük kar serpiştiriyordu. Dürdane, kağnıyı yayan, arkadan izliyordu. Madencilerin ayak izlerine basa basa Kuran okuyan ve okudukça *Kuran*'ı furkanlaştıran çıplak ayaklı bir derviş belirdi birden, durdu. Kağnının, Batı Cephesi'ne Ereğli'den sevk edilen silah, cephane ve mühimmat ile yüklü olduğunu sandı; ölünün örtüden çıkan çarıklı ayaklarını görünce:

"Başınız sağ olsun," dedi. "Mevtanın mübarek ayaklarından çarıklarını çıkarın, Allah'ın huzuruna çıplak çıksın."

"Daha benim huzurumdadır, acele etme," diye homurdandı Dürdane.

Derviş, Allah velisi gibi irkildi; içindeki bismillaha sığınırken, kadının nifak ve nazar kıvılcımlarıyla ışıldayan gözlerine çevirdi dikkatini. Yürümek zorunda kaldı. Döndü, bismillah ve nazar çeperinin ötesinden:

"Kendinize mukayyet olun," dedi; "Bu havalide bir Rum çetesinin dolaştığını duydum."

Karga, zahmete ve zamana minnet etmeden öttü, ses dile dönüştü. Derviş, gözden kayboldu. Zonguldak'a yaklaştıklarında Dürdane'nin kendi kendine konuşmaları iç sesten dış sese evrilerek arttı:

"Doğdu, çalıştı, öldü, önünde bir şey götürmedi, arkasında bir şilte bıraktı. Kendine dön, biraz bana hizmet et dedim, dinletemedim. El âleme yardım etti hep. Herkesin toprağını kökünü besledi. 'Bırak, el âlemin kökü toprakta kalsın; toprağın üstüne çıkan her kökün ucunu kıçına sokma,' dedim, dinletemedim."

Kadının çene meşrebi, sisi yoğunlaştırdı, acıkınca nefsini yiyen karganın ötüşünü tetikledi.

"Ölünün arkasından konuşma abla," diye homurdandı Cuma. "Sen evliya Şükrü Dede'nin kızısın, yakışmaz."

"Ölünün arkasını düşünürsün de benim arkamı niye düşünmezsin? Senin bu ölün az mı çektirdi bana. Hiç rahat durmadı. Nerde bir haram mal, haram malla dalaşsa gider, dalaşan haram malların ayakları altındaki yaralıları, inmelileri sırtlar, taşır. Sana ne. En son gitti gavurun askerine kurşun sıktı. Sana ne! Ömründe kimsenin burnunu kanatmamışsın. O sağken herkes rahatsızdı. Herkesi yardım edip rahatlatmak istedi. Herkes kendi gücünü kuvvetini unuttu. O öldü, herkes kendi gücüne kuvvetine kavuştu, rahatladı."

Kağnı'nın sağında, Recep Emmi'yi hayal ederek yürüyen Hacı:

"Hakkını yememek lazım," dedi. "Rahmetli, sıkıntıda olan kadınları da rahatlattı."

"O öldü, dünya rahatladı," diye sürdürdü Dürdane. "Bundan sonra, herkes kendi kendini rahatlatır. Bir dünya olsa da kimse kimseye yardım etmese. Herkes kaç senedir birbirini öldürdü. Yardımlar çoğaldı. Yardım isteyen insanın halini görmekten korkarım. Recep, gördüğü her insanı yardıma muhtaç sandı. İnsanın insana ihtiyacı çoğaldı, devir kötüye gitti. Ermeniler sürüldü, dişlerimi kim yapacak? Kalanlar da korkudan kaçtı gitti. Sıra Rumlara geldi. Geçenlerde, Zonguldak'tan Hamsi Ali geldi. Rumlardan doksan dokuz haneyi sürmüşler. Geride kalanları da sürerler. Ereğli'de kahveci bir Ermeni kalmış. Yakında beni de sürerler. Ben zaten kendimi sürdüm. Kafamı ayırdım gövdemden."

Sustu, sis menziline baktı. Sisin içinde Recep Emmi'nin yüzü belirdi birden. "Sana çok hizmet ettim," diye fısıldadı yüz. "Hizmet ettikçe hizmet istedin benden."

Fısıltı karşısında kendisini, yer arayan bir boşluk, bir ceset olarak hissetti Dürdane. Kendi cesedinin dışına çıktı, secde etti ona. Birilerinin kendisini sürmeden önce kendini sürmeyi düşündü. Yüreğini sürdü ilkin, sonra kafasını, elini ayağını... Ve can otağını dağıttı en sonunda da. Orta yerde, "Bu benimdir," diyeceği hiçbir şeyi kalmadı. Rahatladığını hissetti. "Benlik davam bitti," diye iç geçirdi Cebeli gibi.

Zonguldak'a geceleyin girdiler. Yolun sağında, ağaç kazıkların üzerinde kurulmuş, dumanı tüten bir kahvenin önünden çeşitli cephelerden gelen yaralı gazilerin, silah sevkiyatına, sürgünlere, eşkıyalara, ihbarcı Rumlara ve Kuvayı Milliye'nin Ereğli'ye kaçırdığı Alemdar gemisine dair kurdukları sohbetlerin kıyısından usulca geçerken durdular. Ölüyü fark eden gazi topluluğu, uğultuyu kesti ve kağnının yöresinde kümelendi hemen. Dürdane heyecanlandı; kolundan, bacağından, gözünden ve aklından fire veren topluluğun ilgisi ve sefaleti karşısında dağıldığını, her bir azasından azad olduğunu sandı.

"Halimiz hal değil," diye mırıldandı. "Seferberlik bitti, yılan acıktı, kıçımıza kaçtı, çıkarmak için leylek ararız gayri. Üzümümüzü yiyen köpeği de pekmez sıçana kadar kovalarız." Mırıldanışını, varlık âleminden çekilmiş, hiçleşmişçesine kıstığı için kimse duymadı.

Cuma, yapılan yorumları bire bir yaşayarak yutkundu, ocaklarda kaynayan hiçbir tencerenin, insanları doyuracak güçte olmadığını düşündü. Art ayaklarının üstünde yürüyen boz bir ayı gibi kağnıya yavaş yavaş yandan yaklaşan Gürgenli Kambur Hamza, cesedi ve ceset sahiplerini, ceset görmekten kanıksamış ve çok bilmiş bir havayla izlerken:

"En iyisi, boşaltma yükleme işinde çalışmaktır," diye başladı. "Yer altına indin mi ya göçükten gidersin ya körnefesten. Ben otuz sene çalıştım, hiçbir şey olmadı. İskelelerden, oluklardan salapuryalara, mavnalara, onlardan da büyük vapurlara kömür taşıdım. Hemi de sırtımla taşıdım. Benim sırtımdaki küfeyi bütün iskeleler, oluklar tanır. Çamlı, Kofalık, Kandilli tanır; Alacaağzı, Kireçlik, Öküşne, Domuzini tanır; Gürgen, tanır; Kasaptarla, İnceviz, Zonguldak tanır. Benim sırtımdaki küfeyi başka nereler tanır? Kapuz, İnağzı, Kilimli tanır; Çatalağzı, Amasra..."

"Yeter," diye bağırdı Dürdane. "Ölüyü rahat bırak. Otuz yıl çalışmışsın, bir kambur kazanmışsın. Kimsin, neyin nesisin, kimin fesisin, bilen yok."

"Kızma bacı," dedi Bahane Memed. "Hamza temiz insandır."

"Hamza Dayı'yı ben bilirim," dedi Hacı. "Fukara bir insandır. Kapı kapı dilenir, herkes yardım eder ona."

Hamza'nın suç işlemişçesine susarak kağnıyı sessizce izlemesi, Cuma'da, acıma duygusu uyandırdı. Başını çevirip ikinci kez baktı Hamza'ya. Onun kağnıyı, ölünün gömülmesi işine yardım etmek için izlediğini düşündü. Ondan yana birkaç güzel söz söyleme ihtiyacı duydu.

"Kapı kapı dilenir ama başkalarına da yardım eder."

Fener Mahallesi'ni geçmek isterlerken Fransız askerleri kağnıyı durdurup geri çevirdiler. Bir başka yoldan eve götürdüler ölüyü. Dürdane ve ölünün yakınları, cenazeyi, imamın gelmesinden sonra, ertesi gün gömülmek üzere alıp cami avlusuna götürdüler.

Dürdane, cebindeki hançerini yokladı, Cuma'yla birlikte, Cuma'nın, deniz kıyısındaki evine gitti. Cuma, yeni evlendiği karısına sarılmak için odasına girdi. Babası Neşat, bel ağrısından yatıyordu.

Recep Emmi'nin öldüğünü duyunca inanmadı, sustu, madende ilk kez işe başlayan bir çocuk gibi ağlamaya başladı sonra. Cuma'nın anası da ağlayışa katılınca Dürdane:

"Kalk Cuma, beni Cemal'in evine götür," diyerek ayağa fırladı. Israrlara aldırmadan çıktı evden. Öldürme krizine girmişti yine. Cuma, hemen peşine takıldı kadının. "İnşallah uzak değil, Cemal'in evi."

"Yakın yakın," diyerek önüne geçti kadının.

Karanlığın, ölüleri, sakatları ve dilencileri çoğalttığını, dünyayı çok daha çekilir hale getirdiğini hissetti. Her insan, dünyadaki insanların sayısı kadar dert sahibiydi. İnsan, dert doğurmayı, mutluluk doğurmaktan daha çok seviyordu. Karanlık, insana kendini dinleme fırsatını tanıyordu. İnsan, karanlığı dinliyor ama kendini dinlemiyordu. Recep öldü. Recep'in ölümünü kimse fark etmeseydi, bir karıncanın ölümü gibi sessiz sedasız olsaydı. Derin düşünceler içinde, Cuma'yı izlemekten vazgeçip işemek için sağa saptı. Rus bombalamalarından kalma bir infilak çukuruna düştü. Yedi kat yer altında tutuşan kömürün, insana susadığını, onu ısrarla kendisine doğru çektiğini sandı. Uçkurunu çözdü, rahat rahat işedi çukura.

Dürdane'yi, ilkin Rükiye karşıladı. İçeride, Cemal'in büyük oğlu Hurşit'le halası Anşa vardı. Rukiye, Cemal'in yakında Laz Emin'le birlikte Batı Cephesi'nden Zonguldak'a döneceği haberini aldığı için sevinçliydi. Bu sevinç, az sonra, Cuma'nın açıkladığı ölüm haberiyle acıya dönüştü. İnsanları, acıma duyguları ânında daha iyi okuyan Dürdane, gerildi. Ve beklenmedik, derin bir aşağılık duygusu içine girdi. Duyguları, kendisi ile Rukiye arasındaki uçurumun derinliğini yoklayan bir derinlik ölçeri gibi işlemeye başladı. Elini usulca cebine soktu, hançerine dokundu. Bütünlüklü, kaygısız, paylaşımcı halinden kurtulup kan kokan, kuşkucul, kadim bencilliğine büründü. "Öldüreceğim," diye iç geçirdi.

HAYATI ZİKREYLEMENİN ZAMANI GELDİ

İnsanı kendi karanlığından koparan
bir tılsım var. Bu dünyada o tılsımı
insana ürcah etmenin zamanı geldi.

Havza, Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi sonucunda, doğup büyüdükleri yerleri çığlıklar ve gözyaşlarıyla toplu halde terk etmek zorunda kalacak olan Rumların geride bırakacakları ocaklara, evlere, arsalara, kayıklara kimlerin konacağına dair dedikodularla çalkalanmaya başladı. Gündüz yıldızları, geceleyin de güneşi gören, göremediklerini ise yoka sayan insanlar çoğaldı. Balçık, dumansız ateşi özümledi. Güzel kadın, güzelliğinin hakkını, orospulaşma eğilimiyle vermeye yöneldi. Kıvılcım ve karamuk kokusu yayıldı toprağa. Grizunun şekillenme sancısını önceden sezen ama bunu canlılara haber veremediği için cinnet geçiren uyuz bir katır, hayatın beklentiden ve amaçtan koptuğu noktada, ölümün ve yaşamın ötesinde durup güvence altına alınmamış günübirlik ilişkiler ağının merkezinde öten kanaryaya kulak verdi. Ötüş, katırın düşüncesini boşlukla doldurdu, taşırıp boşluğa kattı. Birkaç adım attı kanaryaya doğru. Dayanamayıp eşekler gibi anırınca Çatalağzı'nın Damoğlu mıntıkası sustu, anırışı dinledi. Kasvetli, mıymıntı, kuşkucul ruh halinden sıyrılıp, kendini temellendirdi katır, sahip çıktı hiçlenişine.

Anırışı ürpererek dinleyen Mehmet Maksut Çivi Bey, elini çabuk tutmazsa Rombaki ve Panopolos ocaklarını işleten Dünyas'tan kalma 63 numaralı ocağı, Mehmet Arif Bey'e kaptıracağını düşündü. Anırıştan sonraki suskunluğu dinledi. Derin derin esnedi.

Boyacıoğlu Hacı Anesti'den kalacak olan 69 numaralı ocakla, Sarafim Anastasi'nin Güntepe ocakları ve Kozlu'daki İhsaniye ocağı canlandı hayalinde. Bakışlarını bir kez daha, Türk ve Yunan hükümetlerinin altı ay önce imzaladıkları Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'ne kaydırdı.

Katır, infilak çukuruna düştü, kalkamadı.

Cemal, gazeteyle Maden Nizamnamesi'ni iç içe koydu, cebine soktu, Mühendis Yusuf'la tokalaştıktan sonra Çınarlı Kahvesi'nden çıkıp, iç seslerini dinleyerek Laz Emin'in çarşıdaki evine doğru yürümeye başladı. Ona göre yer ile göğün iç içe geçtiği her yerde, herkes konuşuyordu. Kazmakeşler, küfeciler, tahkimatçılar, oluk ameleleri, yükleme memurları kendi kendine konuşuyordu. Evler, kahveler, ocaklar, lavarlar ve kok fırınları konuşuyordu. Terk edilmiş Ermeni ve Rum dükkânları, yeni gelen göçmenler, gaziler, yetimler, dullar konuşuyordu. Ticaret odasının önünden geçerken durup pencerelere kulak verdi. Dışarı taşan sesler, Zonguldak'ı terk edip, Fransa'ya giden mühendis Setrak'a ve bir zamanlar Hallaçyan ile Mustafa Bey'in ortaklaşa işlettikleri Göbü ve Kurt köyleri civarındaki ocakların kaderine dairdi. Konuşmalar Dikran'ın, kuyu kaplaması, merdiven sahanlığı ve kafes inşasında çalışırken yarı çıplak, terli ve yaralı halini anımsattı, Cemal'e. Yürüdü, tren hattını geçti, trenin, grizudan kaçan kazmacı kalabalığı gibi pofurdayarak geçişini seyretti. Asma ocaklarındaki grev ve ortaya çıkan kitlesel galeyan canlandı gözlerinin önünde. Galeyanın içine girmiş gibi oldu. Yer altından çıkan kömür dolu arabaların sayımında, şirketin sahtekârlık yaptığını ve haksız cezalarla kazmakeşleri yıldırmak istediğini ileri süren belalı yığınları Zonguldak'a doğru yürüttü. Şirket ve hükümet binalarını işgal etti. Asma gibi bir yerde iş bulmamış olmasına hayıflandı. Cepheden döndükten sonra, Fransızlara ait Ereğli şirketinin nakliye bölümünde iş bulup kancacı olmasının sebebi Rukiye'ydi. Rukiye'nin ocağına nimet girmeliydi. Rukiye, aşk ve bereket getirmişti eve. Kadın sevdiği zaman dertler azalıyor, hayat kolaylaşıyordu. Çocukların üvey analarıyla arası da iyiydi. Şimendifer amelelerinin, tatil-i eşgale girmeleri, tüm ocakları etkileyebilir, Zonguldak'a karşı büyük bir yürüyüşün ortaya çıkmasına

yol açabilirdi. Her amele, buluttan kopan bir yağmur damlası gibi toprağa düşmek zorundaydı. İnsanı, kendi karanlığından koparan bir tılsım vardı bu dünyada. O tılsımı insana ürcah etmenin yolu neydi?

Laz Emin'in çarşıdaki evine geldiğinde, hayallerinden sıyrıldı, kapının önündeki ayakkabı kalabalığını süzerken sevindi, kapıyı çalmadan içeri girdi. İçeride, Laz Emin'in çetesinde olup da Kurtuluş Savaşı'nın bitmesinden sonra, Zonguldak'a dönen ve kömür nakliyesinde işe giren on dört kişi oturuyordu. Yüzlerinde, bekleyişin ve karar arifesinin aydınlığı vardı. Şeftren Giritli Ahmet'i dinleyen Laz Emin, Cemal'i görünce gelip yanı başında oturması için işaret verdi. Cemal geçti, kısa bir süre içinde gar şefliğine yükselen, eski kumandanı Laz Emin'in yanı başında bağdaş kurdu. İlkin onun, sonra da yanında oturan Kürt Yusuf'un halini hatırını sordu sessizce.

"Balı olup da kovanı olmayan tek arı sürüsü biziz," diye konuşmasını sürdürdü Giritli Ahmet. "Gazetedeki bu haberi, size geçen sefer de okudum. Türkiye Umum Amele Birliği'nin de gayretiyle, İstanbul Elektirik ve Tramvay amelelerinin tatil-i eşgal hareketi, bereket getirdi. Onlar, kanuna uygun hareket ettiler, haklarını aldılar."

Makinistlerden Kürt Yusuf:

"E babo," dedi, "Madem hükümetin bir kanunu var, ondan biz de faydalansak kötü mü olur? Bu çalışma saati çok uzun, çok ağır, çok zalim. Artık haklarımızı aramanın sırası geldi. İş başa düştü Emin gardaş, Cemal gardaşı birkaç kişiyi daha yanına al, bu işe önayak ol da biz de insanlığımızı bilelim."

Laz Emin, salondaki dert ortaklığının gücünü sezmişçesine, büyük bir özgüven ve gururla, bıyıklarını burup arkaya yaslandı.

"Şimdi uşaklar, diyelim ki kafam kızdı, çizmelerimi giydim, 'Allah'ını seven tutmasın beni,' dedim. Ahmet'in sakladığı gazeteden, İstanbul Elektirik ve Tramvay amelelerinin isteklerini aldım, bir kâğıda yazdım, altına imzamı da attım, 'Amelenin istekleri budur,' diye götürüp şirkete de verdim. Kel gavur aldı, okudu, kafası kızdı, beni veya birkaç arkadaşı işten çıkardı, o zaman ne yapacağız?"

"Bak Emin gardaş," diye söze girdi Cemal. "Sen aynı endişeni geçen toplantıda da söylemiştin. Bir işe beraber girdik mi kellemizle gireriz. Bizi yarı yolda koyup kaçanın da kellesine bir bela sararız. Bunu biz böyle biliriz. Ya insanız ya değiliz, bunun ortası mortası yok. Onun için sen hiç endişelenme. Biz, arkamıza binlerce amele takıp yürütebilecek kadar azimli insanlarız. Hepimiz eski çeteciyiz. Tüfeklerimizin bize saygısı var. Amelenin vebalini boynumuza almaktan hiç mi hiç korkmayız. Onun için gönlün rahat olsun."

On iki yıllık askerlikten sonra Yemen'den dönen ve kurduğu çeteyle Kuvayı Milliye'ye katılan Laz Emin, yüzlerde gülümseyen berrak güveni ve kararlılığı zevkle izledi. Cemal başta olmak üzere, yakın arkadaşlarının işçiler üzerindeki etkilerinden emindi. Fransız şirketine karşı yapılacağı için, grevi bir Kuvayı Milliye hareketi olarak hayal etti. Hayatında ilk kez silahsız bir direnişe liderlik edecekti.

"Peki kabul ediyorum," dedi Laz Emin. "Yalnız, bu iş ciddi bir iştir. Bizim bir baskül memuru gibi düzenli tertipli çalışmamız lazım. Memur ne yapar? Defterine vezin ile her vagonun numarasını, kömürün miktarını, cinsini, kime ait olduğunu kaydeder. Her şeyden evvel gücümüzü bilmemiz, ona hâkim olmamız lazım; ondan sonra isteklerimizi kâğıda geçirmemiz, kime verilecekse ona vermemiz lazım."

Cemal, ilk toplantıda, Giritli Ahmet'ten alıp sakladığı gazeteyi cebinden çıkardı hemen. Madende çalışan bazı memurların tavsiyelerini de anımsayarak:

"İsteklerimizi yazmamız o kadar zor değil," dedi. Cemal'in hem grevlerle hem de Bolşevik Ahmet'le ve Abdurrahman'la daha önceki ilişkilerini bilen grevciler, can kulağıyla dinlemeye koyuldular. "Amele kanununun 11. maddesi var, o maddeye göre şirketin bize asgari ücret vermesi lazım. Bir de 8. madde var; o maddeye göre de, şirketin bizi sekiz saatten fazla çalıştırmaması lazım. Sekiz saatten fazla çalıştırırsa yevmiyeyi iki kat ödemek zorundadır."

Grevciler, hayret ve hoşnutlukla birbirlerine baktılar. Bakışlarında gadre uğramışlığın ve aldatılmışlığın haşin ışıltıları belirdi.

"Şu hale bakın, şimdiye kadar koyun gibi kırkmışlar bizi, uyumuşuz," diye homurdandı Laz Emin. "İnsanlık mı bu?"

"İktisat Vekaleti'nin beyannamesini de söyle, Cemal," dedi Giritli Ahmet.

"İktisat Vekaleti, her ameleye haftada bir gün izin yaptırılmasını beyan etti. Bizim şirketten bu hakkı da istememiz lazım." Maden Nizamnamesi'ni açtı. "Ayrıca bakın Maden Nizamnamesi'nin 71. maddesi, havzada yabancı uyrukluların çalıştırılmalarını yasaklıyor. Bizim hak olarak bunu da istememiz lazım."

"Bu anlattıklarını şimdi Ahmet'le beraber otur yaz, altına ben imzamı atarım," dedi Laz Emin. "Beyanname iki tane olsun. Birini işletme şefi Rüstem Bey'e veririm, diğerini de makine depo şefliğini yapan, Fransız uyruklu Rum'a veririm."

Laz Emin'in tam karşısında oturan Bartınlı Hasan Usta:

"Hareketi başlatmadan evvel, eski Müdafa-i Hukuk kurucularının da desteğini alsak bizim için iyi olur," dedi.

"Onların çoğu şimdi ameleye karşıdır," diye araya girdi Cemal. "Fakir fukaranın ahını duyacak birkaç kişi belki çıkar içlerinden. Zenginleşme sevdasına tutulmuşlar. Kaçan Ermenilerle sürülen Rumların malları üzerinde çekişmekten vakit bulup da bize destek vermezler. Mehmet Maksut Bey bile bize sırtını döndüğüne göre, varın gerisini siz hesap edin. İçlerinde Fransız şirketine karşı çıkan varsa gidip onların desteğini almak lazım."

Cemal'le aynı fikirde olduğu için sesini çıkarmadı Laz Emin. Bildiriler kısa zamanda hazırlandı. Şeftren Giritli Ahmet ve makinist Bartınlı Hasan, Laz Emin'e yardım edecek, üçü birden grev tertip komitesi gibi çalışacak, Cemal ise grevin güvenliğini sağlayacaktı. Toplantı, dışarı sır sızdırmama ahdıyla dağıldı.

Laz Emin, sabah erkenden kalktı. Kendisini binlerce işçinin gözü önünde hissetti. Korku ve kuşkularıyla uğraştı. Başarısızlığa uğraması durumunda, dağa kaçıp çete kurmayı hayal etti. Yeryüzünün insana huzur vermemesinin nedeni üzerinde düşündü. Ömer'in kahvesinde Cemal'le baş başa sohbet etti. Bildirileri, öğleden sonra, saat dörtte, gereken yerlere verdi. Heyecanlıydı. O

gece uyuyamadı. İşe gitmek için sabah kalktı. Kahvaltı yapmadı. Çetecilik yıllarının özlemiyle dışarı çıktı. Yolda ilkin Telgrafçı Ali Efendi'yle karşılaştı, sonra Cemal'i gördü. Grevin güvenliği için bir ekibin ayarlandığını öğrendi. Sekizde işbaşı yaptı. Bir saat sonra hesabı kesildi, çalıştığı günlerin ücreti ödendikten sonra kapı dışarı edildi. Laz Emin, kapı dışarı edilişinin nedenini bildiği için durumu sessizce karşıladı. Arkadaşlarına hiçbir şey söylemeden çıkıp Bartınlı Ömer'in kahvesine gitti. Derin bir moral çöküntüsüyle köşedeki boş sandalyeye oturdu. Kaşla göz arasında işten atılmış, Fransız ve Yunan işgaline karşı birlikte kurşun sıktıkları arkadaşları, şu anda, Bir Fransız şirketi tarafından işten atılan Laz Emin'in işbaşında olmadığını gördükleri halde seslerini çıkarmamışlardı. Kahvede oturan yaşlılara kulak verdi. "Eskiler, birbirlerine şimdikilerden daha tutkun, daha merttiler," diye iç geçirdi.

Cemal, Laz Emin'in işbaşında olmadığını öğrenince, Şeftren Kürt Hüseyin Çavuş'u, Laz Emin'i bulup, durumu öğrenmeye gönderdi. Kürt Hüseyin, birkaç yere baktıktan sonra, ünlü çeteciyi Ömer'in kahvesinde buldu.

"Oybaboo, Emin baboo," diye kollarını iki yana açtı, "Seni işten ettiler herhal ki buraya geldin."

"Beni işten attılar Hüseyin gardaş, olacağı buydu."

Dipten gelen sarsıntıları duymuşçasına dikkat kesildi Kürt Hüseyin ve hiçbir şey söylemeden, hınç dolu bir yürekle terk etti kahveyi. Terk ediş, Cemal'in kurduğu ekibi harekete geçirdi. İki saat sonra, akreple yelkovan on ikiyi gösterdiğinde, Cemal'in çığlığıyla grev başladı. Zonguldak'taki tüm taşıma araçları, depo önlerinde bırakıldı. Cemal, araçların, grev süresince, grev kırıcıları tarafından kullanılmasını önlemek için, yağ depolarına kum doldurttu, su borularını tıkattı, makasları da bozdurdu. Şehir, hareketi sevinç ve korkuyla öğrendi. Ateşçiler, makasçılar, kancacılar, makinistler, yer altından uğul uğul çıkan kazmacılar, hat tamircileri, atölye işçileri, lavarcılar, binlerce madenci, kontrolsüz, ürkütücü bağırtılarla, değişik kollardan Zonguldak merkezine doğru, türküler eşliğinde aktı. Kalabalık, Yeniçarşı'daki Çınarlı Kahvesi'nin çevresinde toplanmaya başladı.

Grevi ânında haber alan Ereğli şirketinin genel müdürü Mösyö Duroi, durumu iktisat vekaleti ile Fransız ve İtalyan elçiliğine bildirdi. Hükümet hemen harekete geçti. İstihbaratçı Ragıp Bey, Bıçkıcı Bekir ve adamlarının da desteğini alarak bu harekette bir Bolşevik parmağının olup olmadığını araştırmaya koyuldular. Bolşevik Ahmet'le Abdurrahman, üç yıldır ortalarda görünmüyorlardı. Bu iki kişinin, üç yıl önce 1920'de Türkiye Komünist Partisi'nin kongresine katılmak için Bakû'ye gittikleri ve Kongre'ye katıldıkları kesin olarak tespit edilmişti. Kongreden sonraki akıbetleri belli değildi. Kimileri bu iki kişinin, Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla birlikte, Karadeniz'de bıçaklanarak dalgalara atıldıklarını, kimileri de bunların Kafkasya'da kaldıklarını söylüyordu. Grevi kışkırtanların içinde bu iki kişinin etkilediği insanlar vardı. İlk akla gelenler, Laz Emin, Cemal ve Giritli Ahmet'ti.

Zonguldak karakolu, yakın karakollardan gelen takviye kuvvetleriyle harekete geçti. Peş peşe yapılan baskınlarla Grev Tertip Komitesi'nin üyeleri ile onlarca grevci gözaltına alındı. Laz Emin'i, Giritli Ahmet'i ve Bartınlı Hasan Usta'yı kahveden aldılar. Laz Emin karakola giderken:

"Bizim alnımız, anamızın sütü gibi aktır," diye homurdandı.

Cemal kaçıp ormana gizlendi. Çınar Mahallesi'nin çevresindeki kalbalık, jandarmanın ihtarına rağmen dağılmadı. Çocukların ve yaşlıların da katılmasıyla, daha da büyüdü. Sorgulamadaki tüm grevciler, sözbirliği etmişçesine aynı şeyi söylüyorlardı:

"Efendim bu yövmiye idare etmiyor. Geçinemiyoruz. On iki saat çalışıyoruz, oysa İstanbul'da tramvay işçileri sekiz saati, çalıştıkları kumpanyaya kabul ettirmişler. Biz de bunları istiyoruz."

Karanlık bastırdığında, Çınarlı Kahvesi'nin çevresindeki kalabalık dağıldı. Arkadaşlarıyla ilişki içinde olan Cemal, ormandan çıkıp şehre girdi. İşçiler, hükümet ve şirket arasındaki haberleşmeleri, bazı memurların sızdırmasıyla öğrenmiş, halka yaymışlardı. Halk konuşup duruyordu:

"Şirket hükümeti, hükümet de esnafı tehdit ederse bu iş sapa sarar."

"Ameleye kredi ile mal veren dükkânlar, kredilerini kesmişler."

"Şirkete arka çıkmalarının sebebi bellidir. Mübadeleyi bekliyorlar, Rumların terk ettikleri ocaklara el koyacaklar, ortak olacaklar şirkete."

"Mehmet Maksut Bey, Boyacıoğlu Hacı Anesti'nin ocağını şimdiden bağladı sayılır. Bugün, Kozlu'daki ocak sahipleriyle otururken baklayı ağzından çıkardı. Greve karşı çıktı."

"Onun, elime verdiği lambada ne iyi cins yağ ne de fitil vardı."

"Yedirdiği ekmekte de yüz dirhem arpa, yulaf ve bakla vardı."

Karanlık, söylenti ve dedikodularla ağırlaşırken Grev Tertip Komitesi, Cemal'i greve bağış toplayan makasçı Zekeriye'nin evine çağırdı. Komite, çocuk sahibi grevcilerin, ileride kötü duruma düşmeleri ihtimalini hesaba katarak Cemal'e, halktan para ve iaşe yardımı için iki ekip kurma görevini verdi. Cemal, Zekeriya'yı da yanına alarak evden çıktı hemen, grevin güvenliğini sağlayan arkadaşlarıyla gizlice buluştu, sabaha kadar çeşitli insanlarla görüştü, halk tarafından sevilen insanlardan iki ekip oluşturdu.

Ertesi gün, Ereğli şirketinin hukuk danışmanlığı, Laz Emin'i çağırması için, evine bir kavas göderdi. Evin üst katında, sakalını usturayla tıraş eden Emin umutlandı. Tıraşını alelacele bitirip aşağı indi. Kavasla birlikte yürüyerek şirketin kıyı boyundaki merkez binasına gittiler. Kavas, Hukuk Danışmanı Hoca Tevfik Bey'in kapısını tıklattı, durumu bildirdikten sonra Laz Emin'i içeri aldı. Tevfik Bey, odada yalnızdı. Hem greve hem de karısıyla arasındaki küskünlüğe son vermenin hayallerini kuruyordu. Ayağa kalktı, zoraki bir gülümseyişle elini uzatıp tokalaştı. Tevfik Bey'in daha önce hiç ayağa kalkmadığını düşünen Laz Emin, gösterilen sandalyeye oturdu. Hal hatır sorduktan sonra:

"Sana şunu söylemek istiyorum Emin Bey," diye gerdan kırarak arkaya yaslandı. "Memleket, dört yıllık bir Umum Harb'den sonra, çok iyi biliyorsun ki yenildi, istila edildi, millî hislerle ayağa kalktı, müstemleke olmayı kabul etmedi, istilayı kırdı, istiklalini kazandı. Bu muvaffakiyette, karınca kaderince bizzat senin de payın vardır." Tabakasını çıkarıp bir sigara sundu Laz Emin'e. "Dünya Harbi'nin başlamasından bu yana dokuz sene geçti. Dile kolay, dokuz sene. Az değil Emin Bey, fukara bir memleket için az değil dokuz sene."

"Az değil," diye mırıldandı Laz Emin.

"Memleket, dokuz sene cephelerde kan ve can verdi. Şimdi yaralarını sarmak, taşına toprağına ruh vermekle meşguldür. Halisane niyetinizi bilmeme rağmen, alacaklıların şahin kesildiği, böylesine hassas bir zamanda, ameleyi tatil-i eşgale sokmanın, memleket için hayırlı olmadığını ne yazık ki söylemek mecburiyetindeyim."

"Bizim hareketimiz, memlekete karşı değil Tevfik Bey, Fransız şirketine karşıdır. Ben Fransız müfrezelerine karşı kullandığım silahı daha yeni bıraktım. Müfrezeler çekip gitti, karşıma şirket çıktı."

Laz Emin'in çıkışı karşısında, sıkıntıyla tavanı süzdü, gözkapaklarını indirip masaya abandı Tevfik Bey. Masadaki çıngırağı fark etti birden, aldı, salladı birkaç kez. İçeri giren Kavas'a iki kahve getirmesini söyledi.

"İşgale karşı, Müdafa-i Hukuk saflarında, ben de mukavemet ettim Emin Efendi. Şimdiki durumla işgal durumunu karıştırmamak lazım."

"Bu şirket bizim ekmeğimizi işgal etmiş, Tevfik Bey. Bu şirketin de kanuna uyması lazım. Kazmayı vurdukça mezarımız derinleşti, ekmeğimiz küçüldü, çoluk çocuğumuz aç kaldı, perişan oldu. Bu şirkete dur demenin zamanı çoktan geldi geçti. Ahımız bu şirketi nasıl tutmadı da ona şaşarım. Beni anlamaya çalışın Tevfik Bey."

Tevfik Bey, Laz Emin'in gözlerindeki ışıltılardan yüzüne yayılan açlığı ve çıplaklığı tüm boyutlarıyla izliyormuşçasına sesizleşti.

"Bak Emin Bey, seni anlıyorum ama bunlar bizim boyumuzu aşan şeyler," dedi yutkunarak. "Bir sofram olsa da buyur etsem, bütün dünyayı doyursam. Bak, sana nacizane bir teklifte bulunacağım." Durdu, kahveleri masaya indiren Kavas'ın çıkmasını bekledi. "Sana üç yüz lira verelim, hemen İstanbul'a git. Orada bir ay kal. Kaldığın sürece aylık da verelim."

Laz Emin, bir kazmacının aylık maaşının yüz katını rüşvet olarak vermek isteyen şirketin, grevi kırmak için her türlü yola başvuracağını aklından geçirdi.

"Üç yüz lirayı cebime koyup beni İstanbul'a gönderseniz açlar

doyacak, haksızlık ortadan mı kalkacak? Bu teklifi benim vicdanım kabul etmez."

Vicdansız bir konuma düşürüldüğünü hissetti Tevfik Bey. Seğirmeye başlayan sol gözünü yumdu, sezdirmek istemediği derin bir öfkeyle:

"Sen git, biz bu işi düzeltiriz. Bırak bu amele mamele davasını. Sen mi kaldın bu âleme düzen vermeye, git keyfine bak yahu!"

İçini, anlatılmaz bir nefret ateşi sardı Laz Emin'in:

"Bey bey, ben ne buradan bir yere giderim ne de bunca amele arkadaşımın bana olan güvenini ayaklarımın altına alırım! Mademki bu işi benden biliyorsunuz, pekâlâ ben de bu hareketin başına geçiyorum. Hükümete ve devlete bir kötülük yapmayı zinhar düşünmedim. Yıllarca cephe cephe dolaştım fakat ülkeme kötülük getirecek bir davranışım olmadı. Şimdi de üç yüz liranıza göz koyarak memleket işi saydığım bu davayı bırakıp da bir yere gidemem."

Buğusu sigara dumanına karışan kahveyi içmeden ayağa kalktı. "Hele dur, otur kahveni iç," demek, içinden gelmedi Tevfik Bey'in. Laz Emin, kendisini hâlâ, Fransız müfrezelerine karşı, elde tüfek, cephede sanıyordu. Uğraşmaya değmezdi. Binadan çıkarken peşine bir sivil polisin takıldığını fark etti. Grevcilerin toplandığı Çınarlı Kahvesi'ne gitti doğruca. Giritli Ahmet ve Hasan Usta'yla bir köşede baş başa oturup yeni haberleri dinledi. Haberler iç açıcı değildi. Şirket, grevi kırmak için harekete geçmişti. Merkez Atölyesi şeflerinden Ulvi ile Baş Makinist Mustafa, bir grup Rum görevliyi yanına alarak fen memurlarını, makine mühendislerini toplamış, taşıt servisini harekete geçirme çabası içine girmişti. Haberi, içinde kabarmakta olan öfkeyle karşıladı Laz Emin:

"Biz bir ekmek davasına girdik. Bu davayı kırmaya kalkışırlarsa, çatışırız. Durumu bütün grevcilere bildirin, herkes şimendifer hatlarının üzerine yatsın. Geçeceklerse, bizi ezip geçsinler. Bu Memleket, bu Hükümet, Fransız'ın bizi ezmesine seyirci kalacaksa kalsın. Yola şerefimizle çıktık, şerefimizle de ölürüz. Cemal nerde? Bundan Cemal'in haberi var mı?"

"Haberi bize Cemal gönderdi," dedi Giritli.

Tam bu sırada, kahveye iki polis girdi. Bakışları, Grev Tertip Komitesi'nin masasına yöneldi hemen. Polisler masaya yaklaştı. Uzun boylu, kaytan bıyıklı olan, çantasından çıkardığı zarfı, Laz Emin'in önüne koydu.

"Bunu size karakoldan gönderdiler Emin Efendi."

"Buyurun oturun, bir çayımı için."

"Sağ ol, gitmemiz lazım."

Polislerin gidişini izlerken, zarfı açıp okumaya koyuldu Laz Emin. Kahveyi hınca hınç dolduran grevcilerin dikkati, kâğıda yöneldi.

"Şirket, çalışmakta müstakildir. Mukavemet edecek olursanız kanuni muamelelere tabi tutulursunuz."

İçindeki yeşil, körpe kıvanç kayboldu birden Laz Emin'in. Duygularının doğası değişti. Kalabalıkla göz göze geldi.

"Hükümet de bize karşı," diye mırıldandı. "Deprenirseniz tevkif ederim, diyor. Ben elimdeki kalın kitabı açtım gayri, sayfalarını gün ışığına hasret koymam."

Laz Emin'in tavrındaki kararlılıktan güç alan Giritli Ahmet:

"Biz de tutumumuzu değiştiririz," dedi. "Şimendifer hatlarına ameleyi değil, çoluk çocuğumuzu yatırırız, birinin burnu kanarsa dünyayı başlarına yıkarız."

Asker kıtalarıyla çocuk yığınlarının karşı karşıya gelişini hayal eden Hasan Usta, işin içine kadınların da ister istemez gireceğini, hareketin taşlı sopalı bir arbedeye dönüşeceğini tahmin ederek korktu. Öneriye karşı çıkmak üzereyken:

"Çok güzel fikir," dedi Laz Emin. "Hemen Cemal'e haber verin. Zonguldak'ta ne kadar amele çocuğu varsa, kucağı bebekli ne kadar kadın varsa, saçı sakalı ağarmış ne kadar yaşlı varsa, ne kadar şeref ve vicdan sahibi varsa, ekmeği tuzu bitmiş ne kadar aç, çıplak varsa, kör, topal, deli, veli, insan namına ne varsa hepsini izbelerinden çıkarsın, şimendifer hatlarına döksün. Bu harami saltanatına karşı gücümüzü göstermenin zamanıdır. Onların şatafatı, süsü, ahkâmı varsa, bizim de izzet-i nefsimiz, çıplaklığımız var. Hayatı zikreylemenin zamanı geldi."

Üçü aynı anda ayağa kalktı. Laz Emin önde, diğerleri arkada olmak üzere, kahveyi terk ettiler. Haberin Cemal'e ulaşmasından bir saat sonra lokomotiflerin yağ depolarını, kazanlarını ve kazanlara su veren borularını kumdan temizleyen şirket görevlileri harekete geçtiler. Limanda, kömür almaya gelen yabancı vapurlarından ve şirketin atölyelerinden, makine servislerinden getirdikleri deneyimsiz makinistleri, ateşçileri, kancacıları ve makasçıları, kalifiye Rum işçilerle birlikte seferber ettiler. Aynı anda, Cemal'in ekiplerinin harekete geçirdiği grevciler, ev ev gezerek Zonguldak'ın tüm işçi ailelerini demiryolu hatlarına doğru harekete geçirdiler. Evlerden sevinç çığlıklarıyla boşanan, çıplak ayaklı öfke ve şamata yığınlarına dönüşen çocuklar, kucaklarında ve sırtlarında bebekleriyle kadınlar, bastonlu ihtiyarlar, gaziler, deliler, dilenciler, yığınlar halinde, grevci kılavuzların gösterdikleri yerlere doğru uğul uğul akmaya başladılar. Herkes kalabalığa daha derinlemesine karıştıkça çoğalıyor, kendi dertlerini, acılarını daha iyi hissediyor, onları, kitle hareketinin aynasında berrak bir şekilde seyretme zevkine erişiyordu.

Çocuk ve kadın kalabalığının bir bölümü, davul gümbürtüleri ve ıslıkların eşliğinde, Ereğli şirketi yöneticilerinin oturduğu Plato'yu, iskele başındaki Genel Müdürlük önünden şehre bağlayan taş basamaklı yolda belirdi. Binalara birkaç taş fırlatıldı. "Taş atmayın!" diye uyardı kılavuzluk eden grev görevlisi. Teşkaleci kalabalık, çocuk şenliği havasında, hızla ana caddeye girdi. Birden, Merkez Atölyesi'nin önünden sağa kıvrılarak arkasına taktığı kömür yüklü vagon katarıyla beyaz dumanlar püskürterek pof pof şehre giren ve yavaş yavaş ilerleyen bir lokomotif göründü. Kalabalık, çılgınca bir şamatayla dalgalandı. Yumruklar sıkıldı, küfür, tükürük, çığlık ve kahkahaya dönüşen körpe cesaret, rayların arasına yattı. Çocuklarıyla birlikte gelen ve onların cüretini hayretle izleyen kadınlar, bebekleriyle traverslere diz çöküp bağırmaya başladılar:

"Çocuklarımızı çiğner geçerseniz sizi çiğner geçeriz!"

"Dur dedim duymadın mı, bok kokunanın doğurduğu!"

"Dur düşün! Bu çocukların ekmeğini sütünü ver!"

"Sen büyüksün Allah'ım, kerametini göster!"

Görme kabiliyetini yarı yarıya yitirmiş, fare gözlü, ahfeş bir kocakarı, koynundan çıkardığı *Kuran-ı Kerim*'i, yatan çocuklarla yavaş yavaş ilerleyen lokomotifin arasına, sağdaki rayın üzerine indirdi, kamburunu atacakmış gibi doğrulup:

"Bizi dinlemediysen Allah'ın mübarek kelamını dinle!" diye bağırdı, dişsiz ağzıyla.

Rayın sağında ve solunda toplanan grevciler, çocuklarının *Kuran* tarafından korunduğu sanısına kapılarak tezahüratta bulundular. Limanda tahmil tahliye ameleliği yapan Ayıcıoğlu Abdullah, "Nur ol Senem Ana, nur ol!" diye bağırmakla kalmadı, diz çöküp kocakarının çıplak ayaklarını öptü. Makinist ve kolluk güçleri, şaşkınlık içindeydi. Limana ve limanı geçip taa mendireğe kadar ilerlemeyi kafasına koyan Rum makinist, lokomotifin çanını delicesine çalmaktan vazgeçti. Arkadan gelen bir başka çocuk kafilesi, karıncalar gibi üşüştü lokomotife. Makinist, durdurmak zorunda kaldı lokomotifi. Peş peşe takılı kömür vagonlarından alınan kömürler, rayların arasına atıldı. Tüm bunlar olurken Cemal'in yönlendirdiği bir büyük çocuk kafilesi, daha önce ocaklardan gelen kömürlerin yıkanıp ayrıldığı lavarın önüdeki lokomotife üşüştü. Çoğunluğunu, Balkan göçmenleriyle yoksul Kürt, Laz ve Abhaz çocukların oluşturduğu bu kafile, frenleri sıkıştırmaya, sahilden torba torba getirdikleri kumları makine dairesine saçmaya, yıkanmış kömür yüklü vagonları boşaltıp topluca devirmeye koyuldu. Ocaklara uzanan hat boyları çocuklarla doldu, seferler kısa zamanda felç oldu. Çocukların bir bölümü, İstanbul'dan Mıgırdıç Beyazıdyan'ın gönderdiği lokomotif ve vagonlarda kullanılan yağ dolu kutuları almışlardı. Hemen hepsinin torbaları, cepleri ve etekleri kömür parçalarıyla dolu olduğu için polis, çocuk kitlesine müdahale edemiyordu bir türlü.

İkindiye doğru ağlayan kadınlar çoğaldı, dükkânlar kepenklerini kapattı, kahveler boşaldı, halk, çocukların yarattığı beklenmedik kargaşayı dikkatle izlemeye ve yorumlamaya koyuldu:

"Birkaç araba daha hattan çıkmış, on arabanın da tamponu kırılmış. Zemzem ablanın elinde balta vardı."

"Lavarın çavuşu Banyolu Nesimoğlu Raşid'i hastaneye kaldırmışlar. Vagonları birbirine rapt edeceği sırada, makinist işareti ters

anlamış, Raşid de kancayı takamamış, kolu tamponların arasında kalmış, pestile dönmüş."

"İyi olmuş, lavarda çavuşluk yapan, ne anlar kancacılıktan."

"Fukaranın sofrasına hançer soktun mu Allah çarpar."

"İşi bilmeyenleri, işe koştular. Darıcı Ahmet bile makinist olmuş. Ama çocuklar şaşkına uğrattı hepsini."

"Limanda da kazalar olmuş. Kancacı Ahmet Çavuş'un parmakları kopmuş."

"Kafası kopsaydı keşke, Ali Zedeli gibi."

"Amelenin hakkını vermezlerse çocuklarla kadınlar bu Zonguldak'ı yakarlar."

Karanlık çöktüğünde, grevciler kahvelere, çocuklar, kadınlar ve yaşlılar da günün büyük yorgunluğu ve moral üstünlüğü ile evlere çekildiler. Gece, garip ve korkutucu söylentilerle birlikte şehri sarıp sarmaladı. Keklik Ali'nin gayretiyle birkaç tepede ateş yakıldı. Grevin üçüncü sabahı, Plato'da oturan, şirket yöneticilerine ait evlerin yağmalanıp yakılacağı, şirkete ait depoların basılacağı, rayların sökülüp vagonların tahrip edileceği söylentileri yayıldı. Grev Tertip Komitesi, polisin tutuklama ihtimaline karşı grevcilerden Ateşçi Hızır Usta'nın evinde kaldı. Şirket yöneticileri ise hemen o gece, Genel Müdür Mösyö Duroi başkanlığında toplandı. Kısa süren toplantıdan, grevin bastırılamayacağı, bastırılmaya kalkışılması durumunda, şirketi zarara uğratacak kanlı olayların cereyan edeceği, kömür siparişlerinin aksayacağı ve bundan dolayı Grev Tertip Komitesi'yle uzlaşma masasına oturmanın zorunlu hale geldiği kararı çıktı. Mösyö Duroi, geceleyin Zonguldak valisine bildirdi kararı.

Grevin üçücü sabahı, Vali İhsan Bey, polise, Laz Emin'i bulup getirmesini emretti. Polis, grev liderini evde bulamayınca durumu kahvelerde toplanan grevcilere bildirdi. Şehir merkezinde çocuk ve kadın kafileleri belirmeye başlamıştı. Bu sefer ellerinde sopalar vardı. Direnişi eğlence olarak algılayan coşkun kalabalık harekete hazırlanıyor, Cemal'in işaretini bekliyordu. Valinin Laz Emin'i çağırdığı haberi, yerine ulaştırıldı hemen. Grev lideri, korku, kuşku ve halkı arkasında hissetmenin verdiği güvenle, evden çıkarken

Cemal'e ve komitenin diğer üyelerine:

"Mutasarrıfla görüşmemin sonucunu bekleyin, harekete geçmeyin," dedi.

"Seni tevkif ederlerse harekete geçeceğiz."

"Tamam," diye yanıtladı Cemal'i, Laz Emin.

Üç grevcinin uzaktan takibiyle, doğruca valiliğe gitti Laz Emin. Vali, hareketi önlemek için, sabah erkenden gelmişti makamına. İki sivil görevli, Laz Emin'i içeri aldı. Vali, verilen selamı, kafasını hafif eğerek kabul etti. Devlet ciddiyetiyle tepeden tırnağa süzdüğü grev liderini, karşısında, iki görevlinin arasında bekletmeyi uygun buldu.

"Bak Emin Bey," diye başladı. "Yarattığınız bu kargaşa, daha fazla uzarsa memleketin menfaatlerine halel gelir, sizin için de iyi olmaz."

"Kargaşayı biz de istemeyiz efendim, haklarımızı versinler."

"Hak, konuşularak alınır, evladım kargaşayla hak alınmaz. Bak şimdi beni iyi dinle, size bir babalık yapmak istiyorum. Sizi şirket idarecileriyle yüz yüze konuşturacağım. Anlaşmanızı ve bu tehlikeli kargaşanın bitmesini istiyorum. Bunun için, amele arkadaşların, seni vekil tayin ettiklerine dair bir vekaletname yapsınlar. Yanına da iki arkadaşını al, yarın sabah dokuzda Belediye Başkanlığı'nda ol. Kanun, bu gibi durumlarda tarafların karşılıklı olarak hakem önünde konuşmasını mecburi kılar. Vekaletnamesiz olmaz."

"Noterde böyle bir vekaletname yapabilmemiz için elimizdeki para bu işleme yeterli değil efendim."

"Notere gerek yok. Bir kâğıda, seni vekil tayin ettiklerini belirtecek yazılı beyanda bulunsunlar. Altını da hiç olmazsa birkaçı imza, mühür ve parmak basarak hazırlayın ki işi kanuni biçime uygun bitirelim."

Laz Emin, valilikten çıkarak doğruca grevcilerin toplandıkları Çınarlı Kahvesi'ne geldi. Liderlerini gören işçiler, 'Yaşa, var ol!' diye bağırarak etrafını sardılar. Kalabalığın susması üzerine, valinin isteklerini birer birer anlattı. İşçilerin moralindeki yükselişi duyumsadı zevkle.

"Yarın sabah dokuzda, belediyede şirket idarecileriyle yüz yüze konuşacağız. Herkes orada, binanın önünde toplansın. Şimdi beni ve Grev Tertip Komitesinden iki arkadaşımı vekil tayin ettiğinize dair bir vekaletname hazırlayacağız. Altına imzalarınızı atacaksınız. Bugünü sakin geçirmenizi istiyorum. Hareketimizi kırma teşebbüsü olmadıkça herhangi bir harekette bulunmamanızı, çocuklara hâkim olmanızı istiyorum."

Grev Tertip Komitesi hemen oracıkta, bir masanın etrafında toplandı, önceki isteklerine, "İşten çıkarılan Emin Efendi'nin işine geri dönmesi," maddesini ekledi. Cemal, emektar Kozlu memuru Salim Efendi'den bir şişe mürekkep ve ıstampa alıp getirdi. Vekaletname, hemen hazırlandı. Sıraya dizilen parmaklar, ıstampa ile kâğıt arasında mekik dokumaya başladı. İmza arttıkça kâğıt yetişmez oldu. Gidip grevi destekleyen memurlardan, esnafa mensup insanlardan tip tip kâğıt alıp getirdiler. İmza uzadıkça kâğıtlar birbirine yapıştırıldı, vekaletnamenin boyu on metreyi geçti.

Grev Tertip Komitesi, grevin dördüncü sabahı, belediye binasına geldiğinde, binanın önündeki mahşeri kalabalık, zafer arzusu ve güçlerini göstermiş olmanın gururuyla dalgalandı. Açlığın, acının ve umutsuzluğun küçülttüğü yüzler, anlatılmaz bir güven ve bağlılık büyüsüyle yumuşadı, büyüdü. Uğultunun bağrından berrak bağırtılar yükseldi:

"İşkillenme Emin Efendi, biz haklıyız!"

"Başını eğme, dik tut, gücümüzü göster onlara!"

"On iki sene cephelerde at koşturduğunu anlat onlara!"

"Esir aldığın Fransız askerlerine babalık yaptığını da anlat!"

"Hakkımızı vermezlerse çocuklarımız başlarına bela olur, hatırlat onlara!"

Laz Emin, uzatılan elleri tuta tuta kapıya doğru ilerledi, içeri girerken:

"Sabredin uşaklar," dedi, "Kışkırtmalara meydan vermeyin, haklarımızı eninde sonunda alacağız. İnsan olduğumuzu, insan olduklarını onlara hatırlatacağım."

Belediye Başkanı'nın odasına girdiklerinde herkesi bekler buldular. Oturanları başlarıyla selamlayarak, masanın sağ tarafında, Maden Müdürü'nün yanında duran üç boş sandalyeye yerleştiler. Masanın başına, maça papazı ciddiyetiyle, Belediye Başkanı Bartınlı İbrahim Bey yerleşmişti. İbrahim Bey'in solunda, Ereğli şirketinin, uyumadığı her halinden belli olan, Direktörü Mösyö Duroi, Duroi'nin Türkçe bildiği halde boş yere yanında getirttiği Başçevirmen Sadettin ve sorumlu Müdür Mühendis Behçet Beyler yer alıyordu. Bunların tam karşısında, Defterdar Halil Bey ile Havza-i Fehmiye Maden Müdürü Abdullah Hüsrev oturuyordu.

Defterdar Halil Bey, sabahtan içtiği sarımsaklı mercimek çorbasının geğirtisiyle basmakalıp bir giriş konuşması yaptı. Her iki tarafın vekaletnamelerine şöyle bir göz attı. Şirketinki noterde onaylanmış, tek sayfalık bir vekaletnameydi. Grevcilerinki ise birbirlerine eklenmiş, üzeri parmak izleri ve çay lekeleriyle dolu, düzensiz, buruşuk bir top kâğıt yığınından ibaretti. Halil Bey, usülsüz ve kanunsuz olduğu apaçık belli olan ve masayı utanmazca işgal eden kâğıt yığınını, şehri felç eden çocuk kargaşasına benzetti. Kulağının arkasını kaşımayı akıl etti. Grevin nedenini açıkladı sakin bir edayla. Laz Emin'in uzattığı, el yazması, beş maddelik hak beyannemesini okudu. Tartışma başladı.

Beş saat süren toplantının, üzerinde en çok çatışılan maddeleri, çalışma süresinin sekiz saate indirilmesi ile havzada çalışan Fransız, İtalyan uyruklarla Rumların çalıştırılmaması maddeleri oldu. Şirket, sekiz saat çalışma hakkını, sekiz saatten fazla çalışanların iki kat ücret almaları şeklinde kabul etti. Haftada bir gün dinlenme hakkına yanaşmadı ama yabancı uyrukluların havzada çalıştırılmamasını kabul etmek zorunda kaldı. Şirket, asgari ücret maddesine bir saat direndi. Laz Emin, "Anlaşamayacağımız belli oldu,' diye homurdanınca defterdar Halil Bey araya girdi. Grevcilerin isteği, yüzde yirmi fireyle kabul edildi. Tartışma son maddeye, "İşinden çıkarılan Emin Efendi'nin işe alınması"na gelince Mösyö Duroi, sağ elini havaya kaldırdı, ödünlerin verdiği öfke kriziyle:

"Bu şartı kesinlikle kabul edemem," dedi Fransızca. "Ben şirketim, istediğim adamı çalıştırır, istemediğimi çalıştırmam! Bu şarta ilişkin söyleyeceğim ilk ve son sözümdür bu benim!"

Tüm bakışlar, "Biz artık bir şey yapamayız," dercesine Laz Emin'e yöneldi. Acı acı gülümseyerek ayağa kalktı Laz Emin. Direktörü tepeden süzdü:

"Bu şartın konulmasını ben de istemedim. Fakat amele arkadaşların ısrarı sonucu yazdım. Binaenaleyh şahsen, şirketten hiçbir istekte bulunmuyorum."

Masa, derin ve oldukça rahat bir nefes aldı. Direktörün yüz hatları yumuşadı.

"Çalışacak durumdayım," diye sürdürdü Laz Emin. "Her yerde çalışabilirim. Yalnız, amelenin hakkını vermeyi kabul ettiklerinden dolayı bahtiyarım ve şirket direktörüne teşekkür ediyorum."

Başçevirmenini dinlemeden ayağa kalktı direktör. Masayı dolanıp Laz Emin'in yanına geldi, elini sıktı her üçünün de. Tabakasını çıkardı, sigara ikram etti ve Laz Emin'in sigarasını kendi eliyle ateşledi.

Laz Emin ve arkadaşları kapıda belirdiğinde, kaldırımın üstünde beş saattir oturan meraklı kalabalık ayağa kalktı. Elini havaya kaldırdı Grev lideri:

"Kazandık uşaklar!" diye bağırdı. Alınan hakları tek tek okumaya koyuldu. Kendisiyle ilgili hiçbir şey söylemedi. "Şimdi bana cevap verin, bu anlaşmadan memnun musunuz?"

Cevabını önceden ayarlamışçasına tek bir ağızdan bağırdı kitle:

"Memnunuz! Allah senden razı olsun!"

Uğultu, renklerini ve derinliğini tüm boyutlarıyla açığa vurdu, büyüdü, Laz Emin'i ve iki arkadaşını omuzlarına alarak davul zurna eşliğinde, Çınarlı Kahvesi'ne doğru akmaya başladı.

4 Nisan 2007

MUZAFFER ORUÇOĞLU'NUN
YAYIMLANMIŞ KİTAPLARI

Roman-Öykü

Tohum [1992]: Toplam 12 baskı. Umut Yay., (1996), Kardelen Yay., (2002), Babek Yay. (2010), Sancı Yay. (2018) 488 s.

Newroz [1993]: Toplam 3 baskı. Umut Yay., (1993), Babek Yay., (2011), Belge Yay., (2017) 598 s.

Gül, Demir ve Çiğlık / 12 Eylül Bartın Cezaevi [1995]: Toplam 3 baskı. Tufan Yay., (1995), Babek Yay., (1997) 484 s.

Kangurular [1995]: Toplam 2 baskı. Umut Yay., (1995), Babek Yay., (1998) 426 s. / Almancaya çevrilmiştir.

Brunswick Delileri [1996]: Toplam 2 baskı. Yön Yay., (1996), Babek Yay., (1998) 374 s.

Dersim [1997]: Toplam 4 baskı. Babek Yay., (1997), Belge Yay. (2016-2017) 547 s.

Uçurum Geyikleri [2000]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (1999), Babek Yay., (2000) 399 s.

Mengene [2001]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (2001), Babek Yay., (2012), Belge Yay. (2016) 214 s.

Çıplak ve Özgür [2002]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (2002), Babek Yay., (2006) 158 s.

Filozof [2005]: Toplam 3 baskı. Babek Yay., (2005), Patika Yay., (2016) 302 s.

Grizu 1 [2005]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (2005), Babek Yay., (2011), Belge Yay., (2018) 443 s.

Grizu 2 [2006]: Toplam 3 baskı. Babek Yay., (2006), Belge Yay., (2018) 413 s.

Grizu 3 [2007]: Toplam 2 baskı. Babek Yay., (2007), Belge Yay., (2018) 419 s.

Grizu 4 [2011]: Toplam 2 baskı. Babek Yay., (2011), Belge Yay., (2018) 494 s.

Işıltılar İmgeler / Ressamın Minör Dünyası -Öykü- [2018]: NotaBene Yay., 128 s.

Çatlaklar ve Kesitler -Öykü- [2018]: Sancı Yay., (2018) s.

Şiir

Baba İshak Destanı [1993]: Toplam 2 baskı. Babek Yay., (2008) 72 s.

Kahramanlık Kılamları [1993]: Toplam 2 baskı. Umut Yay., (1993) 68 s.

Falaris Prelüdleri [1995]: Toplam 2 baskı. Piya Yay., (1995), Dersim Yay., (2015) 78 s.

Eşrefoğlu Al Haberi [1998]: El Yay., (2003) 95 s.

Huruç [2002]: Altınçağ Yay., 111 s.

Demirin ve Ateşin Dilinden [2004]: Tohum Yay., (2004) 143 s.

Aşk ve Işık İçinde [2007]: Babek Yay., 100 s.

Lal Dili [2016]: Babek Yay., 72 s.

Deneme

Karyatidler [1992]: Toplam 3 baskı. Tufan Yay., (1992), Babek Yay., (1997-2012) 143 s.

Sanat ve Edebiyat Yazıları [1998]: Babek Yay., 160 s.

Denemeler [1999]: Babek Yay., 150 s.

Masal

Sevdalı Kız [2005]: Babek Yay., 64 s.

Mavi Munzur Masalları [2008]: Babek Yay., 71 s.

Maymun Düğünü [2016]: Hel Yay., 192 s.

İnceleme

Rus Sosyal Emperyalistlerinin Afganistan İşgali

Devlet ve Komün [2015]: Patika Yay., 168 s.

Mektup

Büyücüye Mektuplar [2006]: Babek Yay., 155 s.

Üçlemeler / Mektuplar, Hikâyeler, İzler [2016]: Hel Yay., 176 s.

Sergi Katalogları

Bütün Dünya Evim [2002]: Yön Ajans, 65 s. (Türkçe-İngilizce)

Avustralya'dan Anadolu'ya [2007]: Babek Yay., 48 s. (Türkçe-İngilizce)

Birgi / Işıltılar - Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi [2015]

Metaforlar - İzmir Konak Belediyesi [2017]

Çoğul Yalnızlık [2010]: Batı Birlik Sanat Galerisi, Ankara

Muzaffer Oruçoğlu Hakkında Hazırlanmış Kitaplar

Filozofça Epistemolojik Kopuş [2015]: Mehmet Akkaya, Belge Yay., 348 s.

Muzaffer Oruçoğlu Anlatıyor / Zavot'tan Vartinik'e [2017]: Ayrıntı Yay., 224 s.

Çatlayan Süt Sessizliği [2018]: Şükran Çelik-Ayhan Oruçoğlu, Belge Yay., 271 s.

Muzaffer Oruçoğlu'nun dört ciltlik roman dizisi *Grizu*, Türkiye'de kömür madenleri odağında işçi sınıfının gelişimini her bir ciltte ayrı bir tarihsel döneme odaklanarak ele alıyor. Yazarın başyapıtı olarak görebileceğimiz bu eseri bir çeşit belgesel roman olarak okumak da mümkün. Fakat Oruçoğlu *Grizu*'da da esrarlı, delişmen, taptaze roman dilinden ödün vermiyor.

Grizu, müthiş ayrıntılı saha anlatımına, madencilikle ilgili yakından gözlemlerle beslenen gerçekçiliğine, romanın arka planında her biri yakın dönem Türkiye tarihini şekillendirmiş büyük tarihsel olayları ele almasına rağmen özenli dili, etkileyici karakter çizimleriyle okura bir roman, hem de büyük bir roman olduğunu her satırda hatırlatıyor.

Oruçoğlu çok az çiğnenmiş bir patikaya saparak yazdığı bu "işçi sınıfı romanı"yla çileli madenkeşlerden, grizu yanığı işçi ve katır bedenlerinden, zorla çalıştırılan Batı Karadeniz köylüsünden, akıl almaz çalışma koşullarından, sermayeyle kolluk güçlerinin iç içe geçmiş eza uygulamalarından söz açarken işçi sınıfından aldığı emaneti okura "roman" görünümüyle sunuyor. Üstelik bunu yerel söyleyişleri, mesleki jargon ve terminolojiyi güçlü birer roman malzemesine dönüştürerek yapıyor.

9. Abdullah Baştürk Roman Ödülü'ne layık görülen *Grizu*, edebiyatımızın yüz aklarından biri olarak beliriyor.
Her dönemde işçi sınıfına reva görülen uygulamaları ve işçi sınıfının verdiği/vereceği cevabı da hatırlatarak.

ROMAN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

Muzaffer Oruçoğlu • GRİZU 3
ISBN: 978-975-344-770-6
www.belgeyayinlari.com.tr

36 TL

belge yayınları